

T. C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**14. VE 15. YÜZYILLARDA POLONYA KRALLIĞI
(SİYASÎ, EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL YÖNDEN)**

DOKTORA TEZİ

EBRU EMİNE OĞUZ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ABDULHALİK BAKIR

BİLECİK, 2022

10466639

T. C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**14. VE 15. YÜZYILLARDA POLONYA KRALLIĞI
(SİYASÎ, EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL YÖNDEN)**

DOKTORA TEZİ

EBRU EMİNE OĞUZ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ABDULHALİK BAKIR

BİLECİK, 2022

10466639

BEYAN

“14. ve 15. Yüzyıllarda Polonya Krallığı (Siyasî, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yönden)” adlı yüksek lisans/doktora/sanatta yeterlik tezi/dönem projesinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	X
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:		/.....	

Ebru Emine OĞUZ

30/ 06/ 2022

İmza

ÖN SÖZ

Çıkış noktasını, konudaki çalışmaların kısıtlı miktarda oluşunun teşkil ettiği “14. ve 15. yüzyıllarda Polonya Krallığı (Siyasî, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yönden)” adlı tezimizin hazırlanmasında ağırlıklı olarak, gerek ana kaynak, gerekse güncel literatüre ilişkin Lehçe ve İngilizce kaynaklardan istifade edilmiştir. Çalışmamızdaki temel maksadımız, Polonya’nın Geç Orta Çağ dönemini farklı yönleriyle ele alarak, söz konusu alandaki eksikliği giderebilmenin yanı sıra bizden sonraki araştırmacılara bir kaynak sağlayabilmek olmuştur.

Öncelikle çalışma sürecimde yol gösterici olan, olumlu tavırlarıyla beni cesaretlendiren, bilgi birikimiyle çalışmama farklı açılardan bakmamı sağlayan, beraber çalışmaktan ve öğrencisi olmaktan daima gurur duyduğum değerli danışman hocam Prof. Dr. Abdulhalik Bakır’a sonsuz minnet ve teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez aşamamda desteklerini esirgemeyen kıymetli hocalarım Doç Dr. Ahmet Altungök ve Dr. Öğr. Üyesi Recep Yaşa’ya; bu noktada olabilmemde emekleri geçen Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Tarih Bölümü’nün tüm öğretim üyelerine teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak ise artık hayatta olmasa da, varlığını daima yanımda hissettiğim, canımdan çok sevdiğim melek annem Gül Selçuk’a ithaf ettiğim tez çalışmam boyunca yaşadığım bütün sıkıntılarımda bana destek olan yakınlarıma sonsuz şükranlarımı sunar, teşekkürler ederim.

Ebru Emine OĞUZ

30/ 06/ 2022

ÖZET

14. ve 15. YÜZYILLARDA POLONYA KRALLIĞI

(SİYASÎ, EKONOMİK, SOSYAL, KÜLTÜREL YÖNDEN)

Baltık ile Karadeniz'in kuzey kıyıları arasında ortaya çıkan Slavların, VI. yüzyılın başlarında güney ve güneybatıya ilerleyerek Tuna ile Elbe havzalarına yerleşmeleri, Slav tarihinin başlangıcını teşkil etmektedir. Bugünkü Poznań yakınlarında, Warta nehri boyunca yerleşmiş ve kendilerini '*tarla halkı*' anlamına gelen '*Polonie*' şeklinde adlandıran bu dağınık haldeki toplulukların, X. yüzyılın başlarında efsanevî lider Piast tarafından bir araya getirilmeleriyle Polonya teşkil edilmiştir. Tarih, süresince, siyasî birtakım menfaatleri doğrultusunda çeşitli ülkelerle ortaklık kuran Polonya'nın değişim ve gelişim sürecinin, X. yüzyılda I. Mieszko'nun Hristiyanlığı kabul etmesiyle başladığını söylemek mümkündür. XIV. yüzyılın sonlarında Litvanya ile gerçekleştirmiş olduğu birlik ise çok kısa zamanda Avrupa'nın en güçlü krallıklarından biri haline gelmesini sağlamıştır. Ayrıca Hristiyan Katolik bir ülke oluşu, onu Batı'ya yakınlaştırırken; başta Macaristan, Bohemya, İngiltere ve İtalya gibi ülkelerden ticaretten edebiyata kadar bir çok alanda etkilenmesine de sebebiyet vermiştir. Polonya'nın tarihî gelişimindeki en önemli hususlardan biri de Litvanya ile kurduğu birlik olmuştur. Tezimizde ele aldığımız dönemleri kapsayan bu süreç, XIV. yüzyılda başlamış ve XVIII. yüzyılın sonunda nihayetlenmiştir. Bilhassa Töton Şövalyelerine karşı müşterek menfaat doğrultusunda gerçekleştirilen ve başlangıçta şahsi nitelikteki birlik, 1413'te yapılan antlaşmayla güçlendirilerek, süreklilik kazanmış ve bir hanedanlık birliğine dönüşmüştür. Ancak iki ülke arasındaki ortaklık siyasî rekabet, monarşinin teşkilindeki başarısızlık, dinî farklılıklar ve dış münasebetler nedeniyle zamanla zayıflamış; 1795 yılında ise tamamen ortadan kalkmıştır. Ağırlıklı olarak yabancı kaynakların kullanıldığı tezimizde, başlangıcını Polonya'nın Hristiyan oluşunun teşkil ettiği dönemin yansımalarının en etkin şekilde ortaya çıktığı zaman dilimi olan XIV. ve XV. yüzyıllarda yaşanan siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki değişim ve gelişimler ele alınmıştır. Ülkemizde Orta Çağ Polonya'sına ilişkin kapsamlı çalışmaların bulunmaması sebebiyle tezimiz vasıtasıyla hem bu konudaki eksikliği gidermek hem de bu hususta çalışmak arzusundaki araştırmacılara bir nebze olsun ışık tutabilmek amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Orta Çağ, Polonya, Jagiellon Dönemi, Hristiyanlık.

ABSTRACT

THE KINGDOM OF POLAND IN 14TH AND 15TH CENTURIES (FROM THE ASPECTS OF POLITICS, ECONOMY, SOCIAL AND CULTURE)

The Slavs, who emerged between the Baltic and the northern shores of the Black Sea, having moved south and south-west, then settled in the Danube and Elbe basins at the beginning of the VIth century, constituting the beginning of the Slavic history. Poland was created by the legendary leader Piast in the early Xth century, when these scattered communities settled along the Warta river near the present-day Poznań and called themselves '*Polonie*' meaning '*the people of the field*'. It is possible to say that the changing and development process of Poland, which had been in partnership with various countries in line with her political interests throughout her history, started with the acceptance of Christianity by Mieszko I in the Xth century. The union with Lithuania at the end of the XIVth century enabled her to become one of the most powerful kingdoms in Europe in a very short time. In addition, being a Christian Catholic country, brought her closer to the West and it also affected countries such as Hungary, Bohemia, England and Italy in many areas from trade to literature. One of the most important issues in the historical development of Poland during Middle Ages was her union with Lithuania. The process, which covers the periods we discussed in our thesis, started in the XIVth century and ended at the at the end of the XVIIIth century. This union, which was established in the line with the common interest particularly against the Teutonic Knights and which had a personal character at the beginning, was strengthened with the treaty made in 1413 and became a dynastic union. However the partnership between the two countries weakened over time due to political rivalry, failure in establishment of the monarchy, religious differences, internal conflicts and foreign relations, then disappeared completely in 1795. In our thesis, in which foreign sources are mainly used, the changes and developments in the political, economic, social and cultural fields in XIVth and XVth centuries, the period when the reflections of he period, which was the beginning of Poland's Christianity, emerged most effectively. Due to the lack of comprehensive studies on medieval Poland in our country, it is aimed both to eliminate the deficiency in this subject and shad some light on the researchers that want to work on this issue.

Key words: Middle Ages, Poland, Jagiellon Period, Christianity

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

XIV. ve XV. YÜZYILLARDA SİYASÎ YÖNDEN POLONYA KRALLIĞI

1.1. I. Władysław Łokietek Dönemi (1320-1333).....	34
1.2. III. Kazimierz (Wielki) Dönemi (1333-1370).....	36
1.2.1. III. Kazimierz'in Yaptığı Reformlar.....	38
1.3. Ludwik Węgierski Dönemi ve Polonya-Macaristan Birliği (1370-1382).....	40
1.3.1. Koszyce İmtiyazları (1374).....	42
1.4. II. Władysław Jagiełło Dönemi (1386-1434) ve Polonya Litvanya Birliği.....	45
1.4.1. Litvanya.....	45
1.4.2. Polonya ile İlişkiler.....	48
1.4.3. Polonya-Litvanya Birliği'nin Kuruluşu.....	50
1.4.4. Grunwald (Tannenberg) Savaşı (1410).....	53
1.4.4.1. Horodło Antlaşması (1413).....	56
1.4.5. Zygmunt Luksemburski'nin Doğu Politikası ve Hustisizm.	62
1.4.5.1. Hustisizm ve Polonya.....	65

1.4.5.2. Kraków Üniversitesi ve Hustisizm.....	70
1.4.6. Basel Konseyi (1431).....	71
1.4.7. Grodno Antlaşması (1432) ve Brześć Kujawski Barışı (1435).....	75
1.5. III. Władysław Warneńczyk Dönemi (1434-1444).....	78
1.5.1. Varna Savaşı'na Doğru	78
1.5.2. Varna Savaşı (1444).....	80
1.6. IV. Kazimierz Jagiellończyk Dönemi (1447-1492).....	82
1.6.1. On Üç Yıl Savaşı (1454-1466) ve Toruń Barışı (1466).....	83
1.7. Jan Olbracht Dönemi (1492-1501).....	87
1.7.1. Piotrków İmtiyazları (1496)	88
1.7.2. Wilno Birlik Antlaşması (1499).....	89
1.7.3. Boğdan (Moldova) Seferi (1497) ve Doğu Sorunu	91
1.8. Polonya-Litvanya Birliği ve Kırım Hanlığı İlişkileri.....	95

İKİNCİ BÖLÜM

XIV. ve XV. YÜZYILLARDA EKONOMİK YÖNDEN POLONYA KRALLIĞI

2.1. Tarım	103
2.1.1. Polonya'da Feodalite.....	106
2.2. Ticaret.....	109
2.2.1. Hansa Birliği.....	110
2.2.2. Ticarî İlişkiler.....	112
2.2.2.1. Prusya ile İlişkiler.....	112
2.2.2.2. İngiltere ile İlişkiler.....	114
2.2.2.3. Macaristan ile İlişkiler.....	117

2.2.2.4. Bohemya ile İlişkiler.....	121
2.2.2.5. İtalya ile İlişkiler.....	122
2.2.2.6. Doğu ile İlişkiler.....	123
2.2.3. Polonya'nın Ticarî Hayatında Kraków'un Önemi.....	125
2.2.4. Para.....	127
2.2.5. Ticaret Hayatında Yahudiler.....	133
2.2.5.1. Para Basan Yahudiler ve Yahudi Bankerler.....	135
2.2.6. Veba Salgınının Ekonomik Alandaki Etkileri.....	137
2.3. Sanayi.....	139
2.3.1. Maden Sanayi.....	139
2.3.1.1. Kurşun.....	139
2.3.1.2. Bakır.....	141
2.3.1.3. Demir.....	142
2.3.1.4. Altın ve Gümüş.....	142
2.3.1.5. Tuz.....	143
2.3.1.6. Sülfür ve Kalamın.....	145
2.3.2. Tekstil Sanayi.....	146
2.3.2.1. Deri, Kürk ve İpek Sancaklar.....	150
2.3.3. Ahşap Sanayi.....	151
2.3.4. Şarap ve Bira Üretimi.....	153
2.3.5. Bazı Değerli Baharatlar: Biber, Hindistan Cevizi, Zencefil ve Safran.....	154

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIV. ve XV. YÜZYILLARDA SOSYAL YÖNDEN POLONYA KRALLIĞI

3.1. Toplumsal Sınıflar.....	157
3.1.1. Soylular.....	157
3.1.2. Din Adamları.....	160
3.1.2.1. Świątopietrze (St. Peter's Pence) Vergisi.....	162
3.1.2.2. Manastırlar.....	165
3.1.3. Şövalyeler.....	166
3.1.4. Köylüler.....	168
3.1.5. Yahudiler.....	171
3.2. Hukuk.....	176
3.2.1. Ceza Sistemi.....	178
3.3. Din.....	182
3.3.1. Teoloji ve İncil Eğitimi.....	184
3.3.2. Dominikan ve Fransiskenler.....	188
3.3.3. Gündelik Yaşamda Bazı Dinî Adetler.....	190
3.4. Evlilikler ve Törenler.....	194
3.4.1. Halk Arasındaki Evlilikler.....	194
3.4.2. Yahudi Evlilikleri.....	195
3.4.3. Anlaşmazlık ve Boşanmalar.....	196
3.4.4. Kraliyet Evlilikleri.....	197
3.4.4.1. Evlilik Sözleşmesi ve Çeyiz.....	198
3.4.4.2. Düğün ve Taç Giyme Törenleri.....	199
3.4.5. Kraliyet Törenleri.....	202

3.4.5.1. Krallık ve Kral İlân Edilme Törenleri.....	202
3.4.5.2. İsim ve Cenaze Törenleri.....	205
3.5. Kentler ve Kentleşme.....	208
3.5.1. Öne Çıkan Bazı Kentler: Kraków, Poznań ve Varşova.....	212
3.5.2. Magdeburg Yasası.....	216
3.6. Ulusal Bilincin Oluşumu.....	220
3.6.1. Alman Etkisi ve Almanlaşma.....	221

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XIV. ve XV. YÜZYILLARDA KÜLTÜREL YÖNDEN POLONYA KRALLIĞI

4.1. Mimarî Sanatı.....	226
4.1.1. Romanesk, Gotik ve Rönesans Mimarîsi.....	228
4.1.2. Önemli Bazı Kentlerin Mimarîleri.....	231
4.1.2.1. Kraków, Gdańsk ve Varşova	231
4.1.2.2. Malbork (Marienburg) Kalesi ve Diğer Bazı Önemli Yapılar.....	235
4.2. Heykel Sanatı.....	237
4.2.1. Wit Stwos (1447-1533).....	237
4.2.2. Hareketli Hz. İsa Heykelleri.....	239
4.2.3. Kutsal Bebek Heykelcikleri.....	241
4.3. Tiyatro Sanatı.....	243
4.3.1. Liturjik Dramalar.....	244
4.3.2. Ahlâkî Dramalar.....	245
4.3.3. Gizem ve Mucize Dramaları.....	246

4.4. Müzik Sanatı.....	247
4.4.1. Polonya’da Müzik.....	248
4.4.2. Jonglörler ve Lonca İlişkisi.....	249
4.4.3. Şarkılar ve Repertuarlar.....	251
4.4.4. Dans ve Kilise Müziği.....	253
4.4.5. Müzisyenler ve Müzik Eğitimi.....	255
4.4.6. Döneme Ait Bazı Enstrümanlar.....	256
4.4.7. Öne Çıkan Bazı İsimler.....	259
4.4.7.1. Piotr z Grudziądza.....	259
4.4.7.2. Heinrich Finck	259
4.4.7.3. Mikołaj z Radomia.....	260
4.5. Eğitim.....	262
4.5.1. Eğitim ve Okuryazarlık.....	263
4.5.2. Kraków Üniversitesi.....	264
4.5.2.1. Kuruluş Amacı ve Yeri.....	264
4.5.2.2. Kuruluş Süreci.....	266
4.5.2.3. Öğrenci Profili.....	267
4.5.2.4. III. Kazimierz’in Ölümü ve Jagiellonlar’a Geçiş Dönemi.....	268
4.5.2.5. Jagiellon Dönemi Etki ve Sonuçları.....	269
4.6. Edebiyat.....	271
4.6.1. İmlâ, Dilbilgisi ve Retorik.....	272
4.6.2. Çek ve İtalyan Etkisi.....	274
4.6.3. Bazı Önemli İsimler.....	276
4.6.3.1. Jan Długosz.....	277

4.6.3.2. Filip Kallimach.....	278
4.6.3.3. Jan Ostroróg.....	278
4.6.4. Bazı Önemli Eserler	279
4.6.4.1. Kraliçe Jadwiga’nın İncili (Psałtarzem Jadwigi) ve Kraliçe Sophia’nın İncili (Biblia Królowej Zofii).....	279
4.6.4.2. Ellinci İlâhi (Psalm Pięćdziesiąty), Gniezno Kanunları (Kodeks Gnieźnieński) ve Wenceslas’ın Duaları (Modlitwy Wacława).....	280
4.6.4.3. Wiślica ve Mazowsze Tüzüklerinin Tercümesi (Przekład Statów Wiślieckiego i Mazowickiego) ve Magdeburg Yasası Kararları (Ortytów Prawa Magdeburskiego).....	281
4.6.5. Şiir.....	281
4.6.5.1. Bogurodzica.....	282
4.6.5.2. Pieśń o Wicklefie (Wiklef Hakkında Şarkı).....	283
4.6.5.3. Diğer Bazı Eserler.....	285
4.7. Kütüphaneler.....	287
4.7.1. Jagiellon Kütüphanesi.....	287
4.7.2. Bireysel Kütüphaneler.....	289
4.7.2.1. Birinci Grup Kütüphaneler.....	289
4.7.2.2. İkinci Grup Kütüphaneler.....	290
4.7.2.3. Üçüncü Grup Kütüphaneler.....	292
4.7.2.4. Dördüncü Grup Kütüphaneler.....	293
4.8. Önemli Bilimsel Alanlar.....	294
4.8.1. Fizik.....	294
4.8.2. Matematik.....	296
4.8.2.1. Geometri, Aritmetik ve Trigonometri.....	296

4.8.3. Astronomi.....	297
4.8.3.1. Mikołaj Kopernik.....	300
4.9. Hümanizm.....	301
4.9.1. İlk Dönem Hümanizm.....	302
4.9.1.1. Zbigniew Oleśnicki.....	303
4.9.1.2. Jan z Ludziska.....	303
4.9.1.3. Jan z Dąbrówki.....	304
4.9.1.4. Grzegorz z Sanoka.....	305
4.9.1.5. Jan Długosz.....	305
4.9.2. Ara Dönem Hümanizm.....	306
4.9.2.1. Filip Kallimach.....	306
4.9.2.2. Konrad Celtis.....	307
4.9.3. Üçüncü Dönem Hümanizm.....	308
4.9.3.1. Jakub z Boksyc.....	308
4.9.3.2. Jan (Sacranus) Oświęcimia.....	308
4.9.3.3. Johannes Æsticampianus, Stanisław Biel ve Jan Ber Ursinus.....	309
4.10. Tıp.....	310
4.10.1. Tıp Eğitimi.....	310
4.10.2. Bazı İlaç ve Tıbbî Malzemeler.....	312
4.10.3. Bazı Önemli Hastalıklar.....	313
4.10.3.1. Veba.....	313
4.10.3.1.1. Veba Salgınında Yahudilerin Etkisi.....	316
4.10.3.2. İskorbüt Hastalığı.....	318
4.10.4. Jan Długosz'un Kroniklerinde Salgın Hastalıklar.....	320

4.11. Beslenme Kültürü.....	322
4.11.1. III. Kazimierz ve Polonya-Litvanya Birliği Dönemlerinde Beslenme Kültürü.....	324
4.11.2. Yabancı Etkileri.....	327
4.11.3. Mutfak ve Mutfak Gereçleri.....	329
4.11.4. Bazı Temel Besinler.....	330
4.11.4.1. Et ve Balık.....	330
4.11.4.2. Tahıllar.....	334
4.11.4.3. Sebze ve Meyveler.....	335
4.11.4.4. İçecekler: Şarap, Bal Likörü ve Bira.....	336
4.12. Temizlik Kültürü.....	339
4.12.1.Çamaşır Yıkama Yöntemleri ve Sabun Üretimi.....	339
4.12.2. Çamaşırıcı Kadın ve Erkekler.....	340
SONUÇ.....	343
KAYNAKÇA.....	349
EKLER.....	389

TABLOLAR LİSTESİ

a	a	ł	v
ą	oğn	m	m
b	b	n	n
c	ts	ń	ni
ch	h	o	o
cz	ç	ó	u
ć	çi	p	p
d	d	r	r
dz	dızı, dzı	rz	j
dź	ci	s	s
dż	c	sz	ş
e	e	ś	si
ę	eğn	t	t
f	f	u	u
g	g	w	v
h	h	x	ks
i	i	y	ı
j	y	z	z
k	k	ź	zi
l	ince okunur: lâ,lû	ż	j

Tablo 1: Lehçe Alfabe ve Telâffuz Kuralları¹

¹ Baner-Antonowicz & Dubiński, 1983: 276.

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz. Bakınız

No. Numara

PWN. Polskie Wydawnictwo Naukowe

s. Sayfa

ss. Sayfa aralığı

pp. Per procurationem (sayfa aralığı)

Św. Święci (aziz)

sy. Sayfa yok

Tłum. Tłumaczenie (çeviri)

Tom. Cilt

ty. Tarih yok

Vol. Volume (cilt)

APP. Archiwum Państwowe w Poznaniu

ANK. Archiwum Narodowe w Krakowie

ZBJ. Zbiory Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie

NAC. Narodowe Archiwum Cyfrowe

AGAD. Archiwum Główne Akt Dawnych

TNA. National Archives of United Kingdom

GİRİŞ

Uzun ve zengin bir geçmişe sahip olan Polonya, kuruluşundan itibaren coğrafi, dolayısıyla da jeopolitik konumu itibarıyla Orta Çağ Avrupa tarihinde daima etkin bir rol oynamıştır. Çalışmamızın konusu olan, Polonya'nın XIV. ve XV. yüzyıllardaki siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı, X. yüzyılda Batı Hristiyanlığını seçmesinin yanı sıra XIV. yüzyılda önce Macaristan, ardından ise Litvanya ile gerçekleştirdiği birlikler çerçevesinde şekillenmiştir. Polonya'yı, tarihinin kırılma noktaları olarak nitelendirebileceğimiz söz konusu oluşumlar doğrultusunda ele aldığımız tezimizin temel maksadı, hem ülkemizde bu husustaki mevcut eksikliği giderebilmek hem de bizden sonraki araştırmacılara bir yol açabilmektir.

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

'XIV. ve XV. Yüzyıllarda Siyasî, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yönden Polonya Krallığı' başlıklı tezimizin amacına detaylı şekilde geçmeden önce, çalışmamıza ilişkin bazı hususlardan bahsetmek uygun olacaktır. Öncelikle tezimizin giriş bölümünün, bilhassa tarihî coğrafya başlığının dipnot açısından diğer bölümlere nispeten bir hayli yoğun olduğu göze çarpmaktadır. Bunun temel nedeni, söz konusu bölümde geçen kent, bölge, nehir vb. isimlerin tezin ilerleyen safhalarında da yer almasına binaen karşı karşıya kalılabilecek muhtemel sıkıntıların bertaraf edilmek istenmesidir. Ancak bu kez de Lehçede var olup, alfabemizde bulunmayan bazı karakterler ve okunuşlarındaki farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bahsettiğimiz bu farklılıklara rağmen tezimizde, örneğin 'Varşova', 'Mazovya' ve 'Pomeranya' kelimeleri gibi dilimize uyarlanmış olan bazı istisnalar hariç, tüm özel isim ve ifadelerin Lehçe orijinallerinin kullanımları tercih edilmiştir. Buradaki amaç pek tabiidir ki, salt Polonya'ya dair bir çalışma yapılıyor oluşunun yanı sıra bu hususta meydana gelebilecek karmaşayı engellemektir. Zira Lehçedeki Jan, Kraków, Kazimierz gibi bazı Lehçe kelimelerin John, Cracow, Casimir şeklinde İngilizce versiyonları mevcut olsa da, söz konusu durum sözcüklerin tamamı için geçerli değildir. Bu nedenle İngilizce kullanımlarının bizler için daha anlaşılabilir olmasına karşın, yeterli gelmeyeceği, hatta daha da karmaşaya yol açabileceği ihtimali sebebiyle Lehçe orijinalleri uygun bulunmuştur. Yukarıda da bahsedildiği üzere hem

Lehçe'nin dilimizden alfabetik açıdan farklılığı hem de telâffuzundaki güçlükler sebebiyle tezimizin başlangıcında bir telâffuz tablosu verilmiştir.

Bunlara ilâveten, tezimizin dönemi itibarıyla Avrupa'da yazım alanında yaygın ve müşterek lisanın Latince olması doğrultusunda bazı özel terimlerin, hem dünyaya uyum sağlayabilmek hem de çalışmamızdan faydalanmak isteyecek araştırmacılara geniş bir perspektif sunabilmek maksadıyla, açıklamalarıyla birlikte yabancı literatürde kullanıldıkları gibi Latince'leri de mümkün olduğunca verilmiştir. Bir diğer konu da, tezimizde adı sıklıkla geçen şahısların unvanlarına ilişkindir. Buna bir örnek verecek olursak Zygmunt Luksemburski bir dönem eş zamanlı olarak hem Macaristan ve Bohemya kralı hem de Kutsal Roma imparatorudur. Söz konusu durumun, herhangi bir sıkıntı yaratmaması amacıyla şahısların adlarının geçtiği ilk yerlerde, hangi tarihlerde, hangi unvanlara sahip oldukları bilhassa belirtilmiştir. Ayrıca dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta da çalışmamızda sıklıkla yer alan Germen Şövalyeleri 'Tötonlar'ın, hem 'tarikat' hem de 'şövalye' şeklinde ifade edilmesidir. Bu kullanım ikilik yaratıyormuş gibi görünse de, her iki ifade şekli de doğrudur ve aynı anlamı taşımaktadır. Çünkü başta bir misyonerlik tarikatı olarak teşkil edilen Tötonlar, daha sonraları ise menfaatleri ve koşulları kapsamında askerî kimliğe sahip olmuşlardır.

Tezimizde, XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya Krallığı'nın siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel yönden ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmamızın nihai hedefi ise Polonya'nın, ülkemizde bugüne kadar kapsamlı şekilde ele alınmamış olan Orta Çağ sürecine dair Türkçe, İngilizce, Lehçe ve Latince kaynaklar doğrultusunda tespitler yapmaya çalışmaktır. Böylelikle, ihmal edilmiş olan bu konu aydınlatılmakla birlikte, bizden sonra çalışacaklara da bir nebze olsun ışık tutabilmek hedeflenmektedir. Ayrıca bu çalışma elbette ki, bahsi geçen dönemde Polonya'yı eksiksiz bir şekilde araştırma iddiasında değildir. Bunun başlıca sebebi ise XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya Krallığını böyle bir çalışmada tüm açılardan ele alabilmenin imkânsızlığıdır. Zira bu durum, döneme ait kaynak ve araştırmaların çok çeşitli ve fazla sayıda oluşunun beraberinde her geçen gün artışından da anlaşılmaktadır. Geç Orta Çağ döneminde siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan Polonya'yı ele aldığımız tezimiz dört ana başlıktan oluşmaktadır.

Çalışmanın Bölümleri

Dört ana bölümden müteşekkil olan tezimizin ilk bölümünde XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya Krallığı siyasî açıdan değerlendirilmiştir. Söz konusu dönemde cereyan eden siyasî gelişmeler, tezimiz iki yüz yılı kapsadığından ve sayfa sayısı açısından her ne kadar bir sınır olmasa da, en önemlileri seçilmek suretiyle ana metni detaylara boğmadan verilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte ön plâna çıkan III. Kazimierz dönemi ve Litvanya ile birliğin kuruluş aşamaları gibi belirleyici faktörlerin, konuya ilişkin kaynakların neredeyse sınırsızlığına rağmen net bir şekilde aktarılmasına gayret edilmiştir. III. Władysław Warneńczyk'ın saltanatında yaşanan Varna Savaşı'nın ise Türkler ile yapılması sebebiyle hem iki ülke tarih yazımına dair mukayese yapabilme hem de konuyu farklı açılardan değerlendirebilme amacıyla bazı yerli ana kaynaklara da başvurulmuştur. Tüm bu sürecin kaleme alınması esnasında başta ana kaynaklar olmak üzere gerek eski, gerekse güncel literatüre ait çeşitli kitap ve makalelerden faydalanılmış; elde edilen bilgiler, karşılaştırılmaları yapılmak suretiyle çalışmamıza dâhil edilmiştir. Bahsi geçen hususta karşılaşılabilecek çelişkili durumlarda ise farklı ya da karşıt bilgiler mutlaka dipnotlarda verilmiştir.

Tezimizin ikinci bölümünde Polonya Krallığı ekonomik yönden ele alınmıştır. Orta Çağ'da, tüm Avrupa'da olduğu üzere Polonya'da da ekonomi tarıma, yani toprağa dayalıdır. XIV. yüzyılın ortalarında görülen veba salgını, Polonya tarımında dolaylı da olsa büyük bir öneme sahip olmuştur. Salgın neticesinde ciddi miktarda insan kaybı meydana gelmiş ve bu durum halkın topraklarını terk etmesine yol açmıştır. Toprakları işleyecek işgücünün azalması, bir yandan kıtlık ve açlığa neden olurken; öte yandan, arazi sahiplerinden geriye pek çok boş toprak kalmasını sağlamıştır. Bunun neticesinde ise daha önceleri toprak sahibi olamayanlar, salgın ertesinde, boşalan tarım arazilerine yerleşmişler ve böylelikle üretim yeniden başlamıştır. Verimli topraklara sahip olan Polonya'da tarım alanında yaşanan gelişmeler, toprağa dayalı ekonominin oluşum ve gelişimine katkıda bulunurken, toplum yapısına da yansımıştır. Bu yansıma doğrultusunda emeğe dayalı çiftliklerin kurulması ise aristokrat kesimin söz konusu durumdan fayda sağlamasına zemin teşkil eden feodal düzenin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Bu noktada ise Yahudiler en dikkat çekici topluluk olmuştur. Zira salgının giderek yayılmasıyla birlikte, Almanya'da yaşamakta olan Yahudi halk zorunlu göçe

tâbi tutulmuş; bu kitlesel göç, Yahudilerin büyük bir bölümünün Polonya'ya gelmeleriyle sonuçlanmıştır. Ticarete söz sahibi olmaya başlayan Yahudiler, Polonya'da bankerlikten para basımına kadar hemen hemen her konuda etkili olarak, zaman içerisinde toplumsal yapıda yer edinmişlerdir. Hatta Polonya Kralı Jagiełło ve eşi Jadwiga'nın dahi Yahudi bir bankerden borç para aldıkları bilinmektedir. Ayrıca bahsedildiği gibi para basımı yapan Yahudilerin Lehçe bilmemeleri nedeniyle o döneme ait paraların bir kısmında bazı İbranice karakterler de mevcuttur.

Meydana gelen bu gelişmelerin yanı sıra coğrafi yapısı da, Polonya'nın ekonomisini etkileyen önemli unsurlar arasında yer almıştır. Ülkenin çok geniş ormanlık arazilere sahip oluşu, hem ahşap ticareti ve balmumu hem de bal üretiminin gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır. Bilhassa ahşap ticareti alanındaki verimli münasebetlerinden birini İngiltere ile kurmuştur. Bu suretle gemi inşaatçılığı için Polonya'dan uygun fiyatla ahşap malzeme tedarik eden İngiltere'den, maddî menfaatin beraberinde söz konusu hususta bilgi alışverişi de sağlanmıştır. Edindiği bu bilgiler, Baltık Denizi'ne kıyısı bulunan ve ülke çapında geniş bir nehir ağına sahip olan Polonya'nın deniz ve nehir ticaretine olumlu yönde yansımıştır. Sanayi alanında ise ihracatını yaptığı en önde gelen maden kurşun olurken; Bochnia ve Wieliczka'dan elde edilen tuz, Polonya ekonomisinin temelini teşkil etmiştir. Büyük ölçüde devlet tekelinde tutulan tuz madenlerinin denetimleri zaman zaman İtalyanlara bırakılmış ve böylece İtalya ile ticarî münasebetler kurulmuştur. Günümüzde turistik ve sağlık amacıyla ziyaret edilen bu madenlerden çıkarılan tuz, XIV. ve XV. yüzyıllarda para karşılığında da kullanılmıştır.

Tezimizin üçüncü bölümünde ise Polonya Krallığı din, hukuk, sosyal yapı, millî bilincin oluşumu ve törenler gibi alt başlıklar doğrultusunda sosyal açıdan incelenmiştir. Orta Çağ'da sadece Polonya'da değil, tüm Avrupa'da büyük önem arz eden din konusunun, oldukça geniş kapsamlı olmasından ötürü eksiksiz bir şekilde verilebilmesi elbette ki pek mümkün değildir. Polonya'da dine genel anlamda olan yaklaşıma değinerek başladığımız bu bölümümüzde, ülkede gündelik hayatta süregelen adetlerin bazıları ele alınmıştır. Zira Polonya'da din hususu, 966 yılında Katolikliği tercih ederek, Batı'ya yönelmesi sonucunda ülkenin hemen her alanındaki gidişatında etkili olmuştur. Bahsettiğimiz başlık altında yer alan, din konusunda üniversitenin etkisi ise belki de en önemli noktalardan biridir. Üniversitede kurulan teoloji fakültesi, bu alanda eğitilmiş kimselerin yetişmesine olanak sağlarken; komşu

lkelerden gelen akademisyen ve öğrenciler sayesinde birtakım ideolojilerin ülkeye girerek, yayılmasına sebebiyet vermiştir.

Hukuk açısından da niversitenin benzer etkileri mevcuttur. Ancak en dikkat çekici noktalardan biri de kadınlara, herhangi bir haksızlığa maruz kaldıklarında eşlerini şikâyet edebilme hakkı tanınması olmuştur. Yahudilerin, o dönemki sosyal yapı itibarıyla diğer Avrupa ülkelerinden pek de farklı görünmeyen Polonya’da, Jagiellon Hanedanlığı sürecinde, bilhassa ekonomik alanda n plâna çıkmalarına paralel olarak bir sosyal sınıf teşkil ettiklerini görmekteyiz. Hatta Polonya’daki milliyetçilik kavramında tesirli olan bu durum, başlayan Almanlaşma kapsamında siyasetten, ekonomiye, hukuktan kültüre varıncaya dek neredeyse her konuda Alman etkisinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Tezimizin dördüncü ve son bölümünde ise XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya Krallığının kültürel yapısı ele alınmıştır. XIII. yüzyıldan itibaren yaşamında kilise dışındaki faktörlerin etkili olmaya başladığı Polonya’da, özellikle Piast döneminden Litvanya ile kurulan birlik dönemine geçiş süreci büyük önem arz etmektedir. Söz konusu zaman diliminde n plâna çıkan hususlardan biri eğitim, yani niversitenin kuruluşu olmuştur. Bazı devlet meselelerinin çözümünde eğitimli insanlara olan ihtiyaç doğrultusunda teşkil edilen niversite sayesinde Polonyalı bilim insanları dış dünya ile tanışmış, eserlerinin yurt dışında da tanınmaya başlanması, Polonya biliminin gelişimine olanak tanımıştır. Polonya’daki niversite dışında, Avrupa’nın diğer ülkelerindeki üniversitelerde eğitim alan Polonyalılar neticesinde ise lkelerarası ilişkiler güçlenmiş ve pek çok konuda karşılıklı etkileşimler meydana gelmiştir. Ayrıca tezimizde ele aldığımız dönem boyunca tiyatrocular, edebiyatçılar, heykaltraşlar ve müzisyenler şaheserlerini yaratarak, Polonya’nın kültürel yönden gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunmuşlardır.

Araştırmanın Kaynakları ve Kaynakların Tenkidi

Ağırlıklı olarak yabancı dildeki çalışmalar kullanılarak hazırlanan tezimizde yer alan ana kaynakların başında, Polonya’nın ilk tarihçisi sıfatını taşıyan ve XI. yüzyılın sonu ile XII. yüzyılın başlarında yaşamış olan Gall Anonim’in ‘*Gesta Principum Polonorum*’ (Polonya’nın Kahramanlıkları) adlı eseri bulunmaktadır. Bu eserden özellikle Slavların kökeni, Polonya’nın ve Piast’ın kuruluşları konularında faydalanılmıştır. Marcin Bielski’nin ‘*Kronika Polska*’ (Polonya Vakayinamesi),

Maciej Miechowita'nın '*Chronica Polonorum*' (Polonya Vakayinamesi) ve Wincent Kadłubek'in '*Kronika Polska*' (Polonya Vakayinamesi) adlı kroniklerine ilaveten, XV. yüzyılda yaşamış bir tarihçi ve diplomat olan Jan Długosz'a ait, başlangıçtan 1480 yılına kadar olan süreci ihtiva eden on iki ciltlik '*Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*' (Ünlü Polonya Krallığının Yıllık veya Günlükleri) isimli çalışmasından tezimizin hemen hemen her safhasında ve her konusunda istifade edilmiştir. Ancak başlangıçtan XVI. yüzyıla kadar Polonya tarihini pek çok açıdan ele alan bu eserler, tüm kronikler gibi ana kaynak olarak büyük önem arz etseler de, bir nevi hatırat niteliğini taşımakta oldukları için, mümkün olabildiği ölçüde diğer kaynaklarla karşılaştırılmaları yapılmak suretiyle kullanılmışlardır.

Türk vak'anüvislerinden, tezimizde ele alınan dönemlere dair eserlere sahip olan başta Aşık Paşazade'nin '*Aşık Paşazade Tarihi*'; Edirneli Oruç Beğ'in ve Hadîdî'nin '*Tevârih-i Ali Osman*' adlı eserleri ve Evliya Çelebi'nin '*Seyahatnamesi*'nde yer alan bilgiler doğrultusunda Polonya ile müşterek meselelerimizin farklı açılardan değerlendirilmeleri gerçekleştirilmiştir. Söz konusu ortak hususlardan biri ise 1444 yılında yaşanan Varna Savaşı olmuştur. Polonya kaynaklarının bir kısmında Polonya Kralı III. Władysław Warneńczyk'ın Türkler tarafından kaçırılmış olabileceği iddiaları yer alırken, bir kısmında da savaş esnasında öldürüldüğü aktarılmaktadır. Yukarıda ismi geçen Türk tarihçilerinin eserlerine başvurulduğunda ise kralın savaşta öldüğü bilgisine ulaşılmaktadır. Kısaca ifade edecek olursak bu durum, olaylara farklı bir yönden bakabilmemizi sağlamasının yanı sıra karşılaştırma yapabilme fırsatını da sunmaktadır.

Polonya'nın siyasî tarihini ele alan eserlerin büyük bölümünden sadece bu konuda değil, birçok alanda faydalanılmıştır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Sabire Arık'a ait olan '*Kuruluştan XVII. Yüzyıla Polonya Tarihi*' adlı eserin, Polonya'yı başlangıcından itibaren ele almış kapsamlı ilk ve tek Türkçe çalışma olması nedeniyle tezimiz süresince yol haritamızı belirlememizde payı kuşkusuz ki büyük olmuştur. Bu noktada ise öncelikle Polonya'nın bulunduğu Merkezî Doğu Avrupa tarihini ele alan bazı eserlerden bahsetmek uygun olacaktır. Tüm Avrupa ile Polonya'ya geniş ölçüde yer veren bu kitaplardan, az evvel ifade edildiği üzere sadece siyasî tarih alanında değil; sosyal yaşamdan kültürel hayata varıncaya dek, her ne kadar genel anlamda olsa da, istifade edilmiştir. Bu konuda sıklıkla başvuru alan eserler arasında Oscar

Halecki'ye ait '*Borderlands of Western Civilization, A History of East Central Europe*' (Batı Medeniyetinin Sınır Bölgeleri, Merkezî Avrupa Tarihi); Jean W. Sedlar'a ait '*East Central Europe in the Middle Ages, 1000-1500*' (Orta Çağ'da Merkezî Doğu Avrupa, 1000-1500); çok daha genel yönden ise John Merriman'ın '*A Modern History of Europe*' (Avrupa'nın Modern Tarihi) adlı kitapları bulunmaktadır. Daha spesifik olarak, Polonya tarihine ilişkin ise başta Norman Davies'in '*The God's Playground, A History of Poland*' (Tanrı'nın Oyun Alanı, Polonya Tarihi) ve Adam Zamoyski'nin '*The Polish Way, A Thousand-Year History of Poles and Their Culture*' (Polonya'nın Yönü, Polonyalıların Bin Yıllık Tarih ve Kültürü) adlı eserleri birer rehber niteliğinde olmuşlardır. Bunların beraberinde yine Oscar Halecki'nin bir çalışması olan '*A History of Poland*' (Polonya Tarihi), biri genişletilmiş olmak üzere iki ayrı baskısının da kullanıldığı, bu türdeki eserlerdendir. Ayrıca Mieczysław Biskupski'nin '*The History of Poland*' (Polonya Tarihi); Jerzy Wyrozumski'nin '*Historia Polski do roku 1505*' (1505 Yılına Kadar Polonya Tarihi); Henryk Samsonowicz'in '*Polska na Przestrzeni wieków, do roku 1506*' (Yüzyıllar Boyunca Polonya, 1506'ya Kadar) ve '*Szkice o Miescie Średniowiecznym*' (Orta Çağ Kentinin Ana Hatları); Henryk Łówmiański'nin '*Początki Polski, Polityczne i Społeczne Procesy Kształtowania się Narodu do Początku wieku XVI*' (Polonya'nın Başlangıcı, XVI. Yüzyılın Başına Kadar Ulus Oluşumunun Siyasî ve İşbirliği Süreçleri) adlı çalışmaları ise siyasî tarih alanında ağırlıklı olarak başvuru alan eserler arasında yer almıştır.

Polonya tarihindeki en önemli olaylardan biri hiç kuşkusuzdur ki Litvanya ile gerçekleştirilen birlik olmuştur. 1386 yılından 1795'e kadar güçlenerek sürdürülen bu hanedanlık birliğine ilişkin olarak öncelikle faydalanılan edilen eserlerin başında, bu konudaki uzmanlığı ile tanınan Prof. Robert Frost'un '*The Oxford History of Poland-Lithuania*' (Polonya-Litvanya'nın Oxford Tarihi) adlı çalışması gelmektedir. Daniel Stone'un '*Polish-Lithuanian State, 1386-1795*' (Polonya-Litvanya Devleti, 1386-1795) ve Paweł Jasienica'nın '*Jagiellonian Period*' (Jagiellon Dönemi) isimli kitapları söz konusu alanda yarar sağladığımız diğer eserler arasında bulunmaktadır. Richard Unger'a ait olan '*Britain and Poland-Lithuania*' (Britanya ve Polonya-Litvanya) adlı, pek çok farklı yazarın makalesinden oluşan kitap, Polonya-Litvanya Birliğinin İngiltere ile olan münasebetleri doğrultusunda bu alana ışık tutmaktadır. John Sigismund Sluska'nın 1950 yılına ait '*Queen Jadwiga of History and Legend*' (Kraliçe Jadwiga Tarihi ve Efsanesi) başlıklı doktora tezi ise

Kraliçe Jadwiga nezdinde, hanedanlığın kuruluş ve ilk dönemlerine ayrıntılı olarak değinmektedir.

Tezimizde yer alan diğer konu başlıklarımız hakkında istifade ettiğimiz kaynaklarımızdan da kısaca bahsedecek olursak edebiyat hususunda, Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Czesław Miłosz'un '*History of Polish Literature*' (Polonya Edebiyat Tarihi) adlı eseri temel alınan eserler arasında bulunmaktadır. Ayrıca müzikte, Müzikolog Katarzyna Morowska'nın kapsamlı çalışması '*Historia Muzyki Polskiej*' (Polonya Müzik Tarihi); din alanında Sabrina Ramet'in '*The Catholic Church in Polish History from 966 to the Present*' (966'dan Günümüze Polonya'da Katolik Kilisesi); yeme-içme alışkanlıkları hususunda Maria Dembińska'nın '*Food and Drink in Medieval Poland*' (Orta Çağ Polonya'sında Yeme-İçme) ve '*Konsumpcja Żywnościowa w Polsce Średnowiecznej*' (Orta Çağ Polonya'sında Gıda Tüketimi) adlı çalışmaları kullanılmıştır. Bunların yanı sıra ekonomide Francis W. Carter'in '*Trade and Urban Development in Poland, An Economic Geography of Cracow from Its Origins to 1795*' (Polonya'da Ticaret ve Kentsel Gelişim, Başlangıcından 1795'e Kadar Cracow'da Ekonomik Coğrafya); Stanisław Kutrzeba'nın '*Handel Polski ze Wschodem w wiekach Średnich*' (Orta Çağ'da Doğu ile Polonya Ticareti) isimli çalışmaları temel alınmış ve ağırlıklı olarak faydalanılmıştır. Tiyatro konusunda Julian Lewański'nin '*Dramat i Teatr Średniowiecza i Renesansu w Polsce*' (Polonya'da Orta Çağ ve Rönesans Drama ve Tiyatrosu) ve '*Liturgiczne Łacińskie Dramatyzacje Wielkiego Tygodnia XI-XVI w.*' (XI.-XVI. Yüzyılların Kutsal Hafta Ayınınin Latince Dramatizasyonları); eğitimde, bu konuyu oldukça kapsamlı bir şekilde inceleyen Paul W. Knoll'a ait '*A Pearl of Powerful Learning, the University of Cracow in Fifteenth Century*' (Güçlü Öğrenimin İncisi, On Beşinci Yüzyılda Cracow Üniversitesi) isimli kitaplar başta olmak üzere bilhassa üniversiteye dair detaylı bilgilerin bulunduğu Kazimierz Morawski'nin '*Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego*' (Jagiellon Üniversitesi Tarihi) adlı çalışmasının I. ve II. ciltlerinden istifade edilmiştir. Tüm bu eserlerin dışında XV. yüzyılda Bohemya'da ortaya çıkarak Polonya'da da etkisini gösteren Hustisizm alanında ise söz konusu mevzuda önemli çalışmaları olan Thomas Fudge'un '*The Crusade Against Heretics in Bohemia, 1418-1437*' (Bohemya'da Kâfirlere Karşı Haçlı Seferi, 1418-1437) ve '*Jerôme of Prague, Foundation of Hussite Movement*' (Praglı Jerôme, Hussit Hareketinin Oluşumu) isimli kitapları, tezimiz boyunca büyük ölçüde faydalandığımız eserler

arasında yer almıştır. Tezimizin amacı, kapsamı, bölümleri ve kaynaklarına ilişkin bu bilgilerin ardından Polonya'nın, başlangıcından XIV. yüzyıla kadar olan siyasi durumunu vermeden evvel, süreci daha net bir şekilde anlamlandırabilmek adına ülkenin tarihî coğrafyasına kısaca değinmek uygun olacaktır.

Tarihî coğrafya, özünde coğrafya bilimine dair tarihsel olayların coğrafi gerçekler üzerindeki tesirini araştırabilecek yeni, aynı zamanda da eski olarak nitelendirilebilecek bir bilim dalıdır (Geographical Association, 1932: 40). Toplumların yeryüzündeki dağılımları, yaşam tarzları, türlü ekonomik ve kültürel faaliyetleri (Bakır & Oğuz, 2012: 12) coğrafyanın araştırma alanına girmekte olup, tarih biliminin inceleme alanıyla ortaktır. Zira coğrafi unsurlar, her zaman tarih bilimine katkı sağlamak suretiyle gelişimine yön vermişlerdir (Pounds, 1990: 12).

Milâttan sonra V. yüzyılda Avrupa kıtasının ana hatları günümüz ile yaklaşık olarak aynıdır ve yalnızca detaylarda birtakım farklılıklar mevcuttur (Pounds, 1990: 12). O dönemde de bugün olduğu üzere Atlantik kıyılarında doğuya doğru Rusya'daki ovalar ile birleşen alabildiğince geniş düzlükler bulunmaktadır (Pounds, 1990: 20). Kuzeye uzanan plato ise adım adım İskandinavya ve Batı Britanya'nın dağlık bölgesiyle birleşmiştir. Almanya, Bohemya ve Polonya'dan Ukrayna'ya doğru genişleyen bir alan bulunmaktadır (Bakır & Oğuz, 2012: 12). Söz konusu alan, Fransa'nın merkezinden başlayarak tüm bu güzergâh boyunca sık ve dağınık şekildeki tepelerle çevrelenmiştir. Bu tepe ve platoların güney bölgesinde ise o dönemlerde insanlar için aşılması güç olan Alp Dağları yer almaktadır (Pounds, 1990: 12, 13). Tarih öncesi insanların hemen hemen hiçbir şekilde ulaşım imkânına sahip oldukları, özellikle demir ve farklı cevherlerin bulunduğu bu bölgelerdeki topraklar fazla verimli olmasalar da, ihtiva ettikleri mineraller nedeniyle klasik dönem ve Orta Çağ'da yerleşim yeri olarak tercih edilmiştir (Pounds, 1990: 14).

Doğudan batıya genişliği 689 kilometre, kuzeyden güneye ise 649 kilometre ve toplam yüz ölçümü ise 312.680 kilometrekare (Worldmark Encyclopedia, 2004: 398) olan Polonya², Doğu Avrupa'ya geçişteki son Batı Avrupa ülkesi olup

² Polonya'da coğrafyacılığın başlangıcı Rönesans dönemine dayanmakta olup, bu hususta yapılan iki çalışma ön plâna çıkmaktadır. Bunlardan biri, tarihçi Jan Długosz tarafından yazılan 'Choronographia regni Poloniae', diğeri ise Maciej Miechowita tarafından kaleme alınan (Maciej z Miechowa), Doğu Avrupa'ya dair en iyi ana kaynak niteliğinde ve 1517'de basımı gerçekleştirilen 'De duabus Sarmatiis'dir. Ülkede haritacılık alanında gerçekleştirilen ilk çalışmaların yanı sıra yüksek skalaya sahip ilk haritanın hazırlanması da aynı zaman dilimine denk gelmektedir. Polonya'nın 1: 1.260.000 ölçekli ilk haritası (EK-1) Bernard Wapowski tarafından çizilmiştir (Kostrowicki, 1956: 441).

(Pawłowski, 1930: 5) geometrik açıdan değerlendirildiğinde ise kıtanın merkezinde yer almaktadır (Pawłowski, 1930: 3). Günümüzde yüzölçümü açısından Avrupa’da altıncı sırada olan Polonya, eski dönemlerde 1 milyon kilometrekarelik yüzölçümü ile kıtadaki en geniş ülke pozisyonundadır (Biskupski, 2000: 1). Ortalama yüksekliği 173 metre, yüzde 75, 4’ü deniz seviyesinden 200 metre daha aşağıda bulunan Polonya’nın toplam sınır uzunluğu karadan 2.788 kilometre, denizden ise 491 kilometredir. En yüksek noktasını Slovakya sınırındaki Tatra³ dağlarında bulunan Rysy Dağı⁴ (2.499 m) oluşturmaktadır (Worldmark Encyclopedia, 2004: 398). Göllere yakınlığına göre şekillenmiş olan Polonya’nın coğrafi koşullarını dünyanın diğer bölgeleriyle mukayese etmek zordur. Çünkü Polonya’nın, Avrupa yarımadasının doğusundaki konumu Atlantik ve Baltık Denizlerinin etkisiyle değişime uğramıştır (Bakır & Oğuz, 2021: 14).

Kuzeydoğusunda Rusya, Litvanya, Belarus ve Ukrayna; güneyinde Slovakya ve Çek Cumhuriyeti yer alan Polonya’nın kuzeyinde Baltık Denizi bulunmaktadır. Ülkenin batı bölümünde Almanya ile komşu olduğu sınırı ise Südet⁵ (Pawłowski, 1930: 5) ve Polonya’yı güney yönünde Slovak ve Çek Cumhuriyetleri de ayıran Karpatlar⁶’dan oluşmaktadır (Biskupski, 2000: 1). Ancak yoğun ormanlık yapısı nedeniyle mevcut dağ geçişlerinde Südet sınırı Karpatlardan daha belirgindir. Ülkenin güneyinde yer alan Beskid⁷ ve Südetlere doğru uzanan Karpatlar, tıpkı Bavyera Alpleri ya da Fransız Pireneleri gibi etkili bir bariyer oluşturmakta, kuzey yönünde ise bu kez Baltık kıyıları benzer etkiyi göstermektedir (Bakır & Oğuz, 2021: 15). Ülkenin kuzey bölümünde altı bin adet gölün bulunduğu bir göller bölgesi mevcut olup; güney bölümünde ise geniş, bereketli geniş ve bir o kadar da mineral yönünden zengin topraklar yer almaktadır (Worldmark Encyclopedia, 2004: 398). Odra nehrine doğru olan yol boyunca uzanan buzul kalıntılarındaki müteşekkil bu göller, Polonya’yı

³ Tatra dağları: Karpatların en yüksek noktasını teşkil eden Tatra dağları (Biskupski, 2000: 2), 64 kilometrelik Slovakya sınırı boyunca uzanmaktadır (Lerski, 1996: 598).

⁴ Rysy Dağı: Rysy dağları Kraków kentinin 100 kilometre güneyinde bulunmaktadır (Dunette ve Leanen, 1997: 10).

⁵ Südetler: Almanya’nın doğusundan Polonya ve Çek Cumhuriyeti’ne kadar uzanan bir dağ silsilesidir (Stanturf ve Madsen, 2005: 610).

⁶ Karpatlar: Viyana yakınlarında Bratislava’dan başlayan; Polonya’nın güneyinden ve Ukrayna’nın güneybatı kesiminden geçen ve Doğu Avrupa’da yer alan bir dağ zinciridir. (Földvary, 1988: 75).

⁷ Beskid: Karpat dağlarının, Alp dağlarından Balkan Dağlarına uzanmakta olan yaklaşık bin 300 kilometrelik bölümünü teşkil etmektedir (Trzeciak, 1972: 119).

denizden uzak ve kendi içine kapalı tutmaktadır. Gölleriyle üne sahip Pomorze, Mazowsze (Mazovya)⁸ ve Litvanya bölgesinin (Biskupski, 2000: 2) oluşturduğu kavis çevresinde yerleşim oldukça seyrek. Fakat XII. yüzyılın başlarında Polonya'nın kuzey sınırının bu göllerin kenarında olması hayli ilginç bir husustur (Davies, 2005: 32). Polonya'nın başlıca topoğrafik özellikleri arasında Baltık dağlık arazisindeki çok sayıda gölün yer aldığı buzul bölgesinin beraberinde kuzeydeki sahil, burun, körfez ve göllerin mevcut olduğu dar ova yer almaktadır. Ayrıca az önce de bahsedildiği gibi kuzey sınırı Baltık Denizi tarafından şekillendiren Polonya'nın doğusunda ise bir Rus yerleşim bölgesi olan Kaliningrad oblasti bulunmaktadır (Biskupski, 2000: 1).

Orta Çağ süresince ve Modern Çağın ilk dönemlerinde, Orta Avrupa'da uzun mesafe nakliyatlarının gerçekleştirilebilmesi bakımından nehirler büyük öneme sahip olmuşlardır (Pounds, 1990: 20). Güneyden kuzeye, güneydoğudan kuzeybatıya doğru akan ve gerek zaman içinde, gerekse insanoğlu vasıtasıyla yönü değişen bu nehirlerin sayısı bir hayli fazladır (Pounds, 1990: 12). Batı sınırını teşkil eden Odra (Oder), Batı Neisse⁹ (Lusetyan Nyssa) nehirleri ülkeye birtakım avantajlar sağlamaktadır. Dağlar ve deniz arasında bulunan dar boşluk ise oldukça muntazam bir formda akarak Baltık Denizi'ne dökülen söz konusu nehirler vasıtayla doldurmaktadır. Polonya'nın önemli nehirleri arasında yer alan Vistül, Bug¹⁰ ve Warta¹¹ da tıpkı bahsedilen nehir hattı gibi Baltık Denizi'ne dökülmektedir (Worldmark Encyclopedia, 2004: 398). Ülkenin önemli akarsularından olan Dinyester çok sayıda kola sahip olup; bu kollar Podolia¹² plato arazisini kesintisiz bir şekilde bölmektedir (Davies, 2005: 32). Bug nehri

⁸ Mazowsze (Mazovya): Polonya'nın, en geniş yüzölçümüne sahip bölgesi olan Mazowsze, Vistül nehrinin doğusunda yer almaktadır. Kentte 2 binden fazla göl mevcuttur (Nagel's Encyclopedia, 1989: 323).

⁹ Neisse nehri: Çıkış noktası Çek Cumhuriyeti olan ve Zittau (Almanya) kentinin yakınından geçerek Polonya-Almanya sınırında son bulmaktadır (Allen, 1957: 17).

¹⁰ Bug nehri: Ukrayna'nın merkez noktasından batı kesimine doğru akmakta olan Bug Nehri, Narev nehrinin sol kolu durumunda olup, Ukrayna-Polonya ve Polonya-Beyaz Rusya sınır hattından geçerek Polonya içlerine akarak, Narev'e bağlanmaktadır (Verwijmeren-Wiering, 2007: 145).

¹¹ Warta nehri: Odra nehrinin en büyük sağ kolu durumundaki Warta Nehri, Wielkopolska'nın ana su kaynağı olan nehir, Częstochowa, Sieradz, Koło, Konin, Srem, Poznań, Gorzów Wielkopolska boyunca akmaktadır (Lerski, 1996: 642).

¹² Podolia (Podolya): Bir tarihî bölge olan Podolia, güneybatıda Dinyester nehri, kuzeyde Volhynia ile birleşmekte olup, bereketli topraklara sahiptir. Ayrıca Kral II. Władysław Jagiełło döneminde (1385-1434) ise Polonya'nın bir voyvodalığı durumuna gelmiştir (Encyclopedia of Ukraine, 1988: 786).

Polonya'dan Rusya'nın dışına doğru bulunan iki büyük yola siper konumundadır. Bu yollardan biri güneyde bulunan, Lwów ve Kiev'i Kraków ile bağlayan eski karayolu; diğeri ise kuzeyde, Varşova-Moskova tren yolunu izleyen Minsk yükseltisi boyunca uzanan yoldur (Davies, 2005: 31).

Ülke karasal iklime sahiptir, ancak 52° Kuzey enleminde yer alan Varşova kenti, merkez noktası kabul edildiğinde üç ay süren yaz mevsimi boyunca güneş ışınları oldukça güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Polonya'da Ocak ayındaki günlük sıcaklık ortalaması minimum -3°C iken, Temmuz ayında ise 19 °C 'a ulaşmaktadır. Özellikle Mayıs-Ağustos ayları arasındaki tarım mevsiminde 11 inç¹³ olan yağış miktarı, yıl boyunca oldukça fazladır. Kış ayları ağırlıklı olmak üzere yılda yaklaşık 150 günün bulutlu geçmekte olduğu ülkede meydana gelen kar örtüsü 60 güne, nehirlerdeki buz ise 40 güne kadar varlığını koruyabilmektedir. Toprakları pek de verimli olmayan Varşova'nın dışında Aşağı Şlaşk¹⁴ ya da Małopolska¹⁵'da kış mevsiminin daha kısa, güneş ışınlarının parlak, yağışın bol ve buna mukabil olarak arazilerin bereketli, tarım mevsiminin ise 225 güne ulaştığı bazı bölgeler mevcuttur (Davies, 2005: 33).

Bitki örtüsü açısından Avrupa kıtasındaki tüm ülkeler ile hemen hemen benzer özellikler sergilemektedir. Ülkedeki kayın ağacı hattı güneydoğuda bulunmakta, Vistül halicinden Karpat Dağı eteklerine kadar uzanmaktadır (Davies, 2005: 33). Çok fazla ormanlık araziye sahip ve bitki örtüsü Avrupa kıtası ile hemen hemen aynı olan Polonya'da Vistül nehrinin oluşturduğu haliçten Karpatların eteklerine, güneydoğuya doğru uzanan kayın ormanları ve bu ormanların daha doğusunda ise meşe ormanları mevcuttur. En ünlüsü, ülkenin kuzeydoğusunda bulunan ve Belarus ile paylaştığı, 'eşsiz' olarak nitelendirilen Białowieża bölgesidir. Arasında 500 yıllık meşe ağaçlarının da bulunduğu, 5 bin çeşit bitki ve 10 bin çeşit

¹³ Yağış miktarı inç veya milimetre (25 milimetre=1 inç) cinsinden yere ulaşan suyun derinliği olarak tanımlanmaktadır.

<https://weathershack.com/static/ed-rain-measurent.html#:~:text=Rainfall%20amount%20is%20describ ed%20as,that%20is%20one%20inch%20deep>.

¹⁴ Şlaşk: Tarihî bir bölge olan Şlaşk, Polonya'nın güneybatısında, Yukarı ve Orta Odra Nehirleri üzerinde yer almaktadır (Lerski, 1996: 544).

¹⁵ Małopolska (Küçük Polonya): Polonya'nın güney ve güneydoğusunda yer alan bölge, Kraków şehrinin merkezinde bulunmaktadır (Lerski, 1996:177). Ayrıca güneyde Tatra dağları, doğuda San ve Bug nehirleri, kuzeyde ise Pilica nehrine sınır olan Małopolska, Karpatların yamaçlarındaki Alp Dağlarına da sırtını dayamaktadır (Buko, 2002: 468),

hayvan türünün yanı sıra kıtadaki nadir bizon türüne de ev sahipliği yapmakta olan Białowieża Bölgesi ülkenin kuzeydoğusunda yer almakta ve ‘eşsiz’ olarak nitelendirilmektedir (Biskupski, 2000: 2). Polonya’nın faunası ise çok çeşitli olup, XX. yüzyıla dek korunmuştur (Davies, 2005: 33). Slav kökenli halkın yerleşmiş olduğu bu toprakların coğrafi şartları, Polonya’nın tarihsel sürecinde daima birinci dereceden öneme sahip olmuştur. Ancak bu noktada Slavların, dolayısıyla da Polonyalıların kim oldukları ve söz konusu topraklara nereden gelerek, Polonya’yı nasıl kurduklarına değinmek gerekmektedir.

‘Slav’ kelimesinin kökeni konusunda farklı görüşler mevcuttur. Slavonik bir sözcük olan ‘sława’ şan, onur, övgü manalarını taşımakta; böylelikle ‘sławian’ (slav) şanlı, gururlu, onurlu, övgüye değer insan anlamına gelmektedir. Bir diğer görüşe göre ‘slav’ ‘słowo’ dan (Lehçede ‘sözcük’ anlamına gelmektedir) türetilmiştir. Bu durumda da ‘sławian’, ‘słowiak’, ‘słowak’ kelimeleri çok geniş sözcük dağarcığına, zengin bir dile sahip ya da lisanı kolay anlaşılabilir insanlar olarak ifade edilmektedir. Bu durum Almanlar ve Varangiyaneler¹⁶ atfedilen ‘Niemcy’ kelimesiyle de desteklenmektedir. Zira Slavlar Alman ve Varangiyaneleri sessiz veya lisanı anlaşılamayan halk şeklinde tanımlamaktadırlar. Slav toplumu için en ilginç isimlendirmelerden biri ise ‘człowiek’ (insan) kelimesinden türetilmiş olanıdır. Bu kelimedeki -cz harfleri atılarak, yerine -s konulmak suretiyle słowiak ve słowen sözcükleri elde edilmiştir. Şunu eklemekte fayda vardır ki, -a harfini içeren ‘Slavian’ ifadesi Polonyalılar tarafından; -o harfini içeren ‘Slovak’, ‘Slovenski’, vb. Ruslar ve Macaristan’daki Slavlar tarafından kullanılmıştır (The Poles in the United States, 1837: 37).

Avrupa kıtasında eski dönemlerde de tıpkı şimdi olduğu gibi ortak bir kültür ve farklı dillere sahip çeşitli etnik gruplar bulunmaktadır (Halecki, 2000: 13). Kıtanın kuzey ve batısında IV. ve V. yüzyıllarda önce Germen ve Türk kavimleri, ardından ise Slavlar ortaya çıkmışlardır (Baştav, 1989: VI). Slavlar, Hristiyanlığın ilk

¹⁶ Varangiyaneler: X. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar Bizans imparatorlarının kişisel korumalığını yapan Bizans ordusunun seçkin birliğidir (Bjerg & Lind & Sindback, 2013: 8). Özellikle III. ve IV. yüzyıllarda büyük ölçüde Gotlar tarafından teşkil edilmiş imparatorluk savaşçıları gibi imparatorluğun korunması görevini üstlenen federe birlikler, Roma İmparatorluğu ve ilk dönem Bizans ordularında yer aldığından beri, ‘Varangi’ kelimesinin, Almanca kökenli dillerdeki ‘ anlaşılabilir olarak hizmetine girdiği yeni efendisine sadakat gösteren yabancı’ anlamında kullanılmıştır (Blöndal, 1981: 4). Ayrıca bu sözcüğün (Varingi, Varangas, Varyag vb.) Türkçe ‘varmak’ tan geldiği de düşünülmektedir (Blöndal, 1981: 7).

dönemlerinde doğuda Dinyeper Havzası¹⁷, kuzeydoğuda ise Litvanya'daki Niemen¹⁸ ve Dvina¹⁹ Nehirleri boyunca Yukarı Vistül bölgesinde yaşamaktadır (The Russian Primary Chronicle, ty: 36). Bazı yazarlar Slavları Pannonia²⁰, Noricum²¹ ve Ilirya²² yerlileri olarak nitelendirirken; bazıları ise Herodot'un da belirttiği üzere Bug nehri kıyılarında yaşayan bir İskit kabilesi olan Alazone'lar (Amazon)²³ şeklinde ifade etmektedir (The Poles in the United States, 1837 : 8).

Tacitus, Pliny ve Ptolemy gibi eski dönem tarih ve coğrafyacıları Avrupa'nın bu bilinmeyen kuzeydoğu bölümüne, Slav halkına ithafen farklı isimler vermişlerdir. "Agricola and Germany" adlı eserinde Slavlar ve Polonya'ya değinen, M. S. 56-120 yılları arasında yaşamış olan Romalı tarihçi Publius (Gaius) Cornelius Tacitus, Odra ve Vistül arasına yerleşmiş ilk dönem Slavlarını 'Venethiler'²⁴ şeklinde adlandırmaktadır (Tacitus, 1999: 134). Ayrıca bu doğrultuda Venethi, Sclaveni²⁵ ve Antés²⁶ şeklinde yapılan ayırım, günümüzdeki Batı, Güney ve Doğu Slavları olarak

¹⁷ Dinyeper Havzası: Rusya ile Ukrayna topraklarının bir bölümünü sulayan bir nehir. Diğer adı Özi'dir. İdil (Volga) ve Tuna'dan sonra Avrupa'nın üçüncü uzun akarsuyudur (Penn, 2001: 65).

¹⁸ Niemen Nehri (Neman-Nemunas): Beyaz Rusya'nın en uzun üçüncü, Litvanya'nın ise en büyük ırmağı olan Niemen, Beyaz Rusya topraklarından doğmakta, Litvanya'ya doğru ilerlemekte ve Klaipėda'da Baltık Denizi'ne dökülmektedir (Penn, 2011: 3).

¹⁹ Dvina Nehri: Rusya'nın kuzeyinde bir nehirdir (Penn, 2001: 299).

²⁰ Pannonia: Tuna'nın batısında Karpat Havzasında bulunmaktadır. Roma İmparatorluğunun günümüz Batı Macaristan'ına ve Doğu Avusturya'nın bazı bölgelerine ve ayrıca başat Slovenya, Hırvatistan ve Sırbistan olmak üzere birçok Balkan devletinin bölümlerine karşılık gelen eyalettir (Perczel, 2001: XI).

²¹ Noricum: Tuna nehrinin güneyinde, batıda Rhætia ve Vindelici ile komşu olan ve Ænus nehrinin böldüğü bir ülkedir. Kuzeyde Tuna Nehri tarafından Germania Magna'dan ayrılmaktadır. Doğuda Pannonia ve sınırı oluşturan Mons Cestius; güneyde Savus Nehri, Karnik Alpleri (Alpes Carnicæ) ve Odra Dağı ile ayrıldığı ve İtalya ile sınır komşusudur (A Dictionary of Greek, 1872: 447).

²² Ilirya (Illyricum-Dalmaçya): Adriyatik Denizinin doğu kıyısı ve iç dağlarını kapsamaktadır. Vespasian döneminde M. Ö. 27'den itibaren bir süreliğine var olan bir Roma eyaletidir (britannica.com).

²³ Alazone (Amazon): İbrahim İbn Yakub'a göre Prusya'nın batısında, Velethi'nin doğusunda yer alan topluluk (Pleszcński, 2011: 22). Ayrıca Amazonlar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Lewicki, Tadeusz (1957), "Arabskie legendy o kraju Amazonek na północy Europy", Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, 13, pp. 283-307.

²⁴ Venethi: Odra ve Vistül nehirleri arasına yerleşen ilk dönem Slavlarına verilen addır. Genellikle Alman olarak nitelendirilseler de, Tacitus'a göre Alman olmamaları olasılık dâhilinde olup (Tacitus, 1999: 134), Orta Avrupa'da Vistül Nehrinin doğusunda yaşayan Hint-Avrupa ırkına mensup halktır (Kraitsir, 1837: 13).

²⁵ Sclaveni: Bizans dönemi ilk kronikçileri tarafından diğer bir Slav grubu olan Antes ile birlikte Bizans sınırlarında ortaya çıkan barbar halk olarak bahsedilmiştir (Gibbon, 1854: 169).

²⁶ Antés (Antalar): VI. yüzyılda Aşağı Tuna'da Don Nehri ve Karadeniz'in kuzeybatı bölgesinde (günümüz Moldova ve Ukrayna'nın merkezi) yaşamakta olan halktır (Gibbon, 1854: 168).

yapılan ayırımla örtüşmektedir. Ancak bu yerleşimlerin gerçekleştiği tarihler konusunda birtakım anlaşmazlıklar mevcuttur. Yukarıda yer alan bu söylemlere karşılık günümüzde ise Slavların anayurtlarının Karpatların kuzeyi olduğu tüm dünyaca kabul edilmektedir. Batı tarihçesinde ise Alman etkisinin hüküm sürdüğü süreçte Slavların anavatanlarının Vistül'ün doğusu ile sınırlı olmadığı bilgisi ağır basmaktadır. Son arkeolojik çalışmalar, M. Ö. 2000 yıllarında yani Neolitik Çağ'ın sonunda Slavların, doğuda Pripyat Havzası²⁷ ile Karadeniz'in arasındaki yerleşimlerine ek olarak Vistül Ovası'nın tamamı ve Odra'nın büyük bölümünü işgal ettiklerini de ortaya koymaktadır (Halecki, 2000: 14). VI. yüzyılın ikinci yarısında ya da VII. yüzyılın başlarında Slav kabileleri Vistül nehrinin yukarısı boyunca kuzeye doğru yayılmışlardır (Arık, 2010: 6).

Tüm Slav toplulukları kendi adetlerinin yanı sıra atalarından gelen norm ve davranışları da muhafaza etmişlerdir (The Russian Primary Chronicle, ty: 38). Slavlar ortak dille bağlı olup, ortak köken duygusuna sahip ancak gelenek, görenek ve medeniyet düzeyinde ise birbirlerinden oldukça farklıdır. Slav halkı ortak dil veya dialekt kullanmaktadır. Bu türden ortaklıkları, göç süreçlerindeki yaşam tarzları arasındaki benzerlikleri de destekler niteliktedir (Łówmiański, 1963: 9). İlk Slavlar ise tarıma dayalı bir topluluktur. (Dvornik, 1956: 59). Slavlar, IV. ve V. yüzyılların ardından devam eden asırlar boyunca Bizans İmparatorluğunun varlığına yönelik tehdit unsuru teşkil eden düşmanların başında yer almışlardır (Baştav, 1989: VI).

Az evvel de bahsedildiği üzere tarıma dayalı bir topluluk şeklinde addedillen Slavlar, oldukça geniş topraklara sahiptirler. İstilaya maruz kalan bu topraklarını kontrol altında tutmakta zorluk çekmeleri neticesinde meydana gelen soruna çözüm olarak göç etmeyi tercih etmişlerdir (Halecki, 1980: 17). Ancak Bizans toprakları ve Tuna boylarına ilişkin yayılma siyasetleri nedeniyle bu hususta geç kalmışlardır. Ayrıca söz konusu göç faaliyetlerinden alıkonulabilmelerinin bir diğer sebebi de Tuna nehrinin kuzeyinde yaşamakta olan Slavları egemenlikleri altına alarak, Bizans topraklarına gerçekleştirdikleri seferlere onları da dâhil eden Avarlar olmuştur. Zira Slavların kuzeybatıya, yani günümüz Polonya topraklarına doğru ilerledikleri süreç

²⁷ Pripyat Nehri: Havza alanı 121 bin kilometrekare olan Pripyat nehrinin uzunluğu 761 kilometre olup, Dinyeper'e ulaşmakta ve tekrar Belarus ve Ukrayna istikametinden doğuya doğru ilerlemektedir (Penn & Allen, 2001: 212).

olan 558-626 yılları arası, aynı zamanda Avarların Tuna bölgesinde etkin oldukları döneme denk gelmektedir (Arık, 2010: 6).

Bu noktada kısaca Avarlar'dan bahsedecek olursak, Avarların bir kısmı Göktürk Kağanlığının kurulmasının (M. S. 552) sonrasında Volga nehrini aşmak suretiyle Avrupa topraklarına ulaşmışlar; 568 yılında merkezi Pannonia olan büyük bir imparatorluk kurmuşlardır. Yaşananların neticesinde ise uzun zamandır Slavların egemen oldukları bu toprakları ele geçirmiş ve bu suretle Slavları hâkimiyetleri altına almışlardır (Kurat, 1987: 5). Avarlar egemenlikleri süresince Slavlar üzerinde son derece etkili olmuşlardır. Zira Bizans İmparatorluğuna bağlılığı arzu etmeyen Slav halkı, Avarların egemenliğini tanımış; bilhassa Polonya, Elbe ve Bohemya'da bulunan Slavlar söz konusu durumu gönüllü bir şekilde seçmişlerdir (Dvornik, 1956: 38). Slav topraklarındaki Avarların yönetimleri sert²⁸ ve uzun süreli olmuştur. Avarların 602 yılında Bizans ve Antalara karşı düzenledikleri sefer, Slavların taktiklerini değiştirmelerine yol açmıştır. Bu suretle sağlam ve kalıcı yerleşimler oluşturabilme gayretindeki Slavlar, artık kuşattıkları yerlerde tıpkı Avarlar gibi kırsal bölgeleri yakıp yıkarak ve ganimetler elde ederek geri dönmeye başlamışlardır (Dvornik, 1956: 40). Ayrıca yine bu süreçte yani VII. yüzyılın sonlarına doğru Aşağı Tuna bölgesinde teşkil edilen Bulgar Devleti de Slavlar üzerinde hüküm sürmüştü; 150 yılın ardından Türklüğünü kaybederek önce Hristiyanlaşmış, sonrasında ise Slavlaşmıştır. Her ne kadar Hristiyanlaşmasının temelinde Bizans ile ilişkileri iyileştirmek olsa da (Yıldız, 2009: 9), söz konusu durum Bizans İmparatorluğu adına büyük sıkıntıya yol açmıştır (Baştav, 1989: 43). Ancak Rusların ardından siyasi koşullar doğrultusunda gerçekleşen bu yeni Hristiyanlaşma kararına Eski Bulgar soylu sınıfını teşkil eden Türk kökenli Bulgarlar tarafından, Slavlaşmak manasına gelmesi nedeniyle karşı çıkmıştır (Yıldız, 2009: 9).

X. yüzyıla gelindiğinde, uzun bir dönem süresince Slav korsanların faaliyet bölgesi olan Bizans İmparatorluğu ile İtalya arasındaki Adriyatik Denizi bilhassa Latin Hristiyanlığının yörüngesine dâhil olmuştur. Slavlar ise doğu hinterlandında Latin ve Bizans dünyaları arasındaki münasebetler adına artık bir tehdit unsuru teşkil etmemektedirler. Bu doğrultuda Bizans'ın Kutsal Roma İmparatorluğu ile ilişkileri

²⁸ 'Avar' kelimesinin Slavca'daki karşılığı 'obr'dur. Kurat'ın eserinde 'müstebit' yani 'zorba', baskıcı manasındaki 'obr', 'olbrzym', Lehçe'de dev, muazzam, büyük cüsseli anlamına gelmektedir (Antonowicz-Dubiński, 1983: 367).

barışçıl bir döneme girmiştir (Cahen, 2010: 44). Asıl önemli husus ise XI. yüzyılda Avrupa'daki istilaların nihayetlenmesi ve bu durumun ticarî hayata faaliyetler açısından olumlu bir şekilde yansımaları olmuştur. Zira yaşanan kuraklıklar neticesinde tarım büyük ölçüde gerilemiş; açlık ve kıtlık baş göstermiştir (Cahen, 2010: 47). Yine aynı yüzyılda husule gelen Haçlı Seferlerinin çıkış noktasını teşkil eden hac seyahatlerindeki gelişmelerin altındaki etkenler, Akdeniz ticaretinin canlanmasına paralel olarak Orta Avrupa halklarının din değiştirmeleri nedeniyle sahip oldukları birtakım kolaylıklara bağlı hale gelmiştir (Cahen, 2010: 65).

Balkanlar, Orta ve Doğu Avrupa'da bulunan Slavlar 1000 yılı civarında Hristiyanlığı seçmişlerdir²⁹ (Cahen, 2010: 50). Rusların 860 yılında Konstantinopolis'e karşı bir sefer düzenlemeleri üzerine Bizans İmparatoru II. Mihail söz konusu tehlikeyi bertaraf etmek maksadıyla Rusların Hristiyanlaştırması hususunda harekete geçmiştir. Bu amaçla Hazar Hakanlığı ile görüşmelere başlayan imparator, Cyryl (Konstantinos Kyrillos) adlı papaz başkanlığındaki bir heyeti Hazarlar ile görüşmeye göndermiştir. Bahsi geçen hamle bir ilk olmuş ve Cyryl, kardeşi Metody ile birlikte o tarihten itibaren Slavları Hristiyanlaştırma çalışmalarına başlamıştır. Bu doğrultuda yani kutsal kitabı Slavların anlamaları için düzenlenen

²⁹ Avarları yıkarak VII. yüzyılın başlarında Frank tüccar Samo tarafından kurulan Bohemya Devleti, bölge halkını Hristiyanlaştırma hususunda başarılı olamamış; iki yüz yılın ardından IX. yüzyılda doğuda Büyük Moravya Devleti ortaya çıkmıştır. Bu devlet Bizans için Frank yayılmacılığına karşı büyük bir öneme sahip olmuştur (Anderson, 2017: 267). IX. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Moravya'da, Frankların Katolik inançlarına, siyasî etkilerine karşı ani, şiddetli ve oldukça da iyi organize edilmiş bir tepki meydana gelmiş; bu tepki, söz konusu bölgeye gerçekleştirilecek olan Frank saldırı ve istilalarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bahsedilen tepkiler sadece siyasî alanla sınırlı olmayıp, dinî ve kültürel alanlarda da isyanlara yol açmıştır. Yaşananların neticesi olarak ise bölgede daha önce adı pek duyulmamış olan Bizans ve Papalık gibi iki yeni unsur devreye girmiştir. İmparator II. Mihail (840-867), sonraları Bizans politikasının merkezi haline gelen Bulgarlardan elçilik almayı tercih etse de; hâlen pagan olan, Bizans yerine Frankların yaydıkları Hristiyanlığı kabul etme eğilimindeki Bulgar Kağanı Boris'e karşı muhtemel bir kuşatmaya dönüşen Moravya-Bizans ittifakının önemini kavramıştır. Böylelikle Bizans'ın kültürel yayılımını kolaylaştıran bu ittifak sağlamlaştırılmıştır. Frank misyonerlerinden çekinen Büyük Moravya Dükü Rastislav (820-870), imparatorun kendisine Slav dilini konuşabilen Yunan misyonerler yollaması için talepte bulunmuştur. Bu doğrultuda 863 yılında Rastislav'a Bizans tarafından diplomatik ve kültürel amaçlı bir heyet gönderilmiştir. Söz konusu heyetin başında ise IX. yüzyılda Bizans'taki kültürel uyanışın dikkate değer temsilcileri durumundaki Cyryl ve Metody kardeşler bulunmaktadır (Dvornik, 1956: 80). Moravya'da oldukça olumlu karşılanan bu elçiler, Slavların nefret ve korkusuna neden Frank misyonerler üzerinde kolaylıkla üstünlük sağlamışlardır. Böylelikle yeni Slav kilisesinin temelleri atılmış; Bizans kültürü ve Ortodoks Hristiyanlık Slavlar arasında yayılmaya başlamıştır. Ancak yaşanan Macar istilası neticesinde Moravya'nın yıkılması, Slavların evriminin yanı sıra Merkezî Avrupa'nın tarihinde bir dönüm noktası niteliğine sahip olmuştur (Dvornik, 1956: 103). İlerleyen süreçte, Slavların Hristiyan olması Roma ve Bizans arasında rekabete yol açmıştır. Polonya, Bohemya, Moravya ve Baltık ülkeleri Roma'yı tercih ederken, Rusya ve Balkanlarda Bizans hâkimiyet kurmuştur (Dvornik, 1956: 85-86).

alfabenin adına ise ‘Glagolitik Alfabe’ ya da ‘Kiril Alfabeti’ denilmektedir³⁰ (Ostrogorsky, 1981: 214). Söz konusu kapsamda etkilenen toplumlardan biri de Batılı Slavlara dâhil olan Polonyalılar olmuştur.

Geçmişinde çok sayıda efsane³¹ barındıran Polonya ulusunun ilk izlerine M. S. 496 yılında rastlanmaktadır (Rappoport, 1915: 1). Arap gezgin İdrisî, Polonya’yı çok sayıda şehir ve yerleşimin bulunduğu bir bölge şeklinde tanımlamıştır. Bereketli olan bu toprakların nehir, bağ, bahçelerle kaplı olup, ülkeyi Bohemya, Saksonya ve Rusya’dan ayıran dağlarla çevrildiğini; ülkenin iki önemli akarsuyu olan Maros³² ve Theis³³’in Polonya ile Rusya’yı kuzeyden güneye ayıran dağların zirvelerinden doğduğunu ifade etmiştir (Cvijanović, 2013: 315). Polonya doğuda Rusya, güneyde Macaristan, doğuya doğru Moravya ve Bohemya, batıda ise Selencia³⁴, Pomorze ve Prusya³⁵ gibi üç barbar pagan ulusla komşudur. Bu ülkelerle onları Hristiyanlaştırmak uğruna daima savaş halinde olmuştur (Pietrzak, 2015: 61).

³⁰ Bu alfabeler Slavların hem Ortodoksluğu hem de dilini benimsemeleri için geliştirilmiştir (Anderson, 2017: 267). Fakat bu hususta farklı bilgiler de mevcuttur. Bahsi geçen kardeşleri bazı kaynaklar Yunan, bazıları da Slav olarak ifade etmektedir. Bu kardeşlerden Cyryl, ‘Kirilitsa’ adlı alfabeti değil, ‘Glagolitsa’yı icat etmiştir. Alfabeler birbirinden farklıdır. Türk Kıpçaklarının çok eski zamanlardan beri Avrupa’da benimsenen, Yunan ve Latin karakterlerinden farklı olan Orhun yazısını kullandıkları bilinmektedir. Bu kardeşlerin yaptıkları ise yazılarına Avrupaî bir form kazandırabilmek maksadıyla sadece harf değişiklikleri yapmak olmuştur. Türk diline özgü bazı karakterler barındıran Glagolitik alfabede, tıpkı Runik alfabede olduğu üzere kırk adet harf bulunmasına karşın, Slav dilinde bu denli fazla miktarda ses mevcut değildir. Ayrıca ‘Özel Slav Alfabeti’ olarak addedilen Kiril alfabeti, Cyryl’in vefatının ardından teşkil edilmiştir. Çünkü asıl adı Konstantyn olan Cyryl, bu ismi ölümünden sadece birkaç gün evvel almıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Adji, 2019: 65-70).

³¹ Söz konusu efsanelerden biri IX. yüzyıldan önceki dönemlere, sırasıyla Polonya, Çek ülkesi, Rutenya’yı kuran Lech, Czech, Rus isimli Slav kardeşler ve Prens Krak’a aittir. Bizim bu kişilerden özellikle ilgilendiğimiz Lech ve Prens Krak’tır. Lech, ‘kartal yuvasını’ Gniezno’da (gniezno, kuş yuvası anlamına gelmektedir) yaparken; Vistül nehrindeki ejderhayı öldüren Prens Krak ise ejderhanın Kraków’da Wawel tepesinde bulunan mağarasının üzerine şatosunu inşa etmiştir. İşte bahsedilen efsaneye göre Polonya bu şekilde kurulmuştur (Davies, 2005: 52).

³² Maros: Romanya, Doğu Karpat Dağlarındaki Haşmaşu Mare Range’de, Olt Nehrinin eteklerine yükselen ve güneydoğu Macaristan’daki Szeged Tisza’ya katılan 789 kilometrelik bir nehidir (Kiss, 2019: 72).

³³ Theis (Tisa ya da Tisza Nehri): Romanya sınırları dâhilindeki Theis Nehri dağlardan doğmakta, Ukrayna topraklarının ardından Macaristan’a ulaşmaktadır. Bu noktada ise Slovakya sınırına doğru ufak bir girinti yapan ırmak, Sırbistan’da Voyvodina’da Tuna Nehri ile birleşmektedir (Kiss, 2019: 72).

³⁴ Selencia: Pomorze’nin batı bölgesidir (Anonim, 2003: 13).

³⁵ Prusya: Söz konusu dönemlerde çorak Baltık kıyılarında karanlık orman ve göllerden meydana gelen Prusya’nın, Warmia’nın (Ermeland) da dâhil olduğu batı kısmı Vistül deltasını iki bölüme ayırmaktadır (Wadył, 2013: 41).

IX. yüzyılda Slavlar üzerindeki Alman baskı ve etkisine bir tek ‘Piast’³⁶ ailesi karşı çıkmış, 842 yılında lider olarak seçilen Piast’ın döneminde Polonya Altın Çağı’nı yaşamıştır (Whitton, 1917: 4). Piast’ın ardından gelen Siemovit de başarılı olmuştur. Özellikle orduyu ıslah etmesi ülke adına pek çok gelişmenin yaşanmasına yol açmıştır. Onun egemenliği süresince Polonya, her biri kendi knezliği³⁷ tarafından yönetilen özgür kabilelere bölünmüştür (Whitton, 1917: 5). Piast hanedanlığının kurulduğu süreçte batıda Karol Wielki (Charlemagne)’nin imparatorluğu üç Frank krallığına ayrılmış; güneyde ise Büyük Moravya kısa da olsa yükselişe geçmiştir. Fransa, iç savaş ve Viking istilâları nedeniyle güçsüz düşerken, İngiltere’de Wessex Kralı Alfred, Danimarka’nın ilerleyişine karşı koyabilme çabasıdadır. Rusya’da Rurik’in Varangiyenleri Novogrod’dan Kiev’e bir rota belirlerken; Akdeniz’e bakılacak olursa Bizans, İslâm saldırıları ve ikonoklazm³⁸ sebebiyle oldukça yıpranmıştır. Balkan topraklarında bulunan Bulgaristan ise bir dönüşüm noktasında bulunmaktadır. Yine söz konusu süreçte asıl önemli olan ise yukarıda da bahsedildiği üzere Hristiyanlığın yayılmaya başlaması olmuştur. Zira Hristiyanlığın Roma ve Konstantinopolis’ten Slavlara doğru yayılımını sürdürdüğü süreçte; Moravya’da misyonerlik çalışmaları yürüten Aziz Cyryl ve Metody kardeşler de Vistül kabilelerine ulaşmak üzeredirler (Davies, 2005: 52).

Orta Çağ’da Hristiyan Birliğine dâhil olan Avrupa ülkelerinin hemen hemen tümünün geçmişi X. yüzyıla dayanmaktadır. (Halecki, 1980: 51). Söz konusu yüzyıl itibarıyla Slav topraklarında önemli gelişmeler yaşanmakta olup, bu doğrultuda tüm Slav uluslarının, Alman İmparatoru I. Otto’nun (936-973) muazzam plânına göre yeni metropol Magdeburg altında toplanmaları beklenmektedir. Bu fikri 962 yılında kabul eden Papa XII. John, Otto’ya tüm Slav bölgelerinde çıkarları için birer piskoposluk kurma hakkı tanımış, bu suretle de Elbe’nin doğusunda, Slav toprakları üzerinde etkili

³⁶ Piast: Dilbilimsel bir teoriye göre ‘Piast’ Lehçedeki ‘birinin kollarında yatmak’ anlamını taşıyan ‘piastować’ fiilinin karşılığıdır (Davies, 2005: 52):

³⁷ Knez: Tarihin farklı zamanlarında ve farklı antik Slav topraklarında kraliyet ve asil bir başlık olarak kullanılan tarihî bir Slav terimidir (Akçura, 2016: sy).

³⁸ İkonoklazm (İkona düşmanlığı): Bu terim tam anlamıyla ‘tasvir kırıcılık’ anlamına gelmektedir. İkona düşmanlığı hareketi ilk olarak, dinsel resimlere tapınmaya, daha sonra da mum ya da tütsü yakmak gibi boş inançlara dayandığı biçiminde yargılanan bazı uygulamalara, hatta bazen Bakire Meryem ve bazı azizler, özellikle de kutsal kalıntılar kültürüne dayanan dinsel uygulamalara karşı bir tepki şeklinde ortaya çıkmıştır (Lemerle, 2011: 85), daha ayrıntılı bilgi için bkz. Rice, David Talbot (2008), “Bizans Tarihi”, Orta Çağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler II, (Çev. Abdulhalik Bakır, Pınar Ülgen), Ankara, s. 641-655.

olan Alman siyasî ve dinî egemenliği kurulmuştur. Ancak çok yakın bir gelecekte Almanların üstünlüğünü durduracak Bohemya ve Polonya gibi iki önemli güç ortaya çıkacaktır (Dvornik, 1956: 109).

Bu dönemde, yukarıda bahsi geçen önemli isimlerden biri Polonya Dükü I. Mieszko (965-992 arası hükümdarlık yapmıştır) olmuştur³⁹. Mieszko'nun geçmişine, Polonya'nın XII. yüzyıl tarihçilerinden Gall Anonim 1115 yılında yazdığı '*Cronica gesta ducum sive principum Polonorum*' adlı eserinde ayrıntılı olarak değinmiştir⁴⁰. Ünlü tarihçiler Merseburglu Thietmar (975-1018) ve Arap asıllı Yahudi diplomat ve tüccar İbrahim İbn Yakub'a (Curta, 2019: 397) göre Mieszko çok zeki bir yöneticidir. Paralı askerlerden oluşan 3 bin kişilik bir orduya sahip⁴¹ olan I. Mieszko, '*Polane*' adı verilen ve merkezi Gniezno olan bir Slav federasyonunun lideri konumundadır (Dvornik, 1956: 110). Ayrıca I. Mieszko ile aynı dönemde yaşamış ünlü kronikçi Widukind'e göre ise '*Licicavki*' adlı bir Slav topluluğunun da başında yer almaktadır (Widukind of Corvey, 2014: 140). Prag'da bulunan İbrahim İbn Yakub ayrıca '*Kuzeyin Prensi*' (Strzelczyk, 2016: 54) olarak nitelendirdiği Mieszko'nun, Slav

³⁹ Polonya, I. Mieszko döneminde henüz bir dukalıktır. 1025 yılında oğlu I. Bolesław'ın kral olmasıyla birlikte Krallık haline gelmiştir (Dvornik, 1943: 139-140).

⁴⁰ Mieszko'nun büyükbabası Piast'tan başlamak suretiyle kaleme aldığı hayat hikâyesi biraz efsanevi olmakla birlikte, dönemin gelenek ve göreneklerine de ışık tutması açısından hayli ilginçtir: "Gniezno'da (Slav dilinde 'kuş yuvası' manasına gelmektedir) Popiel isimli bir dük yaşamaktadır. Pagan adetlerine göre oğlunun saçlarını kestirme zamanı geldiğinde görkemli bir ziyafet hazırlamış; asiller ve dostlarından oluşan kalabalık bir grubu bu ziyafete davet etmiştir. Tam da aynı gün kente iki yabancı gelmiş ancak bu yabancılar yemeğe çağırılmadıkları gibi şehirden de uzaklaştırılmışlardır (Monumenta Poloniæ, 1952: 9). Fakat o gün tıpkı Popiel gibi oğulları için benzer seremoniyi gerçekleştirmek adına hazırlık yapan biri daha vardır. Fakir ama cömert olan ve varoş bölgede yaşamını sürdüren bu adam şehirden uzaklaştırılan yabancılara kapısını açmıştır. Evde Chościsko'nun oğlu Pazt ve eşi Rzepka bulunmaktaydı (Monumenta Poloniæ, 1952: 10). İki yabancı, erkek çocuğun saçlarını kesmiş ve yaşananlara kutsiyet atfederek ona 'Siemovit' adını vermişlerdir (Anonim, 2003: 23). Büyüyen Siemovit gittikçe güçlenmiş ve Polonya dükü olmuştur. Pumpil ve tüm soyu için krallığı kurtarmıştır. Aktarılanlara göre Pumpil krallıktan sürülmüştür. Şehir fareler tarafından kuşatılmıştı, müritleri her ne kadar onu bir adaya götürmüş olsalar da fareler onu izlemiş ve ölümüne neden olmuşlardır (Anonim, 2003: 25). Bahsi geçen olayı Anonim bu şekilde aktarırken, Norman Davies ise Popiel'in Kruszwica'daki zindanda fareler tarafından öldürüldüğü ve ardından 500 yıl süren Piast hanedanlığının kurulduğunu belirtmektedir (Davies, 2005: 52). Ölen Siemovit'in yerine oğlu Leszek geçmiştir. Onun ardından da tıpkı baba ve dedesi gibi hatta onlardan çok daha asil ve onurlu Siemomysł (Siemovit) gelmişti (Anonim, 2003: 23). İşte I. Mieszko, Siemomysł'ın oğluydu. Yedi yaşına kadar gözleri görmeyen Mieszko gibi Polonya'nın da o zamana dek kör olduğu benzetmesi yapılmakta ve de kehanete göre Polonya, Mieszko'nun dünyaya gelişiyle aydınlanacaktır. Zira Polonya Mieszko'dan önce Allah'a inancı olmayan pagan bir toplumdu, Mieszko ile birlikte Hristiyanlığı seçerek bir dinî inanca sahip olmuştur (Anonim, 2003: 27)".

⁴¹ Adam Zamoyski de 'The Polish Way' adlı eserinde aynı konuya değinmiş ancak İbrahim İbn Yakub'un Mieszko'nun ordusunun 300 bin atlı askerden oluştuğunu ifade etmiştir (Zamoyski, 1987: 10).

halkının büyük çoğunluğu tarafından kabul gördüğünü ifade etmiştir (Barford, 2001: 262).

I. Mieszko Hristiyanlığın siyasî ve kültürel anlamda Bohemya'ya sağladığı faydaların daima farkında olmuş; Alman baskısından uzak durabilmek, muhtemel Alman müdahalelerini önleyebilmek adına 965 yılında, I. Otto'nun da onayıyla Bohemya dükünün kızıyla evlenmiştir (Lówmiański, 1963: 576). Ertesi sene Çek Prenses Dobrawa ile saraya gelen papazlar sayesinde gönüllü olarak Hristiyanlığı seçerek, Wielkopolska⁴² (Büyük Polonya)'daki Lednica gölünün ortasında yer alan ufak '*Ostrów Lednick*' adasında yaptırdığı kilisede gerçekleştirilen bir törenle vaftiz olmuştur (Medieval Archaeology, 2001: 359). Buradaki önemli husus ise I. Mieszko'nun Hristiyanlığı Almanların elinden değil, evliliği vasıtasıyla kabul etmiş oluşudur (Dvornik, 1943: 140). I. Mieszko, isminin barbarlara ait olarak addedilmesinden dolayı '*Mieczysław*' adını almış (Długosz, 1997: 1) ve böylelikle Polonya Dukalığı, Hristiyan Birliği'nin resmen bir parçası haline gelmiştir (Zamoyski, 1987: 10). Ayrıca Polonya ve Bohemya arasındaki ittifaktan ilginç bir de sonuç ortaya çıkmış; Orta ve Doğu Avrupa'daki iki genç ve güçlü Slav devleti birbirine bağlanmıştır. Bu suretle Piast ve Premyslidlerin birleşen imparatorlukları, Almanların '*Drang nach Osten*'e⁴³ giden yolunu kapatacak engeli temsil etmeye başlamıştır. Ancak söz konusu Alman yayılcılığı, özellikle XIII. yüzyılda yoğun şekilde gerçekleştiği Polonya'da hukuk, kültür, din, dil ve ekonomi alanlarında etkisini göstermiştir (Dvornik, 1943: 140).

I. Mieszko, 968'de Poznań⁴⁴'da doğrudan Vatikan'a bağlı olan ilk Polonya Piskoposluğunun kurulmasını istemiştir (Halecki, 1980: 52). Onun döneminde ülke, Gniezno, Kruszwica ve Poznań olmak üzere üç ayrı eyalete ayrılmıştır (Nienacki, 2014: sy). Papa'nın koruması ve Avrupa'daki ruhanî güce sahip olmak isteyen

⁴² Wielkopolska (Büyük Polonya): Piast Hanedanlığının teşkil edildiği Warta nehri kıyısında yer alan Wielkopolska'nın Gniezno dışında merkezi, Ptolemy'nin da sözünü ettiği üzere bir kıyı savunması olarak X. Yüzyılda kurulan Poznań kentidir (Lerski, 1996: 177). Gniezno'daki göller bölgesinde bulunan ülkeleri 'Polska'nın güneye doğru genişlemesi sebebiyle Polonyalılar tarafından Małoposka'dan ayırmak amacıyla bölgeye Wielkopolska adı verilmiştir (Davies, 2005: 26).

⁴³ Drang nach Osten: Doğu'ya doğru hareket anlamına gelmekte ve Almanya'nın, bilhassa Elbe ve Odra nehirlerinin arasındaki bölgeye yönelik olan yayılcı politikasıdır. Başlangıcı ise VII. yüzyıla kadar dayanmaktadır (Benes, 1943: 3).

⁴⁴ Poznań: Warta Nehri kıyısında, Polonya'nın orta batı kesiminde bulunan bir şehirdir (Lerski, 1996: 472).

Mieszko 992 yılındaki ölümünden evvel Szczecin⁴⁵'den Gdańsk⁴⁶'e, Gniezno⁴⁷'dan Kraków'a dek tüm krallığını Papalığın hizmetine sunmuş; bu akıllıca hamlesi ise yüzyıllar boyunca Polonya tarafından takip edilmiştir (Dvornik, 1956: 113).

I. Mieszko döneminde Polonya, tıpkı, tüm diğer Slav Birliği ülkelerinin devlet oluşumu esnasında yaşadıkları gibi sosyo-ekonomik açıdan bir değişim sürecine girmiştir. En önemli değişim maddesel kültürün çeşitlendirilmesindeki yeni sosyal sistem ve benzeri gelişmeler olmuştur. Arkeolojik bulgular neticesinde ülkede o dönem sosyal bir katmanlaşma yaşandığı ve nüfusun ise önemli düzeyde arttığı göze çarpmaktadır (X. yüzyılda Polonya'da 250 bin kilometrekarelik alanda yaklaşık olarak 125 milyon insan yaşadığı tahmin edilmektedir). Yine arkeolojik kanıtlar, zanaat alanındaki uzmanlaşmanın sonucunda, X. yüzyıl ortalarında bazı teknolojik gelişmelerin yaşandığını da ortaya koymaktadır. Mutfak araç ve gereçleri, ayakkabı imalâtı, deri, kemik ve boynuz işçiliğindeki yükseliş de bunu doğrular niteliktedir (The World of the Slavs, 2013: 265).

I. Mieszko'nun başarıları 992 yılında yerine geçen oğlu, Polonya'nın ilk kralı Bolesław Chrobry (Cesur Bolesław) tarafından sürdürülmüştür. Bolesław'ın amacı da tıpkı babası gibi ülkesinin, tam anlamıyla özgür olmasının yanı sıra Merkezî Doğu Avrupa'nın lideri durumuna gelebilmesi olmuştur (Bakır & Oğuz, 2020 a: 175). I. Mieszko'nun oğlu ve halefi olan I. Bolesław (992-1025), ülkesinin özgürlüğü için kiliseye yakın olmuş, tüm halkına karşı adaletli bir liderdir (Kronika Polska, ty: 19-20). Polonya'yı 'Batı Slav Birliğinin ele geçirilemeyen parçası' şeklinde ifade etmiş ve bunu uygulamıştır (Orvis, 1916: 11). Okulların yanı sıra özellikle 1020 yılında kiliseler, yollar ve korunma amaçlı kaleler inşa ettirmiş (Długosz, 2009: 360); daima köylü kesimin hakkını savunmuştur (Orvis, 1916: 9-10). Polonya'nın dört bir yanından müteşekkil muazzam bir ordu kuran (Kronika Polska, ty: 19). I. Bolesław döneminde, uzun yıllar boyunca Kutsal Roma İmparatorluğu ile süregelen anlaşmazlıkların tümü tamamen ortadan kalkmıştır ki bu oldukça önemli bir noktadır. Bunun nedeni ise 997 yılında Prag piskoposunun pagan Prusyalılar tarafından cinayete kurban gitmesiyle kilisenin, Leh topraklarında giderek güç kazanmasıdır.

⁴⁵ Szczecin: XI. ve XII. yüzyıllarda önemli bir ticaret merkezi durumuna gelen, aynı zamanda bir kale ve liman kenti de olan Szczecin, Odra nehri üzerinde yer almaktadır (Lerski, 1996: 582).

⁴⁶ Gdańsk: Vistül nehrinin girişinde bulunan bir liman şehridir (Lerski, 1996: 156).

⁴⁷ Gniezno: Polonya'nın ilk başkentidir (Ring; Watson; Schellinger, 2013: 309).

Prag resmî piskoposu olan Wojciech (Adalbert) Polonya'yı ziyaretinde Bolesław tarafından memnuniyetle karşılanmış, ardından ricası üzerine kuzeydeki paganları Hristiyanlaştırma misyonu ile yola çıkmıştır. Bolesław'ın buradaki amacı ise henüz dağınık halde bulunan Prusyalıları Hristiyanlaştırarak birleştirmek ve etkisi altına almak suretiyle güç kazanabilmektir (Dybowska, 2007: 5). Bu doğrultuda Baltık kıyılarında çalışmalarına başlayan Wojciech, Prusyalılar tarafından bir Leh ajanı zannedilmesi neticesinde öldürülmüştür (Dabrowski, 2014: 16). I. Bolesław 1000 yılında Wojciech'in naaşını Gniezno'ya nakletmek istemiş, Prusya prensi buna karşılık olarak piskoposun ağırlığınca altın⁴⁸ talebinde bulunmuştur⁴⁹ (Kronika Polska, ty: 14). Bu yüksek bir bedeldir, fakat iki yüz yıl sonrasında Wojciech'in Roma Kilisesi tarafından kutsanması Polonya açısından çok daha önemlidir. Aynı yıl (1000) Kutsal Roma İmparatoru III. Otto Gniezno'ya giderek Aziz Wojciech'i ziyaret etmiş; bu suretle Kutsal Roma imparatoru ve I. Bolesław arasında bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Bir anlamda da Bolesław'ın gücünün göstergesi niteliğini taşıyan (Dybowska, 2007: 6) bu toplantı, Gniezno Kilisesinin bağımsız Polonya kilisesinin kurulmasında önemli bir kilometre taşı olan başpiskoposluk derecesine erişmesini işaret etmekte ve I. Bolesław'ın imparator ile ilişkisinin karakterini, kişisel itibarını arttıracak şekilde değiştirmiş gibi görünmektedir (The Chronicon of Thietmar, 2001: 21). Neticesinde ise Polonya Kilisesinin özgürlüğünü onaylayan III. Otto sayesinde ülkede Kraków (Małopolska), Wrocław (Śląsk), Kołobrzeg (Pomorze) olmak üzere üç adet yeni piskoposluk kurulmuştur (Dabrowski, 2014: 16). III. Otto'nun ölümünün ardından yerine geçen II. Henryk'in vefatının yarattığı karışıklıktan istifade eden (Wojciechowski, 1970: 155) ve Papa XIX. John'un izniyle 18 Nisan 1025 günü Polonya kralı olarak (Kronika Polska, ty: 16) taç giyen I. Bolesław aynı yıl hayatını kaybetmiştir. Hem ruhanî hem de dünyevî otoriteler tarafından 'kral' ilân edilmesi, halk ve varisi II. Mieszko üzerinde büyük etki yaratmıştır (Dabrowski, 2014: 18).

I. Bolesław'ın kraliyet geleneği tüm Polonya tarihi boyunca canlılığını muhafaza etmiştir. Ancak ölümünün hemen ardından tahta çıkan oğlu II. Mieszko (1025-1034) döneminde Polonya eski gücünü, konumunu yitirmiş ve Almanya'nın

⁴⁸ Długosz'a göre istenen altın değil, gümüşdür (Długosz, 2009: 296).

⁴⁹ 1038 yılında Gniezno'yu yağmalayan Bohemyalıların Aziz Wojciech'in naaşını kaçırmaları (Kronika Polska, ty: 33), 'Odnowiciel' (Yenilikçi) lakaplı Kazimierz'in, başkenti Kraków'un güneyine nakletmesine yol açmış; yaşanan bu durum Leh ve Çekler arasında güvensizlik ve düşmanlığı derinleştiren bir dönüm noktası olmuştur (Zamoyski, 1987: 15).

müdahalesine yol açan ciddi bir iç çatışmaya sürüklenmiştir (Halecki, 1980: 55). Długosz'a göre bu sorunların nedeni II. Mieszko'nun, babasının güçlü yardımcılarını yerine genç, tecrübesiz insanları tercih etmesi olmuştur (Długosz, 2009: 376). II. Mieszko, ülke topraklarında birliği sağlamaya çalışırken kardeşleri, Bug ve San nehirleri arasındaki bölgeden vazgeçmeyi taahhüt ederek Kiev'in desteğini almışlar; bununla da kalmayıp onu devirmekte hiç zorlanmamışlardır. Yaşadıkları neticesinde 1031 yılında Polonya'yı terk etmek zorunda kalan II. Mieszko'nun yerine Bezprym geçmiştir. II. Mieszko, Bezprym'ın öldürülmesinin sonrasında ise ülkesine dönerek krallığını tekrar ele geçirmek istediye de bunu başaramamış, 1034'te hayatını kaybetmiştir. Ölümünün ardından ülke parçalanmış ve yerini oğlu I. Kazimierz almıştır. Kazimierz biraz daha başarılı olsa da, o da ülkede iç savaşın patlak vermesinden ötürü tıpkı babası gibi vatanını terk etmek mecburiyetinde kalmıştır (Zamoyski, 1987: 15).

I. Kazimierz (1039-1058), ülkeyi bürokratik ve dinî anlamda yeniden yapılandırırken, şehirleri onarmış, kale ve kiliseler inşa ettirmiştir (Lewinski-Corwin, 1916: 23). Onun döneminde askerlik oldukça güçlenmiştir. Karşılığında toprak vererek, gerekli durumlarda göreve çağırmak üzere zengin ve şövalye sınıflarından birlikler teşkil etmek suretiyle farklı bölgelere dağılmış birlikleri devletin sırtında bir yük olmaktan çıkarmıştır (Arık, 2010: 39).

XI. yüzyılın ilk yarısında, Alman ilerleyişini durdurabilmek amacıyla kurulması plânlanan Batı Slav Devleti'nin liderliği için önce Leh, ardından ise Çekler düşünülse de, söz konusu plân başarısız olmuştur. I. Bretislav'ın⁵⁰ girişimleriyle III. Henryk yönetimindeki Almanya, II. Mieszko'nun oğlu I. Kazimierz'e babasının ölümü sonrasında yaşanan krizin⁵¹ devamında ülkedeki bütünlüğü sağlamada ve kültürel anlamda yapılandırmada olağanüstü destek vermiştir (Halecki, 1980: 67). I. Kazimierz ise Almanya'nın yardımı karşılığında imparatorun egemenliğini tanıyarak

⁵⁰ I. Bretislav: Bohemya Premyslid Hanedanlığında 1035-1055 yılları arasında dük unvanına sahip liderdir (King and Rulers, 2005: 78).

⁵¹ Almanya'nın Bohemya ile koalisyonu ve I. Bolesław'ın egemenliğinde fethedilen ülkeler 1040 yılında bir savaşa neden olmuş, bu bölgeler elden çıkarılmak zorunda kalmıştır. Bir yandan yüksek ve baskıcı vergiler altında ezilen, kilise ve feodal lordların zulmünden usanan halk; öte yandan ise Bolesław ve kardeşi arasındaki iç anlaşmazlıklar ülkeyi kaosa sürüklemiştir. Yakılıp, yıkılan şehirler, öldürülen rahiplerin yarattığı durum neticesinde halk yeniden paganizme yönelmeye başlamıştır (Kronika Polska, ty: 32). Bohemya'nın yükselen gücü Kutsal Roma İmparatoru III. Henryk'i endişelendirmiştir. Buna mani olmak isteyen Polonya'ya Almanya tüm desteğini vermiştir (Lewinski-Corwin, 1916: 23).

kendi ‘krallık’ sıfatından feragat etmiştir. Bu noktada, Polonya’nın XII. yüzyıla kadarki siyasî tarihinin Polonya-Almanya ilişkileri çerçevesinde gelişmiş olduğunu belirtmekte fayda vardır. Her ne zaman ki iç anlaşmazlıklar ya da dış ülkelerle savaşlar Almanya’yı güçsüzleştirmiştir, işte o vakit Polonya kuruluş ve özgürlüğünü güvence altına almaya gayret etmiştir. 42 yaşındayken ölen I. Kazimierz’in yerine geçen oğlu II. Bolesław yönetiminde Polonya çok çabuk bir şekilde toparlanarak I. Bolesław dönemindeki günlerine geri dönebilmiştir (Halecki, 1980: 67).

Güçlü bir lider olan II. Bolesław (1058-1079), Papa VII. Grzegorz (Gregorius) ile işbirliği yaparak ülkeyi yeniden yapılandırmaya başlamıştır. Öyle ki bir efsaneye göre ülkenin sınırlarını çizmek maksadıyla Dinyeper, Elbe ve Saale nehir yataklarına demir tozları döktürdüğü dahi söylenmektedir Dış ilişkilere büyük önem veren II. Bolesław’ın Papa ile gerçekleştirdiği işbirliği, onun önce Merkezî Doğu Avrupa’da önemli bir yönetici, ardından ise 1076’da Polonya kralı olmasına yardımcı olmuştur⁵² (Dabrowski, 2014: 21). II. Bolesław’ın hükümdarlığı süresince ülkede kilise ve devlet eksenli bazı olaylar meydana gelmiştir. Bu olaylardan biri, 1076 yılında Kutsal Roma İmparatoru IV. Henryk’in aforoz edilmesinin ertesinde Papa VII. Grzegorz’un kilise ile tekrar birleşmek için kefaret talebinde bulunması olmuştur. II. Bolesław’ın Papa tarafında olduğu bu mesele tarihe ‘Atama Anlaşmazlığı’ olarak geçmiştir (Dabrowski, 2014: 20). Bir diğeri ise II. Bolesław, Kiev-Rus⁵³ tahtı için Yaroslav’ın oğluna yardım ederken ülkesinde patlak veren isyan ve bu isyanın baş destekçisi Kraków Piskoposu Stanisław⁵⁴ ‘dır. Yaşananlar üzerine II. Bolesław, derhal Stanisław’ı 1079 yılında vatana ihanetten aforoz etmiştir (Dabrowski, 2014: 20). Ancak bazı çevreler Stanisław’ı bizzat kralın öldürdüğünü savunmaktadır. İşte söz konusu durum, bu gizemli ölüm Polonya tarihinde devlet ve kilise arasındaki çekişmenin en önde gelen

⁵² Kazimierz’in krallığının son dönemlerinde Polonya ilişkilerinde baş gösteren en önemli ülkelerden biri de Macaristan olmuştur. Almanlara karşı verilen mücadelelerin oldukça maliyetli ve yıkıcı olması nedeniyle Polonya kralları bundan kaçınmış; Polonya-Macaristan-Roma eksenli ilişkiler gütmeye çalışmışlardır. Kurulmuş olan bu birliğin en önde gelen sonuçlarından biri de II. Bolesław’ın Papa tarafından kutsanması olmuştur (Zamoyski, 1987: 18).

⁵³ Rus: Rutanya olarak da anılan bölge, Orta Çağ’da Doğu Slav Birliğini temsil etmektedir (Kolodziejczyk, 2018: 3).

⁵⁴ Ünlü tarihçi Jan Długosz’a göre ise olanlar daha farklı gelişmiştir. Ülkede 1075-1078 yılları arasında yaşanan olumsuzluklardan Kral II. Bolesław’ın sorumlu tutulması Kraków Piskoposu Stanisław’ı harekete geçirmişti. Ancak kralın yaptığı uyarılara kayıtsız kalması (Długosz, 2009: 149), Stanisław’ın II. Bolesław’ı aforoz etmesiyle neticelenmişti (Długosz, 2009: 154). Bu karara sinirlenen II. Bolesław katedrale girerek Stanisław’ı öldürmüştür (1079) (Długosz, 2009: 161). Cinayeti haber alan Papa VII. Grzegorz (Gregorius) II. Bolesław’ın krallık unvanını iptal etmiş (Długosz, 2009: 163); 1081 yılında ise II. Bolesław ülkeden ayrılmıştır (Długosz, 2009: 174).

örneklerinden biri olmuştur⁵⁵ (Dabrowski, 2014: 21). Piskopos Stanisław'ın II. Bolesław tarafından öldürülmüş olabileceği iddiası ülkede büyük sorunlara yol açmıştır. Hatta kralı bu cinayetten sorumlu tutan şövalyeler, onun sürgüne gönderilmesi için baskı yapmışlardır.

Öte yandan, söz konusu süreçte II. Bolesław'ın kardeşi Władysław Herman'a kalmış olan ülkenin, feodal anlamda bölünmesi çoktan başlamıştır (Dabrowski, 2014: 23). Tüm bu yaşananlar Polonya'nın 'kraliyet' kimliğini kaybetmesine sebep olmasının yanı sıra çok sayıda prensliğe bölünmesine yol açmıştır (1082). II. Bolesław'dan boşalan tahta, 'prens' unvanı ile kardeşi Władysław Herman geçirilmiştir. Zira Herman her ne kadar kral vazifesini üstlenmiş olsa da, II. Bolesław'ın geri dönme ihtimali sebebiyle 'prens' unvanını almıştır (Długosz, 2009: 177). Ancak II. Bolesław'ın Polonya'ya dönebilmesi mümkün olmamış, gönderildiği sürgünde hayatını kaybetmiştir (Halecki, 1980: 67).

Władysław Herman 1079 yılında Polonya yöneticisi olduğunda seleflerinin politikasını değiştirerek imparatorluk ve Bohemya Sarayı ile dostane ilişkiler kurmaya gayret göstermiştir. Ancak müttefikleri Dük II. Vratislav'a 1086'da imparator tarafından 'Bohemya ve Polonya Kralı' unvanları verilmiştir. Bu unvan fahrî olsa da, her bir yöneticinin imparatorlukta konumunu vurgulamaktadır. Fakat Władysław'ın bu duruma karşı çıkması ve Şlaşk için Bohemya'ya vergi ödemeyi reddetmesi neticesinde II. Bretislav, Władysław'ın rakiplerine özellikle de sürgündeki kodamanlara destek vermeye başlamış; bu destek sayesinde güçlenen kodamanlar, iç savaş çıkararak Herman'ın otoritesini yıkmaya girişiminde bulunmuşlardır (Berend, 2013: 236).

1090 yılı civarında Herman, kayınbiraderi V. Henry'nin siyasî ve askerî yardımlarıyla Pomorze'yi yönetimine almıştır (Berend, 2013: 240). Tarihçiler Herman'ın, Pomorze'de dük tarafından atanan ve eyalet dışından gelen memurların komutası altında, her büyük kalede düke ait savaşçı ve garnizonların bulunduğu bir Polonya idarî sistemi getirmeye çalıştığını öne sürmektedirler. Ancak Herman'ın bu çabası bir sonuç vermemiş, ertesi yıl Pomorze'de ortaya çıkan ayaklanma Piast yönetimini ortadan kaldırmıştır (Berend, 2013: 241). Władysław Herman'ın dönemi,

⁵⁵ 1253 yılında Stanisław, Kraków piskoposu tarafından kutsanarak Polonya'nın ilk ulusal azizi olmuştur ve bu sorunlara karşın II. Bolesław dönemi Polonya'da kilisenin güçlendiği bir süreçtir (Dabrowski, 2014: 21).

soylu sınıfın dükalıklar vasıtasıyla güç kazandığı ve buna bağlı olarak da Piast'ın zayıfladığı bir süreç olmuştur (Arık, 2010: 41).

Władysław Herman'ın ölümünden evvel belirlemiş olduğu vasiyetine göre iki dükalık ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak oğullarından Zbigniew (1102-1107) Wielkopolska'nın kuzey bölümü, Kujawy ve Mazowsze'nin; III. Bolesław ise güneyde Małopolska ve Śląsk'ın kontrolünü elde etmiştir (Jasienica, 2018: 80). Władysław Herman'ın 1102'deki ölümü (Berend, 2013: 173) bir süreliğine iç karışıklıkları arttırmış, gayri meşru oğlu Zbigniew ile meşru halefi III. Bolesław taht rekabetine girmiştir. Yaşananlar III. Bolesław'ı içeride olduğu kadar dışarıda da uzun bir savaşa dâhil etmiştir; çünkü toprakları için can atan komşuları Prusyalılar, Pomorzeliler, Bohemyalılar ve Almanlar krallık sınırlarını istilâ etmek doğrultusunda bu çekişmeli miras kavgasından faydalanmışlardır (Orvis, 1916: 17).

1102 yılı itibarıyla tüm ülkenin yönetimini III. Bolesław (1086-1138) ele geçirmiştir. Hükümdarlığı süresince egemenliğine karşı olan Almanlar ile tüm gücüyle mücadele etmiştir. Gerçekleştirdiği başarılı fetihlerin yanı sıra Pomorze'nin Hristiyanlaşmasını da temin eden III. Bolesław, Polonya'nın Baltık bölgesine girmesini sağlayarak, nüfuzunu Slav kültürünün eski merkezi olan Rügen Adası⁵⁶ yakınlarına dek genişletmiştir. Böylelikle Elbe ve Odra nehirleri arasındaki pagan Slav kabilelere karşı olan Alman saldırıları durdurulmuştur (Halecki, 1980: 68). Ancak 1138 yılındaki ölümünün ardından o güne kadar akrabalık ve politik birlik hislerinin var olduğu ülke, güçlü bölgecilik eğilimleri arasında uzlaşma adına siyasî bir denemeye maruz bırakılmıştır (Zamoyski, 1987: 20).

III. Bolesław'ın vasiyetnamesinin⁵⁷ içeriği, ülkenin birliği doğrultusunda dükalıklara yapılacak olan atamaları oğulları arasında gerçekleştirmeye yöneliktir. Söz konusu kararıyla yapmak istediği Kraków, Pomorze ve kraliyet merkezine ait yönetimlerin, hanedanlığın en yaşlı üyesi tarafından üstlenilmesi olmuş; ne yazık ki bu düşüncesi başarısızlıkla neticelenmiştir. Birkaç yıl sonrasında Polonya'nın girdiği

⁵⁶ Rügen Adası: Almanya'nın kuzeyinde, Baltık Denizinde yer alan bu ada, İsveç Pomerania kıyıları boyunca kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanmaktadır (A Tour through the Island of Rügen, 1807: 6)

⁵⁷ Beş oğlu ve çok sayıda kızı olan III. Bolesław'ın ülkeyi bölmesine ilişkin epey fazla teori bulunmaktadır. Zira, onun sonuncu vasiyetnamesi sözlü olduğundan dolayı yazılı herhangi bir belge yoktur. Bu, o dönem Polonya'sında bir gelenektir. En büyük ve en küçük çocuklara bırakılacak topraklar tartışma yaratmaktadır (Pietrzak, 2015: 67)

bölünme süreci, Kutsal Roma İmparatorluğu'na Polonya'nın içişlerine yeniden müdahalesi adına büyük bir fırsat yaratmıştır⁵⁸ (Halecki, 1980: 68). Ayrıca ölümüyle birlikte ülkede her ne kadar feodal anlamda bölünme süreci başlamış olsa da, III. Bolesław döneminde Polonya hemen hemen bugünkü sınırlarına sahiptir.

III. Bolesław'ın ölümünün ardından yaşananlardan dolayı halk, onun yerine yeni bir yönetici seçme hususunda pek de istekli olmamıştır. Zira söz konusu bölünmenin kaçınılmaz olmasının beraberinde, durumun ülkede kargaşa ve iç savaşa neden olmasından endişe edilmektedir. Fakat sonuçta gerçekleştirilen bir toplantı neticesinde dükliklerin paylaşılması sorunu çözüme kavuşturulmuş; II. Władysław, Śląsk, IV. Bolesław Mazowsze, III. Mieszko Wielkopolska, Henryk ise Sandomierz⁵⁹ dükliklerine sahip olmuştur. Kraliyetin merkezi olarak özel bir önem arzeden Kraków'u ise Kraków Büyük Dükü olan oğluna teslim etmiştir (Lewinski-Corwin, 1916: 30). Bu paylaşım ne yazık ki sorunları çözmediği gibi düklikler arasında zamanla daha da büyük anlaşmazlıklara yol açarak ülkeyi kaosa sürüklemiştir (1140) (Długosz, 2009: 9, 10; Księga 5 i 6).

Ancak III. Bolesław'ın yukarıda yer alan plânı işe yaramamış, oğulları birlikte çalışmaktan vazgeçmişlerdir (Dabrowski, 2014: 23). Hatta sahip olduklarıyla yetinmeyen ve kardeşlerinin payında da hak sahibi olduğunu düşünen en büyük oğlu II. Władysław, onların topraklarını ele geçirebilmek adına epey çaba harcamıştır (Długosz, 2009: 13,16; Księga 5 i 6). Aslına bakılırsa II. Władysław, kardeşlerinin payını da almak suretiyle Polonya'da birlik kurmak istemişse de, bu arzusu kilise ve din adamlarının tepkisini çekmiştir. Bunun başlıca nedeni ise merkezî gücü çıkarlarına aykırı bulmaları olmuştur (Lewinski-Corwin, 1916: 30). Yaklaşımlarıyla Gniezno piskoposu tarafından lanetlenen II. Władysław, Frederick Barbarossa'nın bu husustaki yardım teklifini kabul etmiştir. Yaşananlar, Polonya'da monarşik gücün düşüş sürecine girmesine yol açarken, Śląsk, Wielkopolska ve Mazowsze ufak birliklere dönüşmüş ve ayrılıkçı fikirler ülkede iç savaşa sebebiyet vermiştir (Lewinski-Corwin, 1916: 31). Sonuç olarak III. Bolesław'ın vasiyetnamesi

⁵⁸ 1100 yılı itibarıyla günümüz sınırlarıyla aynı olan ülkede ortak dil ve ırka ait homojen, iki milyona yakın nüfusu olan bir toplulukla Polonya olarak tanımlanan bir ülke vardır (Zamoyski, 1987: 120). Ancak tüm bu alanı yönetebilmek gerçekten oldukça güçtür ve bu nedenle III. Bolesław Kutsal Roma İmparatorluğuna bağlılık göstermek durumunda kalmıştır (Dabrowski, 2014: 23).

⁵⁹ Sandomierz: Polonya'nın güney bölümünde, Vistül nehri üzerinde bulunmakta olan şehir, Prens Leszek Czarny tarafından 1286 yılında kurulmuş, Kral III. Kazimierz tarafından bayındır bir hâle getirilmiştir (Faracik, 2017: 36).

Polonya’da bölünme sürecinin başlangıcını teşkil ederken, Piast Hanedanlığı rakiplerinin egemenlik taleplerinin ortaya çıkması gibi iki yüzyıl boyunca devam edecek dâhili sorunlara yol açmıştır (Encyclopedia of World History, 2008: 330). Çocuk ve torunları arasındaki siyasî çatışmalara diğer ülkelerin menfaatleri de eklenince durum giderek karmaşık bir hale dönüşmüştür (Smith, 1994: 69).

Yaşanan taht sorunlarının ardından IV. Bolesław ve III. Mieszko, II. Władysław’ı sürgüne göndermiş (Pietrzak, 2015: 68); IV. Bolesław ise yönetimi devralmıştır. IV. Bolesław’ın Małopolska’daki ölümünün ardından oğlu Leszek ve sonrasında da III. Mieszko yönetime getirilmiştir (Jasiński, 1992: 265). IV. Bolesław’ın halefi III. Mieszko ne yazık ki halkının beklentilerine cevap verememiş; görevinin henüz başlarındayken bazı olumsuz yaklaşımları itibarının sarsılmasına neden olmuştur (Długosz, 2009: 125; Księga 5 i 6). Zira III. Mieszko’nun tebaası üzerindeki baskıları 1175 yılı itibarıyla gittikçe artmaya başlamıştır. Özellikle de halkın yanlış bilgilendirilme sonucu mülklerinden mahrum bırakılmalarına ilişkin çok fazla şikâyet mevcuttur. Fakat hiç bir konsey üyesinin III. Mieszko’yu uyarmaya cesareti yoktur. Kraków Piskoposu Gedeon buna cüret etmiş olsa da, piskoposun konuşması pek işe yaramamıştır. Böylesi bir durumda yapılacak tek şey, III. Mieszko’nun yerine başkasının tahta çıkartılmasıdır. Bunun için en uygun aday, halkına gösterdiği anlayış ve yardımseverliğin yanı sıra etkileyici bir yönetim tarzına sahip olan II. Kazimierz’dir (Długosz, 2009: 128; Księga 5 i 6).

Tüm olumsuz taraflarına karşın 1202 yılındaki ölümüne kadar Kraków’u ıslah etmek için çaba sarf eden III. Mieszko, monarşiyi savunması nedeniyle gittikçe artan bir güce sahip olmuş ve tıpkı III. Bolesław (1086-1138) gibi dinî çevrelerden tepki almıştır. Henüz yönetime gelmiş olan II. Kazimierz için ise bunun tam tersi bir durum geçerlidir. Małopolska’yı Mazowsze ve Kujawy ile birleştiren II. Kazimierz, daima dinî çevreler tarafından desteklenmiştir. II. Kazimierz ülkenin her köşesini, her alanda yeniden yapılandırmak amacıyla kötü muameleler altında ezilen halkı için hak ve adalet temin etmekle işe başlamıştır. III. Mieszko ve görevlileri tarafından konulan, başta vergi olmak üzere tüm yükümlülükleri kaldırmış; halkın sahte mahkemelerle ellerinden alınan mallarına dair kararları iptal etmiştir (1180) (Długosz, 2009: 153; Księga 5 i 6).

II. Kazimierz 1180’de Łęczyca’da düzenlenen, sekiz piskopos, üç prens ve çok sayıda lort ve şövalyeden oluşan katılımcıların bulunduğu toplantıda hem Polonya kilisesi hem de, henüz resmî anlamda organize bir sınıf olmasa da, geleneksel olarak bölünmüş ve tüm siyasî kararlarda önemli rol oynayan, Leh asillerine birtakım özgürlükler tanımıştır (Halecki, 1980: 70). Bu toplantının bir önemi de piskoposlara dair olan sorunların çözüme kavuşturulması olmuştur. Çünkü bir piskopos öldüğünde tüm mal varlığı soylular tarafından adeta yağma edilmektedir. Toplantıda alınan kararlar uyarınca bu haksız uygulama kaldırılmış, şayet sürdürmekte ısrar edenler olursa aforoz edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca kilisenin mallarına sadece kilisenin sahip olacağı, asla prenslik ya da dukalıklar gibi üçüncü şahısların bu mülklere el koyamayacağına ilişkin bir karar daha alınmış; mülklerin başrahipten başrahibe, piskopostan piskoposa intikal edebilmesi uygun görülmüştür (Koneczny, 1902: 184). Alınan bu olumlu kararların nesiller boyunca devam etmesini sağlamak için de Papa’nın onayını almak üzere Roma’ya temsilciler gönderilmiştir (Długosz, 1987: 132).

II. Kazimierz’in 1194’te hayatını kaybetmesinin ardından oğulları Leszek Biały Małopolska’nın, Konrad ise Mazowsze ve Kujawy’nın yönetimini almıştır (Pietrzak, 2015: 69). Babasının siyasetini sürdüren Leszek Biały, Rutenya’nın dâhili sorunlarıyla ilgilenmiş (Długosz, 2009: 240-247; Księga 5 i 6) ve Macar kralı ile rekabete girmiştir. Leszek Biały’nın 1220’de Rutenya Kralı Jaroslav’ın kızıyla evlenmesi, her iki ülke arasında barış sağlanmasına yol açmış; asil ya da köylü olsun, tüm mahkûmlar karşılıklı olarak serbest bırakılmıştır (Długosz, 2009: 289; Księga 5 i 6). Macaristan ile ilgili olarak ise Polonyalılar Włodzimierz Dukalığına, Macarlar Halicz Dukalığına boyun eğmişlerdir. Bu olay gelecekteki Polonya-Macaristan ilişkilerine etkisi açısından çok büyük bir öneme sahiptir (Kromer, 1882: 384). Zira Leszek Biały Macar kralının rakibi konumunda bulunmaktadır (Pietrzak, 2015: 69).

1227 yılında bölgesel prenslikler için savaşırken hayatını kaybeden Leszek Biały’nın (Pietrzak, 2015: 70) kardeşleri Mazowsze Dükü Konrad ile Śląsk ve Wrocław Dükü Henryk Brodaty anlaşmazlığa düşmüş (Kromer, 1882: 401-402); bu durum ise iki kardeşin Kraków’da karşı karşıya geldiği bir iç savaşa yol açmıştır (Długosz, 2009: 312; Księga 5 i 6). Kujawy ve Merkez Polonya’yı yöneten Konrad’ın iki büyük projesi mevcuttur. İlki, Leszek Biały’nın ölümünün sonrasında Kraków’un hâkimiyetini ele geçirmektir ki, bu gerçekleşmiştir (Jasiński, 1992: 266); ikincisini ise

Leszek hayattayken uygulamaya koyduğu, Mazowsze sınırının kuzeyinde yaşamakta olan pagan Prusyalılardan dukalığını korumaktır. Onlara karşı Mazowsze, Ślask, Małopolska ve Pomorze'den getirdiği birliklerle seferler düzenlemiştir. Bölgesel askerî otorite kurmaya da gayret etmiş, ancak neticesinde 1226 yılında Töton Şövalyelerine⁶⁰ başvurmak durumunda kalmıştır. Şövalyeleri Chełmno bölgesinde konuşlandırılan Konrad, bu suretle Prusya topraklarının sahibi olabilmeyi umut etmiştir (Długosz, 2009: 283; Księga 5 i 6). Fakat Papa ve imparatorlardan birtakım imtiyazlar elde eden Töton Şövalyeleri kendi ülkelerini kurmaya başlamışlar, henüz 1288 yılına gelinmeden birçok Prusya arazisinin de sahibi durumuna gelmişlerdir (Pietrzak, 2015: 70).

1241'de Altın Orda'nın ortaya çıkışıyla birlikte Merkezî Doğu Avrupa'daki tüm strateji dengeleri altüst olmuştur. Rusya'yı ele geçirmelerinin ardından Subutay ve Batu Han ordularını üçe ayırarak Polonya'ya yönelmiş ve saldırıları nedeniyle Polonya güney yönünden büyük bir darbe almıştır. Cengiz Han'ın halefi Ogeday Han adına gerçekleştirilen saldırılarda Tatarlar (Moğollar), Doğu Avrupa askerî gücünü önemli ölçüde tahrip etmiş ve Polonya'yı ciddi bir tehlike altında bırakmışlardır. Saldırıları esnasında öncelikle Kraków'a giren Tatarlar, burada askerî tarihin kahramanlık hikâyelerinden birini yazmışlardır⁶¹ (Encyclopedia of World History,

⁶⁰ Her ne kadar Orta Çağ boyunca gerçekleşen Alman yerleşimleri barışçıl bir süreç olsa da, Töton Şövalyeleri olarak bilinen 'Kudüs Alman Tarikatı Azize Bakire Meryem Hastanesi'nin faaliyetleri her iki ülkenin tarihinde de istisnai bir durum teşkil etmiştir. 1187 yılında Kudüs'ün düşüşü ve Üçüncü Haçlı Seferi yenilgisinin ardından faaliyetlerini Avrupa'da sürdürme kararı alan Töton Tarikatı, kendilerine pagan ve kâfirlerle savaşmaları karşılığında kim yeterli bedeli öderse onun yanında yer almışlardır. Merkezî Avrupa'da ilk olarak, 1224-1225 yılları arasında Macar kralı için çalışmaya başlamışlar ancak kral tarafından, sadakatsizlikleri gerekçe gösterilerek görevlerinden azledilmişlerdir. 1226'da Polonya'nın krallıklarından biri Mazowsze adına ve Chełmno karşılığında Piast Prensi Konrad'ın emrine girerek Prusya'daki paganlara karşı savaşmışlardır. Papa'nın yanı sıra Alman kralının da desteğine sahip olan Töton Şövalyeleri misyonerlik metotları yerine askerî yöntemlerle bölge halkının Hristiyanlığı seçmesini sağlamışlardır. Gdańsk liman kenti ile Doğu Pomorze'yi elde etmeleri neticesinde Polonya'nın denize çıkışını engelleyen Töton Tarikatı, yüzyıllar sürecek sorunlara yol açmıştır. Vistül'ün kontrolüne sahip olmak, sınırlarda yaşanan anlaşmazlıklar, Töton Şövalyelerinin tükenmek bilmeyen hırsları Slav komşularıyla uzun süreli anlaşmazlıklara sebebiyet vermiştir (Johnson, 1996: 42- 43).

⁶¹ Şöyle ki Kraków'da Ana Pazar Meydanında (Rynek Główny) Azize Meryem Kilisesi yer almaktadır. Efsaneye göre yaşlı bir gözetleyici kilisede Tatarları gözetler, yaklaştıklarını gördüğü anda ise borazanıyla 'Hejnał' adı verilen melodiyle kenti alarma geçirmektedir. Günün birinde bu melodiyi üst üste çalması halkı teyakkuza geçirir de, söz konusu melodi bir anda susmuştur. Halk, Tatarların ellerinde ok ve yaylarıyla kendilerine doğru hızla yaklaştıklarını; çatışmanın bitiminde ise kuleye çıkıp baktıklarında yaşlı gözetleyicinin boğazına bir ok saplanarak öldüğünü görmüşlerdir. İşte kentin Tatar saldırısından kurtulmasının anısına kilise kulesinde 'Hejnał' hâlen her saat başı çalınmaktadır (Encyclopedia of World History, 2008: 330).

2008: 330). 1259 ve 1287 yıllarında ise diğer Tatar saldırıları gerçekleşmiş ve bu saldırıların Polonya siyasî ve sosyal yaşamına çeşitli yansımaları olmuştur. İlk saldırının sonunda I. Henryk Brodaty ve II. Henryk Porożny tarafından kurulmuş olan şehir düşerken; Śląsk, II. Henryk Porożny'nın oğulları arasında pay edilmiş, böylelikle çok sayıda prenslik ortaya çıkmıştır (Pietrzak, 2015: 71). Konrad'ın Mazowsze Dukalığı ise Mazowsze ve Kujawy olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Öte yandan söz konusu bölünmeler, ülkede pek çok alanda değişim ve yenileşmeye yol açmıştır. Sömürgecilik sürerken, ekonomi gelişmiş; yeni kasaba ve kentler kurulurken, eskileri de yapılandırılmaya başlanmıştır. Ayrıca tarım, iç-dış ticaret ve madencilikte önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ülkede din adamları, soylular, kasabalı ve köylüler olmak üzere toplumsal sınıflar meydana gelmiştir (Pietrzak, 2015: 72).

1241 yılındaki Tatar saldırılarına her ne kadar karşılık verseler de, mücadeleleri yenilgiyle sonuçlanmıştır (Morfill, 1893: 36). Kraków ve Sandomierz'de yaşayan halk, Macaristan ve Almanya'ya doğru kaçmaya başlamış; Prens Bolesław Wstydlivy da Kraków'daki şatosunu terk etmiştir (Długosz, 2009: 16; Księga 7 i 8). Batu Han önderliğindeki Tatar ordusu bu kez Peşte'ye girerek binlerce Hristiyan'ın ölümüne neden olmuştur (1241). Macaristan'da yaşanan bu felaketin haberi Almanya'ya ulaşmış, imparator karşı koymak istese de, bundan vazgeçmiştir (Długosz, 2009: 33; Księga 7 i 8). Yine aynı sene Śląsk Dükü Henryk Brodaty'nın ölümü üzerine asiller Bolesław Wstydlivy'yı yöneticileri olarak seçmişlerdir (Długosz, 2009: 34). Bolesław'ın varis bırakmadan hayatını kaybetmesinin ardından Kraków tahtına Sieradz-Lęczycza Dükü Leszek Czarny oturmuştur. Dış politika açısından Litvanya ile anlaşmazlıkları bulunan Leszek Czarny döneminde ise çok sayıda yeni kent kurulmuştur (Sroka, 1991: 204).

İlk Tatar isyanının yaklaşık 40 yıl sonrasında Polonyalı prensler, özellikle de IV. Henryk Prawy tüm Polonya'yı birleştirme hususu üzerinde düşünmeye başlamıştır (Pietrzak, 2015: 72). Güney Polonya'yı, yani Śląsk ve Małopolska'yı bir araya getiren IV. Henryk Prawy'nın hayali ise Polonya kralı olabilmektir. Ancak 1290 yılında vefat etmiş, ülkeyi birleştirme görevini, Papa'nın da desteğini almış olan II. Przemysław⁶²

⁶² II. Przemysław: Poznań dükü olan Przemysław, ailesinin kökenleri Polonya'ya dayanan dürüst ve dindar bir kişidir. Arzusu ise monarşinin farklı dukalık ve prenslikler yerine tek elde toplanması olmuştur. Polonya soylu ve rahipleri tarafından 1295 yılında tahta çıkarılarak 'prens' unvanını almıştır (Kromer, 1882: 532). Yaptığı işlerden biri de Almanya'nın ülkeden kopardığı Prusya, Saksonya, Śląsk ve Wrocław'yı yeniden Polonya topraklarına katabilmek olmuştur (Długosz, 2009: 362; Księga 7 i 8). Pomorze dükleri arasında anlaşmazlığa yol açtığı gerekçesiyle Gdańsk kenti ve şatolarını şövalyelerin

üstlenmiştir (Morfill, 1893: 37). Ancak bir yandan Çek şövalyeler, öte yandan Łokietek'in baskıları sonucunda Przemysł, Kraków tahtındaki hakkını II. Waclaw'a vermek durumunda kalmıştır (Pietrzak, 2015: 72).

Söz konusu süreçte Polonya'da yaşanan taht kavgaları ve iç anlaşmazlıklar neticesinde, ülke her ne kadar bir savaşa sürüklenmemiş olsa da; bölünen prenslikler sebebiyle bütünlük kaybolmaya yüz tutmuştur. Fakat Przemysł'ın ölümünün ardından yaşanan dağılma, yerini toparlanma dönemine bırakmış; XIV. yüzyılla birlikte yönetime getirilen Władysław Łokietek ve halefi III. Kazimierz sayesinde yeniden birlik ve ülkede hemen hemen her alanda önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

kontrolünden almıştır (Długosz, 2009: 365; Księga 7 i 8). II. Przemysł'ın 1296 yılında öldürülmesi Polonya'nın dağılmasına, savaşa ya da herhangi bir olumsuzluğa sebebiyet vermemiştir. Aynı sene Poznań'da toplanan krallığın önde gelenleri ve Pomorze Dukalığı büyük tartışmaların ardından Władysław Łokietek'i 'Polonya Kralı' olarak seçmişlerdir (Długosz, 2009: 373; Księga 7 i 8).

BİRİNCİ BÖLÜM

XIV. ve XV. YÜZYILLARDA SİYASÎ YÖNDEN POLONYA KRALLIĞI

XIV. yüzyılda, Avrupa’da asırlardır devam etmekte olan refah ve büyüme yavaşlayarak durma noktasına gelmiştir. Büyük Kıtık’a (Bennett, 2011: 345) ilâveten, ‘Kara Ölüm’ şeklinde nitelendirilen 1347-1349 yılları arasındaki veba salgını (Thorndike, 1917: 38), Avrupa nüfusunun yaklaşık üçte birinin yok olmasına yol açmıştır. Yaşanan sorunlar bunlarla da sınırlı değildir. İngiltere Kralı III. Edward’ın Fransa tahtında hak iddia etmesiyle 1337’de başlayıp, 1453’e kadar devam eden Yüz Yıl Savaşı’nın (Thorndike, 1917: 512) yanı sıra Katolik Kilisesi’nin geçici olarak bölünmesi neticesinde ortaya çıkan Batı Şizmi (1378-1415) ise dönemin önemli olayları arasında yer almaktadır (Bennett, 2011: 345).

Ancak savaş ve sıkıntılara rağmen XIV. ve XV. yüzyıllar, sanat ve bilim alanlarında büyük gelişmelerin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur. Haçlı Seferleri esnasında Araplar ile temas vasıtasıyla başlayan İtalyan Rönesansı’nın etkileri, tüm Avrupa’da olduğu üzere Polonya’da da görülmeye başlamıştır (Thorndike, 1917: 576-580). Altın Orda’nın hâkimiyetindeki Moskova Knezliği güç kazanmış (Bennett, 2011: 335-336); 1349 yılında kurulan ve Avrupa’nın ilk üniversitesi unvanına sahip olan Prag Üniversitesi sayesinde Çek Krallığı, dönemin kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir (Thorndike, 1917: 389-390).

Bahsi geçen süreçte Polonya Krallığı ise hemen her açıdan en parlak süreçlerinden birini yaşadığı Kral III. Kazimierz döneminin ardından, Macaristan ile kısa süreli bir birlik oluşturmuş; kurulan bu birlik, krallığın XIV. yüzyılın sonu ve XV. yüzyıl boyunca kaderini değiştirecek olan Polonya-Litvanya Birliği’nin (1386-1795) temellerini teşkil etmiştir.

1.1. Władysław Łokietek Dönemi (1320-1333)

1306 ve 1320 yılları arasındaki dış koşullar Polonya’nın bir değişim geçirerek, kendi aralarında anlaşamayan prensliklerden tek bir devlete doğru evrilmesine yol açmıştır. Polonya’da güç kazanmaya başlayan Bohemya Prensi II. Wacław Małopolska, Merkez Polonya, Kujawy, Wielkopolska ve Doğu Pomorze’yi ele geçirmiş; II. Przemysł’ın kızıyla nişanlanması neticesinde Polonya kralı olmuş (1300), beş yıl sonrasında ise hayatını kaybetmiştir (Pietrzak, 2015: 73). Bu arada Wacław

tarafından sürgüne gönderilen Władysław Łokietek (1306-1333) ise Polonya'ya dönmüştür (Davies, 2005: 77). Giderek güçlenen, hükümdarlığı süresince ülkede bütünlük sağlamaya gayret gösteren Łokietek, Moskova ve Alman İmparatorluklarının güçsüz kaldığı bu süreçte rakip Polonya prensleri, Töton Şövalyeleri ve Małopolska'da hak iddiasında bulunan Bohemya'ya karşı mücadele etmiştir (Sedlar, 1994. 379).

Mazowsze Dükü Konrad'ın torunu olan Władysław Łokietek, II. Przemysł'ın ölümünün ardından Wielkopolska prensi unvanını almıştır (Biskupski, 2000: 30). Sahip olduğu toprakları elinde tutmak ve güç kazanmak istemişse de bazı yanlış adımlar atmış, bunun sonucunda da ne yazık ki düşmanların hedefi haline gelmiştir. Çok daha önemlisi ise bu durumdan faydalanan Bohemya Kralı II. Wacław'ın, Gdańsk ve Pomorze'nin kontrolünü ele geçirmesi, 1300 yılında Gniezno'da kendisini Polonya kralı olarak ilân etmesi olmuştur. Böylelikle uzun süredir devam eden Piast Hanedanlık üyelerinin Polonya kralı seçilmeleri geleneği de son bulmuştur (Biskupski, 2000: 31). Władysław Łokietek, ancak 1320 yılında yani 60 yaşında iken krallık tacını giyebilmiştir. Bu suretle Polonya Krallığının yeniden Piast Hanedanlığına geçmesiyle hanedanlık güç kazanmaya başlamıştır.

Polonya Kralı Władysław Łokietek yönetim konusunda oldukça başarılı bir liderdir. Papa XXII. John ile ilişkilerini daima iyi tutmuş; hatta onunla görüşmek üzere Roma'ya gitmiştir (Davies, 2005: 77). Öte yandan Władysław Łokietek'in Wielkopolska ve Pomorze ile ilgili ciddi sorunları mevcuttur. Pomorze'nin 1308'de Brandenburg Uçbeyi Valdemar tarafından kuşatılması üzerine Töton Tarikatından yardım talebinde bulunmuştur. Valdemar'ı bölgeden uzaklaştıran şövalyeler, Gdańsk halkını katletmiş (Długosz, 2009: 56; Księga 7 i 8), 1309'da ise kent tamamıyla ele geçirilmiştir. Töton Tarikatının lideri, burada ilerde daimi ikametgâhı haline gelecek olan bir kale inşa ettirmiştir (Długosz, 2009: 57; Księga 7 i 8). Bu suretle Pomorze'nin 150 yıl boyunca Töton Tarikatında kalacak oluşu, Polonya ile aralarında uzun yıllar devam edecek büyük sorunların da başlangıcını teşkil etmiştir. Hatta yaşanan bu durumun, Polonya'nın tarihsel gelişimini de büyük ölçüde etkilemiş olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Władysław Łokietek, hükümdarlığı süresince Pomorze'yi tekrar elde etmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Małopolska, Kujawy, Merkez Polonya ve Wielkopolska üzerinde hâkimiyeti bulunan

Władysław Łokietek'in, krallık tacını giydiği 1320 yılı ise Polonya'nın bölünmesinin artık nihayetlendiği sembolik bir tarih niteliğine sahiptir (Pietrzak, 2015: 73).

Władysław Łokietek, krallığı boyunca komşu ülkelerin hanedanlık birliklerine de dâhil olmuş, onlarla ilişkiler kurmuştur. Bu suretle edindiği en önemli müttefiklerden biri de hırslı, etkileyici kişiliğiyle tanınan ve Karol Martel (Charles Martel)'in oğlu olan I. Karol Robert olmuştur. İki ülkenin birliği, Orta Çağ süresince sıklıkla rastlandığı gibi hanedanlıklar arası gerçekleştirilen evliliklerle pekiştirilmiş (Biskupski, 2000: 32); tüm bu evlilikler ise ülkenin geleceğinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Władysław Łokietek, kızı Elżbieta'yı 1320 yılında Macar Prensi Karol Robert ile (Lewinski-Corwin, 1917: 53), oğlunu da Litvanya Prensi Gedym'in kızı Aldona (vaftizden sonra 'Anna' adını almıştır) ile evlendirmiştir (Stone, 2001: 4). Władysław Łokietek'in 1333 yılındaki ölümünün ardından yerine, Polonya tarihinin, izlediği dış politikanın bir sonucu olarak (Orvis, 1916: 48) tek 'muhteşem' lakaplı lideri olan oğlu III. Kazimierz geçmiştir (Biskupski, 2000: 33). III. Kazimierz döneminin başlangıcının, ülkenin hemen her alanda değişim ve gelişim gösterdiği bir süreç olmasının yanı sıra bitiminin ise yepyeni siyasî oluşumlara gebe olduğunu ifade etmek mümkündür.

1.2. III. Kazimierz (Wielki) Dönemi (1333-1370)

Bahsi geçen dönemde Hristiyan dünyasının karşısında Müslüman Osmanlı Devleti bulunmaktadır. Osmanlı Devleti, egemenlik alanını Anadolu'daki tüm Müslümanları kapsayacak şekilde genişletmiş ve artık batıya doğru yol almaya başlamıştır. Bunun sonucunda XIV. yüzyılın ikinci yarısında güneydoğu Avrupa'ya yönelmiş, bölge halkları ise başlıca hedefleri haline gelmiştir (Sluska, 1950: 3). Polonya ve Macaristan kralları, defalarca bu saldırılara karşı koymaya çalışmışlar; öte yandan Kuzey Polonya'da Töton Şövalyeleri Prusya, Letonya ve Litvanya halkı üzerindeki saldırılarını arttırmış; doğudan ise Tatarlar, Polonya topraklarını istilâ etmişlerdir. Bu dönemde, her ne kadar din ön plâna çıkmış olsa da, genel anlamda bakıldığında güç ve vahşetin hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır (Sluska, 1950: 4).

İşte tam da bu süreç, Kral III. Kazimierz'in ortaya çıkarak savaşları durduğu, komşularla barış sağladığı, ülkeye huzur ve refah getirdiği bir zaman dilimi olmuştur (1333-1370). Hatta çağdaş tarihçiler, yaşananları daha iyi ifade edebilmek adına III. Kazimierz için özetle "Kraków'u ahşap devraldı, tuğladan bir şehir devretti" şeklinde

bir cümle kullanmışlardır (Sluska, 1950: 4). Babası Łokietek'in aksine dış ilişkilerde savaş yerine diplomasiyi yeğleyen III. Kazimierz, gerçekleşmeyecek idealler peşinde koşmamıştır (Sedlar, 1994: 379). Hükümdarlığının daha ilk dönemlerinde, bir erkek çocuğu olmadığı için kız kardeşi Elżbieta'nın oğlu Macar Kralı Ludwik Węgierski'yi Piast Hanedanlığının devamı için varisi olarak belirlemiştir (Orvis, 1916: 48).

Ülkenin refahını barış yoluyla halletme arzusunda olan III. Kazimierz, savaşçı bir kişiliğe sahip değildir. Çok genç yaşta olmasına rağmen krallığı hususunda itirazla karşılaşmamış; Büyük Üstat Luther von Braunschweig de iştirak ettiği Wawel Katedrali'ndeki törende 25 Nisan 1333 günü taç giymiştir. Hükümdarlığının ilk on yılında bazı tavizler pahasına olsa da, konumunu güçlendirebilme doğrultusunda bir dizi diplomatik anlaşma gerçekleştirmiştir. 1334'te Çeklerle barış yapan III. Kazimierz, ertesi yıl bahar aylarında Tuna nehri kıyısındaki Wszechrad kalesinde, ailesinin geleneksel müttefiki Karol Robert ve ortak rakipleri Bohemya Kralı Jan Luksemburski ile bir araya gelmiştir. Yapılan toplantıda 400 bin gümüş para karşılığında Bohemya kralını Polonya ve Mazowsze'ye ilişkin iddialarından vazgeçmeye ve Ślask üzerinde tahkimi kabul etmeye ikna etmiştir (Davies, 2005: 77).

III. Kazimierz, barışçıl yaklaşımlarını Töton Şövalyeleri hususunda da sürdürmüştür. Töton Şövalyelerinin kötülüklerine dair hem Roma hem de Varşova'da yapılan özel soruşturmadaki uzun yargılamaların ardından, 1343 yılında Kalisz'te Töton Tarikatı ile barış imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre Kujawy ve Dobrzyń karşılığında, Gdańsk ile birlikte Pomorze'nin tamamını bırakan III. Kazimierz, tarikatın Chełmno'ya sahip olduğunu teyit etmek suretiyle tüm Polonya yasal işlemlerinin dayandığı noktayı da kaybetmiştir (Davies, 2005: 78). Böylelikle 66 yıl sürecek olan söz konusu antlaşmayla batı ve kuzeyde aktif bir siyaset yürütmekten vazgeçmiş, teorik anlamdaki kayıplarını ise Galiçya'daki yayılmacı politikasıyla telafi etmiştir. Bu noktada, Macaristan ile birlik doğrultusunda yasal iddialarını öne sürmüş ve mümkün olduğunca tarafsız kalarak dikkatlice davranmıştır (Sedlar, 1994: 379).

III. Kazimierz'in hükümdarlığı, salgınların yanı sıra doğal afetler sonucu birtakım olumsuzlukların da yaşandığı bir süreç olmuştur. 1348'de Polonya'ya ulaşan büyük veba salgını, aynı zamanda komşuları Macaristan, Bohemya, Danimarka, Fransa, Almanya, kısacası tüm krallıkları etkisi altına almıştır. Beş ay içerisinde ortaya çıkan ikinci dalga ise hemen hemen dünyanın tamamına yayılmıştır (Długosz,

2009: 318, Księga 9). Salgının şiddeti 1362 yılının başlarında azalmış olsa da, bu kez ağır kış koşulları nedeniyle kıtlık ve açlık ortaya çıkmış, iki sene sonrasında ise etkisini daha da artmıştır. Aksilikler bunlarla da kalmamış, 1368 Ağustos ayında yaşanan büyük sel felaketi mahsullere ve hayvanlara önemli ölçüde zarar vermiş, halkı oldukça güç durumda bırakmıştır (Długosz, 2009: 429-Księga 9). Norman Davies'e göre ise III. Kazimierz döneminde Avrupa'daki çoğu ülkenin aksine Polonya, Kara Ölüm sorunundan kısa sürede kurtulmuş ve yaşam kesintiye uğramamıştır (Davies, 2005: 78). Aslına bakılacak olursa tezimizin ilerleyen bölümlerinde detaylı şekilde ele alacağımız veba konusunda edindiğimiz bilgiler de Długosz'un aksine Davies'i destekler nitelikte olup; yaşanan salgının ülkeyi fazla etkilemediğini savunmaktadır. Ulaşılan bu bilgiler o süreçteki mevcut toplum yapısı açısından değerlendirildiğinde yanlış değildir; ancak salgının yaşanan kıtlık ve açlıkta doğrudan etkili olduğu da yadsınamaz bir gerçektir.

1.2.1. III. Kazimierz'in Yaptığı Reformlar

III. Kazimierz yenilikçi bir hükümdar olup; onun döneminde birçok alanda olduğu üzere hukuk alanında da yenilikler yapılmıştır. III. Kazimierz Doğu'da halklarıyla birlikte, farklı din ve aralarında anlaşmalar bulunan yeni bölgeler ele geçirmiştir. Fakat pek tabiidir ki kaosa yol açan bu durum, yeni bir hukuk ve yönetim sistemine olan ihtiyacı gün yüzüne çıkartmıştır (Sluska, 1950: 55). Bu bağlamda ise 1347 yılındaki Wiślica Konseyinin ardından, mevcut yasanın tamamı değiştirilerek 'Wiślica Kanunları' çıkarılmıştır. Söz konusu kanunlar vasıtasıyla hukuksal alandaki gelişmelerin yanı sıra meydana gelen değişimler ülkenin ekonomisine de yansımıştır. Biri Wielkopolska, diğeri Małopolska için olmak üzere iki ayrı bölüm halinde yürürlüğe konulan bu yasalarla kölelik kaldırılırken, tüm ülkede tek cins para kullanılmaya başlamıştır. Zira ülke o dönemlerde, her bölgesinde farklı paralar geçerli olduğundan dolayı çok başlı bir canavara benzetilmektedir (Sluska, 1950: 58). III. Kazimierz'in tüm kurumsal faaliyet alanıyla ilgili olan bu orijinal 'tüzükler', Polonya hukukunun ilerleyen dört yüzyıl boyunca geliştirdiği temeli teşkil etmektedir (Davies, 2005: 78).

III. Kazimierz dönemindeki değişimler bunlarla da kalmamıştır. Düzen ve kalıcılık kaygısı her yerde görülmekte olup, yeni Gotik mimariye de yansımış; bu doğrultuda ise elli adet askerî kale inşa edilmiştir (Davies, 2005: 78). Böylelikle

ülkeyi yeniden yapılandırmaya başlayan III. Kazimierz, çok sayıda yol ve kilise yaptırmıştır (Sluska, 1950: 62). Ayrıca ticaret ise daha önce hiç olmadığı ölçüde gelişim göstermiştir. Bu hususta, Polonya'nın Avrupa ile Doğu arasında doğal bir köprü konumunda oluşunun etkisi büyük öneme sahiptir. Özellikle de tekstil başta olmak üzere Polonya endüstrisi, söz konusu alanda başarılı diğer ülkelerle boy ölçüşebilecek düzeye ulaşmıştır (Sluska, 1950: 61).

Daha önce de bahsedildiği gibi III. Kazimierz, bir varisi olmadığı için 1355 yılındaki Budin Antlaşması'nda Ludwik Węgieński ile anlaşarak, ölümü halinde yerine geçmesini talep etmiştir (Kromer, 1882: 622). Bu antlaşmaya göre Ludwik'in kabul etmesi durumunda ya Ludwik ya da kardeşi Jan, Polonya Krallığının tüm imtiyazlarına sahip şekilde hükümdar olacak ve bu durum, Macaristan adına kiliseye hiçbir vergi veya ödeme yüklemeyecektir (Długosz, 2009: 348-350; Księga 9). Budin Antlaşmasının diğer önemi ise Macar Kralı Ludwik ile bir bütün olarak müzakere edilen ilk sözleşme olma niteliğini taşımasıdır. Bu antlaşmayla soylulara kralı seçme ve seçim kapitülasyonlarını uygulama hakları tanınmıştır. Ayrıca yine bu antlaşma doğrultusunda kral ve kraliyet hakları da birbirinden net bir şekilde ayrılmıştır (Bues, 2001: 59). Öte yandan, Halicz-Włodzimierz'in de Polonya'da kalmasına karar verilmiştir. Fakat antlaşmadaki en önemli husus ise Ludwik'in kızlarının ileride Polonya tahtı için hak talebinde bulunmalarının imkânsız kılınması olmuştur. Bu sorunu çözmek amacıyla 1364 yılında Kraków Antlaşması yapılarak, Ludwik'in kızlarının Polonya Krallığı varisi olmalarının önü açılmıştır (Arık, 2010: 79). Söz konusu durumun, Polonya'nın tarihindeki en önemli dönüm noktalarından birini teşkil ettiğini söylemek de yanlış olmayacaktır.

1356 yılı Polonya'da hukuk düzeni açısından büyük bir öneme sahiptir. Zira III. Kazimierz şövalye ve soyluların yaşadığı zorunlulukların yanı sıra tüm halkının baskı altında kaldığı maddî sorunlara 'Magdeburg Yasaları' ile çözüm getirmeye çalışmıştır. Almanya temelli olan ve kralı devreden çıkaran bu kanunların geçerli olduğu mahkemelerin verdiği kararlar ise nihai nitelikte olacaktır. İşlerinin ehli olan yedi kişilik Kraków konsey üyesinin beraberinde, kırsal bölge ve komşu kentlerden de temsilcilerin yer alacağı bu mahkemelerde, şayet azalardan birinin vefatı söz konusu olursa derhal yerine başkası atanacaktır (Długosz, 2009: 351; Księga 9). Polonya'da XIII. yüzyıl sonu itibarıyla görülmeye başlayan Alman etkisinin bir neticesi olan

Magdeburg Yasaları tezimizin ilerleyen bölümlerinde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

‘Muhteşem’ ve ‘Büyük’ lakaplarına sahip olan Kral III. Kazimierz, Polonya’nın bayındırlaşması adına tüm yaptıklarının yanı sıra 1364 yılında kurduğu ‘Kraków Akademisi’ ile ülkesine önemli katkılar sağlamıştır. Ancak yaşananlar düşmanlarının iştahını kabartmış, özellikle de III. Kazimierz’in 1370 yılındaki ölümü bu durumu bir hayli hızlandırmıştır. Kral III. Kazimierz’in ölümüyle birlikte Polonya’ya seçimle gerçekleştirilen monarşik düzen gelmiş, böylece Piast Hanedanlığı süresince devam etmiş olan kalıtsal monarşi sona ermiştir⁶³ (Pogonowski, 2010: 14). Aynı yıl, daha önce bahsedildiği üzere Ludwik Węgierski Polonya kralı olmuş, böylelikle on iki sene devam edecek olan Polonya-Macaristan birliği kurulmuştur. Söz konusu süreç her ne kadar kısa olsa da, ilkleri ve neticeleri açısından değerlendirildiğinde büyük önem arz etmektedir.

1.3. Ludwik Węgierski (Andegaweński) Dönemi ve Polonya-Macaristan Birliği (1370-1382)

Orta Çağ Avrupası’nın hanedanlık yönetimlerinin yalnızca çok uluslu yapılarla mukayese edilmesi uygun olup; döneme ait hiçbir hanedanlık oluşumu Andegaweński (Angevin) ailesi kadar geniş değildir. Ailenin bir kolu, 1154 yılında Andegaweński Kontu Henry Plantagenet’in İngiltere tahtına çıkışına kadar olan sürede ün kazanmaya başlamışsa da, en parlak dönemi 1265’te başlamaktadır. Papalık desteğiyle Napoli tahtını işgal etmeyi başaran Andegaweńskiler’in ikinci kolu, ayrıca elindeki Sicilya’nın düşüşünden sonra Macar kralları olarak da seçilmeye başlamıştır. Kısmen Fransız, kısmen ise İtalyan Erken Rönesans hareketinden etkilenmeleri; farklı ırksal geçmişlerine rağmen Hristiyanlığı seçmesinden itibaren kendisi gibi Latin karakterine sahip olan Macaristan’ın kültürel yaşamına yansımıştır (Halecki, 1980: 112). Zira Polonya ve Macaristan, Roma Hristiyanlığını eş zamanlı olarak kabul eden iki ülke olmuştur. Ayrıca her ikisinin de doğuda Kutsal Roma İmparatorluğu ve Bohemya’ya ilâveten Moravya, Eflâk Prenslığı, Osmanlı Devleti ve Ortodoks Kilisesi ile birtakım sorunları mevcuttur. Macarlar, diplomasi ve miras işlerinin karmaşıklığı

⁶³ Polonya’da 1370-1493 yılları boyunca anayasal monarşi evrim geçirmiştir. Bu durum sayesinde Lehçe, Baltık ve Karadeniz arasında yüzyıllarca medenileşme rolü üstlenerek Merkezî Doğu Avrupa’nın zarafet ve medeniyet dili haline gelmiş, diplomaside de kullanılır olmuştur (Pogonowski, 2010: 14).

doğrultusunda ise komşuları Polonya'nın sadece bir adım ötesine dek yaklaşmışlar; bu suretle başlayan iki ülke ilişkileri yaklaşık 20 yıl boyunca devam etmiştir (Davies, 2005: 86).

1241 yılındaki Tatar istilâsı ve 1301'de Arpad Hanedanlığının⁶⁴ (896-1301) (Johnson, 1996: 32) yok olması sonrası yaşanan krizlerin ardından Macar Krallığı Andegaweńskiler tarafından yeniden canlandırılmıştır. Charles Martel'in oğlu, Andegaweński Hanedanlığına mensup Karol Robert, 1308 senesinde Macaristan kralı olarak seçilerek 34 yıl boyunca tahtta kalmıştır. Karol Robert, Arpadlar'a nazaran Polonya ile kurulacak yakın işbirliğinin sağlayabileceği olumlu tarafların çok daha farkında olmuştur. Krallığının yeniden yapılandırılmasında önemli bir etken olacak ve buna ilâveten Macar soyluları arasında hayli popüler olan bu ortaklığa, özellikle de ülkenin kuzey bölümünde yaşayan, Andegaweński'ye karşı olumsuz yaklaşıma sahip asiller destek vermişlerdir. Karol Robert'ın 1320 yılında Władysław Łokietek'in kızı Elżbieta ile gerçekleştirilen evliliği vesilesiyle de Andegaweński Hanedanlığı süresince devam edecek olan Polonya-Macaristan Birliğinin temelleri atılmıştır (Halecki, 1980: 112).

Yaptığı bu işbirliği Karol Robert'ı bir yanda Polonya, öte yanda Töton Tarikatı ve Bohemya ile arabulucu durumuna sokmuştur. Neticesinde Karol Robert, uzlaşma sağlanması amacıyla 1335'te Andegaweński Sarayının bulunduğu Wszechrad'da Merkezî Doğu Avrupa'nın üç kralının da katıldıkları bir kongre düzenlenmiştir. Söz konusu kongre, Polonya'nın Töton Tarikatı ile anlaşmazlıklarına çözüm getirmezken, Bohemya ile yeniden yakınlaşmasına yol açmıştır. Bu iki krallığın uzlaşmaları ise Macar Krallığının menfaatine bir durum niteliği taşımaktadır (Klaniczay, 2018: 261).

Karol Robert'ın oğlu Ludwik Węgierski, Avrupa'nın en değerli altın madenlerine sahip olmasının yanı sıra yenilenmiş ve etkili yönetimi sayesinde Macaristan'da güçlü bir imparatorluk kurmayı başaramıştır (Klaniczay, 2018: 261). Ludwik Węgierski 1370 yılında, yani III. Kazimierz'in vasiyeti doğrultusunda Polonya tahtına geçtiği sıralarda Avrupa'da oldukça karmaşık bir düzen hâkimdir.

⁶⁴ Arpad Hanedanlığı: Macaristan ovasında bulunan bu hanedanlık kuzey ve doğuda Karpat dağlarına (günümüzde Slovakya, Ukrayna'nın bir bölümü ve Romanya Transilvanya'sını kapsamaktadır), güneyde Sırbistan ve güneybatıda ise Hırvatistan'a kadar uzanan çokuluslu bir yapıya sahiptir (Johnson, 1996: 32).

Kilise fikir ayrılıkları nedeniyle bölünmüş; ahlâk yozlaşmış, caddelerde alenî şekilde işlenen cinayetler saraya kadar uzanmıştır. Haçlı Seferlerinin etkilerinin henüz sona ermediği bu dönemde din, inanç ön plâna çıkmışsa da, genel anlamda bakıldığında iç ve dış savaşlar olağan bir hale dönüşmüştür. Ludwik Węgierski'nin, Polonya tahtı için onaylanmasının nedeni ise ulusal çıkarlardan ziyade, Polonyalı baronlarla menfaatlerinin örtüşmesi olmuştur (Janko z Czarnkowa, 1996 :25-28).

Ludwik Węgierski, saltanatı süresince yürüttüğü tüm siyasette daima Andegaweński'nin çıkarlarını ön plânda tutmuştur. Sadece iki kızı olan Ludwik Węgierski, 1374 yılında Koszyce'de yapılan bir antlaşma sonucunda Polonyalı baronlardan, ölümünden sonra yerine kızlarından birinin geçmesi teminatını almıştır. Ancak 1382 yılındaki ölümünün ardından Macar tahtına büyük kızı Maria'nın geçmesi ve diğer kızı olan Jadwiga'nın⁶⁵ Polonya tahtına çıkmak durumunda kalması neticesinde Macaristan ile olan birlik sona ermiştir (Długosz, 2009: 186; Księga 10).

Yukarıda ele aldığımız, Ludwik Węgierski tarafından tanınan tüm ayrıcalıklar, ölümüyle beraber iptal olmuştur. Ancak Ludwik Węgierski'nin kısa süren saltanatı, Polonya açısından değerlendirildiğinde yıkıcı olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde ülkenin sosyal ve yönetsel alanlarda yapılanması güç kazanırken, siyasi girişim hakkı soylulara verilmiştir. İlerleyen yüzyıllarda Polonya-Macaristan birliği bir kez daha kurulamamıştır. Jagiellon krallarının yönetimindeki Macar birliği dış politika adına bir köşe taşı olmuş; Polonyalı prensler ancak 1440-1444 ve 1490-1516 yılları arasında Macar tahtına çıkabilmişlerdir (Johnson, 1996: 47).

1.3.1. Koszyce İmtiyazları (1374)

III. Bolesław'ın vasiyeti sadece erkeklerle ilgili olduğundan, Polonya örf ve adet hukukunun kadın soyundan gelen ardıllık durumunu tanımadığı gerçeği, krallığın güçlü seçkinlerine manevra için önemli bir alan yaratmıştır. Ludwik Węgierski, öldüğünde kızlarından birinin yerine geçeceği konusunda bir anlaşma sağlamak üzere 1374'te Koszyce'de Polonyalı asillere bir dizi ayrıcalık tanımış ve bu suretle de Polonya tahtının hangi kızına miras kalacağı hususuna açıklık getirilmiştir (Frost, 2015: 8). Ayrıca vergileri düşürmüş, yerel halkı bölge memuriyetlerine aday gösterme

⁶⁵ Jadwiga'nın hayatı ve kişiliği ile ilgili geniş bilgi için bkz. Abdulhalik Bakır, Ebru Emine Oğuz (2020 b), "The Polish-Lithuanian Union and Jadwiga the Queen, Polonya-Litvanya Birliği ve Kraliçe Jadwiga", History Studies International Journal of History, Vol. 12, Issue 4, August 2020, s. 1467-1468.

sözü vermiş, bölgesel yasama organlarına vergilendirme yetkisi tanıyarak kraliyet gücünü sınırlandırmıştır. Sözleşme, askerî zorluklara da sınırlandırmalar getirmiştir. Ayrıca ülke dışında yaralanan askerlere teminat ödeneceğini öngören bu sözleşme, Polonya Krallığı'nın toprak dokunulmazlığını garanti altına almaktadır. Zira Polonya Krallığı Latin olarak bilinmektedir. Polonya, Kral Ludwik Węgiński'nin Polonya tahtı hakkına sahip olması karşılığında verilen tüm bu imtiyazlar vasıtasıyla İngiltere'nin mutlakiyetçiliğe sürüklendiği ve Magna Carta'nın (1215) yüzyıllarca etkisiz kalacağı süreçte, Avrupa'daki özgürlük gelişiminin ana merkezi olmuştur (Pogonowski, 2010: 15).

Ludwik Węgiński, yukarıda da bahsedildiği üzere soylulara çok cömert davranmıştır. Bu noktada özel bir öneme sahip olan söz konusu antlaşmada, soylular kendilerine tanınan ayrıcalıklar sayesinde krallıktaki durumlarını yasal olarak sağlamlaştırmışlardır. Köylüleri tarafından işlenen topraktan 'hide'⁶⁶ başına 2 groszy (para birimi) 'sembolik' ya da 'göstermelik' şeklinde ifade edilebilecek bir bedelin alınması, bazen Ludwik'in, soyluları toprak vergisi hariç tüm vergilerden muaf tuttuğu gibi yanlış bir söyleme de neden olabilmektedir. Tanınan imtiyazlar bunlarla da kalmamıştır. Ayrıca bu antlaşmada, soyluların yalnızca krallığın sınırları dâhilinde askerlik hizmeti ile yükümlü kılınmaları; kralın ise onlara yurt dışındaki hizmetleri karşılığında bedel ödemesi; bölgesel memuriyetlere, bölgesel soylular arasından atama yapılması ve bunun, sadece kral tarafından gerçekleştirilebilmesine ilişkin bazı hükümler yer almaktadır. Böylelikle Ludwik Węgiński, krallık topraklarının kutsallığını ve yabancılaştırılamayacağını da onaylamış olmaktadır. Bu imtiyazlar 1 'hide' başına talep edilen 2 groszy'lık oranın, toprak vergisi oranında önemli bir düşüş yarattığı yolundaki yanlış iddiaya dayanarak, soylular adına açık bir zaferden ziyade, kral ile aralarında uzlaşmayı temsil etmektedir. Zira 1374'ten önce bahsi geçen miktar, hide başına 12 groszy'dır. Aslında, araştırmacı Matuszewski'nin arazi kullanım belgelerine ilişkin dikkatli analizinin ortaya koyduğu üzere, 1374'ten evvel kalıcı bir vergi bulunmamakla birlikte, soyluları ilgilendiren şey ise hükümdarların arazi vergisi hususundaki keyfî uygulamaları olmuştur (Frost, 2015: 65).

Koszyce'de alınan diğer kararlara göre arazi vergisi kalıcı hale gelecek, kraliyet hazinesinin düzgün bir şekilde bütçelenmesine izin verilecek, toprak

⁶⁶ Hide: Orta Çağ ölçü birimidir. 1 hide, 120 dönüm ya da 50 hektara karşılık gelmektedir.

sahiplerinin istikrarlı ve öngörülebilir bir yükü karşı karşıya kalmaları sağlanacaktır. Soyluların kalıcı olarak vergilendirilmesi hakkı anlamına gelen bu önlem monarşinin zayıflığını yansıtan bir taviz olmaktan çok, birçok geç Orta Çağ hükümdarının güvence altına alamadığı bir ilkeyi ortaya koymaktadır. Bu durum Kral Ludwik Węgierski tarafından 1381 yılında hazırlanarak kiliseyle yapılan; seküler din adamlarının aynı oranda vergilendirildiği ve manastır topraklarının 'hide' başına 4 groszy ödediği benzer bir anlaşma olan Kraków Sözleşmesiyle tamamlanmıştır. Jadwiga'nın, Polonya'nın 'seçilmiş kralı' olabilmesinde bahsi geçen bu hususun, yani kilisenin toprak vergilerinin düşürülmesinin rolü büyüktür (Pogonowski, 2010: 15). Devam eden iki yüzyıl boyunca enflasyonun, verginin değerini kademeli olarak aşındırması ise Ludwik Węgierski'nin hatası değildir. Nihayetinde, arazi vergisini sembolik hale getiren Koszyce imtiyazları değil, tahsil edildiği oranın arttırılamaması olmuştur. 1374'te '1 hide' için 2 groszy pek de önemsiz sayılmamakta; zira bu, lordun topraklarından kazanmış olduğu ortalama gelirin yaklaşık yüzde 15'ine karşılık gelmektedir (Frost, 2015: 66).

Koszyce ayrıcalıkları her şeye rağmen Polonya tarihinde önemli bir kilometre taşı olmuştur. Soyluluğu ebedîyyen vergilendirmeden muaf tutmasa da, monarşinin ancak soyluların rızasıyla olağanüstü vergilendirmeler uygulayabilmesi için bir ilke meydana getirmiştir. Bu ilke ise temelleri, Ludwik'in saltanatında ve ölümünden sonraki fetih sisteminde atılan, uzlaşmaya dayalı Polonya siyasetinin esasını teşkil etmektedir. 1374-1386 arasında soylular, siyasî bir topluluk olarak olgunlaşmış ve komşu toprakların seçkinlerini, özellikle de Litvanya Büyük Dukalığını derinden etkileyen bir sistem kurmuşlardır (Frost, 2015: 66).

Yapılan antlaşmayı değerlendirecek olursak Koszyce imtiyazları, geriye dönüp bakıldığında genellikle asillerin sorumsuzluk ve bencilliklerinin ortaya çıkmasına yol açmış şeklinde lanse edilmiş ve bu nedenle de XVIII. yüzyılda Polonya-Litvanya devletinin yıkılmasından sıklıkla sorumlu tutulmuştur. Bu yaklaşım her ne kadar yadsınamaz bir nitelik taşısa da, farklı açılardan bakmak kuşkusuz daha sağlıklı olacaktır.

Tekrar Ludwik Węgierski'nin 1382 yılındaki ölümünün ardından meydana gelen gelişmelere dönmemiz gerekirse, yaşananlar Polonya'nın bundan sonra hemen her alandaki durumunu doğrudan etkilemiştir. Büyük kızı Maria'nın Macaristan

tahtına oturması nedeniyle küçük kızı Jadwiga Polonya krallık tacını giymiş (1384); fakat bu kez de, ülkenin menfaatleri gözetilerek ona uygun bir eş belirlenmesi gündeme gelmiştir. Bunun için ise çeşitli menfaatler doğrultusunda Litvanya Büyük Dükü Jogaila (Jagiello) en doğru seçenek olarak belirlenmiştir⁶⁷ Bu noktada ise yapılacak evlilik doğrultusunda, ilerleyen süreçlerde gerçekleştirilecek birliği daha net bir şekilde anlamlandırabilmek adına, öncelikle Litvanya'nın kısa tarihçesine değinmek yerinde olacaktır.

1.4. II. Wladyslaw Jagiello Dönemi (1386-1434) ve Polonya-Litvanya Birliği

1.4.1. Litvanya

Avrupa'daki son pagan toplum olan Litvanlar, XIII. ve XIV. yüzyıllarda tüm Baltık komşuları Hristiyanlığı kabul ederken, direnmeyi sürdürmüşlerdir. Güneş, ağaç ve yıldızlara tapan; ateşe ise kutsiyet atfeden halkı ise oldukça ilkelidir. Hiçbir zaman söndürülmeyen kutsal ateş hemen hemen her tapınak ve evde yanmaktadır (Sluska, 1950: 184). Batılı kaynaklarda ilk olarak St. Bruno'nun 1009 tarihli Quedlinburg Yıllıklarında (Quedlinburg Annals) '*Litua*' şeklinde yer alan Litvanya (Eidintas, 2015: 31), coğrafi pozisyonu sayesinde Rus' ve Altın Orda'nın saldırılarından korunabilmiştir. Fakat sonraları Neumas nehri üzerindeki konumu, Doğu ve Batı Avrupa arasında ticaret alanında önemli bir nokta haline gelmesine yol açmıştır. XIV. yüzyılda başarılı liderleri nedeniyle yaşadığı parlak dönem, tıpkı komşusu Rusya'daki gibi bu liderlerin de 'Büyük Dük' unvanını almalarını sağlamıştır (Encyclopedia of World History, 2008: 253). 1362 yılında ise Litvanya, Dinyeper nehri kıyılarında yaşanan Blue Water Savaşı neticesinde Tatar saldırıları bertaraf edilerek doğuya, Rusya'ya doğru genişlemeye başlamıştır (Davies, 2005: 93).

Aslında Litvanlar Katolik misyonerler özellikle de Fransiskenlerin gelişiyle Hristiyan adetlerine önceden aşina olmuşlardır (Sluska, 1950: 185). Zira Litvanya'ya gelen Rahip Vitus, 1238 yılında burada Dominikan Kilisesini kurmuştur (Sluska, 1950: 186). Bundan dolayı Litvanya soylularının bir kısmı pagan olmayıp, Slav ve Ortodoks inancına bağlıdırlar (Davies, 2005: 93). Dili, şimdilerde 'Eski Beyaz Rusça'

⁶⁷ Bakır, Abdulhalik & Oğuz, Ebru Emine (2020 b), "Polish-Lithuanian Union and Jadwiga the Queen, Polonya-Litvanya Birliği ve Kraliçe Jadwiga", History Studies, International Journal of History, Vol. 12, Issue. 4, s. 1469-1470.

olarak bilinen Rutenya dili ya da Ruški adı verilen bir lisandır. Tarihleri boyunca Rus' prenseslerle yapılan evlilikler vesilesiyle kullanılan bu lisan, saray dili olarak kabul görmüş ve XVII. yüzyıla kadar da geçerliliğini sürdürmüştür (Orvis, 1916: 44).

Hristiyan Birliğine sınır olmasından ötürü özellikle de Papalık tarafından sürekli olarak dinî baskılara maruz kalmış; ancak Papalığın başaramadığını, Büyük Dük Jogaila (Jagiełło) ile Kraliçe Jadwiga'nın evlenmeleri önerisini sunan Polonyalı soylular başarmıştır. Litvanya, Jogaila'nın (Jagiełło) Polonya kralı olarak tanınması (1387) suretiyle Polonya ile birlikte Hristiyan Birliği'nin önce Tatarlar, sonra ise Osmanlı Türklerine karşı bir kale siperi haline gelmiştir (Codex Epistolaris Sæculi, 1876: 13). Baltık'tan Karadeniz'e uzanan sınırlarıyla Avrupa'nın en geniş yüzölçümüne sahip ülkesi olan Litvanya, 1572 yılında hanedanlığın son liderinin de ölmesine rağmen, Avrupa politikasındaki önemli yerini muhafaza etmeyi sürdürmüştür (Encyclopedia of World History, 2008: 253).

Her ne kadar kesin bir kanıt olmasa da, Mindaugas'ın Litvanya'yı 1240 yılında kurduğu belirlenebilmektedir (Eidintas, 2015: 33). Mindaugas'ın (1200-1263) hükümdarlığı süresince, özellikle batılı komşularıyla olan ilişkilerine önem veren Litvanya, Alman tüccarlara, topraklarında ticaret hakkı sağlayan bazı imtiyazlar tanımış; düşmanları olan Töton Şövalyeleri ve kendisine boyun eğmeyen Batı Litvanya'ya karşı Almanya ile ittifak yapmıştır. Hatta, söz konusu işbirliğinin en önemli sembolü de Mindaugas'ın 1251 yılında vaftiz olmasıdır⁶⁸. Mindaugas'ın vaftizinin ardından bir kısım tebaası da onu takip ederek vaftiz olmuştur. Fakat tüm bu gelişmeler Töton Şövalyeleriyle birlik kurmaya yol açarken, Mindaugas'ın yönetiminden hoşnut olmayan soyluların durumunu kötüleştirmiştir. Batı Litvanların Töton Şövalyelerini yenilgiye uğratmalarının ertesi senesinde (1261) Mindaugas tekrar paganizmi seçmiştir. Bu duruma tepki gösteren halkın yatıştırılması pek de kolay olmamış; 1263 yılında ise Litvanya'nın büyük lideri bir suikasta kurban giderek, hayatını kaybetmiştir⁶⁹.

⁶⁸ Mindaugas'ın vaftiz olduğu tarih olan 6 Temmuz 1253, ülkede 'Statehood Day' olarak kutlanmaktadır. Çünkü Litvanya'nın tek taç giymiş kralı ve Litvanya'ya Ortodoksluğu tanıtan isimdir (Eidintas, 2015: 35).

⁶⁹ Livonya Haçlı Seferleri sırasında 13 Temmuz 1260'daki Durbe Savaşında, Mindaugas'ın vaftiz anlaşmasının bir parçası olarak topraklarının büyük bir kısmının Livonya Tarikatına bırakıldığını asla tanımayan Žmudzlular (Samogityalılar), Töton Şövalyeleri ve Livonya Tarikatının müşterek ordusunu ezmişlerdir. Bu zaferin ardından Žmudzlular, Treniota'nın araya girmesiyle Mindaugas'tan vaftiz yeminlerinden vazgeçmesini ve Livonya'ya savaş açmasını istemişlerdir. Bazı kaynaklar, savaş açan

Mindaugas'ın ölümünü takip eden yedi yıl boyunca üç liderin daha öldürülmesinin yarattığı kargaşa ülkede iç savaşa neden olmuştur. 1270 yılında Litvanya soylularının rakip klanından Traidenis isimli yeni bir pagan yönetici ortaya çıkmış ve vefat ettiği 1282 yılına kadar Litvanya'yı yönetmiştir. Birkaç senelik boşluğun sonrasında, 1290 yılında, ülkede 1572'ye dek hüküm sürecek olan yeni hanedanlık başa geçmiş, ancak bu hanedanlığın kurucusu Pukuveras kısa süreli (1290-1295) hükümdarlığı nedeniyle pek etkili olamamıştır. Oğulları Vytenis (1295-1315) ve Gediminas (1315-1342) dönemlerinde ise Litvanya siyasî, ekonomik ve coğrafi açılardan gelişirken, Merkezî Doğu Avrupa'nın en önemli ülkelerinden biri haline gelmiştir (Encyclopedia of World History, 2008: 254).

Başarılı bir yönetim sergileyen Gediminas, 1315-1317 yılları arasında Litvanya'da Ortodoks metropoliti kurmuş (Eidintas, 2015: 38), Alman kentlerine Litvanya topraklarında köy ve kasabalar kurmaları için davet mektupları göndererek ülkenin ekonomik açıdan kalkınmasını sağlamıştır. Ayrıca bu doğrultuda, Alman tüccarlara Litvanya topraklarında güvenle ticaret yapabilmeleri adına bazı imtiyazlar da tanımıştır. Gediminas'ın hükümdarlığı süresince gerçekleştirilen fetihler ve birlik kurma amaçlı evlilikler, Litvanya'nın egemenliğinin Rus' sınırlarının da ötesine yayılmasına yardımcı olmuştur. Gediminas, daha o yıllarda ortak düşmanları Töton Şövalyelerine karşı, Katolik komşularından özellikle Polonya ile birlik yapma gerekliliğinin farkındadır. Ancak halkının ve Litvanya'da büyük çoğunluğu teşkil eden Ortodoks Rusların rahatsız edici tepkilerine karşı temkinli davranmıştır (Encyclopedia of World History, 2008: 254).

Gediminas 1342 yılında ölünce yerine oğlu Jaunitis yönetime geçmiş, fakat her ne kadar babası tarafından belirlenen resmî bir varis konumunda olsa da, kardeşi Algirdas tarafından Moskova'ya sürgüne gönderilmesi, hükümdarlığının kısa süreli olmasına sebebiyet vermiştir. Yönetimi devralan Algirdas'ın hükümdarlığı (1345-1377) Jaunitis'in aksine uzunca bir süre devam etmiştir. Bunun en önemli nedeni ise sadece Jaunitis ile değil, toprak bağışladığı diğer altı kardeşiyle de uzlaşmayı başarması olmuştur (Encyclopedia of World History, 2008: 255).

Mindaugas'ın ölümünden önce paganizme döndüğünü iddia etseler de, bu net değildir. Zira Papa IV. Clement'in 1268 tarihli (Mindaugas'ın ölümünden beş yıl sonra) mektubunda "Mutlu hatıraların Mindaugas'ı" adlı bir ifade yer almaktadır (Eidintas, 2015: 37).

Algirdas, ölümünün sonrasında yerine oğlu Jogaila'nın (Jagiełło) geçmesini arzu etmektedir. Fakat Keştutis, her ne kadar bu karara mani olmak isteyerek 1381 yılında Jogaila'yı devirse de, ertesi sene öldürülmüştür. Yaşananların ardından 1382'de yönetimi tekrar ele geçiren Jogaila, babasının Rusya hakkındaki plânlarını gerçekleştirebilmek üzere Moskova prensesi ile evlenme kararı almıştır. Tatarların yeniden güç kazanmaları ve aynı yıl (1382) Moskova'yı yağmalamaları Jogaila'nın (Jagiełło), plânlarında değişiklik yapmasına yol açmış; bu hususta batıya, Polonya'ya yönelmesine neden olmuştur (Encyclopedia of World History, 2008: 255).

1.4.2. Polonya ile İlişkiler

Polonya ile Litvanya'nın ilk ilişkileri III. Kazimierz ile Gedymin'nin kızı Aldona'nın 1325 yılında evlenmeleriyle ortaya çıkmıştır (Stone, 2001: 4). Polonya'nın III. Kazimierz'in yönetimi altında güçlendiği süreç, Winrich von Kniprode'un (1352-1382) lideri olduğu Töton Tarikatı'nın⁷⁰ amansız ilerleyişiyle

⁷⁰ Töton Şövalyeleri (Töton Tarikatı): Tarikat 'Kudüs Azize Meryem Hastanesi ve Töton Şövalyeleri Tarikatı' (Order of the House of St Mary of the Germans in Jerusalem) adıyla anılmaktadır. Temelleri III. Haçlı Seferi esnasında, 1190 yılında Akka'nın kuşatıldığı tarihe dayanmaktadır. Bremen ve Lübeck'ten bölgeye giden iki Alman tüccar burada Alman ordusundaki çok sayıda hasta ve yaralıları için geçici bir hastane kurmuşlardır. Bu kişilerin amacı tıpkı Tapınak ve Hospitalye Şövalyelerinin olduğu gibi hem ordudaki hastaları iyileştirmek hem de kutsal yerlerin daha iyi duruma gelebilmesini sağlamaktır. Tarikatın 1215'te Alman İmparatoru II. Frederyk (Frederick)'in tahtta bulunduğu sırada, 1197 yılında Papa tarafından verilen işbirliği ayrıcalığı neticesinde kaderinde belirgin bir gelişme kaydedilmiştir (Turnbull, 2003: 8). Bir yandan Müslümanların dirilişi, öte yandan ise diğer iki güçlü kardeş tarikatların varlığı karşısında Töton Şövalyelerinin artık Kutsal Bölgede yayılma şansı pek kalmamıştır. Bu durum ve ulusal kimlik farklılığı Almanya ile ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlarken, Töton Tarikatının kutsal topraklara olan ilgisinin de azalmasına neden olmuştur. İlk olarak, Kuman kabileleri tarafından Transilvanya bölgesinde savaş yaşayan Macar Kral Andrew'den bir yardım talebi almışlardır. Aslına bakılacak olursa Tötonlar bölgeyi ilerde sömürge haline getirmek isteyenler için Kumanlar'dan daha büyük bir tehlike yaratacaklardır. Öyle ki Macarlar Töton Şövalyeleri için 'koynunda yılan beslemek' deyimini kullanacaklardır. Söz konusu durum, Alman kralını da nihayet zor kullanmak mecburiyetinde bırakmak suretiyle onları kovalanmasına sebebiyet vermiştir. Transilvanya maceraları son bulan Tötonlar bu kez de bir Polonya asilzadesi olan Mazowsze Dükü Konrad'dan askerî ve dinî yardım hususlarında talep almıştır. Ancak Dük Konrad bir anda kendisini Baltık kıyılarıyla iletişimini tehdit eden ve fetih, dinî dönüşümlerini imkânsız kılan kuzey sınırındaki putperest Prusyalılarla başa çıkmaya çalışırken bulmuştur (Turnbull, 2003: 9). İşte bu nedenlerle Töton Tarikatı Polonya'nın çağrısı doğrultusunda ilk kez 1222'de Polonya topraklarına girmiştir. Bu yardımlarının karşılığında ise Vistül nehri kıyısındaki Chełmno ve süreç boyunca zaptettikleri yerlerin kendilerine verilmesi talebinde bulunmuşlardır (Turnbull, 2003: 10). Böylelikle Töton Şövalyelerinin Prusya seferi başlamış ve Chełmno bölgesinin Hristiyanlığa geçmesi temin edilmiştir. 1230 yılında da Mazowsze Dükü Konrad sözünü tutmuş ve istedikleri toprakları onlara vermiştir. 1231 yılında Vistül'ü geçen Töton Şövalyelerinin birkaç yıl içerisinde de kaleleri inşa edilmeye başlanmıştır. Töton Şövalyeleri Tarikatı, şövalye olan ve olmayan rahip ve rahibelerin oluşturduğu monastik bir yapıdır. Yönetime ait olan kalelerde yaşayan bu insanlar iffet, bağlılık ve yoksulluk yemini etmişlerdir (Sedlar, 1994: 152). Oldukça sert bir disiplin mevcuttur. Herkes öngörülen kanonik zaman diliminde günde en az beş saat dua ve spiritüel çalışmalar yapmak mecburiyetindedir. Töton Tarikatının Prusya ve Livonya'daki askerî mücadeleleri, Kutsal topraklarda sona ermiş olan Haçlı ruhunu yaşatmaktadır. Her ne kadar katılımcılar zafer, fidye ve yağma ümidindeki alt sınıf soylular olsa da, Prusya'daki Hristiyan düşmanlarına karşı savaşmak onlar için onur vericidir (Sedlar, 1994: 153).

zaman açısından eşleşmektedir. Litvanları Katolik yapması için 1339 yılında Papa tarafından verilen bir yetki belgesine sahip olan Töton Tarikatı, onların da Prusya'nın kaderini paylaşmaları niyetinde olduğunu saklamamıştır. Ayrıca bununla da kalmamış, 1370'te Rudau'da⁷¹ Litvanya'yı yenilgiye uğratmış, Žmudž'un⁷² (Samogitya) el değmemiş bölgelerinde sömürgeler kurmaya başlamıştır (Davies, 2005: 94).

1377 yılında Litvanya tahtına sahip ve uzun vadede Hristiyanlığı seçmesi gerekliliğinin bilincinde olan Jogaila'nın (1351-1434), komşu ülkeler arasında Polonyalıları özel bir ilgisi bulunmaktadır (Stone, 2001: 4). Hiç şüphesizdir ki Jogaila, büyükbabasının, Łokietek ile kuzeyde barışı sağlayan işbirliği ve aynı amaç için halası Aldona'nın 26 bin Polonyalı esir karşılığında gerçekleştirdiği evliliğin de farkındadır. Buna ilâveten 1362 yılında Dük Algirdas'ın, Blue Water'da Tatarları yenip, ertesi yıl ise Kiev'i kuşatması neticesinde Litvanya toprakları sadece yüz yıldan az bir süre içerisinde dört katına ulaşmıştır. Ancak Litvanya'nın, Hristiyan Slavların çoğunlukta olduğu söz konusu bölgeleri yönetebilmesi mümkün değildir. Bu topraklar onların bir yandan Tatarlar, öte yandan ise Tötonlar ile karşı karşıya gelmelerine yol açarken, Rus' prenslikleri düşmanları durumundadır. Mevcut koşullarda düşmanlarıyla başa çıkabilmesi için güçlü bir müttefike ihtiyacı bulunan Litvanya için o dönem yapılması en doğru yaklaşım ise menfaatleri doğrultusunda, aralarında uzunca bir sınırları bulunan ve Mazowsze'nin Litvanya topraklarındaki bölümüne saldırmakta olan Polonya'ya doğru yönelmek olmuştur (Zamoyski, 1987: 42).

Litvanya adına Polonya ile kurulması söz konusu olan birlik, ulaşılması güç politik ve kültürel birtakım avantajlara sahiptir. Çünkü Litvanya o tarihlerde pek de uygar bir ülke olmadığı gibi sosyal ve ekonomik yapılarının temelinde kölelik sistemi yatmaktadır. Prens, tebaası üzerinde tartışmasız üstün gücü mevcuttur. Ülkedeki

⁷¹ Rudau Savaşı: 17 ya da 18 Şubat 1370 tarihinde Königsberg oblastında yer alan Rudau köyü yakınlarında, Töton Şövalyeleri ve Litvanya Büyük Dukalığı arasında yapılan bir meydan savaşıdır (Rowell, 1994: 243).

⁷² Žmudž: Letonya ile Baltık Denizi, Niemen ve Dubysa nehri arasında bulunan Žmudž, Litvanya'nın batı kısmını teşkil etmektedir (Davies, 2005: 29). 1229'dan itibaren Litvanya tarafından istilâya uğrayan bölgedeki sorunların ana kaynağını Litvanya ve Tötonlar arasındaki sorunlar oluşturmaktadır. XIV. yüzyılda kurulan Polonya-Litvanya Birliği doğrultusunda Polonya nüfuzuna giren Žmudž, önemli kentlerinden Wilno ve tüm küçük yerleşimlerdeki nüfusun ağırlıklı olarak Yahudilerden müteşekkil olmasına karşın XVII. yüzyıla birlikte kültürel açıdan tamamıyla Polonyalı olmuştur (Encyclopedia Lituanica, 1976: 594).

soylular her ne kadar toprak sahibi birer derebeyi olsalar da, topraklarını kullanmaya yetkileri yoktur. Hatta prence o derece bağıdırlar ki, izni olmadan evlenmelerine dahi müsaade edilmemektedir (Lewinski-Corwin, 1917: 78).

1.4.3. Polonya-Litvanya Birliğinin Kuruluşu

Polonya'yı X. yüzyıldan itibaren yöneten Piast Hanedanlığı, tahtını yeğeni Macar Kralı Ludwik Wegięski'ye bırakan III. Kazimierz'in 1370 tarihindeki ölümüyle son bulmuştur (Janko z Czarnkowa, 2002: 6-7). Ludwik'in 1382'deki ölümünün ardından ülkede sözü geçen, Małopolska'dan bazı üst düzey soylular ise Polonya tahtı için diğer rakiplere karşı, Ludwik'in henüz 12 yaşındaki kızı Jadwiga'yı uygun görmüşlerdir (Stone, 2001: 8). Jadwiga, 15 Ekim 1384 günü Polonya Kraliyet tacını giymesinden⁷³ (Sluska, 1950: 73) itibaren Polonya ve Hristiyanlık tarihinin şekillenmesindeki odak noktasını teşkil etmiştir (Sluska, 1950: 87). Ancak o dönem gerek din adamları, gerekse şair ve tarihçiler tarafından Jadwiga'nın veraset yoluyla değil de, seçilmiş oluşu sorun yaratmıştır. Hatta bugün bile Polonya ve Hristiyan dünyasında bu konu hâlen tazeliğini muhafaza etmektedir (Sluska, 1950: 88).

Jadwiga, her ne kadar ülkenin yasal hükümdarı ya da 'kralı' olarak taç giymiş⁷⁴ olsa da, asıl güç gelecekteki eşinde olacaktır. Jadwiga'nın ailesi, damat olarak Avusturya Prensi Wilhelm'i düşünse de, altında yatan bazı nedenlerden ötürü Polonya Kral Vekilliği bunu reddetmiştir. Bu nedenlerden biri, Macaristan ile hanedan bağlantısını kesmek; diğeri, Polonya ve Litvanya'nın, özellikle Ukrayna'da yer alan Galiçya ve Volhynia bölgesi üzerindeki çatışmalarını, iki ülke arasında kurulacak yakın ilişkilerle hafifletilebilmek ve en önemlisi ise her iki ülkenin de Töton Şövalyelerine olan ortak düşmanlıklarına karşı birlik sağlayabilmek olmuştur (Stone, 2001: 8). Alman şövalyelerine karşı durabilmek için Polonya ve Litvanya'nın söz konusu birliği gerekli olup; Jogaila, kraliyet meclis üyelerinin de onayını taşıyan bir heyeti, görüşmek amacıyla genç kraliçeye göndermiştir (Sluska, 1950: 106). Yapılan görüşmelerin neticesinde, Jogaila'nın Jadwiga ile evlenerek Polonya kralı

⁷³ Saray ve Kilise kayıtlarında şu şekilde yer almaktadır: “A.D. 1384 die dominica Hedwigs est in regem Poloniae coronata” (Sluska, 1950: 82).

⁷⁴ Her ne kadar Jadwiga kendisini 'Polonya Kralı' olarak adlandırmamışsa da, onun tahta çıkışı ile ilgili tarihî yayınlarda daha ziyade 'kraliçe' yerine 'kral' şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Özellikle XIV. yüzyılda bunun tartışması yapılmış ve bu hususa dair kayıtlar Kraków Katedrali'nde muhafaza edilmektedir. Fakat 'kral' ifadesine bu belgelerin el yazmalarında rastlanırken, diğerlerinde ise 'kraliçe' olarak geçmektedir. Jadwiga mitinin yaratıcısı olan tarihçi Jan Długosz ise Jadwiga'nın kraliçe olarak taç giydiğinden bahsetmektedir (Rowell, 2006: 140).

olmasına karar verilmiş olup (Sluszk, 1950: 110); bu kararın her iki ülkenin geleceği açısından bir dönüm noktası teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

14 Ağustos 1385 günü Belarus yakınlarındaki Krewo Şatosuna gelen Polonya delegasyonu, imzalatmak üzere beraberlerinde getirmiş oldukları belgeleri Jogaila'ya sunmuşlar, Jogaila ise bu belgeleri onaylayarak imzalamıştır (Codex Epistolaris Sæculi, 1876: 4). Bu anlaşmada kraliyet evliliğinin dışında, Katolik olacak olan Litvanya'nın, Polonya'ya kaybettiği toprakları yeniden kazanması için yardım etmesi; Polonyalı esirleri serbest bırakılması ve Litvanya'nın Polonya'ya 'bağlanması' ya da 'eklenmesi'⁷⁵ hususları da yer almaktadır (Eidintas, 2015: 49). Söz konusu antlaşmayla temelleri atılan Polonya-Litvanya birliğinde ülkenin başında yönetici sıfatıyla tek bir hanedanlık bulunsa da, her iki taraf da kendi hukuk sistemi ve yerel geleneklerini sürdürmüştür ki bu bir bileşik monarşi şeklindedir. Bileşik monarşilerde ülkelerin toprakları feodal ya da hanedanlık ilişkileri altında birleştirilmektedir. Bileşik monarşi yöneticileri ülkelere ait bazı yerel kurum ve adetlere dokunmazken, kendi tebaalarını yönetmelerine müsaade edilmektedir (Koyama, 2007: 138).

Tüm bu gelişmeler Litvanya açısından değerlendirilecek olursa Polonya ile arasında sağlanan birlik mevcut düzeni değiştirmiş; Leh soylularının sahip oldukları pek çok hak ve imtiyaza, prence körü körüne bağlı olan toprak sahibi derebeyleri de kavuşmuştur (Lewinski-Corwin, 1917: 77). Ayrıca Litvanya'nın, Roma Kilisesini tanıması batılı ülkeler ailesinin bir üyesi olmasına yol açmış, böylelikle Kuzey Slav ve Rutanya halklarının, yani doğunun etkisinden kurtulmaya başlamıştır. Bu sayede artık tüm dikkatini Haçlılar ile olan mücadelelere yoğunlaştıran Litvanya, kaybettiği toprakların bir bölümünü de geri kazanabilmiştir (Lewinski-Corwin, 1917: 78). Bunlara ilâveten, Hristiyan olan ve Töton Tarikatını mağlup eden Litvanya, varlığına yönelik 200 yıllık tehdidi bertaraf ederek, tarihinde ilk kez 'Avrupalılaşma' veya 'Avrupa'ya giden yol' adı verilen sürece girmiştir (Eidintas, 2015: 48). Birliğin Litvanya için getirileri kısaca bu şekilde ifade edilirken, Polonya açısından ise

⁷⁵ 'Eklemek' kelimesi tırnak içinde yazılmalıdır çünkü Latince 'applicare' (uygulama) kelimesinin doğru tercümesi ve çağrışımı tarihçiler tarafından hâlen tartışılmaktadır (eklenmiş midir, ilâve ya da ilhak mı edilmiştir). Orta Çağ boyunca bu terim için net bir yasal tanım mevcut değildir. 'Birleşmeyi', yani, dâhil eden devletin topraklarının kurucu bir parçası haline gelen toprakların ilhakını veya bağlanmasını tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. 'Appicare' kelimesi, miras yoluyla edinilen mülkler hususunda yabancı toprakların edinimini haraç olarak tanımlamak üzere de kullanılmıştır. Bu şekilde dâhil edilen devlet, devletliğini kaybetmez, ancak bağımlı hale gelmekte ve egemenliğini sona erdirmektedir (Eidintas, 2015: 49).

gerçekleştirilen birlik, bir yandan Tötonlara karşı kesin bir zafer anlamını taşıırken, öte yandan Avrupa'nın büyük güçleri arasında yer almasını sağlamıştır. Böylelikle Polonya'nın toprak hayalleri gerçekleşmiş (Knoll, 1974: 396); XV. yüzyılın sonu itibarıyla Baltık'tan Karadeniz ve Adriyatik kıyılarına kadar Avrupa topraklarının üçte birine hükmeder hale gelmiştir (Zamoyski, 1987: 50). Fakat birliğin ifade ettiğimiz tüm bu olumlu yanlarına rağmen, iki ülkenin birbiriyle tam anlamıyla uyumlu olduklarını söyleyebilmemiz mümkün değildir. Zira o tarihlerde Baltık paganları ve Ortodoks Hristiyan Slavlardan ibaret bir ülke olan Litvanya, otokratik yapıda ve gelişime pek de açık değildir. Bu noktadan hareketle, kurulan birliği değerlendirecek olursak gerek Polonya'nın, gerekse Litvanya'nın, birleşik krallıktan emperyalist maceraya sürüklemeye paylarının eşit olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bu birlik vasıtasıyla teşkil edilen hanedanlık, aşağıda detaylı şekilde yer alan Jagiełło'nun taç giydiği 1386'dan, Litvanya Büyük Dukalığı'nın miras haklarını Polonya Krallığına sembolik olarak verişinin gerçekleştiği II. Zygmunt August (1548-1572)'un 1572 yılındaki ölümüne kadar 186 sene hâkimiyette kalmıştır⁷⁶ (Arık, 2010: 177).

12 Şubat 1386 günü Kraków'a ulaşan 'Jogaila', üç gün sonrasında vaftiz edilerek 'Władysław Jagiełło' adını almış; 18 Şubat'ta Polonya kralı olarak taç giymiştir. Ertesi gün, daha önce nişanlanan Avusturya Prensi Wilhelm ile Jadwiga'nın nişanının bozulması için tüm dinî gerekler yerine getirilmiş ve Jadwiga (13) ile Jagiełło (37) evlenmiş olup (Bakır & Oğuz, 2020 b: 1470); Jagiełło ise evliliklerini takip eden kış aylarında antlaşmaya istinaden ülkesini Katolik yapmak üzere Litvanya'ya doğru yola çıkmıştır (Sluska, 1950: 183). Jagiełło, bir yönetici olarak daima Polonya siyasî geleneklerini takip etmiştir. Jadwiga'nın sağlığında, onu tahta çıkaranların tavsiyeleri doğrultusunda bir politika yürütmüş; Jadwiga'nın 17 Ağustos 1399'daki (Sluska, 1950: 278) vefatından sonra kendi yardımcılarının oluşan grup teşkil etmiştir (Stone, 2001: 9). Bu arada, Leh lortlarının Jagiełło'ya olan bağlılık yeminlerini yinelemelerinin, Litvanya'nın monarşik açıdan statüsünün değişmediğinin bir göstergesi olduğunu da ifade etmek gerekmektedir (Rowell, 2006: 143).

⁷⁶ Jagiellonlar'ın son temsilcisi olan II. Zygmunt August'un 1572 yılındaki ölümü, ülkede karmaşaya yol açmıştır. Çünkü o tarihten itibaren yaşanacak kralsız dönem ile yeni kralın seçimi arasında yapılması gerekenler belirsizdir. Ayrıca vasalların bir bölümü tüm haklarının iptal olduğunu, yöneticiler ise yönetimlerini kaybettikleri düşüncesindeydiler. Söz konusu geçiş sürecinde soylular ayrı ayrı voyvodalıklarda yasaları muhafaza etmek ve yargı kararlarını uygulamakla mükellef ordu için vergi toplayan, acil hususlarda kararlar alabilen konfederasyonlar kurmuşlardır (Arık, 2010: 147).

Jagiełło öncelikli olarak Litvanya'yı Katolik yapmakla uğraşırken, Jadwiga Polonya'nın güneydoğu sınırındaki Rus' Czerwona⁷⁷'yi (Kızıl Rus') geri kazanmıştır (Sluska, 1950: 191). Yaşananlar her ne kadar o dönem bu bölgenin (Rus' Czerwona) Macaristan'a ait olduğunu iddia eden kız kardeşi Maria ile arasında sorun yaratmış olsa da, Jadwiga hiçbir zaman Polonya kraliçesi olduğunu unutmamıştır. Bu aslında biraz tuhaf, hatta karmaşık bir durumdur. Çünkü şayet Maria çocuğu olmadan ölürse, bu kez Jadwiga Macar tahtının varisi olacaktır (Sluska, 1950: 193).

1397 yılında Władysław Opolczyk⁷⁸, Zygmunt Luksemburski⁷⁹'nin onayıyla Polonya'nın idaresindeki Dobrzyń bölgesini Töton Şövalyelerine rehin vermiştir. Bu, savaşa yol açabilecek bir durumdur (Sluska, 1950: 216). Sorunları daima barışçıl yöntemlerle çözmekten yana olan Jadwiga, Tötonlar ile uzun süreli yazışmaların ardından 1397'de Wrocław'da bir görüşme düzenlemiştir. Ancak Jadwiga'dan özür dileyen Tötonlar, bazı vaatlerde bulunmuş, yani her şeyi yapmış olmalarına karşın söz konusu bölgeyi iade etmemişlerdir (Sluska, 1950: 218). Yaşananların sonrasında çaresiz kalan Jadwiga ise şu sözleri dile getirmiştir: *“Yaşadığım sürece Krallık sizin tüm kanunsuzluklarınıza sabır gösterecektir. Ancak ölümümün ardından cezalandırılacaksınız. Polonya üzerinize çökecek ve sizi yok edecek”*. Jadwiga'nın bu ifadesi gerçekleşmiş, 1410 yılında, ölümünden 11 yıl sonra Jagiełło komutasındaki Polonya-Litvanya ordusu Grunwald Savaşında Töton Şövalyelerini bir daha toparlanamamak üzere yenilgiye uğratmıştır (Sluska, 1950: 219).

1.4.4. Grunwald (Tannenberg) Savaşı (15 Temmuz 1410)

Kraliçe Jadwiga'nın 1399 yılındaki ölümünün hemen ardından yaşanan önemli gelişmelerden biri de Jagiełło ve kuzeni Witold arasında imzalanan, Witold'u

⁷⁷ Rus' Czerwona (Rutenya): San ve Dinyester nehirlerinin üst bölümündeki havzada, Kiev Rus'un ise güneybatısında yer alan tarihî bölgenin ismi, Slav dilinde 'kırmızı' manasındaki 'czerwien' den türemiştir (Lerski, 1996: 499). XI. yüzyıldan itibaren Halicz (Halych) Prenslığının bir parçası olmuştur. Kral III. Kazimierz tarafından fethedilmesinin neticesinde ise Polonya Krallığına dâhil olan Rus' Czerwona'nın en önde gelen şehri Przemyśl'dir (Davies, 2005: 28).

⁷⁸ Władysław Opolczyk (1332-1401): 1356'dan itibaren Opole dükü; 1367-1372 Macaristan palatini; 1372-1378 Galiciya-Volhynia valisi; 1378 Polonya palatini; 1378-1392 Dobrzyń ve Kujawy dükü (Polonya vasalı olarak) (britannica.com).

⁷⁹ Zygmunt Luksemburski: 1387-1437 arasında (Macaristan Kralı); 1420-1437 yılları arasında (Bohemya Kralı); 1433-1437 yılları arasında (Kutsal Roma İmparatoru); 1411'de (Alman Kralı); 1431'de (Lombard Kralı) (www.twojhistoria.pl/encyklopedia).

Litvanya Büyük Dükü olarak addeden 1401 tarihli Wilno⁸⁰- Radom⁸¹ Antlaşması olmuştur (Turnbull, 2003: 19). Jagiełło ve Witold'un yaptıkları bu antlaşmadan kısa bir süre sonra 1410 yılında büyük yangının ilk kıvılcımları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Prusya ile Litvanya arasında bir koridor konumunda bulunan Batı Litvanya'daki Żmudź (Samogitya), Töton Tarikatı tarafından işgal edilmek suretiyle daima anlaşmazlıkların yaşandığı bir bölge olmuştur (Turnbull, 2003: 20). Polonya ve Litvanya arasında kurulan birliğe sıcak bakmayan Witold, Litvanya'nın mümkün olduğu ölçüde özgür olmasını arzu etmiştir. Bu doğrultuda Polonya'ya boyun eğme ek adına da Tötonlar ile anlaşarak Żmudź'u onlara vermiştir (Arık, 2010: 99). Ancak Töton Tarikatından hoşnut olmayan Żmudź (Samogitia) halkı bu durumdan şikâyet etmeye başlamış; ayaklanan halk, Tötonlar tarafından sert bir şekilde bastırılmıştır. 1407'de Żmudźlular yardım istemek adına Avrupa mahkemelerine başvurmuş, sağlanan kısa süreli barışın ardından 1409 yılında isyanlar yeniden patlak vermiştir. Son olay da Jagiełło'nun Żmudź'a yardım malzemeleri gönderdiği, Ragnit⁸²'teki mavnasının ele geçirilmesi olmuştur. Litvanya'daki açlığın şiddetlenmesi, derhal bu nakliye sorununun çözümünü yani gemilerin ulaşımını gerektirmektedir. Fakat Töton Tarikatı, gemilerde silah saklandığını iddia etmekle kalmayıp, casus addettikleri Witold'un Köningsberg⁸³'i (Kaliningrad) ele geçirerek, Tötonları buradan atacağını rapor etmiştir (Turnbull, 2003: 20). Bu gelişmeler karşısında 6 Ağustos 1409 günü Polonya'ya savaş ilân eden Töton Tarikatı'nın henüz seçilen lideri Jungingen, on gün

⁸⁰ Wilno (Vilnius): Litvanya'nın en büyük şehri ve aynı zamanda da başkenti olan Wilno, Neris ve Vilija nehirleri boyunca kurulmuştur. Etnik Baltık kabilelerinin sonrasında Polonyalı ve Doğu Slavlarının etkisi altında kalmış; XIV. yüzyılda kurulan Polonya-Litvanya Birliği sayesinde ise çok kültürlü bir yapıya kavuşmuştur (Leśniewska, 2011: 91).

⁸¹ Krewo Birliği Jadwiga'nın ölümüyle birlikte sona ermiştir. Ancak ona esin kaynağı olan siyasi savlar, Jagiellon dönemi boyunca işlevselliğini sürdürmüştür. Böylelikle sorun yaratan her olayda, Polonya-Litvanya Birliğinin, artan samimiyet açısından yenileneceğine emin olmuşlardır. İlişkiler, 1385-1386 yıllarında kurulan kişisel birlikten 1569'a kadar adım adım gelişmiş, hanedanlığın yok olma ihtimali ise kalıcı anayasal birliğin kurulmasını teşvik etmiştir. İlk aşama 1402 yılında gerçekleşmiştir. Jagiełło ve Jadwiga'nın çocukları olmadığı için bu sorunun yol açabileceği taht çatışmalarına bir çare üretilmesi gerekmektedir. Radom ve Wilno'da bir araya gelen Polonya ve Litvanya baronları, gelecekte hiçbir konunun her iki tarafın da görüşleri alınmadan karara bağlanmayacağı hususunda anlaşmışlardır. Wilno-Radom Sözleşmesine göre Jagiełło'nun kuzeni Witold hayatı boyunca Litvanya'nın yöneticisi olarak kalacaktır ki bu, Jagiełło ve haleflerine geri dönmek anlamına gelmektedir. Şayet Jagiełło, ardında bir varis bırakmadan ölürse, iki krallığın geleceği ortak onay doğrultusunda belirlenecektir (Davies, 2005: 95).

⁸² Ragnit: Niemen-Rusya Kaliningrad'da bir bölgedir (Turnbull, 2003: 20).

⁸³ Köningsberg: Rusya'da bulunan Kalliningrad şehrinin tarihî ismidir (Hamm, 1993: 117).

içinde Neumark ve Dobrzyń kıyılarına saldırmış; 8 Ekim 1409'da ise Bohemya kralıyla 24 Haziran 1410'a kadar sürecek bir antlaşma imzalamıştır. Fakat Polonya-Litvanya ve Tarikat ile Çek Kralı Waclaw arasındaki anlaşmazlık nedeniyle yapılan ateşkesi inandırıcı bulmayan taraflar savaş hazırlıklarına başlamışlardır (Długosz, ty: 45). Ateşkes aylarında da hesaplaşmalar devam etmiş, Grunwald'da ise doruk noktasına ulaşmıştır (Turnbull, 2003: 21).

Savaşın ilk yılı sadece sınır çatışmaları yaşanmışsa da, 1410 yılı itibarıyla Polonya ve Litvanya önemli bir askerî sefer için hazırdır. 1 Temmuz 1410 tarihinde Jagiełło ve Witold, Vistül nehri üzerindeki Czerwińsk'te bir araya gelmiş ve böylelikle Polonya-Litvanya ordusu kuzeye doğru ilerlemeye başlamıştır (Christiansen, 1980: 219). Almanya, Macaristan, Bohemya ve Batı Avrupa'dan destek alan şövalyeler ile Polonya-Litvanya ordusu Tannenberg kasabası yakınlarında karşılaşmışlardır. Kral Jagiełło tarafından komuta edilen Polonya ordusunda Polonyalı şövalyelerin beraberinde Litvan boyarlar, savaşçılar; Bohemya ve Śląsk'tan paralı askerler; Tatarlar ve Smolensk'ten üç adet de Rus' alayı mevcuttur (Lerski, 1996: 181).

Ulrich von Jungingen komutasındaki 83 bin kişilik Alman ordusu savaşın ilk bölümünü kazanarak, Litvanlar ve Tatarları geri çekilmeye zorlamıştır. Polonya kuvvetleri savaşa dâhil olduğunda ise mücadelenin seyri değişmiş, Litvanya cepheye geri dönmüş; neticesinde ise Töton Şövalyelerinin kısa süre içinde kuşatılması sağlanmıştır (Lerski, 1996: 182). Litvanlar ve Tatarların yoğun saldırıları sonucunda Töton liderinin öldürülmesi üzerine Almanlar, arkalarında 18 bin ölü, 14 bin tutuklunun yanı sıra tüm sancaklarını (51 adet) Polonya'nın eline bırakarak kaçmışlardır (Christiansen, 1980: 220). Töton Tarikatı Polonya'ya karşı almış olduğu bu yenilgiden sonra bir daha toparlanamamış⁸⁴, yıkıcı düşmanlıklar ufak çapta da olsa

⁸⁴ Polonya kuvvetleri bölgeyi 1414, 1422 ve 1431-1432 yıllarında tekrar tahrip etmiş; 1419 yılı itibarıyla Tarikat topraklarının yüzde 20'si terk edilmiştir. Tüm bu olumsuzluklara ilâve olarak bir de veba salgını baş göstermiş; nüfusta, dolayısıyla da iş gücünde önemli oranda azalma kaydedilmiştir. 1410 yılında Tarikatın, giderleri karşılamak amacıyla para değerinde düşüşe gitmesi Prusya'nın XV. yüzyılda etkisinin iyiden iyiye tükenmesine yol açmıştır. Kurumsal alandaki çöküşe ekonomik çöküş eşlik etmiş, reform çabaları da başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Stone, 2001: 17). Ticaret kalıplarının değişimi, Tarikatın Prusya ekonomisi üzerindeki tutumunu zayıflatmış ve Prusyalı tüccarlarla anlaşmazlığa düşmesine yol açmıştır. İngiliz ve Flaman müşterilerinin giderek artan, Prusya'da yaşayan Polonyalı ve Prusyalı tacirlerin katılımları olmaksızın karşılanamayacak olan tahıl ve ahşap talepleri doğrultusunda ticarete büyüme ortaya çıkarken Hansa Birliği çökmüştür (Stone, 2001: 18). Tarikatın uluslararası durumu da zayıflamıştır. Tarikat temsilcilerinden Riga Başpiskoposu Jan Wallenrade, dönemin Jagiellon Üniversitesi Rektörü Paweł Włodkowic'in Polonya'yı savunduğu

55 yıl daha sürmüştür (Stone, 2001: 17).

Polonyalıların, tarihî açıdan büyük öneme sahip olan elde ettikleri bu zaferi çok iyi değerlendiremediklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü savaşın ardından yapılan Toruń Antlaşması (1411) pek tatmin edici olmayıp, bir ateşkesten ziyade Töton Tarikatının haklarını sabitlemek anlamına gelmektedir (Orvis, 1916: 21). Zira bu antlaşmaya göre Dobrzyń toprakları Polonya'ya geri verilmiş; Töton Tarikatı 850 bin Pound tazminat ödemeyi kabul etmiş; Żmudź ise Jagiełło ve Witold sağ oldukları sürece Litvanya'daki kalmasına karar verilmiştir (Arık, 2010: 104). Öte yandan ise antlaşmada, Witold ve Tarikat arasında, putperestlerin dönüştürülmesi ya da ele geçirilmesi hususunda ortak girişimde bulunabileceklerine ilişkin bir cümle var olsa da, Doğu Avrupa'nın üç Katolik gücü olan Polonya, Litvanya ve Almanya birbirlerine düşman olarak kaldığı sürece bunun gerçekleşmesi pek olası değildir (Christiansen, 1980: 220). Ancak yine de bazı olumsuz taraflarına rağmen değerlendirecek olursak yaşanan bu savaş, Polonyalıların yeterli destek sağladıklarında askerî alanda güçlü olan Almanların kolaylıkla üstesinden gelebileceklerinin açık bir kanıtı niteliğini taşımaktadır (Stone, 2001: 11).

Toruń Antlaşmasının ardından Jagiełło, Witold ile anlaşma yapmaya karar vermiş ve bu doğrultuda 2 Ekim 1413'te Volhynia'da aşağıda daha detaylı şekilde ele alacağımız Horodło Antlaşması imzalanmıştır. Burada aslında, Polonyalı lordlar ve Litvan boyarlar kendilerini ortak bir sınıf haline getirmişlerdir. Farklı konularda aldıkları önlemler arasında, her iki ülke için müşterek bir soylular meclisinin kurulması yer almaktadır. Bunun nedeni ise Polonyalı lordların, Litvanya Büyük Dükü seçimine katılmaları mecburiyeti olmuştur. Bu antlaşmayla her iki ülke birbirine daha da yakınlaşırken, ilişkiler de o ölçüde sağlamlaşmış; Jagiełło yönetiminde kurulan şahsi birlik süreklilik kazanarak, hanedanlık birliğine dönüşmüştür.

1.4.4.1. Horodło Antlaşması (2 Ekim 1413)

Yaşanan Grunwald Savaşı ve Toruń Barışı neticesinde Töton Tarikatı lideri Plauen intikam almaya karardır. Bu suretle bir hamle yapan Plauen, Litvanya'nın hâlâ pagan, Jagiełło'nun dönüşümünün ise göstermelik olduğu iddialarıyla Papa'yı

Konstanz (Constance) Konseyine, Polonya-Litvanya'nın gerçek Hristiyanlar olmadıkları vurgusuyla Polonya saldırılarına karşı yardım talebinde bulunmuştur (Stone, 2001: 19).

Witold'a karşı bir haçlı seferine çağırıştır. Öte yandan, Plauen'in girişimine paralel olarak, dönemin diplomatik koşulları Polonya-Litvanya'nın lehine işlemekte; Zygmunt Luksemburski, 1382'de Polonyalılar tarafından reddedilmesinden bu yana Töton Tarikatını desteklemektedir. Fakat ortaya çıkan Osmanlı tehdidine karşı Katolik Avrupa ortaklığının gerçekleşmesi için varlığı önem arz eden Polonya'ya olan düşmanlığını da yumuşatması gereklidir. Zira yeni dirilen Polonya ile savaş Zygmunt'un çıkarına olmayacağı gibi Tarikatın yenilgisi de onu siyasî ortak olarak bir hayli zayıflatmıştır. Zygmunt 1410 yılında Roma hükümdarı seçilmesinin ardından imparatorluğun çalkantılı siyaseti doğrultusunda dikkati dağılmış; Jagiełło'nun, Boğdan ve Venedik'in yanı sıra Wilhelm'in kardeşi IV. Leopold ile Lüksemburg karşıtı bir cephe kurmasından endişe duymaktadır. Sonuç olarak, mevcut durumu değerlendiren Zygmunt geri adım atmak zorunda kalmış, Polonya'ya anlaşma teklif ederek 15 Mart 1412'de Lubovňa'da Jagiełło ile bir Polonya-Macaristan ittifakı imzalanmıştır⁸⁵.

Jagiełło ittifak neticesinde kurulan ilişkiler doğrultusunda ve Toruń Antlaşması ile barış sağlanamaması sebebiyle Zygmunt'un, Tarikat ile aralarında arabuluculuk yapması teklifini kabul etmiştir. Arabuluculuk faaliyetleri yaz aylarında Buda'da başlamış ve Ocak 1413'te Kaunas'ta sürmüştür. Ancak kısa bir süre sonra nihaî bir antlaşmanın olası olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü Tarikat, Żmudź halkının putperestliğe süregelen bağlılıkları neticesinde onlara hükmetme hakkı iddiasında bulunarak, Żmudź'un kalıcı mülkiyetini desteklemek için özenle hazırlanmış bir dava ortaya atmıştır. Buna karşılık olarak Polonya-Litvanya Birliği müzakerecileri ise radikal bir yaklaşım benimsemiş; Żmudź halkı gönüllü olarak kuzenlerin yöneticiliğini kabul edene kadar hiçbir prensin halk üzerinde hüküm sürmeyeceğini savunmuşlardır. Böylelikle Żmudźluların, özgür bir toplum olarak kendi seçtikleri yönetimlerini tanımaları sağlanmıştır. Ayrıca Jagiełło ve Witold'un, Żmudź topraklarını halkının rızası olmadan yabancılaştırma hakları da mevcut değildir. Şayet Żmudźlular onların yönetimleri altında bulunmak istemezlerse başka bir prens seçmekte serbest olacaklardır (Frost, 2015: 109). Bu radikal sav çizgisinin Jagiełło ve

⁸⁵Sözleşmenin şartları, özellikle Polonya adına pek elverişli değildir. Çünkü antlaşmada, iki hükümdardan birinin ölümünden beş yıl sonrasına kadar Polonya'nın mülkü olarak kalacak Kızıl Rutenya üzerindeki Macar iddiaları dile getirilmiş; bu noktada ise her iki ulustan teşkil edilmiş bir Temsilciler Komisyonunun nihaî kaderi belirlemesine karar verilmiştir (Frost, 2015: 109).

Witold tarafından açıkça onaylanması, yalnızca Żmudź'a verdikleri önemi değil, aynı zamanda başkanlık ettikleri bileşik sistemin doğası hakkında da ayrıntılı düşündüklerini ortaya koymaktadır. Tüm bunlar Bug nehri üzerindeki Horodło'da 2 Ekim 1413 günü imzalanan antlaşmayla resmîleşmiştir. Tarikat ile bozulan ilişkilerin ve arabuluculuğun başarısızlığının, bu yeni birlik antlaşmasının hazırlanmasında büyük rol oynadığı çok açıktır. Öte yandan Horodło Antlaşmasının aldığı bazı önlemler dâhilinde, her iki ülkeyi ilgilendiren sorunlar ortaya çıktığında bu meselelerin soylulardan teşkil edilmiş bir mecliste görüşülmesine ve Polonyalı lordların Litvanya dükünün seçimine katılmalarına karar verilmiştir. Ancak en dikkat çekici olan, anlaşmaya yansıyan manevîyat olmuştur. Zira Horodło'ya katılanların üzerinde Grunwald zaferinin olumlu etkisi mevcuttur ve her iki taraf da antlaşma neticesinde elde edilecek faydaların bilincindedir (Davies, 2005: 96).

Ayrıca iki ülke arasındaki söz konusu antlaşmayı farklı bir açıdan da değerlendirmek gerekmektedir. Grunwald'daki büyük zaferi getiren yeni birliğin devam ettirilmesi ve her iki tarafın da davalarını derinleştirmesi zorunlu olmuştur (Davies, 2005: 95). Bu güdü, Horodło Birliği'nin 2 Ekim 1413 tarihli ve şu arzuyu dile getiren maddesinde açıkça kabul edilmiştir: *“Litvanya ve Polonya topraklarını yok etmek isteyen Tarikatın ve müttefiklerinin düşmanca ve sinsi eylemleri karşısında bu topraklar emniyet, güvence ve koruma altına alınarak, refahlarının kalıcılığı sağlanacaktır”* (Frost, 2015: 110). Yani Horodło'nun arkasında, bileşik bir cephe oluşturma arzusundan çok daha fazlası mevcuttur. Antlaşma, birincisi Jagiełło ve Witold, ikincisi Polonyalı soylular, diğeri ise Litvan boyarlar tarafından hazırlanmış olanı olmak üzere toplam üç belgeden müteşekkildir. Bunların arasında ilki, yani en önemlisi iki kuzenin yayınlamış olduğudur. Antlaşmanın ilk belgesini Witold ile birlikte hazırlamalarına rağmen konuşmayı gerçekleştiren Jagiełło'dur- ki *“Polonya Krallığımız...”* ifadesi bunu açıkça ortaya koymaktadır. *“Litvanya topraklarımızı ve egemenliğimizi Polonya Krallığımız ile birleştirdik, konfedere ettik...”* şeklinde süren cümlesindeki *‘adhibitis’*⁸⁶ (uygulama) teriminin Polonya Krallığı'na değil, krallık

⁸⁶“...legitimi, baronum, nobilium, boyarum volutitare, ratihabitione et consensu ‘adhibitis’, prædicto regno Poloniae iterum et de novo incorporamus, invisceramus, appropriamus, coniungimus, adiungimus, confederamus et perpetue anectimus, decernentes, ipsas cum omnibus earum dominiis, terris, ducatus, proprietatibus omnique iure mero et mixto coronæ regni Poloniae perpetuis temporibus irrevocabiliter et irrefragabiliter semper esse unitas”. Latince orijinal metninde de olduğu gibi Horodło Antlaşması'nın ilk maddesinde yer alan bu cümle: “...baronlar, soylular, boyarların onaylarını ‘uygulamak’ üzere, bir kez daha ve yeni bir işbirliği, uygunluk, birleşik, eşlenik, konfedere,

tacına (*corona regni*) atıfta bulunarak kullanıldığına ilişkin Krewo Antlaşması'ndan önemli bir farkı mevcuttur (Frost, 2015: 116). Ayrıca yine bahsi geçen cümlede yer alan "...topraklarımızı Polonya Krallığı'na kattık, birleştirdik, bağladık... Oybirliği ve rızamızla Polonya Krallığına katıldık" ifadelerindeki eşanlamlı kelimelerin bu dizilimine rağmen tarihçiler, diğer maddeleri nedeniyle, Litvanya'nın Polonya'ya katılımını adeta mühürleyen söz konusu maddeyi göz ardı etmişlerdir (Frost, 2015: 111). Fakat Litvanya'nın Polonya'ya bağlanıp bağlanmadığı ya da iki ülke arasındaki ilişkinin bir ortaklık olup olmadığı tartışmaları hâlen gündemdeki yerini muhafaza etmektedir.

Bu belge doğrultusunda Witold resmen 'Litvanya Büyük Dükü' unvanı almasının yanı sıra Jagiełło ile eşit olarak Rutanya topraklarının efendisi ve varisi olmuştur. Litvanya'nın Katolik olmasının önemi ve Krewo'nun anlamının açıklandığı maddeler içeren bu antlaşma, kısaca ifade edilecek olursa iki ülke arasındaki birliğin daha da sıkılaşmasına yol açmıştır (Frost, 2015: 111). Witold'un sahip olduğu statü dış dünyaya sadece bir mesaj değil; kuzenler arasında 1408'den beri sağlanan işbirliğinin yansıması ve uzun tartışmalar neticesinde hazırlanan Horodło belgelerindeki rollerini ortaya koymaktadır. Çünkü Polonya ve Litvanya Birliği'nin ilk anayasası olarak nitelendirilen bu antlaşma için yapılan titiz çalışmalar, iki ülke arasındaki ilişkilere sağlayacağı yeni yaklaşımlar açısından önemlidir (Frost, 2015: 111). Bu antlaşmayla Litvanlar Polonya kralının kabul etmeyeceği birini yöneticileri olarak belirleyemezken, aynı durum Litvanya için de geçerli olmuştur. Yani Polonya kralının ardında varis bırakmadan ölmesi durumunda yerine geçecek olan halefinin Litvanya halkı tarafından da onaylanması gerekmektedir (Długosz, 2009: 13; Księga 11).

Polonya'nın yaygın görüşünü yansıtan tarihçi Długosz'a göre Horodło'daki toplantının amacı Polonya ile Litvanya ve Żmudź topraklarının kalıcı birliğini sonuçlandırmaktır. Długosz'un, Litvanya ve Żmudź'un krallıkla birleştiği, entegre olduğu şeklindeki ifadesi doğrultusundaki "*Populos Polonicos cum Littvanicis et Samagitieis*" cümlesi bu hususta büyük bir öneme sahiptir (Długosz, 2009: 10; Księga 11). Çünkü Długosz burada Litvanya ve Żmudź'un, birliğin devletlerinden değil, halklarından biri olarak krallığa dâhil olduğunu vurgulamaktadır (Frost, 2015: 114).

eklenmiş ve bağlanmış olarak tüm haklarla kalıcı, tartışılmaz şekilde Polonya Krallığı tacı ile bir bütün olacağız" anlamını taşımaktadır.

Ancak Horodło'nun önemli sonuçlar doğuracak iki ciddi eksikliği mevcuttur. İlk olarak, ayrı bir büyük düklik makamının potansiyel kurumsallaşmasına rağmen birliğin her bir bölümündeki haleflik durumunun nasıl kararlaştırılacağına ilişkin şartlar belirsizdir. İkinci olarak ise Horodło yalnızca, çoğunlukla Litvanya kökenli olan Katolik boyarların menfaatlerini kapsayacak şekilde genişletilmiş ve bu durum ülkedeki Ortodoks Rutenyalı nüfus ile sorunlara yol açmıştır (Frost, 2015: 120). Jagiełło'nun vaftizi Rutenyalıları ile 'Litvanya ulusunun bütünü' (*omnes nacione Littvanos*) arasındaki farkı açıkça vurgulamış, Katolikliğe geçenler için sadece Horodło'da pekiştirilen bir ayrıcalık duygusu yaratmıştır. Bununla birlikte, tüm sorunlara rağmen Horodło'nun sağladığı işbirliği ve birleşmeyi tanımlama girişimi yeterince ilgi görmese de, önemli bir yön değişikliğine işaret etmektedir. Birleşmeye dair tartışma, 1413'te, Litvanya'nın Polonya'ya dâhil edilip edilmediği noktasında yoğunlaşmış olsa da Horodło, büyük dükluğu üniter bir devlet değil, birleşik bir devlet şeklinde ele almıştır. İlk maddesi yalnızca 'Litvanya topraklarına' (*terrarum nostrarum Lyttwanice*) atıfta bulunmakta, Rutenya topraklarından hiç bahsetmemektedir. Ancak söz konusu maddede yer alan Litvanya ifadesi ülkenin tüm toprakları, düklikleri, prenslikleri, lortlukları ve bölgelerini içermektedir. Böylelikle Litvanya geniş şekilde belirtilmiş olsa da, Ortodokslar dışlanmış ve Horodło'nun sağladığı menfaatler çerçevesinde sadece Litvanlar göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda sadece Katolikleri kapsayacak, Doğu Ortodoks olan birçok Rutenyalı'yı dışlayacak şekilde, Litvan soylu ve din adamlarına Polonya soylu ve din adamlarıyla bazı eşit haklar tanınmıştır (Długosz, 2009: 13, Księga 11). Öte yandan soylu kesimin talepleri doğrultusunda 47 seçilmiş Litvan Katolik aileye Polonya arması verilerek, Polonya hanedan ailelerine kabul edilmeleri sağlanmıştır. Batı geleneklerini benimseme ve batı toplumuyla kaynaşma arzularını ifade eden bu sembolik jest sonucunda tanınan eşit haklar, Polonyalı ve Litvan soylular arasındaki işbirliği ve akrabalığı teşvik ederken, Polonya kültürünün etkisini arttırmış, bu etki 1569 Lublin Birliği ile zirveye ulaşmıştır (Frost, 2015: 121).

Bu antlaşmanın etkileri pek çok alanda hissedilmiş, Litvanya'da bölge idaresi ve voyvodalıklar teşkil edilmiştir. Yeni voyvodalıklar kraliyet klanıyla ilgili olmayan, kolayca değiştirilebilecek güvenilir soylular tarafından yönetilmektedir. Kısa süre sonra bu soylular Litvanya siyasetinin arkasındaki itici güç olarak iktidar hanedanı üyelerinin yerini almışlardır. Hem asil hem de asil olmayan çok sayıda Rutenyalı'yı

ihtiva eden büyük dukalığın Rutanya topraklarının çoğunluğu dışlanmış; yeni voyvodalıklardan Wilno ve Trakai ise özellikle Katoliklerle sınırlı kalmıştır. Horodło'nun Bug nehri üzerindeki konumuna ve Polonya Krallığı'nın önemli oranda Rutenyalı nüfusu barındıran bir bölgesi olmasına rağmen Rutanya lortları toplantıya katılmamış, Krewo'yu kabul eden Rutanya prenslerinin Horodło'ya ant içmeleri gerekli görülmemiştir. Bununla birlikte uluslararası düzeyde, 1414'ten itibaren Konstanz (Constance) Konseyi'nde Papa ve Latin Kilisesi elitlerinin huzurunda, Tarikata karşı yürütülen şiddetli propaganda savaşı bağlamında Litvan Katolikler üzerinde yoğunlaşmak mantıklıdır. Tarikat tarafından Jagiełło'nun putperestleri, kâfirleri ve ayrılıkçıları konuşlandırmasına yönelik olarak gerçekleştirilen saldırılara, Horodło'nun iki Katolik devletin birliğine ve ortak bir Katolik yönetici elitinin teşkiline dair yaptığı vurgu sayesinde karşı konulabilir ya da en azından etkisiz hale getirilebilirdi (Frost, 2015: 121).

Horodło'da en dikkat çekici olan ise söz konusu antlaşma sonucunda ulaşılan manevîyat olmuştur. Bu noktada Horodło'nun giriş kısmındaki sözler oldukça kayda değerdir: *“Sevginin gizemi tarafından desteklenmeyen kimse kurtuluş lütfuna eremez... Çünkü yasalar sevgiyle yapılır, krallıklar sevgiyle yönetilir, şehirler sevgiyle düzenlenir, halkın hedeflerine ulaşması sevgiyle gerçekleştirilir. Her kim sevgiyi bir kenara atarsa, her şeyini kaybedecektir”* (Dabrowski, 2014: 68). Eski zamanlarda Polonya-Litvanya devleti herhangi bir güç durumunda kaldığında bu cümleler, birliğin kuruluşundaki yüksek prensipleri hatırlatarak huzur sağlamıştır. Diğer yandan bu antlaşma somut anlamda değerlendirildiğinde, her iki taraf da elde edecekleri karşılıklı avantajların öneminin bilincinde olmuştur. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere Horodło ile Polonyalı soylular, ortaklarının içişlerinde kalıcı bir söz hakkına sahip olurken, Litvanlar ise hem devletlerinin hem de yöneticisinin ayrı bir kimliğinin bulunacağını garanti altına almışlardır (Davies, 2005: 95). Bundan böyle, ‘Polonyalı’ olmak, Polonya-Litvanya devletinin bir vatandaşı olmak manasına gelmektedir. Artık tüm niyet ve amaçları doğrultusunda tek ulus olmuş, geleceğe güvenle bakmaya başlamışlardır.

Horodło Antlaşmasında alınan kararlara rağmen hâlen Litvanya Büyük Dukalığının tam bağımsızlığını isteyen Witold (Arık, 2010: 93), hem Polonya'nın sorunlarının çözümüne dâhil olarak hem de iki ülke arasındaki birlikten faydalanarak tüm Doğu Avrupa'da etkisini genişletmek arzusundadır. Yönetimi pek de etkisiz

sayılamayacak Witold'un döneminde, tehlikeli Tatar isyanları azalmış, dost bir hanlık olan Kırım Hanlığı kurulmuş ve Karadeniz kıyılarının kontrolü sağlanmıştır. 1429 yılında gücü zirve noktasına ulaşan Witold, Wołyń'nın⁸⁷ Łuck kentinde Zygmunt Luksemburski ve Polonya kralının yanı sıra çok sayıda batılı ülkenin katıldıkları bir kongreye ev sahipliği yapmıştır. Kongrede, Merkezî Doğu Avrupa'nın siyasi durumunun gözden geçirilmesinin beraberinde, Papalık geleneğine göre dinî sorunların da görüşülmesine izin verilmiştir. Söz konusu sorunlardan biri de Bohemya'daki Hussit hareketi olmuştur. Macaristan Kralı Zygmunt, bölgede lider güç ve Almanya'nın rakibi haline gelmiş olan Polonya-Litvanya Birliği'nin konuya dâhil olmasını istememektedir. Ayrıca Polonya'nın Kutsal Roma imparatoruna karşı olası desteğini de göz önünde bulundurarak önce Jagiełło'ya, ardından ise Witold'a Çek tacını teklif etmiştir (Halecki, 1980: 144). Jagiełło'nun reddettiği bu teklifi, Witold nihayetinde kabul etmiş (1429); yaşananlara Litvanya ileri gelenleri ve Polonya devlet görevlileri karşı çıkmışlar, bir süre sonra da Witold hayatını kaybetmiştir (Lewinski-Corwin, 1917: 85).

1.4.5. Zygmunt Luksemburski'nin Doğu Politikası ve Hustisizm

Macaristan Kralı Zygmunt'un Łuck Kongresi süresince ve sonrasındaki yaklaşımı pek önem arz etmese de, doğu siyaseti hususunda zirve noktasında olmuştur. Zira başlangıcından beri Polonya-Litvanya Birliği'ne karşıt bir tavır sergileyen Zygmunt tüm Merkezî Doğu Avrupa'nın, Alman İmparatorluğu tarafından yönetilmesini uygun bulmaktadır. Zygmunt, Ludwik Węgierski'nin 1382 yılında Macaristan kraliçesi olan kızı Mary ile evli olsa da, Polonya kralı olabilme umudunu asla kaybetmemiştir. Hükümdarlığı süresince, tıpkı bir Alman gibi Polonya'ya olan düşmanlığını sürdürmüş; Macaristan'ın sorunlarıyla yakından ilgilenerek, Türk saldırılarına karşı koymaya gayret göstermiştir. Ancak Zygmunt'un istikrarlı yönetimini sarsacak birtakım meseleler husule gelmiştir. Bunlardan biri olan, Töton

⁸⁷ Wołyń: (Volhynia): Kuzeyde Polesie, güneyde Podole, batıda Bug nehri ve doğuda ise Słucz nehri ile Batı Ukrayna arasında yer alan tarihî bölgedir. Bölge, ilk olarak bir Doğu Slav kabilesi olan Dulibianlar (Hrushevsky, 1997: 137)'a ev sahipliği yapmış (Davies, 2005: 28); XIV. yüzyılda prensliğin güneybatısı Kral III. Kazimierz, kuzeydoğusu ise Litvanya tarafından fethedilmiş; 1569 Lublin Birliği Antlaşmasından sonra Polonya-Litvanya Devletinin Polonya kısmına dâhil edilmiştir (Encyclopedia of Ukraine, 1993: 485).

Tarikatı ile yakın temas halinde yürüttüğü Polonya ile rekabeti çok büyük öneme sahiptir (Halecki, 1980: 145).

Macaristan Kralı Zygmunt 1392'den beri Polonya'yı bölebilmek için sürdürdüğü entrikalardan sonra 1410 yılının en kritik dönemlerinde Polonya'ya savaş ilân etmiş; Grunwald'ın ardından Jagiełło ve Witold ile Töton Şövalyeleri arasında arabuluculuk yapmak istemiştir⁸⁸. Ancak Roma imparatorunun, tüm Hristiyan Birliği içinde bir hakem görevi görmeyi ümit ettiği Konstanz (Constance) Konseyi'nde⁸⁹, Polonya'nın emperyalist üstünlük fikrine karşıtlığı onu şaşırtmış ve ilerleyen yıllar boyunca bloğun sorunlarındaki pozisyonunu derinden etkilemiştir. Aynı konsey,

⁸⁸ Jagiełło, Tarikat ile yaşadığı büyük sorunlarda Kral Zygmunt'un hakemliğini kabul etmiştir. Ancak 1414 yılında kralın Buda hakkında hükmü Polonyalıları Toruń Barışına uymak ve Prusya dâhilindeki eski Polonya topraklarına ilişkin herhangi bir iddiada bulunmak durumunda bırakınca, Polonya tekrar savaş açmıştır. Kuzeyden ilerleyen büyük ordu Brodnica (Strasbourg)'yu kuşatmış; Tarikatın yeni lideri Michael Kuchmeister von Sternberg, Jagiełło'nun tüm tedarik hattını kesmiştir ve savaş, Polonyalılar için değişerek bir 'Macar Savaşı'na dönmüştür. Papa XXIII. John'un, elçisi aracılığıyla ateşkes yapılmış ve saldırılar sona ermiştir. Lozan Piskoposu John, Jagiełło'yu savaşı bırakmaya ikna ederek 1 Kasım'da açılacak olan Konstanz (Constance) Konseyi'ne katılımını sağlamıştır (Długosz, 2009: 12; Księga 11).

⁸⁹ Konstanz (Constance) Konseyi (1414-1418): Konstanz Konseyi, Katolik Kilisesinin Avignon'daki Papa'nın destekçileriyle, Roma'daki Papa'nın taraftarları arasındaki bölünmeyi çözümleyen (Tanilli, 1995: 479) kilise konseyleri serisinin sonuncu ve en başarılı olanıdır. Kutsal Roma İmparatoru Zygmunt ve Papalık karşıtı XXIII. John tarafından toplanan konseyde, 1409'da bir Papalığın daha teşkil edildiği Pisa Konseyi'nin aksine seküler ve din adamları bulunmaktadır (Encyclopedia of World History, 2008: 92). Konseyin karşılaştığı bir diğer büyük sorun ise sapkınlıktır, söz konusu sapkınlar özellikle de İngiltere'deki Wiklefciler, Lollardlar ve Bohemya'daki Hussitlerden oluşmaktadır. Jan Hus, güvenliğinin Zygmunt tarafından garantiye alınması taahhüdüyle konseye katılmıştır. Durumunu açıklamak ve kendini savunma ümidindedir, ancak kendisini bir anda konsey tarafından düzenlenen dinî mahkemede bulmuştur. (Bu noktada gerçek bir tartışma söz konusudur. Zira kilise Zygmunt gibi lâik bir yöneticinin verdiği güvence sözüne tâbi değildir, hele ki bu söz sapkınlık şüphelisi biri adına ise). 6 Temmuz 1415 günü Hus yakılarak öldürülmüş, ertesi yıl, öğrencisi Praglı Jerôme aynı akıbetle karşılaşmıştır. Konsey ayrıca Jan Wiklef'in (John Wycliff) görüşlerini de yargılamış, naaşının kutsanmış alandan çıkarılması emrini vermiştir. Kimileri, konseyden kilisede reform gerçekleştirmesi ve Papalığın üstünlüğüne karşı yetkisini kullanmasını beklemiştir. 1415'te çıkarılan *Hæc Sanctæ* adlı kararname, konseyin gücünü Hz. İsa'dan aldığı ve Papa dâhil tüm Hristiyanların ona itaat borcu olduğunu ilân etmiştir. 1417'de konsey, düzenli toplantılar yapılmasını öngören bir kararname daha çıkarmış, ancak Papa V. Martin, kilise üzerindeki Papalık üstünlüğüne yüksek bir bakış açısı getirmiştir. Papa V. Martin, konseyin feshedilmesi karşılığında ulusal delegasyonlara tavizler teklif ettiğinde ve Mayıs 1418'de konseyin feshedildiğini duyurduğunda, konsey ile Papa arasındaki mücadele önlenmiştir (Encyclopedia of World History, 2008: 93). Yine bu konseyde Jagiełło aleyhinde Dominikan bir rahip tarafından düzenlenen ve adeta saldırı niteliği taşıyan olay belgeyle kınanmış, ancak rahip hapse atılmamıştır. Ayrıca Polonyalı temsilciler ilk kez Avrupa topluluğunun tam üyeleri olarak konseyin genel çalışmalarında yer almışlardır (Stone, 2001: 19). Sonuç olarak, dört yıl süren ve 1418'de kendini fesheden konseyin en büyük başarılarından biri, kiliseyi iki Papa'ya teslim eden, Büyük Bölünme'nin çözümlenmesi olurken; yeni seçilen Papa V. Martin ise Bohemya'daki heretikliği yıkmak hususunda mücadele vermiştir (Turnbull, 2004: 7). Ayrıca *Hæc Sanctæ* ve *Frequens* olmak üzere iki önemli kararname çıkaran konsey Papalık yetkisine bazı sınırlamalar koyarken, gelecekte toplanacak konsilleri de garanti altına almıştır (A Companion to the Council, 2017: 2).

Zygmunt'un siyasî gelişmelerinde önemli görev üstlenen, kendisine güvence teminatı verilmesine rağmen yakılarak öldürülen Çek reformist Jan Hus'un (John Hus) trajik kaderinde de büyük rol oynamıştır (Halecki, 1980: 146). XIV. yüzyılın ikinci yarısında Bohemya'daki reform hareketi, Jan Wiclef'in (John Wycliff) doktrinlerinin etkisiyle cesaretlendirilmiş, radikalleşmiş ve ülkede (Bohemya'da) giderek artan Alman etkisine karşı tepkilerle birleşmiştir. İlham veren bir vaiz olan Jan Hus'un önderliğindeki hareket, XV. yüzyılın ilk yıllarında istikrarlı bir ilerleme kaydetmiş; hem Bohemya Kralı IV. Wenceslas (Vaclav)'ın hem de dinî yetkililerin tereddütlü tutumları durumu daha da karmaşık hale getirmiştir⁹⁰ (Halecki, 1980: 147).

1416 yılında Çeklerin ulusal liderleri olarak ilân ettikleri Jan Hus'un, Konstanz (Constance)'taki mahkemede ölüme mahkûm edilmesi Bohemya'da büyük bir öfke yaratmıştır. Durumu yatıştırmaya çalışan IV. Wenceslas 1419'da aniden ölmüş, yerine kardeşi Zygmunt geçmiştir. Ancak Hussitler tarafından IV. Wenceslas'ın ölümünden sorumlu tutulan Zygmunt kral olarak kabul edilmemiştir. Ayrıca Zygmunt'u Alman egemenliğinin ve Bohemya'nın imparatorlukla olan bağlarının bir sembolü olarak gören tüm Alman karşıtı unsurlar da bu muhalefet hareketine katılmışlardır. Neticesinde ise Hussitlerin radikal kanadı, olaylar karşısında bir dizi cesur sosyal reform programı ileri sürmüştür (Halecki, 1980: 147).

Macaristan Kralı Zygmunt'tan kurtulmak arzusunu taşıyan ılımlı ve temelde milliyetçi görüşe sahip olan kanat, onun yerine Polonya-Litvanya Hanedanının bir üyesini seçmek isterken, aşırılık yanlıları sadece Witold'un Prag'a gönderdiği vali için sorun yaratmış; aynı anda hem dinî, hem ulusal, hem de sosyal olan bir hareket başlatmışlardır (Halecki, 1980: 147). Öte yandan Zygmunt ise Polonya-Litvanya ve Bohemya'yı kendi hanedanının ve muhtemelen imparatorluğun zararına olabilecek şekilde yakınlaştıracak bir çözümden endişe etmektedir (Halecki, 1980: 148). Bu nedenle de Zygmunt, imparatorluğuna herhangi bir zarar gelmemesi için Bohemya ile ilgili sorunların çözümüne pek yanaşmamıştır. Ayrıca prestij nedeniyle de mevcut isyanın kendi tebaası tarafından bastırılacağını ümit etmiştir. Ancak Hussitlerin radikal kanadı olan Taboritler (isimlerini, merkezleri olan Tabor dağından almışlardı) kendilerine Jan Žizka adında askerî bir lider bulmuşlar; Žizka'nın 1424 yılında öldürülmesinin sonrasında destekçileri, hem kendi kralları hem de krallarının Katolik

Alman aristokrat taraftarlarına karşı faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Çekler bir yandan komşu ülkelere saldırırlarken, Zygmunt'un Türklere karşı 'Haçlı Seferi' ilân etmesi ise Hussit hareketine oldukça zarar vermiştir (Halecki, 1980: 148).

1.4.6. Hustisizm ve Polonya

XIV. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte tüm Batı Avrupa'da birtakım sosyal sorunlar ortaya çıkmıştır. O döneme kadar daha ziyade evrensel düzen ya da yorumlanmasına dair derin sosyal neticeleriyle birlikte temel mücadeleler söz konusu iken; XIV. ve XV. yüzyıllar, nihaî sonuçlarından biri manevîyatın çökmesi olan karmaşık bir çekişmeye tanıklık etmiştir (Krejci, 1974: 3). Hussit Savaşları⁹¹, cereyan etmiş olduğu Bohemya'nın dışında pek bilinmese de, Orta Çağ askerî tarihinin gelişiminde önemli bir basamak teşkil etmektedir. Söz konusu mücadelenin, ideolojik açıdan bakıldığında her ne kadar dinî prensipler doğrultusunda gerçekleştiği görülsede, askerî yönden değerlendirildiğinde döneminin en önde gelen olaylarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Hussitlerin ağır silahların kullanımındaki yenilikçi yaklaşımları, ün kazanmış vagonları ve atlı şövalyelere yeni düzen getirmeleri, Orta Çağ savaş sistemine damgasını vuracak olan piyadelik hususundaki devrimin de bir habercisi niteliğine sahiptir (Turnbull, 2004: 3).

XV. yüzyılın başlangıcında, Bohemya'da oldukça güçlü pozisyonadaki Almanca konuşan azınlığa karşı bir Çek milliyetçiliği gelişmeye başlamıştır. Bu ulusalcı ruh, özellikle Bohemya ve Moravya'daki kent ve manastırlarda epey şiddetli olup; tüm bunlara ilâveten kilisenin maddî yönden zenginleşmesinden duyulan büyük bir hoşnutsuzluk da mevcuttur. Bu durum ise İngiltere'de Wiclef'in önderliğini yaptığı, Avrupa çapındaki dinî reform öğretileriyle bağlantılıdır (Turnbull, 2004: 5).

⁹¹ Hussit Savaşları: Çek din adamı ve Prag Charles Üniversitesi Rektörü Jan Hus, 1402'de Papalık öğretilerine karşı çıkan bir akım başlatmıştır. Bundan dolayı meydana gelen savaşa Hussit Savaşları (Bohemya Savaşları) adı verilmektedir. Bu savaşlar elde taşınabilen ateşli silahların ilk olarak kullanılması sebebiyle de önem taşımaktadır. Polonyalı din adamları, diplomatlar meşruiyetlerini sağlamak amacıyla Hus'u mahkûm etmek isteseler de, Polonya eyalet siyaseti bu hususta çekimserliğini muhafaza etmiştir. Polonya'nın Hustisizmi desteklemesinde: 1. Papa'nın Töton Şövalyelerine olan olumlu yaklaşımı; 2. Bohemya Krallığını elde etme umudu; 3. Papalığın, özellikle Galiçya ve Litvanya'daki Ortodoks soylular arasında merkezileşmesinden duyulan hoşnutsuzluk gibi bazı nedenler mevcuttur. Polonya'nın bu destekleyici faktörlerine karşılık Jagiełło, henüz Hristiyan olduğu için heretik inanç sempatisini gibi görünmekten kaçınmaktadır. Bunun altında ise rakipleri ve Hus taraftarlarının Jagiełło'nun krallığını muhtemel bir iç savaşa sürüklemeye ihtimali yatmaktadır. Sonucunda Jagiełło, 1418 yılında Bohemya'dan kralları olma doğrultusunda gelmiş olan teklifi reddetmiştir (Stone, 2001: 19). Ayrıca Jagiełło Polonyalı gönüllü ve paralı askerlerinin Kutsal Roma İmparatoru Zygmunt Luksemburski'ye karşı Hussit ordusuna katılmaları konusunda çaba sarf etmiş; hatta 1433 yılında Tötonlar ile olan mücadelesinde Hussit paralı askerlerinin bir kısmını ordusu için kiralamıştır (Stone, 2001: 20).

Diğer yandan, 1412 yılında Papa XXIII. John, Napoli Kralı Ladislas'a karşı, onun Romalı rakibi XII. Grzegorz (Gregorius)'un desteğiyle bir savaş plânlanmaktadır. Bu savaşın finansmanını sağlamak üzere satılacak olan hoşgörülerin kapsamında ise yapılacak savaşlara katılanlara kutsal bir görev üstlendikleri için cennete gidecekleri vaat edilmektedir. Savaş için bu şekilde gelir temin edilmesi gerçek dindarların öfke duymalarına neden olurken, Bohemyalı Jan Hus ve İngiliz Wiclef⁹² gibi yapılan uygulamalara karşı Avrupa'nın en güçlü devrimcilerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Turnbull, 2004: 6). Yaşananlara oldukça sert tepkiler veren Jan Hus'a karşılık Papa XXIII. John, Hus'u aforoz etmekle kalmamış; Prag'daki kilisesinin, bir heretik yuvası şeklinde adlandırılarak yıkılmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda 1412 yılının yaz mevsiminde iki yıllığına sürgüne gönderilen Hus o süreçte kaleme aldığı çalışmalarıyla da pek çok destekçi kazanmıştır (Turnbull, 2004: 7).

Başlangıç noktası Bohemya olan, İngiliz Wiclef'in fikirleri ışığında gelişen Hussit davası, utrakizm⁹³, vaaz özgürlüğü, günahların cezalandırılması ve dinî servetin elden çıkarılması olmak üzere 'Dört Madde' üzerine sistemleştirilmiştir. Haçlılara karşı mücadele ve Hussit Savaşları'nın temelinde bu 'Dört Madde'nin savunulması yatmaktadır (Fudge, 2016a: 4). 1414 yılında kilisenin, doktrinsel ve siyasî sorunları yapılandığı periyodik toplantılarından biri olan Konstanz (Constance) Konseyi'ne katılan Hus, burada kilise hiyerarşisine karşı fikirlerini beyan etme ve savunma fırsatı bulmuştur (Turnbull, 2004: 6). Fakat dinî alandaki

⁹² Üniversitede teoloji eğitimi almış olan bu iki isimden Wiclef, Oxford Üniversitesinde; Jan Hus ise Prag'dan mezundur. Kariyerlerine akademisyen ve öğretmen olarak başlayan Hus ve Wiclef kiliseye yönelik tenkitlerine dinî suiistimallerle başlamış, nihayetinde Ortodoks öğretisinin de ötesine geçmişlerdir. Aslına bakılacak olursa eğitilmiş heretikler ve popüler takipçileri arasındaki bağlantı, geç Orta Çağ'da Wiclef ve Hus'un önemli bir yönünü ortaya koymaktadır (Heresy and Authority, 1980: 265). Wiclef'in doktrinleri diğer akademisyenlerin de ilgisini çekmiştir. Hatta ölümünden çok zaman sonra bile öğretileri, onlar için 1415'te Konstanz (Constance) Konseyi'nde kınanmaları adına yeterince etkili olarak görülmektedir. Wiclef'in fikirleri İngiltere'yi aşmış, XIV. yüzyılın sonlarına doğru Bohemya'da entelektüel kozmopolit üniversiteye ulaşmıştır. 1400 yılında papaz olan Jan Hus, Wiclef'in yazılarına ilk kez Prag Üniversitesi'nde iken rastlamıştır. Jan Hus kariyerine dönüp, Prag'da vaiz ve pastör olduğunda, Wiclef'in etkisiyle Hristiyan toplumu ve kiliseye ilişkin eşsiz bir bakış açısı geliştirmiştir. Dinî karşıtlığı, 1412 yılında, tam da fikirlerinin en keskin noktalara ulaştığı bir süreçte gönderilmesine yol açmıştır (Heresy and Authority, 1980: 266).

⁹³ Utrakçılık: Faydacılık veya Kalikstinizm, reformist bir Hristiyan hareketi olan Hussitler arasında, her iki türdeki cemaatin (tek başına ekmeğin aksine hem ekmek hem de şarap) Efkaristinin kutlanması sırasında lâiklere uygulanması gerektiğine dair bir inançtır. Bu, Hussitlerin temel dogmasıdır ve Prag'ın Dört Maddesi'nden biridir. Hussit hareketi, Hussit Savaşları'nın başlarında çeşitli gruplara ayrıldıktan sonra, din adamı olmayanların her iki kültür altında birleşme hakkını vurgulayan Hussitler, İlmî Hussitler, Utrakist Hussitler olarak tanınmışlardır. Utrakçılar, en büyük Hussit hizipleridir (britannica.com).

suiistimalleri açığa çıkarması ile Konstanz (Constance) Konseyi'nin dikkatini çeken Hus'un fikirleri, konseydeki din adamlarını tedirgin etmiştir. Teolojik bir tartışmayla sorunları çözmek yerine hapsedilen Hus, heretiklikten yargılanarak 6 Temmuz 1415 günü yakılmak suretiyle idam edilmiştir (Turnbull, 2004: 6). Hus'un söz konusu ölümü, Bohemya'da kanlı bir iç savaşa sebebiyet verirken (Tanilli, 1995: 481), onu şehit mertebesine yükseltmiştir. Böylelikle peşlerinden çok sayıda insanı sürükleyen Hustisizm ve Wycliffizm, reform döneminden önce Orta Çağ'da görülen en önemli heretik akımlar arasında yer almıştır (Heresy and Authority, 1980: 266).

Hussit hareketine karşı 24 maddelik bir kararname çıkaran Konstanz (Constance) Konseyi, 17. maddesiyle Hus ve Jerôme gibi mahkûm edilmiş heretiklere (sapkınlara) methiyeler düzen şarkı ve şiirleri yasaklarken, 22. maddesiyle ise bu kanuna uymayanların cezalandırılacaklarını ifade etmiştir. Kanunların Bohemya'da hiçbir etkisi olmadığı gibi Hus ve Jerôme'un yandaşlarını da giderek arttırmıştır. 22 Şubat'ta Papa V. Martin, konseyin Hus ve Jerôme ile ilgili faaliyetlerini onaylayan bir bildiri yayınlamıştır. Heretiklerin cezalandırılmasını sağlamayı amaçlayan bu belge Bohemya, Moravya, Avusturya, Almanya, Śląsk ve Polonya'daki baş rahip ve engizisyon mahkemesi üyelerine gönderilmiştir. Adı, Hus ve Wiklef ile birlikte anılan Praglı Jerôme'u lanetleyen bu Papalık bildirisi, her üçünü de bir tehdit unsuru olarak nitelendirmiştir (Fudge, 2016: 280).

Hussitlerin Jan Hus'un ölümüne karşı olan büyük öfkeleri basit ama meydan okuyan bir dinî ritüelden kaynaklanmaktadır. Bu ritüel Kilise Yasası'na göre uzun süredir ayin törenleri sırasında, şarapla kutsanmış ekmeği yalnızca din adamlarının almaları kuralıdır. Buna karşılık Hus'un rahip takipçileri tarafından Bohemya'da uygulanmakta olan dinî reform unsurlarından biri ise kutsanmış şarabı cemaatle paylaşmaktır. Bu yaklaşımları onların 'her iki türden de Komünyon' şeklinde nitelendirilmelerine yok açmıştır. Söz konusu ritüel, Konstanz (Constance) Konseyi tarafından şiddetle kınadığı için Hus'un görüşlerini desteklemenin bir mihenk taşı haline gelmiş; hatta şarap kadehi, Bohemya'daki reform kilisesinin sembolü olurken, devrimci orduların da sancaklarında yer almıştır (Turnbull, 2004: 7).

Tanrısız ve sapkın olarak addedilen Hussitlerin saldırılarına uğrayan tüm Hristiyan toprak ve uluslara kilise tarafından yazılan ağıt tarzındaki bir mektuba göre Polonyalıların genellikle Husçu davaya sempati duydukları neticesinde varılmaktadır.

Zira Polonya ve Husçular arasındaki ilk münasebetler 1410 yılındaki Grunwald Savaşına uzanmakta; Komutan Piotr Szafraniec liderliğinde tam teçhizatlı bir süvari birliğinin de bu savaşta yer aldığı bilinmektedir. Ayrıca Jan Sokół liderliğindeki paralı Çek askerleri ise Witold'a sadık Tatarlar ile birlikte Töton Şövalyelerini geri püskürtmüşler; Vistül Nehri üzerinde bulunan başkentleri Marienburg (Malbork)'a yürümüş ve Tarikata ait diğer birçok kaleyi ele geçirmişlerdir (Fudge, 2016 b: 362)

Polonya ve Hussitler arasındaki ilk resmî temas⁹⁴ ise Hus'un ölümünün ardından, 1420'lerin başlarında gerçekleştirilmiştir (Cook, 1973: 388). Çek utrakistleri arasında, 1419'da ölen Kral Wenceslas'ın halefi olan Zygmunt'a alternatif olarak, Jagiełło'nun Bohemya'da tahta çıkmasını isteyen bir grup mevcuttur. Aslında 1420'nin ilk yarısında Prag'tan bir delegasyon tarafından kendisine taç teklif edilen Jagiełło kendi danışmanları ve kilise lideri tarafından tavsiye edilse de, bu teklifi reddetmiştir. Daha sonra Büyük Dük Witold'a sunulan aynı teklifi Witold, değerlendireceğini ifade etmiş ve nihayetinde kabul etmiş olsa da, kısa bir süre sonra hayatını kaybetmiştir (Knoll, 2016: 251). Fakat yaşanan süreç, ülkenin bazı bölgelerinin de yönetimin yerel aristokrasi ya da Husçu askerlerin eline geçmesi sonucunda kargaşaya; Husçuların, Praglı ılımlı Husçular ve Taborlu Aşırı Husçular şeklinde bölünmelerine yol açmıştır. Güney Bohemya'da yer alan Tabor kenti o dönemlerde tüm Avrupa'da sosyal hareketin merkezi haline gelmiştir (Tanilli, 1995: 481). Bu iç içe geçmiş nedenler ve askerî durumlar ise Bohemya tarihine 1418'den 1437 yılına kadar damgasını vurmuştur (Fudge, 2016 a: 6).

Hussit isyanının enerji ve coşkusunun ilk ve en büyük lideri olan kişinin askerî becerileri ve kararlılığıyla ortaya çıkması çok uzun sürmemiştir. Bahsi geçen kişi, Güney Bohemya Budweis yakınlarındaki Trocno'da toprak sahibi ve Kral Wenceslas'ın saray muhafızı olan Jan Žizka'dır. Bu tecrübeli ve tek gözlü askerin, ünlü Grunwald Savaşı'nın ardından Gniew şatosunda garnizona yardımcı olduğu ve

⁹⁴ Bahsi geçen ilk resmî temastan evvel, 1411 yılı ilkbaharında Hus, Jagiełło'ya yazdığı mektubunda kralı Grunwald zaferinden dolayı kutlamış ve onu, Zygmunt ile barış yapmaya teşvik etmiştir. Jagiełło bu teklife cevap vermemiş olsa da, ilerleyen süreçte Jerôme, Çek kralının elçisi olarak bu hususta görüşmek üzere Polonya'ya gitmiştir (Fudge, 2016 a: 105). Ayrıca Hus'un, Jagiełło'ya yazdığı 11 Haziran 1412 tarihli bir mektubunun daha olduğu bilinmektedir. İkinci mektubunda ise Şubat 1411'de yapılmış olan Toruń Barışı'na atıfta bulunarak, Töton Şövalyeleri ve Polonya-Litvanya arasındaki anlaşmazlıkların sona ermesinden dolayı duyduğu memnuniyetini dile getirmiştir. Zira bu durum, Zygmunt'un, Töton Şövalyelerini desteklemesi nedeniyle, Polonya ile olan ilişkilerinin düzelmesine yol açmıştır. Ayrıca Hus mektubunda Jagiełło'dan, krallığındaki Hus destekçileriyle ilgilenmesi talebinde de bulunmuştur. Hus tarafından yazılmış olan her iki mektup da Hus'un reform çabaları bağlamında değerlendirilmelidir (Fudge, 2016 a: 106).

Polonya’da Töton Şövalyelerine karşı paralı asker olarak hizmet verdiği bilinmektedir (Knoll, 2016: 362). 1416-1419 yılları arasında Papalığa bağlı din adamlarının yerine Husçuların yerleştirilmesi, kentli Almanların evlerine gerçekleştirilen saldırılar, IV. Wenceslas’ın ve halefi Zygmunt’un sert tepkisiyle sonuçlanmıştır. 1420 yılının Haziran ayında harekete geçen Zygmunt, Jan Žizka ve Prokop tarafından bastırılmış, yaşananlar ise Husçuların daha da güçlenmelerine neden olmuştur (Oktar, 2015: 167-168). 1424 yılı Ekim ayında hayatını kaybeden (Turnbull, 2004: 13) Žizka’nın ölümü üzerine destekçileri, özellikle de Oorbitler, yaşadıkları kaybın kanıtı olarak kendilerini ‘Yetimler’ (Orphans) şeklinde adlandırmışlardır. Žizka’nın ölümünü takiben sürdürülecek askerî girişimleri, görüşleri Žizka’dan farklı olmasına rağmen yetenekli bir kişiliğe sahip olan halefi Prokop devralmıştır. Prokop, Hussit stratejisini radikal şekilde değiştirerek, Žizka’nın savunmacı politikasından istilâya yönelik bir modele geçmiştir. Ancak bu kışkırtıcı strateji askerî tepkiye yol açmış; böylece 1427 yılında başlayan savaş beklenmedik bir şekilde aniden sona ermiştir (Turnbull, 2004: 13). Bu savaşı izleyen dört yıl boyunca Katolik Avrupa’dan Bohemya’ya herhangi bir saldırı gerçekleşmemiştir. Onun yerine, yağmalarıyla ün kazanan Hussitler inisiyatifini ele alarak, baskın güçlerini Almanya, Avusturya ve Macaristan’ın dört bir yanına doğru yaymaya başlamışlar, 1430 yılı Nisan ayının sonlarına doğru ise Polonya’daki Czeřstochowa’ya kadar ulaşmışlardır (Turnbull, 2004: 14).

Hussitlerin, sınırlarını güçlendirme siyaseti 1431 yılından sonra da sürmüş; aynı sene çıkan savaşta yaşanan mağlubiyetin ardından Papa uzlaşya karar vermiştir. 1433’te Basel’de yapılan görüşmelerde Komünyon’un hem etmek hem de şarapla gerçekleştirilmesi kabul edilmiş olsa da, Tabor ve Oorbitlerin bu husustaki anlaşmazlığı savaşa sebebiyet vermiştir. 1434 yılının ilkbaharında gerçekleşen belirleyici nitelikteki Lipany Savaşı, Hussitlerin askerî gücünü önemli ölçüde zayıflatmış, fakat yara alsalar da, yok olmamışlardır (Fudge, 2016 a: 5). Bu savaşta radikal Hussitlerin ılımlılar tarafından ezici yenilgisi, Bohemya’da uzlaşma için gerekli zemini sağlamış ve 1436 yılının Ağustos ayında nihaî uzlaş (Compactata)⁹⁵ kabul edilmiştir. Ancak bu antlaşma da sorunların bitmesine engel olamamıştır. 1437’de Zygmunt’un, 1439’da ise onun yerine geçen damadı Albrecht’in ölümü,

⁹⁵ Compactata: Buna göre: Zygmunt Bohemya kralı ilân edilmiştir; Basel mutabakatı uzlaşının temeli sayılmıştır; Çeklerin, Komünyonu etmek ve şarapla gerçekleştirebilmelerine izin verilmiştir; Çek soylularının el koymuş oldukları kilise toprakları ve krallığa ait arazi onların malı haline gelmiştir; Husçu kiliseler yeniden Roma’nın önderliğini kabul etmişlerdir (Oktar, 2015: 169).

ülkeyi on yıl süresince bölge yöneticilerinin ellerine bırakmıştır. 1458'de Çek meclisi Poděbrady Jiri'yi⁹⁶ kral ilân etmiştir. Ancak Papa II. Pious'un, yeni kralı tanımaması, hatta aforoz etmesi, yeni bir savaşın başlangıcı olmuştur. Bununla birlikte, Basel Konseyini reddeden ve Macar orduları tarafından desteklenen Papalığın yeniden baskısı, Çekleri nihayetinde başka bir uzlaşmaya, Poděbrady Jiri'nin ölümünden (1471) sonra Polonya hanedanından bir kral seçilmesine zorlamıştır (Krejci, 1974: 18). Bu suretle 1471 senesinde II. Władysław Jagiellończyk⁹⁷ kral olarak belirlenmiş; II. Wladyslaw'ın, Papalık ile olan ilişkileri çerçevesinde Bohemya yönetiminde Katolik soylulara yer vermesi, Husçuların tepki göstererek isyan başlatmalarına neden olmuştur (1483). 1485 yılında Kutna Hora'da bir araya gelen Çek meclisi, Katolik ve utrakistler arasındaki sorunları hükme bağlasa da, inanç temelli gerilimler sona ermemiştir (Oktar, 2015: 170). Bu olay genel olarak gerçek Hussit hareketinin sonu veya en azından Hussit devriminin bitişi şeklinde nitelendirilmektedir.

XV. yüzyılda Avrupa'nın büyük bir bölümüne yayılan Hussit devriminin etkileri sadece dinî ve siyasî alanlarda görülmekle kalmamış, aynı zamanda bu hareketin yandaşlarının üniversiteyle olan ilişkilerine bağlı olarak eğitim hayatlarına da yansımıştır. Böylelikle Hustizist fikirlerin, öğretim elemanları, dolayısıyla da farklı Avrupa ülkelerinden gelen öğrenciler vasıtasıyla etkisini arttırmak suretiyle sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

1.4.6.1. Kraków Üniversitesi ve Hustisizm

XV. yüzyılda Avrupa'daki en inatçı ve sorun yaratan olaylardan biri olan Hussit hareketi, Polonya siyaseti ve Kraków Üniversitesi'nde önemli bir role sahip olmuştur. (Knoll, 2016: 248). Polonya, en başından itibaren farklı derecelerde de olsa, bu faaliyetlerden etkilenmiştir. XIV. yüzyılın sonu XV. yüzyılın başlarında Jan Hus'un, Geç Orta Çağ kilisesinin önde gelen eleştirmenlerinden biri olarak öne çıktığı süreçte, Prag Üniversitesi'nde eğitim görmüş olan önemli miktardaki Polonyalı, Hussit hareketinin gelişmekte olan fikirleriyle çoktan tanışmışlardır. Hus ise Polonya sorunlarıyla yakından ilgilenmiş, hatta Grunwald zaferinin ardından Jagiełło'ya bir tebrik mesajı göndermiştir. İlerleyen yıllarda ise Hus'un öğretileri, Polonya'nın

⁹⁶ Poděbrady Jiri: Utrakist inancına sahip bir Çek asilzadesi olan ve Habsburg yönetimi altında ülkenin güçlü yöneticisi olan Poděbrady Jiri, o dönem Bohemya kralı olmuştur (Halecki, 1980: 158).

⁹⁷ II. Władysław Jagiellończyk: IV. Kazimierz Jagiellończyk'ın oğludur. 1471-1516 yılları arasında Bohemya kralı olan Władysław, 1476-1516 yılları arasında ise Macaristan krallığı yapmıştır.

başkentinde en çok tartışılan meselelerden biri olmayı sürdürmüştür. Her iki dil arasındaki benzerlik sayesinde Hus'un fikirleri, ana dildeki vurgularıyla eğitimli çevrelere kolaylıkla ulaşmıştır (Knoll, 2016: 249). Bu noktada, aynı kökene sahip dillerin ülkelerin gidişatında ne derece etkili olabileceğini ifade etmek yerinde olacaktır.

Hussit hareketi Polonya kilisesi tarafından, özellikle de monarşinin Bohemya meselelerine yoğunlaştığı dönemde çoğunlukla bir tehdit olarak algılanmıştır. Bununla birlikte üniversite, görünüşe göre tek bir önemli istisna dışında kararsız kalmış; Hus, Çek reformu ve Hussit hareketine karşı düşmanlığını muhafaza etmiştir (Knoll, 2016: 250). Üniversitenin, Hussit hareketine olan olumsuz bakış açısı hatta düşmanlığı Konstanz (Constance) Konseyi'nin ardından daha da güçlenmiştir. Hus'un sert eleştirilenleri ve konseydeki suçlayıcıları haline gelen bazı eski meslektaşları, Prag'taki Hussit üniversitesine dönmeyi imkânsız bularak, bunun yerine fakülteye katılmak üzere Kraków'a gelmişlerdir (Knoll, 2016: 251).

XV. yüzyılın ortalarına doğru Hussitler, siyasî ve askerî anlamda güçlerinin zirvesinde olup, Merkezî Orta Avrupa'ya yayılmaya başlamışlardır. Polonya'daki Hussit karşıtı tepkilerin güçlenmesi, Polonya kilisesini kararnameler doğrultusunda sert önlemler almaya yöneltmiştir. Bunun sonucu olarak da, Utrakist ve Taborit delegasyonunun 1431 yılı ilkbahar aylarında görüşmeler için Kraków'a ulaştıklarında durum bir hayli gergindir. Gerçekleştirilecek olan görüşmelerde Hus'la ilgili olarak Papalığın kilise üzerindeki gücü tartışılacaktır (Knoll, 2016: 253). 19 Mart'ta kral, soylular ve başrahiplerin katılımlarıyla Wawel tepesindeki kraliyet şatosunda Çek temsilcilerle bir görüşme düzenlenmiştir (Knoll, 2016: 253). Kral Jagiełło toplantıda yaptığı konuşmasında Bohemya Krallığı ve Prag Üniversitesi'nde ortaya çıkan dinî çekişme ve anlaşmazlıklar nedeniyle yaşanan olumsuzlukların bertaraf edilebilmesi amacıyla Hussitleri kilise ve Roma ile anlaşmaya çağırmıştır. Ancak bu sorun, daha geniş bağlamda görüşülmek üzere Basel'deki büyük kilise konseyine ertelenmiştir (Knoll, 2016: 254).

1.4.7. Basel Konseyi (1431)

Yukarıda bahsi geçen Kraków müzakerelerinin ertesi yılında Polonya'yı, kilisesi ve üniversitesi ile birlikte Basel Konseyi'ndeki konulara yaklaştıran birtakım gelişmeler gerçekleşmiştir. Devamında meydana gelen olaylarda ise üniversite

kendini bir anda Polonya kilise ve toplumunun geniş kesiminin farklı reform ve yenilenme görüşlerinin lideri olarak bulmuştur (Knoll, 2016: 254).

Konstanz (Constance) Konseyi'nden çıkan 'Frequens Kararnamesi'⁹⁸ ve kilisenin baskıcı tutumu doğrultusunda Papa V. Martin pek arzu etmemiş olsa da, yeni bir konsey çağrısı yapmak durumunda kalmıştır. Ancak 1431 yılının ilk aylarında vefat eden Papa, konseyle ilgili sorunları, aslında konsey fikrine sıcak bakmayan halefi IV. Eugene'ye devretmiştir. Bununla birlikte Basel Konseyi kilise kapsamındaki reform hareketini sürdürmek, Avrupa'da barışı sağlamak ve Hussit sorununun görüşülmesi için zayıf bir gündemle 1431 yılının Temmuz ayında açılmıştır (Knoll, 2016: 255).

Polonya kralı ve rektör Zbigniew Oleśnicki, her ne kadar Papa'yı, Töton Tarikatı'na karşı kendilerine sağlamış olduğu yardımlarından dolayı destekleseler de, düşmanları Zygmunt tarafından düzenlenmesi sebebiyle bu konseye şüpheyile yaklaşmışlardır. Krallık dâhilinde özellikle de üniversite, söz konusu konseye ciddi anlamda destek vermiş; Oleśnicki ise kilise reformu adına gerçek bir ümit vaat ettiği için fikren adım adım Basel Konseyi'ne yakınlaşmıştır. 1431 yılının sonlarına doğru, Papa Eugene tarafından konsey başkanı olarak atanan Kardinal Guiliano Cesarini, Polonya Krallığı'na, konseye temsilci yollamaları için özel bir teklifte bulunmuştur (Knoll, 2016: 255). Polonya'daki uzlaşma heyeti bu teklife olumlu yaklaşmış olsa da, Jagiełło bu hususta temkinli davranmış; konseye katılma kararı önemli olması sebebiyle danışmanlarıyla daha fazla tartışmasını gerektirmiştir. Zira Jagiełło, Papa ve konsey arasındaki ayrılıkçı görüşlerden uzak durması gerektiği görüşündedir. Nihayetinde kral ve danışmanları arasındaki sorunlar halledilerek, konseye bir Polonya delegasyonu gönderilmesine karar verilmiş; böylelikle 1434 yılında Jagiełło'nun hükümdarlığının son dönemlerinde Polonya tamamıyla Basel Konseyi'ne dâhil olmuştur (Knoll, 2016: 256).

Polonya da dâhil olmak üzere Avrupa'nın dinî hiyerarşileri, Basel ve Eugene arasında tarafsızlık kararı almışlardır. Öte yandan Basel'deki kilise babaları artık bu

⁹⁸ Frequens Kararnamesi: Büyük Batı Bölünmesini iyileştirerek yeni bir Papa seçen Konstanz (Constance) Konseyi'nin (1414-1418) Ekim 1417'de çıkarmış olduğu iki önemli kararnamesinden biridir. Basel Konseyi için de temel teşkil eden Frequens, Papa V. Martin'in seçilmesinden hemen önce kabul edilmiştir. Amacı ise bir başka bölünme tehlikesine karşı önlem almak ve konseylerin sürekliliğini sağlamaktır (A Companion to the Council, 2017: 11).

tarafsız devletler ve kurumlardan kendileri ile Papa V. Felix⁹⁹ adına bağlılık aramak zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda da Polonya ve Kraków Üniversitesi büyük önem arz etmiş olup; bu amaçla Kraków'a gelen Basel delegasyonu uzun süren görüşmeler gerçekleştirmiştir (Knoll, 2016: 259). V. Felix'e bağlılığı önemseyen akademik çevre, 1440-1441 kış mevsimi boyunca konsey ve V. Felix'e bağlılığını sorgulamıştır. Bu hususta en tahmin edilemeyecek nokta ise Rektör Oleśnicki'nin söz konusu soruna olumlu yaklaşımı olmuştur. Sonraki aşamada ise üniversitenin vereceği cevabı kararlaştırmak üzere yirmi kişilik akademik bir komisyon kurulmuştur (Knoll, 2016: 262). Her ne kadar Kraków Üniversitesi'nin açık desteği sağlanmış olsa da, Polonya kilisesinin geri kalanının da V. Felix için bir beyanda bulunup bulunmayacakları henüz belli değildir. Oleśnicki 1441 yılında Łęczyca'da toplanan sinodda oyunu, Basel'den yana; Papa hususunda ise evrenselliğinden yana kullanmış, kral ise tarafsızlığını korumuştur. Ocak 1442'de Oleśnicki tarafından Jan Elgot¹⁰⁰ başkanlığında Basel'e gönderilen heyet, Oleśnicki adına V. Felix'i resmî olarak tanıdığını beyan etmiştir (Knoll, 2016:265).

Resmî olarak sürdürdükleri tarafsızlıklarını bırakan Avrupa ülkeleri, Eugene'ye itaati tercih etmişlerdir. Polonya'da da durum farklı olmayıp, 1447-1449 yılları arasında uzlaşma geleneği yeniden gündeme gelmiştir. Polonya'daki bu sorunun çözümünde, 1444 yılında Varna'da Türklere karşı yaşanan hezimette hayatını kaybeden Kral III. Wladyslaw'ın yerine geçen kardeşi IV. Kazimerz Jagiellończyk'ın payı büyüktür (Knoll, 2016: 264). Diğer taraftan ise Papa Eugene kiliseye barış ve birliği getirememiş, ancak Papalık ayrıcalıklarını uzlaşmacı meydan okumalara karşı kararlılık ve inatla savunmuş, 1447 Mart ayında ilerleyen yaşı ve hastalıklarına yenik düşmüştür. Başa çıkılması çok daha kolay olan halefi V. Nicholas ise yepyeni bir başlangıç gerçekleştirmiştir (Knoll, 2016: 265).

⁹⁹ 5 Kasım 1439'da Basel Konseyi, V. Felix'i Papalığa seçmiştir. V. Felix, eski Savoyard Dükü VIII. Amadeus'dur ve sadece bu makama sahip olan son sivil kişi değil, aynı zamanda Roma Katolik Kilisesi'nin son antipapasıdır. Büyük Batı Bölünmesi'nin sona ermesinden yirmi iki yıl sonra, St. Peter (Papalık) tahtı için yine iki aday mevcuttur. Papalık makamı bölünmez olduğundan, IV. Eugene (1431-1447) ve halefi V. Nicholas (1447-1455) ile V. Felix (1439-1449) arasındaki rekabet esastır. 'Antipapa' şeklinde atıf bir hüküm anlamını taşımaktadır: Hamilinin gayri meşruluğunu göstermektedir. Ancak bu gayri meşruluk, olaydan sonra uygulanan daha ziyade tarihsel-politik bir adlandırmadır (A Companion to the Council, 2017: 443).

¹⁰⁰Jan Elgot (1390/1398-1452) Hukukçu, diplomat ve Kraków Üniversitesi rektörüdür (1427, 1437-1438).

6 Temmuz 1447 günü Kral IV. Kazimierz, Polonya'nın Roma'ya bağılılığını resmen ilân ederek, tarafsızlığını sonlandırmıştır. Ancak üniversite de dâhil olmak üzere bazı soylu ve din adamlarının tepkileri mevcuttur. Okul krala bu anlamsız kararını ertelemesi için talepte bulunmuş, kilise ve devlet meseleleri çözümlenene dek mevcut statükoyu yıl sonuna kadar sürdürmesini istemiştir. 1448 yılında ise sorunlar daha da belirginleşmiştir. V. Nicholas, üniversitenin bağılılığını temin edebilmek amacıyla Polonya'ya komisyonla birlikte elçi göndermiştir. Elçi, kente ulaştığında onu yok sayan fakülte üyeleri hariç, herkes tarafından oldukça iyi karşılanmıştır (Knoll, 2016: 265). Bu durum, bir yandan büyük skandal yaratırken; öte yandan, eleştirilmelerine rağmen tanınmalarına yol açmıştır. Şikâyetle bulunan elçiye karşılık olarak profesörleri huzuruna çağırarak IV. Kazimierz, defalarca Basel'den vazgeçmeleri ve V. Nicholas'ı tanımalarını istemiş de, onları kararlarından vazgeçirememiştir. Bunun neticesi olarak ise elçi Avrupa'daki tüm üniversitelerin Roma'yı tanıdığını, bir tek Kraków'un buna uyum sağlamadığını ifade etmiştir (Knoll, 2016: 266).

Sorunlar yavaş yavaş çözülmeye başlamış olup; 7 Nisan 1449'da Felix istifa etmiş, Hæc Sanctæ Kararnamesi¹⁰¹ yeniden onaylanarak, konsey üyeleri görevden alınmıştır. Felix ve konseyin son destekçisi olan Kraków Üniversitesi 3 Temmuz'a kadar boyun eğmese de, Nicholas'ı tanımak durumunda kalmıştır. Sonuç olarak, bu uzlaşmacı dönem boyunca üniversite, Polonya'nın ulusal yaşamına aktif olarak dâhil olmuştur. Zaman zaman zekice ve etkili bir şekilde kraliyet politikasını desteklemiş; diğer zamanlarda ise kendi çıkarlarını savunarak, krala karşı hareket etmiştir. Ancak bu yaşananlar her ne kadar olumsuz olsa da, aralarındaki ilişkide onarılamaz tahribatlara sebep olmamıştır. XV. yüzyılın ikinci yarısında okulun rolü daha az olmasına rağmen, daha geniş bir topluluğa hizmet etmeyi ve üzerlerinde etkili olmayı sürdürmüştür (Knoll, 2016: 267).

Kısaca ifade edecek olursak Hussit Savaşları, Bohemya'da bir devrim olmaktan uzaklaşmış, tüm Merkezî Avrupa'ya yayılmak suretiyle mevcut durumu altüst etmiştir. 1433'ün sonlarına doğru, savaşı sona erdirmeyi ve Hussitleri tanımayı amaçlayan bir uzlaşma anlaşmasının ilk taslağı tamamlanmış olup, Basel Konseyi ve Hussit tarafının temsilcileri olan Praglılar, Taboritler, Yetimler tarafından

¹⁰¹ Hæc Sanctæ Kararnamesi: Bu kararnamenin genel iddiası, genel bir konseyin kiliseyi temsil etmesi üzerine olmuştur. Contance Konseyi'nde yazılmış olmasına rağmen, Basel Konseyi'nin merkezî kararnamesi haline gelmiş; hem tarihini hem de mirasını etkilemiştir (A Companion to the Council, 2017: 11).

imzalanmıştır (Halecki, 1980: 148). Hussitler 5 Temmuz 1436 günü anlaşmayı kabul etmişler; 16 Ağustos'ta ise Bohemya Kralı Zygmont, yirmi yıllık mücadelelere son vermek adına barışın yeniden tesis edildiğini duyurmuştur. Bu mutabakat 1437 yılında Basel Konseyi tarafından onaylanmıştır. Bohemya'nın heretik bir ulus olarak aforoz edilmesi de bu suretle iptal edilmiştir. Söz konusu anlaşma Papa II. Pious'un 31 Mart 1462'deki etkilerini geçersiz kılması ve hükümsüz olarak iptal etmesine rağmen, Bohemya Krallığı yasasının bir parçası haline gelmiştir (Knoll, 2016: 368).

Polonya'nın o dönemlerde dış ilişkiler bazında bunlar yaşanırken, ülkede ise bazı iç sorunlar hüküm sürmektedir. Bu sorunların temelinde de, Polonya Kralı Jagiełło'nun kuzeni Witold ile en başından itibaren arasında var olan anlaşmazlıklar yatmaktadır. Zira Witold, Jagiełło'nun Polonya ile Litvanya'nın birliğine onay vermesini asla kabullenememiş, söz konusu birliği her fırsatta yıkmak için çaba sarf etmiş, ölümünün ardından kardeşi de konuya dâhil olmuştur. Ancak her ne kadar başarılı olamasalar da, birliğe zarar vererek, yıprattıkları bir gerçektir. İlerleyen süreçte birliğin bekası adına bazı savaş ve sonrasında ise barış antlaşmaları yapılması durumunda kalınmıştır. Aşağıda ele alacağımız antlaşmalar da bu kapsamdaki antlaşmalar arasında yer almaktadır.

1.4.8. Grodno Antlaşması (1432) ve Brześć Kujawski Barışı (1435)

Jagiełło'nun en önemli sorunlarından biri de Zygmont Luksemburski'nin Polonya-Litvanya Birliğini yıkma isteği olmuştur. Zygmont'a göre bunun en kolay yolu, Witold'un kral olacağı bir Litvanya Krallığı kurmaktır. Witold'un arzusu da bu yöndedir, ancak Polonyalı lortlar buna karşı çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda Jagiellon Hanedanlığının her iki tarafı için de oldukça tehlike arz etmektedir. Yani sorunun çok büyük olduğunu söylemek mümkündür (Pietrzak, 2015: 83).

Witold'un ölümünden sonra Polonya-Litvanya karışıklığı, halefi ve kardeşi Świdrygiełło¹⁰² (1370-1452) tarafından sürdürülmüştür. Świdrygiełło, kardeşinin ilişkilerini devam ettirmekle kalmamış; Polonya'ya saldırmış, Tötonlar ile işbirliği yapmış ancak başarılı olamamıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler iki ülke arasında Horodło ile kurulan bağı önemli ölçüde zayıflatmış, durumu telâfi etmek ve eski haline getirebilmek amacıyla ise 1432'de Grodno'da yeni bir birlik antlaşması

¹⁰² Świdrygiełło (1370-1452): Witold'un ardından 1430-1432 döneminde Litvanya Büyük Düküdür. (<https://twojehistoria.pl/encyklopedia/swidrygiello-boleslaw-wielki-ksiaze-litewski-1430-1432>).

yapılmıştır. Bu antlaşmayla Jagiełło, Witold'un kardeşi Zygmunt Kiejstutowicz'i Litvanya Büyük Dükü olarak tanımış, Roma Katolik Kilisesini reddeden Litvanya ve Rutanya halkına Polonya vatandaşlığının yanı sıra Roma Katolik soylularıyla eşit haklar vermiştir (Lewinski-Corwin, 1917: 86). XV. yüzyıl Roma Katolikliğine göre geçerli olan önyargı ve duygular göz önüne alındığında, bu antlaşmayla Polonya'nın adalet ve eşitlik kuralları doğrultusunda sağlam temeller üzerine oturtulmuş olduğu kabul edilebilir.

Zygmunt Luksemburski 1437'de oğlu olmadan öldüğünde, üç tacını da kızı Elżbieta ile evli olan Albrecht Habsburg'a bırakma kararı almıştır. Almanya'da seçilen Albercht, imparatorluğun neredeyse kesintisiz olarak devam etmiş olan Habsburg hükümdarları silsilesini başlatmıştır. Macar verasetine de zorluk çekmeden sahip olan Albrecht, Bohemya'da, Jagiellon Hanedanının bir üyesini tekrar ulusal bir Alman karşıtı aday olarak öne süren güçlü bir muhalefetle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu durum, 1435'te Litvanya'daki iç savaşın¹⁰³ Jagiellon siyasî anlayışının zaferiyle sonuçlanması ve Zygmunt Luksemburski'nin doğu politikası tarafından dolaylı olarak kışkırtılan Polonya ile Tarikat arasında yinelenen savaş nedeniyle mümkün olmuştur (Halecki, 1980:150).

Haziran 1433'te Polonya, Zygmunt Luksemburski tarafından Töton Tarikatı'nın özerk bir kolu olan Livonya (Urban, 2005: 259) aracılığıyla Świdrygiełło'ya gizli destek sağlanmasını durdurmak için Çek Hussitler ile ittifak kurmuştur (Urban, 1999: 306-308). Töton Şövalyeleri, Hussitlere karşı Papa ve Zygmunt Luksemburski'yi desteklemektedir. Dört ay boyunca Prens Feodor Ostrogski¹⁰⁴ (1360-1446) liderliğindeki güçler de dâhil olmak üzere Hussit ordusu Neumark, Pomorze ve Batı Prusya'daki Töton topraklarını harap etmiş (Christiansen,

¹⁰³ Litvanya İç Savaşı (1432-1438): Witold'un 1430'da bir varis bırakmadan ölmesinden sonra (Rowell, 1994: 69), Litvanya Büyük Dukalığı'nda kimin tahta geçeceği üzerine bir çatışmadır. Savaş bir tarafta Töton Şövalyeleri ile müttefik olan Świdrygiełło, diğer tarafta ise Polonya Krallığı tarafından desteklenen Zygmunt Kiejstutowicz (1365-1440) tarafından yapılmıştır. Bu savaş, Polonya-Litvanya arasındaki kişisel olan Krewa Birliğini bozmaya yönelik bir tehdit niteliğine sahiptir. Świdrygiełło'nun Töton Tarikatı'nın Büyük Üstadı Paul von Rusdorf ile ittifakı, Polonya-Töton Savaşını (1431-1435) başlatmış, ancak Świdrygiełło zafer elde edememiştir (Christiansen, 1980: 242-243).

¹⁰⁴ Daniil Ostrogski'nin oğlu olan Prens Feodor, Rurikid soyundan gelmekte olup, Volhynia'da güçlü bir kodamandır (britannica.com).

1997: 242-243); 13 Eylül 1433 tarihinde Jasinieć'te¹⁰⁵ Noel'e kadar yürürlükte olan bir ateşkes imzalanmıştır (Urban, 1999: 347-350). Polonyalılar Töton Şövalyelerine, anlaşmazlığın çözümü için Papa veya Floransa Konseyi ve imparatora yaptıkları çağrılara son vermeleri; Nieszawa¹⁰⁶'nın teslim olması ve Świdrygiełło ile ittifaklarının sona ermesi gibi birkaç koşul öne sürmüşlerdir. Ancak Töton Tarikatı'nın, söz konusu şartları reddetmesi, Polonya tarafından yeni bir saldırıyı gündeme getirmiş olsa da, on iki yıl boyunca devam edecek olan Łęczyca Ateşkes Antlaşması (15 Aralık 1433) imzalanmış ve Töton Tarikatı Świdrygiełło'ya verdiği desteğin durdurulması da dâhil olmak üzere Polonya'nın diğer taleplerini kabul etmiştir (Prochaska, 1908: 267). Dahası, her iki taraf da bir barış imzalanıncaya kadar işgal ettikleri toprakları kontrol etmeyecek ve bu ateşkesi değiştirmek için yabancı güçlerin arabuluculuğuna başvurmayacaklarına dair taahhütte bulunmuşlardır. Yapılan bu antlaşma Polonya topraklarındaki savaşın sonu olurken, Litvanya'daki mücadele iki yıl daha devam etmiştir (Rogalski, 1846: 210).

Jagiello Mayıs 1434'te öldüğünde, Tarikat, Świdrygiełło'yu desteklemeyi sürdürmüştür (Urban, 1999: 311). Bu nedenle çıkan Wilkomierz Savaşı¹⁰⁷, 1435 yılının Eylül ayında Wilno'nun kuzeybatısındaki Umergè yakınlarında yapılmıştır. Świdrygiełło'nun, Hussit Komutanı Zygmunt Korybutowicz (1395-1435) liderliğindeki birlikleri Polonya-Litvanya ordusu tarafından yenilgiye uğratılmıştır (Simas, 1978: 140-141). Töton Tarikatı söz konusu meseleleri çözüme kavuşturabilmek adına kabul edilen Brześć Kujawski Barışı (31 Aralık 1435) ile topraklarının çok az bir bölümünü kaybetmiş olsa da, Polonya karşıtı politikalarından vazgeçmeye mecbur kalmıştır (Halecki, 1980: 150). Töton Tarikatı bu anlaşmayla Polonya-Litvanya Birliğini kırmaya çalışan Świdrygiełło'ya desteklerini kesmeyi ve gelecekte yalnızca Polonya ve Litvanya tarafından uygun şekilde ortaklaşa seçilen

¹⁰⁵ Jasinieć: Polonya'nın batısında, Lubusz Voyvodalığına bağlı Gorzów ilçesinde Gmina Bogdaniec idarî bölgesinde bir köydür. Bogdaniec'in yaklaşık 7 kilometre doğusunda ve Gorzów Wielkopolska'nın 10 kilometre batısında yer almaktadır (britannica.com).

¹⁰⁶ Nieszawa: Kuzey-Orta Polonya'da, Kujawy-Pomorze Voyvodalığı'na bağlı bir kasaba ve komündür (britannica.com).

¹⁰⁷ Wilkomierz Savaşı: Bu savaş 1 Eylül 1435 tarihinde Litvanya Büyük Dukalığı'nın yakınlarındaki Ukmergė'de, Polonya Krallığı'ndan askerî birliklerin desteğiyle Büyük Dük Zygmunt Kiejstutowicz (1365-1440) kuvvetleri Świdrygiełło ve Livonyalı müttefikleri arasında gerçekleşmiştir. Savaş, Litvanya iç savaşının (1432-1438) belirleyici bir unsuru olmuştur. Świdrygiełło, taraftarlarının çoğunu kaybetmiş ve Büyük Dukalığın güneyine doğru çekilmiş; nihayetinde ise barış sağlanmıştır. Livonya Düzenine verilen hasar, Töton Tarikatı üzerindeki Grunwald Savaşının verdiği tahribata mukayese edilecek olursa tarikatın temelden zayıfladığını söylemek mümkündür (Kiaupa, 2000: 210).

Büyük Dükleri desteklemeyi kabul etmiştir. Ayrıca bu toplantıda Polonya Krallığı ve Litvanya kalıtsallığı arasında varılan karar neticesinde 123 yıl daha devam edecek bir uzlaşma sağlanmıştır (Dabrowski, 2014: 74). Birliğin devletleşme süreci doğrultusunda bu antlaşmanın büyük bir önem arz ettiğini söyleyebiliriz.

1.5. III. Władysław Warneńczyk Dönemi (1434-1444)¹⁰⁸

Albrecht Habsburg'un ölümüyle Jagiełło'nun büyük oğlu III. Władysław'ın Macar tahtını elde edebilme ihtimali, politik plânları doğrultusunda, özellikle de Türkler ile yapılacak savaşta söz sahibi olmayı arzulayan Zbigniew Oleśnicki'nin dikkatini çekmiştir. Macarlar her ne kadar, bunun karşılığında Spisz bölgesinin iadesi, Boğdan, Podolya ve Rus' topraklarına ilişkin sorunların çözümü ve Türklere karşı destek talebi gibi onaylanması zor şartlar sunmuş olsalar da, Zbigniew Oleśnicki bunları kabul etmiştir (Dabrowski, 2014: 72) .

1440 yılında III. Władysław Macar tahtına çıkmıştır, ancak dul kraliçe Elżbieta'nın dünyaya henüz dünyaya gelen oğlu Władysław Pogrobowiec'in taht iddiası ve yeni kralın (III. Władysław) başarısız yönetimi, ülkenin bölünerek iç savaşa sürüklenmesine yol açmıştır. Papa'nın arabuluculuğu neticesinde 1442 yılında III. Władysław ve Kraliçe Elżbieta arasında Władysław Pogrobowiec on altı yaşına gelene kadar yeni kralın, Macar tahtını muhafaza etmesi hususunda anlaşmaya varılmıştır. III. Władysław'ın Papa Eugene ile birlikte Türklere karşı bir haclı seferi düzenleme kararı ise onun, Papa'nın tarafında yer aldığının bir göstergesi niteliğini taşımaktadır (Arık, 2010: 109-112).

1.5.1. Varna Savaşı'na Doğru

Jagiellon Birliği'nin Merkezî Doğu Avrupa'daki öncü rolü, Albrecht Habsburg'un ölümüyle Polonya Kralı III. Władysław'ın Macaristan kralı seçildiği 1440 yılından itibaren belirginleşmeye başlamıştır. Her ne kadar Polonya ve Litvanya arasında önemli anayasal ve bölgesel sorunlar bulunsa da, aynı hanedanlık altında süren birliktelikleri garanti edilmiştir. Ancak Habsburg hanedanı sadece Bohemya'nın kontrolünü elinde tutmakla kalmamış, aynı zamanda Macaristan'daki III. Władysław'a da karşı çıkmış ve onu, yürütmeyi vaat ettiği büyüyen Osmanlı tehlikesine karşı mücadeleyi ertelemeye zorlamıştır. Ancak Kardinal Cesarini'nin Avusturya ile

¹⁰⁸ 1434-1444 Polonya kralı, 1440-1444 Macaristan kralıdır.

anlaşma görüşmeleri yaptığı esnada (1442), Bizans İmparatorluğu'ndan kalanları muhafaza ederek ve Balkan halklarını kurtararak, Floransa Konseyi'ni¹⁰⁹ güvence altına almak uğruna son bir çaba harcanmasının da vakti gelmiştir (Halecki, 1980: 153).

1443 yılında genç kral Hünyadi liderliğinde gerçekleşen ilk Haçlı seferi başarılı olmuştur. Macar ordusu, Sırp Despotluğu ve Polonyalı şövalyelerin de katılımlarıyla Bulgaristan boyunca ilerleyerek Balkan dağlarına kadar ulaşmıştır. Konstantinopolis'e doğru devam etmek için vakit geç olmuş ve Türkler çarpışmalarda yenilgi almışlardır. Bir sonraki sefer, Papa'nın çağrısı üzerine bir Hristiyan filosunu seferber etme ve Boğazlara gönderme sözünü verdiği batılı yöneticilerin işbirliğiyle ertesi yıl düzenlenmiştir (Halecki, 1980: 153). Ancak Türklere karşı sefer düzenleme fikri, bu savaşın bir Macar savaşı şeklinde nitelendirilmesi nedeniyle ülkede pek fazla etki yaratmamıştır. Diğer ülkeler açısından değerlendirildiğinde de benzer durum söz konusudur. Habsburglar, yaşanacak savaşın neticesinde Jagiellon Hanedanlığının

¹⁰⁹ Floransa Konseyi: Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birliği adına 6 Temmuz 1439'da imzalanan bu konsey, Litvanya'da olduğu kadar Polonya'daki Ortodoksları da önemli ölçüde etkilemiştir. Böylelikle Papa'nın üstünlüğü tanınmış, evrensel Hristiyan kilisesinin başı durumuna gelmiş ve tüm tartışmalı noktalarda Katolik kilisesinin görüşleri kabul olunmuştur (İnalçık & Oğuz, 1989: 80). Söz konusu antlaşma, Kiev ve tüm Rusların metropoliti Isidor tarafından 5 Şubat 1441 tarihinde Kiev'deki St. Sophia Katedrali'nde ilân edilmiştir (Frost, 2015: 310). Konseyin, Moskova kilisesince reddedilmesinin yanı sıra; Katolik güçlerin Konstantinopolis'e yardım hususundaki başarısızlıkları, Floransa Konseyi'nin tamamıyla olumsuz olduğunu ortaya koymuştur. Polonya-Litvanya açısından değerlendirildiğinde ise durum biraz daha farklıdır. Floransa Konseyi, Litvanya Ortodoks kilise ve toplumunun kendi mütevazı çizgilerinde devam etmelerini sağlamak üzere bir yapı oluşturmuş ve bu yapı gelecek yüzyılda da gelişimini sürdürmüştür. Bu noktada şunu belirtmekte fayda vardır ki-Floransa'da ne Polonya, ne de Litvanya adına herhangi bir temsilci bulunmazken, sadece, 22 Kasım 1439'da Ermeni kilisesi için ayrı bir antlaşma imzalayan Lwów piskoposu mevcuttur. Antlaşmanın yapılmasının ardından, Moskova'ya dönüşü sırasında Polonya-Litvanya'dan geçen Isidor, Oleśnicki'nin Basel Konseyi'ni kabul etmesi ve bu hususta aralarında tartışmalar yaşanmasına rağmen III. Władysław tarafından oldukça sıcak karşılanmış, Kraków Katedrali'nde doğu usullerine göre bir ayin yönetmesine de izin verilmiştir. III. Władysław'ın Macar tahtına seçilmesinden sonra, Osmanlı saldırıları için yapılan hazırlıklar, özellikle Eflâk Ortodoks kilisesi ile Moldovya'nın da konseye imza atmaları ve 22 Mart 1443'te III. Władysław'ın, Rutenya kilisesinin hak ve özgürlüklerini garantileyen bir tüzük yayınlamasından itibaren birlik adına elverişli siyasî ortam yaratmıştır. Böylelikle Ortodoks kilisesi, kendi inanç ve ritüellerini özgürce devam ettirmeleri karşılığında Roma kilisesi ve Papa'yı tanımak durumunda kalmıştır. Bu düzenlemeyle Litvan Ortodoks soylular, inançlarına dair herhangi bir zorlama ile karşılaşmadan Horodło'nun sunduğu imtiyazlardan faydalanmaya başlamışlar ve bu durum, Litvanya'nın birliğe olan desteğinin büyümesine yol açmıştır (Orvis, 1916: 57). Jagiellonlar için kilise birliği, büyük dukalığın dinî anlamda bölünmesine net bir çözüm getirmiştir. Ancak Ortodokslardan değil, Katolik kilisesinin önemli muhalefetiyle yüz yüze gelmişlerdi (Frost, 2015: 311). Floransa Konseyi'nin 1484 yılında Konstantinopolis patriği tarafından reddedilmesine ve doğan bütün sorunlara rağmen Polonya ve Litvanya'daki Ortodoks kiliseleri hayatta kalmış, hatta XVI. yüzyıl boyunca gelişimlerini sürdürmüşlerdir (Frost, 2015: 312).

Macaristan'da güçlenmesinden endişe ederken, yalnızca Sırp ve Polonyalılar askeri destek temin etmişlerdir (Arık, 2010: 112).

1.5.2. Varna Savaşı

Osmanlı Devleti ve Macaristan önderliğindeki Haçlı ordusu arasında 1444 yılında gerçekleşen savaşın sebebi, Bizans ve Papalığın desteklediği Macarların liderliğindeki Hristiyan güçlerin Türkleri Balkanlar'dan çıkarmak, Edirne'ye kadar inerek burayı elde etmek ve Türk tehdidini tamamıyla ortadan kaldırmak amacına dayanmaktadır.

Sırp Despotluğu ve Eflâk Voyvodalığı üzerinde Macarlar ile olan siyasî çekişme büyük bir mücadeleye yol açmak üzeredir. 1439'da II. Murad'ın Sırbistan'a girdiği süreçte, yukarıda da bahsedildiği üzere Papalık vasıtasıyla Hristiyan dünyası birleşmek suretiyle aralarındaki dinî meseleleri çözümlemiş ve Türklere karşı yeni bir haçlı savaşı başlatma çabaları hız kazanmıştır (Emecen, ty: 527). Aynı yıl Ortodoks ve Katolikler arasında Floransa'da sürdürülen görüşmeler sonucunda kiliselerin birleştirilmesi kararı alınmış; ayrıca siyasî açıdan Türklerin Avrupa topraklarından sökülüp atılmasına ve Bizans imparatoruna yardım edilmesine dair anlaşma sağlanmıştır (Bielski, 1527: 372-375).

Bu esnada Macar tahtında, 1439'da ölen Albrecht Habsburg'un yerine geçen III. Władysław bulunmakta olup; Macarlar, Belgrad önlerinde başarısızlığa uğrayan Türklere karşı harekâta girişmiştir. Söz konusu harekâtın neticesinde Macar birliklerinin 1443-1444'te Tuna'yı aşıp Türk birliklerini bozguna uğratmaları, Türklerin artık Balkanlar'dan çıkarılacağına ilk işareti anlamını taşımaktadır. Yaşanan yenilgi üzerine Sultan II. Murad barış görüşmelerini başlatmıştır. Sırp Despotu Jerzy Brankowicz¹¹⁰, Türklerin barış önerilerinden etkilenmiş ve Haziran 1444'te bir Macar-Sırp heyeti, o zamanki Türk başkenti Edirne'ye gönderilerek, orada Sultan II. Murad ile on yıllık bir ateşkes antlaşması yapılmıştır (Edirne-Segedin Antlaşması, 12 Haziran 1444) (Sugar, 1996: 29). Bu antlaşmaya göre Sultan II. Murad:

¹¹⁰ Jerzy Brankowicz (1375-1456): 1427 yılından itibaren Sırp Despotu olan Brankowicz, 1443-1444 yılları arasında Hinyadi'nin seferine katılmıştır Szlossera, 1874: 68). Daha geniş bilgi için ayrıca bkz. Encyklopedyja Powszechna (1860), Tom IV, Nakład, Druk i Własność S. Orgelbranda Księgarza i Typografa, Lwów.

- Daha önce ele geçirdiği toprakları Macarlara iade etmek;
- Sırbistan'da Macar müttefiki Brankowicz yönetiminin yeniden tesis edilmesini sağlamak;
- Yüksek miktardaki savaş tazminatını ödemek;
- Krala askerî açıdan destek vermekle yükümlü kılınmıştır (Dvornik, 1962: 234-235).

Bu şartlar 1444 yılının Ağustos ayında Macarlar tarafından onaylanmıştır ki bu, Macaristan'daki Papalık görevlisinin hükmünü yitirdiğini ortaya koymaktadır. Fakat Cesarini ve Venedik filosunun Hristiyanlara yardımcı olmak üzere yola çıkacağını haberini alan Kral III. Władysław, düşüncesini değiştirerek, antlaşmayı feshetmiş ve yeni bir savaşın hazırlıklarını yapmaya başlamıştır (Arık, 2010: 113). Ancak Aşıkpaşazâde'ye göre gerçek anlamda bir barış mı, yoksa geçici bir ateşkes mi olduğu, bizzat Macar kralının bunu yemin ile tasdik edip etmediği konusu tartışmalı olan bu antlaşma, Papa'nın temsilcisi Kardinal Cesarini ve Bizans imparatorunun devreye girmesiyle hükümsüz kalmıştır. Zira bu sırada Papalık yeni bir sefer için hazırlıklara başlamıştır. Macar kralının Kardinal Cesarini'nin yönlendirmesiyle 4 Ağustos 1444'te bir beyanname yayımlayarak savaş ilânını kesinleştirmesi neticesinde Osmanlı kuvvetleri Varna'ya doğru yönelmiştir (Aşıkpaşazâde, 2003: 475-476).

Sultan II. Murad'ın Avrupa'ya doğru ilerleyişini durduramayan ordular Bulgaristan kıyısında yer alan Varna'da büyük bir güçle karşılaşmışlardır. 10 Kasım 1444 günü Kral III. Władysław cephede savaşırken öldürülmüş, hatta kafası kesilmiş (Doukas, 2008: 197); Hünyadi ise Varna'yı terk etmiştir. Bu sefere destek veren Kardinal Cesarini de hayatını kaybetmiş ve Hristiyan ordusu ağır bir yenilgi almıştır (Długosz, 2009: 365; Księga 11 i 12). Siyasî açıdan en önemli sonuçlarından biri de, Osmanlıların Avrupa'dan çıkarılabileceği inancının sarsılması olan bu zaferin sonucunda Konstantinopolis'in ele geçirilebilmesi için son şans da kaybedilmiştir (Emecen, ty: 529). Böylelikle kısa süreli Polonya-Macaristan Birliği 1444 felaketinde sona ermiş; Polonya-Litvanya Birliği sadece, III. Władysław'ın yerine geçen, Orta Çağ'ı kapatan hükümdarlık süresi boyunca başarılı bir yönetim sergileyen IV. Kazimierz döneminde güç kazanmıştır (Morfill, 1893: 56).

Varna yenilgisinin ertesinde halk arasında, bu savaşta yaşanan felakete dair birtakım söylentiler yayılmış, bahsi geçen söylentiler hayatta kalarak evlerine dönen insanlar tarafından da doğrulanmıştır. Bu rivayetler arasındaki en önemli konulardan biri de Kral III. Władysław'ın ölmüş ya da kaçırılmış olabileceğine ilişkindir. Hatta bu savaşın ardından Polonyalı elçiler Suchodolski ve Jan Rzewinski'nin Osmanlı topraklarına giderek, kralın akıbetini araştırdıkları bilinmektedir (Kurat, 1966: 445). Edirneli Oruç Bey de kralın ölmüş olduğunu 'Oruç Beğ Tarihi' adlı kroniğinde şu ifadelerle onaylamaktadır: “*Kral ordusundan bir kâfir tutup getirdiler. O başı ona gösterdiler. O kâfir, o başı görüp ağladı. ‘Kral’ın kendisidir’ dedi. Ondan başkaları da bildiler. O başı gördüler*” (Edirneli Oruç Beğ, 1072: 96). Ancak bu tür bilgilere rağmen bir kısım ise kralın hayatta olduğuna ve Konstantinopolis, Venedik, Transilvanya ya da Arnavutluk'ta bulunduğu dair ısrarını sürdürmüştür. Bu şüpheler üzerine Romanya, Yunanistan ve Bulgaristan'a gidilerek, konunun yerinde araştırılmasına karar verilmiş; gerçekleştirilecek olan araştırmalara beklenenden çok daha fazla katılım olmuştur. Fakat yapılan incelemelerden bir sonuç alınamayınca Kral III. Władysław'ın öldüğü kabul edilerek, Zbigniew Oleśnicki'nin tavsiyeleri doğrultusunda Litvanya Büyük Dükü Kazimierz Jagiellończyk Polonya Kralı olarak ilân edilmiştir¹¹¹ (Długosz, 2009: 11,12; Księga 12).

1.6. IV. Kazimierz Jagiellończyk Dönemi (1447-1492)

Litvanya Büyük Dükü Zygmunt Kiejsutowicz'in ölümünün ardından 1440 yılında onun yerine geçen IV. Kazimierz¹¹², sadece Litvanya'da hüküm sürdüğü yıllar boyunca, büyük dukalığın gücü önemli ölçüde artmıştır. Töton Tarikatı ile ilişkilerin hâlâ kararsız olduğunu ve Moskova'nın kendi iç krizinden sonra Doğu Avrupa'da üstünlüğü hedeflediğini yeterince anlamayan yerel aristokrasi de güç kazanmıştır (Morfill, 1893: 60). IV. Kazimierz'in yönetimi boyunca Litvanya soylularının hakları, dükler, kodamanlar ve boyarlar dinî ve etnik kökenleri her ne olursa olsun Polonyalı soyluların haklarıyla eşit bir temele oturtulmuştur. Litvanlar yalnızca Polonya ile

¹¹¹ Sroka'nın makalesinde, her ne kadar Türk tarihinde öldüğü geçiyor olsa da, Portekiz'de Madeira Adası'nda yaşadığından, Christoph Colomb'un babası olduğuna, mezarının Varna yakınlarında 'Ak Yazala Baba' adlı Yunan Şapeli'nde bulunduğu kadar pek çok söylenti ele alınmıştır (EK-3, 3/1/0/17/1787,3/1/0/17/1788 NAC); (EK-4, 3/4/0/15/202/1, NAC). Daha geniş bilgi için bkz. Sroka, Stanisław A. (2016), “Ślawa, Chwała i Plotka. Władysław Warneńczyk Jako Król Węgier”, *Przegląd Nauk Historycznych* 15 (2), pp. 103-126.

¹¹² 1440-1492 Litvanya büyük dükü, 1447-1492 Polonya kralıdır.

kişisel bir birlik içinde tam eşitlik iddia etmekle kalmamış, aynı zamanda, başlangıçtan beri iki ülke arasında tartışma konusu olan Wołyń (Volhynia) ve Podolya için de benzer talepte bulunmuşlardır (Halecki, 1980: 154). Litvanya'nın henüz sahip olduğu kültürel ve anayasal gelişim aşamalarına karşılık gelen bu eşitlik prensibi IV. Kazimierz'in 1446 yılındaki seçimlerinde uygulamaya konulmuştur. IV. Kazimierz taç giymesinin ertesi senesinde o tarihe kadar büyük bir bölümü Rutenya tarafından kontrol altında tutulan iki eyalete geleneksel özerklik sağlayarak Podolya'yı Polonya'ya, Wołyń'ı ise Litvanya'ya vererek toprak meselesinde uzlaşma temin etmiştir. Böylelikle iç krizden ve Varna yenilgisinden sonra Polonya-Litvanya Birliği, Merkezî Avrupa'da şimdiye kadarki en geniş topraklarla yeni bir gelişim sürecine girmiştir. Ardından, Avrupa'nın en büyüğü olan Kutsal Roma İmparatorluğu'na entegre olarak, o zamanlar Avrupa topluluğunun açıkta kalan sınırlarına yerleşmişlerdir (Halecki, 1980: 155).

1444'te, IV. Kazimierz'in Litvanya Büyük dükü olduğu süreçte meydana gelen Varna yenilgisi neticesinde kardeşi III. Władysław hayatını kaybetmiş ve ülkede üç yıl süren bir yönetim boşluğu yaşanmıştır. Bahsi geçen zaman zarfında, yani kralsız geçen senelerde, yakında Polonyalı ilk kardinal olacak olan Piskopos Zbigniew Oleśnicki lider konumda yer almış ve IV. Kazimierz ise söz konusu fetret döneminin sonrasında, 25 Haziran 1447 tarihinde Polonya kralı olmuştur.

1.6.1. On Üç Yıl Savaşı (1454-1466) ve Toruń Barışı (1466)

1397'de Prusya soyluları tarafından hayata geçirilen Jaszczurczy Birliği¹¹³ her ne kadar kısa süreli olmuşsa da, 1440 yılında ona bağlı hareket edecek olan Prusya Birliği teşkil edilmiştir. Birliğin talepleri karşısında (Polonya ile kurulacak münasebetlerde serbestlik, tam ekonomik haklar, ortak yönetimde sınıf ayrımının ortadan kalkması ve Tarikat liderlerinin suiistimallerine engel olunması) rahatsızlık duyan Tarikat liderlerinin Kutsal Roma imparatorundan yardım talebi ülkede isyanların başlamasına yol açmıştır. Birliğin çalışmalarına sınır dışından magnatlar ve ticarî menfaatleri doğrultusunda Vistül aracılığıyla Baltık'a ulaşmak isteyen Wielkopolska soyluları da destek sağlamıştır (Arık, 2010: 117, 118). İsyanların bastırılabilmesi

¹¹³ Jaszczurczy Birliği: 1397 yılında kurulan, Prusya soylu ve şövalyelerinden oluşan, Töton Tarikatı içinde faaliyet gösteren bu birliğin amacı kanunsuzluklara karşı savunma yapmaktır. Birlik, Chełmno bölgesinin Töton Tarikatı topraklarından tamamen ayrılması ve Polonya tacına geri dönmesini öngörmektedir (Turnbull, 2003: 79).

amacıyla Prusya'dan gelen elçilik heyetiyle 6 Mart 1454'te Kraków'da imzalanan antlaşma doğrultusundaki kapsamlı ayrıcalıklar karşılığında Prusya, Polonya'ya bağlanarak Kraliyet Prusya'sı adını almış olsa da, bu durum Polonya'nın Tarikata savaş ilânı anlamı taşımaktadır (Friedrich, 2001: 95). Söz konusu imtiyazlara göre Polonya Prusya'yı kendi parlamentosu, hukuk sistemi ve darphanesi ile Polonya Krallığı'nın (Litvanya hariç) özerk bir parçası haline getirerek entegre etmiştir. Böylelikle Prusya soyluları Polonya soyluları ile eşit statü kazanmış, kentsel ayrıcalıklar onaylanmıştır. Ayrıca daha düşük Polonya vergileri çok daha yüksek olan Töton Tarikatı vergilerinin yerini almış; Prusyalı soylular, Prusya devlet dairelerinin tekeli elde etmişlerdir (Stone, 2001: 29).

Siyasî anlamda 1454 tarihli imtiyazlarla vergi ve askerî konularında iki önemli yetki vilâyetlere devredilerek, vergilerin konulması toprak meclislerinin rızasına bağlı hale getirilmiştir. 1454 imtiyazlarında bölge meclislerine devredilen işlerin kapsamı, aynı zamanda hükümdar ve bölge meclisleri olan zümre meclislerinin ortak yetki alanı haline gelmiş ve böylece kamu hukuku önem kazanmıştır. Bu durumda bölgesel konseyler krallığın siyasî sisteminde önemli bir değişiklik oluşturan ve daha ileri yapısal evriminin yolunu açan iktidarın uygulanmasına katılan organlar şekline dönüşmüştür (Makiła, 2021: 210). Ayrıca eşrafın yeni özgürlükleri genel bir tüzükle değil; ayrıntılarda da önemli ölçüde farklılık gösteren, şehirlere özel tüzüklerle güvence altına alınmıştır. Bu tüzüklerin en önemli hükmü ise kralın Sejm¹¹⁴ veya yerel Sejmikler¹¹⁵'in rızası olmadan genel vergi toplamaması veya yeni yasalar getirmemesi ilkesi olmuştur (Cambridge History, 1978: 245). Kısaca ifade edecek

¹¹⁴ Sejm: Üst sınıf (kral ve konseyi) ve alt sınıf olmak üzere iki bölümden oluşan Polonya Parlamentosu'dur. Parlamento yılda iki kez toplanarak, kararlar almakta; savaş, barış, vergilendirme uygulamaları, asillerin silah altına alınması gibi konularda görüşmeler yapmaktadır. Bu sayede güç kazanan soylular tahıl ambarlarını, çiftliklerini genişleterek; karşılıksız iş gücünden yararlanarak ve hububat ihracatı yaparak ekonomik gelirlerini arttırmışlardır. Söz konusu süreçler ise 'Soylular Cumhuriyeti'nin temellerini atmaktadır (Dabrowski, 2014: 80).

¹¹⁵ Sejmik: Polonya'nın yerel demokratik süreci, sıradan vatandaşların da sesinin yükselebildiği sejmik veya bölgesel yasamalara; sejmiklerin temeli ise tarih öncesi kurumlar olan Slavik askerî demokrasiler ve Slav gönüllülerinin oluşturduğu ordulara dayanmaktadır. Söz konusu Slavik ordular, M. S. 740 yılında, batıda Karol Wielki (Charlemagne) İmparatorluğu, doğuda ise Bizans sınırına kadar etkilidir (Pogonowski, 2010: 24). Sejmikler zamanla, siyasî özgürleşme ve sıradan vatandaşın devlet sorunları hakkında bilgi aldığı bir platform haline gelmişlerdir. Sejmikler, gerçek ve net yetkiyle donatılmış, usulüne uygun olarak seçilmiş temsilciler aracılığıyla karşılıklı istişare için olanak yaratmıştır. Nüfusun yaklaşık yüzde 10'u (bazı bölgelerde yüzde 20'si) tarafından temsil edilen bir soylu cumhuriyetine dönüşümü için Polonya monarşisinin yeniden şekillenmesinin başlangıcı olmuştur (Pogonowski, 2010: 25).

olursak Polonya, ekonomik ve politik baskılardan ötürü yorgun düşen Töton Tarikatı'nın yönetimindeki Prusya isyanından (1454) oldukça kazançlı çıkmıştır. Sürecin devamında Tarikat ve Polonya-Litvanya arasında yaşanan On Üç Yıl Savaşı, Vistül nehrini yeniden Polonya ticaretine açmış ve Baltık kıyıları boyunca Tötonların sahip olduğu toprakların bölünmesine sebebiyet veren Toruń Antlaşmasına zemin hazırlamıştır (Dabrowski, 2014: 79).

XV. yüzyılda Polonya'nın yaşadığı en önemli dış olaylardan biri de Töton Tarikatı ile karşılaştığı, yukarıda bahsi geçen On Üç Yıl Savaşı olmuştur. Temelinde ne Polonya, ne de Tarikatın bulunduğu bu mücadele kralın hayal kırıklığına uğrattığı Prusya halkı ve soyluları arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklanmıştır (Sedlar, 1994: 399). Bu savaş her ne kadar genel anlamda 6 Mart 1454 tarihinde Prusya'da başlayan ve 19 Ekim 1466'da Toruń'da barış ile sona eren bir süreç olsa da, asıl gelişmeler Grunwald Savaşında (1410) ortaya çıkmıştır. Zira savaşın sonunda Töton Tarikatında mali sıkıntılar meydana gelmiş; içten içe gelişen zayıflama, Tarikata karşı tabandan başlayan toplumsal hareketlere sebebiyet vermiştir (Makilla, 2021: 207).

On Üç Yıl Savaşı Polonya'nın bazı bölgelerinin beraberinde tüm Prusya'nın korkunç yıkıma uğradığı uzun ve sonuçsuz mücadelelerle başlamıştır. Savaşın on iki yıl boyunca uzatılmasının bazı nedenleri mevcuttur. Bunlar arasında ön plâna çıkan olağanüstü bir azim sergileyerek, kralın yanı sıra tüm enerjisini Tarikatın baskıcı gücünü kırmaya adanmış, büyük bir zenginlik ve deniz gücüne sahip olan Gdańsk şehri olmuştur (Cambridge History, 1978: 247). Bu kapsamda Gdańsk, Alman takviye kuvvetlerinin Tarikatın yardımına gelmesini engelleyerek, Polonya birliklerinin 1465 ve 1466'da ek kazanımlar elde etmesine; buna karşılık Brandenburg'un verdiği destek de Tarikatın Doğu Prusya'da bir dizi kaleyi zapt etmesine olanak sağlamıştır (Stone, 2001: 30). Tarikatın ordu ve nehir filosuna karşı elde edilen Polonya zaferi Vistül'ü yeniden Polonya ticaretine yeniden açmış; Chojnice'nin düşüşü ise Tarikatı teslimiyetin kaçınılmaz olduğuna ikna etmiştir. Neticede her iki taraf da Papa tarafından Toruń'da buluşmaya ikna edilmiştir. 19 Ekim 1466'daki Toruń Barışı ile bağımsızlığını kaybeden Tarikat (Cambridge History, 1978: 248), Vistül'ün batısındaki tüm topraklarını (Batı Prusya) özerk bir eyalet olarak Polonya'ya bırakmış; geri kalan toprakları ise uygulamada kendisine ait olsa da, yasal olarak Polonya tımarı haline gelmiştir (Sedlar, 1994: 399). Bu antlaşmaya göre:

1- Gdańsk, Pomorze, Toruń kentleri de dâhil olmak üzere Batı Prusya IV. Kazimierz'e; bu ve bundan sonraki yöneticileri Polonya Krallığı'nın vasalı olmak; ayrıca Doğu Prusya toprakları, krallığın tımarı şeklinde kalmak koşuluyla Töton Tarikatı'na verilmiştir (Morfill, 1893: 55).

2- III. Władysław'ın 1444 yılındaki ölümünü takiben Bohemya ve Macaristan, Polonya ile birlikten vazgeçmiştir. Bohemyalıların kralı George Poděbrady, Macarların ise Hünyadi'nin oğlu Mathias Corvinus olmuştur.

3- Polonya'nın yeni düşmanlarına Alman, Macar ve Bohemyalıların yanı sıra Moskova İmparatorluğu'nun da eklenmesiyle, o tarihten itibaren Türkler ve Tatarlarla da mücadeleleri başlamıştır¹¹⁶ (Morfill, 1893: 56).

Özetle 1466'da rakibin gücünün azalması, Polonya'nın uluslararası ölçekte artan öneminin önünü açmıştır. Aynı zamanda geniş kapsamlı iç değişimlere de sebep olarak Polonya'yı her bakımdan çağdaş bir güce dönüştürmüştür. Toruń Antlaşmasını takiben Prusya topraklarında bölgesel olarak küçülmüş ve siyasî açıdan zayıflamış Tarikat, Polonya kralına tâbi kılınmıştır (Górski, 1982: 9-10). Bu savaş askerî sistemde de değişikliklere sebep olmuş ve savaşın ana yükünün, kısmen kalıcı, hazırlıklı profesyonel bir orduya devredilmesi gerektiğini göstermiştir. Kısacası On Üç Yıl Savaşı, modern zamanların başlangıcında Polonya'nın gelişiminde önemli bir dönüm noktası oluşturan siyasî ve yapısal ilişkiler üzerinde çok taraflı ve kapsamlı etkiler yaratmıştır (Makilla, 2021: 213).

Ayrıca 1466 antlaşması Töton Tarikatı liderinin Polonya kralına derebeyi olarak sadakat yemini etmesini gerektirmiştir. Aslına bakılacak olursa 1466 yılından itibaren tüm Büyük Üstatlar, son kez 1489'da gerçekleştirilecek olan bu küçük düşürücü törenden kaçınmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Tarikatın yöneticisi Polonya kralının vasalı olmayı seçince (Ülgen, 2020: 105), Polonya ile işbirliği içerisine girmiştir (Halecki, 1980: 157). Ancak çözümler, Tarikatın söz konusu antlaşmanın yenilenmesini istemesinden de anlaşılacağı üzere tatmin edicilikten bir hayli uzaktır. Zira Polonya ve Tarikat arasındaki düşmanlık sürmüş; yaşanan savaş

¹¹⁶ Toruń Barışı için ayrıca bkz. Długosz, 1870: 430.

Polonya'ya, gelişen Prusya kentlerinden önemli miktarda vergi geliri sağlarken, Tarikatın askerî açıdan zayıflamasına yol açmıştır¹¹⁷ (Sedlar, 1994: 399).

Savaşın bitiminde Prusya'nın güvence altına alınmasının ardından Kral IV. Kazimierz, oğullarına taht bulmak üzere dikkatini güneye çevirmiş, bu hususta ise en çekici seçeneklerden biri Bohemya olmuştur. Bohemya'daki Hussite Savaşları George Poděbrady'nın (Jirí) kral seçilmesiyle sona ermiştir. Polonya'nın Hussitler ile olumlu ilişkileri, Kral IV. Kazimierz'e, George Poděbrady'nın 1471'deki ölümünden sonra tahta oğlu Władysław'ı geçirme şansını tanımıştır. Papalık, seçilecek yeni kral konusunda, Hussitleri bastırmaya daha yatkın gördüğü ve Macaristan'daki Türk yayılmasına karşı çok önemli bir savunma hattı teşkil edebilecek Matthias Corvinus'tan taraf olmuştur. Buna karşılık, Habsburg İmparatoru III. Friedrich ise Corvinus'u zayıflatmak ve Macar tahtını kendisine mal etmek için Jagiellonlar'a arka çıkmıştır. Fakat sonuç IV. Kazimierz'in beklediği gibi gerçekleşmemiş; Bohemya tahtını talep eden diğer isim olan Macar kralı Matthias Corvinus, Moravya ve Śląsk soylularının destekleriyle galip gelmiştir. Macaristan'da iki Jagiellon kardeş arasında Władysław'ın taraftarlarının kazandığı iki yıllık savaş neticesinde Jan Olbracht'a Macaristan'daki iddiasından vazgeçmesi nedeniyle 1491'de Śląsk'taki Głogów Dukalığı verilmiştir (Stone, 2001: 31).

1.7. Jan Olbracht Dönemi (1492-1501)

IV. Kazimierz'in üçüncü oğlu Jan Olbracht¹¹⁸ (1459-1501), öngörüsü ve cesaretiyle savaş hususunda iyi olmasına karşın, siyasî açıdan zayıf duruşuyla tanınmaktadır. Jan Olbracht, saray tarihçisi Jan Długosz'un yönetiminde Kallimach'tan (Philippo Buonaccorsi) hümanist tarzda bir öğrenim görürken, babasıyla birlikte Polonya-Litvanya'yı dolaşarak siyasî eğitim almıştır. 1486 yılında Ukrayna eyaletlerinde babasının temsilcisi olarak ilk bağımsız rolünü üstlenen Olbracht, Tatarlara karşı savaşta öne çıkmış (Grabarczyk, 2017: 32); Macaristan kralı olma girişimi ise başarısızlıkla neticelenmiştir (Stone, 2001: 32).

¹¹⁷ Bu noktada, yaşanan yenilgiden ötürü gittikçe güçsüzleşen Tarikatın geleceğinden de kısaca bahsedecek olursak Tarikat, 1525 yılında merkezini Württemberg'den Mergentheim'a (Güney Almanya) aktarmış, 1701'de Prusya Krallığı'nın ilânıyla giderek daha da yıpranmış; 1809'da ise Napolyon tarafından sonlandırılmıştır (Ülgen, 2020: 105).

¹¹⁸ 1492-1501 Polonya kralı, 1491-1498 Głogów düküdür (Encyclopedia Britannica, 1911: 458).

Jan Olbracht Polonya tahtını kazanabilmek uğruna kardeşi Władysław ve Mazowsze dükü de dâhil olmak üzere birçok rakibini geride bırakmak zorunda kalmıştır. Kral IV. Kazimierz 7 Haziran 1492’de öldüğünde Jan Olbracht Polonya kralı, küçük kardeşi Aleksander ise Litvanya Büyük Dükü seçilmiştir. Daha önceki bazı krallar gibi sadece anne tarafından Polonyalı olmayan Olbracht, III. Kazimierz ve I. Bolesław’ın doğrudan varisi olup, saf Piast kanı taşımaktadır (Morfill, 1893: 59). Bu durum, yapılan birlikler neticesinde kanları melez bir hale dönüşen ülke yöneticilerinin ardından, yıllar sonra yeniden gerçek bir Piast’ın kral olması açısından son derece önemlidir. Jan Olbracht iktidarlık sürecinde babasının, asillerin ayrıcalıklarına dayalı merkezî, parlamenter bir devlet inşa etme politikasını sürdürmüştür (Stone, 2001: 32).

Jan Olbracht’ın hükümdarlığında Polonya parlamentosu çift meclisli hale gelmiş; böylelikle 1493 yılı, Polonya anayasal monarşisinin olgunlaştığı bir yıl olmuştur. İki meclisli parlamento, kralın başkanlık ettiği Senato ve “Mareşal” unvanlı bir kişinin başkanlık ettiği Temsilciler Meclisinden oluşmaktadır. Bu 1795’e kadar kesintisiz 300 yıl süren temsili hükümet biçiminin Polonya’nın iç kalkınmasında önemli bir adım olmuştur. Ayrıca aynı yıl Sejm’in 160 yıl devam edecek olan başarılı parlamenter faaliyetlerinin başlangıcı olurken, bu süreçte ‘*Polska nie rzqdem stoi ale cnotq*’ yani ‘Polonya hükümetin değil, vatandaşlarının erdeminin yanındadır’ ifadesi geçerlilik kazanmıştır. 1494’teki Sejm yasası ise Zator ve Oświęcim Dukalığı’nın Polonya’ya dâhil edilmesinin yanı sıra Prusya’nın bölgesel kanunlarını da onaylamıştır (Pogonowski, 2010: 30).

Jan Olbracht’ın, başarısızlıkla sonuçlanan Boğdan seferinin ardından krallığının kalan yılları, savaş yaraları ve yenilgisinden kaynaklanan psikolojik sorunların yanı sıra frengi hastalığı sebebiyle daha sessiz geçmiş; 17 Haziran 1501’de ise hayatını kaybetmiştir (Stone, 2001: 33). Kralın kısa süren saltanatında yaşanan en önemli siyasî gelişmelerden biri de, ülkenin tarihi boyunca hiçbir zaman gündeminden düşmeyen, soylulara tanınan ayrıcalıklar ve bu ayrıcalıklar kapsamında gerçekleştirilen anlaşmalar olmuştur.

1.7.1. Piotrków İmtiyazları (1496)

Soylular, yüzyıllar boyunca kendilerine tanınan imtiyazlar sayesinde güçlenmiş ve siyasî önemleri artmıştır. Hatta kendi ordusuna sahip olan soylular ile

kral arasındaki mücadele yönetsel anlamda çok büyük önem taşımaktadır. Daha önce, 1374'te Ludwik Węgierski tarafından, kızının kraliçe olabilmesi doğrultusunda tanınan Koszyce İmtiyazlarının dışında, IV. Kazimierz Jagiellończyk da 1454 yılında soylulara 'Nieszawa İmtiyazları'¹¹⁹ adı altında birtakım ayrıcalıklar tanımıştır. Bu suretle askerî hariç tüm vergilerden muaf tutulan soylular, yaşamayı elde etmiş; yani kısaca, teorik de olsa devlet yönetimine sahip olmuşlardır. Bu hakları uygulamaya geçirebilmek adına ise 'Sejm' (meclis) den faydalanan soylular, böylelikle kendilerini temsil etme hakkını elde etmişlerdir (Długosz, 1870: 35).

Benzer bir uygulama da, düzenleyeceği Türk seferine Boğdan prensinin de katılımını temin etmek üzere 1496 yılında Jan Olbracht tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Piorków'da toplanan meclisten olumlu karar çıkabilmesi için soylulara, 1454 Nieszawa İmtiyazları genişletilmek suretiyle bazı ayrıcalıklar tanınmıştır (Arik, 2010: 131). Söz konusu imtiyazlar kapsamında köy ve kasaba halklarına karşı güç kazanmış olan soylulara, kent ve kasabalar dışında toprak sahibi olabilme hakkı verilirken; köylülerin topraktan ayrılabilme hakları kısıtlanmıştır. Ayrıca soylu sınıfın köylüler üzerindeki yargı yetkilerini artıran Piotrków İmtiyazları, Polonya'da serflik dönemine gidişin bir kilometre taşını da teşkil etmektedir (Lewinski-Corwin, 1917: 108).

1.7.2. Wilno Birlik Antlaşması (1499)

Siyasî birliklerin tüm süreçleri boyunca asla tek bir birleşme, bütünleşme eylemi gerçekleşmemiştir. Katolikliği kabul eden Litvan seçkinler, bir yandan hanedan birliğinin değerini giderek daha fazla takdir etmeye başlarken, öte yandan da

¹¹⁹ Nieszawa İmtiyazları: Gerçek Polonya medeniyeti, erken modern Avrupa'da olgunlaşma sürecine girmiştir. Polonya Soylular Cumhuriyeti'nin oluşum sürecinin ortaya çıkışı, 1454 Nieszawa imtiyazlarıyla başlamaktadır. Polonya'da soylu sınıfına dâhil olan yurttaş-askerler bu ayrıcalıkları Magna Carta ile özdeşleştirmiştir. Kral IV. Kazimierz Jagiellończyk (1427-1492) her bir sejmik veya bölgesel yasaların yasal süreçlerini resmî olarak onaylamıştır. Bölgesel sejmiklerin tüm askerî seferberlikleri onaylamaya ve her biri kral tarafından boş bir göreve atanmak üzere yerel yargı için dört aday göstermeye yetkileri bulunmaktadır. Aristokrasinin bu sınırlı gücü, orta sınıf soylulara fayda sağlamıştır. Bu, tek meclisli bölgesel yasama meclisinin, açık katılımı iki meclisli bir ulusal parlamentoda düzenli bir temsil sistemine dönüşümünün başlangıcını teşkil etmiş ve böylelikle Polonya'da temsil sistemine dayalı hükümet şeklinin gelişimi başarılı olmuştur (Pogonowski, 2010: 25). Söz konusu ayrıcalıklara göre kral, ordu ve vergileri sadece bölgesel meclislerin, yani Polonya'nın on sekiz palatınlığının sejmiklerinin onayı ile arttırılabilecektir. Tüm bu meclislerde oy hakkına sahip aşağı tabaka soylular için temsilci olmadan vergi uygulanmaması prensibi muhafaza edilecektir. Buradaki ölçüt ise Małopolska ve Wielkopolska sejmiklerini seçmenlerine karşı doğrudan sorumlu kılmalıdır (Zamoyski, 1987: 52).

kendileri adına siyasî güçlerini korumaya çalışmışlardır. Polonyalılar ise Büyük Dukalık üzerinde etki ve güç elde etmeye çabalamış; bunun neticesinde de tarihçiler tarafından hâlen tartışılmakta olan karmaşık, hatta çelişkili tavizler vermek durumunda kalmışlardır (Łukowski, 2006: 54).

Buna örnek verilebilecek olan 1499 Wilno Birliği (Wilno-Kraków Birliği şeklinde de geçmektedir), 1413 tarihli Horodło Birliği'nin yinelenmesi niteliğini taşımaktadır. Zira her ne kadar antlaşma metninin devamında iki ülke birbirinden bağımsız şekilde ele alınmışsa da, ön sözünde, tıpkı Horodło'da olduğu üzere Litvanya'nın Polonya Krallığı'na dâhil edildiğine dair ifadeler mevcuttur. Ayrıca söz konusu antlaşma Polonya Kralı ve Litvanya Büyük Dükü'nün, Polonya ve Litvanya lortları tarafından müştereken seçilmeye devam etmesini öngörmektedir. Bu durum, görünüşte Jagiellon Hanedanlığı için oldukça uygundur. Çünkü hanedanlık mensupları Büyük Dukalıkta kalıtsal statüye sahip olup; bunu Litvanya'nın uçsuz bucaksız topraklarında arazi ve memuriyet edinme ihtimaline kıskançlıkla bakan Polonya'da gerçek krallar olarak seçilmeyi sürdüreceklerinin garantisi şeklinde değerlendirmişlerdir. Katolik, Ortodoks, Polonyalı, Rutenyalı ya da Litvan olsun hemen hemen herkes bu türde bir münasebetin faydalarını takdir etmeye başlamıştır (Łukowski, 2006: 55).

Belgede, Litvan soylulara 1413 yılında tanınan hak ve imtiyazlar detaylandırılmak suretiyle, hemen hemen her durumda bunlardan yararlanacakları vurgulanmıştır. Krallığın Litvanya topluluğu ise özgürlüklerinin birlik sözleşmesine, bilhassa Horodło'ya bağlı olduğunun bilincindedir. Ancak Litvanya, Polonya'nın sunduğu 'ek birlik' teklifini reddetmiş, 'eşit prensipte birlik' (union æque principalitier) vizyonlarını somutlaştırabilmek amacıyla antlaşma metninde bazı değişiklikler için Polonya ile uzlaşa sağlamaya çalışmıştır. Polonyalılar Horodło'nun bu kadar radikal bir şekilde tekrardan yazılmasını kabul etmemişse de, Litvanların kararlı duruşu, Wilno-Kraków Birliği olarak adlandırılan metnin kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Yapılan sözleşme 6 ve 14 Mayıs 1499 tarihinde Polonya Kralı Jan Olbracht tarafından onaylanmıştır (Frost, 2015: 334).

Polonya ve Litvanya arasında özellikle siyasî, buna bağlı olarak da ekonomik sebeplerden ötürü, teşkil edilen birlik sürecinde bazı antlaşmalar yapılmıştır. Fakat bazen, sözleşme yapmak hususunda uzlaşma kâfi olmamış, metinlerin muhteviyatı

üzerinde birtakım anlaşmazlıklar husule gelmiştir. Sıklıkla ortaya çıkan böylesi durumlar objektif bir açıdan değerlendirildiğinde, her iki tarafın da haklı olarak kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ettikleri sonucuna varılmaktadır. Polonya, birliğin kuruluşundan itibaren Litvanya'ya amaçları kapsamında mütemadiyen farklı konularda hak ve imtiyazlar sağlamıştır. Ayrıca Polonya, her ne kadar siyasî bakımdan Litvanya'dan daha ağırlıklı olsa da, tıpkı bahsettiğimiz Wilno sözleşmesinde olduğu üzere, bazen taleplerinin tamamını kabul ettiremeyerek, karşı tarafın isteklerini onaylamak mecburiyetinde kalmıştır.

1.7.3. Boğdan (Moldova) Seferi (1497) ve Doğu Sorunu

Konstantinopolis'in fethini takip eden yıllarda Osmanlılar sadece son Yunan kentlerini değil, Balkan Yarımadası'nın ucundaki Mora Despotluğu ve Anadolu'daki Trabzon İmparatorluğu'nu da işgal etmiş; kısa bir süre içerisinde de saldırılarını komşu ülkelere doğru genişletmişlerdir. Bu kapsamda Osmanlı yönetimine geçen Eflâk'ta Polonya etkisi pek sık görülme de, Boğdan hem Osmanlı hem de Macaristan'a karşı Polonya'dan destek istemiştir. 1387'de Kral Jagiełło ile başlayan bu bağıllık XV. yüzyıl boyunca sürmüştür. Ancak Boğdan, Polonya'nın egemenliğini pek çok kez tanımış olsa da, özellikle Stefan Wielki¹²⁰'in tahta çıkmasından itibaren Osmanlı gücüne karşı verdiği mücadelelerde Polonya'dan fazla destek görmemiştir (Halecki, 1980: 161). Bu doğrultuda, Polonya Kralı Jan Olbracht'ın faaliyetlerinden biri de siyasî açıdan büyük önem arz eden Boğdan seferi olmuştur. 1497 yılındaki bu sefer Polonya tarihindeki en geniş kapsamlı plânlar arasında yer almaktadır¹²¹. Bu suretle, ebedî Tatar istilâlarına neden olan Kırım'dan Tuna'nın ağzına kadar olan Müslüman surlarını yıkmak; Osmanlılar, Ruslar, Tatarlar ve Boğdanlılardan meydana gelen, Jagiełło hâkimiyetine karşı tüm Doğu ittifakını yok etmek hedeflenmiştir (The Cambridge History, 1950: 262).

¹²⁰ Stefan Wielki (III. Stephen, Büyük Stephen): 1457-1504 yılları arasında Boğdan prensidir (britannica.com).

¹²¹ Varna'da Osmanlı'nın Balkanlardaki ilerleyişine mani olamayan Polonya, Osmanlı Devleti'nin Boğdan'ı da alarak sınırlarını kuzeye doğru genişletmesiyle, yanı başında bir kuvvet merkezinin ortaya çıkmasını, kendisi için tehdit olarak değerlendirmiş ve bu tehdidi bertaraf etmek amacıyla da Osmanlı Devleti'ni Boğdan'dan uzaklaştırmak istemiştir. Boğdan sorunu, Osmanlı Devleti ile Polonya arasında 1699 Karlofça Antlaşmasına kadar devam etmiştir. Mamafih bütün bu süreçte kısa süreli de olsa zaman zaman ilişkilerin düzeldiği de görülmüştür. Nihayet 1699 Karlofça Antlaşmasında, Osmanlı Devletinin 1676 Bucaş Barışı ile almış olduğu Podolya ve Ukrayna'yı Polonya'ya bırakmak suretiyle, Polonya da Boğdan ile ilgisini kesmiştir (Armaoğlu, 1989: 286).

1484 yılında Boğdan'a ait olan Kili ve Akkerman şehirlerini ele geçiren Osmanlıların (Lukowski, 2019: 67), Karadeniz bölgesindeki konumlarını güçlendirerek Dinyeper ve Dinyester nehirleri üzerindeki ticareti kontrol altına almaları neticesinde Boğdan sadece kendi topraklarını değil, aynı zamanda önemli gelir kaynaklarının da bir bölümünü kaybetmiştir. Osmanlı Devleti, Kili ve Akkerman'ın fethinden sonra Karadeniz'in kuzeyindeki konumunu sağlamlaştırarak güç dengesini kökten değiştirmiş; böylelikle eski düşmanlar müttefik, eski müttefikler ise hasım haline gelmiştir (From Pax Mongolia, 2020: 213). Boğdan Prensi Stefan Wielki, Osmanlıların bu saldırıları sonrası müttefik edinebilmek adına Macaristan ve Polonya'ya yönelmiştir. Zira söz konusu süreçte her iki ülkenin de Boğdan üzerinde hükümler talebi mevzu bahis olmuştur. Ayrıca Peter Hronoda¹²² 'ya tahtını kaptırma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Stefan Wielki, 16 Eylül 1485 tarihinde Polonya Kralı IV. Kazimierz'den yardım olarak askerî destek temin etmişse de, kuvvetler Kili ve Akkerman'ı geri almak için yetersiz kalmıştır (Grabarczyk, 2017: 27). Polonya, yeni statükoyu koruyan ve onu iki limandan mahrum bırakan; aynı zamanda kendi tüccarlarına bu limanlarda ticaret yapma özgürlüğünü tanıyan bir antlaşmayı kabul ederek, Stefan Wielki'yi çileden çıkarmıştır. Stefan Wielki, Polonya'nın egemenliğini onaylamak, Osmanlı'ya haraç ödemek ve en önemlisi ise iki ticaret merkezini kaybetmek zorunda kalmıştır. İşte bu noktada, 1497'de Boğdan'a düzenlenen seferin amacının, söz konusu toprakların kaybı ve neticesinde yaşananlar mı, yoksa Boğdan Prensi Stefan Wielki'nin devrilerek, yerine Zygmunt Jagiellończyk¹²³'in geçirilmesinin mi olduğu sorusu ortaya çıkmıştır (Lukowski, 2019: 67). Bu nedenle Boğdan sorunu, Polonya'nın Vatikan'a olan talebinin temel noktasını teşkil etmektedir (Pilat & Cristea, 2018: 230).

Yukarıda bahsettiğimiz üzere, limanların kontrolünü yeniden elde edebilmek amacıyla Stefan Wielki'nin ardından bir sonraki girişim, 1497 yılında Jan Olbracht tarafından gerçekleştirilmiştir. Fakat bunun sağlanabilmesi adına Boğdan'a boyun eğdirmek gerekliliği ortaya çıkmıştır (Grabarczyk, 2017: 29). Olbracht, babasının

¹²² Peter Hronoda: Peter Hronoda, Şubat 1486'da Malkoçoğlu Bali Bey ve Mihaloğlu Ali Bey komutasındaki Osmanlı ordusunun, Boğdan'a girerek Stefan Wielki'nin yerine Boğdan tahtına aday gösterdikleri kişidir. Hatta 6 Mart 1486 günü Ocheia'da savaş esnasında Stefan Wielki'nin attan düşerek hayatını kaybettiğinin zannedilmesi, bu fikri pekiştirmişse de, sonradan Stefan Wielki'nin ölmediği anlaşılmıştır (Pilat & Cristea, 2018: 231).

¹²³ Zygmunt Jagiellończyk (1467-1548): IV. Kazimierz Jagiellończyk'ın dört oğlundan biridir. 1506-1548 yılları arasında Litvanya büyük dükü ve Polonya kralıdır (britannica.com).

sağlığında Polonya Krallığı'nın güneydoğusunu Tatar istilâlarına karşı savunan bir orduya komuta ederek askerî deneyim kazanmış; 1490-1492 yıllarında ise Macaristan'ı ele geçirmek için ordunun başına geçmiştir. Bu nedenle Boğdan seferi Olbracht'ın yönettiği ilk askerî harekât değildir. Ancak burada daha evvel hiç böylesi çapta bir orduya komuta etmediğini de belirtmek gerekmektedir (Grabarczyk, 2017: 32). Tarihçiler Boğdan'ın başkenti Suceava'nın kuşatılmasıyla başlayan bu yıkıcı savaş esnasında ormanın ortasına ulaşan ordunun Boğdanlılar ve müttefikleri tarafından aniden saldırıya uğradığı konusunda hemfikirdir. Zira Koźmin yakınlarında bulunan Bukowina¹²⁴ ormanlarındaki pusu özenle hazırlanarak, ağaçların altları kesilmiş; böylece Polonyalılar ortaya çıkınca da ağaçlar üzerlerine devrilmiştir (26 Ekim 1497) (Stone, 2001: 33). Kafa karışıklığına neden olan bu durum ise Polonyalıların daha fazla ilerlemesini engellemiştir. Savaşın sonra Koźmin ormanlarının kuzeyine çekilen dağınık haldeki Polonya birlikleri, yol boyunca Boğdanlılar tarafından saldırıya uğramaya devam etmiştir. Sonunda kraliyet ordusu Tłumacz¹²⁵'a ulaşmış, 5-7 Kasım'da ise birliklerin evlerine dönmelerine izin verilmiştir (Grabarczyk, 2017: 32).

Jan Olbracht, tekrarlanan Osmanlı, Tatar ve Boğdan akınlarının baskısı neticesinde, barış görüşmeleri gerçekleştirme kararı almıştır. Temmuz 1498'de Polonya, Macaristan ve Boğdan arasında Osmanlı karşıtı bir ittifak için Polonya-Macaristan müzakereleri başlamış olup; Nisan 1499'da anlaşmalar imzalamıştır. Polonya, Boğdan üzerindeki hükümlerlik iddialarından vazgeçmiş ve Boğdan Prensi Stefan Wielki, kralın bir vasalı değil, müttefiki olmuştur. Ancak bu ittifaka rağmen Polonya'nın, Osmanlı İmparatorluğu ile ateşkese ihtiyacı

¹²⁴ Bukowina: Uzunluğu 24 Alman mili, genişliği ise 15 Alman mili olan yaklaşık 180 milkare büyüklüğündeki Bukowina, güneye doğru 150 mil uzanan; Tuna'yı geçen ve Yunan Yarımadası'nda son ülkenin kuzey ucunda yer almaktadır (Kohl, 1843: 425). 'Kayın ormanı' anlamına gelen Bukowina'da Polonya ve Boğdan arasında yaşanan savaşlar, bu bölgenin coğrafi karakteristiğinin bir neticesidir. Boğdan'ın ünlü tarihçisi Kantemir: "XV. yüzyılı sonlarına doğru, Polonya Kralı Olbracht'ın günlerinde, burada Prut çadırları boyunca uzanan büyük bir ova mevcuttu" demektedir. Polonyalılar geniş bir orduyla buraya çadır kurduklarında, Boğdan Prensi Stefan Wielki onlara saldırmış, çoğunu öldürmüş, ancak soylu kökenli olan yirmi bin kişiyi de esir almıştır. Polonya kralı daha sonra fidye için yüksek bir meblağ teklif etmiş olsa da, Stefan Wielki, zaferinin ilerleyen yüzyıllarda kötü şekilde anımsanmaması için söz konusu bedeli kabul etmemiştir. Bu nedenle yirmi bin soyluyu saban sürmeye koşturarak, onlara savaş alanını sürmeleri ve kayın ağacı tohumları ekmelerini sağlanmıştır. Tohumlar zamanla büyüyüp, Polonyalıların Bukowina adını verdikleri, hakkında hiç konuşmayıp, gözyaşlarıyla andıkları güzel ve geniş bir ormana dönüşmüştür (Kohl, 1843: 426).

¹²⁵ Tłumacz: Batı Ukrayna'daki Ivano-Frankivsk Oblastı olan Ivano-Frankivsk Raion'da yer ufak bir yerleşimdir (britannica.com).

bulunmaktadır. Söz konusu süreçte Osmanlı Devleti ile Venedik arasında savaşın başlaması, Karadeniz bölgesindeki durumu kısmen de olsa rahatlamıştır. 1499 yılında İstanbul'a bir Polonya elçisi gönderilmiş ve uzun süren görüşmelerin ardından 19 Temmuz 1501 günü Sultan II. Bayezid, Osmanlı-Polonya barışını garanti eden bir ahdnâme çıkarmıştır. Ancak bölgedeki vaziyet sakinleşmemiştir. Moskova ve Litvanya arasında çıkan savaş, Kırım'daki Tatar akınları ve Pokucie¹²⁶'nin Boğdan tarafından ilhakı Jagiellon Hanedanlığı devletlerini sürekli şekilde savunma halinde kalmaya mecbur bırakmıştır (From Pax Mongolica, 2020: 213).

Kısacası Jan Olbracht liderliğindeki birlikler her ne kadar Boğdan'ın başkentini kuşatmışlar olsalar da, kent ele geçirilememiş; Osmanlılar ile ateşkes yapılmış (Grabarczyk, 2017: 30); fakat doğu sorunu devam etmiştir. Bu sorun, Osmanlı Devleti'nin güç kaybederek düşüşünden değil, bilhassa yükselişinden kaynaklanmıştır. Avrupa üzerindeki Asya baskısı, hiçbir zaman Boğazlar çevresindeki bölgeyle sınırlı kalmamış; Karadeniz'in kuzeyindeki geniş düzlüklerde, Avrupa ve Avrasya arasındaki geçiş bölgesinde de tehlike arz ettiğini kanıtlamıştır. Her durumda da iki taraftan ciddi tehlikelere maruz kalan Merkezî Doğu Avrupa ise mağdur olmuştur (Halecki, 1980: 160).

Az evvel bahsedildiği üzere Türklerin, 1484'te Kili ve Akkerman limanlarını ele geçirerek, Karadeniz'e erişimini neredeyse tamamen kaybeden Polonya-Litvanya Hanedanlığının sınırlarına kadar ulaşmalarının bir diğer sonucu da, Dinyester ve Dinyeper arasındaki bozkırların, Kırım Tatarlarının hareket alanı haline gelmesi olmuştur (Halecki, 1943: 100). Dolayısıyla Polonya Kralı Olbracht sadece Boğdan'daki limanları geri almak için değil; aynı zamanda 1462'de kendi arzusuyla Polonya himayesine giren ve 1475'te Türkler tarafından fethedilen, Kırım'ın önemli ticarî liman merkezi Kefe'yi (Fedosya) de tekrar kazanabilmek amacıyla bu seferi gerçekleştirmiştir. Kefe'nin düşüşü, Osmanlı Devleti'nin, Kırım'ın Tatar Hanlığını her an Hristiyan komşulara karşı kullanabilecek bir vasal devlete dönüştürebilme ihtimali sebebiyle özel bir öneme sahiptir. Bu komşulardan Litvanya Polonya ile işbirliği yaparak Yeni Kırım Hanlığının kurulmasına destek vermiş; böylelikle en tehlikeli düşman gibi görünen Altın Orda'nın kademeli olarak parçalanmasında bir adım daha atılmıştır. Yeni Kırım Hanedanlığı ise onu yaklaşık dört yüz yıl yöneten

¹²⁶ Pokucie: Doğu ve Orta Avrupa'nın, ana nehirleri Dinyester, Prut, Kara Cheremosh, Ak Cheremosh olan oldukça bereketli tarihî bölgesidir (Kırkora, 1876: 4).

Giraylar'ın¹²⁷ en tanınmış liderlerinden 1466 yılında ölen Hacı Giray'a¹²⁸ (1397-1466) kadar Jagiellonlar'ın gerçek anlamda müttefiki olmuştur (Halecki, 1980: 162).

1.8. Polonya-Litvanya Hanedanlığı ve Kırım Hanlığı İlişkileri

Kırım, gerek Çin'den gelen büyük Asya ticaret yolunun batıdaki son noktalarından biri olması, gerekse Doğu Avrupa'yı Ön Asya ve Akdeniz dünyasıyla birleştiren doğal bir iskele vazifesi görmesi nedeniyle Altın Orda Devletine dâhil ülkeler arasında son derece önemli bir yere sahip olmuştur (İnalcık, 2015: 52). Ayrıca Kırım Güneydoğu Avrupa'da İslâm medeniyetinin bir merkezi haline gelmiş; Müslüman değerleri, İslâm hukuku, ahlâkı, estetiği, hükümet sistemi ve askerî organizasyonundan ticaret, sanat ve kültüre varıncaya dek Orta Çağ Kırım'ının özünde yer almıştır. Ancak Müslüman Kırım ile Hristiyan Avrupa arasındaki ilişki muhalefete, askerî çatışmalara dönüşmemiştir. Kırım Doğu ve Orta Avrupa'da bazı müttefikler bulmuş; bu müttefikler ise öncelikle Polonya ve Litvanya olmuştur (Czerwonnaja, 2017: 91).

XIV. yüzyıla, Polonya Kralı ile Canibeg (Cani Bek) Han¹²⁹'ın yaptığı savaşların ardından bir barış dönemine girilmiştir. Ayrıca Toktamış Han'ın¹³⁰, 1395 yılında Timur'a karşı Terek¹³¹'te almış olduğu büyük yenilginin sonrasında Polonya'ya kaçtığı bilinmektedir. Bu bilgilere dayanarak, söz konusu süreçte Altın Orda hanları ile Polonya kralları arasında bir dostluğun var olduğu ve buna istinaden

¹²⁷ Giraylar: Giray sülalesi, Cengiz Han'ın oğullarından Cuci Han'ın oğlu Togay Timur'un oğullarının Kırım ile ilgisi, Öreng Timur'un Altın Orda hükümdarı Mengü Timur'dan (1266-1280) Kırım ve Kefe'yi yurtluk olarak almasıyla başlamaktadır. Don nehrinin doğusunda ve Kuzey Kafkasya'da yaşamaktaydılar. Kırım Hanlığının kurucusu sayılan Hacı Giray otoriteyi sağladıktan sonra Litvanya, Moskova ve Osmanlı Devleti ile ittifak münasebetleri kurarak hanlığını güçlendirmişti- Osmanlılar açısından bir siyaset aracı olarak değerlendirilen Giraylar, Altın Orda Devletine dayanan dört kabileden biridir (İnalcık, 1996: 76).

¹²⁸ Hacı Giray: 1427 ve 1441-1456 (ilk saltanatı); 1456-1466 (ikinci saltanatı) (britannica.com).

¹²⁹ Canibeg (Cani Bek) Han: 1341/1342-1357 arasında Altın Orda Devleti hanıdır (britannica.com).

¹³⁰ Toktamış Han (1342-1406): Altın Orda Devleti hanı olan Toktamış Han 1379-1390 yılları arasında hüküm sürmüştür (britannica.com).

¹³¹ Terek: Doğu Alt Kafkasya'da, batıda Kuban, kuzeybatıda Stavropol Bölgesi, doğuda Dağıstan ve güneyde Kafkas Dağları arasında yer alan tarihî-coğrafi bir arazidir. Terek ırmağının kıyısında kurulmuş olan şehir, Kabardino-Balkarya'nın sekiz önemli kentinden biridir. Kabadeylerin tarihsel toprağı olan Terek, tarihî bir şehir olmakla birlikte çoğu devletin de gözde yerleşim bölgesi olmuştur (<https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CT%5CE%5CTerekregion.htm>).

Tatar kabilelerinin, Altın Orda'nın gerilemeye başlamasının sonrasında Polonya'ya yerleşmiş olduklarını söylemek mümkündür (Gökbilgin, 1971: 4). Öte yandan, Altın Orda'nın hanedanlık krizinin ilk yıllarındaki Litvanya Büyük Dükü Algirdas (1345-1377), Podolya ve Kiev'in Güney Rutenya topraklarını ilhak etmek suretiyle prensliğine katmıştır. 1362 yılında, Boh nehrinin¹³² sağ kolunda yer alan Synja Voda¹³³'daki bölgesel Tatarları yenerek fetihlerini daha da pekiştirmiştir (Kołodziejczyk, 2011: 5). Algirdas'ın ölümünden sonra yerine oğlu Jogaila (Jagiełło) geçmiş ve ilerleyen yıllar, güneydoğuda tam ölçekli bir Litvanya etkisini meydana getirmiştir. 1393 yılında Toktamış Han, Don nehri üzerindeki bir kampta, 20 Mayıs'ta (8 Recep 795) yazılan ünlü Yarlık¹³⁴'ını Jagiełło'ya yollamıştır. Bu suretle içteki düşmanlarını alt ettiğini ilân eden han, Jagiełło ile dostane ilişkilerini sürdürmek istediğini ve karşılıklı ticareti desteklediğini bildirmiştir. Ayrıca ticaretle ilgili olarak kendilerine ait olan toprak ya da halktan toplanan gelirlerin Altın Orda'ya gönderilmesini talep etmiştir. Bu haracın tüm Litvanya ve Polonya'dan istenmediği açıktır, ancak burada kastedilen Algirdas'ın ele geçirdiği ve daha önce Altın Orda'ya ait olan Güney Rutenya topraklarıdır (Kołodziejczyk, 2011: 6).

1397 yılında, Witold ve Toktamış Han ortak bir sefer düzenleyerek, Don nehri yakınlarına ulaşmışlar; 1398'de ise Karadeniz kıyılarına yönelerek, Kırım'ı işgal etmişlerdir. Hatta söz konusu süreçte Witold tarafından Dinyester ve Boh nehirlerinin arasında kurulan birkaç kale, yapmış oldukları bu muhteşem plânın hatırlatıcısı niteliğini taşımaktadır. Tüm bu plânlar, Ağustos 1399'da Toktamış Han'ın Tatar destekçileri ve Kraków Palatini Spytek liderliğindeki Polonyalı gönüllülerin dâhil oldukları Litvanya birliklerinin, Dinyeper'in sol kolu olan Vorskla¹³⁵ nehri üzerindeki savaşta komutan Edigü¹³⁶ ve Timur Kutluk¹³⁷ tarafından bozguna uğratılmasıyla

¹³² Boh (Buh) Nehri: Batı Boh Nehri, Ukrayna'nın Lwów bölgesinden doğmaktadır. Nehrin toplam uzunluğu 772 kilometre olup, bunun 145 kilometresi tamamen Ukrayna topraklarında, 220 kilometresi ise Ukrayna-Polonya sınırını oluşturmaktadır. Havzasının toplam alanı 39.420 kilometrekaredir. Yüzde 20'sinden fazlası Ukrayna'da, yaklaşık yüzde 30'u Belarus'ta ve yaklaşık yüzde 50'si Polonya'da yer almaktadır (Groundwater Management, 2009: 116).

¹³³ Synja Voda (Woda): Torhovytsia köyünün bulunduğu, Güney Bug Nehriyle birleştiği yerin yukarıdaki bölgede yer almaktadır (Gedz, ty: sy).

¹³⁴ Yarlık: Türk ve Moğol devletlerinde hükümdar buyruğu ya da fermanıdır (Kemaloğlu, 2013: 334).

¹³⁵ Vorskla nehri: Dinyeper'in sol kıyısı boyunca kuzeybatıdan güneydoğuya doğru genişleyen Poltava Eyaletinin başlıca nehirlerinden biridir (Dokuchaev, 1967: 17).

¹³⁶ Edigü (1352-1419): Nogay Hanlığı olarak bilinen yeni bir siyasal oluşum teşkil eden Ak Orda'nın Tatar Müslüman emiridir (britannica.com).

bozulmuştur. Sonucunda, Spytek öldürülmüş; Toktamış, 1406 yılında öldüğü Sibiry'a sığınmış, Witold ise Jagiełło ve Polonya ile vasallık bağlarını yenilemek mecburiyetinde kalmıştır. Yapılan bu büyük plânın bozulmasına karşın ilerleyen yıllarda Witold, Litvanya'nın sınırlarını doğuya doğru genişleterek, Moskova ve Rutenya toprakları üzerinde başarılı bir rekabet sürdürmüştür. Ayrıca Toktamış Han'ın oğullarını hükümdarlık iddiaları doğrultusunda desteklemekten de vazgeçmemiştir. Bunlardan biri 1410 yılındaki Grunwald Savaşı'nda Tötonlara karşı savaşa giren ve iki yıl sonrasında Altın Orda'nın hükümdarı olan Celâleddin olmuştur (Kołodziejczyk, 2011: 8). 1412-1419 yılları arasında Toktamış Han'ın dört oğlu birbirleriyle savaşarak taht için mücadeleye girmiştir. 1418'de güçlü Edigü bile Kırım'a sığınmak zorunda kalmış ve 1419'da eski düşmanı Witold ile uzlaşmaya varmıştır. Bu arada, Toktamış Han'ın hayal kırıklığına uğramış binlerce destekçisi Litvanya'ya yerleşmiş; torunları bugün Litvanya, Beyaz Rusya ve Polonya'da yaşayan Litvanya Tatarları topluluğunu meydana getirmiştir. Witold ise 1430 yılındaki ölümüne kadar 'hanlık yapıcı' rolünü oynamaya devam etmiştir. Witold Altın Orda'nın yeni hanı Uluğ Muhammed¹³⁸ 1424'te devrildiğinde, ona sığınma teklif etmiş ve üç yıl sonra da tahtını geri kazanmasında destek sağlamıştır (Kołodziejczyk, 2011: 9).

IV. Kazimierz tıpkı Witold gibi sınırlarına en yakın olan Giray ailesinin hüküm sürdüğü Kırım Hanlığı ile iyi ilişkiler kurmuştur. Üstelik Kırım'daki eski bir Ceneviz sömürgesi olan zengin ticaret şehri Kefe de 1462 yılında Polonya kralının himayesine girmiştir. Ancak bu koruma Osmanlıların 1475'te kenti ele geçirmelerini engellememiş¹³⁹; esir tuttıkları Mengli Giray Han¹⁴⁰ (1445-1515) kısa süre sonra Sultan'ın vasalı olarak Kırım'a dönmüştür (Halecki, 1943: 100). Mengli Giray Han'ın

¹³⁷ Timur Kutluk: Ak Orda'nın hükümdarı Urus Han'ın torunudur (Alpargu, 2007: 24).

¹³⁸ Uluğ Muhammed Han: Altın Orda Hanı (1419-1420, 1421-1423, 1427-1437); 1438-1445 Kazan Hani (britannica.com).

¹³⁹ Her şeyden önce coğrafi ve ekonomik koşullar Kırım'ı en eski çağlardan beri Akdeniz ülkelerine ve bilhassa İstanbul'a sıkı bir şekilde bağlamış; örneğin Kırım'dan gelen hububat kesilince İstanbul'da kıtlık başlamıştır. Ayrıca Kefe limanlarından, Uzakdoğu'dan gelen ipek, Baharat Mısra sevk edilen köleler, kuzeyin kürekleri, çeşitli deriler, balık, yüksek kalitede balmumu ve tuz sevkiyatı yapılmıştır (İnalçık, 2015: 54-55).

¹⁴⁰ Mengli Giray Han: 1467, 1469-1475, 1478-1515 yılları arasında üç kez Kırım Hanlığı tahtına oturmuştur (britannica.com).

esaret sürecinde tahta çıkan yeni han Nur Devlet¹⁴¹, kısa bir süre sonra komşu hükümdarlara elçiler göndererek saltanatını güvence altına almayı hedeflemiştir. İki rakip han, Mengli Giray ve Nur Devlet, babalarının Kırım'da yerleşmesine yardım etmiş olan Jagiellonlar'ın dostluğunu kazanmak amacıyla IV. Kazimierz'e elçiler göndererek dostluk antlaşması imzalamak istemişlerdir. Fakat kral, gücün Nur Devlet tarafında olduğuna kanaat getirerek onun yanında yer almıştır (İnalçık, 2015: 60).

1467 baharında, Qoshar (Koşar) adında bir Tatar elçisi, babası Hacı Giray'ın ölümünün resmî duyurusu ve yeni han Nur Devlet'in barışı koruma arzusu doğrultusunda Polonya'ya gelmiştir. Bunun mukabilinde, IV. Kazimierz'in taziyelerini ve barışı muhafaza bildirisini ileten kraliyet elçisi ise Wojciech Borowski olmuştur. Aynı yıl içinde Borowski, Nur Devlet tarafından Kırkyer¹⁴²'deki ikametgâhında 17 Eylül 1467'de düzenlenen bir antlaşma belgesiyle Polonya'ya geri dönmüştür. Oldukça ileri düzeyde bir Latince ile yazılmış olan bu belgenin şekli, Kırım Hanlığı için alışılmadık olup; daha evvel Hacı Giray tarafından sunulan yarlık ve şartlarla hiçbir benzerlik taşımamaktadır. Belgenin hazırlanmasıyla görevli memurun Latince ve batılı krallık geleneklerini iyi bilen, Kefeli bir İtalyan olması olasıdır (Kołodziejczyk, 2011: 18).

Nur Devlet uzun süre iktidarda kalmamıştır. 1467'de tahta çıkmaya çalışan hırslı kardeşi Mengli Giray, Cenevizlilerin ve Şirinlerin desteğini alarak Haziran 1468'den Ocak 1469'a kadar süren bir iç savaşta Nur Devlet'i mağlup etmiştir. Yeni Han Mengli Giray, Kral IV. Kazimierz'e tahta çıktığını bildirmiş ve daha sonra aynı sene, onu Büyük Orda Tatarlarının muhtemel istilâsı hususunda uyarmış; kral buna, Borowski'yi tekrar Kırım'a yollayarak karşılık vermiştir (Kołodziejczyk, 2011: 18). 1472 yılının başlarında IV. Kazimierz, Mengli Giray Han'a Jan Kierdej isimli bir başka elçi daha göndermiştir. Dönüş yolunda Kierdej'e, Mengli Giray'ın barışı koruma isteğini bildiren mektubunu taşıyan bir Tatar elçisi eşlik etmiştir. Nihayetinde, 27 Temmuz 1472'de Kraków'da resmî bir kraliyet barış belgesi yayınlamıştır. IV. Kazimierz, 1472 kraliyet belgesinde sadece Polonya kralı olarak anılmış ve onun haricinde Polonya'nın adı bile geçmemiştir. Hacı Giray'ın daha önceki yarlığı gibi

¹⁴¹ Nur Devlet Han: 1466-1467, 1467-1469, 1475-1476 olmak üzere toplam üç kez saltanat süren dördüncü Kırım hanıdır (britannica.com).

¹⁴² Kırkyer: Sonraki adıyla Çufut Kale (İnalçık, 2015: 69), Kırım Hanlığının merkezidir (Karatay, 1991: 482).

Mengli Giray'ın yarlığı da yalnızca Lehçe çeviri olarak muhafaza edilmiştir. IV. Kazimierz, eş zamanlı olarak Polonya ve Litvanya'nın hükümdarı olmasına rağmen, söz konusu dönemde Kırım-Polonya müzakerelerinin, Kırım-Litvanya müzakerelerinden ayrı yürütüldüğü görülmektedir. Kırım-Polonya ilişkilerinde Latince kullanılırken, Kırkyer ve Wilno arasındaki yazışmalar Rutanya dilinde yapılmıştır. Elçi Kierdej'in ardından Litvan elçi Bohdan Sakovyč, beraberinde bir kâtiple birlikte Kırım'a gönderilmiş ve Mengli Giray Han tarafından verilen yeni bir yarlık ile geri dönmüştür (Kołodziejczyk, 2011: 19). Bu yarlık doğrultusunda Mengli Giray Han, IV. Kazimierz'e Ryazan Dukalığı¹⁴³ ve 1470'te Litvanya'nın himayesini kabul ettiğinden beri sorun teşkil eden Novogrod¹⁴⁴ Cumhuriyeti'nin topraklarını bahşetmiştir. Novogrod üzerindeki Litvanya-Moskova çatışması, yakında IV. Kazimierz ve Mengli Giray arasındaki ilişkileri bozacak olan ittifakların tersine çevrilmesine katkıda bulunmuştur (Kołodziejczyk, 2011: 20).

1471'de Litvanya diplomasisi, Moskova'ya karşı etkili bir oyalama arayışında olan Büyük Orda Hanı Küçük Muhammed'in oğlu Ahmed Han'ı¹⁴⁵, III. Ivan'a¹⁴⁶ saldırmaya teşvik etmiştir. Mengli Giray için Wilno (Litvanya) ile Timur Kutluk'un torunları arasındaki herhangi bir yakınlaşma, vatana ihanetle eşdeğerdir. Böylece, Moskova ile ittifak kurmaya karar vermiştir. Wilno ve Saray¹⁴⁷ arasındaki ittifak nedeniyle batıdan ve güneyden tehlikede olan III. Ivan, bu fırsatı memnuniyetle karşılamıştır. 1474 yılının başlarında Hacı Baba (Azbaba) isimli bir Kırım elçisi Moskova'ya gelmiş (Kołodziejczyk, 2011: 21) ve Mengli Giray adına yemin etmesiyle hem Büyük Orda'ya hem de Polonya-Litvanya'ya yönelik Kırım-Moskova ittifakı gerçekleştirilmiştir (Davies, 2016: 1). Bu suretle 1492 yılının bahar aylarında Mengli Giray, bir mektup vasıtasıyla III. Ivan'a, Dinyeper'in aşağısında Tavan nehir geçidinin altındaki kraliyet arazisinde yeni bir kale inşa ettiğini ve onlardan destek almak kaydıyla karşı yürüyüşe hazır olduğunu bildirmiştir. Ancak yakında Kraków ve

¹⁴³ Ryazan Dukalığı: XII. yüzyıldan XVI. yüzyılın başlarına kadar Orta Çağ Rus prensliğinin (britannica.com).

¹⁴⁴ Novogrod: Moskova ve St Petersburg'u bağlayan yolun üzerinde yer alan kent, IX. yüzyılda Rusya'nın ilk başkentidir. 1136 yılında Kiev Prensliği'nden ayrılmak suretiyle bağımsız Novogrod Cumhuriyeti'nin merkezi hâline gelmiştir (britannica.com).

¹⁴⁵ Ahmed Han, Timur Kutluk Han'ın torunudur (İnalçık, 2015: 45).

¹⁴⁶ III. Ivan (1440-1505): 1462-1505 yılları arasında Moskova büyük prensidir (britannica.com).

¹⁴⁷ Saray: Batu Han tarafından, bugün Rusya'nın sınırları dâhilinde olan Astrahan'ın 120 kilometre kuzeyinde kurulmuş ve Altın Orda Devletine başkentlik yapmış şehirdir (britannica.com).

Wilno'yu alacakları umudunu dile getiren (Kołodziejczyk, 2011: 25) Han, IV. Kazimierz in, Litvanya'nın tam ölçekli Moskova işgalini tetikleyecek olan 7 Haziran 1492'deki ölümünden henüz habersizdir. Mektubu, 27 Haziran 1492'de, babasının ölümünü hana bildiren ve Mengli Giray'ın, tartışmalı toprakları Litvanya'ya verdiği yarlığını ihlâl etmek istemesinden duyduğu şaşkınlığı ifade eden Büyük Dük Aleksander tarafından cevaplanmıştır. Dinyeper üzerindeki yeni Tatar kalesinden Tjahyn¹⁴⁸ olarak bahseden Aleksander, Mengli Giray'ın barışçıl bir şekilde davranması halinde burayı bir tımar olarak kabul edebileceğini vurgulamıştır. 1493'te Litvanya birlikleri hana karşı saldırı düzenlemiş; 1494 yılında ise Kırımlılar, Volhynia'ya ulaşmış ve Polonya-Litvanya birliklerini yenmiştir (Kołodziejczyk, 2011: 26). 1500 yılına gelindiğinde Osmanlı garnizonları, Kırım kıyılarının çoğunu kontrol ederek, burayı kendi garnizonuna bağlamıştır. Karadeniz'in kuzey kıyısı üzerindeki Osmanlı kontrolü, burayı 'Osmanlı Gölü'ne dönüştürmüş ve neticede Kırım Hanlığını ticarî ve stratejik olarak Osmanlı Devleti'ne entegre etmiştir (Davies, 2016: 1).

Kırım'ın XVI. yüzyılın başlangıcıyla birlikte Osmanlı himayesine girmesinin ardından, söz konusu dönem boyunca Litvanya Büyük Dükü olan Aleksander, 1501 yılında Polonya tahtına çıkmış, ancak saltanatı kısa sürmüştür. Litvanya ile kişisel birliği yeniden kuran Aleksander, 1506 yılında hayatını kaybetmiştir. Polonya tacı ise 'Yaşlı' olarak adlandırılan, beşinci kardeş olan Zygmunt'a verilmiştir. Söz konusu an, birçok tarihçi tarafından Orta Çağ'ın sonu ve Polonya'da modern dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Zira Jan Olbracht ve Aleksander'in hükümdarlıklarında başlayan Polonya parlamenterizminin gelişimi ve Zygmunt döneminde gerçekleşen kültürel dönüşümler Rönesans'a girişte bir dönüm noktası olmuştur (Pietrzak, 2015: 88).

Polonya'nın X. yüzyılda kurulmasıyla birlikte başlayan siyasî sürecin bilhassa bu bölümde ele aldığımız XIV. ve XV. yüzyıllar itibarıyla ülkenin gidişatında önemli rol oynadığını görmekteyiz. Siyasî tarihi boyunca çeşitli nedenlerle komşu ülkelerle kurduğu olumlu, olumsuz tüm münasebetleri ise bahsi geçen yüzyıllarda hemen her hususta etkisini göstermiştir. Birtakım menfaatleri doğrultusunda batı Hristiyanlığını seçmesi başta olmak üzere, kraliyet kademelerinde

¹⁴⁸ Tjahyn (Tavan): Moğolistan, Çin ve Rusya'nın oluşturdıkları ortak sınıra yakın bir dağ sırasıdır. Moğolistan'ın en yüksek noktasını teşkil eden zirvesi, deniz seviyesinden 4374 metre yüksektir (britannica.com).

gerçekleştirilen ÷lkeler arası evlilikler, coğrafi konum, savaşlar neticesinde yaşanan göçler gibi daha pek çok unsurun sanattan eğitime, hukuktan devlet yapılanmasına varıncaya dek Polonya'nın sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik tarihinde yansımaları ortaya çıkmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

XIV. ve XV. YÜZYILLARDA EKONOMİK YÖNDEN POLONYA KRALLIĞI

Polonya’da Orta Çağ (XIII. yüzyıla kadar) kabileden devletleşme sürecine geçişin yoğun bir şekilde yaşandığı, tıpkı diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi yüzlerce erken dönem şehir merkezinin kurulduğu ve ekonominin geliştiği bir zaman dilimi olmuştur (Cywa, 2018: 112). Avrupa’da XIV. yüzyılın başı, Orta Çağ için ekonomik gelişim döneminin sonu olarak kabul edilebilir. Zira bahsi geçen sürecin ilk döneminde bir gerileme değilse de, her türlü gelişimin durakladığı göze çarpmaktadır. Kıta deyim yerinde ise kazandığıyla idare etmekte olup, iktisadî hayat durağanlaşmıştır. O tarihe kadarki genel gelişmelerden etkilenmeyen Polonya, bu hareket içinde daha tesirli bir şekilde yer almaya başlamış; ancak geç uyanışı, tüm batı dünyasında dikkati çekecek ölçüde önemli sonuçlara yol açmamıştır (Carter, 1983: 213).

Avrupa’da XV. yüzyıl ise ekonomik anlamda gelişmelerin yaşanmasının yanı sıra Polonya’nın Batı’ya hububat ve gemi inşaat malzemeleri alanında önemli ihracatçı konumuna geldiği bir süreç olmuştur (Lesaffer, 2009: 293). Endüstri ve ticaretin gelişimi toplumun görünümünü, aslına bakılacak olursa tüm yapısını değiştirmiştir. Bir yandan Akdeniz ve Karadeniz, öte yandan Baltık ve Kuzey Denizlerinin kıyı bölgeleri ve adalarında önemli limanlar, ticaret merkezleri ortaya çıkmıştır. Yaklaşık 1000’li yıllardan itibaren XIV. yüzyılın başlarına kadar yaygın ve hızlı bir ekonomik kalkınma meydana gelmiştir. Feodalizmin tam anlamıyla kurumsallaştığı bu dönemde, artan nüfusa paralel olarak gelişen ziraî, sınaî üretimin neticesinde ticaret büyümüş, kentler çoğalmış ve kültürel birtakım değişimler yaşanmıştır. Tüm bu yenilikler kapsamında ise para dolaşımı yetkinlik kazanırken, her türlü kredi biçimi kullanılmaya başlanmış, kredi kullanımı sermayeyi özendirmiş ve Polonya da bu durumdan payına düşeni almıştır (Pirenne, 1933: 190) .

Dönemin farklı bileşenlere sahip ekonomi hususundaki en önemli alanlardan biri de hiç kuşkusuz ki tarım olmuştur. Tarihî coğrafya bölümümüzde bahsettiğimiz üzere Polonya, hem Baltık Denizi’ne kıyısının oluşu, hem de ülke çapında çok geniş bir nehir ağı bulunması nedeniyle bereketli topraklara sahiptir. Yeni ekim sistemleri doğrultusunda, iklim koşullarına da uyumlandırmak suretiyle bu bereketli topraklardan daha fazla mahsul elde edilmiş ve tarım alanında gelişmeler yaşanmıştır.

2.1. Tarım

Orta Çağ'da büyük devletlerin meydana gelmesiyle birlikte hükümdarlara, aristokrasiye ve kiliseye ait büyük bir toprak mülkiyeti oluşmuştur. Burada bahsedilen araziler, lortlar ve köylülerin sahip olduklarının beraberinde saray ve köylüler tarafından, ormanlar da dâhil olmak üzere, ortaklaşa kullanılan toprakları kapsamıştır. Köylü çiftlikleri, sahibinin yararına aynî haraç (fayda) ve serflik (emek) yüklenmiş; sistem, VII. ve XII. yüzyıllar arasında bu şekilde sürdürülmüştür. Emeğin payı Batı Avrupa'da XII. yüzyıldan, Doğu Avrupa'da XIII. yüzyıldan itibaren rant lehine düşüş göstermiştir. XV. yüzyılın sonundan itibaren Elbe'nin doğusunda ise tam tersi bir süreç başlamıştır. Serfliğin boyutlarının artması, köylülerin emeğine dayalı çiftliklerin kurulmasına sebebiyet vermiştir. Benzer durum, Avrupa ile eş zamanlı olarak Polonya'da da yaşanmıştır. Söz konusu süreçte Polonya'da ortaya çıkan feodal kriz, serfliğin ortaya çıkması ve güçlenmesiyle neticelenmiştir. Soyluların, köylü ve şehirli karşısındaki yasal ve siyasî güçleri, Polonya Sejm'leri (parlamento) vasıtasıyla son derece artmıştır. Bu güç, XIV. yüzyılda monarşinin yeniden yapılanmasını takiben ülkenin yapısal niteliklerine de yansımış, aristokrat kesim kendisini bunun bir aracı değil, bir parçası olarak görmeye başlamıştır. Feodal kodamanlar, Sejm'i tamamen kontrol altına almak suretiyle köylülere kendi iradelerini dayatmışlar ve böylelikle köylülerin emeği neticesinde büyüyen tahıl ticaretini sadece yönetmeyi değil, aynı zamanda bundan kâr elde etmeyi de başarmışlardır (Sinha, 2016: 41). Polonyalı soylular zaten güçlü oldukları için, tahıl ticaretinden elde edilen söz konusu kâr fırsatı onları, Polonyalı köylülere serflik dayatarak tahıl üretimi hususunda ihtiyaç duydukları emek arzını sağlamaya teşvik etmiştir. Bu durum Polonya'nın toplumsal yapısını katılaştırmak; tarımını eski ve yaygın bir tahıl üretimi tarzına mahkûm etmek olmuştur. Fransız liman kentleri, Hollanda ve İngiltere yeni ve üretken ticarî araçlar geliştirirlerken, Polonya kendisi ile Batı Avrupa arasında var olan büyük ekonomik uçurumu önemli ölçüde genişleten eski bir sosyal ve tarımsal sistemle uğraşmaktadır (Eastern Europe, 1988: 22).

Polonya'nın giderek artan ekonomik önemi, XIII. yüzyılın sonlarına kadar değişkenlikler sergilemiştir. Bu dönem Polonya tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Tarımda yaşanan patlamaya Małopolska'daki tuz, Śląsk'taki gümüş ve altın madenciliğinin gelişimi eşlik etmiştir. Bu suretle Polonya toprakları, kuzeyde Baltık bölgesinde ve güneyde Tuna nehri boyunca yapılan ticaretin yanı sıra doğu ticaretine

de katılarak Avrupa ekonomisine tam anlamıyla dâhil edilmiştir. Bahsi geçen durum Ren Bölgesi ve Aşağı Ülkeler gibi uzak bölgelerden büyük yerleşimci grupları cezbetmiş; grupların Polonya'ya gelerek Alman Magdeburg Yasasına dayalı kent ve kasabalar kurmaları ya da eskilerini yeniden düzenlemelerine sebep olmuştur. Ortaya çıkan ekonomik ve sosyal dönüşüm, feodalizme ve mülklerin örgütlenmesine yol açmıştır (Eastern Europe, 1988: 23).

XIV. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başları arasındaki süreçte ise Polonya ekonomisi, tahıl ticareti doğrultusunda gelişim göstermiştir (Polonsky, 2010: 91). Bu durum XV. yüzyılda tarımsal ve ticarî gelişmelere paralel olarak pekiştirilmiş; arazilerin ekilip biçilmesi, dolayısıyla da tahıl ihracatı, refahın en başta gelen kaynağı olmuştur (Britain and Poland-Lithuania, 1994: 151). 1454-1466 yıllarında Töton Şövalyelerine karşı On Üç Yıl Savaşı'nda elde edilen zafer, Vistül nehri ağzındaki en büyük liman olan ve XV. yüzyılda 500 farklı bayrak taşımakta olan gemilere ev sahipliği yapan Gdańsk'in, Polonya kontrolüne geçmesiyle sonuçlanmıştır. Bu sayede Vistül nehri ve kolları, Polonya'dan Batı Avrupa'ya gerçekleştirilen geniş çaptaki buğday üretim ve ticaretinin önemli anayolları haline gelmiştir (Sedlar, 1994: 340).

Polonya'nın, yukarıda bahsi geçen değişken siyasî koşulları neticesinde sahip olduğu bereketli topraklar, arza bağlı olarak talebin artışına, yani tarımın gelişimine yol açmıştır. Kuruluşundan itibaren tarım alanında daha fazla verim elde edebilmek amacıyla farklı teknikler geliştirilmiş olup; X. ve XIV. yüzyıllar arasındaki dönemde Polonya tarımında dönüşümlü nadas sistemi kullanılmıştır. Söz konusu sistemde, tarlalardan biri kış ve ilkbaharda ekilirken, diğeri ise nadasa bırakılmıştır. Birkaç yıl boyunca ekim işleminin yapılmasının ardından, toprağın bereketini eski haline döndürebilmek üzere yaygınlaşan bu sistem, XIV. yüzyılda üç tarlalı şekle dönüşmüş ve nadas alanlarının yerini zamanla kök bitkiler almaya başlamıştır. Yetiştirme tekniğinin gelişmesi, önceleri bilinen darı dışında; çavdar, buğday, bahçe bitkileri, baklagiller gibi diğ er mahsullerin daha sık yetiştirilmesine olanak sağlamıştır. XII. yüzyılın sonundan itibaren tarlaların ekiminde sabanın yerini yavaş yavaş pulluklar almaya, tahıllar için temel alet olarak orak kullanılmaya başlamıştır. Ayrıca Polonya'da, XIV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar ot kesmek amacıyla tırpan; harman için ise pala tercih edilmiştir (Borde, 1870: 168).

Ülkenin ağırlıklı yerel ürünleri bal, hayvan derisi, balmumu, balık gibi orman ve su bazlıdır. Özellikle bal üretimi Orta Çağ boyunca Slav toplumlarının daima önemli bir özelliği olmuştur. Bu bilgileri 1490-1549 yılları arasında yaşamış olan İngiliz seyyah, doktor ve yazar olan Andrew Borde (ya da 'Boorde') 3 Mayıs 1542 yılında İngiltere Kralı VIII. Henry'nin kızı Prenses Mary'ye ithaf ettiği '*The Fryst Boke of the Introduction of Knowledge*' adlı eserinde doğrulamaktadır. Borde Polonya'da muhteşem, bereketli ormanların var olduğu; bu ormanlardan zift, katran ve keten tohumu elde edildiğinden bahsetmektedir. Borde ayrıca ülkede ormanlara bağlı olarak arı yetiştiriciliği ve dolayısıyla da bal tüketiminin fazla olduğunu ifade etmektedir (Borde, 1870: 168). Zira Polonya şehirleri bilhassa da doğusundakiler bal ve yan ürünü olan balmumu üretiminde ihracat gerçekleştirilebilecek düzeyde bereketlidir. İşçiler tarafından eritilerek yoğurulan, ardından tartılarak kentin damgasının vurulduğu balmumları, kentte özel binalarda muhafaza edilmiştir. Böylece sahteciliğe karşı önlemi alınmış olan balmumlarının Almanya, İtalya ve Flaman Bölgesi'ne¹⁴⁹ ihracatı gerçekleştirilmiştir. Balmumu yapımında kullanılan sistem, ilk olarak XV. yüzyılın başında Lwów'da; ikinci olarak ise 1492'de 'Zabojnicza' olarak da bilinen Wilno'da kurulmuştur (Carter, 1994: 130).

Yukarıda bahsettiğimiz bu ürünleri hayvancılığın tamamladığı Polonya'da XIV. ve XV. yüzyıllarda ağırlıklı olarak sığır, koyun, keçi ve domuzun yanı sıra çiftçilik için öküz yetiştiriciliği yapılmıştır (Carter, 1994: 56). Besiciliği Galiçya (Polonya) gibi nüfus açısından daha az yoğun bölgelerde gerçekleştirilen sığırlar, daha sonra ticarî maksatla Batı ve Merkezî Avrupa'ya satılmıştır. Slovakia'dan Polonya'ya, oradan da Sanok'taki fuara gönderilen sığır ve keçilerin bir kısmı halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere Kraków ya da Ślask pazarlarına ulaştırılmıştır (Carter, 1994: 134). Çiftçilikte istifade edilen öküzlerin fiyatı, atlara nispeten düşük olsa da, zaman içerisinde değişkenlik göstermiştir. Buzağı, koç ve domuzun bedelleri ise uzunca bir dönem sabit kalmıştır (Carter, 1994: 132). Polonya'da bu gibi hayvanların dışında, farklı türlerin de besleyiciliğinin yapıldığı bilinmektedir. Söz konusu hayvanlar arasında önemli bir yere sahip olan at ise XV. yüzyılın daima en yüksek fiyat biçilen hayvanı olmuştur. Her ne kadar sıklıkla kullanıldığı zaman dilimi XVI. yüzyıl olsa da, XIV. ve XV. yüzyıllarda atların, daha ziyade hükümdarlar adına

¹⁴⁹ Flaman Bölgesi (Flanders, Flandre): Belçika'nın iç federe bölgesinden biridir (Sarıkaya, 2014: 246).

beslendiği bilinmektedir (Carter, 1994: 56). O dönemlerde Polonya'dan çok miktarda at Macaristan'a ihraç edilmiş ve bu atlar Jasło, Biecz, Sanok, Gorlice gibi kent fuarlarına yollanmışlardır (Carter, 1994: 132).

Ele aldığımız süreç boyunca verimli topraklara sahip olan Polonya'da tarım alanında yaşanan gelişmeler, toprağa dayalı ekonominin oluşum ve ilerlemesine katkıda bulunurken toplum yapısına da yansımıştır. Bu yansıma doğrultusunda emeğe dayalı çiftliklerin kurulması ise aristokrat kesimin bu durumdan fayda sağlamasına zemin teşkil eden feodal düzenin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

2.1.1. Polonya'da Feodalite

Sözcük anlamıyla toprağa dayalı düzen anlamına gelen feodalizm Orta Çağ'ın tanımıyla örtüşen ekonomik, siyasal ve sosyal düzenine verilen addır (Göze, 2000: 42). Montesquieu'nun gözünde feodal yasaların kurulması, nevi şahsına münhasır bir fenomen niteliğini taşımakta; dünyada bir kez olmuş ve belki bir daha asla olmayacak bir olgudur. Öte yandan Voltaire de şüphesiz yasal tanımların kesin formülasyonunda daha az deneyimli, ancak daha geniş bir bakış açısına sahip biri olarak bu söyleme itiraz etmiş ve feodalizm için: 'bir olgu değildir; bu, işleyişindeki farklılıklarla birlikte, yarımküremizin dörtte üçünde varlığını sürdüren çok eski bir formdur' ifadesini kullanmıştır. Modern bilim ise genel olarak Voltaire'in bakış açısını kabul ederek onun yanında yer almıştır (Bloch, 2005: 162).

Roma İmparatorluğu'nun yıkılarak ikiye bölünmesiyle kurulan Germen krallıkları arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle bir düzen arayışına giren insanlar küçük feodal yapılar halinde tekrar bir araya gelerek, Avrupa'da feodalite rejiminin doğmasına zemin hazırlamışlardır. Toprak sahibi senyörlere bağımlı olan köle sınıfının teşkil ettiği bir yönetim biçimi olan feodalitenin asıl başlangıcı Kavimler Göçü olarak kabul edilmektedir. Zira karmaşık ortamlardan kurtularak, kendini güvende hissetmek arzusundaki zayıf halk güçlü toprak sahiplerinin koruması altına girmeyi tercih etmiş; böylelikle feodalite (derebeylik sistemi) doğmuştur (Bloch, 2005: 163).

Feodal sistem toprak ve kişisel münasebetler olmak üzere iki temel sisteme dayandırılmıştır (Ülgen, 2010a: 6). Söz konusu sistem ekonomik açıdan değerlendirildiğinde ise tarıma dayalı olduğu anlaşılmaktadır. Zira feodalite ticaretin piyasa ilişkilerinin, para ekonomisinin ve dolayısıyla da kent yaşamının çöktüğü bir

süreçte ortaya çıkmıştır. Bu nedenle feodalite manoryal¹⁵⁰ örgütlenme denilen bir ekonomik temele sahiptir. Bu örgütlenmenin temelini teşkil eden manor sadece köyden ibaret değildir. Tepesinde manor lordu olarak adlandırılan bir senyör bulunmaktadır. Gerek köylü ailelerinin kendi ufak işletmelerinde elde ettikleri ürünlerin bir bölümü, gerekse manor topraklarının demesne¹⁵¹ (hassa çiftliği, efendi toprağı) denilen kısmı üzerindeki karşılıksız çalışmaları (emek-rant) daima bu efendiye verilmiştir¹⁵² (Ülgen, 2010a: 9).

Polonya açısından değerlendirildiğinde, XII. yüzyılın ikinci yarısında ülkede gelişen siyasî koşulların feodal sistemin kurulması için uygun bir ortam yaratmış olduğu anlaşılmaktadır. Zira bahsi geçen dönemde merkezî hükümet giderek zayıflamış ve XIII. yüzyıl başlarında neredeyse bir yüzyıl boyunca tekrar ortaya çıkmamak üzere kaybolmuştur (Skwarczyński, 1956: 196). XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya’da feodal sistem etkili olmaya başlarken, kıtanın batısında meydana gelen feodal kriz, demografik çöküş ve ekonomik anlamda durgunluğa sebebiyet vermiştir. Fakat doğudaki tarım teknikleri, toplumsal örgütlenme ve tarım arazilerinin fazlalığı, başlarda krizin bu bölgelere ulaşmasına müsaade etmemiştir. Ancak XIV. yüzyılda

¹⁵⁰ Manoryal Sistem: Kırsal kesim sistemini yansıtan modern bir terimdir. Aslında manoryal sistem, üst üste konmuş ekonomik, politik ve sosyal faktörlerin bir karışımını ifade etmektedir. Sistem, toprak ya da araziler ile yakından ilişkilidir. Bu sistemin koruyucuları, sistem aracılığıyla geniş arazilerini değerlendiren başta kral olmak üzere kilise ve soylulardır. Sistemin temelinde sahipliği iş gücüne göre kategorize etmek bulunmaktadır. Manor’un sahibi arazisini bizzat ekemez, onun yerine bu işi kendisine bağlı köylülere kira ve hizmetleri karşılığında yaptırmaktadır. Manoryal sistemin en önemli işlevi efendi ve malikânesini koruma altına almaktır. Zira böylelikle köylüler, ailelerine yetecek olandan fazlasını üretmekte ve bunu da efendilerine vermektedirler (Goetz, 1993: 108).

¹⁵¹ Demesne: Malikânelerin etrafına ya da kasabaların civarında bulunan tarlalardır. Bu tarlalar çeşitli boyutlarda olup, manordan manora aktarılabilir, paylaşılabilmektedir. Demesne, çiftlik arazileri, mecralar, bazen bağlar ve kereste elde edilen ormanlık arazilerini kapsamaktadır (Goetz, 1993: 112).

¹⁵² Feodalizmin malikâne sistemi şeklindeki tanımlaması ise çok daha geriye gitmekte olup; ilk olarak ‘vasal’ kelimesinin kullanımında ortaya çıkmıştır (Bloch, 2005: 163). Feodalizm lort ile vasallar arasındaki karşılıklı hak ve görevler ilişkisine de dayanmaktadır. Buna göre lort vasalı koruyacak, adaleti sağlayacak, toprağını işleme ve ürününün toplanması temin edecek; vasallar ise savaşlarda lorda hizmet edecektir (Ülgen, 2010a: 7). Feodalizmdeki bu yükümlülükler ilâveten vasallık, sadece akrabalığa dayandırılmıştır. Daha açık bir ifadeyle, akrabalık bağları yetersiz kaldığında uygun feodal bağlar geliştirilmiştir. Feodalizm devletin, özellikle de koruyucu kapasitesinin derinden zayıflamasıyla aynı zamana denk gelmiştir. Ancak feodal toplum, akrabalığa dayalı ve devlet iktidarının egemen olduğu toplumlardan ne kadar farklı olursa olsun, onların halefi olup, izlerini daima taşımıştır. Kısacası feodal sistem, bir dizi alçakgönüllü halkın, birkaç güçlü adama ekonomik bağ ile tâbi olması anlamına gelmektedir (Bloch, 2005: 164). Feodal toplumda karakteristik insan bağı astın yakındaki bir şefle olan bağı olup; bir düzeyden diğerine bu şekilde oluşan bağlar, en küçüğünden en büyüğüne doğru birleşmiştir. Bu sistemde toprağın kendisi her şeyden önce değerlidir. Çünkü toprak, bir lordun ücret sağlayarak kendisine insan gücü teminine olanak tanımaktadır (Bloch, 2005: 165). Tarım ürünlerinin yetiştirilmesinin akabinde arazilerin ele geçirilmesi ve ürünlerin varlığıyla güç kazanılması dönemin belirleyici özelliklerinden olup; bu durumun toplumlar arasında sıklıkla mücadelelere yol açtığı bilinmektedir (Direk, 2012: 57).

Avrupa'nın doğusundaki siyasî durum -özellikle Alman kolonizasyonunun etkili olduğu sınır bölgelerindeki nüfusun daha da doğuya göçleri neticesinde- batıdaki ekonomik değişimin yansımalarına karşı koyamamış (Anderson, 2017: 278); bu kapsamda batının tahıl talebinde gerçekleşen ani düşüş, Doğu Avrupa'nın tahıl ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir. Bahsedilen olumsuzluklara, XIV. yüzyılın ortalarında tüm kıtaya yayılan veba salgınının yol açtığı kıtlık ve açlık da eşlik etmiştir. Ayrıca dinî olduğu kadar toplumsal bir niteliğe sahip olan Hussit Savaşlarının ise askerî mücadeleler kapsamında Avrupa feodalizm tarihinde önemi büyük olmuştur. On beş yıl boyunca Papalığa meydan okuyan bu savaşlar sonucunda Polonya, Macaristan, Bohemya'nın güçlü monarşileri, köylü kesim üzerindeki senyör baskısını artırırken, XV. yüzyılın ortalarına doğru bu üç ülkede krallık otoritesini yeniden teşkil eden hükümdarlar sayesinde bir nebze olsun düzelme husule gelmiştir (Anderson, 2017: 281-282).

Bunlara ilaveten Avrupa'da XI. yüzyıldan itibaren gelişen feodal düzenin göze çarpan en önemli özelliği olan '*milite*', yani şövalye sınıfından da söz etmek yerinde olacaktır (Ülgen, 2010a: 7). Polonya'da XII. ve XIII. yüzyıllar da dâhil olmak üzere tarih öncesi çağlardan kalma ve erken tarihî dönemde krallar veya prensler tarafından bahşedilen topraklar tam mülkiyette şövalyelerin elinde yer almıştır¹⁵³. Şövalyeler, az sayıda yerleşik tımar dışında ne baş kiracı, ne de başka herhangi kralın vasalı olmuşlardır. Bir başka deyişle, kalıtsal hakları feodal değildir ve bu, ülkenin tarımsal yapısını farklı şekilde etkilemiştir. Küçük toprak sahipleri ise XV. yüzyılın sonunda üzerlerine belirli kısıtlamalar getirilene kadar derebeyleriyle olan sözleşme ilişkisine uygun olarak hareket edebilmiş, hatta derebeylerine devlet mahkemelerinde dava açabilmişlerdir. Sonuç olarak Polonya'daki Orta Çağ sisteminin, Batı modeline göre tamamen feodal olmasa da, batıya göre kendine özgü olarak kabul edilebileceğini söyleyebiliriz (Skwarczyński, 1956: 309). Bu noktada, Polonya feodalizminin Batılı modelden neden farklı olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Bunun

¹⁵³ Avrupa feodalizminin kendine has bir özelliği olan toprak mülkiyeti ile siyasî ve idarî güçler arasındaki bağlantının, Polonya'da da önem arz etmesi doğrultusunda toprak mülkiyeti, kamu hukukunun en önemli unsuru haline gelmiştir. Özellikle miras sistemi söz konusu olduğunda, yalnızca ilk aşamalarında aile haklarıyla sınırlı olup; arazinin mülkiyet hakkı ile elde tutulması arasında pratikte hiçbir fark olmadığı ileri sürülebilse de, bazı farklılıklar mevcuttur. Bu hususta, ortak arazi hukuku ve feodal hukuk (*ius terrestre* ve *ius feudale*) olmak üzere iki farklı hukuk organı mevcuttur (Skwarczyński, 1956: 295). *Ius terrestre*, şövalyelere çeşitli alanlarda daha fazla ayrıcalık sunmuştur. Polonya'daki *ius feudale*'ye göre kalıtsal haklar doğrudan erkek torunlarla sınırlı olup; kadınlar sadece istisnai olarak mirasçı olarak kabul edilmiştir (Skwarczyński, 1956: 196).

cevabı ise kendine has koşulları altında geliştiğidir. İlk etapta, özellikle toprak hukuku ve miras haklarına tesir eden konularda klan örgütlenme geleneğinden etkilenmiştir. İkinci olarak ise zümrelerin teşkil edilmesi fikri, feodal etkilerle aynı anda Polonya'ya ulaşmış ve onları değiştirerek feodal sistemin tam gelişimini kısıtlamıştır (Skwarczyński, 1956: 310).

Polonya'da siyasî süreçle bağlantılı olarak ekonomik ve sosyal alanda yaşanan gelişmeler, toplum yapısında değişimlere neden olarak, yukarıda belirtildiği üzere gelişimini bir ölçüde kısıtlasa da, feodaliteye zemin hazırlamıştır. Mevcut durumun, güçsüz düşen halkı, güçlü toprak sahiplerinin koruması altına girmeye teşvik etmesi, yani bir nevi düzen ve güven arayışı, feodal sistemin oluşumuna yol açmıştır. Toprağa dayalı olarak gelişen söz konusu sistem XIV. ve XV. yüzyıllarda tarıma, dolayısıyla da Polonya'nın ticarî yaşamına yansımıştır.

2.2. Ticaret

XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya'da tarımsal alana paralel olarak ticarî faaliyetler de ivme kazanmaya başlamış; dolayısıyla bu durum ülkenin kalkınmasına yol açmıştır. XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Polonya, mineral kaynaklarıyla önemli Südet-Karpat bölgesi ve Lwów (Asya'nın baharat, ipek, süslü silahlar ve mücevherin kaynağı olan, XIV. yüzyıl ortalarında Polonya'nın egemenliğine geçen) ile Baltık kıyıları arasında bir köprü görevi görmüştür. Bahsi geçen süreçte Baltık kıyıları ekonomik bir değişim sürecine girmiştir. Bu kapsamda temel liman kenti, Töton Şövalyeleri tarafından 1309 yılında fethedilen Aşağı Vistül üzerinde yer alan Elbląg'ta kurulmuştur. Aşağı Vistül bölgesinin Töton Şövalyeleri tarafından ele geçirilmesi ise ticarî gelişmeleri durdurmamış ve Gdańsk, Güney Baltık'ın en önemli limanı durumuna gelmiştir (Polonsky, 2010: 93).

XIII. yüzyıldan itibaren, coğrafi konumuna bağlı olarak jeopolitik durumunun yanı sıra Polonya ticaretinin gelişiminde öne çıkan etkenler arasında Alman etkisi hiç kuşkusuz ki önemli bir yere sahip olmuştur¹⁵⁴. Bu durum, diğer Alman bölgeleriyle yapılan ticaretin önemini ortaya koyarken; aynı zamanda 1257 yılındaki kanunlar çerçevesinde 1316'ya kadar sadece Almanların Polonya vatandaşı

¹⁵⁴ Burada XII. ve XIII. yüzyıllarda Almanya'nın, doğusundaki Slav topraklarını sömürgeleştirmeye yönelik politika ve eğilimi olan 'Drang nach Osten' kapsamında Polonya'ya gelen Almanlar neticesinde gerçekleşen etkiden bahsedilmektedir (Berend & Urbańczyk & Wiszewski, 2015: 252, 263).

olarak kabul edilmesinin beraberinde Kraków'daki yerel hükümet ve ticaret dilinin Almanca olmasına yol açmıştır (Sedlar, 1994: 156). Polonya'daki Alman tesiri bunlarla da kalmamış, özellikle yaşanan kentleşme süreciyle birlikte gelişen ticaret iki ülke arasında birtakım düzenleme ve ortaklık ihtiyaçlarını ortaya çıkarmıştır. Söz konusu ihtiyaçlar doğrultusunda da ticarî bir birlik niteliğine sahip olan Alman orijinli Hansa Birliği teşkil edilmiştir.

2.2.1. Hansa Birliği

Hansa Birliği ya da Hansa XIII. ve XV. yüzyıllar arasında etkili olan, başta Alman, daha sonraları ise diğer ülke tüccarlarının da dâhil oldukları ticarî birliktir. Birliğin, 75 üye kentin yanı sıra 100 civarında da ortaklık kurduğu kent mevcuttur. Kelime anlamı olarak 'ortaklık' manasına gelen 'Hansa', bir yapı olarak çok daha fazlasını ifade etmekte olup; üyeleri, coğrafi ve ekonomik anlamda orta sınıf halktan müteşekkildir. Baltık ve Kuzey Denizleri arasındaki ticareti 'cogs'¹⁵⁵ adı verilen gemiler vasıtasıyla yöneten (Encyclopedia, 2008: 156); Erken Orta Çağ'da önce Frizliler¹⁵⁶'in daha sonra ise Flamanların halefleri olan Hansa tüccarları muhteşem bir dinamizmin yanı sıra büyük bir tüccarlık kabiliyetine de sahiplerdir. Avrupa'daki Fransız şaraplarına rakip olan Ren bölgesi şaraplarının beraberinde metal eşyalar, değerli taşlar, Mainz'dan silah, Konstantinopolis'ten kumaş ithalât ve ihracatını gerçekleştirmişlerdir. En başarılıları ise mallarını Britanya ve Danimarka'ya ihraç eden Köln tüccarları olmuştur (Le Goff, 2005: 118).

Saksonya Dükü 'Aslan' lakaplı Henry'nin vasalı olan Holstein Kontu II. Adolph Schauenburg tarafından 1159 tarihinde Kuzey Almanya'da kurulan 'Lübeck' şehri, kısa sürede kent ve ticaret imparatorluğu olarak bilinen 'Hansa Birliği'nin merkezi haline gelmiştir (Le Goff, 2005: 119). Hansa Birliği, dört kent grubundan müteşekkil olup; altmış-yetmiş ticaret kasabasından oluşan bir konfederasyonu bir araya getirmiştir. En önemlileri Lübeck olan ticarî şehir ve bölgeler, önde gelen merkezi Köln olan Westphalia ve Ren bölgesi; başta Brunswick olmak üzere Sakson kentleri; Polonya, Gdańsk ve Wrocław ile bağlantılı Prusya ve Livonya şehirlerinden

¹⁵⁵ Cogs: Bunlar tipik olarak gömme döşemeli, hacimli kargolar taşıyan gemilerdir (Mc Carthy, 2005: 58). Hansa gemi yapımcıları tarafından üretilip geliştirilen bu gemi türünün kökeni tam olarak bilinmese de (Dollinger, 1999: 142), özellikle XIII. yüzyılda deniz seferlerinde sıklıkla kullanılmıştır (Gordon, 2015: 104).

¹⁵⁶ Frizler: Hollanda, Danimarka ve Almanya'nın sınırları dâhilinde, Kuzey Denizi kıyısında yaşayan Germen kökenli halktır (britannica.com).

oluşmaktadır (Polonsky, 2010: 92). Aynı zamanda Lübeck, misyonerlik ve toprak kazanma faaliyetleri göstermekte olan Alman menşeli, daha sonraları ise Prusya’da aktif rol oynayacak Töton Tarikatı’nın da ticaret hayatını düzenlemiştir (Le Goff, 2005: 120). Ancak bu durum yani Töton Tarikatı’nın ilk ve tek bölgesel prenslik olarak birliğe üyeliğinin kabul edilmesi, Hansa Birliği tarihindeki en tuhaf olaylardan biri olmuştur. Zira Töton lideri sadece bölgesel bir prens olmayıp, aynı zamanda da bağımsız Prusya-Livonya devletinin de yöneticisi durumundadır. Her ne kadar birlik içinde temsil edildiği net olmasa da, Doğu Baltık’ta kurulan kentler üzerinde belirleyici rol oynaması ve sahibi olduğu geniş topraklardaki ticarî pazarların Hansa kanalıyla Batı Avrupa’ya açılması, Tarikatın birliğe kabul edilmesinin nedenleri olarak gösterilebilir (Lloyd, 1991: 9).

Önceleri Hansa, üyelerinin arasında anlaşmaların bulunduğu bir ‘tüccar birliği’ şeklinde tanımlanmıştır. Zamanında, tüccarların yaşadıkları kentler tarafından onaylanan söz konusu anlaşmalar, nihayetinde farklı şehirlerin arasındaki işbirliğini kolaylaştıran bir sistem haline dönüşmüştür. Bununla birlikte Hansa kurulları, üyeleri için para değiş-tokuşu, çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanılabilecek ortak bir hazine olmak üzere gelişmeye başlayan birtakım karakteristik özellikleri de mevcuttur. Ayrıca bu organizasyonun tüm üyelerine üye şehirlerde karşılıklı olarak bazı imtiyazlar da tanınmıştır (Polonsky, 2010: 92). Hansa Birliği sayesinde Lübeck, Rostock, Stralsund, Ślask, Gdańsk, Elbląg gibi kentler arasında oldukça güçlü bir denizcilik ve ticaret ağı kurulmuştur. Böylelikle, Flaman Bölgesi’nden Baltık’ın doğu kıyılarına kadar kasabalılar arasında aile bağları oluşmaya başlamıştır. Hatta birlik XV. yüzyılda bile hâlen zorlu bir siyasî güç şeklinde görünmeyi sürdürmüştür (Carter, 1994: 86).

Öncelikle Doğu ve Batı ile ticarî ilişkiler halinde olan Hansa, XIV. yüzyılın başlarından itibaren büyük bir ticarî güç haline gelmiştir. Batı’da Novogrod’a, özellikle de, karşılığında giysi aldığı Flaman Bölgesi’ne ihracat gerçekleştirmiştir. Henüz XIV. yüzyılın başlarında iken, Baltık kıyılarından Norveç’e yapılan tahıl ihracatı Hansa’nın tekeline girmiştir (Polonsky, 2010: 92). Gdańsk, Królowiec (Köningsberg), Riga limanlarından Lübeck ve Kuzey Denizi’nin diğer merkezlerine mal taşımacılığı sağlayan bu birlik, aynı zamanda Vistül nehri vasıtasıyla Kraków’un, Bruges, Antwerp, Londra gibi kentlerle bağlantısını tedarik etmiştir (Carter, 1994: 86). Böylelikle Polonya artık Avrupa Hristiyan dünyasının doğu sınırını oluşturmaya

başlamış ve ekonomik sistemin bir parçası durumuna gelmiştir. XIV. yüzyılın sonlarına doğru ise Polonya batının değer verdiği ve ihtiyaç duyduğu kaynaklara sahip oluşu nedeniyle, önemli bir ticarî ortak haline dönüşmüştür ki bu, bir açıdan da Hansa Birliği'nin neticesi sayılabilmektedir (Polonsky, 2010: 92).

Hansa Birliği yaklaşık olarak dört yüz yıl boyunca Avrupa'nın yapılanmasında ekonomik, siyasî ve sosyal açıdan en büyük etken olmuştur. Sadece ürünler üzerinde etkili olmamış, insanlar arasında fikir alışverişine de yol açmıştır. Ayrıca Hansa, Estonya Talin'den Gdańsk'e varıncaya dek birçok ülkenin altın çağlarına tanıklık etmiştir (Encyclopedia of World, 2008: 158). Söz konusu birlik vasıtasıyla da zaman içerisinde gittikçe gelişen ticaret, ulusal egemenlikle doğrudan bağlantılı olup, XIV. yüzyılın sonlarına doğru faydalı bir diplomatik silaha dönüşmüştür. Buna örnek olarak ise Polonya'nın bazı Avrupa ülkeleriyle olan münasebetleri verilebilmektedir (Wood, 2004: 123). Bu bağlamda Orta Çağ'da teşkil edilen ticarî birliklerin, ticaretin beraberinde diğer ülkelerle siyasî ilişkiler bazında da tesirlerinin olduğu söylenebilir. Konuyu daha da anlamlandırabilmek adına söz konusu dönemde Polonya'nın komşu ülkeleriyle olan ticarî münasebetlerinin yanı sıra doğu ile olan ilişkilerini de incelemek gerekmektedir.

2.2.2. Ticarî İlişkiler

XIII. yüzyıl, Orta Çağ ticaret ve kültürü açısından Batı için parlak bir dönem olurken, Polonya'nın sıkıntılarla boğuştuğu, güçsüz düştüğü bir süreç olmuştur. Polonya'nın ticarî faaliyetleri her ne kadar Doğu ve Merkezî Avrupa'daki siyasî durumla yakından ilgili olsa da, bu konuda Batı ile daha sıkı ilişkilerinin var olduğu unutulmamalıdır. Polonya'nın Doğu ile olan ticarî ilişkilerinin yanı sıra Batı ile sürdürdüğü ticarî münasebetleri kapsamında ise Prusya, İngiltere, Macaristan, İtalya ve Bohemya gibi ülkeler ön plâna çıkmaktadır.

2.2.2.1. Prusya ile Ticarî İlişkiler

XIV. yüzyılda ticaretin gelişimiyle birlikte Prusya kentleri, artık Polonya'nın bir parçası olmaktan çıkıp, Töton Tarikatı ile Hansa Birliği arasında dengeyi sağlayan birer unsur haline gelmişlerdir (Britain and Poland-Lithuania, 2008: XXXIII). Töton Tarikatı, 1308 yılı sonrasında Vistül'ün beraberinde önemli ticaret merkezleri Toruń, Elbląg, Kaliningrad ve Gdańsk aracılığıyla deniz yollarını ve Merkez Polonya'nın dışında kalan ticaret rotalarını kontrolü altında tutmuştur. Böylece Polonya'nın önemli

toprakları XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Töton Tarikatı'nın yönetiminde kalmıştır (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 5).

Prusya'nın en önemli ticaret merkezi olan Toruń, Polonya'ya altı adet çapraz rota aracılığıyla bağlanmakta; Kraków ile uzun süreli ticareti ise bakır ticaretine dayanmaktadır. Prusya'nın, Töton Tarikatı zamanında Polonya ile ilişkileri, Tarikat ile Polonya arasındaki münasebetle doğru orantılı olup, aralıklı ve iniş çıkışlı bir seyir izlemiştir (Carter, 1994: 81). Prusya'daki şövalyelerin hoşnutsuzluğu, Polonya'dan yardım isteyen bir 'Prusya Birliği'nin oluşmasına yol açmıştır. Bu birliğe cevap 1454 yılında Prusya'yı kuşatarak On Üç Yıl Savaşı'nı başlatan Kral IV. Kazimierz Jagiellończyk'tan gelmiştir. Gdańsk, Toruń ve Elbląg kentlerinden Polonya'ya bu hususta destek sağlanması neticesinde Töton Şövalyeleri Toruń'da barış antlaşması imzalamak zorunda kalmıştır. Böylelikle Polonya, ticarî açıdan büyük bir önem taşıyan Doğu Pomorze'yi (Kraliyet Prusyası) tekrar kazanarak, 1308'de kaybettiği Baltık Denizi'ne giriş hakkını yeniden elde etmiştir. İmzalanan Toruń Antlaşması ile Polonya yönetimi 32 yıllığına Baltık'tan Karadeniz'e kadar genişlemiştir. Böylece Polonya, Avrupa kıtasının en kârlı ticarî rotası haline gelmiş, Karadeniz boyunca doğu ve güney kıyılarındaki ticarî olanaklardan istifade etmeye başlamıştır (Carter, 1994: 82). Bu noktada akıllara Gdańsk'in, Töton Tarikatı boyunduruğunu devirme hususundaki istekliliği ve Polonya kralını yöneticisi olarak görme arzusu, henüz Polonya'ya dâhil olan Gdańsk ve diğer bazı Orta Çağ limanlarının neden sıklıkla Hansa dünyasının bir parçası olarak nitelendirildiği sorusunu getirmektedir

1455 yılı civarında -Gdańsk ve Töton Tarikatı arasında sorunlar çıkmadan hemen önce- Polonyalı gemi sahipleri, Gdańsk üzerinde siyasî hâkimiyete sahip ve özünde Azize Meryem'e ithaf edilmiş dinî bir kurum olan ve vergi ödemek durumunda bulundukları Töton Tarikatı'na bir gönderme olarak, gemilerinin yüzde 40'ının isimlerini 'Mary Knight' (Şövalye Meryem) şeklinde tercih etmişlerdir. Ancak Töton Şövalyeleri'nin Prusya üzerindeki etkisinin kesin bir şekilde azalması, bahsedilen 'Mary Knight' isimlerinin yok olmasına yol açmıştır (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 47). Ayrıca XV. yüzyılın başlarında İngiltere için Polonya limanlarında gemi inşası hususunda bir barış zamanı ticareti söz konusu olmuştur. Çünkü Gdańsk'teki gemi inşaatçılığı oldukça ileri bir düzeydedir. Bunun nedeni ise bölgedeki gemi ticareti endüstrisinin gelişimindeki en önemli faktörler arasında yer alan ahşap, zift, katran ve diğer inşaat hammaddelerinin oldukça düşük fiyatlı

oluşudur (Borde, 1870: 168-169). Bu durum, zaman içerisinde Gdańsk gemiciliğinin Avrupa nakliye ticaretinde büyük rol oynamasına sebebiyet vererek (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 55-58), Gdańsk limanının sıklıkla Hansa Birliği'nin bir parçası şeklinde addedilmesine yol açmıştır.

2.2.2.2. İngiltere ile Ticarî İlişkiler

1388 yılında İngiltere ile Prusya arasındaki antlaşma uyarınca, İngiltere Krallığı'na bağlı tüm insanlar sosyal statüleri ne olursa olsun Polonyalılar ve Ortodoks Ruslar da dâhil olmak üzere bütün Prusya halkı ile ticaret yapmak hususunda özgür kılınmışlardır. Töton Tarikatı'nın İngiltere ile olan bu antlaşmasının onaylanmasının altında siyasî ve askerî nedenler yatmaktadır. 1340'tan 1380 yılına yani pagan Litvanya'nın Hristiyanlığı seçerek Polonya ile birlik kurmasına kadar, Töton Tarikatı ile Polonya arasındaki ilişkiler durağan bir şekilde ilerlemiştir (Lloyd, 1991: 123-124). İki ülke arasındaki sosyal ilişkilerin siyasî olarak da zirveye ulaştığı nokta ise 1382 yılında İngiltere Kralı II. Richard ile Bohemya Prensesi Anne¹⁵⁷'in evliliği olmuştur. Bu evlilik Macaristan ve Polonya arasında taht sorunları yaşandığı süreçte İngiltere'nin Merkezî Avrupa ile sıkı ilişkiler kurmasına yol açmıştır. Anne sayesinde çoğu Polonyalı ya da Polonya bağlantılı olan soylu kadınlar ve şövalyeler İngiltere'ye yerleşmişlerdir (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 23).

Lübeck kenti Polonya-İngiltere ticarî ilişkilerinde aracı konumundadır. Kral Łokietek İngiltere'de XIII. yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkan Lübeckli tüccarlara 1298 yılında bazı imtiyazlar tanımış; buna göre bu tüccarlar Vistül nehri ve Gdańsk kenti de olmak üzere tüm Polonya topraklarında güven içerisinde olma hakkını elde etmişlerdir. Lübeck ertesi sene bu kez de benzer ayrıcalıkları Töton Tarikatı'ndan kazanmıştır. XIV. yüzyılın ortalarında, Polonya ve Prusya'dan İngiltere'ye gerçekleştirilen tahıl ithalâtında dikkate değer bir artış gözlemlenmiş; bu noktada ise Polonya'ya önemli giriş yerlerinden biri olan Toruń önem kazanmıştır. Zira Toruń'da bulunan tüccarlara Polonya pazarlarında güvenli bir şekilde serbest dolaşım hakkı tanınmıştır (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 11).

Bunların yanı sıra XIV. yüzyıl süresince Gdańsk, Elbląg ve Kaliningrad limanlarından İngiltere'ye ahşap ürünler tedarik edilmiştir. Polonya ve Litvanya'nın

¹⁵⁷ Bohemya Prensesi Anne Polonya Kralı III. Kazimierz'in torunudur (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 23).

Baltık ormanlarından elde edilen bu ahşap ürünler arasında bina, gemi inşaatında kullanılan en pahalı ve kaliteli malzemelerden, fıçı yapımında kullanılan en ucuz malzemelere kadar farklı çeşitler bulunmaktadır. Ancak söz konusu ithalât, Orta Çağ'da İngiltere'nin orman ürünleri açısından pek de yoksun olmayışı sebebiyle asla çok büyük boyutlara ulaşamamıştır. Her ne kadar XIV. yüzyıl sonlarında iki ülkenin siyasî ve askerî münasebetleri en yakın düzeyine ulaşmış olsa da, XIV. yüzyıl sonu ve XV. yüzyıl başlarında ülkeler arasındaki ticarî ilişkiler hiç şüphesiz ki en kuvvetli olan alan olmuştur. İngiliz tüccarların Hansa tüccarları tarafından uygulanan birtakım yaptırımlar doğrultusunda Prusya kıyılarındaki limanlara girmeleri yasaklanmışsa da, Polonya ile bilhassa giyim alanında ticaretleri devam etmiştir (Britain and Poland Lithuania, 2008: 24).

Giyim eşyaları, İngiltere'den Polonya'ya ithal edilen en önemli ticarî kalemler arasında yer almıştır. 1343 yılında Töton Tarikatı tarafından Gdańsk'e sağlanan belediye haklarından İngiliz tüccarları, vatandaşları hatta misafirleri bile Gdańsk ve çevresinde herhangi bir kısıtlama olmaksızın giysi temin edebilmişlerdir. Bu husustaki ilginç taraf ise yapılan alışverişlerin tuz karşılığında gerçekleştirilmesi olmuştur (Britain and Poland Lithuania, 2008: 15). Ayrıca Prusya şehirleri, Kral III. Kazimierz tarafından 1345 yılında tanınan ticarî imtiyazlarla birlikte, giysi başta olmak üzere diğer ürünlerde de hem Polonya hem de Batı Avrupa'ya ihracatta oldukça önemli bir geçiş noktası haline gelmiştir (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 16).

İngilizler, Polonya'ya ait daha pek çok çeşitte ürün kullanmışlardır. Bunların arasında yukarıda da bahsedildiği üzere en çok kereste ve balmumu yer almaktadır. Bu noktada ise orman ürünleri büyük öneme sahiptir. Kereste mamullerinden lambri, çıta ve küreğin yoğunlukta olduğu; tabaktan, müzik enstrümanlarına varıncaya dek pek çok çeşit ürün mevcuttur (Borde, 1870: 168-169). Giysinin yanı sıra kereste, tahıl gibi temel bazı ürün çeşitleri Polonya ve İngiltere arasındaki ticarete 1300'den daha evvel var olsa da, özellikle XIV. yüzyılda artış göstermiştir. Bu ticarî büyümenin en önde gelen nedenlerinden biri de, Prusyalı tüccarlar İngiltere'de iş kurarlarken benzer durumun İngiliz tüccarlarca Prusya'da da gerçekleştirilmesi olmuştur (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 16).

XIV. yüzyılın ortalarında en iyi dönemine giren iki ülke ilişkileri, parlak bir gelecek vaat etmektedir (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 17). XIV. yüzyılın sonu, XV. yüzyılın başlarında İngiltere ve Polonya arasındaki kültürel bağlar, özellikle de moda alanında oldukça güçlenmiştir. Buna örnek olarak ise 1367 yılında ‘*Crakows*’ adı verilen uzun konçlu ayakkabıların İngiltere ve Fransa’ya Kraków’dan gelmiş olduğu bilgisi verilebilir. Söz konusu moda, saraylar arası ilişkiler ve ülkeler çapında yayılımı hususunda, Polonya’nın yabancı ve egzotik bir ülke olarak algılanmasına yol açmıştır (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 22). Bu görüşü, Avrupa’da tanınan ve 1350’lerde İngiltere’de geniş bir okuyucu kitlesine sahip seyyah, yazar Sir John Mandeville’in (1300-1371) ‘*Travels*’ adlı seyahatnamesi de desteklemektedir. Mandeville eserinde, Macaristan’ın kuzeyi¹⁵⁸ şeklinde tanımladığı Polonya’dan, Doğu Avrupa’dan Konstantinopolis ve Kudüs’e bir geçiş noktası olarak bahsetmektedir. Yazar ayrıca bir de seyahat gerçekleştirmiş, edindiği izlenimler neticesinde Polonya’yı ilginç ve egzotik bir ülke olarak nitelendirmiştir (Mandeville, 1887: 45).

O dönemlerde İngiltere ticaretinin önemli bölümü limanlar vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Polonya ve Prusya’nın bu liman kentleri arasında ise Szczecin, Gdańsk, Elbląg ve Kaliningrad yer almıştır. Gdańsk zaman içinde İngiliz tüccarların doğudaki en önde gelen merkezi haline gelmiş; bu durum, kentteki gelişim ve sürekli yerleşimlerin artmasına yol açmıştır. Gdańsk’ta ticaret yapan tüccarların sayıları net olmasa da, yüzlerle ifade edilmekle birlikte, 1385 yılında müsadere uygulamasının ardından yaklaşık olarak 130 tüccardan tazminat alındığı bilinmektedir (Frost, 1827: 94). Buna karşılık, İngiltere Krallığı’nın Polonya ile ticaretinde kullanılan önemli limanlarından biri de Hull Limanı olmuştur. Hull Limanı özellikle krallığın dış ülkelerle ithalât ve ihracat yaptığı dönemlerden itibaren varlığını sürdürmüştür. Krallık, bu liman vasıtasıyla XIII. yüzyıldaki şarap ithalâtının yanı sıra farklı ülkelerden lüks tüketim ürünleri de satın alırken (Polonya ürünleri Akdeniz’in lüks mallarına oranla çok daha ucuzdu) (Frost, 1827: 94), Krakówlu tüccarlar da Macaristan ve Boğdan’da İngiliz giysileri satmışlardır. 1383-1388 yılları arasında İngiliz Hull Limanı’nda gerçekleştirilen giysi ihracatının yüzde 13’ü Gdańsk, Elbląg gemileriyle sağlanırken; yalnızca yüzde 2’si İngiliz gemileriyle yapılmıştır. Ancak

¹⁵⁸ İngiliz seyyah, kâşif, yazar ve hekim Andrew Borde (1490-1549) ise ‘*The Fyrst Boke of the Introduction of Knowledge*’ adlı eserinde Polonya’yı Macaristan’ın batısı şeklinde ifade etmiştir (Borde, 1870: 168-169).

bahsi geçen gemilere daha sonraları iki büyük İngiliz gemisi ilâve edilmesi neticesinde Hull Limanı-Doğu Baltık ihracatı yüzde 40-50'lere yükselirken, toplam İngiliz ihracatının da yüzde 10'unu teşkil etmiştir (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 31).

Tabii ki İngiltere ve Polonya arasındaki alım-satım işleri sadece limanlar değil, aynı zamanda Avrupa'nın batı ve doğusunda yer alan yollar aracılığıyla da gerçekleştirilmiştir. Bu yolların en önemlileri Leipzig ve Wrocław bağlantısıyla Flaman Bölgesi'nden Kraków'a; Prag ya da Viyana ve Frankfurt, Nuremberg vasıtasıyla Venedik'e olan güzergâhlardır. Söz konusu ticaret rotaları tüm Orta Çağ süresince varlığını muhafaza etmiştir (Britain and Poland Lithuania, 2008: 25).

Yaşanan siyasî değişimler 1466 yılından itibaren Polonya-İngiltere ticarî ilişkilerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Daha önceki dönemlerdeki ticarî ilişkileri neticesinde İngiltere'de kent, yol, pazar, hukukî sistem ve sosyal gelenek alanlarında bir Polonya bilinci oluşmuştur. 1449-1454 yıllarında İngiltere ve Hansa kentleri arasında süregelen gerginlik döneminde, İngiltere'nin Londra, Lynn, Hull, Newcastle, Yarmouth limanlarında Gdańsk gemilerine rastlamak mümkündür (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 45). Bunun örneklerinden biri de, 1454 yılı Şubat-Nisan ayları arasında Gdansk'ten Hull Limanı aracılığıyla İngiltere'nin Kingston Limanı'na gerçekleştirilen ürün sevkiyatıdır (EK 7, SC 8/86/4267, TNA).

Polonya limanlarından İngiltere'ye gerçekleştirilen ticaretin büyümesindeki en büyük payın, siyasî faktörlere ait olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak bu noktada, denizlerle çevrili bir ada olan İngiltere'nin özellikle gemi inşaatçılığı alanındaki önemini göz ardı etmemek gereklidir. Böylece geniş ormanlara sahip olan Polonya, İngiltere adına bir pazar haline gelmiş; iki ülke arasındaki ticarî münasebetler bu suretle ivme kazanmıştır. Orman ürünlerinin yanı sıra iki ülke arasındaki bir diğer önemli ticaret kalemi ise giyim eşyaları olmuştur. Bazı noktalarda Polonya modasından etkilenen İngiltere ile olan münasebetler, değişen siyasî koşullara rağmen hem liman hem de kara yolları aracılığıyla sürdürülmüştür.

2.2.2.3. Macaristan ile Ticarî İlişkiler

Orta Çağ'da Polonya ve Macaristan Andegawen Hanedanlığı yöneticileri, Bohemyalılar başta olmak üzere doğudan gelebilecek tüm tehditlere karşı daima birlik içerisinde olmuşlardır. Bahsi geçen ilişkiler özellikle Łokietek döneminde (1306-1333)

zirveye ulaşmıştır. Coğrafi konumlarının da etkili olduğu bu yakın ilişkiler doğrultusunda, iki ülke de karşılıklı olarak birbirlerinin çıkarlarını gözetmiştir. Her ne kadar zaman zaman saldırılara neden olabilecek anlaşmazlıklar yaşamış olsalar da, Karpat Dağları bu gibi sorunların bertaraf edilmesine olanak sağlamıştır (Carter, 1994: 73).

Macaristan kralları Wrocław tüccarlarına daima dostça bir yaklaşım içerisinde olmuşlardır. Ludwik Węgierski 1364 yılında Ślask ile Koszyce'yi (Košice) birbirine bağlayan bir yol inşa ettirmiş ve uygulanan gümrük vergilerini düşürmüştür (The Medieval Networks, 2019: 240). Ludwik Węgierski'nin Macaristan tahtına, 1387 yılında halefi Zygmunt Luksemburski çıkmıştır. 1405 yılında Zygmunt (1387-1437) tarafından Polonyalı tacirlere ticaret yapma yasağı getirmesi üzerine yaşanan sıkıntı, bir komite kurmak ve '*Kumpanie der Kaufmann*' adlı Batı Avrupa organizasyonuna üye olmak suretiyle çözüme kavuşturulmuştur (Carter, 1994: 91). Zygmunt'un, Polonya'nın yeni yöneticileri Jadwiga ve eşi Jagiello'nun Macar tahtında hak iddia etmeleri ihtimalinden duyduğu endişe, 1386'da Macaristan'ın kuzeyine bir Polonya saldırısı gerçekleşmesiyle sonuçlanmış ve yaşananlar Koszyce ile ticaretin kesilmesine sebep olmuştur. Zygmunt'un, diğer Macar kentlerinin gelişimlerinin durması pahasına Koszyce'yi aşağı çekme politikası, ülkede birçok kentin ekonomik anlamda gerilemesiyle neticelenmiş ve bu durum Kraków ile yapılan ticarete de olumsuz şekilde yansımıştır. Yaşananlardan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler pek yolunda gitmemiş, ancak 1437 yılında Zygmunt'un ölümünün ardından Elżbieta ve Polonya Kralı III. Władysław Warneńczyk bir nebze olsun olumlu katkıda bulunabilmişlerdir. Kral III. Władysław'ın 1412 yılında, ağırlıklı olarak Almanların yaşadığı Tatra Dağlarının güneyinde yer alan Spisz kentini ele geçirmesi, Polonya'nın o dönem Avrupa'nın en değerli madenlerine sahip Yukarı Macaristan'da faaliyet yürütebilmesine vesile olmuştur. Bu hususta daha önce Ludwik tarafından verilmiş olan imtiyazlar ise 1440'ta tekrar onaylanmıştır (Carter, 1994: 74). Hem Macaristan hem de Polonya Krallığı yapan III. Władysław, 1441'de Wrocław tüccarlarına, kendi hükümdarlığındaki Macaristan topraklarında her türlü ürünün serbestçe ticaretini yapabilmeleri hususunda ayrıcalık tanımıştır (The Medieval Networks, 2019: 240). 1473 yılında Kral IV. Kazimierz Jagiellończyk'ın Kraków'un pazar haklarını onaylaması, Macar tüccarları, kenti (Kraków'u) devreden çıkarma hususunda yüreklendirmiştir. 1498'de Polonya-Litvanya ve Macaristan arasında imzalanan, her

iki ülkenin tüccarlarının da karşılıklı olarak serbest ticaret haklarını garanti altına alan antlaşmaya rağmen, istikrarsız siyasî ilişkiler nedeniyle pek başarı sağlanamamıştır (Carter, 1994: 75).

Merkezî Doğu Avrupa’da ekonomi özellikle XIII. ve XV. yüzyıllar arasında önemli ölçüde gelişim göstermiştir. Bu süreçte Batı Avrupa ile ticarî bağlar sıkılaşırken, uzak mesafe ticareti ön plâna çıkmıştır. XIII. yüzyıla girilirken, düzenlenen ticarî fuarlar sayesinde Merkezî Doğu Avrupa, finansal anlamda kıta ile bütünleşmiştir. Ancak bu gelişmelerden 1241-1242 yıllarındaki Tatar istilâlarından ve Hussit karşıtı eylemlerden etkilenen Macaristan ve Wrocław kenti yeteri derecede istifade edememiştir. Wrocław’un, ilerleyen süreçte Magdeburg Yasası vasıtasıyla yeniden yapılanarak, özerk bir kasaba haline gelmesine rağmen, Hussit hareketine bağlı olarak tarımsal alanda ortaya çıkan kriz, işlenen suçlardaki artış, doğal afetlerin sıklaşması, kentin ekonomik tarihini derinden etkilemiştir. Fakat tüm bunlara karşın Wrocław’un 1460’lara kadar Flander, Venedik, Novogrod ve Macaristan Krallığı ile olan uzak mesafe ticareti gelişmeye devam etmiştir (The Medieval Networks, 2019: 236-237). Macaristan ve Wrocław arasındaki ticarî ilişkiler ilk olarak kasabanın Polonya dükleri tarafından yönetildiği zaman dilimine rastlamaktadır. Macar ürünleri, 1335’e kadar ağırlıklı olarak tek taraflı olan ilişkiler doğrultusunda Wrocław’a ithal edilmiştir. 1266 yılından önceki Wrocław gümrük vergisi tarifesinde Macar şarapları, sadece Macar değil, Macaristan-Avusturya şarabı olarak yer almaktadır. Her ne kadar biraz garip olsa da, bu nedenle Wrocław tüccarları Macar şarabı alabilmek için Avusturya’ya gitmek zorunda kalmışlardır. Buradan anlaşılacağı üzere söz konusu süreçte tıpkı Krakówlu tüccarlar gibi Wrocławlular da Macaristan ile ticarî münasebetler kurmuşlardır (The Medieval Networks, 2019: 239).

Macaristan’da elde edilen bakır madeni Wrocław’a Kraków aracılığıyla ulaştırılmıştır. 1306 yılından sonra bu hususta hammadde imtiyazı sahibi olan Kraków, aldığı bakırı Brugges’e ihraç etmiştir. Buna karşılık, Wrocław’dan Macaristan Krallığı’na ihraç edilen ürünler ise oldukça farklıdır. Örneğin Swidnica’dan temin edilen ünlü biraların Wrocławlular tarafından Buda’ya ulaştırılmış olduğu net olmasa da, en büyük ihracat kalemini tekstil ürünleri teşkil etmiştir (The Medieval Networks, 2019: 240-241). Wrocław’daki tekstil üretiminin gelişiminin Wrocław kumaşının ihracatıyla mümkün olduğu söylenebilir. Polonya kumaşları, 1352 gibi erken bir tarihte Avusturya-Macaristan sınırındaki Sopron’a ulaştırılmış, ancak ihracatı sadece

XV. yüzyılda yoğunlaşmıştır. Tekstil ürünlerinin yanı sıra Wrocławlu tüccarların Macaristan'a yolladıkları farklı ürünler arasında özellikle, XV. yüzyılın üçüncü çeyreğinde ön plâna çıkan gelincik kürkleri de mevcuttur.

Wrocław ve Macaristan Krallığı arasında bahsi geçen süreçte (XIV ve XV. yüzyıllarda) kredi alanında da birtakım münasebetlerin olduğu görülmektedir. Hatta ağırlıklı olarak 1490'larda Wrocławlu tüccarların, bu işi Macaristan'ın herhangi bir yerinde ifa edebilme özgürlükleri de mevcuttur. Macar krallarının tebaasından borç almaya başlayan ilk tüccarlar, Wrocław tüccarları olmuştur. Bunun nedeni ise Wrocławluların Macar emsallerine kıyasla doğu ve güneydoğu yönlerine daha fazla olan hareketlilikleridir (The Medieval Networks, 2019: 244-246).

Polonya-Macaristan ilişkilerinin bir başka özelliği de, hammadde alanındaki eksiklikleri tamamlamak veya telafi etmek, bu şekilde Macar madencilik sektörünün kesintisiz çalışmasını sağlamak olmuştur. Bu rol, özellikle Yukarı Macaristan bölgesinde altın ve gümüş madenciliğinin gelişimi için gerekli olan Polonya kurşunu tarafından yerine getirilmiştir. Ticareti gerçekleştirilen bir diğer alan ise hayvancılıktır. İki ekonominin karşılıklı olarak birbirini tamamlaması, dolaylı olarak ülkelerin kentleşme sürecini ya da şehirler arasında akan ticaret yolları boyunca kırsal mezraları yeniden düzenleme sürecini canlandırmıştır 1441'de III. Władysław'ın sağladığı imtiyazlar sayesinde hayvan alım-satımı XV. yüzyıl boyunca doruk noktasına ulaşmıştır (Molenda, 1976: 201). Polonya'ya Macaristan'dan getirilen hayvanların (atlar, sığırlar ve domuzlar) yanı sıra XV. ve XVI. yüzyıllarda Macar atları, Polonya sınırındaki alışverişlerde önemli bir oynamıştır. Macar monarşisinin topraklarından Polonya'ya at getirilmesinin, o zamanlar Małopolska veya Yukarı Śląsk'taki madencilik merkezlerinin gelişimi ile bağlantılı olduğu bilinmektedir. Suyu tahliye eden makinelerin gece veya gündüz saatinden bağımsız olarak sürekli çalışmak zorunda olduğu, yoğun şekilde sulanan alanlar nedeniyle atlar, madencilik endüstrisi için büyük bir öneme sahiptir. Polonya'da bu tür alanlar, Batı Małopolska ve Yukarı Śląsk'un kurşun bakımından zengin bölgelerini içermektedir. Atlar, Małopolska'daki tuz madenlerinin ihtiyaçları doğrultusunda ancak XIV. yüzyıldan itibaren yerel aristokrat mülklerden ve civar kasaba pazarlarından temin edilmeye başlanmıştır (Hungaro-Polonica, 2016: 233).

Neticede Macaristan ve Polonya arasındaki münasebetlerin büyük ölçüde olumlu oluşu, ticarî ilişkilere de yansımıştır diyebiliriz. Her ne kadar Zygmunt Luksemburski, Ludwik Węgierski'nin zamansız ölümüyle Polonya kralı olabilme şansını kaçırmışsa da, bu konuda daima hak iddia etmeyi sürdürmüştür. Zygmunt'un yaşananlar karşısındaki bu sıkıntılı tutumu ticareti de etkilemiştir. Fakat her iki ülkenin birbirlerini tamamlaması ve Polonyalı hükümdarların dostane yaklaşımları münasebetlerin gidişatının olumlu olması sağlamıştır.

2.2.2.4. Bohemya ile Ticarî İlişkiler

Kraków, belediye hakları elde etmesinin ilk otuz senesinde gerek ekonomik, gerekse siyasî olarak Bohemya'ya fazla ilgi göstermemiştir. XIV. yüzyılda IV. Charles dönemi Bohemya'da 'Altın Çağ' olarak anılmaktadır. Krallığının son yılında, (1378) Kraków'la münasebetleri az olmasına rağmen Polonyalı tüccarlara, Bohemya'nın merkezi Prag'da ticaret yapabilmeleri adına birtakım hususi imtiyazlar tanımıştır. Karşılıklı olarak pek alışverişte bulunmasalar da, XV. yüzyılın ikinci yarısı Çek tüccarların Kraków'a sıklıkla geldikleri bir süreç olmuştur. Çek soyluların, ülkelerindeki birlik ve beraberliği sağlaması için yabancı ülke kralını uygun görmeleri bilhassa 1471 yılından itibaren iki ülke arasındaki ilişkilerin yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak ise Çek Meclisi Polonya Kralı IV. Kazimierz Jagiellończyk'ın kardeşi III. Władysław'ı Bohemya tahtına çıkartmıştır. Ancak bu seçimle başarı sağlanamamış, III. Władysław Çek sorunlarına çözüm getirememiştir. III. Władysław Bohemya konusunda başarısız olsa da, Macaristan'ın Kraków ile olan ticarî ilişkilerine olumlu anlamda katkılar sağlamıştır (Carter, 1994: 76-77).

Polonyalı dükler tarafından yönetilen Wrocław'ın, Bohemya Krallığı'nın bir parçası haline gelmesi Macaristan ile olan ilişkilerinin gelişmesine yol açmıştır. Hatta 1335 yılında Bohemya ve Macaristan yöneticilerinin Merkezî Avrupa ticaretini geliştirmek adına ortak bir projeye giriştikleri iddia edilmektedir (The Medieval Networks, 2019: 239). Śląsk ise XIV. yüzyılın ilk yarısına doğru Bohemya'nın kontrolüne geçerken, Polonya ile olan yakın münasebetlerini de devam ettirmiştir. Śląsk'un ana ticaret merkezi ise yukarıda da bahsedildiği üzere Wrocław'dur. Ayrıca önemli ticaret rotaları da, Oder ve Vistül nehirlerini birbirine bağlayan Wrocław'dan geçmektedir. Hollanda'dan giysi, Baltık'tan ringa balığı, Rusya'dan kürk ve Hansa kentlerinden çeşitli ürünler, yine Wrocław aracılığıyla Prag'a getirilmiştir. Wrocław

XIV. ve XV. yüzyıllarda Levanten orijinli Kefe ve Tana¹⁵⁹,dan aynı güzergâh vasıtasıyla elde ettiği malları, Moravya ve Bohemya'ya ulaştırmaktadır. Bu yol aynı zamanda XIV. yüzyılda Ślaşk ve Polonya'ya İtalyan tüccarların gelmiş oldukları rota olarak da önem taşımaktadır (The Cambridge Economic History, 1987: 539).

2.2.2.5. İtalya ile Ticarî İlişkiler

XIII. yüzyılda Ślaşk ve Małopolska'da ortaya çıkan İtalyanlar esas olarak Floransa, Asti, Lucca ve Pisa bankalarıyla bağlantılı Papalık vergi tahsildarlarıdır. Toplanan meblağlar XIV. yüzyılda Wrocław üzerinden seyahat eden Kraków tüccarları vasıtasıyla Bruges'teki İtalyan ticaret acentelerine havale edilmektedir (Morawski, 1900: 421).

Güney Polonya'dan Karadeniz'e uzanan ticaret yollarının genişlemesiyle birlikte Floransalılar ve ardından Venedik ve Cenevizliler Polonya'yı ziyaret etmişler, hatta giderek artan sıklıkla Polonya'ya yerleşmeye başlamışlardır. Polonya ve Floransalı tüccarların eskiye dayanan ticarî ilişkileri mevcuttur. Floransalı tüccarlar Kraków'da dükkân ve döviz büroları kurmuşlar ve Polonya'da kolayca sahip olabilecekleri mülklerin peşinde olmuşlardır (Morawski, 1900: 421). Ancak ticaret onların tek ilgi alanı değildir. Uzun bir süre Bochnia ve Wieliczka'daki kraliyet tuz madenlerinin kira gelirlerini ellerinde tutmuşlar; Olkusz ve Trzebnica bölgelerinde kurşun madenciliğine yatırım yapmışlardır. Cenovalı Goffredo Fattinanti gibi bazıları, Kraków'a yerleşmiş; kraliyet darphanesini kiralamış, çok sayıda kentsel ve birtakım kırsal gayrimenkuller satın almışlardır. XV. yüzyılın ilk yarısında Polonya'da biraz daha seyrek olarak görülmeye başlanan Cenevizliler, Konstantinopolis'in düşmesini takiben, özellikle Lwów ve Rusya'nın güneybatısında yeniden faaliyete geçmişlerdir. Cristoforo di Romolo, De Veletariis ailelerinin üyeleri, Lorenzo Lomellino ve diğerleri, Güneybatı Rusya ve Małopolska'da tuz madenciliğine büyük yatırımlar yapmışlar; ülkede mülkler satın almışlar; Lwów'da vergi toplama hakkını elde etmişlerdir (The Cambridge Economic History, 1987: 539).

Floransa, Cenova ve Venedik'ten gelen tüccarların girişi, XV. yüzyılda Małopolska ve Güneybatı Rusya'nın ekonomik yaşamında oldukça önemli bir faktör

¹⁵⁹ Tana (Tanais): Don nehrinin Klasik Antik Dönem'de Meot Bataklığı olarak isimlendirilen platosunda kurulmuş olan bir Yunan antik kentidir. Daha geniş bilgi için ayrıca bkz. Rawlinson, 1862: 170-171.

haline gelmiştir. Genellikle Nürnberg, Wrocław ve Kraków'dan tüccarlarla ortaklaşa faaliyet gösteren Floransalılar, Wrocław ve Kraków'a güneybatı yollarıyla İtalyan ve Levanten malları tedarik etmiş; karşılığında önemli miktarda kımız, Litvanya ve Kuzey Rusya'dan kürk, deri ve balmumu satın almışlardır. Ayrıca sermayelerini tuz ve kurşun madenciliğine yatırmışlardır (The Cambridge Economic History, 1987: 539). XV. yüzyılın ikinci yarısında yeni gelenler arasında Kallimachus'un (Filippo Buonaccorsi) yakın akraba olduğu Thedaldi ailesinin üyeleri de bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Jan Thedaldi, 1488 yılında Wieliczka'daki tuz madenlerinden sorumlu olmuştur (Morawski, 1900: 421).

Polonya, İtalya ile XIV. ve XV. yüzyıllarda diğer ülkelerle olduğu ölçüde sık ilişkiler kurmamış olsa da, söz konusu dönemde iki ülke münasebetlerinin maddî açıdan önem arz ettiğini ifade edebiliriz. Bunun en önemli kanıtlarından biri ise hiç kuşkusuz ki İtalyanların mülk satın alarak, Polonya ekonomisine sağlamış oldukları katkıdır. Öte yandan, ülkedeki tuz madenlerinin işletmesinden de bir dönem sorumlu olan İtalyanlar sayesinde Polonya'ya ciddi miktarlarda sermaye girişi olduğu da gayet açıktır.

2.2.2.6. Doğu ile Ticarî İlişkiler

Orta Asya'dan gelen ve 'Altın Orda' olarak bilinen halk, 1241 yılında Chmielnik'te Polonya ordusunu, Legnica'da Töton Şövalyeleri'ni yenilgiye uğratmadan önce Hazar Kapısı'ndan geçerek, 1240'ta Kiev ve Rus' prensliklerinin büyük bir kısmını ele geçirmiştir. Her ne kadar Polonya topraklarında uzun süreli kalmamış olsalar da, 1272 yılına kadar Małopolska'nın doğusunu Kızıl Rutenya'yı ellerinde bulundurmışlardır. Devam eden istilâları sonucunda ise birçok Polonya kent ve kilisesi zarar görürken, başta Kraków olmak üzere ülkedeki ticaret merkezlerinin doğu ile iletişimi kesilmiştir. XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın başlarında söz konusu Tatar isyanları biraz olsun bastırılrsa ya da azalsa da, sürmüştür. Tatar Hanlığı, güçlü rakipleri nedeniyle XIV. yüzyıl boyunca gücünü önemli ölçüde yitirerek, zayıf düşmüştür. Bu süreçte Kraków Karadeniz ile mevcut ticarî ilişkilerini Lwów ve Włodzimierz gibi aracı kentler vasıtasıyla devam ettirmiştir (Carter, 1994: 82).

Özellikle XIII. yüzyılda etkili olan Tatarların dışında, XIV. ve XV. yüzyıllarda ise Doğu ile ilişkiler kapsamında Litvanya ile birlik süreci ön plâna

çıkılmaktadır. Polonya ve Litvanya'nın 1382 yılında aralarında hanedan birliği tercih etmelerinin nedenlerinden biri de, Ludwik Węgierski döneminde adeta yabancılaşan Kızıl Rusya ve Podolia'yı yeniden resmen geri kazanmak olmuştur. 1385 yılı Ağustos ayında Litvanya'nın Krewo kentinde Polonya tarihi adına en önemli anlaşmalardan biri şeklinde addedilebilecek bir sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşmeye göre Litvanya Büyük Dükü Jogaila (Jagiełło), kendisine ait olan Litvanya ve Rutenya topraklarını Polonya Krallığı'na dâhil etme sözünü vererek, Polonya topraklarının bir anda dört misli büyümesini sağlamıştır. Bunun anlamı ise Polonya'nın, o dönem Altın Orda'dan gelen saldırılara maruz kalan Kiev ile sınır komşusu olması; sadece ufak bir bozkır bölgesi Litvanya'da kalmak üzere güneydoğuya doğru 150 bin kilometrekareden de fazla genişlemesi olmuştur. Aslına bakılacak olursa tüm bunların haricinde Polonya için daha da önemlisi, söz konusu toprakların Tatar saldırılarına karşı bir siper oluşturmalarıdır. Polonya, 1387 yılında Litvanya'nın yardımıyla, önceleri pek de önemli olmayan ve Macaristan'ın kontrolünde bulunan Boğdan Prenslığı (1387-1497) üzerinde otorite sağlamasının yanı sıra Kızıl Rus' ve Podolia ile olan işbirliğini tazelemiştir. Bunun diğer anlamı da, Doğu ticaretine direkt olarak ulaşmanın bir noktası olarak Kraków'un, Kefe ve Akkerman gibi zengin doğu bölgelerinin ticarî ortağı konumuna gelmesi olmuştur. Ancak bu kazançlı ticaret 1403'te Kraków ve Lwów şehirlerinin arasında depolama hakları konusunda anlaşmazlığa yol açmıştır. İki kentin rekabeti neticesinde Boğdan pazarı yükselişe geçmiş, Eflâk Prenslığı ile yapılan ticaret sona ermiş, çok daha önemlisi ise ticarî sorunlarla boğuştukları esnada Osmanlı Devleti'nin yükselişi gözden kaçırılmıştır (Carter, 1994: 83).

Olanlar karşısında Kral III. Władysław Warneńczyk, Kraków Piskoposu Zbigniew Oleśnicki'nin de desteğiyle Osmanlı tehdidi altındaki Bizans'a yardım amacıyla bir sefer düzenleme girişiminde bulunmuştur. Fakat bu düşüncesi krala bir yarar sağlamadığı gibi 1444 yılında Varna Savaşı'nda hayatını kaybetmiş, Osmanlı orduları ise Bizans'ı zaptetmiştir. Bu, Karadeniz limanlarının artık Osmanlıların kontrolüne geçmesi anlamını taşımaktadır. Osmanlıların ele geçirdiği Ceneviz sömürgeleri Kefe (1475), Kili ve Akkerman (1484), Lwów ve Kraków'un Doğu ile olan ticaretine ağır bir darbe vurmuştur. Böylelikle Polonya'nın Doğu kaynaklarıyla irtibatı tamamen kopmuş ve Kırım Tatarları gibi yeni bir düşman kazanmışlardır (Carter, 1994: 84).

Polonya'nın, XIV. ve XV. yüzyıllarda doğu ile pek fazla ticarî münasebeti bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bunun başlıca nedeni Altın Orda'nın istilâlarının yanı sıra Osmanlı Devleti gibi güçlü bir rakibi göz ardı etmeleri olmuştur. 1444 yılında Varna'da yaşanan yenilgi ise Osmanlı'nın yükselişiyle neticelenmiş, bu sebeple de doğu ile olan bağları kopma noktasına gelmiştir.

2.2.3. Polonya'nın Ticarî Hayatında Kraków'un Önemi

XIV. yüzyıl savaşlar nedeniyle ağır vergilerin olduğu, uzun mesafe ticaretinde küçülmelerin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur. Bunun yanı sıra vebanın yayılmasının olumsuz etkileri, şehirlerarası pazar mücadeleleri, imtiyaz sahibi bazı loncalar tarafından kimi malların üretimlerinin kısıtlanması da ortaya çıkan diğer olumsuzluklardır. İşte bu nedenle Geç Orta Çağ döneminin ticarî yaşantısını üç ayrı alanda incelemek gerekmektedir. İlk olarak hemen hemen her şehirde aciliyeti olan zarurî ürünlerin alım-satımlarının gerçekleştirildiği bölgesel pazarlar; ikinci olarak, sadece bölgesel işlerin yapılmadığı, aynı zamanda Avrupa'nın farklı yörelerinden gelen mallarla uğraşan daha büyük kent merkezleri; son olarak ise Doğu'nun sınırlı göz alıcı ürünleri. İşte bu noktada tüccarlar büyük bir önem arz etmektedir. Zira tüccarlar tahıl, tuz, balık, kereste, metal çeşitleri gibi gerekli ürünlerin beraberinde kaliteli giysi, şarap ve birtakım lüks eşyalarının da ticaretini yapmaktadır.

XIV. ve XV. yüzyıllarda Kraków kentinin bayındırlaşmasının temelinde ticaret yatmaktadır. İlk bölgesel ticaret merkezi olan Kraków, aynı zamanda Avrupa çapında ithalât-ihracat gerçekleştirmektedir. Aslında bu, halkının da ifade etmiş olduğu üzere, ticaretten de öte, bir transit ticareti ve endüstrisi olup, kentin geçim kaynağını teşkil etmektedir. Kraków, belediye tüzük haklarını elde ettiği 1257-1500 yılları arası en parlak dönemini yaşamış ve Avrupa'nın önde gelen merkezlerinden biri durumuna gelmiştir. Kraków, tüm diğer Polonya kentlerine benzer şekilde, esnaflık mesleğinin XIV. yüzyıldan öncesine dayandığı ve ilk esnaf loncasının kurulduğu Polonya şehridir. Ayrıca Kraków'un ticarî başarısının sırrı Doğu'ya ait ve Avrupa tarafından talep edilen örneğin: amber, kürk çeşitleri gibi değerli ürünlerin alım-satımının yapıldığı bir merkez konumunda olmasıdır. Burada asıl önemli olan husus ise Kraków'un söz konusu ticaretin gerçekleştirilmesini sağlayacak kara ve nehir yolu bağlantılarına sahip oluşudur.

Bahsedildiği üzere Kraków'un ticarî başarısında nehirler, hem karayoluna alternatif olan bot ve mavnalar nedeniyle, hem de çok daha az maliyetli oluşundan ötürü önem kazanmıştır. Fakat bu durum, nehir taşımacılığı ücretlerinde artışa neden olsa da, kereste, tuz benzeri ağır ürünlerin nehirler aracılığıyla nakliyesi nispeten ucuzdur. XV. yüzyıl boyunca Krakówlu tacirler nakliyat için Vistül nehrini tercih etmişlerdir¹⁶⁰. 1389'da, Prusya'da uygulanan 'depolama hakkı' dayatmasının tüm transit ticaret yollarına da yansıtılması, başta bakır olmak üzere Kraków ürünlerini etkilemiş olsa da bu, aşağı Vistül nehrinin güvenliğini garanti altına almak anlamına gelmektedir.

Gerek ulusal, gerekse uluslararası ticarete dâhil olan Kraków, Hansa Birliği'nin dikkatini çekmiştir. Kraków'un Hansa Birliği'ne katılım fikri öncelikle kente göç ederek, orada yerleşmiş olan Almanlar tarafından ortaya atılmıştır. Bir diğer nokta ise Hansa tacirlerinin Kraków ile sıkı ticarî bağ kurdukları Bruges şehri olmuştur. Zira Bruges üzerinden, birliğin otoritesi altında Flaman bölgesiyle ve birliğin diğer üyeleriyle ticaret yapmanın faydalarının yanı sıra Hansa bayrağını taşıyan Kraków tüccarları için güvenliğin avantajları, kent tüccarları adına çekici görünen ayrıcalıklardır.

Hansa Birliği, üyesi olan kentlere bazı imtiyazlar tanınmasının karşılığında birtakım mecburiyetler de şart koşturmuştur. Bu şartların arasında en önemlilerinden biri ise her 18 ayda bir Lübeck'te düzenlenen toplantılara olan katılım zorunluluğudur. Her üyenin mali desteğe katkıda bulunması gerekseyse de, Kraków bu zorunluluğu asla yerine getirmemiştir. Örneğin 1494 yılında her kente vergi uygulaması konulmuş olsa da, Kraków'un böyle bir vergi ödemediği anlaşılmaktadır. Kentler aleyhindeki tek yaptırım ise birliğin 'Rezesse'¹⁶¹ kararlarına karşı gelenlere

¹⁶⁰ XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Baltık Denizi ve Polonya'daki nehirlerde üç çeşit gemi kullanılmaktaydı (Kazmierczyk, 1958: 60). XV. yüzyılda yan rüzgârla birlikte manevra yapabilen ve uzunluğu 400 metreye ulaşan 'Karawela' adlı yelkenli gemiler ortaya çıkmıştı. Akdeniz'de kürek vasıtasıyla hareket ettirilen daha büyük gemilerin kapasitesi ise 1000 Łaszt'a kadar çıkabilmekteydi (Samsonowicz, 2014: 177). [Łaszt: Baltık limanlarında XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar başta tahıl olmak üzere tuz ve kömür gibi ürünlerin hesaplandığı eski bir hacim birimi. XVIII. yüzyıla kadar Gdańsk Łaszt=60 Kile=3.283 Litre'dir (encyklopedia.pwn.pl)]. Karawela'nın yanı sıra aynı dönemde kullanılan diğer deniz ve nehir nakliye araçları ise 'Kogga' ve 'Holk' idi. Ufak çapta da olsa manevra kabiliyeti bulunan Kogga, yüklü miktarlardaki tahıl nakliyesi için tercih edilmekteydi. Daha büyük olan Holk'un, sonraları üç direkli inşa edilerek, özellikle insan taşımacılığında fayda sağlamaktaydı (Samsonowicz, 1958: 60-62).

¹⁶¹ Hansa Birliği'nde oy çokluğu ile alınan kararlar neticesinde 'Rezesse' adı verilen düzenlemeler geliştirilmiştir. Ticaret ve güvenli seyir rotalarına ilişkin kabul edilen ve ulusların deniz hukuklarını etkileyen söz konusu kurallar, tüm üye şehirleri bağlamıştır. Hansa kentleri, dış ticaret merkezleriyle

-her ne kadar büyük ölçüde uygulanmasa da- ihraç kararının verilmesidir. XV. yüzyıl itibarıyla Kraków'un gelişimi ve Flaman bölgesi ile ticarî münasebetlerin zayıflaması, kentteki Hansa Birliği tüccarlarını da olumsuz yönde etkilemiştir (Carter, 1994: 87-102).

2.2.4. Para

Polonya'da X. yüzyılın ortalarında para dolaşımının başlamasıyla, para ekonomisi ortaya çıkmış, vergiler parayla ödenmiş; eşyalar, hizmet ve maaş ödemeleri parayla gerçekleştirilmiştir (Spufford, 1988: 70). Polonya'nın ilk madenî parası, bir şapelin tepesini tasvir eden ve arka yüzünde kare haç bulunan '*Misico*' efsanesini taşıyan gümüş bir dinar olarak kabul edilmektedir. 982 veya 984 yılları arasında basılmış olan bu madenî para, Polonya'nın para tarihçesinin başlangıcını temsil etmektedir. Dinar üzerine modellenen bu para daha sonraları tüm Batı Avrupa'ya yayılmıştır¹⁶² (Wójtowicz, 2006: 4).

Bohemya ve Macaristan'da olduğu gibi Polonya'da para kullanımı, Hristiyanlığın kabulünün yani I. Mieszko'nun 966 yılındaki vaftizini takiben başlamaktadır. Ancak o tarihlerde Çek ve Macarların aksine, Polonyalıların henüz kendilerine özgü bir parayı kullanmaya hazır olmamaları nedeniyle söz konusu dönemde I. Mieszko (966-992) ve halefleri tarafından az miktarda basılan paralar, 1010 yılı civarında azalma göstermiştir. İlk dirhemler ve devamında Alman pfennigleri olmak üzere I. Mieszko döneminde Polonya'da para konusunda herhangi bir eksik bulunmadığı anlaşılmaktadır¹⁶³. Buradaki asıl sorun ise bu paraların nasıl kullanıldığı hususundadır (Spufford, 1988: 80).

I. Mieszko (960-992) döneminde doğal ekonomi baskın iken, emtia ekonomisi ise marjinal bir yapıya sahip olmuştur. Alışveriş esas olarak doğrudan takas yöntemiyle gerçekleştirmiştir. Malların karşılığı amber, tuz, demir, değerli metaller (ağırlıklı olarak gümüş) ve yabancı madenî paralarla temin edilmiştir. Para

anlaşmalar imzalamış ve konsolosluk münasebetleri geliştirmiş; bu merkezlerde özel bazı ayrıcalıklar elde ederek, toplu tek bir küresel siyasî aktör olarak hareket etmiş, gerektiğinde savaş dahi açmışlardır (The Transformation of Foreign, 2016: 215).

¹⁶² X. ve XI. yüzyıllarda 1 pound= 240-540 dinar; XI. ve XII. yüzyıllarda 1 grzywna= 1/2 pound, 1 grzywna= 240-540 dinar; XII. ve XIII. yüzyıllarda 1 grzywna= 400-1300 dinardır (Wójtowicz, 2006: 5).

¹⁶³ Yazar Dvornik'in, I. Mieszko'nun üç bin askerden müteşekkil ordusunun ücretlerinin o dönem basılan paralarla ödeniyor oluşu da bunu kanıtlar niteliktedir (Dvornik, 1943: 139).

kullanımının XI. ve XII. yüzyıllarda geliştiği Polonya’da, düzenli olarak para basımı I. Bolesław (992-1025) döneminde başlamış ve yayılmıştır. I. Bolesław para basımını sürdürmüş, hatta öyle arttırmıştır ki, basılan paralar tedavüldeki para stokunun önemli bir bölümünü teşkil eder hale gelmiştir (Wójtowicz, 2006: 4). Bu paralar, ilk dönemdekilere nispeten oldukça da yüksek bir ağırlığa sahiptirler (Spufford, 1988: 80). II. Bolesław (1058-1079) döneminde merkezî otoritenin yeniden güç kazanmasıyla, 1069 yılı civarında para basımı tekrar yapılandırılmıştır. Onun saltanatında basılan dindarlar, önceki ağır paralara oranla daha az miktarda gümüş ihtiva etmesi bakımından ilk Piastlar tarafından basılanlardan farklıdır (Wójtowicz, 2006: 4). Doğrudan tedarik edilen gümüşün büyük ölçüde azalması XI. yüzyılın sonlarına doğru Polonya’da para hususunda kıtlığın olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Spufford, 1988: 96).

XII. yüzyılın sonlarına doğru, III. Bolesław döneminde (1102-1138) başlayan para reformu (*renovatio monetæ*) sistemleştirilerek halefleri tarafından da devam ettirilmiş (Spufford, 1988: 95), ancak kalitesi adım adım düşürülmüştür. Bölgesel dukalıklar da kendi paralarını basmaya başlamış ve böylelikle madenî paranın ağırlığı 0,1 gramdan daha az bir hale gelmiştir (Gumowski, 1914: 285). XIII. yüzyılda merkezî hükümetin zayıflamasına, para basımı konusunda daha baskın bir duruma dönüşen adem-i merkezîyetçilik eşlik etmiştir (Spufford, 1988: 220). XIII. yüzyıla ait yazılı kaynaklar, Polonya’da para halinde basılmamış saf gümüşün (*argentium purum*) kullanımını ortaya koymaktadır (Spufford, 1988: 214). Ayrıca bu noktada, Polonya’da XII. ve XIII. yüzyıllarda para basımından Yahudilerin sorumlu olduğunu belirtmek gerekmektedir. Hatta bu işi üstlenen Yahudi yöneticiler, Leh alfabesine yabancı oldukları için söz konusu süreçte basılan paralarda İbranice karakterler mevcuttur (Sedlar, 1994: 350).

XIV. yüzyıl başlarında gerçekleşen ekonomik değişimler, kentleşme ve nüfus artışı, ülkeyi daha güven aşılayan bir paranın basımına doğru yönlendirmiştir. Paradaki dönüm noktası, Bohemya Kralı II. Wacław’ın 1300-1305 yılları arasında Polonya kralı olması şeklinde kabul edilmektedir. Bu dönemde Kutná Hora¹⁶⁴’daki gümüş madenleri, para basım konusunda İtalya’dan getirilen uzmanlar, üretimde Prag

¹⁶⁴Kutná Hora: Çek Cumhuriyeti’nin orta-kuzey bölgesinde; Vrchlice nehri platosunun yukarı bölümünde, Prag’ın 71 kilometre doğusunda yer almaktadır (britannica.com).

parasının (grosz [groschen]¹⁶⁵; 1 grosz [groschen] =12 dinar¹⁶⁶) örnek alınması gibi unsurlar Polonya topraklarında üç yüz yıl boyunca sürecek olan para dolaşımında en büyük rolü oynamıştır¹⁶⁷ (Wójtowicz, 2006: 5). Dinarların basımındaki bir istisna, Polonya'nın ilk altın madenî parası olan duka (ducat)¹⁶⁸'in beklenmedik başarısı olmuştur. Bahsi geçen durum 1330 yılı civarı I. Władysław Łokietek'in krallığı döneminde gerçekleşmiş; Bohemya ve Macaristan, altın Florinin¹⁶⁹ yanı sıra gümüş kuruş basma kararı almış ve bu konu 1329 yılında gündeme gelmiştir. Macaristan ve Bohemya arasındaki bu para birliği yenilenmiş, genişletilerek 1335'te Polonya kralının da katıldığı ticarî bir anlaşmaya dönüşmüştür (Spufford, 1988: 269).

Polonya'da dinar sistemi üç yüz yıldan fazla sürmüştür. Sistem uygulamada tek bir metal olan gümüşe dayanmakta ve o dönem sadece dinar kullanılmaktadır. Ancak bunun, yani tek bir tür kullanımının bazı sakıncaları mevcuttur. Bu durum iki şekilde ele alınmıştır: ya darphane ağırlık birimleri (ör: grzywna) dinarın katları olarak kullanılmış ya da sikkelerin bölünmesine ve böylece ufaltılmış dinarların dolaşıma girmesi gibi yöntemlere başvurulmuştur. Başlangıçta gücün ve devletin simgelerinden biri olan dinar, kullanımının yaygınlaşması nedeniyle zamanla genel bir para birimi haline gelmiştir. Diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Polonya'da da vergi sisteminin az gelişmiş olduğu süreçte sikkelerin değeri düşürülmüştür.

¹⁶⁵ Grosz (Groschen): Bu Alman 'kalın pfennig'i, XIII. yüzyılın ikinci yarısında sıradan pfennig ticaretin artan talepleriyle başa çıkmak için yetersiz olduğundan, çeşitli varyantlarda ortaya çıkmıştır. Bohemya Kralı II. Wenceslas (1278-1305), Doğu Avrupa'nın en önemli sikkesi haline gelen bu sikkenin Prag versiyonunu basmıştır (Medieval Currencies, ty: 18).

¹⁶⁶ Dinar (Denar, Denier): Fransızca bir kelimedir. Güney Akdeniz, Roma-Bizans mirasının kalıcılığı ve Arapların İspanya'yı fethi (705-711) sayesinde değişime sahne olmuştur. Bu suretle ilk olarak İspanyada dinar ve türevleri den oluşan yeni bir sistem uygulamaya konulmuştur. Karolenj denarius'unu takiben bu madenî para, Fransa'nın Capetian Kralı IV. Louis (1108-1137) ve II. Philip Augustus dönemlerinde Kuzey ve Orta Fransa'nın bazı bölgelerine yayılmış; yüzyıllar boyunca Avrupa para birimi standardı olarak kalmıştır (Money and Coinage, 2018: 69).

¹⁶⁷ XIV. yüzyılda 1 grzywna=48 grosz, 1 grosz=12 veya 16 dinar; XV. yüzyılda 1 kopa= 60 grosz, 1 grzywna= 48 grosz, 1 grosz= 18 dinardır (Wójtowicz, 2006: 6).

¹⁶⁸ Duka (Ducat): Bu madenî para ilk olarak XIII. yüzyılda günün önde gelen ticaret gücü olan Venedik'te, rakip şehir Fransa'nın ve onun altın madenî parası olan Florin'in etkisine karşı koyabilmek amacıyla yaratılmıştır. Duka, zamanla Doğu Akdeniz in para birimi haline gelmiş ve birçok başarılı ürün gibi diğer ülkelerde de örnek alınmıştır (Medieval Currencies, ty: 11).

¹⁶⁹ Florin: Orta Çağ'ın en ünlü altın sikkesidir. Hatta Michelangelo'ya ünlü Davut heykeli karşılığında ödemenin florine ile yapılmış olması muhtemeldir. Haçlı Seferleri, Doğu Akdeniz ile ticareti teşvik etmiş ve bu durum, ticaret kenti Floransa'ya kendi altın para birimini basmaya başlamasını sağlayabilecek ölçüde altın temin etmiştir (1252). Ön yüzde Fransa'nın şehir sembolü olan bir zambak, arka yüzünde ise ticaretin ve para ekonomisinin değil, aynı zamanda sanatın da başka bir yerde olmadığı kadar geliştiği kentin koruyucu azizi olan Vaftizci Yahya yer almıştır (Medieval Currencies, ty: 13).

Yapılanlar karşısında yani paradaki senyoraj¹⁷⁰ nedeniyle hükümdarları, devletin harcamalarını karşılamak üzere para basma yoluna gitmek zorunda kalmışlar, ancak bu durum dinarın daha da küçülmesine sebep olmuştur (Wójtowicz, 2006: 5).

III. Kazimierz dönemi, XV. ve XVI. yüzyıllardaki altın çağın başlangıcını teşkil etmiştir. Bunun belirtileri ise krallığın siyasî ve kültürel yaşamında ortaya çıkmıştır. III. Kazimierz, saltanatının ilk on senesinde babasından geriye kalan dış politika sorunlarıyla uğraşmış, barış ve bölgesel düzeni sağlamıştır. Batı'yı ihmal etse de, ülkesinin bu yöndeki sınırlarını genişletmeye çalışarak, krallığını güçlendirmeye gayret etmiştir. III. Kazimierz'in krallığının ilk dönemlerinde Polonya'da sürümde olan farklı paralar nedeniyle ekonomik anlamda bir karmaşa hâkim olmuştur. Buna bağlı olarak Prag, Brandenburg, Töton Tarikatı paralarının beraberinde İtalyan ve Macar florinleri piyasada mevcut olan para çeşitleridir (Clark, 2009: 233).

Bu çeşitlilikten doğan sorunu çözebilmek maksadıyla Kraliyet darphanesi 1338 yılında faaliyete geçirilmiştir. III. Kazimierz ülkedeki söz konusu karışıklığı düzeltebilmek için 1338'den 1347 yılına kadar, ağırlığı 3, 2 gram olan ve % 7, 75 oranında gümüş ihtiva eden '*grossi Cracovienses*' ve '*Kwartniki*' adı verilen yarım kuruşlar bastırmıştır. Basılan gümüş kuruş için az evvel bahsedildiği üzere Prag parası örnek alınmıştır. Gümüş içeriği giderek azalmış olsa da, 'Tek kral, tek kanun, tek para' görüşünden yola çıkılarak, ülke çapında değişim ve birlik temin edilmiştir (Łówmiański, 1963: 110). Bu reform başarı sağlasa da, yeni paralar uluslararası ticarete pek de yer bulamamıştır. Resmî paranın 3, 86 gram ve % 9, 3 gümüş içerdiği ülkede, bir Prag kuruşu bir Kraków kuruşuna eşittir ve sonuçta tercih edilen Bohemya parası olmuştur (Clark, 2009: 234).

III. Kazimierz 1367-1369 yıllarında Kraków 'grosz'unu (kuruş) yükseltmeye çalışmışsa da, gümüş madeninde yaşanan kıtlık sebebiyle ne yazık ki başarılı olamamıştır (Monetisation, 2021: 105). Ardından tahta çıkanlar ise sınırlı olarak basılan ufak ebatlardaki sikkelerle yetinmek durumunda kalmışlardır. Çünkü o dönemlerde Polonya ekonomisi henüz daha büyük sikkeleri kullanmamaktadır

¹⁷⁰ Senyoraj (Sinyoraj): Senyör tarafından basılan madenî paralar çok daha verimli bir ticaret biçimini mümkün kılmış ve zamanla madenî paralar, tercih edilen değişim ve değer muhafaza etme aracı olarak giderek daha fazla kabul edilebilir bir hale gelmiştir. Bu nedenle madenî paralar geniş çapta talep görmüş ve 'nakit ticareti' ortaya çıkmıştır. Senyörler bu paralardan kâr elde etmişlerdir. Senyörlerin senyorajı, madenî paraların nominal değerlerinden külçe maliyetinin ve darphane maliyetlerinin düşürülmesiyle elde edilen değere eşittir (Feige, 2013: 3).

(Spufford, 1988: 233). Polonya’da altın florinler 1320’lerin sonlarına doğru Kraków’da, Macaristan ve Bohemya ile aynı süreçte, ancak geçici olarak basılmıştır. Oldukça ufak olan bu paraların benzerleri, yüzyılın ortalarına dek Śląsk’taki dükalılarda kullanılmıştır. Bahsi geçen florinlerin basımındaki altın, Polonya’ya tuz karşılığında Macaristan’dan gelmiş olsa da, ülkedeki altın ihtiyacı uzun süre devam etmiş; gerçek anlamda altın paraların basımına iki yüz yıl sonra, 1528 yılından itibaren başlanabilmiştir (Spufford, 1988: 282). XIV. yüzyılın sonlarıyla birlikte Polonya-Litvanya Birliği kurulmuş, dinar ise sadece bölgesel ticaretlerde kullanılan ufak bir para olarak kalmıştır. Aynı dönemde 18 dinar eden Prag groscheni değer kaybetse de, gücünü muhafaza etmiştir. XIV. yüzyılın sonlarına doğru uluslararası ticarete, değeri 20 Prag groscheni olan altın Macar dukası paralar kullanılırken, Litvanya’nın ise kendine ait para sistemi mevcuttur (Wójtowicz, 2006: 6).

Bu noktada 1335 yılına kadar Polonya Krallığı’nın hâkimiyetinde kalan Śląsk’un durumundan da kısaca bahsetmek uygun olacaktır. XIV. yüzyılda Śląsk’un para sistemi, hem Polonya geleneğinden hem de o süreçte önem kazanan Çek yayılcılığından etkilenmiştir. XIII. yüzyılın başında tanıtılan ve Hollanda standardına dayanan yerel ‘groschen’ para birimi, 1320’lerde Prag groscheni tarafından temel para birimi olarak değiştirilmiştir. İthal groschen, Çek etkisi sayesinde XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ‘*hellers*¹⁷¹’ olarak da bilinen madenî paralarla desteklenmiştir. Bu terim 1330’larda Güneybatı Almanya’nın tarihî bölgelerinden biri olan Swabia ile ticarî bağlantıları doğrultusunda Çek topraklarında yaygınlaşmıştır. Heller, başlangıçta bir groschenin 1/12’si değerinde olup, 1380’e gelindiğinde aşırı üretim ve azalan standartlar sebebiyle resmî olarak 1/14 oranında yapılandırılmıştır. Bu esnada groschenin 1/7’si değerinde olan dinar, çifte heller şeklinde piyasaya sürülmüştür. XIV. yüzyılın sonundan itibaren yerel kuruş, Polonya’daki bir Polonya groszunun yalnızca 1/18’i değerinde olmuştur (Paszkiewicz, 2003: 239).

XIV. yüzyılın sonlarında Polonya paraya ek olarak gümüş, tuz ve deri kullanmayı sürdürmüştür. Böylece gerek içeride, gerekse dışarıda olsun para basımının kaynağını madenler ve ormanlar teşkil etmiştir. Władysław Jagiełło ve

¹⁷¹Heller (Häller): Adını ‘Hall am Kocher’ (günümüz Schwäbisch Hall)’den alan, aslen yarım pfennig değerindeki Alman parasıdır. Başlarda gümüş olarak üretilen ve değeri, bakırla karıştırıldığında bozulan Heller’in kırmızı, beyaz ve siyah renkleri çeşitleri mevcuttur (Escher, 1881: 105).

oğulları, III. Władysław Warneńczyk ve IV. Kazimierz Jagiellończyk dönemlerinde darphane üretiminde süreklilik olmamasına rağmen, kraliyet darphaneleri her zamankinden çok daha fazla para basmıştır. Jagiełło (1386-1434), grosz ve dinarları yarıya indirmiştir. Oğlu III. Władysław Warneńczyk (1434-1444) ülkede dinar basılmasını teşvik ederken, dukaları azaltmıştır. IV. Kazimierz Jagiellończyk döneminde (1447-1492) yarım grosz ve dinar üretilirken, Jan Olbracht döneminde ise (1492-1501) bir grosz'un içerdiği gümüş miktarı, XV. yüzyıl itibarıyla yüzde 44 oranında azalmıştır. Paranın bu değişken ve karmaşık yapısına (Prag groscheni, Macar dukası, yarım grosz ve dinar) gümüş, altın oranlarındaki değişimlerin eklenmesi, bu sistemin düzenli bir hale getirilme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. 1480 yılı civarında Polonya'da yeni bir para birimi olan 'złoty' (1 złoty= 30 gümüş grosz) tedavüle konulmuştur. Bir madenî paradan ziyade, bir hesap birimi olarak beliren 'złoty', ihtiyaçtan doğmuş; grosz ise 1500 yılı civarında seyrini sürdürmüştür (Wójtowicz, 2006: 6).

Bu noktada dönemin Polonyalı ünlü bilim insanı Mikołaj Kopernik'in (1473-1543) paraya ilişkin bakış açısına da değinmek uygun olacaktır. Çünkü Kopernik'in, paranın içerdiği madenlerin çeşit ve miktarlarından, toplum üzerindeki sosyal etkilerine varıncaya kadar yer verdiği geniş yorumu önemli ve ilginçtir. Kopernik'e göre: *"Para, fiyatlar hesaba katılarak altın veya gümüş olarak basılır. Bu nedenle para, genel bir ölçü değildir ve daima sabit standardı muhafaza edilmelidir. Ayrıca paranın, tüm değerini aşırı bolluk nedeniyle yitirmesi söz konusu olabilir. Gümüş ve altının karşılıklı oranları 1 pound saf altın=12 pound saf gümüş şeklinde olmalıdır. Eski ve değerini kaybetmiş bir para birimi tedavülde iken, yeni ve değerli bir başka para birimi önerilemez. Kötü para, iyisini alt eder, işte bu nedenden dolayı da her ikisi eş zamanlı olarak kullanımda olmamalıdır. Gördüğümüz kadarıyla sağlam ve güvenilir paraya sahip olanlar kalkınırken, değersizize sahip olanlar ise gerilemek ve çökmektedir. Bu nedenle ucuz para fakirlere yardım etmekten çok, onları tembelliğe teşvik eder"* (Copernicus, 2005: sy).

Polonya'da paranın kullanımı X. yüzyıldan itibaren başlamış olsa da, hemen her konuda olduğu üzere en verimli çağını Kral III. Kazimierz döneminde yaşamıştır. İlk darphane onun krallığında açılmış ve parada, çevresel etkilerden kaynaklanan karışıklığın giderilmesi yine onun saltanatında gerçekleştirilmiştir. Öte yandan, para yerine gümüş, tuz ve deri kullanımı sürdürülmüştür. Bir bilim insanı olan astronom

Mikolaj Kopernik'in para sistemine ilişkin olarak yukarıda yer verdiğimiz görüşleri ise günümüzde de hâlen geçerliliğini muhafaza etmektedir.

2.2.5. Ticaret Hayatında Yahudiler

Piast Prenslüklerinin henüz ortaya çıktığı süreçte, Tatarların yarattığı yıkımdan önce Polonya-Rusya topraklarına ulaşan Karaim (Hazar) Yahudileri tarım, batılı Yahudiler ise ticarî alanda önem kazanmışlardır (Litman, 1984: 117). Kasabalar ve ticaretin büyümesi, Yahudi cemaatinin daha da genişlemesini desteklemiştir. Jagiellon Kralları, 1264 tarihli temel Yahudi Tüzüğü'nü düzenli olarak onaylamışlar ve bu suretle Yahudi özerkliğinin temelleri kraliyet himayesine alınmıştır. Buna göre Yahudilerin her bölgede, kraliyet voyvoda veya belediye başkanları tarafından denetlenmeleri ve korunmaları sağlanmıştır (Davies, 2005: 104). Polonya'daki Yahudilerin en önde gelen uğraşları ticaret olmuştur. Hatta Polonya kurulmadan önce ülkenin dış ticaretinde, Mezopotamya kökenli ve Radhanitler¹⁷² olarak adlandırılan bir grup Yahudi, anahtar rol üstlenmiştir. Ibn Kurdadbe'ye göre Radhanitler'in faaliyet alanları 'Firanja' (Fransa ya da muhtemelen İtalya) ve Endülüs'ten Çin'e kadar uzanmaktadır. Ticarî bağları Abbasi Halifeliğinden Arap Yarımadası'na, Kuzey Afrika'ya, Mısır'a, Filistin'e, Suriye'ye ve Hindistan'ın kuzey bölgelerine doğru genişlemiştir. Arapça, Farsça, Yunanca, Fransızca, İspanyolca ve Slav dillerine hâkim olan bu grup ayrıca Bizans boyunca Konstantinopolis, Antakya; Slav toprakları ve Volga nehrinin yukarısında ise Hazar bölgesinde ticaret yapmışlardır (Polonsky, 2010: 101).

Yunanistan'dan Macaristan aracılığıyla Polonya ve Aşağı Avusturya'ya olan canlı ticaret, Kral Władysław Łokietek'in 1327 yılında Sary Sącz'ta yaşamakta olan tüm Yahudi ve Yahudi olmayan tüccarları, Macaristan ve Kraków'dan yerel fuarlar için satın aldıkları mallar da dâhil, vergiden muaf tutmasıyla tasdik edilmiştir. Söz konusu mallar arasında, Polonya'ya ihraç ürünü temelde sadece tuz iken; şarap, zeytin, balmumu, metal ve kürk çeşitleri de bulunmaktadır. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Szczecin, Toruń, Gdańsk gibi Prusya kentlerinde yükselişe geçen Yahudi ticareti, 1309'da Töton Tarikatı Lideri Feuchwagen'in Prusya'yı işgal ederek Yahudileri egemenliği altına alabilmek amacıyla getirdiği bazı yasaklar doğrultusunda durdurulmuştur (Litman, 1984: 120).

¹⁷² Radhanitler: Orta Çağ'da etkin olmuş Yahudi gezgin tüccar kabileleridir (britannica.com).

1384-1485 yılları arasındaki Yahudi ticareti, iç ticaretten ziyade dış ticarete odaklı olmuştur (Litman, 1984: 163). Polonya batı ile mukayese edildiğinde ülkede profesyonel anlamda kredi işlemlerinin yanı sıra esnaf sınıfının ortaya çıkışı, XIV. yüzyılın başlarından itibaren Alman yerleşimiyle birlikte ve büyüyen kentlerin kredi ihtiyaçları doğrultusunda meydana gelmiştir. Kentlerin gelişmesinin hemen öncesi ve sonrasında da uzun bir dönem aralıklı olarak süren savaşlar nedeniyle piyasaya kısıtlı miktarda para sürülmesi, elden çıkan toprakların yarattığı sermaye azlığı, Polonya yönetici ve asilleri arasında ciddi bir soruna yol açmıştır. Almanya'dan gelen Yahudilerin bir miktar sermaye veya Polonya'da yürütülen ticarî faaliyetlerden elde ettikleri paraları da beraberlerinde getirmeleri, az da olsa yaşanan bu problemlere çare olmuştur (Litman, 1984: 129).

Giderek büyüyen ticaretin önemi, yukarıda bahsedilen 1264 yılında Bolesław Pobożny'nın (1224/27-1279) verdiği ayrıcalık hakları ile IV. Kazimierz'in (1427-1492) 1453 yılına ait yasası karşılaştırıldığında daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Söz konusu yasalardan orijinalinin 12. maddesinde, hiç kimsenin Yahudi bir seyyaha veya malına müdahale edemeyeceği ve Yahudilerin herhangi bir kasabadaki halktan daha yüksek ücret ödememesi gerektiği şeklindeki ayrıcalık, yeni tüzüğün 45. ve 46. maddelerinde çok daha belirgindir:

“... ilâve olarak, hangi sıfatla anıldıklarına bakılmaksızın, tıpkı krallığımızda yaşamakta olan Hristiyan halk gibi tüm Yahudiler de güvende olacak, serbestçe ticaret yapacak, gelir elde edecek, herhangi bir engelleme uygulanmayacak ya da mallarına el konulmayacaktır¹⁷³. Şayet bir Hristiyan, bahsettiğimiz olumsuzluklardan birine sebebiyet verirse bu, yasalara karşı gelmek olarak addedilip, gazabımıza uğrayacaktır. Aynı şekilde, bir tüccar ya da herhangi bir şahıs yıllık fuarlarda, haftalık pazarlarda mallarını hem Hristiyan hem de Yahudilere satabilecektir. Aksini uygulayan olursa veya Yahudilerden bu konuya ilişkin şikâyet kayda geçerse, o kişinin sattığı bütün mallara kraliyet ve hazine adına el konulacaktır” (Polonsky, 2010: 102).

¹⁷³ Ancak Yahudilere tanınan bu ticaret serbestisi sınırlıdır. Zira bahsi geçen XV. yüzyıl boyunca Yahudilerin ticaret hayatına katılımları tam anlamıyla yasaklanmış olsa da, ülkede pazar ve fuarların kurulduğu Salı ve Cuma günleri ürün alım-satımı yapmalarına müsaade edilmektedir (Carter, 1994: 91). Bu kısıtlamalara rağmen söz konusu pazarın üçte ikisi, Polonya ile Wrocław arasında ürün nakliyesi yapan ve bu ürünleri Alman ürünleriyle değiş-tokuş eden Yahudi tüccarların elinde bulunmaktadır. Yahudi tüccarlar yüzyıllar boyunca uluslararası ticarete söz sahibi olmuşlardır (Abrahams, 1930: 214).

Krallar ülkenin Yahudilere olan çıkarlarına uygun ekonomik politikaları kabul ettirdiklerinde, Yahudilere tanınan imtiyazların destekçileri, uzun zamandan beri gerek belirli sınıflar, gerekse dinî çevrelerce uygulanan Yahudi karşıtı baskılara dayanmaktaydılar. Yahudi krallıkları tüm batı ülkelerinde çok sayıda lort, toprak sahibi ve kent yöneticileri arasında bölüşülürken, Polonya Yahudileri ise neredeyse Orta Çağ'ın sonuna kadar Polonya kralına bir '*servi camerae*' (kraliyet vergisini ödeyen-hizmetkâr) olarak ait olmuşlardır. Kentler ve asiller Yahudilerin üretimlerinden gelir elde etmek istemiş olsalar da, bu hususta kral, gücü sayesinde baskın gelerek başka müdahaleleri önlemiş ve Yahudilerden gelen hazır paraya sahip çıkmışlardır (Litman, 1984: 123). Tüm bu yaşananlar bahsi geçen süreçte Yahudilerin Polonya'da, bilhassa ekonomi alanında söz sahibi olduklarını ortaya koymaktadır.

2.2.5.1. Para Basan Yahudiler ve Yahudi Bankerler

Kredi, kiralama, ticaret, tarımın beraberinde Polonyalı Yahudilerin tüm serbest meslek ve zanaatları garanti altına alınmıştır (Litt, 2008: 25). Ancak Batı'nın tam aksine, birkaç istisnaya birlikte Yahudilerden elde edilen gelirlerin politikası, özellikle kredi ilişkileri alanında kısa vadeli sömürü ve şiddete varan hırsızlık olaylarıyla bozulmuştur. Bu doğrultuda, Orta Çağ Polonya'sında devlet tarafından Yahudi maddî kaynaklarını ele geçirme ya da kullanma girişiminde de bulunulmamıştır. Her ne kadar Polonya krallarının, Yahudilere ilişkin uzun vadeli ekonomik politikaları iyi yönettikleri söylenemese de, birer uyruğu olarak onlara ekonomik anlamda gerekli fırsatları tanıyarak, gelişimlerine olanak sağlamışlardır (Litman, 1984: 124).

Yahudilerin doğuştan finansal konulara temayülleri olduğu bilinmektedir. Yahudiler para basarak, bankerlik ve tefecilik yaparak Polonya-Litvanya Birliği'nin ekonomik hayatının en önemli unsurları haline gelmişlerdir (Ashtor, 2008: 837). Yahudilerin para basımı ile ilgileri Polonya için mühimdir. 1170-1220 yılları arasında Yahudiler, Śląsk ve Wielkopolska'daki yöneticiler için para basmışlardır. Hatta XIX. yüzyılda yirmi beş farklı türde ve üzerlerinde İbranice yazılar olan 640 adet madenî para bulunmuştur. Bu paraların üstünde aynı zamanda basan kişinin adının yanı sıra krala iyi niyet ve şansa dair ifadelerle rastlanmıştır; ayrıca Yahudi orijinli olan ve üzerinde Latince yazıların var olduğu bazı madenî paralara da ulaşılmıştır. Bilhassa IV. Bolesław ve III. Mieszko dönemlerinde para basımında çok sayıda Yahudinin

görev aldığı bilinmektedir (Polonsky, 2010: 95). Yahudilerin bastıkları paralar az miktarda da olsa, ilerleyen yüzyıllarda da önemini muhafaza etmiştir. Ancak bu durum, XVI. yüzyılın ortalarında Arazi Konseyi ve Litvanya Konseyi'nin onaylarıyla (parlamento) tarafından yasaklanmıştır.

XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başları Polonya'da kredi faaliyetlerinin, özellikle Poznań, Kraków, Varşova ve Lwów'da yükselişe geçtiği bir süreç olmuştur. Lewko, Josman, Smerlin ve Chaskel gibi önde gelen Yahudi bankerlerin müşterileri arasında krallar, dukler, piskoposlar, voyvodalar ve üst düzey resmî şahsiyetler yer almıştır¹⁷⁴. Örneğin Kral Ludwik Węgierski'nin bu bankerlere 30 bin Gulden, yani 120 bin Dolar civarında borcu bulunmaktadır. Hatta Krakówlu banker Lewko'nun Kral Władysław Jagiełło ve eşi Kraliçe Jadwiga'ya da çeşitli miktarlarda borç verdiği bilinmektedir (Litman, 1984: 131). XIV. yüzyılın sonlarına doğru III. Kazimierz'in bu hususta sağladığı imtiyazlara göz atacak olursak Polonya'ya ilk davet edilen Yahudilerin bankerler ve finansörler olduğu gayet açıktır. IV. Kazimierz'in 1453'te yeniden yayınladığı ayrıcalıklar yasası yedi maddeyle başlamaktadır. Bunlardan biri, Yahudiler tarafından kredi teminatı için verilen taahhütlere dair uygulamalar, altı tanesi ise geriye kalan otuz maddeye ilişkin birtakım önlemlerden oluşmaktadır. Hatta IV. Kazimierz'in kendisine çalışan Lewko adında Yahudi bir bankeri dahi mevcuttur (Polonsky, 2010: 96).

1423 yılındaki Warta Sözleşmesi ile Yahudilerin ipotek ve senet karşılığında borç para vermeleri yasaklanmıştır. Yahudi kredi işlemleri üzerinde yıkıcı bir etki yaratan Warta Sözleşmesi, Yahudi ekonomi faaliyetlerinin ilk döneminin sona ererek, düşüşe geçmesine yol açmıştır. Bahsi geçen yeni kararnamenin ipotek ve senetlere ilişkin uyguladığı yasaklar, iş hayatını çok daha riskli bir hale getirirken, borçlanma süresi kadar, kredi işlem sıklığında da önemli ölçüde azalmaya sebebiyet vermiştir (Litman, 1984: 135). 1423 yılında Litvanya Dükü Witold'un Yahudilere Töton

¹⁷⁴ Polonya'da uzun bir geleneğe sahip olan önemli ekonomik faaliyet alanlarından biri de mültezimlik olmuştur. XIV. yüzyılda Jagiełło'nun endüstride, ihtiyat ve öngöründe kendine çok fazla güvene sahip, Wolczko isimli Yahudi bir ücretli çiftçisi bulunmaktadır. 1452-1454 yılları arasında Natko adlı bir Yahudi mültezim Lwów ve Gródek'te IV. Kazimierz'e; Jasko isimindeki bir Yahudi ise Lwów'da Aleksander Jagiełło'ya hizmet etmektedir. Kral tarafından kabul edilen kararnameler uyarınca Jasko'nun paralı çiftçi olarak Podolia, Halicz, Lwów, Sanok, Przemyśl, Belz ve Chełm'de çalışabilmesi için anlaşması mevcuttur. 1504 yılında Aleksander Jagiełło Jasko ve ailesini, Kızıl Rus'ta yaşanan olumsuzluklar dolayısıyla uğradığı kayıplardan ötürü Yahudilere uygulanan tüm vergilerden muaf tutmuştur (Polonsky, 2010: 98).

topraklarında serbest ticaret hakkı tanınması, 1430'lar itibarıyla Polonyalı yöneticiler ile Töton Tarikatı arasındaki gergin ilişkilerin düzelmesine yardımcı olmuştur (Litman, 1984: 168).

1460'larla birlikte Kraków'da Yahudi kredi faaliyetleri tekrar yükselişe geçmiştir. Bu doğrultuda Poznań'daki ilk belirtiler ise Alman baskısından kurtulan Yahudilerin 1453'te Śląsk'dan göç etmeleriyle ortaya çıkmıştır. Böylelikle yeni finansal deneyimler, girişimcilik ruhu, Yahudiler sayesinde Polonya'da tekrar hayat bulmuştur (Litman, 1984: 138). Bizans'ın düşerek, Osmanlıların Konstantinopolis'i ele geçirdikleri tarih olan 1453'ten itibaren Yahudiler, Polonya ve Osmanlı Devleti arasındaki ticarete önemli rol oynamışlardır. Böylece Osmanlı yayılmacılığının Yakın Doğu ile bağların kopmasına neden olması sonucu etkilenmesi muhtemel Polonya, Lwów hatta Macaristan bile Yahudiler sayesinde ticarî anlamda zarar görmekten kurtulmuşlardır (Litman, 1984: 166). Ancak ticarî hayatta etkili olan Yahudilerin faydaları elbette ki bunlarla kalmamış, sahip oldukları temizlik kültürü sayesinde Polonya'nın veba salgınından da az ölçüde etkilenmesini sağlamışlardır.

2.2.6. Veba Salgınının Ekonomik Alandaki Etkileri

Avrupa'da Geç Orta Çağ'ın ekonomik gelişimi XIV. yüzyılın ilk dönemleri itibarıyla durağanlaşmış; tarım üretimi azalırken, buna karşılık olarak nüfus artışı kritik düzeye ulaşmıştır. Üretilen gıdalar ise yükselen nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmiştir. Modern teknolojinin yokluğunda topraktan elde edilen gelirlerin yanı sıra kent ve kasabalarda el emeğinin azalması, fiyatlarda artışa neden olmuş ve neticesinde ortaya çıkan feodal kriz ciddi bir demografik felakete dönüşmüştür (Lesaffer, 2009: 194). Bunu tüm Avrupa'ya yayılan Kara Ölüm izlemiştir. 1346-1349 yılları arasında Avrupa'da etkili olan veba salgını, nüfusun yaklaşık olarak üçte birini yok etmiş; kent ve kasabaların bir bölümünün tamamen boşalmasına yol açmıştır. Bölgeye bağlı olarak nüfus kaybının yaklaşık yüzde 12 ila 60 arasında değiştiği; ortalama nüfus kaybının ise yüzde 40 olduğu tahmin edilmektedir. Kayıp o kadar büyüktür ki, yarattığı olumsuzlukların bertaraf edilebilmesi bir asırdan fazla sürmüştür (Sinha, 2016: 39). Kara Ölüm'ün neden olduğu tarım krizi ise kırsal kesimden kitlesel göç nedeniyle kasaba ve kentlerin artmasına da neden olmuştur (Sinha, 2016: 39). Ayrıca yaşanan kriz zengin ve yoksul arasındaki uçurumu iyiden iyiye derinleştirmiştir. Fiyat yükselişi ve zanaatkârların

rekabeti ile mücadele edebilmek amacıyla bazı kanunlar çıkarılmıştır. Ancak 1500 yılına gelindiğinde toplumun en alt tabakasında yer alan sınıfın durumu, özellikle de kentlerde, iki yüz yıl öncesinden çok daha kötü bir hale dönüşmüştür (Lesaffer, 2009: 195).

XV. yüzyılın başlarından itibaren yeni ekonomik modeller ortaya çıkmaya başlamıştır. Üretimin artmasıyla birlikte gıda fiyatları düşmüş ve veba yoluyla demografik kayıplar sebebiyle besleyecek boğaz sayısı azalmıştır. Belirli yıllarda fiyat dalgalanmaları olmuşsa da, tüm yüzyıl boyunca fiyatlar genellikle sadece düşük değil, aynı zamanda sabit düzeyde kalmıştır. Bu eğilim tarım sektöründe yeni bir uzmanlaşmaya yol açmış, süt ürünleri ve et gibi diğer gıda maddelerine olan talep artmaya başlamıştır. Özellikle toprakları zayıf ve iklimi elverişsiz olan bölgelerde özel ürünlere bir kayma meydana gelmiştir (Lesaffer, 2009: 195).

Söz konusu dönemde Polonya ise tahıl üretiminin baş merkezi olarak ortaya çıkmıştır. Tarım ve feodal örgütlenme için ekonomik kriz ve demografik kayıplar, toprak ilişkilerinde köklü değişikliklere neden olmuş; feodal bey ile köle emeği arasındaki bağlar önemli ölçüde gevşemiştir (Sinha, 2016: 40). Polonya’da feodal soylular ekonomik sorunlarını farklı yollarla çözümlenmişlerdir. Toprak kurallarının zayıflığının yanı sıra soyluların, temsili meclisleri aracılığıyla daha fazla güce sahip olmaları sayesinde köylüleri kolayca kendi mülklerine tâbi tutabilmiş, adlî otoriteyi kontrol altına alarak ve dinî himaye edinerek mülklerini büyütebilmişlerdir (Sinha, 2016: 41).

Tezimizin ilerleyen bölümlerinde detaylı şekilde değineceğimiz veba salgını, aslına bakılacak olursa Polonya’da Avrupa’nın diğer ülkelerinde olduğu ölçüde etkili olmamıştır. Fakat yine de ekonomik açıdan olumlu, olumsuz yansımalarının bulunmadığını ifade etmek yanlış olacaktır. Can kayıpları, salgının olumsuz yönünü teşkil ederken; olumlu olarak ise yaşanan kayıplar, hem işlenecek arazilerin artışına hem de buna paralel olarak beslenecek nüfusun azalmasına sebebiyet vermiştir. Bu açıdan bakıldığında ‘Kara Ölüm’ şeklinde nitelendirilen vebanın olumlu tarafları görülmektedir

2.3. Sanayi

2.3.1. Maden Sanayi

Madenler, Orta Çağ'da bir medeniyet göstergesi olmasına karşın, değerli olmaları nedeniyle pek sık kullanılmamıştır. Demir, bazı eşyaların özellikle de zırh ve silah yapımının vazgeçilmezi olmuştur. Kurşun, çatı kaplamaları, su boru ve kanallarında tercih edilmiş; ayrıca kalaylanmak suretiyle de işlem görmüştür. Bakır ise bronz üretiminde, altın ve gümüş para imalatının yanı sıra kilise ve eşyaların süslemelerinde kullanılmıştır.

Orta Çağ madencilik endüstrisi büyük bir çeşitlilik sergilemiştir. Minerallerin bulundukları yerin yeryüzüne yakın oluşu, hem az miktarda bir sermayeye hem de madencilik biriminin gelişimine yol açmıştır. Zira madenlerin toprağın çok daha derinliklerinde bulunması, eritme ve rafine edebilmek adına ekipman gerektirmiştir. Böyle bir durum söz konusu olduğunda Polonyalı tüccarlar kiralama ya da borçlanma usulleriyle bu iş için lazım olan aletleri temin etmişlerdir. Neticesinde ise Polonya'da gerçekleştirilen madencilik çalışmaları, sermayelerin dağlık alanlara, özellikle de Karpat bölgesine yatırılmasına neden olmuştur (Carter, 1994: 109).

2.3.1.1. Kurşun

Polonya'da çıkarılan kurşun, XIV. ve XV. yüzyıllarda ihraç edilen tek büyük maden kaynağı olmuştur. Uluslararası pazara sahiptir, ancak ağır bir maden olması nedeniyle nakliyat konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Sofra takımları, zırh, çatı, at süslemeleri, suçlular için zincir, mühür, silah gibi çok çeşitli ürünler için kullanılan kurşun, saf gümüş elde edilen makinenin keşfiyle birlikte daha da önem kazanmıştır (Godzik, 2015: 30).

1370'ler boyunca ülkedeki kurşun madenleri genişletilmiş, büyütülmüş ve kurşun, bilhassa Macaristan olmak üzere yurt dışına ihraç edilmeye başlamıştır. Gerçekten de, Macaristan sınırı ve Koszyce'ye doğru olan hat üzerinde yer alan Sary Sącz ve Czychów gümrük tarifeleri bu ihracatın en önemli noktaları olmuştur (Blanchard, 2001: 1474). Fakat kısa süre sonra bu durum değişmiş; bu bölgenin kontrolünü Krakówlu Nicholas Bochner¹⁷⁵'in alması neticesinde madenler İtalyan

¹⁷⁵Ancak Bochner, varlığının yetersiz oluşu nedeniyle işlerini yürütebilmesi için Polonya'daki Amman-Kammarer Seiler-Grau firmasının paravan kişisi durumundaki Klaus Kezinger'den (Nuremberg'de doğan Kezinger, 1395'ten itibaren Amman-Kammarer Seiler-Grau firmasıyla ortak

tüccarların eline geçmiştir. Bu madenler 1413-1433 yılları arasında farklı İtalyanlar tarafından yönetilmişlerdir İtalyanlar, tıpkı tuz madenlerinde olduğu gibi kurşun madenlerinde de söz sahibi olmuşlardır. Bakır kadar değerli olmasa da, kurşun 1360'dan itibaren İtalyanların satış hususunda ilgisini çekmeye başlamıştır. Bahsi geçen maden bölgelerine Albizzo di Medici sahip olarak, ölümüne kadar madenleri yönetmiş ve daha sonra bu madenler Polonya'nın önde gelen isimlerinin eline geçmiştir (Blanchard, 2001: 1474).

Polonya'daki kurşun madenlerinin önde gelenleri XV. yüzyılda yıllık 500-700 tonla (en yüksek ise 1425 yılı civarında üretim sağlanmıştır) Małopolska'daki Trzebnica, Checiny ve Olkusz'tur (Długosz, 2009: 273, Księga 12). Söz konusu bölgelerden elde edilen kurşun, XIII. yüzyılın sonlarından itibaren su yolları aracılığıyla Wrocław, Bohemya ve Saksonya pazarlarının yanı sıra Vistül'den Baltık'a kadar ulaştırılmıştır (Blanchard, 2001: 1463-1464). Krakówlular, hem nakliyesinden ötürü kâr payının düşük oluşundan hem de bölgelerinde yeterli miktarda kurşun bulunmaması nedeniyle gümüşün tam tersine kurşun aramak için uzaklara gitme ihtiyacı duymuşlardır (Carter, 1994: 111). XV. yüzyılın ikinci yarısında varlıklı Kraków tüccarları, Kuzey Macaristan'da madencilik endüstrisinin yeniden yapılandırılmasında önemli rol oynamışlardır. Bu tüccarlardan biri de, 1475 yılında Macaristan'da yatırım yaparak, Kraków yakınlarında çıkarılan kurşun madenini kullanmak suretiyle Macar bakırından gümüş elde eden Thurzo olmuştur.

olan Venedik'teki Fondoco dei Tedeschi adına tüccarlık faaliyetinde bulunmuştur) borç almıştır. Venedik'ten Bruges, Köln, Nuremberg ve Kraków'a kadar onların adına çalışmıştır. Böylelikle Polonya pazarına aşina olmasıyla birlikte Kraków'dan Bruges'e kadar bakır ticareti başlamıştır (Stromer, 1970: 124). Bölgedeki potansiyeli gören Kerzinger, 1404 yılında Kraków vatandaşı olmuş; Conrad Seiler ve Pietro Bicherano ile, Nicholas Bocher'e kapsamlı krediler sağlamak amacıyla anlaşmıştır (Libri iuris civilis Cracoviensis 1392-1506). Bochner ise bu parayı, Kraków madenlerini yönetebilmek ve kâr sağlamak için Polonya Kralı Jagiełło'dan bazı imtiyazlar elde edebilmek adına kullanmıştır. Bochner 1405'e, Nurembergli Marcus ortaya çıkıncaya dek işlerini yürütmeyi başarmıştır. Macar Kralı Zygmunt'u, kraliyetin bilgisi dışında altın, gümüş veya bakır ihracatı yapılmasını yasaklayan maddeyi içeren Kent Kararnamesini ve kendisine, Polonya'dan ithal edilen tüm kurşunun satış haklarının tekeline verilmesine ilişkin ikna etmiştir (Bak, 1999: 356). Macaristan, Polonya kurşununun en önemli alıcılarında biridir. Bochner'in kararı doğrultusunda Macarlara kurşun satışının durdurulması, büyük miktarda kurşun stoku sağlanmasına yol açmıştır. Yaşanan sıkıntılar sonucunda tüccarlar Polonya Kralı Jagiełło'ya şikâyetle bulunmuşlar; kral her ne kadar Zygmunt'a konuya ilişkin bir mektup göndermişse de, bir fayda sağlanamamıştır. Ancak durumu gittikçe kötüleşen Bochner, Ekim 1406'da iflasını ilân etmiş, mallarına el konulmuş ve tuz madenlerindeki hakları iptal edilmiştir (Stromer, 1970: 148-149). Klaus Kerzinger, 1413'e kadar kurşun madenini işletmeye çalışmışsa da, maden nihayetinde Pietro Bicherano'nun kuzeni Venedikli Bonagiunta'ya satılmıştır (Mag Court nr.2812). Madencilğe olan ilgisini kaybeden Kerzinger, Kraków'da ikâmet etmeye başlamış ve iki nesil boyunca ailesi Polonya'da yaşamayı sürdürmüştür (Stromer, 1968: 657).

Bu sayede Polonya aracılığıyla Baltık ve Antwerp'e bakır madeni girişı sağlanmış; bu maden önem kazanmıştır (The Cambridge Economic History, 1987: 554).

2.3.1.2. Bakır

XIV. ve XV. yüzyıllar boyunca Avrupa'da, İsveç ve Macaristan Krallığı başta olmak üzere iki bölgeden önemli miktarlarda bakır madeni elde edilmiştir. XV. yüzyılın ikinci yarısında Polonya'da ise en az kurşun ve gümüş kadar öneme sahip ve ticareti gerçekleştirilen bir diğer maden de bakır olmuştur. Yine aynı süreçte, Macaristan bakır ticaretinde üstünlük elde edebilmek ęruna Krakw ve Toruń kentleri arasındaki rekabet yoğunlaşmıştır. Orta aę Avrupası'nda nadir bulunan bir metal olmasının yanı sıra pirinç ve bronz üretiminde kullanılması, bakırın iki kat daha fazla değer kazanmasına yol açmıştır (Blanchard, 2001: 1498-1502).

Yukarı Macaristan'dan çıkarılan kaliteli bakır, lojistik kısıtlamalar sebebiyle kuzeyden Karpat dağları vasıtasıyla Polonya'ya ulaştırılmıştır. Polonya'ya gelen bakır madeninin, buradan iç pazar veya Krakw aracılığıyla batıya Wrocław ve Nuremberg'e; buna ilâve olarak Vistül nehrinden Toruń ve Gdańsk'e; Batı Avrupa'nın ötesinde ise Kuzey Afrika pazarlarına satışı gerekleştirilmıştır. Töton Tarikatı ile olan anlaşmazlıklar dolayısıyla Krakw'dan Poznań yoluyla Baltık'a, bu suretle de Prusya bölgesine ve Szczecin kıyılarına tek tük de olsa bazı nakliye girişimleri söz konusu olmuştur (Molenda, 1989: 811). Ayrıca Baltık kıyılarından Bruges'e ulaştırılan bakır, burada İtalyanlar başta olmak üzere çeşitli ülkelerin tüccarlarına satılmıştır. Bu tüccarlar arasında en ünlülerinden biri olan Floransalı Balducci Pegoloti, 1340 yılında kaleme almış olduğu '*Tüccarın Kılavuzu*' (Practica della mercatura) adlı notlarında: sarı ince, uzun plakalar halinde satılan; mutfak eşyaları ve paraların imalâtında kullanılan Polonya bakırının, Bruges'te satılanların en kaliteli olduğunu belirtmiştir (ştefanik, 2017: 200). Polonya bakırını oldukça pahalı olan Kuzey Afrika'ya götürerek Avrupalıların ilgilendikleri altın, baharat ve diğer egzotik ürünler karşılığında satanlar ise Venedikli tüccarlar olmuştur (ştefanik, 2017: 205-206).

Bakır ticaretinin kazançlı, dolayısıyla da önemli olmasından ötürü Krakw kentine tanınan ayrıcalıklar, bu husustaki ilk basamağı teşkil etmiş ve her defasında onaylanmak suretiyle sürdürülmüştür. Güvenilir istatistikler XIV. ve XV. yüzyıllarda oluşmaya başlamıştır. Buna göre XIV. yüzyılın sonu itibarıyla yıllık ortalama 520 ila

650 ton arasında bakır elde edilmiştir (Molenda, 1989: 811). Bunun önemli kanıtlarından biri de ‘bakır diyarı’ şeklinde nitelendirilen Kraków’un 1360 yılında Hansa Birliği’ne dâhil oluşudur (Wyrozumski, 2011: 26). Kraków’un daima üstünlüğü elinde tuttuğu bu mesele, 1466’daki Toruń Antlaşması ile tamamen Kraków’un tekeline geçmiştir. O dönem ayrıca Nurembergli fabrika sahiplerinin yabancı sermayeleriyle de gerçekleştirilen bakır ticaretinde en önemli rolü, depolama avantajları sebebiyle Gdańsk üstlenmiştir. Kraków’un, 1443’te kendi ‘depolama hakkı’ imtiyazını elde etmesiyle yabancı kentler yerine, Gdańsk ile bakır ticareti söz konusu olmuştur (Carter, 1994: 115).

2.3.1.3. Demir

Kraków’a ait bir diğer mineral ise elde etmesi oldukça zahmetli ve zor olan demirdir. XIV. yüzyıl boyunca Krakówlu tüccarlar Slovakya’nın Spisz bölgesi ve Yukarı Macaristan madenlerinden demir ithal etmişlerdir. Bu ithalâtın karşılığında da yüzyıl ortalarından itibaren Bochnia’dan elde edilen tuz kullanılmıştır. Söz konusu takas ilk olarak 1380 yılında kayda geçirilmiş, 1393’te ise gümrük tarifelerindeki yerini almıştır. XV. yüzyılda demir daha sık kullanılmaya başlanmış; 1405 yılında Krakówlu tüccarlar demir ticaretinin beraberinde Macaristan’dan bakır alımı da yapmışlardır. 1440’larda ise demir fiyatlarının artışı sonucunda Kraków pazarında Macar demir ya da çelik eşyalara pek de rastlanılmamıştır (Carter, 1994: 117-118). Bohemya’da XV. yüzyılda demir madenciliğinin gelişim göstermesiyle birlikte, başta ziraî araç-gereç olmak üzere bazı türdeki demir mamullerin Polonya’ya ihraç edildiği bilinmektedir (The Cambridge Economic History, 1987: 550).

2.3.1.4. Altın ve Gümüş

Orta Çağ dönemi boyunca Polonya, değerli metaller açısından oldukça fakir bir ülke olmuştur. Bu durum, monarşiyi hem altın hem de gümüş para basabilmek amacıyla darphanenin çalışmasının daha az kazançlı hale gelmesi ihtimaline karşı külçe ithalâtına yöneltmiştir.

Altın, Polonya’da çok nadir bulunan bir madendir. Bu konuda en önemli süreçlerden biri, ilk defa altın paraların basıldığı Kral Władysław Łokietek dönemi (1320-1333) olmuştur. Ağırlık ve boyut bakımından Floransa florinine benzeyen bu altın paradan sadece tek bir örnek günümüze kadar ulaşabilmiştir (Jarek, 2009: 85). Nerede ve kim tarafından basıldığı bilinmeyen bu paraların bin adet kadar olduğu

düşünülmektedir (Stobbe, 1866: 355). Gümüş madeni ise Avrupa para sisteminin temelini teşkil etmiştir. Altının az ve yüksek fiyatlı oluşu, gümüşü Polonya da dâhil olmak üzere Orta Çağ Avrupa ülkelerinde ön plâna çıkartmıştır. Ancak XIV. yüzyıl başlarından itibaren Polonya’da Aşağı Şlâşk hariç pek altın ya da gümüş rezervi bulunmamaktadır (Długosz, 2009: 39, 422, Księga 9). Bu durum söz konusu madenlerin yurt dışından pahalı olarak tedarik edilmesine, para basımının zorlaşması ve bölgeselleşmesine yol açmıştır (Szychowska, 2007: 62).

Polonya’da değerli metaller konusundaki kıtlık, Orta Çağ ve Modern Dönem boyunca ülke yöneticilerinin sürekli sorunu haline gelmiştir. Bölgesel kaynakların sınırlı oluşu, özellikle üç ana bölgeden (Bohemya, Yukarı Şlâşk, Yukarı Macaristan)¹⁷⁶ ithalât yapılmasına yol açmıştır. Bu sebeplerden ötürü XIV. yüzyılda İtalyanlar, Avrupa ve Polonya’da madencilik, para basımı ile yakından ilgilenmişlerdir (Carter, 2006: 111).

2.3.1.5. Tuz

Tuz, Orta Çağ ekonomisinin temelini teşkil etmiştir. Balık ve etlerin terbiye edilmesi, tereyağı yapımı gibi daha ziyade gıda alanında kullanılan tuz, Avrupa’nın pek çok bölgesinden, fakat oldukça sınırlı miktarlarda elde edilmiştir (Carter, 1994: 216). Kraków’un tuz ticareti ise tamamıyla, Bochnia ve Wieliczka’daki kaya tuzu madenlerinden çıkarılan tuz ile sağlanmıştır. Bu madenlerin bir kısmı özelleştirilmiş, bir kısmı ise devlet tekelinde bulundurulmuştur (Koneczny, 1902: 357). Kraków, eğitim ve din merkezi olmasının yanı sıra ekonomi alanında da önemli bir yere sahiptir. Bunun nedeni ise büyük ve uzun mesafe ticaret yollarının kesişim noktası oluşudur. Kraków’un kuzey-güney güzergâhları, güneye doğru Balkanlar’ın kuzeyi ve Macaristan’a; kuzeye doğru ise Toruń, Gdańsk ve Baltık’a uzanmaktadır. Hansa Birliği üyesi olan kent, kara ve nehir yollarıyla kuzeyde Baltık’a, güneyde ise Tuna’ya ulaşmıştır (Knoll, 2016: 50). Kraków’un tuz madenlerinde üretilen tuz, devletin ticaret politikasının bir aracı haline gelmiştir (Wyrozumski, 1982: 163).

Eski zamanlardan beri Polonya’da tuz, nadir elde edilmesinin bir sonucu olarak daima yüksek fiyatlı olmuştur. Tuz madenleri, Toruń’un batısında bulunan Kujawy’daki Wieliczka/Bochnia ve Lwów’un güneyindeki Holyń Kałusz civarında

¹⁷⁶ Evliyâ Çelebi, Seyahatnamesinde Macaristan’daki dağlarda yedi ayrı yerde ‘kol’ kalınlığında gümüş madenlerinin bulunduğundan bahsetmektedir (Evliyâ Çelebi, 2010: 493, 6. Kitap, II. Cilt).

yer almaktadır. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Kral Bolesław Wstydlwy, tuz madenlerine tuz üretimi ve satışından sorumlu olan birer görevli istihdam etmiştir (Carter, 1994: 123). XIV. yüzyılın ortalarına doğru Kral III. Kazimierz, kraliyet mülklerinin gelirlerini denetleyecek bazı özel görevliler yollamıştır. Bu kapsamda, öncelikle Małopolska'daki büyük arazi ve Wieliczka'daki tuz madenlerine atamalar gerçekleştirmiş; bununla ilgili olarak ise 1368 yılında Polonya'daki ilk maden kanunu teşkil etmiştir (Łówmiański, 1963: 110). Krakówlu tüccarlar için Kral III. Kazimierz'in yayınlamış olduğu kararname ise büyük bir öneme sahiptir. Söz konusu kararnameye göre maden gümrüklerinin sistemleştirilmesi tuz ticaretini Krakówlu tüccarların tekeline sokmuş; Mazowsze, Rus', Śląsk, Litvanya ve Lublin'de tuz satışı yapmalarına olanak tanımıştır (Carter, 1994: 123). Ayrıca XV. yüzyılda Kraków, Rutanya'dan doğuya işlenmiş tuz ihracatı yapmıştır (Knoll, 2016: 51). Satışını kimlerin yapabileceği, hangi türde tuzun satılacağı hususları gündelik hayatta anlaşmazlık ve rekabetlere yol açmış, bu nedenle de birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Dikkat çekici bir nokta da, bilhassa Kral Władysław Jagiełło döneminde tuz gelirlerinin bir bölümünün üniversite fonuna aktarılıyor oluşudur. Bu konuya, tezimizin ilerleyen bölümlerinde 'üniversite' başlığı altında daha ayrıntılı şekilde değinilecektir.

Tuz yataklarından elde edilen gelirin giderek artması, bu konuda komisyonculuk yapan kimselerin, halk ve kentlerin çıkarları aleyhinde davranabilecekleri endişesini ortaya çıkartmıştır. Bu nedenle tuz fabrikalarından yapılan tuz satışı, ticaret kanunu doğrultusunda sınırlandırılmıştır. Tuz ticareti, şehirlerin mülkü durumuna gelmiş ve bir ayrıcalık olarak sadece kentler, fabrikalardan doğrudan alım gerçekleştirebilmişlerdir. Ancak çok az sayıda şehrin kazanabildiği bu imtiyaz sayesinde ticarî aracılık devre dışı bırakılmıştır. Yalnızca Kraków ve Wieliczka'daki tüccarlar, Kraków'daki bir tuz deposuna tuz teslim etme hakkına sahip olmuşlardır. Rutanya ve Litvanya'nın, özellikle Lublin'e ve daha yakın konumdaki diğer şehirlere tuz tedariki için batıya doğru Śląsk'a gitmelerine müsaade edilmiştir. Kraków'daki tuz deposunu koruma altına almak, birtakım idarî önlemlerin olmaması nedeniyle zordur. Zira kral, XIII. yüzyılın sonunda kurulmuş olan devlet başkentinin ayrıcalığına saygı duymasına karşın, lehinde hemen hemen hiçbir düzenlemeyi yürürlüğe koymamıştır. III. Kazimierz zamanlarından gelen pek çok kaynak, bizi uygulamada nispeten az sayıda şehrin doğrudan tuz fabrikalarından alım

yaptığı ve ülkenin bazı bölgelerinde geleneksel olarak giderek daha fazla tuz deposunun kurulduğuna ikna etmektedir (Wyrozumski, 1982: 164).

Tuz, yurt içi ve yurt dışı ticaretinde çok önemli bir yer tutmaktadır. En önde gelen pazarlar ise Śląsk, Moravya ve Çek pazarları olmuştur. Bu bölge için ana tuz deposu XIII. yüzyılın sonunda Oświęcim’de kurulmuş ve daha sonraları Polonya Krallığı’nın çeşitli yerlerine doğru yayılmıştır. III. Kazimierz zamanında Çek Krallığı tüccarları sıklıkla doğrudan tuz fabrikalarına kabul edilmeye başlanmışlarsa da, onlara daha yüksek fiyatlarla tuz satışı yapılmıştır. III. Kazimierz Kraków tuzunun Macaristan’a ihracatına önem vermiş, karşılığında Macar altını ve demir tedarik edilmiştir. 1354 yılında III. Kazimierz, Ludwik Węgierski’den Polonya tuzunu Macaristan’a ihraç etme ayrıcalığını elde etmiştir (Wyrozumski, 1982: 165). Kral Władysław Jagiełło ise 1425’te vatandaşlarının 0. 04 Polonya Zlotisi karşılığında Wieliczka ve Bochnia Tuz Tesisleri’nden ince tuz satın almalarına izin vermiştir (29/657/0/-/180, NAC). XV. yüzyılda Macaristan Kralı Zygmunt, Kraków’dan tuz ithalatına karşı çıkmıştır. Jadwiga ve Jagiełło’nun Macar tahtında hak talepleri olasılığının Zygmunt’ta yarattığı endişe iki ülke arasındaki ticaretin sekteye uğramasına neden olmuştur. Hatta Polonyalı tüccarların ülkesine gelmesinden rahatsızlık duyan Zygmunt 1405 yılında yayınladığı bir kararnameyle Polonya tuzu ithalatına birtakım sınırlamalar getirmiş, söz konusu kararname 1439’da yenilenmiştir (Carter, 1994: 125).

2.3.1.6. Sülfür ve Kalamın

XV. yüzyıl ortalarında Kraków yakınlarındaki Swoszowice’den elde edilmekte olan sülfür önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle, yaşanan veba salgınının ardından dezenfektan olması nedeniyle sıklıkla kullanılan sülfür, ayrıca giysileri beyazlatmaktan sabun yapımına; patlayıcıdan, hayvanlar için ilaç üretimine kadar pek çok farklı amaçla değerlendirilmiştir. Sülfürü kumaşları beyazlatmak kadar, farklı renklere boyamak suretiyle kullanmak da bir hayli popüler olmuştur. O dönemlerde popüler boyar maddelerden biri de vişne kırmızısı renge sahip olan ‘kırmız böceği’dir. Bu madde XV. yüzyılın başlarında Kraków’dan İtalya’ya, Nuremberg ve Flaman bölgesi aracılığıyla da Venedik ve Floransa’ya gönderilmiştir. Bahsi geçen ihracat, İtalya’da tekstil endüstrisinin gelişmesine bağlı olarak boyalara olan ihtiyaç doğrultusunda artış göstermiştir. Ayrıca 1432’de Slovakya’dan Kraków’a ithal edilen

'kalamın'den (çinko oksit ve ferrik oksitin aktif bileşimi) de bahsetmek gerekmektedir. Kalamın, Kraków'da kalay ile karıştırılmak suretiyle kilise çanı yapımında kullanılmış olup; Batı Avrupa'daki yemek odalarının dekorasyonu için Gdańsk üzerinden Avrupa'ya dağıtımı gerçekleştirilmiştir (Carter, 1994: 118).

XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya'da bakır, kurşun, demirin yanı sıra özellikle de altın ve gümüş gibi madenler çıkarılmıyorsa da, en önemli sanayi maddesinin ise tuz olduğu anlaşılmaktadır. Ülkedeki tuz madenlerinin varlığı, bir dönem tuzun para yerine kullanılmasına dahi yol açmıştır. Bilhassa Kral III. Kazimierz'in saltanatında bu tür alışverişlerin daha sık olduğu bilinmektedir.

2.3.2. Tekstil Sanayi

Tekstil ticareti, Orta Çağ Avrupa'sında uzak kent ve ülkeler arasında gerçekleştirilebilen belki de tek ticaret kolu olmuştur. XIV. ve XV. yüzyıllarda oluşan uluslararası tarz neticesinde tekstil sanayi, tıpkı daha önceki dönemlerde olduğu üzere önem kazanmaya başlamıştır (Ülgen, 2012: 470). Her kesimin ilgi duyduğu tekstil ürünleri, farklı gelir düzeylerinde büyük bir pazar oluştururken, sunduğu çeşitlerle sosyal sınıfların belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Tıpkı şimdi olduğu gibi Orta Çağ'da çeşitlilik ve değişim arzusunu giyim karşılamıştır. Yabancı giysilerin yenilik ve cazibeleri, özellikle de Doğu Avrupa'da değişik tarzlara paralel olarak ithalâtın gelişimine yol açmıştır (Pinelli, 2011: 172).

Batı'dan gelen kıyafetler Kraków'da önemli bir ticaret kolunu teşkil etmiştir. Çok büyük miktarlarda paraların döndüğü tekstil alanında, Kraków'un ana meydanında tezgâhlara sahip olan ilk tüccarlar İtalyanlar olmuştur. Tekstil ürünlerinin çoğu ülkede üretilirken, bir kısmı da başta Flaman bölgesi olmak üzere İngiltere ve İtalya'dan getirilmiştir. Polonya'nın İtalya ile olan tekstil ticareti münasebetleri Papalık çerçevesinde gelişmiştir (Carter, 1994: 143). Polonya'da İtalyan kumaşını ve değişik üretim metotlarını tanıtanlar, XIII. yüzyılın ilk yarısında Polonya'ya göç eden Veronalı tekstil işçileri olmuştur (Bakır, 2005: 253). 1373 yılına ait bir kayda göre ise Kraków'da İtalyan giysi ve ipek kumaşlarının satışının yapıldığı bilinmektedir. Polonya, XIV. yüzyıl boyunca Flaman bölgesi ile olan tekstil ticaretini sürdürmüştür. Yine aynı yüzyılın başında atağa kalkan Hollanda ürünleri, nerdeyse tüm ülkeleri gölgede bırakarak, kıtanın en uzak noktasına kadar ulaşmıştır. XIV. yüzyılın ikinci yarısında Polonya Bruges, Ypres, Ghent, Malines, Brabant, Herenhals ile olan

ithalâtını devam ettirmiş; bu hususta İngiltere’de yaşanan büyük yükseliş ise Polonya ile ticaretine de doğru orantılı olarak yansımıştır. (Carter, 1994: 143).

Kraków’un transit tekstil ticareti XIV. ve XV. yüzyıllarda zirveye çıkmıştır. 1390’dan 1405 yılına kadar 228.100 adet paketin yabancı tüccarlarca Kraków’a ulaştırıldığı, yıllık ortalama olarak ise 16.293 adet kutulama yapıldığı bilinmektedir (Carter, 1994: 147). Buna karşılık XV. yüzyıl, Kraków giysi ithalâtında düşüşlerin yaşandığı bir süreç olmuştur. Yüzyılın başlarında Töton Şövalyeleri ile ortaya çıkan anlaşmazlıkların ardından 1450 yılında Flaman bölgesiyle olan ticarî ilişkiler sekteye uğramıştır. Diğer bir olumsuzluk da Prusya Savaşı (1454-1466) olmuş; bu savaş neticesinde 1487 yılı ticaret hacmi 1390-1405 yıllarının 1/16’sının altında kalmıştır. Uygulanan vergilerin de etkili olduğu olumsuzluğun yanı sıra daha da kötüsü ise Polonya’nın Macaristan, Śląsk ve doğu kentleri gibi en iyi müşterilerini kaybetmesi olmuştur (Carter, 1994: 149).

XIII. yüzyıldan beri Macaristan, Kraków’un transit tekstil ticareti için büyük bir pazar sağlamıştır. Ancak doğal olarak mesafe ve kalite Kraków’daki kumaş fiyatlarına doğrudan yansımıştır. 1390-1500 yılları arasında İngiliz giysileri, kadife ve saten kumaşlar, Polonya keteninden daha pahalıdır. Małopolska’da, Karpat dağ etekleri boyunca giysi üretimi için gerekli malzemelerin bol olması nedeniyle Kraków’da olduğu gibi Biecz, Lelów benzeri ufak yerleşim birimlerinde de tekstil ticareti gelişim göstermiştir. Bir diğer ticaret merkezi de Krakówlu tüccarların hem alım hem de satım yaptıkları, Boğdan aracılığıyla doğuyla bağlantısı olan Lwów olmuştur. Bu kentte İstanbul’un ipeği, kadifesi, sateninin beraberinde Şam kumaşı gibi doğuya ait tekstil ürünleri de bulunmaktadır (Carter, 1994: 150).

Polonya’da XV. yüzyılda kralın maiyeti, resmî görevliler, saray halkı ve hizmetkârlar üniforma giymektedir. Yünlü ve ipekli olan bu giysilerin pahalı kumaşları Floransa, İngiltere, Hollanda’da üretilmiştir. Seçkin kimselerin yüklü miktarlarda satın aldıkları bu kumaşların yanı sıra yünlü kıyafetleri tamamlamak ve süslemek amacıyla kullanılan Şam ipeği ise oldukça nadir bulunabilmektedir (Kurasiński, 2010: 7). Şövalyelerin giysilerine tipik bir örnek teşkil eden ceketler, III. Kazimierz’in, Ludwik Węgierski’nin, Jadwiga’nın (Macaristan’daki), II. Władysław Jagiełło’nun saraylarında XIV. yüzyılın ikinci yarısı ve XV. yüzyılın başlarında kullanılmıştır. Kısa ve dar formda dikilen ceketin altına yünlü pantolon ve beline ise

metal halkalardan oluşan bir kemer takılmaktadır. Benzer tarzdaki ceketlere XIV. yüzyılda Kraliçe Jadwiga'nın Aziz Florian Psalteri¹⁷⁷ gibi Orta Çağ minyatürlerinde sıklıkla rastlanmaktadır (Kurasiński, 2010: 8). Keçe, pazen, çizgili ve yünlü kumaş türleri için tasarlanan bu dar kalıplı ceketler, ipek gibi pahalı kumaşlarla kaplanmaktadır. 1394 yılında Kraków'da bulunan kraliyet şatosundaki terziler tarafından, Jagiełło'nun kuzeni Witold için siyah kadife kumaştan bir ceket tasarlanmıştır. Bu çalışmada 6 arşın (endaze) kadife, 30 arşın çizgili kumaş, 10 arşın pazen, 6 arşın siyah çizgili kumaş kullanılmıştır. Ceketin astarının pazenden ve daha dayanıklı olabilmesi için ise çizgili kumaştan dikilmesinin sonucunda, çizgili kumaşa oranla üç misli pazen harcanmıştır. Polonya'da gerçekleştirilen kazılardan elde edilen buluntulara göre kumaşların, şövalyelerin zırh ve silahlarında da kullanıldığı ortaya çıkmıştır (Kurasiński, 2010: 8).

Tekstil ürünleri; zırh takımları, miğfer astarları ve çeşitli süslemeler gibi özellikle de toplumun elit tabakasının üyelerine hazırlanan eşyalarda kullanılmıştır. Yazılı kaynaklara göre ise bunun için kaliteli pamuk, hatta tafta gibi ipekli kumaşlar uygun bulunmuştur. Warta nehri üzerindeki Nowe Miasto'dan, her ne kadar tahrip olmuşsa da, ufak bir kaplama parçası çıkarılmıştır. Bunun, demir ya da çelikten zırhın içine perçinlenen panço benzeri, elastik bir giysi olduğu anlaşılmaktadır. Bu giysi türünün daha pahalı ve etkili modelleri ise ekstra bir kumaş tabakasıyla kaplanmıştır. XIV. yüzyıl boyunca Polonya'da popüler olan bu giysi ya da kaplama türü, XV. yüzyılın ilk çeyreğine kadar kullanılmayı sürdürmüştür. Nowe Miasto'da bulunan ve çizgili kumaş olarak tanımlanan bu ufak parçanın, basit bir yünlü mü, keten mi, yoksa ipekli cins bir kumaş mı olduğu saptanamamıştır (Kurasiński, 2010: 9).

Astarlama işlemi sadece giysilere değil, miğferlere de uygulanmıştır. Astar, başlıktan ayrı olarak bazen bir kapüşon, bazen ise kapitone şapka şeklinde olabilmektedir. İkonografik kaynaklar da bunu doğrular niteliktedir (ör: Kraków'daki katedralde bulunan Kutsal Üçlü Sunak'tan alınan 1467 yılına ait olan resim). Çok

¹⁷⁷ Aziz Florian Psalteri: Polonya dilinin günümüze ulaşan en eski örneğidir. Avusturya'da Linz yakınlarındaki Sankt Florian Manastırında keşfedildiği için adını buradan almaktadır. Latince, Lehçe ve Almanca olmak üzere üç ayrı dilde yazılmıştır. Latince bir ayetin ardından, aynı ayetin sırasıyla Lehçe ve Almanca tercümeleri gelmektedir. Üzerinde bulunan 'MS' harflerinden yola çıkılarak dinî eserin Polonya Kralı Ludwik Węgierski'nin eşi ve IV. Charles'ın kızı Margaret'e mi yoksa Jadwiga'nın kardeşi Mary'ye mi atıfta bulunduğu belirsizdir. Ancak her ki durumda da tarih XIV. yüzyılın ortaları yani aynı olacaktır. Bu konudan ise ilerleyen bölümde detaylı şekilde bahsedilecektir (A Dictionary of the Bible, 2004: 418).

çeşitli kumaşlardan imal edilen astarlar için genellikle deri ve pamuklu cinsler tercih edilmekte olup, ipekli kumaşlar ise daha ziyade sarayda tercih edilmiştir. 1395'te Kral Władysław Jagiełło'nun miğferi için 1 arşın siyah tafta, 1, 5 arşın çizgili kumaş ve saten satın alınmıştır. Kumaşlar, miğferlerin yanı sıra savunma amaçlı olan diğer bazı silahların yapımında da kullanılmıştır. Bu silahlar arasında en öne çıkan ise zırhlar olmuştur. Wrocław'daki Belediye Müzesi'nde yer alan, XV. yüzyılın ikinci çeyreğine ait olan piyade zırhı buna örnek teşkil etmektedir. Kalsiyum oksitten imal edilen bu zırhın her iki tarafı da siyah deriyle kaplanmıştır. Ayrıca dış kısmına bitkisel bir malzemeden dokunmuş ve siyaha boyanmış kılıf da eklenmiştir. Kırmızı zırhın üstünde Wrocław'ın simgesi olan beyaz renkle bir 'W' harfi, onun üzerinde ise kırmızı haç bulunmaktadır. Bahsedilen, 105 santimetre uzunluğunda ve 7 kilogram ağırlığındaki bu zırh, XV. yüzyıla ait ve şehrin kuşatması esnasında kullanılmıştır. Ancak zırhta kullanılan kumaş ne silahın gücünü arttırmakta, ne de kişiyi darbelere karşı korumaktadır. Sadece dekoratif maksatlı olup, yazılı kayıtlarda da bu doğrultuda çizgili kumaşlar kullanıldığı yer almaktadır (Kurasiński, 2010:12).

Yabancı zanaatkârlardan öğrenilen tekstil boyama, Orta Çağ'da büyük bir öneme sahip olmuş; farklı renklerin çeşitli tonları üzerine araştırmalar yapılmıştır (Bakır, 2005, 253). XIV. ve XV. yüzyıllarda kumaşların boyanmasında ise sıklıkla, Orta Çağ'da Polonya'da üretilen lüks ürünlerden biri olan 'kırmız böceği' boyası kullanılmıştır. Polonya kırmız böceği, ölçek böceği ailesine mensuptur. Boya imalâtında kullanılan bu böceğin günümüzde nesli tükenmektedir. O dönemlerde Polonya kırmız böceğinin yaşam döngüsü, yetiştirilmesi ve ticaretine bağlıdır. Temmuz ayı ortalarında ana kırmız böcekleri, dışında sıkı ve muma benzer bir yapıya sahip olan kabuklu, 400-600 civarındaki yumurtalarını açtıkları oyuklara bırakmaktadır. Böylece büyüyen ve gelişen kırmızlar, Orta Çağ Polonya'sında 24 Haziran günü kutlanan 'Aziz John'un Kanı' şeklinde nitelendirilmiştir (Phipps, 2010: 48). Yüksek değere sahip, hafif, raf ömrü uzun olan kırmız boyasına, dönemin en önemli tekstil merkezi konumunda bulunan Kuzey İtalya'daki boya üreticileri tarafından yüksek fiyat biçilmiştir. XV. yüzyıl boyunca büyük miktarlardaki Polonya kırmızlarının Ragusa, Venedik ve Konstantinopolis pazarlarına satışları gerçekleştirilmiştir (Pinelli, 2011: 172).

2.3.2.1. Deri, Kürk ve İpek Sancaklar

Orta Çağ'da Avrupa'da deri, kürk ve tabaklama endüstrileri ilk önce kırsal bölgelerde gelişim göstermiştir (Carter, 1994: 128). XV. yüzyılda Polonya'da deri ticaretinin merkezi ise Poznań olmuştur. Orta Çağ Polonya'sında Poznań'a ilâve olarak Opole, Gdańsk, Międzyrzecz, Varşova, Wrocław, Kalisz, Płock ve Kraków'da deri ticareti yapılmıştır.

Kraków'daki deri ve kürk alım satımındaki büyüme, XIV. yüzyılda Polonya-Litvanya Birliği'nin kurulmasıyla gerçekleşmiş; kent tüccarları Kraków aracılığıyla 1400 yılı civarında başlatılmış olan, Lublin'deki Avrupa'nın en geniş çaplı kürk imalâtı bölgelerine kolayca girebilmişlerdir. Buradaki kürkler düşük fiyatlara imal edildikleri için batıya yüklü miktarda ihracat gerçekleştirilmiştir. Polonya'ya önemli miktarda kürk Litvanya, Rusya'nın ötesi ve Tatar bölgesindeki ormanlık alanlardan ulaşmış; sınır ötesinden gelen bu kürkler transit ticarete dâhil olmuştur. Elde edilen kürklerin bir kısmı Polonya iç pazarında satılırken, bir kısmı ise Bruges aracılığıyla batıya ya da Wrocław'dan Venedik'e ihraç edilmiştir. Bu güzergâhların yanı sıra Karpat dağlarında Macaristan'dan Polonya'ya ve oradan da batıya doğru gerçekleştirilen bir geçiş ticareti yolu mevcuttur (Martin, 2014: 104).

Krakówlu tacirlerin önem verdiği bir diğer ülke ise Macaristan olmuştur. Macaristan'dan Polonya'ya özellikle gelincik ve kurt kürkleri gönderilmiştir. Ayrıca Polonya-Macaristan sınırı, uygun fiyatlı olan kuzu derisinden mamul ceketlerin ihracatıyla ön plâna çıkmıştır (Carter, 1994: 127). XV. yüzyıl süresince bu alanlarda Kraków'da pek çok uzman yetişmiş, söz konusu iş kollarına önem verilmiş; hatta 1425-1500 yılları arasında, Macaristan'ın Koszyce ve Kežmarok şehirlerinden gelen kürk imalâtçılarına Kraków'da ikâmet edebilme hakkı tanınmıştır (Carter, 1994: 128).

XIV. yüzyıla geçerken, büyük miktarda satın alınan ipekli kumaşlardan ise kraliyet sancakları imal edilmiştir. Kral Władysław Jagiełło dönemine ait kaynaklara göre bunun için tercih edilen kumaş cinsi genellikle kırmızı tafta olmuştur. Beyaz renkli tafta kumaş kartal için, sarı renkli tafta kumaş da pençeleri için kırmızıya oranla daha az miktarlarda satın alınmıştır. Fakat o dönemlerden, yani savaş boyunca Polonya'nın kullanmış olduğu hiçbir sancak ya da bayrak günümüze ulaşmamıştır. Ancak bazı arkeolojik çalışmalar, sancakların hangi türden kumaşlardan dikildiğini ortaya koymaktadır. Bunun en ilginç örneklerinden biri de XV. yüzyılda Elbląg'a ait

olan parçadır. İpek iplikle dokunmuş tafta kumaştan olan bu sancak, dikdörtgen şeklinde olup, 21 santimetre uzunluğunda ve 15 santimetre enindedir. Dokuma esnasında bir kenarı çözgü ipliğiyle desteklenmiştir. Diğer iki kenarı katlamak suretiyle dikilmiştir. Bayrak altın sarı renktedir ve kimyasal analize tâbi tutulmadığından ötürü renginin doğal ya da boyanmış olup olmadığı bilinmemektedir. Üzerinde çiçek ve geometrik desenler olan bu sancağa muhtemelen altından mamul simli pullar yapıştırılmış ve söz konusu parlak süslemeler ise hâlen görülebilmektedir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere bu parçanın bir sancak mı, yoksa bir giysiye mi ait olduğu bilinmese de, o dönemlerde sancakların benzer kumaşlardan imal edildiği bir gerçektir (Kurasiński, 2010: 13).

2.3.3. Ahşap Sanayi

XIV. ve XV. yüzyıllara ait arkeolojik kazılardan elde edilmiş olan objelerin, geniş kullanım alanlarına sahip oluşu, keresteden yararlanılmasına ilişkin pek çok sorunun da ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Ancak Orta Çağ'a dair eşyaların yapımında hangi tür kerestelerin tercih edildiğini bilmek, hem bu işin tekniğini hem de Orta Çağ toplumlarının ormanlık arazileri ne şekilde yönettiklerini ortaya koymuştur. Aynı zamanda yapılan bu işlem ormanlık arazilerin sınıflandırılmasını da sağlamıştır. Orta Çağ Avrupası'nda kereste, çok çeşitli ticarî alanlarda, bilhassa gündelik hayatta kullanılan hemen hemen her tür malzemenin yapımında tercih edilmiştir (Cywa, 2018: 111). Orta Çağ'da en önemli hammaddelerden biri olan ahşap, Akdeniz Bölgesi dışında çoğu kent binalarının inşasının yanı sıra zırh ve gemi imalâtında da kullanılmıştır. Fakat nüfusun hızla artışı, halkın kırsaldan kente göçü neticesinde kereste kaynakları azalmaya başlamıştır. Doğu Avrupalılar tarafından kullanılan iğne yapraklı ağaçların keresteleri, XIV. yüzyılda Baltık ticaretinin açılmasıyla Batı Avrupa'ya yayılmaya başlamıştır (Carter, 1994: 139).

XV. yüzyılın ilk yirmi yılında Baltık kerestesinin toptan fiyatı İngiltere'ye nazaran Polonya'da oldukça düşüktür. Kraków'un Karpat dağ eteklerine yakın oluşu ahşap konusunda tüccarların işini kolaylaştırmıştır. Bu bölgenin ağaçlarından elde edilen keresteler, özellikle de meşe ağacı, gemi ve varil yapımında kullanılmıştır. Ayrıca bölgenin en fazla değer biçilen ağacı ise Kraków ve Nowy Sącz'dan Gdańsk'e; oradan da İngiltere ve Hollanda'ya ihracatı gerçekleştirilen; okçu yayı imalâtı için

tercih edilen porsuk ağacı olmuştur. Kraków, günlük eşyaların yapımında kullanılan ahşabın bir kısmını ise Slovakya'dan tedarik etmiştir (Carter, 1994: 141).

Orta Çağ Polonya'sında gündelik hayatta kullanılan ahşap eşyaların çok çeşitli olmalarına karşın, ağırlıklı olarak kullanım bakımından basit objelerden oluştuğu bilinmektedir. Bunların arasında ahşap kaplama fiçiler, ahşap çitalardan yapılmış küçük çanaklar mevcuttur. Ayrıca tabaklar, kepçeye benzeyen içi oyularak yapılmış objeler, kaşıklar, çiviler, oyuncaklar, savunma maksatlı aletler, müzik aletleri ve ayakkabının bazı bölümleri de yer almaktadır. Dikkati çeken diğer nesneler ise hasır sepetler, gemi nakliyesinde kullanılmak üzere üretilen koliler, balık ağı şamandıraları ve çeşitli ahşap yapı malzemelerinden oluşmaktadır. Tüm bunlara ilâveten mobilya, çatı kaplama, duvar ve zemin yalıtım malzemelerine de rastlanmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde, fonksiyonel olarak bir anlam ifade etmeyen, ne iş için üretildiği bilinmeyen bazı objeler de bulunmuştur. Polonya'daki erken dönem kent merkezleri ve kalelerden oluşan, IX. ila XV. yüzyıllara ait 48 adet kazı sahasından toplamda 3.867 ahşap nesne elde edilmiştir. Ardından ise söz konusu objeler, kullanım alanları ve imal edildikleri ağaç çeşitlerine göre sınıflandırılmışlardır. Yapılan analizler sonucunda gündelik eşyaların yapımında yüzde 36'lık gibi bir oranla çam ağacının tercih edildiği belirlenmiştir (Cywa, 2018: 115).

Yürüyüşe destek amacıyla yapılan değnek ve bastonlar meşe (% 29, 4), porsuk (% 17, 7), çam (% 9, 8), köknardan (% 9, 8) imal edilirken; balta ve mızrakların sapları için sıklıkla dişbudak, meşe (% 25), kızıl ağaç (% 20, 8) kullanılmıştır. Yaylar için sadece dişbudak, sapları için sarı çamdan faydalandığı anlaşılmış olup; iğne, iğ, çivi hatta bıçak sapı gibi objelerin imalâtında çam (% 16,1), taflan (% 8), porsuk (% 13), mürver (% 6, 3) ve ardıç (% 0, 5) ağaçlarından istifade edilmiştir. Kaşık yapımında akça ağaç (% 26, 4), dişbudak (% 4, 7), huş ağacı (% 7, 6), kızıl ağaç (% 8, 5), söğüt (% 3, 8), porsuk (% 7, 6), taflan (% 7, 6), mürver (% 2, 8), ardıç (% 7, 6), köknar (% 2, 8) ve gül ağacı (% 7, 6) kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Kepçe, çırpıcı gibi aletlerde dişbudak, meşe, kızıl ağaç, akça ağaçtan yana seçim yapılmış; tabak ve çanakların yapımında ise yaklaşık yüzde 70'lik bir oranla dişbudak ağacı tercih edilmiştir (Carter, 1994: 118-119). Meşalelerde çam ağacı, müzik enstrümanlarında mürver ağacı, çocuklar için yapılan oyuncakların üretiminde ise çam ağacı (% 23, 3) kullanılmıştır. Orta Çağ'da kullanılan sepetler çok çeşitli

ağaçlardan, özellikle de çam, meşenin ince dalları ve huş ağacının çiçek saplarından dokunmuştur. Ayrıca yukarıda bahsi geçen balık ağının şamandıraları da çam ağacından (% 87, 9) üretilmiştir (Carter, 1994: 120).

2.3.4. Şarap ve Bira Üretimi

Şarap, günlük bir içecek olmasına karşın, fiyatı nedeniyle toplumun daha varlıklı kesimi tarafından tercih edilse de, Avrupa'nın üzüm üretilen bölgelerinde nispeten ucuzdur (Carter, 1994: 153). Şarap, Polonya'ya Macaristan, Moldova (Boğdan) ve az da olsa Batı Avrupa'dan ulaştırılmıştır. Bir yandan kendi dinî ve diğer farklı ihtiyaçları doğrultusunda yeterli miktarda şarap üretemediği, öte yandan ise Avusturya'nın bir diğer büyük Pazar oluşu, Polonya'nın Macaristan şaraplarına olan talebini arttırmıştır. Ülkenin önemli şarap tüketicileri, kraliyet sarayı başta olmak üzere soylular ve kentin varlıklı aileleri olmuştur. Lwów ve Koszyce'den gelen Boğdan şaraplarının ithalâtı hususunda daha az belge mevcuttur. 1453 yılında İstanbul'un fethini takiben Yahudi tüccarlar Lwów'a, Toruń aracılığıyla da Kraków'a büyük miktarda şarap ihraç etmişlerdir (Carter, 1987: 537) .

XIV. yüzyıl, Polonya'nın bağcılık konusunda zirveye ulaştığı bir dönem olsa da, 1400 yılı sonrasında söz konusu durum değişerek düşüş başlamıştır. Fakat ülkede iyi kalite şarap üretiminin adım adım gelişmesi, XVI. yüzyılın başında bağcılığın yeniden yükselişe geçmesine sebep olmuştur (Carter, 1987: 538). Şarabın vergilendirilmesi 1498 yılında gerçekleşmiştir. Verginin tutarı, şarabın miktarı ile doğru orantılı olarak hesaplanmıştır. Kraków halkı da dâhil olmak üzere söz konusu vergiden tüketim kişisel olsun ya da olmasın, hiç kimse muaf tutulmamıştır (Carter, 1987: 539).

Erken dönem Orta Çağ'da Polonya'da mekân isimlerine bakıldığında Kraków ve Wielkopolska'da üzüm bağları olduğu anlaşılmaktadır. Kraków ve çevresinde bağcılık yapıldığına ilişkin ilk bilgiler Arap seyyah El-İdrisî tarafından sağlanmaktadır. İdrisî'ye göre şarap imalâtı XII. yüzyıldan itibaren Britanya, Bruges ve Bremen'in yanı sıra Kraków'da da gerçekleştirilmiştir (Carter, 1987: 538). XIV. yüzyılın başından itibaren Kraków bağlarının üzümleriyle gerçekleştirilen özel şarap imalâtı Gascony, Poitou, Ren bölgesi, Burgundy ve Rhône vadisine refah sağlamıştır. Ayrıca Akdeniz'le de şarap ticareti devam etmiş, üretilen şarapların bir kısmı ise saray ve soylularca tüketilmek üzere Kraków'a yollanmıştır (Carter, 1987: 537) .

Kraków'un ticarî başarısı daima ticaret rotalarına olan bağlantısına paralel olmuştur. Bu noktadan hareketle şarap konusunda en önemli sorunu nakliyat teşkil etmiştir. Zira bazı bölgeler (Gironde veya Oporto gibi) deniz veya karadan olsun, şarap ticaretine birtakım sınırlamalar getirmişlerdir. Aslında, belki de buradaki en büyük sorun şarap üretim teknikleriyle ilgilidir. Çünkü bazı şaraplar, uzun süreli seyahatler için dayanıklı olmayıp, fermente edilmelerini takip eden ilk birkaç ay içinde tüketilmeleri gerekmektedir. Aristokrat sınıf tarafından tercih edilen uzun süreli dayanıklılığa sahip olanlar ise daha gelişmiş tekniklerle üretilmiştir (Carter, 1987: 540).

Kraków'a şarap ticareti hususunda tanınan en önemli imtiyaz Polonya Krallığı tarafından 1306 yılında sağlanan 'depolama hakkı' (stapelrecht/prawo składu) olmuştur. Bu ayrıcalığın amacı, kenti Toruń ve Gdańsk gibi Polonyalı olmayan (Nuremberg gibi) kentlerden koruyabilmektir. Bahsedilen imtiyaz temelde transit ticareti hedefliyor olsa da, şarap tüccarlarının Güney Polonya'da diğer kent, fuar ve pazarları tekellerine almalarına karşı Kraków kentini korumaktadır. Fakat ne yazık ki 1500 yılı civarında Polonya'nın transit ticareti, Osmanlı istilâlarının yanı sıra Hindistan ve Yeni Dünya'ya açılan yollar nedeniyle zarar görmüş; bu olaylar Polonya'da çiftçilik ve tahıl başta olmak üzere ihracatta büyümenin beraberinde, depolama kanunlarının değerinin sorgulanmasına sebep olmuştur (Carter, 1987: 542).

2.3.5. Bazı Değerli Baharatlar: Biber, Hindistan Cevizi, Zencefil ve Safran

Değerli doğaları, yüksek değerleri nedeniyle baharatlar, pazar gücü için oldukça hassas bir konum teşkil etmekle birlikte, pazar istikrarı adına, fiyat dalgalanmaları en önemli ölçü olmuştur. Bu tür fiyat göstergeleri ise mevcut arzın daha net bir resmini sunmuştur. Polonya pazarlarına Uzak Doğu'dan, özellikle İtalyanlar tarafından getirilen en değerli ürünler arasında baharatlar yer almıştır. Hindistan cevizi, safran, zencefil, tarçın, karahindiba kökü ve özellikle de karabiber bu baharatların en çok ilgi gören çeşitleri olmuştur. Yemek ve aromatik içeceklerde, daha geniş olarak ise ilaç yapımında kullanılan karanfil, zencefil, tarçın, kimyon ve küçük Hindistan cevizleri Karadeniz kıyılarından temin edilmiştir (Carter, 2006: 122).

Biber, tıpkı günümüzde olduğu gibi Orta Çağ Polonya'sında da en popüler, aromatik özellikleriyle de en dikkat çekici baharat olmuştur. Ancak XV. yüzyılın

başında oldukça nadir bulunabilen biber, Avrupa’da altın ile eşdeğer tutulmakta ve alışverişlerde para karşılığında kullanılmaktadır. XV. yüzyılın başlarında düzenli olarak artış gösteren biberin fiyatı, aynı yüzyılın sonunda Osmanlılar ve Venedikliler ile askerî anlaşmazlıklar çıkması neticesinde düşmüştür. Krakówlu tüccarlar biberi, Lwów kent ticaretini ellerinde bulunduran ve alımını ise Kefe’den yapan Ermenilerden temin etmişler; aldıkları biberlerin bir kısmını ise Avrupa’nın diğer ülkelerine satmışlardır (Carter, 1994: 121). Kefe, Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler içinde bulunan Ermeniler, XV. yüzyıl boyunca Lwów’a gemiler vasıtasıyla karabiber ulaştırmayı sürdürmüşlerdir (Kutrzeba, 1903: 41, 99). Ayrıca Ermeniler ve İtalyanlar tarafından da Bursa’dan Polonya’ya karabiber tedariki sağlanmıştır. Söz konusu dönemde biber öyle değerlidir ki, onur arayışındaki kimselere Lwów Kent Konseyi tarafından sıklıkla hediye edilmiştir. Jadwiga ve Jagiełło döneminden ulaşan kraliyet hesap defterlerine göre özellikle Lwów’dan kraliyet kilerine armağan olarak yollanan biberin fazla miktarda olduğu bilinmektedir (Kutrzeba, 1903: 92).

Orta Çağ’da nadir olan Hindistan cevizi, ağırlıklı olarak tıbbî karışımlarda kullanılmıştır. 1380’lerin sonlarına doğru Kefe ile sıkı ilişkileri olan Ermeni tüccarlar tarafından Lwów’dan Toruń’a getirilen bu baharat, daha geç döneme ait Lwów kaynaklarında mevcut değildir (Demińska, 1999: 74). Osmanlı ilerlemesiyle aynı zamana denk düşen ani fiyat dalgalanmaları göz önüne alındığında, Hindistan cevizinin Kraków pazarına doğu istikametinden geldiği açıktır (Carter, 2006: 121). Zencefil, hem yemek hem de tıbbî alanda kullanılan bir diğer baharat çeşidi olup; 1380’lerden itibaren satışı, Toruń’a ulaştırılmak üzere Lwów’dan gerçekleştirilmiştir. Muhtemelen de büyük bir bölümü, gemiler vasıtasıyla Flaman bölgesine gönderilmiştir. XV. yüzyılın ilk dönemleri boyunca Lwów Kent Konseyi tarafından yüksek derecedeki soylulara ve kraliyet sarayına satılmıştır (Carter, 2006: 128). Safran ise yetiştirilmesindeki zorluklar nedeniyle yüksek fiyatlı baharatlar arasında yer almıştır. Sadece bir poundluk (1 pound=0.453 gr) elde edebilmek için 75 bin adet orkide çiçeğinin kullanıldığı safran, bir hayli pahalı olmasına karşın, Orta Çağ soslarının vazgeçilmez baharatı olmuştur. Ancak fiyatı sebebiyle Krakówlu tüccarlardan fazla rağbet görmemiştir. Her ne kadar, söz konusu dönemde gramaj açısından en pahalı ‘tek’ baharat olsa da, çok az miktarının dahi, yemekleri lezzetlendirmeye yeterli gelmesiyle bedelini karşılamıştır. Diğer baharatlardan farklı

olarak safran, herhangi bir özel sınıfın ilgisini çekmemiş, toplumun tüm tabakalarınca kullanılmıştır. Safran, Lwów pazarındaki önemini muhafaza etmiş, 1472 yılına ait pazar tüzüğünde bulunan başlıca baharatlar arasında yer almıştır (Carter, 2006: 122).

XIV. ve XV. yüzyıllarda Avrupa'nın tahıl ambarı durumundaki Polonya'da ticaret, ülkenin sahip olduğu nehir ağı ve coğrafi konumuna bağlı olarak gelişmeye başlamıştır. Geniş ormanlar, ahşap sanayinin ortaya çıkmasına sebebiyet verirken; tuz madenlerinden elde edilen tuzun, hem ticarete kullanıldığı hem de bir dönem paranın yerini aldığını görmekteyiz. Kendi ürettiği ürünleri ihraç eden Polonya'nın asıl önemi, ithalat konusunda, özellikle de transit ticaret hususunda bir geçiş noktası teşkil etmesi olmuştur. İngiltere, Bohemya, Macaristan, İtalya ve doğu ile ticaret gerçekleştiren Polonya'daki en önde gelen grup ise Yahudilerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIV. ve XV. YÜZYILLARDA SOSYAL YÖNDEN POLONYA KRALLIĞI

3.1. Toplumsal Sınıflar

Polonya’da bazı feodal özelliklerin var olduğunu ve bunların, ülkenin sosyal ve politik yaşamını etkilediğini söylemek mümkündür (Skwarczyński, 2956: 308). Avrupa’da XII. yüzyılda zayıfladığı bilinen feodalizm çağı Polonya’da V. yüzyıl ile 1864 yılları boyunca varlığını sürdürmüştür. Feodalitenin sonucu olarak ise feodal piramit ortaya çıkmıştır ¹⁷⁸ (Davies, 2005: 13). Jagiellon dönemi beş farklı, özel sınıfın ortaya çıkışına tanıklık etmiştir, bunlar: Soylular, din adamları, şövalyeler, Yahudiler ve köylülerdir. Her bir sınıf kendi özel hak ve yasaları ile yönetilmiş, yetki alanları detaylı yasama organı tarafından dikkatli şekilde sınırlandırılmıştır. Bu sınıflardan birine aidiyet, prensipte kişinin doğumu doğrultusunda belirlenmiş ve bir sınıftan diğerine geçişte ise çeşitli engeller konulmuştur (Davies, 2005: 101). Söz konusu dönemlerde Yahudilerin, kentlilerin haklarını talep etmeleri veya köylülerin, Yahudilerin faaliyet alanlarına girmeleri kadar, kentlilerin soylu olabilmeleri de oldukça zordur. Örneğin 1421’den itibaren, piskoposlar katedral bölümlerini soylu adaylar dışındaki tüm adaylara kapatmışlardır. Böylece liyakat ve eğitim doğrultusunda, piskoposluk ile bölge din adamları arasında etkili bir pozisyon için yükselmiş olan geniş din adamları grubunu ortadan kaldırmışlardır. Hukuk veya tıp doktorları için her bölümde de, soylu olmayanlara sadece iki katedrale bağlı iki papazlık ayrılmıştır. Soyluluk, özgür köylülüğün küçülen topraklarına saldırmış ve efendilerin özel statüsünü ortadan kaldırarak, onları bir asilzadenin tüm sorumluluklarını üstlenmeye ya da onları serfliğe veya kasabalara sürmeye zorlamıştır (Davies, 2005: 101).

3.1.1. Soylular

Polonya soyluluğunun tarihçesi Geç Orta Çağ ile XVIII. yüzyıldaki ‘Soylular Cumhuriyeti’ arasındaki kendi siyasî, anayasal ve kültürel öneminden etkilenmiştir. Bahsi geçen dönem boyunca Polonya-Litvanya soyluluğu, toplumun diğer

¹⁷⁸ Söz konusu süreç, feodal koşulların başlangıcı (V. – X. yüzyıllar); erken feodalizm dönemi (yaklaşık 1000-1138); feodal parçalanma dönemi (1138-1288/90); Polonya topraklarının birleştirilmesi, ulusal bir Polonya devletinin yaratıldığı dönem (1288/90-1370) ve çöküşlü bir devlete dönüşüm dönemi (1370-1492/1505) olarak incelenebilir (Davies, 2005: 13).

kesimlerine farklı yollarla yayılmış gruplar şeklinde tanımlanmıştır (Nobles and Nobility, 2000: 115). XIII. ve XIV. yüzyıllarda Polonya’da soylu sınıfına dâhil olabilmenin temel şartı, uygun yöntem ve gelenekleri bilmekten geçmektedir. Bu gibi zor şartlara da, genellikle güçlü lortların evlerinde hizmet etmiş olan kimseler haiz olabilmıştır. Ancak soyluluk için arazi sahibi olmak, ticarete başarı göstermek, evlilik yoluyla bu sınıfa dâhil olmanın yanı sıra inançlı ve bu hususta ödüllendirilmiş olmak gibi daha farklı koşullar da mevcuttur (Nobles and Nobility, 2000: 115). Kentlilerin soylu sınıfına girebilmeleri için bahsedilen bu yöntemler arasında sıklıkla tercih edilenlerden biri de evlilikler olmuştur. Bu doğrultuda yapılan evliliklerde, damat adayının sıradan bir kişi, gelinin ise soylu olduğu durumlarda, kadınlardan genellikle çeyiz (drahoma) talep edilmemiş; damat adayı, ancak soylu olması şartıyla karşı taraftan çeyiz isteyebilmiştir (Sedlar, 1994: 67). Polonya’da unvan olarak ise tüm asiller için baron ya da lorda karşılık gelen ‘*Pan*’ kelimesi kullanılmıştır (Sedlar, 1994: 60).

Avrupa genelinde olduğu üzere Polonya’da da soyluluk derecesi hanedanlık arması gerektirmektedir. Soylular, görünüşte oldukça mütevazı olup, birer köylü gibi tarlalarını ekip biçerken, öte yandan ise güçlü lortlar gibi hanedanlık sembolüne sahip olmuşlardır. Polonya’nın Fransa, Almanya ve Bohemya’yı örnek aldığı bu konu, XIV. ve XV. yüzyıllarda oldukça popüler bir hale gelmiştir. Ufak bir kalkanın üzerinde, hayvan figürü veya ait oldukları coğrafi kökeni gösteren bir resmin bulunduğu Polonya’daki armalar, Fransa’nın tam aksine çok sade ve gösterişsizdir (Sedlar, 1994: 69). XV. yüzyılda Polonya’da 200’den fazla armanın varlığından bahsedilmekte; birkaç düzine ailenin ise ortak ataya sahip olduklarını belirten aynı armayı taşıdıkları bilinmektedir. Ayrıca tanınmış bir soylu, sıradan bir kişiyi kendi armasına dâhil ederek onu, kan kardeşi addedebilmiştir. Para karşılığında gerçekleştirilen bu türden geçişlere, Polonya’da saray çevresinde sıklıkla rastlanmıştır (Sedlar, 1994: 67).

Soyluluk yurt dışında da kabul görmüş; kişi, ülkesinde sahip olduğu hakları başka ülkelerde de aynen talep edebilmiştir. Ancak mahkemenin, kimin gerçek soylu olduğu ya da kimin soylu görüldüğü hususunda sorgulama hakkı bulunmaktadır. Polonya’da ise bu tür sorunları çözmek adına herhangi bir kurum mevcut değildir. Başlarda yerel mahkemelerin yaptığı bu tespitleri, daha sonraları bölge ve kraliyet mahkemeleri gerçekleştirmiştir. Söz konusu süreç, soylu olduğu iddiasında bulunanlar için uygulanmakta ve bu türden olaylara Polonya’da bilhassa XIV. ve XV. yüzyıllarda

sıkça rastlanmaktadır. Böyle suçlamalarla karşı karşıya kalanlar ise kendilerini ispat edebilmek üzere tanık bulmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu bağlamda verilen kararlar, çoğunlukla doğru olup; kişinin sosyal statüsünü kanıtlamakla birlikte, bazen de yeni bir soylu yaratmıştır. Zira o çağlarda kişinin atalarının nereden gelmiş ve hangi sınıfa mensup olduğunu ispat edebilmenin pek de imkânı yoktur. Şayet aksi ispat edilecek olursa da, kişinin sosyal sınıfı düşürülerek, soylu unvanı geri alınmıştır. Özellikle evlilikler neticesinde kazanılan soyluluk mertebesinin yol açtığı karışıklıkları gidermek amacıyla, kentlilerle soylular arasında gerçekleşen evlilikler 1505 yılındaki anlaşma ile yasaklanmış ve soyluluk statüsü, iki soylu ebeveyne sahip olan şahıslarla sınırlandırılmıştır (Sedlar, 1994: 68). Tüm bunlara ilâveten 1422, 1430 ve 1433 Polonya kanunları uyarınca, soyluların mahkemede yargılanmadan, kral tarafından yakalanıp cezalandırılmaları ve mallarına el konulması yasaklanmıştır (Sedlar, 1994: 70)

Polonya’da soylulara ait olan toprakların çoğu feodal kısıtlamalardan muaf tutulmuştur. Polonyalı soylular hükümdarın vasalı değildir. Feodal lortların sahip oldukları ödeme yardımları, varisler üzerinde vesayet hakkı gibi ayrıcalıkları bulunmamaktadır. Ayrıca toprak sahibi öldüğünde şayet doğrudan bir varisi yoksa, mülkleri hükümdarlığa intikal etmektedir (Sedlar, 1994: 72). Ancak sahip olunan toprak üzerindeki eşitlik baskıları sonuç vermiş, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Polonya tımarları özgür araziler haline dönüşerek, şahsın tam anlamıyla mülkü haline gelmiştir (Sedlar, 1994: 73).

XIV. yüzyılda monarşinin merkezîleşmesi neticesinde III. Kazimierz, tüm toprak sahipleri için askerlik vazifesini zorunlu bir hale getirmiştir. Feodal yükümlülüklerin çok evvelinden kalmasına rağmen, söz konusu yüzyıldan itibaren Polonya kanunları mülk sahipliği ile askerlik arasında resmî bir bağ kurmaya başlamıştır. Buna göre tımar ya da toprak sahibi olanların, kendi hesaplarına, gelirleriyle orantılı sayıda tam teşkilâtlı birer süvari olmak mecburiyetleri bulunmaktadır. Başarısız olma durumunda ise kraliyet sarayı tarafından para cezası veya mallarına el konulması suretiyle cezalandırılmışlardır (Sedlar, 1994: 79). Cezaî yaptırımlarına karşın, ticaret hayatının küçümsenmesi, zaman içinde askerliğin soylular arasında bir geçim kaynağı haline gelerek, bir meslek olmasına yol açmıştır. Zira o dönemlerde hükümdara, kiliseye ya da yüksek statüdeki bir lorda askerî veya yönetsel açıdan hizmet sunmak övgüye değer bulunurken, ticaret hayatına atılmak

ise aşağılayıcı olarak değerlendirilmiştir. Neticede askerî hizmetin onurlu bulunması şeklindeki bu yaklaşım çoğu alt soylunun hayatını paralı asker olarak idame ettirmesine olanak sağlamıştır (Sedlar, 1994: 69).

Geç Orta Çağ'da Polonya'da bir de fakir soylu sınıfı bulunmaktadır. Bir hipoteze göre bu sınıf, zaman içerisinde fakirleşen eski magnat ailelerinden oluşmaktadır. Ölen soylu kişinin toprakları öncelikle oğullarına, eğer yoksa erkek akrabalarına miras kalmaktadır. Fakat bu durum alt sınıf soylularının çoğu için geçerli değildir. Alt sınıf fakir soylular, özellikle de Mazowsze'de sayı olarak fazladır. 'Yalınayak asiller' adı takılan bu topluluğa, kral tarafından eşit olarak vergi muafiyetinin yanı sıra yargıçları ve temsilcileri seçen kurullara katılma hakkı da tanınmıştır (Seignobos, 1960: 200).

1386 yılında Polonya ve Litvanya'nın birleşmesi neticesinde sadece Polonyalı soyluların değil, Litvan soyluların da hakları gündeme gelmiştir. Polonya'da 1413 yılında imzalanan Horodło Antlaşmasına göre Litvan Ortodokslar hariç, tüm Litvan Katolik soylu aileleri Polonya tarafından kabul görmüş ve kendilerine hukukî eşitlik temin edilmiştir. İki toplum soylularının birleşmesi ise oldukça yavaş olarak gerçekleşmiştir. 1434'te Ortodoks ve Katolik ayrımı kaldırılarak, hukukî eşitlik sağlansa da, bu karar ancak XV. yüzyılın sonundan itibaren uygulamaya geçirilmiştir. Gerçek eşitlik sonucundaysa tüm Litvan soylular Katolik olmuş, kültürel ve dilsel anlamda Polonyalılaştırmıştır (Sedlar, 1994: 71).

3.1.2. Din Adamları

Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ve feodal sistemin oluşup gelişmesiyle Avrupa kilisesi iki kola ayrılmıştır. Papalık kilisesi Roma'da iken, Yunan Ortodoks Kilisesi Bizans İmparatorluğu dâhilinde Avrupa'nın doğu bölgesinde kurulmuştur. Papa'nın yönetimindeki kilise, Avrupa toplumu için önemli bir bağ haline gelmiş ve Batı Avrupa'daki feodal yapıyı güçlendirmiştir (Sinha, 2016: 54). Avrupa'da feodal dönem süresince Papalık ve kilise Avrupa halkının sosyal yaşamını doğrudan büyük ölçüde etkilemiştir. Kilisenin sahip olduğu büyük gücün ardındaki en önemli nedenlerden biri de kilise ve krallar arasındaki mücadelelerde, ruhban sınıfı tarafından yürütülen politikalar sonucunda baskın tarafın kilise olmasıdır. Ortaya çıkan bu durum, toplumu ilgilendiren tüm ekonomik, hukukî ve sosyal alanlardaki yaptırımlarda kilisenin söz sahibi olmasını sağlamıştır. Diğer neden ise kralın aynı

zamanda bir senyör olarak toprak üzerindeki hakkıdır. Bu hak zaman içerisinde kralın diğer feodal derebeyleriyle çatışmasına, dolayısıyla da kilisenin güç kazanmasına sebebiyet vermiştir. Böylelikle halk üzerinde ruhban sınıfının etkisi artmış ve sosyo-kültürel yaşam kilise merkezli bir hale dönüşmüştür (Gönenç, 2008: 272-273). Tüm bu yaşananlar kilisenin özellikle X. yüzyıldan sonra Avrupa'nın büyük bölümünde toprak ve tarım hususunda tekel durumuna gelerek, daha da güçlenmesiyle sonuçlanmıştır (Geanakoplos, 2011: 175).

Teoride din adamları kalıtsal bir sınıf değildir. Toplumun üst kesimlerinin daha fazla temsil edilmesine rağmen, her düzeyden insan bu göreve getirilebilmiştir (Sinha, 2016: 54). Başrahipler, piskoposlar ve başpiskoposlardan oluşan bu topluluk, zenginlik, güç ve komuta yeteneği bakımından en büyük askerî baronlarla eşit konumda yer almıştır. Görevleri, eski bir gelenekten miras kalan Tanrı'nın hizmetkârları topluluğu, teoride tüm zamansal kaygılardan uzak durmuş, yine de feodal toplumun karakteristik yapısında kendisine bir yer bulmak zorunda kalmıştır (A General History, 1989: 235). Bir organ olarak ruhban sınıfı, kendine özgü kanunları ve yargı yetkisi haklarıyla karakterize edilmiş olması nedeniyle yüksek derecede bir hukuk sınıfı teşkil etmektedir. Öte yandan, kendilerine has yaşam tarzları, güç ve prestij açısından büyük farklılıklar gösteren topluluklardan ibaret olmaları nedeniyle de hiçbir anlamda sosyal bir sınıf olmadıklarını söylemek mümkündür (Bloch, 2005: 69).

Liturjik görevlerle veya çileci yaşamın talepleriyle, ruhların tedavisiyle veya eğitimle meşgul olan din adamları için doğrudan üretken emek biçimleriyle geçim sağlamak imkânsızdır. Manastır reformcuları, keşişleri çeşitli zamanlarda kendi elleriyle ektikleri tarlaların ürünleriyle yaşamaya ikna etmeye çalışmışlar; ancak her zaman aynı temel zorlukla karşı karşıya kalmışlardır. Zira din adamları, bu maddî görevlere ayrılan süreye, meditasyon veya ilâhî hizmetlerden alınan zaman olduğu için pek sıcak bakmamışlardır. Ücretli emek ise söz konusu değildir. Köy papazı ara sıra saban ya da kazma, kürekle uğraşmayı hiç kuşkusuz küçümsemese de, kıt olan gelirinin en büyük bölümünü köyün efendisinin, kendisine vermeyi kabul ettiği ücret ya da ondalık payından elde etmiştir (Bloch, 2005: 70). Köylü grupları tarafından, manastırların bağış ya da hediye adı altında arazi kabul etmeleri bir nevi sömürücü düzen olarak ithaf olunmuştur. Rahipler sahip oldukları arazilerinin ekonomik

yapılarını geliştirme konusunda özgür olsalar da, din adamları hiçbir zaman ayrı bir güç teşkil edememişlerdir (A General History, 1989: 235).

Yaşanan feodal kriz, kilisenin mali kaynaklarını olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü kilise, varlığının çoğunu toplam gelirin yüzde 10'unu oluşturan arazi geliri üzerinden aldığı aşar vergisinden elde etmektedir. Bu noktadan hareketle Orta Çağ boyunca, para ekonomisinin ve yükselen fiyatların yarattığı baskılar nedeniyle din adamlarının konumu yavaş yavaş değişmiştir. Üst ve alt ruhban sınıfı arasındaki uçurum, alt ruhban sınıfının durumu kötüleştikçe artmıştır. Üst düzey kilise yetkilileri, devlet idaresinde güçlü konumlara sahip olurken, aynı zamanda dinî görevlerini de sürdürmüşlerdir. Ticaretin genişlemesi ve lüks ürünlere yapılan harcamaların artması, daha fazla gelire sahip olunmasını gerektirmiş; kilisede üst düzey görevlerde bulunan yüksek dereceli din adamları ise gelirlerini desteklemek için yeni araçlar benimsemişlerdir (Sinha, 2016: 54). Kilisenin bu doğrultuda, neredeyse tüm Avrupa'dan uzun süre topladığı bir çeşit vergi olan 'Świętopietrze' (St. Peter's Pence) büyük öneme sahiptir.

3.1.2.1. Świętopietrze (St. Peter's Pence) Vergisi

Orta Çağ'da kilise, nakde çevrilebilir sermayeye sahip olması sebebiyle dönemin önde gelen faizcilerinden biri olma durumunu uzun süre muhafaza etmiştir. Kilisenin, değerli madenlerden yapılmış şamdanlar, kutsal kaplar ve azizlerden kalan yadigârların yanı sıra dindarlar tarafından bağışlanan hediyelerden oluşan yüklü bir varlığı bulunmaktadır. Hatta ihtiyacı halinde sahip olduğu bu kıymetli madenî eşyaları eritmek suretiyle darphaneye yollayarak, aynı miktardaki parayı temin ettiği de bilinmektedir (Pirenne, 2005: 138). Ancak kilisenin bütün bu zenginliğine rağmen gelirindeki en büyük pay topladığı vergilere aittir. Bu bağlamda Orta Çağ'da Roma ile Hristiyan devletlerin ilişkilerinin çok sıkı olduğu süreçte Papalık tarafından Avrupa ülkelerinin bazılarında düzenli şekilde vergi toplanmaktadır. 'Świętopietrze' (İngilizcesi '*St. Peter's Pence*', Latincesi '*denarius Sancti Petri*') adını taşıyan bu vergi, Papalığın üstünlüğünün bir nevi göstergesi durumundadır (Southern, 1952: 27). Kuzeybatı Avrupa ve İngiltere'den başlayarak, zaman içerisinde güneyde Polonya, Dalmaçya ve Macaristan'a kadar uzanan (Snodgrass, 2019: 240) söz konusu vergi uygulaması, tarih boyunca birkaç dönem nüfus sayımı kapsamında varlığını sürdürmüştür. Bu noktadan hareketle araştırmacı T. Ładogórski, Świętopietrze'yi,

geçerli olduğu zaman diliminde, ülkelerin nüfuslarını hesaplayabilmek amacıyla kullanmıştır. Ładogórski'nin buradaki çıkış noktası verginin kişi başına mı, yoksa hane başına mı ya da bazı bölgelerde kişi başına, bazılarında ise hane başına mı ödenmiş olduğudur. Ancak eldeki veriler dâhilinde bu hesaplama pek mümkün olamamıştır¹⁷⁹ (Topolski, 1976: 497). Ayrıca Świątopietrze'nin kayıtları, Polonya'da özellikle ekonomik anlamda refahın yaşandığı süreçte, önemli birer kaynak görevi görmüştür. Çünkü bahsedilen dönemde ülkenin yapılanması, kent şebekesindeki büyüme, heykel mimarîsindeki gelişim, ormanlık arazilerin sömürgeleştirilmesi, hem Polonya'da yaşanan reform hareketinin hem de nüfus dağılımındaki yoğunluğun göstergeleri niteliğini taşımaktadır. Söz konusu durumu belirtmek için ise 1318 ve 1359 yılları arasında, Vatikan adına toplanan Świątopietrze isimli bu verginin kayıtları esas alınmıştır (Carter, 1994: 4).

Bahsi geçen verginin ödenmesindeki temel husus ise Alman karışıklığı olmuştur. XIII. yüzyılda Polonyalı din adamları Alman yerleşimcilerin, Polonya'da yaşamakta olan tüm halktan alınmasına ve farklı vergilendirmelerden elde edilen birtakım imtiyazlardan faydalanmalarına rağmen, bu vergiyi ödemeyi asla kabul etmediklerini belirtmişlerdir. Yaşananlar doğrultusunda ise Papalık, kasasını doldurmak maksadıyla Almanlara karşı Polonya Krallığı'nın yanında yer almıştır. I. Mieszko da Almanya ile münasebetlerinin yarattığı tehlikeli durumu, diplomatik açıdan Vatikan'a yaklaşılarak dengelemeye çalışmıştır (The Cambridge History, 1950: 20). Świątopietrze'nin Polonya'daki başlangıcı, kuruluş yıllarına yani I. Mieszko dönemine dayanmaktadır. Ülkenin kurucusu olan I. Mieszko'nun en kalıcı başarısı devletin ve hanedanlığın kaderini Roma Kilisesi'ne bağışlaması olmuştur. Onun saltanatında hem kilise meseleleri hem de siyasî ve diplomatik alanlarda Batı dünyası ile temasa geçilmiştir. Piastların aile bağlarının ortaya koyduğu üzere, hanedanlığın siyasî çıkarlarının genişlemesi de aynı kanallar aracılığıyla gerçekleşmiştir (The Cambridge History, 1950: 20). Bunların yanı sıra Świątopietrze'nin Polonya adına manevî bir anlamı da mevcuttur. Şöyle ki I. Mieszko ve Papa XIII. John'un (965-972) ilişkilerinin iyi olduğu bilinmektedir. Hatta I. Mieszko tarafından oğlu I. Bolesław'ın, yedi yaşına geldiğinde kesilen saçının bir parçası Papa'ya yollanmıştır. Bu, yani

¹⁷⁹ Bu bilgiye karşılık olarak, editörlüğünü Dariusz Adamczyk ve Beata Mozejko'nun üstlenmiş oldukları 'Monetisation and Commercialisation in the Baltic Sea 1050-1450' adlı eserde, XIV. yüzyılda Polonya'da bu verginin, kiliseye yapılan bazı ufak miktardaki yardımların beraberinde kişi başına 1 denar olarak ödendiği bilgisi yer almaktadır (Monetisation, 2021: 104).

belirli yaşa gelmiş olan erkek çocukların saçlarının kesilmesi işlemi pagan kültürüne dair bir adettir¹⁸⁰. Bunun anlamı, o çocuğun ahlâki ebeveynliğini kabul etmek, onun için bir tür vaftiz ebeveyni olmak anlamlarını taşımaktadır. I. Bolesław'ın bütün hayatı boyunca kendisini Aziz Peter (Petrus)'in¹⁸¹ bir vasalı olarak görmesinin nedeni de budur (The Cambridge History, 1950: 62). İlerleyen süreçte, Polonya'nın Vatikan ile daha da yakın bir yasal bağ kurduğu kabul edilmektedir. Bu kapsamda, I. Mieszko'nun, ülkesi adına Papa XV. John'a (985-996) bağlılığını sunmuş olduğu belgenin bir kopyası, Kardinal Deasdedit'in dinî koleksiyonunda muhafaza edilmektedir. Bahsedilen belgenin yer aldığı koleksiyon, Świątopietrze'ye açıklık getirmesi bakımından önemlidir Zira bu koleksiyonda Deasdedit'in, nüfus sayımına değinmiş olduğu bir belge bulunmakta ve nüfus sayımının, Polonya tarafından ödenen Świątopietrze'nin kaynağı olduğu belirtilmektedir. I. Mieszko'nun ölümünün ardından oğlu I. Bolesław, üvey kardeşlerini ülkeden uzaklaştırmıştır. İşte bu sebeple Deasdedit'e göre bu vergi ödemesi I. Mieszko'ya değil, çocuklarının savunması için Papalık koruması talebinde bulunan ikinci eşi Oda'ya aittir (The Cambridge History, 1950: 62).

XIV. yüzyılda Polonya'nın ödediği vergilerin en önemlisi olan Świątopietrze, Piast toprakları boyunca ülkenin birlik ve beraberliğini temsil etmiştir. Böylelikle dağınık dükalıklar ve daha sonra anayurt ile yabancı boyunduruğu altına girecek olan kentler arasında kutsal bir bağ kurulması amaçlanmıştır. Bu olaylar (I. Kazimierz'in yönetimindeki kilisenin artan etkisi ve Świątopietrze aracılığıyla Polonya'nın Vatikan'a bağlanması) Polonya kilisesi ile Batı kiliseleri arasında uzun süren bir dizi yakınlaşmaya işaret etmiştir. Böylelikle Polonya, söz konusu yakınlaşmalar neticesinde kendisini Batı Hristiyanlığının bir parçası olarak görmesini sağlayan manevî ve hukukî gelişim aşamasına ulaşmıştır (The Cambridge History, 1950: 76).

Świątopietrze'nin ehemmiyeti bunlarla da sınırlı değildir. Zira söz konusu süreçte Polonya için Vatikan'ın desteği büyük öneme sahiptir. Papalık yaptırımlarının ülkenin yeniden birleştiği dönemde Polonya kralının taç giymesi hususunda da ön koşul teşkil ettiğinin anlaşılması üzerine, Kral Władysław Łokietek taç giyme töreninden önceki yıllarda, dış politika bağlamında Papa'nın iyi niyetini kazanmak

¹⁸⁰ Bkz. 59 no'lu dipnot.

¹⁸¹ Aziz Peter (Petrus) (30-67): Roma'nın ilk Piskoposu dur. Başka bir deyişle 'Papa' olarak kabul edilen Aziz Peter, Hz. İsa'nın on iki havarisinden biridir (britannica.com).

istemiştir. Bu noktada da yine Świętopietrze gündeme gelmiştir. Çünkü her yaptırım, Hristiyan Birliği süresince yeni yöneticiler için meşrulaştırma; daha spesifik olarak ise Świętopietrze'nin ödenmesi ve süregelen özel ilişkiler sebebiyle meşruiyet kazanma anlamlarını taşımaktadır. Bu suretle Polonya Kralı Łokietek, 1323 yılının Mayıs ayında kendisini 'Tanrı ve Vatikan'ın lütfu ile' kral ilân etmiş (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 92-94) ve yalnızca kendi topraklarındaki sıradan insanlardan değil, aynı zamanda küçük düklerin mülklerinde de baskı yapan bu vergi yükünü taşımayı reddetmemiştir (The Cambridge History, 1950: 118). Kısaca ifade edecek olursak temelinde Vatikan'a yakınlaşmak, dolayısıyla da birtakım menfaatler doğrultusunda Papalığın korumasını elde edebilmek amacı bulunan bu verginin, bazı olumsuz taraflarına karşın Polonya tarafından gönül rızasıyla kabul edildiği gayet açıktır.

3.1.2.2. Manastırlar

Polonya'nın sosyo-ekonomik anlamda gelişmesindeki en önemli faktör manastırlardır. Manastırlar, kendi kültürel modelleri doğrultusunda kentlerin ekonomi mekanizmasını harekete geçirerek, geleceğini şekillendirmişlerdir (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 120). Benedikten ve Augustin manastırcılığı, ilk olarak XII. yüzyılın başından itibaren Batı Avrupa Franklarından, sosyo-ekonomik ve kültürel gelenekler bağlamında Polonya'ya yayılmıştır. Polonya'daki bu manastır yönetimleri, değişim anlamında ön plânda yer alan Avrupa Frank kültürünü doğuya taşıyan birer gönüllü vazifesi görmüşlerdir (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 104). Polonya, özellikle X. yüzyıldan itibaren sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda Alman etkisinde kalmış; bu doğrultuda meydana gelen değişimler ise öncelikle şahsi otoritesini genişleterek, iç ve dış prestijini arttırmak arzusundaki yerel güçler tarafından ülkeye taşınmıştır (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 107).

Manastırların Polonya'nın sosyo-ekonomik gelişimindeki rolü, önemli olduğu ölçüde çok da çeşitlidir. Sisteryen gönüllü miti tarihçilere, ülke sınırlarında yaşayan kutsal kimselerin yasaklara aldırmaksızın cesurca kurdukları yeni dünyaları, Sisteryen öncesi faaliyetlerin üzerine geriye dönük projelerini ve böylece de manastır kolonilerinde var olan karmaşık sosyo-ekonomik yapıyı görmelerinde yardımcı olmaktadır. Geç Orta Çağ'da Polonya'daki manastırlar, herhangi bir ekonomik mekanizmanın gelişim potansiyeline bağlı olarak hâlen sömürü peşinde olup; aynı

zamanda da gelecekteki gelişmeleri kendi kültürel modellerine uyumlandırabilecek etkiye sahip olmuşlardır (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 120).

1125 yılı tüzüğü uyarınca 1050-1125 yılları arasında rahiplere yapılmış olan yardımlar, Polonya Krallığı'nın iç ve dış ticaretinde önemli rol oynayan Kraków yakınlarındaki Cluny Manastırı'nda (Tyniec) külçe veya madenî para bazlı bir birikimin varlığını ortaya koymaktadır. Tyniec gibi bazı sosyo-ekonomik bölgelerde birbiri ardına gelişmelerin yaşanması pek de şaşırtıcı değildir. Bu, Avrupa'daki en modern imalâthaneleri işletmekte olan Sisteryen manastırının (Gimpel, 2004: 46), XII. yüzyıl ekonomik uygulamalarının geleneksel görüşlerine bir teşvik niteliği taşımaktadır. Manastırlara ait bazı kira ya da ticarî esaslı tahvil ve belgeler ise çok dikkat çekicidir. Çünkü bu belgeler Sisteryenlerin gelir kabulü hususundaki yasaklarını yok saymakta ve Polonya'daki rahiplerin mevcut bir sosyo-ekonomik modele dâhil olduklarını da göstermektedir (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 111).

Bu noktada o dönemlerde Polonya'da baskın bir şekilde varlığını hemen hemen her alanda sürdüren Yahudi nüfusun manastırlar üzerindeki etkilerine de kısaca değinmek gerekmektedir. XIV. ve XV. yüzyıl boyunca Polonya'da var olan yoğun Yahudi nüfusun etkileri hemen her alanda olduğu gibi kilise, manastır ve din adamları arasında da hissedilmiştir. Yahudilerin, özellikle ticaret hayatında ön plâna çıkmaları ise bunun en önemli etkenidir. Bahsedilen dönemde kilise ile Yahudiler arasındaki ekonomik bağlar gelişmiş; bu doğrultuda ise kilise ileri gelenleri tarafından çeşitli Yahudi topluluklarına krediler verilmiştir. Ancak kilise açısından kârlı bir görüntü sergileyen bu durum, piskoposluğun önde gelen üyelerinin Yahudilere karşı güçlü adımlar atma arzularını sınırlandırmalarına yol açmıştır (Polonsky, 2010: 36). Bu açıdan değerlendirildiğinde Yahudilerin Polonya'da toplumsal bir sınıf olabilmelerinde, ülkeye sağladıkları ekonomik faydaların etkisi daha da iyi anlaşılmaktadır.

3.1.3. Şövalyeler

Soylu sınıfının feodal hiyerarşik yapısına ait kısmında yer alan politik-askerî bir sistem olan şövalyeler, feodal ekonominin neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda feodal beyler, topraklarını savunmak için özel şövalye orduları teşkil etmişlerdir. Aldıkları askerlik hizmetinin karşılığında ise en bol kaynakları olan

topraklarını kullanmışlardır. Yetenekli buldukları Şövalyeleri, genişleyen mülklerinden tımarlar ile ödüllendirmişler; söz konusu arazilerden elde edilen zenginlik şövalyelerin hayatlarını savaşa adamalarına yol açmıştır. Buna bağlı olarak ise şövalyelik çağdaşlarına ayrıcalık, statü ve görev süresinin daha fazla tanımlanmasında kavramsal bir araç olarak hizmet etmiştir (Nobles and Nobility, 2000: 135).

Güçsüz ve fakirlerin koruyucusu olan şövalyelerden savaşlarda cesaret ve efendilerine sadakat göstermeleri beklenmektedir. İdeal şövalye sadık, cesur ve nazik olmaktadır. Ancak şövalyelerin büyük bir kısmı, bu yüksek standartların tamamını karşılayamamış, zaman zaman alt sınıf halka acımasızca davranmıştır. Serflerin soyundan gelmekte olan şövalyeler tımar sahibi olmayıp, efendilerinin evlerinde oturmakta ve onu terk etme hakları da bulunmamaktadır. Bu şövalyelerin, Polonya’da soylu savaşçıları halinde görev yapan süvarilerle birlikte krala hizmet etmek ve adalet meclisinde hazır bulunmak gibi birtakım zorunlulukları da mevcuttur (Seignobos, 1960: 140).

Ortaya çıkan sınıfsal düzende, şövalye olabilmek için bazı aşamalardan geçme mecburiyeti bulunmaktadır. Şövalyelik eğitimi henüz küçük yaşlarda başlamakta olup, şövalye adayı 7 yaşına geldiğinde, başka bir lordun kalesine gönderilmektedir. Şövalyeliğe ancak bir şövalye tarafından kabul edildikten sonra dâhil olunabilmektedir. Şövalye adayı 14 yaşında iken, kendisinden tecrübe ve yaşça büyük bir şövalyenin hizmetkârı, yaveri olmakta; 21 yaşına geldiğinde ise tam teşekküllü bir şövalye unvanını kazanmaktadır. Bu vesileyle bir de tören gerçekleştirilmekte, yeni kabul edilenlere şövalye silahlarıyla alâmetleri sunulmaktadır (Martin, 2009: 16-20). Soylu olarak şövalyeden beklenen, cesur ve başarılı bir savaşçı olmasıdır. Ayrıca ondan istenen adilâne şekilde savaşması, topluma karşı kibar olması ve kadınlara şiddetten kaçınmasıdır. Böylelikle bu soyluluk mertebesi, kasabalı ya da köylülerinkinden daha yüksek davranış standardı ile eşitlenerek, elde edilen ideal bir durum haline gelmektedir. Şövalyelik kurallarına uyan alt soylular da kendilerinin doğuştan soylu olduklarını ifade etmektedir. Bu suretle alt soyluluk veya doğuştan seçkinliğin, seçkin gibi davranmakla yakından ilgili olduğu söylenebilir. Bu sınıfın varsayılan ahlâkî üstünlüğü, kalıtsallığına eklenen sosyal ve yasal ayrıcalıkları için ideolojik gerekçelendirmeyi sağlamıştır (Sedlar, 1994: 69).

XIII. yüzyılda şövalyelik resmî bir statü haline gelmiştir. XIII. ve XIV. yüzyıllar boyunca bu statü, ‘şövalyelik hukuku’ (*ius militare*) olarak tanımlanmıştır. Söz konusu hukuk ise köylüler, zanaatkârlar, kentliler, Alman göçmenler, Yahudi ya da Ermenilere uygulanandan farklı olup, şu niteliklere sahiptir:

1-Şövalye köyleri veya şövalye yasasının uygulandığı köylerle ilişki (köylere ait olmak).

2-Bazı kasabalardan toplanan aşar gelirini alan din adamlarının serbest seçimi (serbest aşar ayrıcalığı-*libera decima*).

3-Piast dükleri ve kasabalar arası seyahat eden güçlü seyyahlara, ulaşım ve ilgili muafiyetleri sağlamak için belirli ve nispeten hafif bir yükümlülük derecesi- (şövalyelik ulaşımı-*conductus militaris*).

Orta Çağ’da sosyal ayrıcalığı tanımlayan dük ve şövalyelerin onlara eşlik eden rutin faaliyetlerinden birinin değişimi, XIII. yüzyıl itibarıyla bu üç madde vasıtasıyla Polonya’da yerleşik bir hale gelmiştir (Nobles and Nobility, 2000: 137). Şövalyeler, XII. yüzyıldan itibaren bir sınıf teşkil ettikleri duygusunu edinmişlerdir ki, bunun adına ‘şövalyelik’ denilmiş ve tüm Hristiyan memleketlerinde yayılmıştır (Seignobos, 1960: 140).

3.1.4. Köylüler

Genel olarak bakıldığında Orta Çağ Avrupası’nda köylüler, nüfusun önemli bir bölümünü teşkil etmekte ve bu kesim alt tabakaya mensup olup, kölelerden önce gelmektedir (Sedlar, 1994: 84). Köylülük kalıtsaldır ve köylülerin çocukları da köylü olmaktadır¹⁸² (Sedlar, 1994: 92). Merkezî Doğu Avrupa’da XV. yüzyılda köylü sınıfının yaşamı gerek sosyal, gerekse hukukî alanlarda önemli ölçüde zarar görmüştür. Yaşadıkları hayat onlara birtakım avantajlar sağlamış olsa da; soylu, kentli ya da ruhban sınıfı ile kıyaslandığında durumlarının pek de iç açıcı olduğunu söylemek mümkün değildir. Sosyal piramitin temelini teşkil eden köylüler hakkında ancak büyük olaylarda aldıkları rollere ilişkin bilgiler mevcuttur (Sedlar, 1994: 108).

¹⁸² Buna paralel olarak söz konusu süreçte Polonya’daki kölelik de kalıtsal olup; köle çocukları da köle olmaktadır. Köylülerden daha az verimli olan kölelerin ticareti çeşitli sınırlamalara tâbi kılınmıştır. XII. yüzyılın sonunda tam kölelik büyük ölçüde sona ermiş, çoğu köle sınıf atlayarak köylü sınıfına dâhil olmuştur. Polonya’da XV. yüzyıla kadar devam eden kölelik, Litvanya’da ise XVI. yüzyılda kaldırılmıştır (Encyclopedia of Society, 2008: 986).

XIII. yüzyıl başlarında birçok lort, kraliyet iktidarının kendileriyle kiracıları arasına girmesini engelleyen dokunulmazlıkları güvence altına almaya başlamıştır. Zayıf krallar soylulardan destek almaya çalıştıkça, soylulara tanınan bu tür imtiyazlar yaygınlaşmış ve normal bir hale dönüşmüştür. XV. yüzyıla gelindiğinde, kralın artık lortlar ile köylülerin arasındaki münasebetlere müdahale etme yeteneği kalmamış; sonucunda ise senyörün yargı yetkisinde büyük ve kontrolsüz bir artış görülmüştür (A General History, 1989: 43).

Orta Çağ süresince Avrupa nüfusunun tamamına yakın bir bölümü geçimini topraktan elde etmiştir. Bununla birlikte, bir yandan artmakta olan nüfusu beslemek, öte yandan ise ticaret için üretim yapmak adına topraklar yoğun bir şekilde işlenmiştir (Gimpel, 2004: 29). Soylular, aç olan Avrupa pazarını beslemeye başladıkça daha fazla üretim yapmak için çayırılar kurutulmuş, çalılar kesilmiş ve ekili alanlar artırılmıştır. Böylelikle Polonya, XV. yüzyıl itibarıyla Avrupa'nın tahıl ambarı durumuna dönüşmüş ve bu durum, ilerleyen dönemlerde toplumun izleyeceği yönü belirlemiştir (Zamoyski, 1987: 54). XIV. yüzyılda ekonomisi sadece küçük şehir merkezleri kapsamında ağırlıklı olarak tarıma dayalı olan Polonya (Allen, 2000: 4), bu konuda uzmanlaşmış ve üretiminin fazlasını deniz yolu aracılığıyla Avrupa'ya (Londra, Flander ve Kuzey Almanya'daki kentli tüketici kesime) aktarmıştır (Hunt & Murray, 1999: 135). Nüfusun azaldığı süreçlerde dahi Avrupa'nın tahıl ihtiyacında düşüş olmamış; hatta Polonya, bu doğrultuda çok daha fazla arazisini tarıma tahsis etmeye başlamıştır (Hunt & Murray, 1999: 191). 1460'lar süresince hemen hemen her sene, buğday başta olmak üzere yaklaşık 10 bin ton tahıl, Gdańsk Limanı ve Polonya'dan güneyde yer alan bazı ülkelere gönderilmiştir. Bu noktada ise toplumsal piramidin en önemli kademesi olan köylüler büyük önem kazanmıştır (Hoffmann, 2014: 357).

Kentlerin gelişimi dış göçlerin etkileri ve çıkarılan bazı kanunlar, XIII. ve XIV. yüzyıllarda Polonya köylülerinin özgürleşmesini temin etmiştir (Sedlar, 1994: 91). Geç Orta Çağ Polonya'sında köylülerin şahsi özgürlükleri, efendilerinin sahip oldukları arazilere ya da toplumsal işlevlerine göre şekillenmiştir (Ihnatowicz & Maćzak, 1979: 115). XV. yüzyılda Polonya köylerinde yaşamakta olan toplumun yaklaşık olarak yüzde 80'i '*kmiecie*' (köylü) şeklinde adlandırılmakta olup; bunların, toprak sahibi olan efendilerine kira ödemek, nazik olmak, ücretsiz hizmet vermek gibi birtakım mecburiyetleri bulunmaktadır (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 139). Bu

zorunluluklar araziden araziye, köyden köye farklılıklar göstermiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, tüm bu farklılıklara ilâveten XV. yüzyılda kiralalar ve bedelsiz yapılacak işlerin kapsamı her yerde eşit düzeyde olmuştur. Bu durum köylünün, şayet kiralalar düşükse, bedelsiz olarak daha fazla çalışacağı; kiralalar yüksekse, vereceği hizmetin minimum düzeyde olabileceği anlamını taşımaktadır. Üzerinde yaşayıp, çalıştıkları arazilerin satılması ya da miras yoluyla başka birine intikal etmesi halinde köylü özgür kalarak, toprağının miras şeklinde sahibi olmaktadır. Köylüleri yargılama hakkı efendilerinin elinde bulunmaktadır. Ancak söz konusu uygulamada, toprak sahipleri davalarını köy mahkemesine taşımakta ve orada kendilerini birer avukat temsil etmektedir. Bunlara karşılık olarak, kent mahkemelerine başvurma hakkı bulunan Polonya köylüleri ise yasal anlamda korunmayı güvence altına almışlardır. Bahsi geçen tüm bu imtiyazlar, Kral III. Kazimierz zamanında Wiślica Sözleşmesi aracılığıyla sağlanmıştır (Britain and Poland-Lithuania, 2008: 140).

Polonya’da XIV. yüzyılda Alman kanunlarına (Magdeburg Kanunları) bağlı olarak büyük çiftlikler (30-40 dönüm) çoğalmaya başlamıştır. Özellikle de Kara Ölüm’ün ardından Polonyalı köylülerin ellerindeki arazilerin miktarında artış gözlemlenmiştir. 1409-1449 yılları arasında bir mansusluk¹⁸³ araziler yeni kurulan köylerde standart olsa da, bu oran XV. yüzyıl sonu itibarıyla yüzde 43, 8’e düşmüştür (Unger, 2008: 141). Geç Orta Çağ’da 16 hektarlık araziye işleyen köylü, masraf ve vergilerini ödeyebilmek üzere elde ettiği ürünün, yüzde 10’una karşılık gelen 600 kilogramlık kısmını satmak mecburiyetinde olup; köylülerin ancak yüzde 30’u satış için gerekli pazarları bulabilmiştir (Unger, 2008: 143). XV. yüzyılda Polonya’da, kiralalar mahsul fiyatlarını fazla aşmamışsa da, malikâne hizmetlerinde ücretsiz çalışılan gün sayısında artış yaşanmıştır (Unger, 2008: 144). Bu durum karşısında köylünün tek arzusu hayatta kalarak yaşamını idame ettirebilmek olmuştur. Köylülerin hayatta kalabilmelerini belirleyen kritik faktör ise çiftliklerin kendi kendine yetebilmesidir ve bunu gerçekleştirmek, o dönem Polonya şartlarında pek de zor değildir (Unger, 2008: 145).

XV. yüzyılın son dönemlerinde Merkezî Avrupa’nın kuzey bölümlerinde yaşanan büyük çaptaki göçler, paranın değerinin azalması gibi etkenler köylü sınıfın şartlarını olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. Yüksek yaşam koşullarına alışkın

¹⁸³ 1 mansus= 30-40 dönüme karşılık gelmektedir (Unger, 2008: 145).

olan lortlar, artan masraflar neticesinde fakirleşmiştir. En önemli gelirleri ise topraklarında çalışan köylülerden aldıkları kiralardan lortların siyasî yaşamda söz sahibi olmaları, köylü sınıfı daha zor şartlara sürüklemiş; hatta topraktan elde edilen mahsulden dahi hak istemelerine olanak tanımıştır. Köylünün ürününü çok düşük miktar para karşılığında alan ya da el koyan soylu sınıf, paralı askerlerin çoğalmasıyla askerî etkinliğini de yitirmiş, tek geliri durumundaki toprağına daha sıkıca bağlanmıştır. Hem seküler hem de dinî tarım arazilerindeki büyüme, zamanla köylü sınıfın zarar görmesine yol açmıştır. Daha da kötü olanı ise soylulara ait çoğu arazinin küçülmesi ve sözde dokunulmazlıkların¹⁸⁴ uygulanması yoluyla krallıkların yarı bağımsız bir hale gelmesi olmuştur (Sedlar, 1994: 102).

XIV. ve XV. yüzyıllarda, Polonya'nın verimli toprakları sayesinde ülkedeki köylü sınıfın, lortlar tarafından uygulanan yaptırımlara karşı hayatta kalabilmeyi başardığı anlaşılmaktadır. Hiç kuşkusuz ki bunda Kral III. Kazimierz'in çıkartmış olduğu, köylü sınıfın hak ve özgürlüklerini güvence altına alan Wiślica Kanunlarının payı büyüktür. Ancak buradaki en önemli husus, köylülerin gerçekleştirdikleri üretim doğrultusunda kendi kendilerine yetebilmeleri olmuştur.

3.1.5. Yahudiler

Polonya-Litvanya Birliği döneminde bir toplumsal sınıf olarak ortaya çıkan Yahudiler, eski çağlardan beri Hazar Hakanlığının geniş topraklarında var olmuş, bu topraklara Hristiyanlıktan evvel Ermenistan ve Kafkasya bölgelerinden gelmişlerdir. Önceleri Karadeniz çevresine yerleşmiş olan Yahudiler, zaman içerisinde batı ve kuzeybatı yönüne, Slav topraklarına doğru yayılmışlardır. Hazar Hakanlığının 969 yılında yıkılmasının ardından XI. yüzyıl itibarıyla daha ziyade tarımsal bir yapıya sahip olan Yahudiler, batıya göç ederek Leh-Rus' bölgelerinde iskân etmişlerdir (Hoffmann, 1984: 86). Söz konusu göçün ilk evresi başarılı olsa da, XIII. yüzyılda

¹⁸⁴ Dokunulmazlığa sahip arazi üzerindeki tek hak lordun vasiyeti ve onun özel mahkemesinde alınan karardır. Hiçbir krallık resmî kurumunun söz konusu mülklere dair otoritesi mevcut olmadığı gibi izinsiz olarak ayak basmaya bile yetkileri yoktur. Başlarda, vergilerden muaf ve sadece efendisine karşı sorumlu olan köylüler bu durumdan pek de rahatsız olmamışlardır. Ancak zaman içerisinde toprak sahiplerinin köylülerden daha fazla kira ve iş talep etmelerini engelleyen yaptırımlar ortadan kalkmıştır. Hukusal alandaki bu değişimler ülke yönetimiyle köylülerin bağıni nerdeyse tamamen kopartmıştır. Yaşayabilecekleri muhtemel haksızlık ya da rahatsızlıklar için krallık mahkemelerine başvurma hakları da bulunmamaktadır. Lortların dokunulmazlıkları, topraklarında yaşayan ve çalışan köylülerin özgürlüklerini kısıtlamış, onları birer serf haline dönüştürmüştür. Tek yapabilecekleri ise durumları adına bir değişikliğe neden olmasa da isyan edebilmektir (Sedlar, 1994: 103).

Moğol istilâları nedeniyle bu bölgelerden tamamıyla silinmişlerdir. Zira 1241 yılı, Polonya'ya göç eden Yahudilerin dönüm noktası niteliğini taşımaktadır (Hoffmann, 1984: 98). Polonya ve Macaristan'da Yahudi yaşam merkezleri, Yahudilerin göç ettikleri Alman topraklarına yakın olan kentlerde kurulmuştur. Zaman içerisinde, ekonomik şartlar Yahudileri yeniden yer değiştirme fikriyle karşı karşıya bırakmış ve yeni yaşam alanlarını ise ortaya çıkan iş fırsatları belirlemiştir (Chazan, 2010: 105). Polonya kralları XIV. ve XV. yüzyıllar boyunca Yahudi halka karşı hoşgörülü davranmışlar; Polonya 1450 yılıyla birlikte Yahudiler için en güvenli ülkelerden biri haline gelmiştir (Ostergen & Rice, 2004: 173).

Parçalanmış Alman İmparatorluğu boyunca yürütülen kasıtlı politikanın bir sonucu olarak batı ve güneydoğudan Polonya'ya kitlesel bir Yahudi akını gerçekleşmiştir. XIV. yüzyılın sonunda başlayan bu akımın ilk aşaması, XV. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Bu kapsamda öncelikle, 1264 Yahudi Özgürlükleri Tüzüğünden¹⁸⁵ haberdar olan Eşkenaz¹⁸⁶ Yahudileri; 1492'den sonra ise İtalya ve Türkiye'yi de dolaşan az sayıdaki Sefarad Yahudisi gelmiştir (Pogonowski, 1998: 65). Yasa ya da tüzük olarak bilinen ve Bolesław Pobożny (1221-1279) tarafından kabul edilen Kalisz Tüzüğü (Yasası), Yahudilerin Polonya'da koruma alanına sahip olabilmeleri adına temel oluşturmuştur. Bu tüzük 1795'e kadar Eşkenaz dili konuşan özerk bir Yahudi ulusunun ortaya çıkmasına aracılık etmiştir. Tüzüğün maddeleri Yahudi mahkemeleri tarafından hazırlanmış; Hristiyanları ve Yahudileri ilgilendiren hususlar için ayrı bir mahkeme kurulmuştur. Söz konusu maddeler doğrultusunda her türlü ulusal yükümlülükten muaf (özellikle de Hristiyan köylü, kentli ve soyluların feodal arazileri konusunda) olan Yahudiler, yabancı ticarî grup statüsü kazanmışlardır (Pogonowski, 1998: 61). Bu noktada, tüm Avrupa'da olduğu üzere Polonya'da da feodal arazilerin Hristiyan olmayanları kapsamamakta olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Alman yasalarına göre şehirlerdeki statülerini düzenleyen kanunların yanı sıra ekonomik faaliyet ve olanaklardaki sınırlamalar, XII. ve XV. yüzyıllar arasındaki

¹⁸⁵ Bu tüzükte 1240'da Avusturya'daki model örnek alınmıştır. Söz konusu haklar daha da geliştirilerek III. Kazimierz tarafından onaylanarak, tüm Polonya genelinde uygulanmaya başlamıştır. Ardından 1453 yılında IV. Kazimierz'in de kabul ettiği imtiyazlar, sonraki süreçte kanunların bir parçası haline gelmiştir (Polomsak, 2010: 42).

¹⁸⁶ Yahudi tarih yazımında, günümüz Fransa ve Almanya'sında yaşayan Yahudiler 'Eşkenaz' olarak tanımlanmaktadır (Boumgarten, 2004: 6).

dönemde Yahudilerin Orta Çağ Polonya şehir toplumundaki yerini belirlemek için dikkate alınması gereken konulardır. Burada esas husus ise Yahudi toplumunun, Alman yasalarıyla yönetilen şehirlerin yasal ve ekonomik sistemlerinin ne ölçüde bileşeni olduğudur (Zaremska, 2011: 172). Polonya'daki Yahudilerin ekonomik açıdan durumları sürekli bir gelişme göstermiştir. Almanya'daki zulümden kaçarak Polonya'ya sığınan Yahudilerin nüfusu, XIV. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen büyük göç ile önemli ölçüde artmış; ülkedeki sosyal ve meslekî yapıyı çeşitlendirmişlerdir (Pogonowski, 1998: 68). Yahudilerin Polonya'nın ekonomik alanda gelişimine olan katkıları ilk olarak XIII. yüzyılda feodal Polonya prensleri tarafından anlaşılmıştır. Polonya gibi henüz tarımsal ekonominin ilk basamaklarında yer alan, sadece iki sabit sosyal sınıfa sahip olan bir ülkede, ticarî ve finans alanlarında öncü konumundaki Yahudilerin, 'üçüncü grubu' temsil ediyor olmaları çok doğal bir durumdur (Dubnow, 2001: 43).

XIII. yüzyılda Polonya'da ekonomik kaygıların harekete geçirdiği geçici güçler, Yahudilere temel vatandaşlık haklarını temin ederken; dinî güçlerin neden olduğu hoşgörüsüzlük, Yahudileri sivil hayatın dışında bırakmaya çalışmıştır. Kilisenin politikası, Polonya'daki ataerkil yaşam koşulları hüküm sürdüğü ve Katoliklik henüz tam etkili olmadığı sürece Yahudilere ciddi zarar verecek kadar güçlü olamamıştır. Yahudiler, Polonya prenslerinin koruması altında güvenle yaşamışlar; Alman göçmenler hariç, Hristiyan nüfus ile barış içinde olmuşlardır. Ancak dinî işlerle uğraşan kesim bu konuda farklı düşünmeyi sürdürmüş, Yahudilere karşı olumsuz tutumlarını devam ettirmiştir (Dubnow, 2001: 50).

Sıklıkla soylulardan kiraladıkları arazileri yöneten Yahudilerin ayrıca değirmen, damıtma, mayalama konularında da kira gelirleri mevcuttur. Polonya nehirleri aracılığıyla Baltık'a sağlanan tahıl ticaretinde önemli role sahip olmuşlardır. Marangoz, ayakkabıcı, terzi gibi ufak kasabalardaki kırsal ekonominin vazgeçilmez zanaatkârları olan Yahudiler ile soylular arasındaki çıkar birliğinin, karşılıklı olarak pek de fazla saygı içermediğini söylemek mümkündür. Zira daha önceleri Yahudilere karşı bazı aşağılamalar mevzu bahis olmuştur. Sadece tarımı iş olarak nitelendiren ve ticarete girmenin günah olduğuna inanan Polonyalı soylular, tıpkı İtalyan ve Alman tüccarları gibi Yahudi tüccarları da dolandırıcı, düzenbaz ve suçlu şeklinde lanse etmişlerdir (Polonsky, 2010: 35). Bunun mukabilinde, her ne kadar Yahudiler de soylu patronlarını kötü insanlar olarak değerlendirmişseler de, birbirlerine olan

ihtiyaçlarından ötürü uzunca bir süre ilişkileri bu temel üzerine inşa edilmiştir. Soylular ise Yahudilere, arazilerine ilişkin birtakım imtiyazlar sağlamışlardır (Polonsky, 2010: 36).

Polonyalı Yahudiler kentlilerle eşit statüde  zg r ve kişisel hakları da bir soylununki ile hemen hemen eşdeğer olmuştur. Bu bağlamda Yahudiler, Polonya mahkemelerinde bulunmayı ya da vergi ödemeyi reddedebilmişlerdir. Ostror glu Haham Luria’ya göre tanınan imtiyazlar sayesinde Yahudiler kendilerini Polonyalı bir soylu kadar h r hissetmektedir. Hatta kimi Yahudileri Polonya sarayında resmî görevlere atandıkları dahi bilinmektedir (Pogonowski, 1998: 73).

Kral III. Kazimierz, Yahudileri daima farklı millî, dinî, kültürel ve dil özelliklerine sahip bir toplum olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle Polonyalılar Yahudilere birer köle olarak muamele etmek yerine, onları ‘kraliyet vergisini ödeyenler’ (*servi camer *) şeklinde nitelendirmişlerdir. Vicdan  zg rl ė  prensibinin Polonya’da erken dönemlerde temel değerler arasında yer almasından dolayı Yahudi halk için kölelik durumu söz konusu olmamıştır (Pogonowski, 1998: 72). Ancak III. Kazimierz, Yahudileri barışıl çalışma ve karşılıklı yardımlaşma hususunda ortak zemin üzerinde Hristiyan nüfus ile yakın temasa geçirme noktasında endişelidir. Öte yandan ise hiç büyümeyen kraliyet hazinesinin Yahudi kapitalistlerinin deneyimlerinden elde edebileceği avantajları da değerlendirme arzusundadır. III. Kazimierz, tahta çıkışının ikinci senesinde Bolesław Poboźny’nın 1264’te (1224/27-1279) Yahudilere tanıımış olduğu bazı hak ve imtiyazlara (‘Yahudi  zg rl kleri Genel Tüzüėü’) onay vermiştir. İlk  nce Polonya’da Wielkopolska’da uygulanan bu ayrıcalıklar daha sonra tüm Polonya geneline yayılmıştır. III. Kazimierz, ilerleyen dönemlerde de söz konusu imtiyazların kapsamını genişletmiştir. Bu doğrultuda Yahudilere,  lke genelinde ücretsiz dolaşım; kent, kasaba ve köylerde ikâmet; soyluların arazilerini kiralama ve ipotek; sabit faiz oranıyla borç para verme (bu hak, kanonik kısıtlamalar nedeniyle Hristiyanlara kapatılmış ve bu sebeple tamamen Yahudilere bırakılmıştır) gibi bazı haklar tanınmıştır (Dubnow, 2001: 51).

III. Kazimierz’dan sonra Polonya tahtına Macar Ludwik W gierski geçmiştir. Yahudilere pek de iyi bir yaklaşımının olduğu söylenemeyen Ludwik, onlara dinî sebeplerden dolayı zulmetmiş; Hristiyanlığa gemeyenleri sınır dışı etmekle tehdit etmiştir. Neyse ki, Ludwik’in hükümdarlığı kısa sürmüş ve Piast’ın son kralı olan III.

Kazimierz'in gölgesinde kalmıştır. Sadece kısa bir süre sonra, Polonya tahtını Ludwik'in kızı Jadwiga ile evlenmek suretiyle elde eden Kral Władysław Jagiełło, kilisenin devlet işleri üzerinde güç kazanmasını sağlamış ve yavaş yavaş Yahudilerin medenî statüsünü zayıflatmıştır (Dubnow, 2001: 54). Fakat buna rağmen hoşgörü prensibi, Kral Jagiełło, IV. Kazimierz Jagiellończyk ve Aleksander Jagiellończyk tarafından kutsal düzenin bir parçası şeklinde kabul edilmiştir (Pogonowski, 1998: 72).

Kalisz sözleşmesinde belirtilmeyen bazı haklar, diğer genel sözleşmeler tarafından garanti altına alınmıştır. Bunların arasında Yahudilerin, tüketmelerine izin verilmeyen hayvanların bazı kısımlarını kesme ve satma hakkı da bulunmaktadır. Bu, IV. Kazimierz'in sağladığı bir ayrıcalıkla kabul edilmiştir. Kralın, *“Krallığımızın bir kent ya da kasabasında ikâmet eden Yahudiler, büyük ve küçükbaş hayvanları kullanmak üzere kesebilir, geleneklerine uygun şekilde et olarak tüketebilir, şayet amaç ve arzularına uygun değilse de satabilirler”* ifadesi bu ayrıcalık kapsamında yer almıştır (Polonsky, 2010: 44-45). IV. Kazimierz onlara hiçbir ülkede sahip olamayacakları bazı farklı imtiyazlar da sunmuştur. Örneğin her ne kadar pek geçerli olmasa da, Yahudilerin Hristiyanlar ile aynı nehirde yıkanabilmelerine müsaade edilmiştir (Ostergen & Rice, 2004: 402). Hümanist hareketin fikirleriyle dolu olan IV. Kazimierz'in bu tutumu, ilk başta, tebaasının ortak çıkarlarının koruyucusu olan bilge bir hükümdarın tutumu niteliğini taşımaktadır. Litvanya Büyük Dükü olarak, selefi Witold'un liberal Yahudi politikalarını izlemiştir. Hem Rabbânî¹⁸⁷ hem de Karait Yahudilerinin¹⁸⁸ kişisel haklarını korumuş, sık sık girişimci Yahudi finansörlerin ve paralı çiftçilerin gelirlerini arttırmak için hizmetlerinden yararlanmışır. Ayrıca IV. Kazimierz, Yahudi karşıtı faaliyetlerden dolayı suçlu olan şehirler için bazı cezaî

¹⁸⁷ Rabbânî Yahudileri: Arap dilbilimcilerine göre Rabbâniyyûn, Rabbânî kelimesinin çoğulcu olup, aslen rabbî kelimesine dayanmakta, yani Rabbe tâbi anlamına gelmektedir. Doğu Avrupa kökenli Eşkenaz Yahudilerinin benimsediği rabbiye karşılık, İspanya asıllı Sefarad Yahudileri ise din âlimleri için 'ribbi' kalıbını tercih etmişlerdir. 'Bilge kişi' anlamına gelen haham ise İbranicede genellikle tüm Yahudi din âlimlerini kapsayan bir kelimeye karşılık gelmekle beraber özellikle rabbi sözcüğünün yerine de kullanılmıştır. Rabbilerin ve onların oluşturdukları sözlü geleneğin otoritesini esas alan Yahudilik, Rabbânîlik ya da Rabbânî Yahudilik şeklinde ifade edilmektedir (Gürkan, 2007: 376-377).

¹⁸⁸ Karait Yahudileri: Karâilik, Yahudiliğin tek kaynağı olarak Yahudi kutsal kitabı Tanah'ı kabul etmiş, Rabbânî Yahudiliğinin sözlü Tevrat şeklinde nitelendirdiği Mişna ve Talmud literatürünün dinî otoritesine karşı çıkmıştır. Hemen her konuda Rabbânîlerden farklı kurallara sahiplerdir. Mezhebin İbranice ismi olan Kara'im'in 'okumak' anlamındaki 'kara' kökünden türediği ve inananların Tanah'ı (Ahd-ı Âtik) çok okuduklarını işaret ettiği belirtilmektedir. Kara'im kelimesi Arapça'da Karrâî, Karrâ'ûn; Kuman-Kıpçak Türkçesinde Karaylar; Batı dillerinde ise Karait, Caraim şeklinde ifade edilmiştir (Sinanoğlu, 2001: 424-425).

uygulamalar yürürlüğe koymuştur. Buna göre söz konusu cezalar karşılığında alınan paraların yarısı Yahudilerin zararlarını gidermek amacıyla kullanılırken, diğer yarısı ise devlet hazinesine aktarılmıştır (Pogonowski, 1998: 61).

Ağustos 1447’de Posen’i ziyareti sırasında, şehir korkunç bir yangın neticesinde harap olmuştur. Yangın esnasında III. Kazimierz’in Yahudilere bahsettiği tüzüğün orijinali kaybolmuştur. Posen, Kalisz ve diğer kentlerden bir Yahudi heyeti, tüzüğün imtiyazlara ait nüshalarına dayanarak, krala eski Yahudi ayrıcalıklarını geri getirerek onaylaması için dilekçe vermiştir. Bu talebi kabul eden IV. Kazimierz, yeni tüzüğünde: “*Hem kendi hem de kraliyet hazinesinin menfaati için korumak istediğimiz Yahudilerin, hayırlı hükümdarlığımızda rahat hissetmelerini istiyoruz*” ifadesini kullanmıştır (Dubnow, 2001: 61).

Kısaca değerlendirecek olursak Yahudiler Jagiellon döneminde bir toplumsal sınıf olarak kabul edilmişlerdir. Zira XIV. ve XV. yüzyıllar Polonya’da Yahudi nüfusun ağırlıkta olduğu bir süreçtir ve o dönemlerde feodal yapının bir parçası haline gelmeleri de bu nedenle gerçekleşmiştir. Hemen her alanda etkili olan Yahudilerin varlığı, kimi hükümdarlar tarafından faydalı bir duruma dönüştürülmek istenmiştir. Polonyalı Yahudileri koruyan yasalar ve güçlü vatandaşlarla olan ittifakları, onları zaman içerisinde kentliler ile eşdeğer bir konuma taşımıştır. Ancak Yahudiler, III. ve IV. Kazimierz tarafından çıkarılan bazı kanunlar doğrultusunda her ne kadar koruma altına alınmış olsalar da bunların bir kısmı sadece teoride kalmış; ara sıra kötü muamele ve bazı suçlamalara maruz kalmışlardır.

3.2. Hukuk

Genel olarak Latin Hristiyan âleminin tipik örneklerinde olduğu gibi Polonya Krallığı’nın da hukuk düzeni birden fazla yargı bölgesinden oluşmakta ve dolayısıyla da farklı hukuk sistemleri bir arada bulunmaktadır. Özellikle XIV. yüzyılın başlarındaki yasal yapı, iki yüz yıldır sürmekte olan kırsal ve kentsel yerleşimlerin büyük ölçüde genişlemesi ve yeniden düzenlenmesinden oldukça etkilenmiştir. XII. ve XIII. yüzyıllarda Polonya’ya damgasını vuran bölgesel parçalanma döneminde, çeşitli eyalet prensleri ve dinî vakıflar Elbe ile Odra nehirleri arasında Alman lortları tarafından öncülük edilen sistematik sömürgecilik sürecini benimseyerek, topraklarını daha etkin bir şekilde kullanmaya çalışmışlardır. Polonya’daki bu sömürge sistemi, yeni toplulukların lortları, sulh hâkimleri ve sakinlerinin ilişkilerini düzenleyen

normatif gelenekler uyarınca ‘Alman yasalarına göre yerleşim’ olarak bilinmektedir. Polonyalıların yerleşim yerlerinin yanı sıra göçmenlerin de kendi yargı yetkilerine sahip oldukları bir yasal düzen oluşturulmuştur. Wielkopolska ve Małopolska için biri yüz, diğeri ise elli maddeden müteşekkil; her anlamda farklı iki ayrı yasa hazırlanmıştır. Örneğin Małopolska’da aynı toprak üzerinde yaşamakta olan köylülerin sadece bir ya da ikisine arazilerini terk edebilme hakkı tanınırken; bu durum, olağanüstü haller hariç Wielkopolska’da yasaklanmıştır. İki bölge arasında farklılıklara yol açan söz konusu kanunlar, ancak iki yüz yıl sonraki birleşmenin ardından giderilebilmiştir (Sedlar, 1994: 331).

Ayrıca Polonyalı lortlar XIII. yüzyıldan başlayarak Alman belediye yasasını, özellikle Magdeburg Yasası veya onun bir varyantını, mevcut ya da gelişmekte olan Polonya kasabalarına bahşetmişlerdir. (Krakowskie Studia, 2011: 23). Örneğin Małopolska’nın Alman hukuku yetkisini oluşturan köy ve kasaba mahkemeleri sistematik bir şekilde örgütlenmeyi sağlayamamışlardır. Bu hukuk düzeniyle yaşayan çoğu Polonyalının, söz konusu düzen hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması nedeniyle açık bir yargı çizgileri de bulunmamaktadır. Şayet bir dava yerel yargıçlar için net değilse veya bir davacı, karar adına yüksek mahkemeye itiraz etmek istiyorsa, başvuru hakkı sınırlı tutulmuştur. Muhtemelen, yerel voyvodalıkta belirli uygulama yetkilerine sahip olan Kraków’daki bir şato mahkemesi, kraliyet alanındaki Alman hâkimlerinin temyizlerini dinlemekle birlikte ne yazık ki bunun karşılığında taleplerine yasal olarak bir yanıt verememiştir.

Polonya’da XIV. yüzyılda Kral III. Kazimierz tarafından çıkarılan kanunlar, onun ‘muhteşem’ lakabı almasına neden olmuştur. III. Kazimierz, tahta çıkışından kısa bir süre sonra 1336 yılında Sandomierz’de teşkil edilen ve sınırlı yetkilere sahip şato mahkemesine benzer bir üst mahkemenin kurulmasıyla durumu iyileştirme girişiminde bulunmuştur. Sarayın seçkin hukukçularının hazırladığı bu kanunlar çerçevesinde, ülkenin her bir yanındaki farklı gelenekler, tüm ülke için hiçbir ayırım yapılmadan aynı yasaların çıkarılmasını, ortak noktaların bulunmasını sağlayabilmiştir (Sedlar, 1994: 330). Bu, hiç şüphesiz ki durumu düzeltmiş, ancak kraliyet otoritesinin kalesi olan Małopolska’nın, Alman hukuku yargı alanında var olan daha yüksek bir mahkemenin boşluğunu dolduramamıştır. Ancak bu mahkemeler yetkin olabilse de, hukuk hakkında tam anlamıyla donanımlı kişilerden oluştuğuna dair hiçbir garantisi yoktur ve bu nedenle yerel kararlar nitelikleri açısından

farklılıklar gösterebilmiştir. Ayrıca III. Kazimierz'in hukuksal konulara olan bu ilgisi, Kraków Üniversitesinde bir hukuk kürsüsünün kurulmasına sebebiyet vermiştir (Krakowskie Studia, 2011: 24). III. Kazimierz, üniversitedeki hukuk eğitimini daima devleti güçlendirici ve yönetim sistemini düzenleyici bir unsur olarak değerlendirmiştir. Üniversiteyi kurmadan evvel Papa V. Urban'a yazmış olduğu mektubunda hukuk fakültesine özellikle vurgu yaparak beş kürsü medenî kanuna, üç kürsü de kilise hukukuna ayırma niyetini iletmıştır. Kralın istekleri, üniversitenin 1370'lerde yaşamış olduğu ekonomik sıkıntılara rağmen, kısmen de olsa gerçekleştirilmiştir. 1400 yılından itibaren Jagiellonlar ile birlikte yeniden yapılandırılan üniversite, hukuk ve teoloji fakültelerinin gölgesinde kalmışsa da, XV. yüzyılın eğitiminde akademik ve entelektüel açılardan önemli rol oynamıştır (Knoll, 2016: 415). Ayrıca üniversite, hukuk ve siyaset felsefesine de mühim katkılarda bulunmuş, bu sayede o dönem Polonya'da çok sayıda hukukçu yetiştirilmiştir (Ullmann, 1975: 111).

1430 yılında bireyler için çıkartılan '*neminem captivabimus, nisi jure victum*', yani hiçbir soylunun suçüstü yakalanmadıkça tutuklanamayacağı hakkına paralel olarak, siyasî haklarda da bazı gelişmeler olmuştur. 1454 yılında Kral IV. Kazimierz Jagiellończyk tarafından çıkarılan Nieszawa Kanunlarına göre kralın, bölge meclislerindeki soyluların onayı olmaksızın savaşa karar verme yetkisi elinden alınmış ve soylu kesim yasama hakkını elde etmiştir. Böylelikle halka danışılması gerektiği ilkesi, giderek daha belirgin hale gelmiş ve bu durum, Polonya devlet teşkilâtının ve gelecekteki parlamenter sistemin temel taşı olmuştur (Chołoniewski, 1918: 11-12). Hukuksal alandaki bir diğer gelişme ise Kral Jan Olbracht tarafından 1496 yılında Poznań mahkemelerine özgürlük tanınması olmuş ve bu kapsamda Poznań halkına, çekişmeli davalarında mahkemelerde adalet arayabilme hakkı sağlanmıştır (53/474/0/-/D.16, APP).

3.2.1. Ceza Sistemi

Tıpkı şimdi olduğu gibi Orta Çağ toplumunda da cezaların öncelikli amacı, caydırıcı olması ve bunun beraberinde cinayet gibi ağır suçların cezaî karşılığını sağlaması olmuştur. Eski dönemlerde çoğu ülkede yazılı kanunlar mevcutken, bazı ülkeler bu hususta sözlü geleneklerini sürdürmüş ve uygulamasını ise yöneticilerine bırakmışlardır. Bunun anlamı ise cezaların hukukî temele dayandırılarak, emsalleri

doğrultusunda tatbik edilmesidir. Zira az evvel de bahsedildiği üzere kimi ülkelerde kanunların yazılı olmayışı, verilen cezaların yoruma açık ve tek taraflı olmasına sebebiyet verebilmektedir. Bunun bir diğer anlamı da kanunların güçlülerden yana olabileceğidir. İşte tüm bu nedenler doğrultusunda Orta Çağ'da dünyanın pek çok yerinde kanunlar yazılı hale getirilmeye gayret edilmiş ve hangi suçlara, hangi cezaların verileceği belirlenmiştir. Bu sebeple Polonya'da 'Sejm 'in hukukî anlamda görevi sadece kanun çıkarmak değil, aynı zamanda anlaşmazlıkların içeriğini belirlemek ve son safha olarak da varlıklı zümre için temyiz uygulamasını yürürlüğe koymak olmuştur (Encyclopedia of Society, 2008: 264).

Kral III. Kazimierz 1356 yılında halkının, yabancı temyiz mahkemeleri tarafından himaye edilmelerini; 1359 yılında almış olduğu karara göre ise dinî çevreden olmayanların, inanç ve aşar vergisi meseleleri dışında borç ve diğer medenî hukuk davalarında kilise mahkemelerine çıkmalarını yasaklamıştır. Bunun yerine, her ne kadar Magdeburg'daki temyiz uygulamasını tamamen durduramasa da, Alman hukuk davalarını görmek üzere bir yüksek mahkeme kurmuştur (Sedlar, 1994: 328). İlerleyen süreçte Kral Jagiełło ise bu politikanın tam tersini uygulamış, kraliyet ve kent mahkemelerini kilisenin hizmetine vermiştir. Ayrıca tüm mahkemelere Hustisizm sapkınlığıyla ilgili suçlananların yakalanması yetkisini veren bir de ferman çıkarmıştır. Zira Jagiełło dinî baskıya karşı daima savunmasız olmuş ve bu sebeple eskiden pagan olan kralın, Hristiyanlığını ispat etmesi gerekmiştir (Sedlar, 1994: 312).

Polonya Krallığı'nın XIV. yüzyılda Litvanya ile birleşmesiyle eski il meclisleri bölgesel mahkeme statü ve fonksiyonlarını muhafaza etmişlerdir. 1454 Nieszawa İmtiyazları doğrultusunda, kraliyet mahkemelerinin asiller üzerindeki otoritesinin iptali ve kraliyet resmî görevlilerinin kundakçılık, saldırı, hırsızlık, tecavüz davalarında sınırlı söz haklarının olması nedeniyle Kral IV. Kazimierz Jagiellończyk tarafından eski il meclisinin önemi arttırılmıştır (Sedlar, 1994: 319). Hatta kral 1468 yılında, yetkililerin ve Poznań kasaba halkının cinayet ve soygun cezası olarak 2 bin Macar zlotisi ödediklerini doğrulamıştır (53/474/0/-/D.454, APP).

XIV. yüzyılda Polonya'da soylu mülklerinin kraliyet ve ilçe mahkemelerinin yargılamasında tamamıyla dokunulmazlıkları bulunmaktadır. Soylular, sıradan insanlar ya da şövalyelerin şikâyetlerine kayıtsız kalmak hususunda da özgürdürler.

Bu ayrıcalık, ‘tepkisizlik’ olarak da bilinmektedir. Kraliyetin hiçbir görevlisi, söz konusu imtiyazlara sahip olan bir mülke ayak dahi basamamaktadır. Hiçbir soylu, suç ne denli ağır olursa olsun -vatana ihanet olsa bile- yargılanmadan tutuklanamamaktadır. Suçüstü yakalanmadığı sürece, bahsi geçen mevzuya ilişkin ceza verilinceye kadar hapse atılamamakta ve kınanamamaktadır. Kanun kaçakları onun yanında güvende olup; sadece kendinden olanların mahkemesinde yargılanabilmektedir. Ayrıca soyluların, köylülerine diledikleri şekilde davranma hakları da mevcuttur. Fakat 1496 ve 1501 yasalarıyla köylüleri yalnızca efendilerinin insafına bırakan kasaba ve şato mahkemeleri kaldırılmıştır (Sedlar, 1994: 320).

Polonya’da utanç verici davranış ve onur kaybının yargılanması belirli suçlarla ifade edilmiştir. Buna göre bir işyeri satın alma ya da kiralama gibi soyluluk statüsü gerektiren haktan, sözü edilen suçlular faydalanamamıştır. Kişinin toprağını terk etmesi ve mallarına el konulmasıyla sonuçlanan sürgün cezası da o dönem oldukça revaçta olan cezalar arasında yer almıştır (Sedlar, 1994: 321-322). Yahudilere tefecilik konusunda müsaade edilmiş; onlara borç para verilmesine dair davalar, dinî olmayan mahkemelerde görülmüştür. Kilise mahkemesi tarafından kilise kanunlarıyla tefecilik faaliyetlerinden men edilen Hristiyanların davalarıyla ise prensipte anayasa mahkemesi ilgilenmiştir (Central and Eastern Europe, 2009: 89).

XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya’da şahıslara intikam alma hakkı tanınmış; ancak bu hak çeşitli yasalarla sınırlandırılmıştır. Örneğin Mazowsze’de cinayet suçu karşısında sadece olaya maruz kalan kişiye belirli bir ölçüde intikam alabilme hakkı verilmiş olup; intikam almak isteyen kimsenin, cinayetin işlenmesini takip eden altı hafta içinde bu talebini hükümete resmî olarak iletmesi şartı koşulmuştur. Böylelikle mahkeme kayıtlarına geçen ceza, bir görevli tarafından kentin pazar meydanında üç defa anons edilmek suretiyle suçlu mahkemeye çıkarılmıştır. Mahkeme, para cezası ya da ‘göze göz, vb.’ asla bitmeyen kan davası usulünü bir uzlaşma yöntemi olarak sunmuştur (Sedlar, 1994: 322). Bunların yanı sıra bir de fiziksel cezalar mevcuttur. Polonya’da, işlenen suçlar doğrultusunda kulak veya ellerin kesilmesi oldukça sık rastlanan bir ceza türü haline gelmiştir. Kişilere haksız yere iftira atılması neticesinde ise burunları ya da dilleri kesilmektedir. Aslında ölüm cezasına göre kör bırakma, uzuv kaybı yoluyla sakatlama, nispeten insancıl bir ceza olarak kabul edilmiş; kraliyete karşı isyan edenlere bu tür cezalar uygulanmıştır (Sedlar, 1994: 324).

Orta Çağ Polonya'sında her bölge halkının, bir sonraki yargı bölgesinin sınırına kadar kendi bölgelerinde işlenen bütün suçları takip etmeleri beklenmektedir. Çünkü faili bulunamayan bir cesedin varlığı durumunda, bu suçtan tüm bölge halkı sorumlu tutulmaktadır. Köylü ve çiftçilerin işledikleri suçlardan ise üzerinde çalıştıkları toprakların sahibi olan lortlar sorumludur. Ancak III. Kazimierz'in Małopolska için çıkardığı kanuna göre aile reislerinin, evlat ya da akrabalarının işledikleri suçlara dair beyanat verme zorunlulukları olmayıp; buna karşılık olarak akrabalarının da böyle bir yükümlülükleri bulunmamaktadır (Sedlar, 1994: 324-325).

Bu noktada Polonya'da XIV. yüzyıla ait yazılı hukuk kitabı olan 'Księga Elbląska'dan (Elbląsk Kitabı) kısaca bahsetmek uygun olacaktır¹⁸⁹. Tarihi, 1310 yılının sonlarına dayanan Księga Elbląska'nın yazarı bir keşiştir. Eserin muhteviyatındaki bilgiler manastır sakinleri, görgü tanıkları, bilgili kimseler ve köylülerden sağlanmıştır. Yazarın kullanmış olduğu bir diğer kaynak türü de manastır arşivlerindeki belgeler olmuştur. Bu eser Polonyalıların, yönetimi altında yaşadıkları Cermen Düzeni için Almanca olarak yazılmıştır. Töton adalet iradesi tarafından bağlı kalınan bu yasanın özündeki ilke, Polonyalıların kendi örf ve adetlerine dair kanunlarını pratikte uygulamalarını garanti etmektedir (Lis, 2013: 7)

Polonya'da hukuk alanındaki birtakım yenilikler, ağırlıklı olarak III. Kazimierz döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu husustaki en önemli faktör, hiç kuşkusuz ki üniversitenin kurularak, bir hukuk kürsüsü teşkil edilmesi olmuştur. Ancak çıkarılan kanunlar kapsamında genellikle soyluların kayırıldığı göze çarpmaktadır. O dönem Polonya Krallığı'nda tıpkı doğu dünyasında olduğu üzere, suçluların uzuvlarının kestirilmesi gibi cezalara rastlanırken; mahkemeler tarafından kişilere intikam hakkı tanınması ise bir anlamda suça teşvik unsuru taşıyabileceğinden hayli şaşırtıcıdır. Bir başka ilginç nokta ise Yahudilerin tefecilik gibi uygunsuz faaliyetlerde bulunmalarına müsaade edilmesi olmuştur. Bu ayrımcılığın -her ne kadar anlamsız olarak nitelendirilse de- söz konusu süreç itibarıyla Yahudilerin hem nüfus

¹⁸⁹ Polonya'daki ilk yazılı Orta Çağ hukuk kitabı ise Księga Henrykowska'dır. Wrocław piskoposlarının en eski kataloğu olan, iki kitap ve bir eke bölünmüş bir çalışma şeklinde muhafaza edilen 'Księga Henrykowska', 1269-1273 yıllarında Piotr'daki bir manastırın üçüncü başrahibi tarafından kaleme alınmıştır. Eser, bir kanunlar listesi olmayıp, işleyişin tamamını aktarmaktadır. Manastır mülkünün gelişiminin ayrıntılı bir sunumuna ilâve olarak, sahiplerinin bireysel çevrelerine ilişkin o dönemki arazi hakkında bilgi sağlamaktadır (Lis, 2013: 5, 6).

olarak fazla, hem de ekonomideki payları göz önüne alındığında, bir nebze olsun mazur görülebilmesi mümkündür.

3.3. Din

Orta Çağ'da, evrensel bir din olan Hristiyanlığın toplum tarafından kabul görmesi, o toplumun dünya çapında olabilmelerini sağlamıştır. Batı Latin ve Ortodoks Kiliseleri arasında henüz nihaî bir bölünme gerçekleşmediği tarihlerde bile iki tarafın farklılıkları sadece dinî konulara değil, kültürel ve siyasî alanlara da yansımıştır (Kloczowski, 2000: XXVIII). Bu nedenle Avrupa'da, bahsi geçen doğu ve batı kiliseleri arasında seçim yapmak, ülkelerin geleceğini etkilemesi açısından büyük öneme sahiptir. İmparator ve Papalık gibi iki evrensel gücün yanı sıra komşularıyla da olan ilişkilerinin, Merkezî Doğu Avrupa bölgesinde Polonya'yı nasıl etkilediği ise bu konuya dair örnek teşkil etmiştir (Halecki, 1961: 5-6).

Her ulusun tarihinde, kendisi için dönüm noktası niteliğinde var olma mücadeleleri mevcuttur. Polonya'nın bu hususta vermiş olduğu en önemli mücadeleler, IX. ve X. yüzyıllarda Hristiyanlığın yayılması neticesinde, özellikle Almanya gibi Hristiyanlık dışı yapılanmaları reddeden Hristiyan ülkelere karşı gerçekleştirilmiştir. I. Mieszko pragmatik yaklaşım sergileyerek vaftiz olmayı ve ulusunun da Hristiyanlığı seçmesini kabul etmiş, böylelikle aşağı tabaka statüsünü sona erdirmiştir. Polonya'nın Hristiyanlığı tercih etme hikâyesi her ne kadar genellikle pragmatik bir yöntem şeklinde algılanmasa da, ülkenin varlığını sürdürebilmesi adına hayli öneme sahiptir (Ramet, 2017: 4-5). Bu konuda, I. Mieszko'nun kontrolündeki pagan toplulukları tepki göstererek Hristiyanlığı seçmek istemişlerdir. Zira gönüllü olarak din değiştirmelerine rağmen Almanya'nın siyasî ve hatta dinî kontrolünden kaçamayan Bohemya örneği, ülkenin bağımsızlığından vazgeçmeden Hristiyan topluluğuna girmenin yol ve araçlarını bulmanın bir uyarısı niteliğinde olmuştur. Çünkü bu yolu seçen Bohemya artık özgür değildir ve kendi piskoposluğunu elde etmeyi başaramamıştır (Halecki, 1961: 10).

962 yılında, en önde gelen Alman krallarından biri olan Kutsal Roma-Germen İmparatoru I. Otto Roma imparatoru olarak taç giymiştir. Charlamagne'nin daha önce denediği gibi o da, Batı İmparatorluğu'nu Alman etkisi doğrultusunda yeniden inşa etmiştir. Söz konusu durum Polonya için Alman tehdidinin yarattığı tehlikenin giderek artmasına neden olmuştur. Fakat bu aynı

zamanda da I. Mieszko'nun I. Otto'ya yönelik politikasını kolaylaştıran ve tabii ki şarta bağlı olarak, Polonya'nın özgürlüğünü Alman egemenliğinden korumak için yeni, daha elverişli olasılıklar sunan Orta Avrupa'nın durumunda temel bir değişikliktir. I. Mieszko vaftiz olmasından (966), bir yıl sonra Alman kralının efendiliğini tanımadan 'dost imparator' haline gelmiştir (Halecki, 1961: 10). Orta Çağ'da Avrupa'da olduğu gibi Polonya'da da tüm ilişkiler din eksenli bir temel üzerinde ilerlemektedir. Her ne kadar tezimizin konusu XIV. ve XV. yüzyıllar olsa da, bilhassa I. Mieszko'nun vaftiz olduğu 966 yılı Polonya'nın dinî ve dolayısıyla da siyasî tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca I. Mieszko'nun bu hususta doğu yerine batıyı tercih ederek Katolik olması, onu Katolik Batı'ya yakınlaştırırken, o tarihten sonraki gidişatını önemli ölçüde etkilemiştir diyebiliriz.

Papalığın, Polonya'nın Orta Çağ dinî tarihinde tıpkı Avrupa'nın diğer bölümünde olduğu gibi Atama Çekişmesi ve Gregoryen Reform'da yer alan sonuçları gerçekleştirme girişimleri, oldukça baskın durumdadır. Diğer bir deyişle Papa VII. Grzegorz (VII. Gregorius)'un haleflerinin aklında, Avrupa uluslarının Papalığın birer vasalı statüsüne sahip olmalarının yanı sıra Papalık monarşisi ya da Orta Çağ Papalığı adı verilen bir dinî imparatorluk teşkil etme fikri bulunmaktadır. Bu suretle de Polonya'nın Gregoryen dönemden önce Roma ile bağları sağlamlaşmıştır (Buczek, 1966: 62). Polonya'daki kiliseyi de etkileyen bu durum büyük ölçüde, sözü edilen entelektüel akımdan izole olmuş Polonyalı din adamları ve hiyerarşisinin yerel karakterinin bir sonucudur.

XIII. yüzyıla girilirken ve Papa III. Innocenty (Innocentius) kilise tarihinin en saldırgan dönemini başlatırken, Polonya kilisesi nihayet daha güçlü bir pozisyona ulaşmıştır. Merkezî otorite ise krallığın 1138'de III. Bolesław'ın ölümünün ardından meydana gelen siyasî talihsizlikleriyle bu duruma ters düşmüştür (Buczek, 1966: 63-64). Polonya'daki kilise, kraliyet ve Vatikan arasındaki bu şüpheli birliktelik vasıtasıyla hızla değişime uğramıştır. Bu değişim, en canlı şekilde Polonya ile Vatikan'ın mali ilişkilerinin gelişiminde görülmektedir. Zira XIII. yüzyıl kaynaklarına göre Polonya'nın, I. Bolesław ve II. Mieszko'nun hükümdarlıklarından beri, St. Peter's Pence'i (Świętopietrze) ödemeye mecbur kaldığı anlaşılmaktadır.

Polonya XIV. ve XV. yüzyıllarda '*antimurale*' yani bir 'siper' şeklinde nitelendirilmiştir. Bu nitelendirme, askerî olmasının yanı sıra dinî açıdan da büyük

önem taşımaktadır. ‘*Antimurale christianitatis*’ (Hristiyanlığın siperi) terimi genel olarak Konstantinopolis’in düşüşünden sonra 1467’de Papa II. Paul anısına kabul edilmiştir. Bu husustaki kelime dağarcığı elbette ki çeşitlidir. Antemurale, başka yerlerde ‘*murus*’ (duvar), ‘*scutum*’ (kalkan), ‘*clipeus*’ (kalkan), ‘*prævalidum*’ (gözetleme kulesi), ‘*forpoczta*’ (burç) ve hatta ‘*plot*’ (çit) veya ‘*straz*’ (gözetleme kulesi) anlamlarına da gelmektedir (Davies, 2005: 125). Bu ifadelerle bir örnek olarak Tatarların yeniden Polonya döndükleri 1337 yılı verilebilir. Muhtemel Tatar yağmasından çekinen Kral III. Kazimierz, 1340’ta orduyu toplayarak Lwów’u Tatar işgalinden kurtarmış ve bölgede yaşamakta olan Katolikleri koruması altına almıştır. Tatarların Vistül’ü geçmelerini engelleyen Kazimierz, 1341 Ocak ayında Lublin yakınlarında Tatarlara karşı kararlı bir mücadele sergilemiştir. Onun hükümdarlığı sonrasında, ülkedeki yönetici çevreler tarafından Polonya’nın, Hristiyan Birliği koruyuculuğu misyonuna sahip olduğu gündeme taşınmıştır. Max Goldschneider’a göre Polonya kralı doğuya karşı batı için savunma duvarı (*antemurale*) teşkil ederek, Hristiyan Birliği sınırında bir doğu ilerleyişi oluşturmak istemiştir. Bu, Polonya’nın ‘*antemurale christianitatis*’ yani ‘*Hristiyanlığın siperi*’ fikrinin ortaya çıkış noktasıdır. Polonya bu görüşü sadece 1462 yılında Müslüman istilâlarına karşı değil; 1454-1456 yılları arasındaki On Üç Yıl savaşlarında da uygulamıştır. Fakat Tatarlar ile birlik yapan Osmanlı ordusunun 1498’de Podolia ve Kızıl Rutenya’ya saldırarak Lwów yakınlarındaki kasabaları yakıp yıkmasına mani olamamıştır (Ramet, 2017: 24).

3.3.1. Teoloji ve İncil Eğitimi

Teoloji entelektüel ve kurumsal açıdan Orta Çağ üniversitesi için bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Skolastik teoloji ve onun fakültede örgütlenişi, Orta Çağ dönemlerinde yavaş ve genellikle de tartışmalı bir süreç olmuştur. Geç Orta Çağ’a gelindiğinde gelişimi o kadar istikrarlı hale gelmiştir ki, bu sebeple Kral Jagiełło, Litvanya’nın Hristiyanlaşmasının tamamlanması ve buna paralel olarak Polonya’daki medeniyet düzeyinin yükseltilmesi için teoloji fakültesine öncelik tanımıştır. Kraków Üniversitesi’nin ilk rektörü Stanisław za Skarbimierza (Skarbimierzli Stanisław) (1365-1431) ise yapmış olduğu açılış konuşmasında üniversite dâhilinde teolojiye ilk sırayı vermiştir. Ayrıca “*Bir insanın kafası ne ile meşgulse, bu durum tüm vücuduna yansır*” ifadesiyle üniversiteye en büyük şerefini kazandıran unsurun, teoloji olduğunu vurgulamıştır (Knoll, 2016: 467).

Kraków'daki bazı uzman ve doktorların çoğu dinî kurum üyeleridir (tıpta olan istisna idi). Bu nedenle sadece akademik işlerle değil, aynı zamanda kilisenin devam eden programına da dâhil olmuşlardır. Özellikle eğitimin izole edilmiş 'fildişi kule' tarzında bir kurum olmaması ve Kral Jagiełło tarafından Teoloji Fakültesi'ne verilen yetki nedeniyle okul ve akademisyenler, bu geniş dünyanın hem liderleri hem de katılımcıları olarak yerlerini almışlardır. Söz konusu alandaki faaliyetleri halk dindarlığı, din eğitimi, pastoral duyarlılık ve vaaz gibi hususlarda ifadesini bulmuştur (Knoll, 2016: 527).

Kraków Üniversitesi'nin, Polonya'nın dinî hayatındaki önemi din adamları yetiştirmek üzere sağladığı eğitim olmuştur. Teoloji bölümü öğretim üyeleri, özellikle ilmiyal ve din eğitiminin temel unsurları gibi çok önemli alanlarda katkı sağlamışlardır. 1415 yılından önceki tarihlerde, yedi ölümcül günah üzerine eğitim veren Franciszek z Brzegu (Brzegli Francis) 'nun hoşgörüyü ilişkin '*questiones*' adlı çalışmaları, öğrencisi Konrad tarafından 1423 yılında verilen derslerde temel olarak alınmıştır. Franciszek ayrıca 1429'dan önce kendi yönettiği bir araştırmayı metin olarak kullanmak suretiyle emirler üzerine dersler vermiştir. Bu öğretim Teoloji Fakültesi'nde yapılmış, ancak fakültenin temel unsurları üzerine benzer dersler eğitimin diğer bölümlerinde sunulmuştur (Knoll, 2016: 529).

Tıpkı diğer üniversitelerde olduğu gibi Kraków'da da, teoloji eğitimi gören her bireyin, çok daha donanımlı öğrencilerden mutlaka İncil üzerine dersler alması gerekmektedir. Böylece bir akademisyen önce ilk aşamayı geçmekte, ardından ise '*magistraliter*' (konuya hâkim) mertebesine yükselerek kutsal yazıyı öğrenmiş olmaktadır. XVI. yüzyıla ait öğrenci listesine göre Teoloji Fakültesi'nin 1503 yılından önce en az 148 lisans öğrencisi (bunların 137'si XV. yüzyıla aittir) ve 74 doktora öğrencisi (1517'den önce) bulunmaktadır. Söz konusu derslere, özellikle de ilk aşama bölümüne katılan öğrencilerin çoğunluğu, İncil metinleri ve Erken Orta Çağ yorumlarını okuyabilmekte, hatta kendi araştırmalarını dahi ilâve edebilmektedirler. Bu doğrultuda kullanılan en yaygın eserler ise Jagiellon Kütüphanesi'nde (Biblioteka Jagiellońska) mevcut olan el yazmaları olmuştur (Knoll, 2016: 491-492).

Üniversitenin yeniden kurulmasının ardından Kraków'daki İncil çalışmaları, Prag geleneklerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Ünlü teolog Krakówlu Mateusz'un teoloji öğretip öğretmediği ve İncil üzerine dersler verip vermediği net değildir, çünkü

1397'de Kraków'a ikinci kez gelişinin ardından, zaten rektör olarak görev yapmış olduğu Heidelberg'e geri dönmüştür. Daha genç çağdaşı Jasłolu Bartholemeow ise teoloji öğretiminin yeniden yapılandırılmasındaki önemli isimlerden birisi olarak, Prag'tan Kraków'da gerçekleştirilen teolojik araştırmalara katkıda bulunmuştur (Knoll, 2016: 494). Bohemya'da, kendini Hussit hareketi olarak gösteren gelişmelerde Kraków Üniversitesi ile bağlantılı olan bireyler etken durumda olup, seslerini yükseltmişlerdir. Bunlardan en önemlileri ise siyasî, felsefî ve teolojik görüşleri doğrultusunda XV. yüzyılda Polonya'da farklı tutulan, yukarıda da bahsettiğimiz Krakówlu Mateusz ve Andrzej Gałka olmuştur. Akademik ve dinî kariyerini Prag'da henüz tamamlamış olan Krakówlu Mateusz, üniversitenin yeniden yapılandırılmasında önde gelen isimlerden biridir. Kariyerinin ilerleyen süreçlerinde reformist ve dinî devlet adamı sıfatlarına da sahip olan Mateusz, kilisenin zayıflığı ve eksik taraflarının gözlemcisi olmuştur. Papalığın liderliğine yönelik sert bir iddianame olan '*De praxi*' (veya *squaloribus*) *Romanæ Curiae* adlı incelemesinde bunları dile getirmiştir. 1405'te, muhtemelen Kraków'dan Piskopos Peter Wysz ile işbirliği içinde yazılan çalışmada, kilisenin çöküşünden Papalığı sorumlu tutmuş, merkezîleştirme yani tüm faaliyetlerinde yetkilerin kendisinde toplanması hususundaki uygulamalarını ise Büyük Bölünmenin kökeni olarak değerlendirmiştir. Mateusz, her ne kadar kelimenin tam anlamıyla bir uzlaştırıcı olmasa da; bir konseyin, bölünme sorunu da dâhil olmak üzere kiliseyi rahatsız eden daha büyük sorunları iyileştirmeye yardımcı olabileceğini düşünmüştür (Knoll, 2016: 509).

Andrzej Gałka ise Kraków'daki hemen hemen önceki tüm teoloji tartışmalarının dışında yer almaktadır. 1400 yılı civarında Wielkopolska'da dünyaya gelen Gałka, Kraków Üniversitesi'ne 1420'de kayıt olmuş; 1424'te lisans eğitimini tamamlayarak yüksek lisans öğrenimine başlamıştır. Sonraki dört yılda ise Wielkopolska'da papazlık hizmetinde bulunmuştur. 1430 ve 1440'larda üniversiteyi hukukî konularda temsil etmesi ve birkaç önde gelen öğretim üyesine yardım etmiş oluşu, üniversite camiasındaki iyi konumunu doğrulamaktadır. Teoloji alanında akademik kariyerini sürdüren Gałka, 1436 ve 1441 yıllarında Sanat Fakültesi dekanlığına aday gösterilmiştir. Ayrıca Piskopos Zbigniew Oleśnicki'nin bir mektubundan, Gałka'nın dürüst ve iyi niyetli bir adam olarak addedildiğini öğrenmekteyiz. Sahip olduğu statünün bir diğer önemli göstergesi de, 1439 yılında Aziz Florian Kilisesi heyetine üye olarak atanması olmuştur (Knoll, 2009: 11). Tüm

bunlar Gałka'nın, Kraków'un akademik ve dinî kültürü içinde elde etmiş olduğu başarıların kanıtı niteliğini taşımaktadır. Ancak 1449 yılında işleri çarpıcı bir şekilde değişime uğramış, o sene Kraków'daki akademik ve dinî yetkililerle tartışmaya girmiştir. Mesele, Gałka'nın piskopos tarafından bahsedilen ve inançla ilgili konulara dair sorgulandığı noktaya kadar erişmiştir. Neticesinde ise Zbigniew Oleśnicki, sadece piskopos olarak değil, bu pozisyon nedeniyle üniversitenin bir şansölyesi sıfatıyla da Gałka'yı Mogiła Sisteryen Manastırı'nda altı ay hapis cezasına çarptırmıştır. Gałka'nın, Kraków'un özel vatandaşı olarak ikâmet ettiği evde inceleme yapılmış, Wiclef'e ait bazı çalışmalara (*opera eiusdem Wykleph*) rastlanmıştır. Bunların yanı sıra Wiclef'in, görüşlerini izlediği Peter Payne'e ait olduğu tahmin edilen bazı kitaplar da bulunmuştur. Ayrıca Gałka'nın evinde, kendi el yazısıyla yazılmış, Oxford reformist ve heretiği Wiclef'e övgülerle de karşılaşılmıştır¹⁹⁰. Bunların (ör: *Cantilena vulgaris*) Lehçe olarak ve el yazısıyla yazılmış olmaları Leh dilinin gelişimini anlamamız açısından ayrıca önem taşımaktadır (Knoll, 2016: 536-537).

Yaşananların ardından çıkan kargaşada, Gałka'yı Mogiła'dan Kraków'a geri getirmek üzere çaba gösterilmiştir. Ancak Gałka kaçarak, Hussitlerin tanınmış destekçilerinden biri olan Głogów-Opole Dükü Bolko'nun Yukarı Śląsk'taki sarayına sığınmıştır. Krallık dâhilindeki piskopos ve din adamları üzerinde yalnızca hükümdarın yetkisi olmasından dolayı, kendisini Oleśnicki'ye karşı korumaları için kral ve soylulara başvurmuştur. Zaten Oleśnicki, Gałka'yı kilisenin yargılama yetkisi altına almak ve onu bir duruşmaya tâbi tutmakta hiçbir zaman başarılı olamamıştır. Gałka 1449'da Oleśnicki ve üniversitedeki meslektaşlarına, şahsına karşı yapılanları protesto eden bir mektup yazmıştır. Mektubunda dile getirdiği şikâyetlerin yanı sıra Wiclef'in eserlerini uzun yıllardır okuduğunu da ifade ederek, aleyhindeki suçlamaları açıkça kabul etmiştir. Ancak Oleśnicki tarafından önerilen akıbeti reddetmiş, dairesinden alınan kitaplarının iadesini ve konunun kraliyet mahkemelerine taşınması taleplerinde bulunmuştur (Knoll, 2009: 14-15). Wiclef'i öven bir de şiir¹⁹¹ kaleme alan Gałka, hayatının geri kalanını Śląsk'ta geçirmiş,

¹⁹⁰ Söz konusu yazılardan birinin temel noktası şudur: “*Lachowie, Niemczowie/ fschiczi iqzikowie/ wqiczelli w mowie/ y faschego pisma slowie/ wikleph prawda powie*”. (Lehler, Almanlar/ tüm uluslar/ eğer Hristiyan inancının önemine, açıklamalarına şüphe duyarsanız/ ve bütün çalışmalara/ Wycliffe size gerçeği anlatacaktır (Knoll, 2016: 537).

¹⁹¹ Söz konusu şiir günümüzde Almanya'nın Wolfenbüttel kentindeki Herzog August Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Knoll, 2009: 19).

muhtemelen de 1451 civarında hayatını kaybetmiştir. Bu olaydan bir süre sonra bilinmeyen bir şahıs, Gałka'nın '*Liber*' adlı çalışmada yer alan isminin başına şu ifadeleri eklemiştir: '*hereticus pessimus, cum disputabant cuncti*' (Herkesin düşünebileceği en kötü sapkınlık). Gałka böylelikle Hus ve nihayetinde ise Luther ile eşit duruma gelmiştir (Statuta Nec Non Liber Promotimum, 1849: 17).

3.3.2. Dominikan ve Fransiskenler

XIII. yüzyılda lâik toplumun gelişmekte olan dinî standartlara ilgi duyması ve üniversitenin yükselişinin bir sonucu olarak yeni tip din adamları ortaya çıkmıştır. Keşişler gibi dinî bir düzene mensup olan bu rahiplerin misyonları, dünyadan çekilerek manevî mükemmelliği arayan keşişlerin aksine, vaaz yoluyla halkın gelişimini sağlamaktır. Başkalarının yardımlarıyla yaşadıkları için onlara 'dilenci tarikatı' da denilmekte; bu tabire uygun olarak rahipler ise tam anlamıyla kapı kapı dolaşarak bağış talep etmektedir. Bu tarikatlara göre bir manastırın, kendi mülkiyeti hususunda özgür olmasına rağmen ödünç alınan kaynaklara ve bağışlanan erzaklara bağımlı olması gerekmektedir. Bu bağlamda Dominikan ve Fransisken olmak üzere iki ana dilenci tarikatı mevcuttur (Singman, 1999: 206-207).

Dominikan Tarikatı, kurmuş olduğu sistemle diğer dilenci tarikatlarına da öncülük etmiştir. (Central and Eastern Europe, 2009: 65). Bir katedral heyeti üyesi olan Aziz Dominik tarafından 1216'da kurulan bu tarikat, en başından beri bir rahip ve ilim teşkilâtı olmuştur. Dominikan Tarikatı yaklaşık 1210'larda Aziz Francis'in kurduğu Fransiskenler ile tezat teşkil etmektedir. Aziz Francis, İtalyan bir tüccarın oğludur ve ilk müritleri, teolojinin ayrıntılarından ziyade, kişisel dindarlıkla ilgilenen, meslekten olmayan sıradan kimselerdir. Yüzyıl ilerledikçe Fransiskenler daha büyük bir rahip unsuru edinmişler ve 1300 yılına gelindiğinde, Dominikalara benzer bir bilgelikle ün kazanmışlardır. Erkekler için '*Augustinian* ve '*Carmelite*'; kadınlar için de Aziz Francis'in bir ortağı olan Azize Clare tarafından teşkil edilen '*Zavallı Clares*' adlı teşkilâtları mevcuttur (Singman, 1999: 206-207).

XIV. yüzyılın ikinci yarısında Wrocław ve Kraków'da iki büyük Dominikan manastırı kurulmuştur. Her Dominikan manastırı aynı zamanda birer okul özelliğine sahiptir. Aralarında rekabet olan bu okullardan özellikle Kraków'da üst düzey din eğitimi verilmektedir. Dominikan rahiplerinin, düzenli din eğitiminin yapıldığı bu okullara devam mecburiyetleri mevcuttur. Manastırın yönetiminde ise dört yıllık

teoloji eğitimini tamamlamış bir öğretmen bulunmaktadır. Ayrıca okuldaki rahiplerin büyük çoğunluğunun vaaz, dua gibi dinî görevleri yerine getirebilmeleri için dinî eğitim almış olmaları gerekmektedir (Central and Eastern Europe, 2009: 65). Teoloji eğitimi, Dominikan okul sisteminin olmazsa olmazıdır. Verilen eğitim, uygun öğretmen kadrosunu yetiştirmek üzere plânlanmıştır. Ancak Dominikan manastır okulları halka değil, sadece dilencilere açıktır (Central and Eastern Europe, 2009: 75-76).

Aynı dönemde okulların eğitim sisteminde önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Fakat özellikle de, dilencilerin eğitildiği Kraków manastırında yapılması plânlanan değişimler birtakım engellerle karşılaşmıştır. Bu engellerin bilhassa ikisi büyük öneme sahiptir. Bunlardan ilki, Prag ile Kraków'daki okul için teoloji alt yapısı hazırlamakta olan akademisyenler ve Dominikanlar arasındaki gerginliğin yarattığı engellerdir. Diğer ise Alman nüfusun ağırlıklı olduğu bölgenin kuzey ve batı olarak bölünmüş olmasıdır. Çıkan anlaşmazlık XIV. yüzyılın sonunda iyice belirgin bir hale gelmiş, 1415 ve 1417 yıllarında Papa XXIII. John'un da desteğiyle ayrı bir Aşağı Almanya bölgesi kurulmasına yol açmıştır. Sonucunda ise kendi kadrosuyla yepyeni bir Dominikan manastırı teşkil edilmiştir (Central and Eastern Europe, 2009: 79).

XIII. yüzyılın ikinci yarısında Polonya'da Dominikan manastırları, dilenci elitler için bir tür 'uçan üniversite'¹⁹² özelliğine sahip olmuştur. Dominikan okulları, Aristoteles'e göre Paris'teki sanat bölümünü örnek almaktadır. Aristoteles'in bakış açısı, Paris'teki Albert Thomas Aquinas ve Bonaventura adlı dilenci profesörler tarafından uzun tartışmaların ardından kabul edilmiştir. Söz konusu profesörler, okulların modern kültür ve skolastik düşünce sisteminde önemli role sahip olmuşlardır. Tüm Hristiyan Birliği için model teşkil eden Dominikan ilâhiyat okulları, Polonya'da teolojiyi uygulayan ilk sıradaki okullardır (Central and Eastern Europe, 2009: 80).

Yaşanan değişimlere rağmen Polonya'daki katedral okulları ve üniversiteler kendi geleneksel yapılarını muhafaza etmişlerdir. Buna örnek olarak ise bu okullara üniversite düzeyindeki din eğitiminin ancak XIV. ve XV. yüzyıllarda yavaş yavaş

¹⁹² Uçan Üniversite (Flying University): Polonya'da kurulmuş, gezici olarak faaliyet gösteren üniversiteye verilen addır (Falk, 2003: 42-43).

girmesi verilebilir. Birkaç nesil boyunca sadece dilencileri kabul eden Dominikan, bazen de Fransisken okulları, devlet okullarındaki din eğitimi üstlenmiş olup; zamanla ilgilenen lâik din adamlarına da kapıları açmıştır. Tüm Papa ve rahipler için mecburi birer okul durumundaki her Dominikan ve daha önem arz etse de Fransisken binaları, aynı zamanda birer manastır ve ‘*collegium*¹⁹³’ olmuştur. Günümüzde birçok bölgede bulunan bu kurumlar, ‘*uçan üniversite*’nin izlerini ortaya koymaktadır. ‘Uçan üniversite’, Avrupa kültürü kadar Polonya kültürünün oluşumunda da önemli etkiye sahiptir (Central and Eastern Europe, 2009: 81).

3.3.3. Gündelik Yaşamda Bazı Dinî Adetler

Din, Polonyalılar için daima büyük bir önem arz etmiştir. Bunu dış dünyaya, dinlerine diğer insanlardan daha bağlı olduklarını göstermek suretiyle kendi kimliklerini tanımlamak ve ulusal bir mitoloji inşa etmek üzere kullanmışlardır. Dinin etkisi Polonyalılar üzerinde ne kadar derin ve kalıcı olursa olsun, onların yargı veya içgüdülerine, özellikle bağnaz olarak nitelendirilebilecekleri ölçüde hükmetmemiştir. XIV. ve XV. yüzyıllarda ülke nüfusunun önemli bir bölümü Hristiyan değildir. Yahudi toplumunun nüfusu, 1492’de İspanya’dan, 1496’da Portekiz’den sürüldükleri yılların ardından giderek artmıştır. Ayrıca ülkede camiler de mevcuttur. Müslüman halk, XV. yüzyılda Litvanya’ya yerleşen ve Kırım Hanlığı ilişkileri bölümünde de bahsettiğimiz üzere Polonya’nın sadık tebaası haline gelen Tatarların torunları olup; çoğu soylu sınıfına kabul edilse de, İslâm inancına bağlı kalmışlardır (Zamoyski, 1987: 75).

Jagiellon yönetimindeki Polonya ve Litvanya’da kraliyet dindarlığı, hem henüz kurulan hanedanlıkta Hristiyan katılımının yayılmasını, hem de kraliyet ailesinin rolünü pekiştirerek, popüler bir düzeyde katılım sağlamak üzere tasarlanmıştır. Kraliyet ailesinin herhangi bir üyesinin ölümü vesilesiyle yapılan sayısız cenaze konuşmalarından da dindarlıklarına dair fikir elde edilebilmektedir. Jagiellonlar’ın çeşitli kiliselere imtiyazlar vermeleri, dindar kurucular olarak faaliyetleri hakkında değerli bilgiler sağlarken, bu belgelerin giriş ifadeleri, belirli temellerin altında yatan motivasyonlarını açıklamaktadır. Hanedanlığın dinî uygulamaları, kraliyete ait on bir adetten oluşan bir dua kitabında açık şekilde yer

¹⁹³Collegium: Orta Çağ’da Avrupa’da üniversiteler tarafından açılan bir tür enstitüdür (<https://www.etymonline.com>).

almaktadır. Bu kitapların dördü XV. yüzyıla, geri kalanları ise XVI. yüzyılın ilk yarısına aittir ('*Habent sua fata libelli*'nin 4'er adedi Birleşik Krallık ve Almanya'da, 1'i Milano'da, 2'si ise Polonya'da bulunmaktadır). Söz konusu ciltlerin en eskisi, Hristiyanlık uygulamalarına ilişkin özel formüllere sahip duaların da dâhil olduğu '*Varnalı Władysław'ın Dua Kitabı*' olarak bilinen gizemli eserdir (Osu, 2006: 180-181).

Yaygın dindarlığın bir yansıması olarak beraberindeki sosyolojik imalarıyla, Meryem Ana kültü ortaçağların en önemli fenomenlerinden biri olmuştur. Polonya'da söz konusu kültürün XII. yüzyıldan itibaren büyümesi neticesinde ülke, Avrupa'daki Marian İnancı¹⁹⁴ 'nın önde gelen merkezlerinden biri haline gelmiştir. Hz. Meryem, nihayetinde '*Regina coronæ Poloniae*' (Polonya kraliçe tacı) olarak görülmeye başlanmıştır. Bu geleneğin bir parçası olarak da, daha önceki batı gelişmelerinden yola çıkan '*immaculate conception*'¹⁹⁵ kültü gelişmiş, XIV. yüzyılın ilk dönemlerinde popüler bir hale gelmiştir. Kraków üniversite geleneğinde çok sayıda profesör, bu kültü verdikleri destekle tanımlanmaktadır. Bahsi geçen konu üzerine ünlü bir vaazın yazarı olan Mateusz z Krakowa ve Mikołaj z Blonia'nın çalışmaları Polonya'da öylesine popüler olmuştur ki, 1406'dan itibaren, Hz. Meryem'in hamile kalması bayram günü addedilerek Kraków Üniversitesi takviminin bir parçası olarak kutlanmıştır (Knoll, 2016: 527-529).

Polonyalıların gündelik duaları, doğaüstü ve dünyevî şartlara karşı duygu ve davranışlarını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Kraliyetin dinî faaliyetleri ayin ile başlamakta; pazar günleri ve diğer tatillerde kral, maiyetiyle birlikte halk arasında düzenlenen seremonilere katılmaktadır. Kraliyet üyelerinin durumları ise sıradan bir vatandaşla aynıdır. Dua kitabı kullanmakta, ilâhîlere eşlik etmekte, vaazları dinlemekte ve kraliyet pozisyonuna uygun şekilde ayinlere iştirak etmektedirler (Osu, 2006: 184). Tüm özel gün veya bayramlar vesilesiyle hac, tören, ayin gibi kutlamaları

¹⁹⁴ Marian İnancı: Katolik Marian İnancı, Kutsal Bakire Meryem'in erdemlerini taklit ederek, müritlerini İsa Mesih'e yakından bağlamayı amaçlayan bir dizi ve inanç ve uygulamayı kapsamaktadır (Vayalıklarottu, 2016: VI).

¹⁹⁵ Immaculate Conception: Kelime anlamı olarak 'Meryem'in günahsız gebeliği' manasına gelmektedir. VII. yüzyılda Doğu Kilisesi'nde Meryem'in Doğuşu adı verilen bir şölen ile ortaya çıkmıştır. Batı'ya VIII. yüzyılda ulaşan, şimdiki ismini XI. yüzyılda alan bu bayram, XVIII. yüzyılda evrensel bir nitelik kazanmıştır (<http://www.franciscanmedia.org>). Konu hakkında daha geniş bilgi için ayrıca bkz. Bishop Ullathome (1855), The Immaculate Conception of the Mother of God, John Murphy & Co., Baltimore.

tebaasıyla paylaşan hükümdar, asla onlarla fiziksel temasta bulunmamaktadır. Jagiellonlar, popüler kült ve ayin geleneklerini başlatan dinî tören, tavır ve davranışların tamamına katılmış; otantik Hristiyanlığın, neredeyse büyülu bir yaşam görüşüyle karıştırıldığı ortak ayin, dua metinleri ve şarkıların bütün içeriğini de kabul etmişlerdir. Bu durum ise toplumun, sosyal statüden bağımsız olarak, önemli ölçüde sağlamlaşmasına yol açmıştır (Osu, 2006: 188).

Ayin yılı döngüsünde kral ve ailesinin, şafak vaktinden hemen önce kutladıkları Advent¹⁹⁶ Ayini gibi dinî törenlerin gerçekleşmesi için Papalık izni gerekmektedir. Noel günlerinde Jagiellonlar iki ya da üç ayine iştirak etmektedirler. Epiphany¹⁹⁷’de de kral, kraliyet onurunu simgeleyen altın sikkeler halinde zekâtlarını dağıtmaktadır. Paskalya öncesi Perhiz, daha yoğun oruç tutma, sadaka ve zekât verme sürecidir. Kral, Perhiz boyunca her gün oruç tutmakta ve vaaz dinlemek için ayinlere katılmaktadır. Kutsal Çarşamba ise kralın, Kraków’un en büyük hastanesi olan Holy Spirit’in hastalarına bol miktarda sadaka dağıttığı gündür. Kraliyet ailesi ayrıca Kutsal Perşembe¹⁹⁸, Cuma ve Cumartesi günlerinde de birtakım dinî kutlamalara katılmaktadır (Osu, 2006: 185). Kral Władysław Jagiełło ve oğlu sadece kilisede gerçekleştirilen törene katılmakla kalmamakta, her yıl şatodaki odalarında bu seremoniyi sürdürmektedirler. Bunun için on iki fakir erkeğin önünde diz çökerek onların ayaklarını öpmekte, masaya bizzat servis yapmakta ve her birine 12 Grosz vererek, yeni giysiler temin etmektedirler. Bahsedilen bu adet genelde, diğer Avrupa monarşilerine paralel bir şekilde Polonya sarayında da yerleşmiştir (Osu, 2006: 186).

Ülkede öne çıkan dinî konulardan biri de hac meselesi olmuştur. Zira Orta Çağ’da Roma’yı ziyaret etmeksizin hacı olabilen Polonyalıların (Szybmorski, 2017: 399), Jagiellon Hanedanlığının başlangıcıyla birlikte hac ibadetleri sıklaşmıştır. Mayıs ve Eylül aylarındaki Aziz Stanisław festivalleri kapsamında Wawel Katedrali’nden

¹⁹⁶ Advent: Hristiyanların Hz. İsa’nın doğumunu bekledikleri döneme verilen addır (etymonline.com).

¹⁹⁷ Epiphany: Hz. İsa’nın doğumundan on iki gün sonra kutlanmasına atfen On İkinci Gün Bayramı olarak da anılmaktadır. Kutlamaların nedenine dair Hristiyan mezhepleri arasında farklılıklar bulunmaktadır (Keble, 1875: 307).

¹⁹⁸ Kutsal Perşembe: Paskalya’dan önceki perşembe günüdür. Kanonik İncil’de açıklandığı üzere Hz. İsa’nın Havarileriyle Ayak Yıkama (Maundy) ve Son Akşam Yemeği ile ifade edilmektedir. ‘Maundy’, Hz. İsa’nın “Size yeni bir emir veriyorum” sözlerini yansıtan, Latince ‘mandatum’ veya emir kelimesinden gelmektedir. Her zaman 19 Mart-22 Nisan tarihleri arasına denk gelmekte, ancak takvim çeşidinin milâdî ya da jülyen olmasına göre değişiklik göstermektedir (Doğu Kiliseleri jülyen takvimi kullanmaktadır) (Ramshaw, 2004: 35).

Skatka'daki kiliseye hac ziyaretleri gerçekleştirilmiş; her cuma günü ise Polonya'nın bu koruyucu azizi onuruna söz konusu ziyaretler sürdürülmüştür. Böylelikle, Polonya krallarının XV. yüzyıldan itibaren taç giyme törenlerinin kalıtsal bir unsuru haline gelen pişmanlık haccı süreklilik kazanmıştır. Söz konusu hac, krallığın, mezarı gerçek bir '*ara patriæ*' (ülkenin mihrabı) haline gelen azizin koruyuculuğu altında bulunduğu da bir işareti niteliğindedir (Osu, 2006: 187).

Tıpkı Roma bazilikalarında olduğu gibi hoşgörü bahşedilen seçilmiş Polonya kiliselerinin cemaatleri de bağışlanabilmektedir. 1300 yılında Papa VIII. Boniface tarafından bu doğrultuda yayınlanan bildiriye göre Roma bazilikalarını ziyaret edenlerin günahları affedilmektedir (farklı kentlerden gelenlerin 15 defa, Romalıların ise 30 defa gitmeleri yeterliydi). Bu, Katolik Kilisesi inançları uyarınca her ellinci yılda günahların ve evrensel affın özel bir dönemi olarak addedilmektedir Yüzyılda bir gelmesi gereken söz konusu sürenin önce 50, ardından da 33 yıla indirilmesi ve nihayetinde kutsal yılların 25'şer yıllık aralıklarla olması kararlaştırılmıştır. Sözü edilen 'genel af', Polonya'da ilk kez XIV. yüzyılın sonlarında uygulanmaya başlanmıştır. Papa IX. Boniface, Kraliçe Jadwiga'nın ricası üzerine 16 Ekim 1391 günü, 1 Haziran-30 Eylül tarihleri aralığında Kraków kiliselerini on beş gün süresince ziyaret edenlere bir af yıldönümü duyurusunda bulunmuştur. Sağlık durumunun kötü olması nedeniyle bu görevi tamamlayamayanlar ise özel itirafçıların belirlediği koşullarda yıldönümü affından yararlanabilmektedir. Polonya Krallığı ve Litvanya Büyük Dukalığı'nın faydalandığı bir diğer af hakkı ise 1450 yılında uygulanmıştır. Kral IV. Kazimierz, Papa'ya, tebaasının kutsal yılda Roma'ya gitmeden aftan yararlanıp yararlanamayacağını sormuş; bu ricasını mazur gösterebilmek amacıyla da Tatar ve pagan saldırılarını sunmuştur (Szymborski, 2017: 400-401). Papa V. Nicholas ise 7 Aralık 1450 günü yayınladığı bildirisinde kralın söz konusu ricasını kabul ettiğini duyurmuştur. Böylelikle insanlar Roma'ya gitmek yerine, Gniezno, Lwów, Kraków ya da Wilno'daki katedralleri üç gün boyunca aralıksız olarak ziyaret edecek ve ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunacaklardır. Kiliselerdeki yardım kutularına, Roma'ya gitmiş olmaları halinde on beş gün süresince harcayacakları miktarın yarısını koyacaklar ve bu paralar Papa tarafından pay edilecektir. Yarısı, Tatarlara karşı ülke savunmasında; dörtte biri, Hristiyanlığı seçen genç kızlara, geriye kalanı ise Roma bazilikalarının yenilenmesi için kullanılacaktır. Bahsettiğimiz bu Papalık bildirisinin ardından Papa V. Nicholas, Kral IV. Kazimierz'in talebi

doğrultusunda bir bildiri daha yayınlamıştır. 7 Aralık'ta yayınlanan bildiriye benzer şekilde Papa bu kez 'af yıldönümünün' tarihini değiştirmiştir. Ayrıca Roma seyahatinin yarı masrafı olarak belirlenen yardım miktarı da dörtte bire indirilmiştir (Szymborski, 2017: 402). 11 Kasım 1475 tarihli kutsal yılda Papa IV. Sixtus ise Gniezno, Lwów, Kraków ve Wilno'daki katedralleri ziyaret ederek, yardımda bulunan Polonya ve Litvanya'yı Roma'ya gitmekten muaf tutulmuştur. Tıpkı 1475 yılında olduğu gibi 1500 yılındaki af hakkı döneminde de Roma'ya gitmeden hacı olabilme imtiyazına sahip olma hakkı sürdürülmüştür (Szymborski, 2017: 403).

Orta Çağ'da tüm Avrupa'da olduğu üzere Polonya'da da din en önemli unsur olmuştur. Din eksenli kıtada, siyasetten kültürel yaşama varıncaya değin hemen hemen her alanda bunun yansımaları görülmüştür. Polonya'nın paganizmden vazgeçerek Hristiyanlığı, daha da mühimi Katolikliği tercih etmesinin, ülke tarihi açısından değerlendirildiğinde bir dönüm noktası teşkil ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira X. yüzyılın sonundan itibaren gündelik yaşamda halk arasındaki birtakım dinî adetlerin yanı sıra kraliyette var olan gelenekler ve hassasiyet, bu konuya verilen önemi açıkça ortaya koymaktadır. 1364 yılında kurulan üniversitede ilk kürsülerden birinin teoloji alanında oluşu ise bunun bir diğer göstergesi niteliğini taşımaktadır. Polonya'da din, yukarıda da bahsedildiği üzere gündelik hayatta pek çok konuda etkili olmuştur. Bunlardan en önlemleri ise hiç kuşkusuz ki ilginç bazı ritüellerin sürdürüldüğü gerek halk arasında, gerekse kraliyette gerçekleştirilen evliliklerin yanı sıra cenaze ve vaftiz törenleridir.

3.4. Evlilikler ve Törenler

XIV. ve XV. yüzyılların öne çıkan sosyo-kültürel hususları arasında halk ve kraliyette gerçekleştirilen evliliklerin yanı sıra kraliyet törenleri bulunmaktadır. Evliliklerin kapsamında çeyizin hazırlanmasından, düğün merasimlerine, anlaşmazlık ve boşanmalara; kraliyete ait törenlerin kapsamında ise taç giymeden, isim koyma ve cenaze törenlerine kadar çeşitli gelenek ve görenekler ön plâna çıkmaktadır.

3.4.1. Halk Arasındaki Evlilikler

Orta Çağ'da Polonya'da köylü ve kentli çalışan kesimin evlilik yaşı erkekler için yirmili yaşların sonu iken, kadınlar için başı olmuştur. Bunun sebebi, hem giysilerini kendi elleriyle hazırlayıp işleyecek, hem de kilisede damada eşlik edebilecek kadar olgunlaşmalarını beklemektir. Kadınlar için geçerli olan bu yaş, sosyal statüye bağlı

olarak düşebilmektedir. Zengin şehirli aileler arasında kadınlar için evlilik yaşı genellikle onlu yaşların sonları olup, erkekler için büyük farklılıklar göstermektedir. Aristokraside ise kadınlar için onlu yaşların ortalarının, erkekler için de yirmili yaşların başlarının evlilik çağı şeklinde değerlendirildiği anlaşılmaktadır (Singman, 1999: 31).

Orta Çağ döneminde evlilik ekonomik, dinî ve bölgesel unsurlara bağlı olan karmaşık bir durumdur. Toplumun her düzeyinde büyük bir ekonomik taahhütü içermektedir. Her iki tarafın da birliğin olası maddî sonuçlarını dikkatlice değerlendirmesi beklenmektedir. Erkekler evin tüm ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüyken, kadınlar ise ekonomik anlamda umutlarını karşılayabilecek birer eş seçme arzusunda olmuşlardır. Erkekler için ekonomik kriter, mensubu bulundukları sınıfla doğrudan bağlantılıdır. Sıradan halk arasındaki evliliklerde kadınlar, finansal açıdan eşlerine yardımcı olmaya gayret ederlerken; üst sınıf kadınları ise pek çalışmamış, sadece çeyiz olarak ailelerinden mülk, toprak ya da para getirmişlerdir. Oğullarına eş arayan babalar, kızların güzelliklerinden ziyade, yaşlarının olgun, vücut yapılarının sağlam ve iyi bir ahlâka sahip olmalarına dikkat etmişlerdir (Singman, 1999: 32).

Polonya’da ilginç evlilik ritüelleri mevcut olup, pagan dönemlere ait olan bu ritüeller XIV. ve XV. yüzyıllar boyunca da sürdürülmüştür. Örneğin üç kez ateşten atlayan gelinin, ayakları yıkanmakta; ardından ise bu su evdeki yatak ve eşyalara serpilmektedir. Daha sonra bal sürülerek ağzı kutsanan gelinin, duvağıyla gözleri bağlanarak, kapıya doğru yönlendirilmektedir. Kapının önüne gelen gelin, sağ ayağıyla kapıyı iterek açmakta; bolluk ve bereket için ise evin tüm kapılarına buğday, arpa, yulaf, çavdar, haşhaş, fasulye serpilmektedir. Ayrıca gece olduğunda saçları kesilen gelinin başına çiçekli beyaz bir başlık takılmakta ve gelin, bu başlığı erkek çocuk doğurana kadar kullanmaktadır (Daily Life, 2009: 24).

3.4.2. Yahudilerin Evlilikleri

Kendi din, gelenek ve kültürlerini muhafaza eden Yahudilerin, Hristiyanlar ile evlenmeleri yasak olduğu gibi söz konusu yasak, Hristiyan çoğunluk tarafından da karşılık bulmuştur. Hristiyanlara göre kendi inançları dışından olan bir kimseyle yapılan evlilikler geçersizdir. Evliliğin geçerli sayılabilmesi ise ancak farklı dine

mensup tarafın Hristiyanlığı kabulü ile gerçekleşmektedir (Central and Eastern Europe, 2009: 82).

Bu tür kavramlar Polonya'ya kilise hukukunun yayılmasıyla birlikte ulaşmaya başlamıştır. Yahudilerle ilişkileri sınırlandıran en eski düzenlemelere, 1267 yılında Papalık elçisi Guido'nun liderliğindeki eyalet kilise meclisi anlaşmasında rastlanmaktadır. Bu düzenlemeler, Hristiyan ve Yahudiler arasındaki günlük iletişim özgürlüğünü sınırlayan evrensel kilise mevzuatından alınan çeşitli hükümler arasında yer almaktadır. Bu kapsamda Yahudilerle birlikte yemek, içmek, onlardan yiyecek satın almak, düğün ve eğlencelerine katılmak yasaklanan faaliyetlerden sadece birkaçıdır. Ayrıca beraber yemek dahi yemeyen, dans etmeyen bu insanların birlikte savaşımları ise asla düşünülemez bir durumdur. Karma evlilik yasağı, bölgelerin hiçbir yerinde açık şekilde ifade edilmemişse de, diğer hükümler ışığında gerçeğin bir parçası olmuştur. 1267 yılında onaylanarak yerel kilise hukukuna giren bahsi geçen yasalar, 1420 yılında Kalisz ve Wieluń'daki, Başpiskopos Nicholas Trąba'nın başkanlığında düzenlenen kilise meclisinde de hiçbir değişime uğramadan kabul edilmiştir (Central and Eastern, 2009: 83). Bu ifade doğrultusunda, her ne kadar Yahudi karşıtı normların kalıcılığından söz edebilirsek de; öte yandan bunların tekrarına duyulan ihtiyaç, uygulamaları noktasında kesinlikle dikkate alınmadıkları anlamına da gelebilmektedir.

3.4.3. Anlaşmazlık ve Boşanmalar

Polonya'daki mahkeme kayıtlarına göre Orta Çağ toplumunun hemen her tabakasından gelen aile içi şiddet davalarına sıklıkla rastlanmaktadır. Kentli, soylu, tüccar, terzi gibi farklı gruplardan gelen şikâyetlerin yer aldığı bu kayıtlarda, söz konusu kişiler hakkında detaylı bilgiler bulunmadığı için ne yazık ki, ağırlıklı olarak hangi sınıfın başvuru yaptığı bilinmemektedir. Aziz Paul, Efeslilere yazmış olduğu mektubunda kadınların eşlerine tâbi olmalarını isterken, erkeklere de eşlerini sevmelerini salık vermiştir (İncil, 1991: 410-411). Bu noktada, atalarından gelen geleneklerine ilâveten Polonya'nın değişken politik yapısı da etkili olmuştur (Brożyna, 2003: 300).

Evliliklerdeki anlaşmazlıklara dair şikâyetlerin yüzde 10'undan daha azı şiddet nedeniyle gerçekleşirken, boşanma hususunda ise mahkemelerin ağırlıklı olarak dikkate aldıkları nokta, daima eşler arası uygulanan şiddet olmuştur

(Koczerska, 1975: 302-303). Kilisenin duruşu her ne kadar erkeklerden yana gibi görünse de, Papa III. Alexander'ın (1159-1181) ve Papa III. Innocenty (Innocentius)'nin (1198-1216) '*Literas tuas*' adlı fermanları uyarınca, eşleri tarafından şiddete maruz kalan kadınlara evlerini terk etme hakkı dahi sağlanmıştır. Ayrıca XV. yüzyılda kadınlar yine ön plânda tutulmuş; erkeklerin, eşleri tarafından aldatıldıklarını ifade etmelerine karşılık, kadınlara eşlerini mahkemeye verme hakkı tanınmıştır (Koczerska, 1975: 301). Gördükleri kötü muamelelerden şikâyetçi olanlar yalnızca kadınlar değildir. Erkeklerin de eşleri tarafından zehirlenerek öldürölme tehlikelerine ilişkin şikâyetleri mevcuttur. Zira kadınlar için kocalarına zarar vermenin en uygun yollarından biri zehirleme ve büyü olmuştur (Koczerska, 1975: 304).

Mahkeme belgelerine göre bazı evliliklere ilişkin olarak manevî şiddetten dolayı şikâyetler de bulunmaktadır. Ancak bu hiçbir zaman tek başına olmayıp, genellikle fiziksel şiddeti de ihtiva etmektedir. Bu türdeki davalara toplumun her tabakasında rastlansa da, soylular arasında daha fazladır. Araştırmacı Koczerska'ya göre soylu sınıfa mensup kadınların, eşlerini metresleri olduğu için suçlamalarının yanı sıra ailelerinin geçimini temin etmediklerinden ötürü de şikâyet ettiklerine ilişkin belgeler mevcuttur (Koczerska, 1975: 76).

Sonuç itibarıyla Orta Çağ'da mahkemelere taşınan aile içi anlaşmazlıkların başında manevî ve fiziksel şiddet yer almaktadır. Bu hususta özellikle kilise, erkeklerden taraf bir duruş sergiliyormuş gibi algılansa da, kadınlara da eşit haklar tanındığı görölmektedir.

3.4.4. Kraliyet Evlilikleri

Orta Çağ'ın ilk dönemlerinde yapılan kraliyet evliliklerinin bir amacı da Hristiyanlığı sürdürebilmek olmuştur. Hristiyan bir prenses ile pagan bir prensin, önce kendisinin daha sonra tüm ülkesinin vaftiz olması şartıyla gerçekleşen evliliklerine çok sık rastlanmaktadır. Bunun en önde gelen örnekleri ise Polonyalı I. Mieszko'nun (967), Macar I. Stefan'ın (1000) ve de Litvanyalı Jagiełło'nun (1385) yapmış oldukları evliliklerdir (Sedlar, 1994: 35). Kraliyet evlilikleri, Avrupa krallıklarına dâhil olmak için bir kan birliğı oluşturmalarının yanı sıra sembol, resim ve mitlerle yönetici aileye, onun meşruiyetini vurgulayan bir karakter kazandırmayı da kapsamaktadır. Hanedanlığın sürekliliğinin arz edilmesi, kolektif ve bireysel bir

benlik duygusunun gelişimi olan hanedan kimliğiyle sonuçlanmıştır (Kosior, 2019: 27).

Finansal konular daima bu birlikteliklerin temelini teşkil etmiştir. Kısaca ifade edecek olursak esas amaç kraliyet sarayları arasındaki para alışverişini bir anlaşmayla düzenlemek olmuştur (Kosior, 2019: 32). Çeşitli siyasî menfaatler doğrultusunda gerçekleştirilen kraliyet düğünleri, bütün Avrupa'yı kapsayan tarihsel, kalıtsal iddia ve ittifaklar ağını sürdüren hanedanlık olgusunun nihaî ifadesi niteliğini taşımaktadır. Bu husustaki en önemli etkenlerden biri olan kraliçeler ise yürütülen siyasetlerin tam kalbinde yer almışlardır. Kraliçenin bir saraydan diğer krallığın sarayına geçmesi esnasındaki mektuplar, evlilik sözleşmeleri, çeyiz listeleri gibi saraylar arasındaki resmî formalitelerin tümü Avrupa kraliyet kültürüne aittir. Ayrıca bu durum, ailenin bütçesini düzenleyen ve başında bulunan kişilerin imzalarına da ihtiyaç duyulduğu anlamına gelmektedir (Kosior, 2019: 23, 33).

3.4.4.1. Evlilik Sözleşmesi ve Çeyiz

Öncelikli olarak finansal yönleri açısından değerlendirilseler de, evlilik sözleşmeleri Avrupa'nın yönetici ailelerinin ilişkilerini temsil etmesiyle ve hanedanlıklar arası konumlandırmanın formülize edilmesiyle hanedanlık kimliğini bir açıklama ve yapılandırma uygulamasıdır (Kosior, 2019: 36).

Bir kraliyet ağı oluşturan ya da bu ağı yenileyen evlilik sözleşmeleri, dikkatli şekilde her iki tarafın da çıkarları doğrultusunda hazırlanmakta ve ilk olarak söz konusu evlilikler için görüşmeleri yürüten elçilerin imzaları alınmaktadır. Aslına bakılacak olursa bu sözleşmeler karı ve kocadan ziyade, onların koruyucuları tarafından gerçekleştirilmektedir (Kosior, 2019: 31). Sözleşme metni tamamıyla finansal kaygılara odaklanırken, titizlikle ayarlanmış dil ise altında yatan romantik duyguları ortaya çıkarmaktadır. Kimi durumlarda, yapılan eşleştirmeden memnun kalmayan kraliçenin annesinin üzüntüsü, evliliğin Tanrı'nın adına gerçekleştirildiğine inanılmasından ötürü bir anlam ifade etmemektedir. Ayrıca bu karar çiftin de elinde değildir. Peri masalını andıran mutlu son, sözleşmenin imzalandığı, geleneksel olarak romantik baladlar eşliğinde kutlanan popüler bir bayram olan 'Sevgililer Günü' ile güçlendirilmektedir (Kosior, 2019: 35).

Evliliklerde hazırlanan çeyiz evrensel bir husustur. Yapılan sözleşmelerdeki diğer önemli maddeyi ise çeyizlerin kralın sarayına ulaştırılması teşkil etmektedir

(Kosior, 2019: 33). Hanedanlıklar arasında yapılan evliliklerin siyasî ve maddî yapıları nedeniyle Avrupa kraliyetlerinin karşılıklı olarak finansal değişime dâhil olmaları gerekmiştir. Sözleşmedeki hükümler her nasıl olursa olsun, kadınlar mali konularda daima eşlerinin iyi niyetine tâbi olmuşlardır. Ayrıca sözleşmelerde çeyiz hususunda da mutlaka bir önlem alınmış olup; kraliçenin ölümü halinde çeyizleri, kraliyet evliliklerinin devlet doğasını vurgulamak suretiyle krallığa intikal ettirilmiştir (Kosior, 2019: 34).

Gelinin çeyizi onun finansal değerini, hanedan kimliğini ve ailesinin bu konudaki hassasiyetini ortaya koymaktadır. Ayrıca çeyizler, bir yönüyle de Avrupa'daki kraliyet sarayları arasındaki ilişkileri ve birden çok hanedanlık kimliğine sahip olmanın getirdiği zorlukları da ifade etmektedir (Kosior, 2019: 39). Çeyizlerin muhteviyatının belirlenmesi hususundaki eksiklikler saraylar arasında gerilime neden olmaktadır. Bu konuda biri gelinin kendi sarayında, diğeri ise eşinin sarayında olmak üzere iki adet liste hazırlanmaktadır. Habsburg ve Jagiellon saraylarının arasındaki rekabet, Polonyalı bir yazarın 'basit, eski ve beceriksizce yapılmış' olarak nitelendirdiği iki eşya taşıma arabasını görmezden gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Ayrıca Habsburg sarayındaki duvar halıları için kullandığı 'garip tablolarla süslenmiş' ifadesi ise saraylar arasındaki kültürel farklılıkları açıkça ifade etmektedir (Kosior, 2019: 40).

Çeyizler, kraliyet kadınlarının hanedan kimliklerinin karmaşık ve çok yönlü olduğunu göstermektedir. Aslına bakılacak olursa tarihçiler çeyizlere pek de bu açıdan bakmamışlar, daha ziyade dönemin moda ve siyasî analizi doğrultusunda ele almışlardır. Kraliyet düğün törenlerinin işlevini yansıtan çeyizlerin, kişisel bir yönü bulunmakta ve büyük ölçekli politikaların ardındaki hassasiyeti açığa çıkarmaktadır (Kosior, 2019: 41).

3.4.4.2. Düğün ve Taç Giyme Törenleri

Polonya gerçekleştirdiği hanedanlık arası evlilikler sayesinde diğer ülkelerle geniş kapsamlı ilişkiler kurmuştur (Kosior, 2019: 16). Gerçekleştirilen düğünler ülkeler arasındaki münasebetlerin ne denli sağlıklı ve güçlü olduğunu sergilemek için çok uygun ortamlar olmuştur (Kosior, 2019: 49). Jagiellonlar, Rönesans ile birlikte maddî kültür anlamında İtalyan etkisinde kalırken, bayramlarında da sıklıkla kırmızı, beyaz ve yeşil renklere yer vermişlerdir (Kosior, 2019: 53). Jagiellon Üniversitesi profesörlerinden XIV. yüzyıl yazarı ve Kraliçe Jadwiga'nın güvenini kazanmış olan

diplomat Jan Szczelena'ya göre evliliklerde sevecen aşkı sembolize eden yeşil renk, kraliyet düğünlerinin doğasını ortaya koymaktadır (Kosior, 2019: 54). Bu noktadan hareketle Jagiellonlar'ın çok yönlü ve renklerin anlamları üzerinde hassas olduklarını ifade edebiliriz.

Kraliyet gelinlerinin geçtikleri şehirler, özellikle de yapılan yeni ittifaktan en çok etkilenenler tarafından kabul edilmeleri alışıldık bir durumdur. Gelin henüz krallığın sınırlarındayken, damat ise çoktan seremoninin cereyan edeceği mekâna ayak basmış olmaktadır. Polonya kraliyet düğünlerinde, ilk buluşulacak ve düğün töreninin yapılacağı mekân gelenekler doğrultusunda önceden belirlenmekte; evlilik ve taç giyme törenleri bir arada aynı ayinde gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle de Polonya'daki kraliyet düğünleri XIV. yüzyıldan itibaren Kraków'da düzenlenmiştir (Kosior, 2019: 30).

Kraliçenin, kutlamaların beraberinde yapılan taç giyme töreni, aylar hatta yıllar süren titiz plân ve görüşmelerin neticesi olup; bu törenle birlikte kral, eşini resmî olarak ülkesinin siyasî yapılarına entegre etmektedir. Ancak kraliyet düğünleri, çeşitli siyasî çıkar ve bağlantıları barındırmak, sergilemek yoluyla meşruiyet iddiasında bulunurken, bir eşin taç giyme töreni ise Avrupa Hristiyan ritüelinden kaynaklanan meşruiyetin yenilenmesi anlamını taşımaktadır. Bir prensesin ilâhî bir müdahaleyle kraliçeye dönüşmesi, mitsel bir başkalaşmaya (metamorfoza) benzetilmektedir (Kosior, 2019: 62). Retorik ve siyasî çerçevede kraliçelerin birer eş oldukları ve taç giyme töreninin kökenleri hususunda yapılan detaylı araştırma, sadece kraliyet törenini derinlemesine anlamamıza yol açmaz; bunun yanında kraliçenin, eşinin yanında devlet nezdinde sahip olduğu yeni rolünü de kavramamızı sağlar. Bu rol sembolik, önemsiz ya da siyasî anlamda tarafsızlık değildir. Zira kraliçelerin sonraki kraliyet nesilleri için birer vekil, danışman ve eğitimci oldukları inkâr edilemez bir gerçektir. Onların tüm bu rolleri ise taç giyme törenlerinde kutsanmaktadır (Kosior, 2019: 63).

Polonya'da 1320 yılından itibaren taç giyme törenleri, Hristiyanlığın kabulünün (966) hemen ardından 1000 yılında Kraków'da inşa edilen Wawel Katedrali'nde gerçekleştirilmiştir. Hazırlıkların tamamlanabilmesi için törenden üç gün evvel Kraków'a gelen kraliçe, törenin yapılacağı günün sabahında soylular ve elçilerden oluşan bir kabile eşliğinde Wawel Katedrali'ne doğru yola çıkmaktadır.

Şayet çift, erkeğin kral ilân edilmesinden hemen önce evlenmişse, kraliçelik töreni de Polonya geleneklerine göre hızlı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. İki ülke arasındaki münasebetlerin yerel soylulara, yabancı müttefiklere ve kraliyete sergilenmesi açısından düğün alayının geçit töreni, büyük bir önem arz etmektedir. Ayrıca Merkezî ve Doğu Avrupa'daki karmaşık coğrafi durumun da bir yansıması olan düğün alayı, aynı zamanda gelinin evlilik hayatını etkileyen, saraya özgü karmaşık ilişkileri de yansıtmaktadır. Kraliçe adayı Wawel Katedrali'ne girdiğinde tören için gerekli olan her şey hazırlanmış bir halde olmakta; kraliçenin taç ve asasının yanı sıra kralın, kiliseye getirilen kıyafetleri de ana mihrap üzerinde yer almaktadır. Tüm bunlara ilâveten, kraliçenin taç giyme merasiminin ayrılmaz parçası olan bir çift alyans, kutsal yağ ve bu yağı vücuduna tatbik etmek üzere bir miktar da ipek kumaş bulundurulmaktadır. Nihayet eşiyile birlikte Wawel Katedrali'ne giren ve evlilik merasimi boyunca onunla beraber kürsüde oturan kraliçeye, merasimin sonrasında ise mihraba kadar iki papaz eşlik etmektedir. Törenin bu aşamasında, mihrabın önüne diz çöker vaziyetteki kraliçenin, tacı giydirilip asası sunulmadan önce, bereketini sembolize etmek amacıyla göğüs bölgesi kutsal yağ ile yağlanmaktadır. Hatta bunun gücünü arttırmak adına, bekâretinin bir simgesi olan açık haldeki saçları iki evli kadın tarafından örülmektedir. Bu ritüelin ardından, diz çökmüş haldeki kraliçe pozisyonunu muhafaza ederek taç giyme safhasını beklemektedir. Sahip olduğu taç ve asası, kraliçenin yeni statü ve rolünü sembolize ederken; tören esnasında gerçekleştirilen ritüeller ise eşinin siyaseti kapsamında önemli bir bileşen olduğunu ortaya koymaktadır. Törenin bitiminde başpiskoposa kral ve kraliçe tarafından, doğabilecek anlaşmazlıkları çözmede yardımcı olması için sembolik olarak bir miktar da altın sunulmaktadır (Kosior, 2019: 67-91).

İdeolojik işlevine sürekli bir ilginin mevcut olduğu taç giyme törenleri, Polonya'da büyük önem arz etmektedir. Kraliyet evlilik törenleri sayesinde kurulan aile bağları sözleşmeler, hediyeler, para ve toprak alınıp verilmesiyle oluşturulmakta; sembolik ritüeller vasıtasıyla da pekiştirilmektedir. Ancak her ne yapılsa yapılsın, çiftin çocuk sahibi olamaması, söz konusu bağın kısa süreli olmasına sebebiyet vermektedir. Yaygın bir düşünceye göre kraliçenin kız çocuk sahibi olması doğurganlık ve bereketini; erkek çocuk sahibi olması ise kraliçe olarak pozisyonunu sağlamlaştırması anlamına gelmektedir.

3.4.5. Kraliyet Törenleri

3.4.5.1. Krallık ve Kral İlân Edilme Törenleri

Tahta çıkacak varis için yapılan hazırlıklar çok çeşitlidir. Latin Batı’da yaşça en büyük olan prensin okuma yazma bilmesine bakılmaksızın, temel olarak savaş sanatı hakkında yetiştirilmesine önem verilmektedir. Kilise kariyeri beklentisinde olan en genç prens ise edebî eğitim almaktadır. Okuma yazma, resmî görevli ve din adamları için şart koşulduğundan beri cahil krala pek rastlanmasa da, prensler için gerekli görülmüştür. Ancak Polonya Kralı IV. Kazimierz Jagiellończyk gibi krallık varislerinin zaman zaman kasıtlı olarak cahil bırakıldığı durumlarla da karşılaşmaktadır. Bunun nedeni ise kraliyet sarayını kontrol altında tutabilme amacıyla olan soyluların, bunu cahil bir kral yönetiminde çok daha kolay gerçekleştirebilecekleri düşüncesi olmuştur (Sedlar, 1994: 54).

Polonyalılar her zaman seçim hakkı olmasına karşın, krallığın babadan oğula veya miras yoluyla en yakın akrabaya geçmesi eğiliminde olmuşlardır. Bu uygulamanın sürdürülmesi, Polonya tacının kalıtsal bir duruma dönüşmesi sonucunu doğurmuştur. Zira o dönemlerde Polonya kendi başına bir çocuk krala yasal olarak itaat edecek bir ağırlığa sahip değildir (Rousseau, 2005: 200). XIV. yüzyıl sonlarına doğru Polonya’da kral ailesinin soyu tükendiğinden, kral unvanı yarı seçilir bir hale gelmiş ve yabancı rakipler arasında kavga konusu olmuştur. Bundan faydalanan büyük şahsiyetler yeni kralı, tahta çıkmadan önce kendilerine birçok konuda imtiyaz sağlaması hususunda yemin etmeye mecbur tutmuşlardır (Seignobos, 1960: 177).

Polonya tahtına çıkabilecek erkek varis olmadığında, kadınlar da zaman zaman kendi başlarına kraliçe olarak başarı göstermişlerdir. Ancak bu, oldukça sıra dışı bir durumdur. 1370 yılında ardında bir varis bırakmadan ölen III. Kazimierz, yerine yeğeni Macar Kralı Ludwik Węgierski’nin geçmesini vasiyet etmiştir. Tahtta kaldığı 12 yılın sonrasında, oğlu olmayan Węgierski’nin yerine Polonya tahtına kızı Jadwiga oturmuştur. Jadwiga bu alandaki ilk ve tek örnek değildir. Zira 1100 ile 1500 yılları arasında Polonya’nın yanı sıra Avrupa’daki pek çok ülke tahtına bir düzineden fazla kadının haleflik ettiği bilinmektedir. İncelendiğinde, kraliçelerin çoğunun henüz küçük kızlar oldukları görülmektedir. Bunun en önemli nedeninin ise soyluların, kraliçenin ilerdeki eşinin yanında mevki edinebilme arzuları olduğu açıkça anlaşılmaktadır (Bardsley, 2007: 200).

Polonya'daki taç giyme seremonisi özenli, eski ve gelenekselleşmiş olup, kraliyetin sihirli doğasını yansıtmaktadır. Bu kutsama töreninin arifesinde kral hızlı olmak; zekât vermek; günah çıkartmak ve kraliyet şatosundan, Kraków'daki Aziz Stanisław Kilisesine kadar yürüyerek hacı olmak zorundadır. Ayrıca sıradanlıktan kutsallığa geçiş olan bu faaliyet zarfında sadece vücudu hareket etmeli, asla konuşmamalıdır. Kralın, kutsanmadan önce ikametgâhından kutsal mekâna kadar yürümeyi seçtiği bu ritüel, taç giyme töreninden sonraki gün at sırtında şehre girişiyle tezat oluşturabilmektedir. Taç giyme öncesinde bir tevazu ve huzur davranışı olan bu görüntüler halka açıktır. Halk ayinlere katılabilmekte ve kralın taç giymesi esnasında onunla karşı karşıya bulunabilmektedir. Ancak diğer bazı seremoniler, tıpkı Reims ya da Westminster'daki örneklerinde olduğu üzere sınırlı sayıda katılımcıyla gerçekleştirilip, sadece elit tabakadan seçilenlerin törenin düzenlendiği katedrale girebilmelerine müsaade edilmektedir.

Törenden bir gece önce kralın dinlenmiş olması, ertesi sabahki ritüelleri için büyük öneme sahiptir. Söz konusu ritüeller kapsamında ise Pazar sabahı katedralden ayrılan tören alayı, kralın yatak odasında kral tarafından karşılanmaktadır. Sandaletleri, eldivenleri, papaz cüppesi ve şalıyla piskoposluk kıyafetleri içindeki krala yaklaşan başpiskopos, kralın üzerine kutsal su serpmekte ve bir tütsü yakmaktadır. Ardından ise kralın kalkmasına yardımcı olarak, dualar okumaktadır. Ancak okunan bu dualar sesli olmayıp, mimik ve jestler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Şatodan katedrale doğru ilerleyen törenin devamında iki piskopos tarafından taşınan yastık ya da yaldızlı bir tepside bulunan kraliyet asası ve kılıç gibi krallık sembolleri, kralın henüz güç kazanmadığının birer simgesi durumundadır. Herhangi bir sözlü açıklamaya gereksinimi olmayan bu temel prensipler ise basit ve oldukça etkilidir. Öte yandan, tüm diğer merasimler gibi taç giyme töreninin de sahne ve seyircilere gereksinimi vardır. Zira sahnedeki kutsal gücün kaynağı din adamları, siyasî gücün kaynağı ise lordlar ve seyircilerden müteşekkildir (Coronations, Medieval, 1990: 157).

Kilisedeki kraliyet nişanları mihrap üzerinde bulunmaktadır. Kral ise mihrabın yanında, katedralin tam ortasında alçak bir sandalyede oturmaktadır. Törenin ilk aşaması, Kraków'un her yerinde olduğu üzere ilâhîler aracılığıyla sözlü olarak edilen kraliyet yeminidir. Başpiskopos tarafından yöneltilen sorulara kral cevap ve taahhüt vermekte; söyledikleri de halk ve din adamları tarafından üç defa sesli bir

şekilde onaylanmaktadır. İzleyicileri etkilemek için çok iyi hazırlanmış olan bu koreografıyı, mihrabın önünde diz çökmüş haldeki kralı kutsayan üç piskopos yönetmektedir. Bir sonraki aşama ise seremoninin doruk noktasını teşkil etmektedir. Bu aşama, üzerlerine tutulan bir örtü eşliğinde ellerindeki kutsal yağ dolu büyük altın kadehleri taşıyan iki başrahibin kilisenin diğer yanına gitmeleriyle başlamaktadır. Bunun önemi kullanılan malzemelerin ve davranışların adeta sihirli oluşundan ileri gelmektedir. Başpiskopos sağ elini kaldırarak kralın baş, omuz, kol ve göğsünü kutsamaktadır. Modern dönemlerde bu kutsama sağ el, sağ kol ve omuzlarla sınırlandırılmışsa da, seremoninin kutsal yapısı muhafaza edilmektedir. Taçlandırma esnasında ise tam bir sessizlik hâkim olmakta, mimiklerle dahi hareket edilmemektedir. Bu suretle, din adamı olmayan şahsın, mesh edilerek kutsal bir kimliğe dönüştüğü anın, toplu bir hayal gücü yaratması arzulanmaktadır (Coronations, Medieval, 1990: 158).

Üçüncü aşama olan kraliyet gücünün amblem töreni, mektup ve İncil arasında gerçekleştirilmektedir. Polonya taç giyme törenlerinin kendine özgü bir yanı da Orta Çağ'da, hatta XVIII. yüzyıla kadar ayinlerle kaynaşmış olmasıdır. Başpiskopos mihrabın yanında otururken, tacı giydirecek olan kişi ise diz çöken krala kınından çıkarılmış bir kılıç vermektedir. 'Szczerbiec' (sivri, keskin) adındaki bu kılıç, XII. yüzyıl sonlarına ait olup, Polonya'daki tüm taç giyme törenlerinde kullanılmış ve günümüze dek ulaşmıştır. Kılıçla havada istavroz işareti çizen kral, ardından kılıcı sol eline almaktadır. Törenler esnasında kralın bir hâkim ve papaz (*rex et sacerdos*) olduğu vurgulanarak, savaşçılığı ön plâna çıkarılmaktadır. Bu noktada, söz konusu ritüele başpiskoposun ayin metinleri eşlik etse de, mimik ve davranışlar çok daha önemlidir (Coronations, Medieval, 1990:158). Ardından, diz çökmüş olan kralın başına doğru iki piskoposun yardımıyla başpiskopos tarafından taç giydirilmekte ve krala ilgili ayin metni ile asası verilmektedir. Hareket, mimik ve sembolik nesnelerin önemi kavrandığından beri, aslına bakılacak olursa bu törene eşlik eden Latince açıklamaların katılımcılar arasında pek önemi kalmamıştır. Dördüncü yani son aşama, tahta çıkma aşamasıdır. Ayin süresince payına düşen ekmek ve şarabı alan kral, daha sonra başpiskoposun sunmuş olduğu haçı öperek, ayinin bitiminde piskoposların yardımıyla tahta çıkmaktadır. Başpiskopos kralı, 'kontrolü ele al' (*sta et retine*) diyerek tahtına oturarak, ona barış öpücüğü vermektedir. 'Tanrıya Övgü İlahisi' (*Te Deum*) eşliğinde koro tarafından üç defa 'kralımız çok yaşa' (*vivat Rex*) denilerek

krallığı dile getirilen kralın, ilk görevi de kılıcıyla omuzlarına dokunduğu kimseleri şövalye ilân etmek olmaktadır (Coronations, Medieval, 1990:159).

Anlaşıldığı üzere ritüellerin büyü bir etkisi vardır. Krallığın devamlılığı adına bunların arasında ‘taç’ çok büyük bir öneme sahiptir. Zira 1320 yılından beri tacın, I. Bolesław’ın 1025’teki taç giyme törenine atfedilen bir nesne olduğu düşünülmektedir. Buna bağlı olarak ise XVIII. yüzyıl metinlerinde: “Bir batıl inanca göre Polonya krallarının karşılaştıkları talihsizliklerin nedeni, taç giyme merasimlerinde bahsi geçen tacı kullanmamalarıdır” bilgisi yer almaktadır (Coronations, Medieval, 1990: 163).

3.4.5.2. İsim ve Cenaze Törenleri

Polonyalı bir akademisyene göre Orta Çağ’da belirli isimler mevcuttur ve bunlar sadece Piast üyeleri tarafından kullanılmaktadır. İşte bu nedenledir ki, Piast Hanedanlığı mensuplarında Ziemowit ya da Zieomysł, Leszek, Mieszko, Bolesław, Kazimierz, Władysław gibi isimlere sıklıkla rastlanmaktadır (Wiszewski, 2010: 365).

XI. yüzyılın ortalarından itibaren çocukların isimlendirilmesinde tam bir özgürlük olmasa da, katı bir sistem yoktur. Ancak hem kadın hem de erkek isimleri atalarına atıfta bulunmaktadır. Dinî açıdan gereklilik olmasa da, çok onurlandırılan insanlara vaftiz ebeveynlerinin isimleri (ör: Vaftiz babası İmparatoru III. Otto olan I. Bolesław’ın oğlu Otto) olarak verilen kült isimler (Lambert ve Karol), bu hususta daha az etkili olmaktadır. İsim verme uygulamasında klan isimlerinde bir baskınlık olduğu göze çarpmaktadır. Bazı araştırmacılara göre hanedanlıkta kullanılan isimlerin tekrarlanması iç kültür, özellikle de Hristiyanlığın kabulüyle yakından ilgilidir (Wiszewski, 2010: 366). Diğer yönden ise I. Mieszko’dan itibaren Piast Hanedanlığı çocuklarına konulan isimler, hanedanlık geleneklerini korumanın bir göstergesi niteliğini taşımaktadır (Strzelczyk, 2016: 64-67). Piastlarda her ne kadar bu doğrultuda herhangi bir yaptırım olmasa da, seçilen adların son dönem büyüklerinden tercih edilmesi geleneği görülmekte olup; 1138 yılına kadar ise çocuklara hanedanlık yöneticilerinin isimlerinin, özellikle de baba veya dedelerinin adlarının verildiği ortaya çıkmıştır (Wiszewski, 2010: 367).

Süregelen ya da önceki nesil ilişkilerine dair isimler hususunda aile isimlerinin hanedanlığa ait olanlara tercih edildiği bilinmektedir. Belki de buradaki amaç, Polonya kraliyet ailesinin hem yakın hem de uzaktaki ülkelerin yöneticileriyle

olan bağlarına vurgu yapmaktır (Wiszewski, 2010: 369). Piastlar ile evlilik yapanların, aile çevrelerinden isim almaya açık oluşları da karakteristik bir durumdur. Buna en iyi örnek ise Çek Premyslid'den Miesako ve Dobrawa tarafından kabul edilen 'Bolesław' adıdır. Bu, zaman içerisinde Piast'ta sık kullanılan bir gelenek haline gelmiştir. Diğer örnekler ise: Agnieszka, Judyta, Matylda, Władysław, Kazimierz'dir (Wiszewski, 2010: 370). Kutsiyet veya önem atfeden Lambert, Karol (Charlemagne) gibi yabancı kökenli isimlerin yanı sıra Slav kökenli olsa da Świętopełk, Świętosława gibi bazı isimler zaman içerisinde kaybolmuştur. Ayrıca XIV. ve XV. yüzyıllarda belirli kimselerin isimlerinin başına lâkaplar ilâve edilmiştir. Takma isimlere daha nadir rastlanmaktadır. Seçkin kimseler ise takma isim kullanmadıkları gibi; takma isimler, kişilere belirli özelliklerinden ya da dış görünüşlerinden dolayı uygun görülmekte ve ironik olabilmektedir (Nobles and Nobility, 2000: 148).

Kraliyetin taç giyme ve cenaze törenleri kamusal olaylar arasında yer almaktadır. Polonya'da gerçekleştirilen törenler, Avrupa'daki örnekleriyle yakın benzerlikler içermesinin yanı sıra kendine özgü birtakım özelliklere de sahiptir. Bu tür dinî törenler, toplumdaki düzeni muhafaza eden siyasî ve sosyal bazı unsurları barındıran sembolik gösterilerdir. Kraliçeler, yönetimde kralların yarı yetkisine sahip olmadıklarından dolayı, onların taç giyme ve cenaze törenleri, krallarınki kadar derin sembolik anlamlar ihtiva etmemektedir (Borkowska, 1985: 513).

Taç giyme töreninden ayrı olarak Avrupa monarşilerindeki cenaze törenleri, kraliyetin güç ve saygınlığını vurgulamayı amaçlayan oldukça gelişmiş törenlerdir. Bu noktadan hareketle özellikle dinî ve lâik unsurları bir arada ihtiva eden Polonya'daki törenler aracılığıyla siyasî ve dinî mesajlar verilmiştir. XIV. yüzyılın öncesinde, çoğu Batı Avrupa ülkesinde kraliyet cenaze törenlerine yapılan atıflar seyrek olsa da, kraliyet bölgesinde gerçekleşen törenler genellikle ikonik unsurlar içermektedir (Borkowska, 1985: 514). Bu konuda Polonya Kralı III. Kazimierz'in ölümü önem arz etmektedir. Kral III. Kazimierz 5 Kasım 1370'te Wawel'deki kraliyet şatosunda son nefesini vermiştir. Naaşı aileye ait olan lâhit yerine, bu lâhitin sağ tarafında bulunan büyük mihrabın yanındaki ayrı bir yere defnedilmiştir. Zira herkes, ülkesini baştan inşa eden bu kralın kendisine has, süslenmiş bir mezarı hak ettiği hususunda hem fikirdir (Długosz, 2009: 458-459, Księga 9). III. Kazimierz'in cenaze merasimi, halefi Ludwik Węgierski'nin taç giymesinin ardından 19 Kasım 1370 günü

gerçekleştirilmiş olup; bu merasim, o tarihten itibaren Polonya’da kalıcı bir hale dönüşmüştür (Kochanowski, 1899: 140-141).

Polonya’da 1370-1548 yılları arasındaki cenaze törenlerine ilişkin tanımlamalar pek fazla değildir. Jan Długosz, henüz 19 yaşında ve Kraków Piskoposu Zbigniew Oleśnicki’nin hizmetindeyken Kral Władysław Jagiełło’nun cenaze merasimine bizzat iştirak etmiştir. Długosz, Gniezno başpiskoposu tarafından yönetilen bu törende silahlı şövalyelerin bulunduğu, ayinin ardından ise kralın naaşının mermer mezarlığa konulduğunun dışında pek ayrıntı aktarmamıştır (Borkowska, 1985: 517). Bu konudaki daha geniş bilgi ise Maciej Miechowita’nın, 1492 yılında ölen Kral IV. Kazimierz Jagiellończyk’in cenazesinden bahsettiği ‘Chronica Polonorum’ adlı eserinin beraberinde, aynı yıla ait ve yazarı belli olmayan bir mektupta yer almaktadır. Miechowita’nın da törendeki katılımcılardan biri olduğu anlaşılan bu mektupta, kralın naaşına, altın silahlar kuşanmış olan biri önde, diğeri arkada olmak üzere iki atlı şövalyenin eşlik ettiği belirtilmiştir (Miechowita, 1521: CCCXLVI-CCCXLVII).

Kronolojik araştırmalar, kralların cenaze törenleri konusunda XIV. ve XVII. yüzyıllar arasında bazı benzerlikler olduğunu ortaya koymaktadır. XIV. yüzyıldan itibaren kralın naaşı, emrindeki ordu eşliğinde taşınmakta ve bu, bir anlamda da krallığın birlik ve gücünü sembolize etmektedir. Wawel Katedrali’nde bulunan, Władysław Jagiełło ve oğluna ait lâhitler ise bunun birer simgesidir. Cenaze sürecini yansıtan ikonlarda kraliyet kostümleri içindeki kralın, askerleri tarafından çevrelendiği görülmektedir. Bu görüntünün vurguladığı ana tema ise tıpkı baş ve gövde gibi krallık haklarının koruyucusu olan kral ile topraklarının da ayrılmaz bir bütün olduklarıdır (Borkowska, 1985: 527). Bahsi geçen durum, aynı zamanda cenazede tabut etrafında belirli bir hiyerarşik düzende konumlandırılmış olan sembol ve sancakların önemini de açıklamaktadır. Krallık töreni esnasındaki taç, krallığın somut halini; cenaze töreni boyunca kortej tarafından taşınan diğer semboller ise krallığın soyut halini, gücünü ve istikrarını ifade etmektedir. Bu durum XIII. yüzyıldan itibaren geçerlilik kazanmış olup; her alanda istikrar ve gücün beraberinde, kralın ölümsüz olduğunu sembolize etmektedir. Törendeki silahlı, atlı süvariler de kralın savaşçılığını simgelemektedir (Borkowska, 1985: 529). İşte bu nedenledir ki, XVI. yüzyılda Marcin Bielski kroniğinde kralların ölümüne ilişkin olarak şu cümleye yer vermiştir: “Ölen sadece kralın bedenidir. Krallık asla ölmez” (Bielski, 1527: 417).

Cenazenin ilk gününde kralın naaşı, Kraków Katedrali'nde bulunan ve 1320 yılından beri krallığın koruyucusu olarak kabul edilen Aziz Stanisław'ın mezarının önüne konulmaktadır. Kraków ve katedral, XIV. yüzyıldan itibaren kraliyete ait taç giyme ve cenaze merasimlerine ev sahipliği yapmıştır. Aziz Stanisław'ın, '*Ara Patriæ*' olarak nitelendirilen mihrabı tam merkez noktada yer almaktadır. Söz konusu katedral büyük bir öneme sahiptir. Zira Polonya kralları düşmanlarını yenerek ele geçirdikleri sancakları bu mihraba dikmekte, başkente yeni gelmiş olan kral adayları da ilk olarak yine bu katedrale giriş yapmaktadırlar. Cenaze törenlerinin ikinci gününde, ölen kralın yerini alan yeni kralın taç giyme töreni gerçekleştirilmektedir. Bunun ertesi günü, Wawel'den bir kortej eşliğinde çıkan yeni kral, kent meydanında taç ve kraliyet kostümleri içerisinde halkı selamlamakta, bağlılıklarını kabul etmektedir (Borkowska, 1985: 530).

Evliliklerden cenaze ve isim törenlerine varıncaya dek, XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya'da gerçekleştirilen hemen hemen tüm tören, seremoni ve ritüellere çeşitli anlamlar yüklendiği anlaşılmaktadır. Bu noktada, en önde gelen husus ise hiç kuşkusuzdur ki krallığın bekasını temin edebilmek olmuştur. Çünkü incelendiğinde, gerçekleştirilen bu törenlerde ön plâna çıkarılan temel unsurun krallığın güç ve ihtişamını vurgulamak olduğu görülmektedir. Bu doğrultudaki evliliklerin ana amacı siyasî olurken, cenaze törenlerinde ise türlü anlamların atfedildiği kralın naaşı, devleti simgelemektedir. Yeni doğan bebeklere verilen isimlerde de benzer durum söz konusudur. Özellikle Polonya Krallığında tıpkı diğer Avrupa ülkeleri ve Osmanlı'da da olduğu üzere, soyun devamlılığını ifade etmek maksadıyla ataların isimleri tercih edilmiş olup; bu uygulama zaman içerisinde geleneksel bir hale gelmiştir.

3.5. Kentler ve Kentleşme

Orta Çağ Avrupası'ndaki kentler, sahip oldukları bazı nitelikleri doğrultusunda çeşitli kategorilere ayrılmaktadır. Bunlar: Piskoposlukla ilgili olanlar; büyük kentler; başkentler ve eyalet şehirlerden oluşmaktadır. Piskoposlukla ilgili olan kentler Orta Çağ'da teşkil edilmiş olup, her birinde birer Piskoposluk mevcuttur. Londra, Ghent vb. kentlerin nüfusu 10 bin ila 20 bin arasında değişkenlik gösterebilmektedir. Avrupa başkentlerinde, kent hiyerarşisini sadece boyutları değil, aynı zamanda kentin siyaseti de belirlemektedir. Roma ve Paris gibi kentler bu

husustaki en önde gelen örnekler arasında yer almaktadır. Kent kategorileri kapsamında, son olarak eyalet şehirler ise kanunları gereği bir eyalet içerisinde oluşmuşlardır. Bunlara Floransa, Venedik ve Milano örnek verilebilir (Bakır & Ülgen, 2011: 20). Söz konusu kategorilere ait kentlerin nüfus yapıları da bu anlamda belirleyici unsurlar arasında bulunmaktadır.

Nüfusu sürekli artmakta olan Merkezî Avrupa ülkelerine dâhil olan Polonya'da XIV. yüzyılın ortalarında kilometrekare başına on kişi düşmektedir. Bu sayı, sadece doğal artışı değil, batı (Almanya, Hollanda) ve doğudan (Eflâk, Ukrayna) olan göçlerin yanı sıra Karpatlarda yerleşmiş olan halkı da kapsamaktadır. Ayrıca özellikle de kentlere, gittikçe artan sayıda Yahudi, Ermeni, İtalyan, İskoç grupları gelmişlerdir. O dönem Polonya'da en canlı şekilde gelişen yerler ise 1000'e varan nüfuslarıyla kentler olmuştur (Samsonowicz, 2007: 103).

Eski şehirlerin üzerine kurulan Orta Çağ kentleri, hem görüntü hem de işlev bakımından oldukça farklıdır. Hareketli bir toplumdan oluşan, geniş toprakların ufak bir bölümüne yerleşmiş, seyrek nüfuslu yerlerdir. Zanaatkârlık ve tüccarlığı, parasal ekonominin temelini teşkil ettiği üretim ve ticaret merkezleridir (Le Goff, 2005: 110). Kentsel hayatın canlanmasında ticaret büyük bir öneme sahiptir. Kentlerdeki ticarî hayat, uzun bir zaman yalnızca lüks mamuller kapsamında sürdürülmüş; taşınması zor olan ürünler ise ticaret hayatına yavaş yavaş girebilmiştir (Bakır & Ülgen, 2009: 133). Pazar ve fuarların¹⁹⁹, eskiden hiçbir şekilde birer tüketim merkezi olmayan bu kentlere kaymasıyla, kentler zaman içerisinde ticaret merkezlerine dönüşmüşlerdir (Le Goff, 2005: 100). Avrupa'daki büyük kentler 1300 yılından önceki tarihlerde kurulurken, Polonya'da ise zaten var olan 450 şehre ilâve olarak 1450-1550 yılları arasında 200 adet yeni şehir teşkil edilmiştir (Merriman, 2010: 23).

Kentlerin kurulmasında etken olan bir hususlardan biri de askerî koşullarla ilgilidir. Savunmanın her şeyden üstün tutulduğu dönemlerde kentler, güvenlik amacıyla daima yüksek plato ve tepelerde ya da nehir kıvrımlarında kurulmaktadır. Bu doğrultuda savunmayı daha da etkili kılabilmek üzere kentler önceleri ahşap,

¹⁹⁹ Fuarlar: XIV. ve XV. yüzyıllarda artan uluslararası fuarlar, eski ve yeni ticaret merkezleri arasındaki trafiği canlandırmıştır. Ayrıca bu sayede ürünlerin tüketiciye kolaylıkla ulaştırılması temin edilmek suretiyle sabit fiyatlarda düşüş yaşanmıştır. Fakat bu durum zaman içinde ticaretin büyük kentlerin tekeline geçmesine yol açmıştır. Buna çare olarak Flaman Kontu Louis of Male 1360 yılında fuarlara bazı imtiyazlar tanımış, benzer bir uygulama da XV. yüzyılda Polonya'da yapılmıştır (Hunt, 1999: 193).

sonraları ise taş duvarlarla koruma altına alınmışlardır. Kentler, yasal bir konuma sahip olup, mühür kullanmaya başladıklarında, bu durum genelde şehirlerin duvarlarıyla temsil edilmiştir. Duvarlara atfedilen bu önem, kent kapılarına da özel bir dikkat çekmiştir. İnsanlar ve eşyaların geçtiği bu kapılar, içerisi ve dışarı ile tüm Orta Çağ Avrupası'nda var olan bir diyalektik oluşturmuştur (Le Goff, 2005: 101). İnşa edilmiş olan taş kaleler, kuleler, surlar ve kapılar şehirlere eşsiz bir karakter kazandırmıştır (Merriman, 2010: 23). Zira kent konseptinin güvenlik fikriyle yakından ilişkili olduğu, hatta birçok dilde 'kale' den türediği bilinmektedir. Örneğin kent, Sırpça'da '*grad*', Lehçede '*gród*', Macarca'da ise '*város*' anlamına gelmektedir. XIV. yüzyılın sonlarına doğru Kraków kentinin çevresi ise tamamıyla yüksekliği metreleri bulan taştan duvar ve kulelerle çevrenmek suretiyle güçlendirilmiştir (Sedlar, 1994: 117). Kentlerin oluşturulmasındaki bir diğer önemli husus da kentlerin kurulacağı konumlar olmuştur. Maden kaynaklarının bulunduğu bölgeler diğer alanlarda pek uygun olmasa da, kentlerin kurulması için sıklıkla tercih edilmiştir. Buna örnek olarak ise Polonya'da özellikle Kraków yakınlarındaki tuz madenleri Wieliczka ve Bochnia'da; Baltık kıyısındaki Kołobrzeg'de çok sayıda şehir teşkil edilmiştir (Sedlar, 1994: 115).

XV. yüzyıla kadar ve bu yüzyıl süresince ticaret ve endüstri merkezleri yalnızca kentler olmuştur. O derece ki, endüstri ve ticaretin açık alanlara taşınmasına dahi izin verilmemektedir. Kentlerle köyler arasında kesin bir iş bölümü bulunmakta; köyler sadece tarımla, kentler ise ticaret ve el sanatlarıyla uğraşmaktadır (Pirenne, 2005: 189). Kentler, beslenmeleri için hem çevrelerindeki kırsal alanlara hem de büyük çaplı ticarete başvurmaya mecbur bırakılmıştır. Ancak ihtiyaçlarını sağlama hususunda bu ihtiyacın son derece küçük bir bölümü hariç, kendi kendilerine yetersiz kalmışlardır. Orta Çağ'ın ikinci yarısında, sadece kendilerine belediye hakları tanınan ve çoğunlukla yarı kırsal özelliklerini muhafaza eden ufak yerleşimler, dış yardımlar olmaksızın varlıklarını sürdürebilmişlerdir (Pirenne, 2005: 194).

Kentler kendilerini yönetebilmeyi başardıkları ölçüde özgürleşebilmiştir. Bu bağlamda, 'şehir havası özgürleştirir' ifadesine uygun şekilde, özgür olan kentlilerin yaşamları tarım, din, askerlikle uğraşanlardan farklı olarak, zanaatkârlık ve tüccarlık üzerine kurulmuştur. XIII. yüzyıldan itibaren Polonya bu hususta, hakları kraliyet anlaşmalarıyla belirlenen batı modelini örnek almıştır (Sedlar, 1994: 109). Kentlerin bir kısmı kral, lort ya da piskopos beraberinde zanaatkârlıkla gelişirken; diğer bir

kısmı ise ticarî rotalar ile bağlantıları bulunan pazarlar olarak gelişmeye başlamışlardır. Kentlerin çoğu, zamanla ülkenin yönetim merkezi haline dönüşmüştür (Sedlar, 1994: 110). Ayrıca kentlerin gelişmesindeki bir diğer önemli faktör ise yeterli miktarda gıdaya sahip olmalarının yanı sıra bunları muhafaza edebilmeleri olmuştur (Sedlar, 1994: 114).

Geç Orta Çağ'da kentler Polonya'da seçkin bir yere sahip değildir. Orijinleri güçlü bir şekilde Alman bağlantıları ihtiva etmektedir. Orta Çağ geleneklerinde şehir, coğrafi bir olay olmaktan ziyade hukukî bir yapı niteliğini taşımaktadır. O dönemlerdeki anlamı ise günümüzdekinden oldukça farklıdır. Kentler, tarımsal ağırlıklı olduklarından dolayı kırsal kesimlerden ayırt edilebilmeleri zordur. Sadece kent merkezinde bulunan kiliseler, caddeler, belediye binaları şehir karakterini ortaya koymaktadır. Kent, işbirliği tüzüğünde yer alan yasal ayrıcalıkların hayata geçirilmesiyle tanımlanmaktadır. Sınırları, kanunlarla belirlenmiş olup; kral ya da yöneticinin resmî haklarını belediye mahkemelerine devrettiği kesin yargı bölgeleriyle şekillendirilmiştir (Davies, 2005: 225). Polonya kentlerinde kendi kendini yönetmenin en önemli unsurlarından biri, seçilmiş bir konseyin²⁰⁰ varlığı olmuştur. Yeri geldiğinde kentin menfaatlerini hükümdarla görüşerek halledebilen kent konseyi, belediye başkanlarından sonra gelmektedir (Sedlar, 1994: 134).

Polonya'da vatandaşlık ise kalıtsal olup; dışardan birinin bunu elde edebilmesi bir hayli karmaşıktır. Ayrıca söz konusu hakkı talep eden kişinin belirli miktardaki ücreti ödemesi gerekmektedir (Sedlar, 1994: 123). Polonyalı biriyle evlilik yapmak ya da şehirden ev almak da bunun diğer yöntemleri arasında yer almaktadır. Yalnızca vatandaş olanlar zanaatkarlık ya da tüccarlık yapıp bir loncaya ait olabilmiş veya şehirde dükkân kiralayabilmişlerdir. Bu durumda da Polonya'daki en seçkin topluluk, özellikle de uzak mesafe ticaretiyle uğraşmakta olan tüccar kesim olmuştur (Sedlar, 1994: 124).

²⁰⁰ Kentlerdeki siyasî yaşam, Kent Konseyi'nin uygulamalarının kontrolü üzerinde odaklanmıştır. Eski dönemlerde Kent Konseyi, 'wójt' olarak adlandırılan, iktidar temsilcilerinin gücünü denetleyen demokratik bir mekanizma şeklinde bir işleve sahiptir. Ancak konseyin, yasama gibi hükümet organlarının yanı sıra adli yargı ve yürütme üzerinde de kontrol sağlamaya çalışması neticesinde wójt'un etkisi kısa süreli olmuştur. Örneğin Kraków'daki 'wójt', 1320 yılındaki isyanın ardından etkisini yitirmiştir. Bundan sonra 'wójt'un atanması konseyin yetki alanına girmiş ve sulh ceza mahkemesinin yetkileri, konsey üyelerinin yetkileriyle birleştirilmiştir. Sonuç olarak, belediye meclisi başkanı -burgermeister veya burmistrz- daha önce wójt tarafından sahip olunan hâkim konumu üstlenmiştir (Davies, 2005: 230).

Alman İmparatorları, Elbe'nin doğusunu ilhak etmeyi sürdürebilmek ve Slav topraklarını dinî olarak dönüştürebilmenin bir parçası olarak birçok yeni kente onay vermişlerdir. Böylelikle 1200-1400 yılları arasında 1500'den fazla kasaba ve kent kurulmuştur. 1143 ve 1157'de eski Slav kenti Lübeck yeniden yapılandırılmış, bunu bir dizi Baltık liman kenti izlemiş ve bu kentlerin tamamı Lübeck belediye kanunlarına tâbi olmuştur. Daha iç bölgelerde kurulan ya da yeniden yapılandırılan, çoğunlukla da Almanların yaşadıkları kentlerin tüzükleri oluşturulurken Magdeburg Yasası esas alınmıştır. Buna örnek olarak ise 1241 yılında Moğollar tarafından tahrip edilmesinin ardından Alman göçmenlerin yerleştiği Wrocław kenti gösterilebilir. Magdeburg Yasası'nın kabul edildiği yaklaşık 700 ila 800 kentin 82'si Prusya'da, 445'i Wielkopolska'da bulunmaktadır (Clark, 2009: 32).

3.5.1. Öne Çıkan Bazı Kentler: Kraków, Poznań ve Varşova

Yerleşimin tarih öncesi dönemlere uzandığı Kraków'da, arkeologlar Paleolitik Çağ'a ait kalıntılar ortaya çıkartmışlardır. Kraków'un Orta Çağ'ı X. yüzyılda başlamaktadır. XIII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise siyasî, dinî ve ekonomik bir merkez haline gelmiştir. Ardından Tatar istilâlarının yarattığı felaket yaşanmış; 1241 yılında kent merkezinin nerdeyse tamamı tahrip olmuş, geriye sadece birkaç kilise ile birlikte kentin doğu bölümünde bir yerleşim alanı ve etrafı surlarla çevrelenmiş olan akropol kalmıştır. Tüm bunlar az gibi görünse de, aslında Kraków kentinin yeniden var olabilmesi için yeterli olmuştur (Knoll, 2016: 44).

Kraków, tipik bir Orta Çağ kenti plânına sahiptir. XIII. yüzyılın ortalarında, yukarıda da bahsedildiği üzere Tatarlar tarafından tahrip edilmesinin sonrasında yeniden inşa edilmiştir. 200×200 metre boyutlarında, pek de alışılmadık genişlikte bir kent merkezi bulunmaktadır. Kentin bu bölümündeki caddeler düz ve düzenlidir. XIV. yüzyılın sonunda, ardında bir dizi gölet ve bataklık bırakmak suretiyle tek bir kanal olmaya zorlanmıştır. Wawel'in güneyine doğru kanallara bölünen akıntılardan biri, Kraków ve Kazimierz varoşuna doğru doğruya; diğeri ise Kazimierz'in güneyine doğru akmaktadır (Knoll, 2016: 57). Kraków bütünüyle kendi hendeğiyle çevrili ve bir asma köprü vasıtasıyla Florańska kapısına bağlıdır. 1400 yılına gelindiğinde kent tamamen duvarlarla çevrelenmiş olsa da, belediye tahkimat sistemi 1490'ların sonlarına kadar tamamlanamamıştır. Duvarlar ortalama on metre yüksekliğinde olup, nadiren bulunan doğal bir taş türünden inşa edilmişlerdir. Ayrıca hem duvarı

güçlendirmek hem de gözetleme ve savunma pozisyonları sağlamak üzere bir dizi de kule yerleştirilmiştir. Surların içindeki alana, 1257 tarihli bölgesel tüzükten sonra önem kazanan şehir meydanı (*rynek*) hâkimdir. Üst kısmında yer alan dikdörtgen şeklindeki büyük rahip konağının (*cameræ pannorum*) inşası III. Kazimierz zamanında başlamış, XIV. yüzyılda tamamlanmıştır (Knoll, 2016: 58). Kral Jan Olbracht ise XV. yüzyılın sonunda kentte köprüler inşa ettirmiş ve buradan elde edilen geliri de yolların bakımı için kullanmıştır (26/657/0/-/369, ANK).

Yaklaşık dört-beş bin arası nüfusa sahip olan krallığın başkenti Kraków'un on adet orta halli kasabası; bin kadar nüfuslu ufak, ancak ticarî anlamda önemli bir de merkezi bulunmaktadır (Clark, 2009: 33). Kentin ekonomisi, hem farklı ülke ve şehirlerden gelen malların dağıtımının yapıldığı hem de transit bir bölge oluşu nedeniyle XIV. yüzyıl ve sonrasında özellikle nehir taşımacılığı sayesinde gelişim göstermiştir. Bu doğrultuda, çeşitli baharatları ve doğuya ait ürünleri Karadeniz aracılığıyla ithal eden Kraków, aynı zamanda doğudan gelen büyükbaş hayvanların (ağırlıklı olarak sığır), batı pazarlarına ulaşımı noktasında önemli bir geçiş noktasıdır. Kentte ayrıca Baltık limanlarından gelen tekstil ürünleri ve ringa balığının yanı sıra Nuremberg'den getirilen metal eşyaların da dağıtımları sağlanmıştır. Bir kent merkezi olarak kurulan Kraków'da, Magdeburg Kanunlarının (1257) benimsenmesinin ardından, ticarî pazarlar şehrin varoşlarına kadar yayılmıştır. Slovakya ve Macaristan'dan temin ettiği bakır ve gümüşü işleyerek, deniz yoluyla da ticaretini gerçekleştiren Kraków'daki tuz ise komşu bölgelerde oldukça geniş bir pazara sahip olmuştur (Clark, 2009: 57).

Kraków'da aristokratların altında yer almakta olan esnaf ve tüccarlar, toplumun büyük bir bölümünü teşkil etmektedir. Onların etnik kökenlerini genellemek hayli güç olsa da, bu grup arasında Lehçe ve Almanca eşit derecede kullanılmaktadır. Bu insanlar kasaplık, fırıncılık, marangozluk, bakır ve demir vb. ticareti yapmak suretiyle toplumun temel ihtiyaçlarını gidermektedirler. Gümüş ve altın kuyumculuğu; İtalya ve Aşağı bölgelerden kumaş, giysi ticareti; kitap ciltçiliği gibi işlerle uğraşanlar ise genellikle saray, konsey ve din adamlarıyla yakın ilişkiler içerisinde bulunmuşlardır (Knoll, 2016: 47). XIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da esnafın haklarını korumak amacıyla loncalar²⁰¹ kurulmaya başlamıştır. 1415 yılı

²⁰¹ Esnaf loncaları, siyasî etki ve iç özerklik açısından büyük farklılıklar sergilemekle birlikte, ekonomik örgütlenmeleri yönünden ise bu farklılık Avrupa'da söz konusu değildir. Orta Çağ kent

itibarıyla Polonya'nın Lwów ve Kraków kentlerinde teşkil edilen loncalara sadece ufak bir kesim üye olmuştur (Clark, 2009: 57). Ancak tüm gelişmelere rağmen Kraków, büyüklük ve iş alanları bakımından diğer Polonya şehirlerinin gölgesinde kalmıştır. Örneğin 1340 yılında Śląsk'un bir parçası olarak Bohemya'ya verilen Wrocław, Kraków'dan daha büyüktür. Gdańsk ise zaman içerisinde Polonya'nın önemli ticaret metropollerinden biri durumuna gelmiştir (Sedlar, 1994: 155).

Wielkopolska'nın merkezi konumundaki Poznań kenti ise Avrupa standartlarına göre küçük olsa da, XV. yüzyılda yaklaşık 6 ila 10 bin arasındaki nüfusu ve piskoposluk konutu oluşuyla Geç Orta Çağ'da Polonya'nın bir diğer önemli şehri konumundadır. 1385 yılında Litvanya ile birliğin kuruluşuyla başlayan Jagiellon dönemi, Poznań için oldukça parlak bir süreç olmuştur; Almanya ve Litvanya arasındaki ticarî ilişkiler, kentin kalkınmasında etkin rol oynamıştır. Kentin kalkınmasındaki bir diğer unsur da, gittikçe artan nüfusuyla Poznań'da yaşamakta olan Yahudi toplumu olmuştur. XV. yüzyılın sonuna doğru talep edilen bireysel vergiler kapsamında, para ve kredi işlerinin yanı sıra tefecilik yapan Yahudi halktan 1507 yılında Poznań'da ikâmet ettikleri için alınan vergi bedeli 200 Florin iken, Kraków'da ise 300 Florin'dir. Vergi miktarlarındaki bu farklılık ise kentler arasında yapılan sınıflandırma doğrultusunda Poznań'ın, Kraków'un gerisinde yer aldığını ortaya koymaktadır (Central and Eastern Europe, 2009: 84).

XV. yüzyıldan itibaren Poznań ekonomisinin temelini ticaret ve ticarî ürünler teşkil etmeye başlamıştır. Arşiv belgelerine göre Poznań'a bahsi geçen dönemde Kral IV. Kazimierz Jagiellończyk'ın ekonomik açıdan büyük önem verdiği anlaşılmaktadır. Magdeburg Yasasına göre 1253 yılında düzenlenen kentte (Lück, 2014: 83), söz

ekonomisinde mevcut olan korumacılık burada da güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır. Loncaların ana amacı zanaatkârlıkları yalnızca dış rekabete karşı değil, aynı zamanda kendi üyelerinin rekabetine karşı da koruyabilmek olmuştur. Bu sistemde kent pazarları yabancı ürünlere kapalı olup, sadece kendi üyelerine serbesttir. Aynı zamanda da meslek azalarından hiçbirinin, diğerinin aleyhine zenginleşmemesine dikkat etmektedir. Bu bağlamda teşkil edilen detaylı düzenlemeler, herkes için eşitliği öngörmekte; mesai saatlerini belirlemekte, fiyat ve ücretleri saptamakta, reklamları yasaklamakta, atölyelerdeki işçi ve alet sayısına karar vermekte, tek kelimeyle üyelerinin her birine hem koruma hem de mümkün olduğunca eksiksiz bir eşitlik sağlayabilmenin çarelerini aramaktadır (Pirenne, 2005: 206).

konusu yasa, Kral IV. Kazimierz Jagiellończyk tarafından 1455 yılında yeniden geçerli kılınmıştır. Ticaretin canlanması doğrultusunda panayırlar düzenlenmesini teşvik eden kral, bu sebeple şehre gelecek olan tüccarların güvenli bir şekilde seyahat edebilmelerini sağlamıştır (53/474/0/-/D.196, APP). 1459 yılında ise mal alım-satımı gerçekleştiren yerli, yabancı tacirler için kolaylık olması amacıyla bir ölçü ve ağırlık sistemi belirlemiştir (53/474/0/-/D.197, APP).

Kraków ve Poznań kentlerinin beraberinde önem arz eden bir diğer kent de Varşova olmuştur. Tarihi boyunca, bir başkentnin sahip olması gereken niteliklerin büyük bir bölümüne sahip olan Varşova da, tüm diğer Avrupa başkentleri gibi eşsizdir (Davies, 2005: 234). 1321’de bir kale muhafızının merkezi olan Varşova, 1339’da Mazowsze’yi, III. Kazimierz’in hükümdarlığını kabul etmeye mecbur eden Töton Tarikatı’nın işleyişine ilişkin soruşturma mahkemesine ev sahipliği yapmıştır. Kentte 1350 yılında Augustin Kilise ve Manastırı kurulmuştur. XV. yüzyılda Grunwald’da kazanılan zaferin ardından, Varşova tüm yerel rakiplerini geride bırakmıştır (Davies, 2005: 235). Varşova’ya önem veren Kral IV. Kazimierz Jagiellończyk, ticarî hayatı destek kapsamında 1454 yılında kentli halktan yüksek vergiler alınmasını yasaklamış; tüccarların güvenlik içinde faaliyetlerini sürdürebilmeleri amacıyla da kullanmış oldukları güzergâhlarda birtakım düzenlemeler yapmıştır (1/1/0/-/1521, AGAD).

Tarıma paralel olarak ticarî hayatta meydana gelen gelişmeler, kentleşme sürecini hızlandırarak Polonyalı yöneticileri, yeni şehirler kurmak ve onlara yasal statüler vermek hususlarında cesaretlendirmiştir. Şehir hayatının resmî cephesinde birtakım tüzükler mevcuttur. Bunların en önemlilerinden biri ise Kral Łokietek’in 1298 tarihli, Poznań kentine ilişkin tüzüğüdür. Bu tüzük, XV. yüzyılda III. Władysław Warneńczyk tarafından da onaylanmıştır (53/474/0/-/D.1, APP). Söz konusu tüzük, kentte yaşamakta olan feodal lortlar ve sömürgeciler arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Bu hususta, ekonomik anlamda ilerleme kaydedebilmek için gerekli koşulları sağlamak adına kendi hukukî statülerinde düzenlemeler yapan Alman kentleri örnek alınmıştır. Şehir halkına kendi kendilerini yönetme konusunda tanınan geniş hukukî ve yönetsel bazı haklar, Alman Kanunu’nun (*ius Theutonicum*) getirdiği en önemli değişimler arasında yer almıştır. ‘Magdeburg Yasası’ adı verilen bu kanunların Polonya’daki karşılığı ise ‘Środa’ (*ius Novi Fori Sredense*) ve ‘Chełmno’ (*ius Culmense*)’dur (Carter, 1983: 220).

Geç Orta Çağ döneminde Polonya’da öne çıkan kentlerin, özellikle III. Kazimierz ve IV. Kazimierz Jagiellończyk tarafından önemle ele alındığını görmekteyiz. Ülkeyi ahşap bir halde devralıp, tuğla olarak bıraktığı ifade edilen III. Kazimierz’in bu husustaki katkıları yadsınamaz. Ayrıca IV. Kazimierz de bilhassa siyasî açıdan aldığı kararlar, kurulmasını desteklediği panayırlar, tüccarlara tanıdığı bazı kolaylıklar ve ticaretin canlanması için inşa ettiği yollar ile göze çarpmaktadır. Zira kentlerin kurulması ticareti, ticaret ise ekonomiyi canlandırmakta, bu suretle de ülke kalkınmaktadır.

3.5.2. Magdeburg Yasası

Orta ve Modern çağlardaki medeniyet tarihi, birçok açıdan Kutsal Roma İmparatorluğu ve Avrupa’nın diğer feodal devletlerinin sınırları dâhilindeki kent ve kasabalarla yakından ilişkilidir. Avrupa hukukunda bu bağlar²⁰², Sachsenspiegel (Saxon Mirror) ve ilk kez Magdeburg kentinde ortaya çıkan kent hukuklarını kapsamaktadır. Sachsenspiegel, Alman Kanunu üzerinde süregelen etkiye sahip olan bir Alman Orta Çağ yasasıdır. I. Otto (936-973) ve haleflerinin hükümdarlığındaki bir dizi ayrıcalık olan Magdeburg Yasası (*ius Magdeburgense*) ise (Lück, 2014: 79) sözlü hukuka dayalı olup, XIII. yüzyılda yazılı hale dönüştürülmüştür. Geç Orta Çağ döneminde Merkezî Doğu Avrupa boyunca yayılmıştır (Krakowskie Studia, 2011: 22). Bu yasaların kaynakları sadece Orta, Doğu ve Kuzey Almanya’yı değil, Doğu Avrupa ülkelerinin büyük bir bölümünü de hukuksal olarak önemli ölçüde etkilemiştir. Sachsenspiegel’deki bazı kurallar, Magdeburg kenti ile olan özel ilişkilere de yansımıştır. Yasal normların bir kısmı, kentin ticarî hayatına başarıyla uygulanmakla kalmamış; kentin, iç ve dış güç dengelerinin sürdürülmesi kapsamındaki sorunların çözümünü de sağlamıştır. Magdeburg Yasası’nda, diğer bölge ve feodal yasaların

²⁰² XII. yüzyıl Rönesans hareketlerinin yansıması olarak Roma hukukunun Batı Avrupa’da da kullanılması XIX. yüzyıldaki kanunlaştırma çalışmalarına kadar devam etmiştir. Bahsi geçen zaman diliminde ise ortak hukuk (*ius commune*) şeklinde nitelendirilen Roma hukuku, Doğu Roma İmparatoru Justinianus’un ünlü derlemesi ‘Corpus iuris civilis’in önemli kısmı olan ve 31 Aralık 529 tarihinde yürürlüğe giren (Küçük, 2007: 113) ‘Digesta’nın Yunanca karşılığından hareketle ‘Pandekt’ hukuku olarak anılmıştır. 800 yılında Karl Wielki’nin taç giymesıyla Batı Avrupa’da husule gelen Batı Roma İmparatorluğunu canlandırma fikri, 919’da krallığın Saksonya sülâlesine intikal etmesinin ardından da geçerliliğini korumuştur. Bu sülâleden I. Otto (962) ve II. Otto’nun (982) Kutsal Roma-Germen İmparatoru unvanıyla tahta çıkmaları, onların eski Roma imparatorlarının birer halefi oldukları fikrine isnat etmektedir. Dolayısıyla imparatorluğa manevî temel teşkil eden Germenlik, Hristiyanlık ve Roma kültürü olguları neticesinde, kültürün bir parçası durumundaki, yukarıda sözü edilen Roma hukuku (Pandekt hukuku) ortak hukuk şeklinde kabul edilmiştir (Küçük, 2007: 116).

aksine, özellikle kişisel özgürlüklere dair pek çok düzenleme mevcuttur (Lück, 2014: 80).

Tarihsel gelişimine de kısaca değinecek olursak Magdeburg, Almanya'nın sınır bölgesinde yer almakta olup; Slav yerleşimcilerin ikâmet ettikleri bir ticaret merkezidir. Bu nedenle Magdeburg'da kentsel imalât ve ticaret koşullarına uygun geleneksel hukuk normları nispeten erken gelişim göstermiştir. 1188 yılında oldukça farklı bir durum ortaya çıkmış; Başpiskopos Wichmann (1152-1192) Magdeburg şehrine, birtakım şartlara bağlı olarak, mahkeme süreç ve uygulamalarını basitleştiren bazı ayrıcalıklar sunmuştur. Bu ayrıcalıklar ise kasabalıları tehlikeli riskler ihtiva eden yasal işlemler hususunda özgürleştirmiştir (Lück, 2014: 81). XIII. yüzyılın başında Śląsk Prensi I. Henryk (1202-1238), yeni kurduğu Złotoryja adlı kentin hukuksal temelini oluşturması amacıyla Wichmann imtiyazlarının bir kopyasını üretmiştir. Devam eden otuz yıl boyunca ise Spandau (1232), Prenzlau (1235), Szczecin (1237) gibi pek çok kentte Magdeburg Yasası yürürlüğe konmuştur (Lück, 2014: 81). Sachsenspiegel ile yakın ilişkili olan Magdeburg Yasası Śląsk, Polonya ve Töton yönetimindeki kentlerin yanı sıra Baltık ülkeleri, Belarus, Ukrayna, Bohemya, Moravya, Slovakya ve Macaristan'a kadar yayılmıştır (Lück, 2014: 83).

Magdeburg Yasası'nın kabulünün sömürgecilerin kökenleriyle pek ilgisi yoktur. Kanunların benimsenmesi genellikle yerleşimcilerin beraberlerinde getirdikleri çeşitli eskimiş örf ve adet kanunlarının yerini alacak tek tip, kolay yönetilebilir bir kanun getirme yönünde toprak efendilerinin, özellikle de Germen Düzeninin bir çabasını temsil etmektedir. Magdeburg ve Halle kentlerinden elde edilen ilk yasal verilere göre Śląsk Dukalığı, Saxon-Magdeburg Yasası'nın Doğu Avrupa'ya aktarılmasında önemli rol oynamıştır. Böylelikle henüz XIII. yüzyılın başındayken Złotoryja (1211), Wrocław (1241), Środa Śląska (1235), Głogów (1263) ve daha birçok kent Magdeburg Yasası'na göre kurulmuştur (Lück, 2014: 82). Magdeburg sistemi oldukça kapsamlı olsa da, özerk kimlik oluşturmada görece önemsizdir. Gerçekten de Magdeburg Yasası, lortların temel denetimlerini azaltmadığından ötürü Almanya'nın sınır bölgesindeki küçük şehirleri kontrol eden toprak ağaları tarafından kolayca kabul görmüştür. Polonya ise lortların küçük kasabalar üzerindeki yargı yetkilerine aykırı olsa da, genellikle kraliyetin çıkarlarını desteklediği için Magdeburg Yasası'nı kabul etmiştir. Benzer nedenlerden dolayı bu yasa, Polonya'nın Rusya'dan elde ettiği bazı Rus şehirlerinde de sürdürülmüştür.

Aşağı bölge Almancası ve Latince el yazması versiyonları bulunan Magdeburg Yasası'nın Lehçeye çevrilmesi ise yaygınlaşmasını sağlamıştır (Armstrong, 1982: 17).

Az evvel belirtildiği üzere Magdeburg Yasası ve Sachsenspiegel, Śląsk aracılığıyla Polonya'ya ulaşmıştır. Kraków şehri, Magdeburg Yasası'nın Wrocław versiyonu olarak resmî anlamda 1257 yılında yeniden yapılandırılmış ve inşa edilmiştir. Magdeburg Yasası, Kraków aracılığıyla kuzeyden Wielkopolska boyunca ilerlemiş, doğudan ise Kızıl Rus'a doğru yaklaşmıştır. 1253 yılında Poznań kenti de Magdeburg Yasası'na göre düzenlenmiş ve Wielkopolska'daki Magdeburg Yasası Yüksek Mahkemesinin mekânı haline gelmiştir. 1356 yılında Polonya Kralı III. Kazimierz, Małopolska bölgesindeki Magdeburg Yasası kent ve kasabalarının ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla Kraków'daki Wawel Şatosu'nda bir yüksek mahkeme kurdurmuştur. Ayrıca yasanın kapsamını Wołyń, Halicz ve Podolia'nın ilhak edilen doğu bölgelerine genişletmek için bu bölgelerdeki yerleşim yerlerine sayısız ayrıcalıklar tanıyarak hiçbir zahmetten kaçınmamıştır (Lück, 2014: 83).

Teknik açıdan değerlendirilecek olursa bu kanunların kısırlaştırıcı bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir. Çünkü bu kanunlara göre arazi üzerindeki tüm sorunların çözümü sahibine bağlı addedilmektedir. Ayrıca kiracının ödemesi gereken bedel de sabittir. Toprak ise tamamen miras yolu ile intikal etmekte ve satılabilmektedir. Alman Kanunlarının getirdiği vergi yüklerini düzenlemek, toprak sahiplerinin keyfiyetlerine bırakılmamakta; daima sert ve kesin anlaşmalar çerçevesinde kararlaştırılmaktadır. Söz konusu kanunlar uyarınca, köylüler sadece kraliyet ve efendilerine bazı ödemeler yapmalarının yanı sıra ağır olmayan birtakım görevlerle de yükümlü kılınmaktadırlar. Ayrıca bu kanunlar doğrultusunda kurulmuş olan köylerin kendi kendilerini yönetme hakları da bulunmaktadır. Çoğu, şehirlerle yakından bağlantılı olan bazı köyler, hemen hemen kentlerle eşdeğer imtiyazlara sahiptir. Şayet bir köy, kraliyetin yetki alanında yer almıyor ise tamamen muaf durumdadır. Söz konusu muafiyet mukabilinde köylülere birtakım ayrıcalıklar temin edilmektedir. Buna örnek olarak, ufak tefek suçların şehir mahkemelerine gerek kalmaksızın köyün başkanı ile halledilmesi verilebilir (Sedlar, 1994: 100).

Magdeburg Yasası'nın Alman olmayan Doğu Avrupa krallıklarına ihraç edilmesinin ağır etkisini, ortaya çıktığı Alman kasabalarının geleneklerine uygun şekilde, kasaba ile kırsal alan arasında çizdiği keskin çizgi oluşturmaktadır. Yasa,

zaman zaman komşu Alman yerleşimci köyleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu durum, bölge lortlarını, kasabalarına güvenilir gıda ve asker tedariki sağlamak için istikrar elde etme beklentisine sokmuştur. Ancak Slav ve Macar köylerinin çoğunda, onları komşu kasabalardan açık bir şekilde ayıran farklı yerel örf ve adet kanunları uygulanmış, daha sonraları ise bu köylerin bir kısmında Magdeburg Yasası tanınmıştır. Fakat efendilerinin feodal haklarını pekiştirmesi sebebiyle bu durum köyler için pek de bir ayrıcalık teşkil etmemiştir. Sonuçta Małopolska ve Halicz'te yaklaşık olarak 650 kasaba ve köy resmî olarak Alman Yasası'na göre kurulurken, bu sayı Wielkopolska'da yaklaşık 150 olmuştur (Lück, 2014: 83).

Şayet Magdeburg Yasası'nın, kent ve kasabaların kimlikleri üzerinde bir etkiye sahip olup olmadığını sorgulayacak olursak bunun için öncelikle kent ve kasabaların gelişiminde önemli rol oynayan faktörleri tanımlamamız gerekmektedir. Şehirlerin kimliğini tanımlayan faktörler, Orta Çağ'da kentlerin gelişimine ve iç organizasyonlarının oluşumuna paralel ilerleme göstermiştir. Burada listelememiz gereken dış unsurlar pazar meydanı, belediye binası, mahkeme binası, şehir surları, belediye mühürü, kent arması, sunulan değerli bazı ayrıcalıklar, sembolik figürler ve tabii ki şehrin ana kilisesinden oluşmaktadır. Tüm bu unsurlar topluca düşünüldüğünde, belirli bir belediye özgürlüğünü temsil ettiği görülmektedir. Söz konusu özgürlük ise siyasî ve sosyal grupların bir arada var oluşunu izleyen bir dizi norm içeren Magdeburg Yasası'na dayanmaktadır. Magdeburg Yasası'na göre işleyen şehirler ailesinin bu ortak özellikleri, gücünü günümüze kadar muhafaza etmiştir (Lück, 2014: 85).

Polonya'da özellikle III. Kazimierz döneminde, sanayi ve dolayısıyla da ticaretin gelişimiyle ortaya çıkan kentleşme sürecinde çok sayıda kale, şato inşa edilirken; şehir plânlarının da buna göre değişime uğradığı anlaşılmaktadır. Ülkede sanayinin gelişimi ticarete, neticede refaha ve kalkınmaya yol açmıştır. Bu durum ise ülkenin, özellikle de ticaret merkezi haline dönüşmüş kentlerin, yeni yapılar vasıtasıyla güçlendirilmeleri hususunu ortaya çıkarmıştır. Giderek önem kazanan kentlerdeki yerleşim, pazar meydanları çevresinde gelişirken, oluşan durumun bir nizam altına alınabilmesi amacıyla da Magdeburg Yasası kabul edilmiştir. Söz konusu yasa, her ne kadar ticarî maksatlı olsa da, Polonya üzerinde hukuksal açıdan da büyük bir etkiye sahip olmuştur.

3.6. Ulusal Bilincin Oluşumu

Kendini tanımlamak şeklinde ifade edilmesinin yanı sıra; etnik bir gruba dili, kültürü ve gelenekleriyle bilinçli bağlılık anlamını taşıyan milliyetçilik kavramı, modern tarihin en önemli unsurlarından biri olmuştur. Kişilerin sahip oldukları milliyet, günümüz dünyasının bir bölümünü derinden etkilemiştir. Tüm toplumsal sınıfları birbirine bağlayabilen, hatta dinî farklılıkları bile aşan; etnik bir grup ya da devlet şeklinde adlandırılan, kişisel olmayan bir varlığa karşı sadakat yaratabilen duygusal güç olarak milliyetçilik, Orta Çağ'da henüz ortaya çıkmaya başlamıştır (Sedlar, 1994: 401).

Geç Orta Çağ'da ulusal bilincin oluşumundaki en önemli etken, eğitim ve dolayısıyla da dil olmuştur. Okuryazarlık, eski bir yabancı lisan olan Latince eğitim gören din adamlarının tekelinde bulunmaktadır. Böyle bir durumda ise dilin, etnik farkındalığa yol açabilmesi mümkün değildir. Latince, Polonya'da tek ciddi iletişim aracı olarak kaldığı sürece, etnik ayrımlar zorunlu olarak daha geniş bir Katolik birliğin oluşumuna bağlı kalmıştır. XII. ve XIII. yüzyıllarda Slav dillerinde birbirine tesir eden çok sayıda lehçe ortaya çıkmıştır. Böylelikle etnik bilinçlilik, farklı yerel edebiyatlara paralel olarak ilerlemiştir. Bu durum, toplumda büyük değişimlere yol açmış; XIII. yüzyılla birlikte kent ve ticaretin gelişimi doğrultusunda dini, dili bilmese de, okuryazar olmaya hevesli bir orta sınıf meydana gelmiştir (Sedlar, 1994: 402-403).

Üniversite ise XV. yüzyılın ilk yarısı boyunca farklı düzeylerde de olsa, devletin sorunlarına dâhil olmuştur. Üniversitenin, Polonya'nın eğitim hayatındaki rolü, ulusal bilinci şekillendirmesi açısından az gibi görünse de, aslında çok büyük önem taşımaktadır. Bu durum, kent kökenli insanların eğitimde yer almaları ve dilin bir neticesidir. Ayrıca üniversitenin, öğrencilerini ulusal kimlik ve milliyetçilik hisleri gelişmiş Macar ve Alman öğretmenler ile bir araya getirmesi de bu hususta etkili olmuştur. Ulusal bilincin gelişimi konusunda üniversitede öne çıkan isimlerden biri Jan Dąbrowka olup; Dąbrowka'nın çalışmaları, okul dâhilinde Polonya halkının bu husustaki ihtiyaçlarını yansıtmaktadır (Knoll, 2016: 273, 281).

Bazı tarihçilere göre Polonya'da milliyetçilik bilinci XIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra oluşmaya başlamış; bu tarih ile XIV. yüzyılın ortaları arasındaki dönemde ise giderek daha da netleşmiştir. XIV. yüzyılda Polonya ulusal bilinci, hem

tarihsel hem de kültürel yönleriyle Orta Çağ uyrukluğ aşaması olarak tanımlanabilmektedir. Bu durum, seçkinler arasında ulusal kimliğin açık şekilde farkındalığına sahip olan bir toplum meydana getirmiştir (Symonolewicz, 1983: 19). Ayrıca söz konusu bilinç, Alman düşmanlığı ve Polonya Krallığı'nın yeniden birleştirilmesi şeklinde açıklanmakta olup; Polonya'nın baştan inşa edilmesinin de bir anahtarı olarak görülmektedir (Millimann, 2013: 96-97). Özetleyecek olursak yaşanan siyasî sürecin yansımaları doğrultusunda ülkede hemen her alanda Alman etkisinin görülmeye başlanması, ulusal bilincin oluşumuna katkı sağlamıştır diyebiliriz

3.6.1. Alman Etkisi ve Almanlaşma

Avrupa tarihini ağırlıklı olarak Batı'nın Doğu'ya doğru hareket eden yenilikleri şeklinde yorumlamak yaygındır. Almanca konuşan dünya, Batı'nın fikirlerini Doğu'ya aktarmakta birincil durumda olduğu için Merkezî Avrupa'nın tarihinde biçimlendirici bir role sahip olmuştur (Johnson, 1996: 37). Alman kültür ve medeniyetinin, XIII. yüzyıldan itibaren doğu komşularına iletilmesi süreklilik kazanmıştır. Bu noktada, ülkeleri felsefe, edebiyat, bilim, teknoloji, ekonomi gibi hemen her alanda etkileyen Almanya'nın asıl maksadının bu ülkeleri fethederek, onların efendisi durumuna gelmek olduğunu belirtmek gerekmektedir (Johnson, 1996: 38).

Polonyalılar ile Almanlar arasındaki tarihsel ilişkiler genel olarak gergin ve çatışmacı şeklinde nitelendirilmektedir (Thaler, 2001: 523). XII. yüzyılda Almanya'nın Polonya'yı vasallığa indirgeme çabaları, XIII. ve XIV. yüzyıllarda Töton Şövalyeleri²⁰³ ile olan sert anlaşmazlıklara yol açmıştır (Sedlar, 1994: 416). Töton Şövalyeleri ile yaşanan askerî çatışmalar, Polonyalıların Almanya'yı ulusal düşmanları olarak görmelerine neden olmuştur. Papa'nın her anlaşmazlıkta şövalyelere destek vermesi ise bu sorunun, kalıcı şikâyetleri haline gelmesine yol açmıştır (Sedlar, 1994: 409). Aslına bakılacak olursa Töton Şövalyeleri'nin biriken

²⁰³ Töton Şövalyeleri Haçlıların niteliğini taşımaktaydılar. 1187 yılındaki III. Haçlı Seferinde Kudüs'ün düşmesi sonucunda, Haçlıların yerine geçerek bir şövalyelik düzeni kurmuşlardır. Avrupa'da faaliyetlerine başlayacak olan bu düzeni ise pagan ve kâfirlerle savaşmalarının karşılığında yöneticileri maddî anlamda destekleyecektir. Görevlerine 1224-1225 yıllarında Transilvanya sınırında Macaristan kralının emrinde başlamışlardır, ancak kral onları sadakatsizlikleri nedeniyle serbest bırakmıştı. Ardından Mazowsze Prensi Konrad'ın dikkatini çekmişlerdir. Konrad onları, Prusya'nın kuzeyindeki paganları Hristiyanlaştırarak egemenliği altına alma hususunda destek için çağırmıştır. Bunun karşılığında onlara Chełmno bölgesini vaat etmiştir. Misyonerlik yerine askerî, İncil yerine ise kılıç ile pagan halkı Hristiyanlaştırmaya başlamışlardır. Batıda, Alman yerleşimcilerden oluşan güçlü bir ülke teşkil etmişler ve zamanla da Polonya'nın rakibi haline gelmişlerdir (Johnson, 1996: 42).

nefret duyguları, 1410 yılında Polonya'nın Grunwald'da aldığı zaferle ortaya çıkmıştır. Ertesi sene imzalanan Toruń Antlaşmasıyla Töton Tarikatı'nın yarısı Polonya'nın tebaası haline dönüşmüştür. Ancak bu, gerçek anlamda asla uygulamaya konulmamıştır (Sedlar, 1994: 410). Grunwald Savaşı, milliyetçiler tarafından Almanlar ve Slavlar arasındaki bir anlaşmazlık şeklinde yorumlanmıştır. Fakat bu pek de sağlıklı bir yaklaşım değildir. Çünkü Grunwald Savaşı'ndan bahsettiğimiz bölümümüzde de yer aldığı üzere, Töton Tarikatı adına savaşan birliklerin tamamı Almanlardan oluşmamaktadır. Öte yandan, buna paralel olarak Polonya'nın birlikleri de çok ulusludur. Yani bahsedilen anlaşmazlığın milliyetçilik haklarıyla değil, siyasi güçle ilgili olduğu şeklindeki bir çıkarım daha yerinde olacaktır.

XIII. ve XIV. yüzyıllarda, özellikle XIV. yüzyılın ortalarında yayılmaya başlayan veba salgınından dolayı belli bir nüfusu korumak üzere Almanya'dan Polonya'ya doğru bir göç dalgası yaşanmış ve bunun neticesinde Polonya topraklarındaki Alman nüfusu yaklaşık 250 bine ulaşmıştır (Biskupski, 2000: 29). Bu suretle Polonya'nın modern bölgeleri olan Şlaşk ve Baltık kıyıları boyunca yer alan yerleşimlerde önemli bir artış görülmüştür. Halk, özellikle 1347-1350 yılları arasında Batı Avrupa'da etkili olan salgın karşısında evlerini terk etmek mecburiyetinde kalmış (Sedlar, 1994: 411); Bohemya ve Moravya sınırları tamamıyla Almanca konuşulan yerler haline gelmiştir (Johnson, 1996: 37-39). Merkezî Avrupa'nın doğusuna doğru olan bu göçler, 1350'den itibaren duraklama evresine girmiştir.

Uzun süredir Polonya'da yaşamakta olan Alman aileler, etraflarını çevreleyen bölgelerin dil ve geleneklerini benimseyerek, yerli halktan ayırt edilemez duruma gelmeye başlamışlardır. Önceleri, Polonya'nın batısında, doğusuna oranla daha fazla Alman ikâmet etmiştir. Zira Polonyalılaşma süreci epey zaman almıştır. Kraków ve Lwów gibi büyük ticaret merkezleri, uluslararası bağlantıları nedeniyle Alman belediyelerini XVI. yüzyıla kadar muhafaza etmişlerdir. Prusya kentleri, özellikle de Gdańsk, Baltık Denizi'ndeki buğday ticareti sebebiyle Alman karakterini en uzun süre koruyan şehirler arasında yer almıştır. XII. yüzyılda Brandenburg ya da Mecklenburg'taki etnik yapının Slav'dan Alman'a dönüşmesi, XIII. yüzyılda sadece köylü göçlerinin yaşandığı bölgelerde ortaya çıkmıştır (Sedlar, 1994: 411).

Almanların artan nüfusları nedeniyle Polonya kralı tarafından hemen her alanda istihdam edilmeleri halkın tepkisine yol açsa da, kral bu uygulamasından

vazgeçmemiştir. Almanların, hemen hemen tüm iş alanlarında yer almaları ise Lehçe öğrenme zorunluluklarını ortadan kaldırmıştır. Polonya'daki kiliselerde de vaziyet farklı olmayıp, alt tabaka din adamlarının büyük bir bölümü Almanlardan müteşekkildir. Ülke vatandaşlarıyla eşit haklara sahip olan bu din adamları, Lehçe bilmemelerine rağmen ayinler düzenlemekte ve okullar yönetmektedirler. XIII. yüzyıl sonlarında Łęczyca'da toplanan Polonya kilise meclisi tarafından Papa'ya bir mektup yazılması suretiyle söz konusu durumdan şikâyetçi olunmuş; hatta bu durum için de bizzat Papa suçlanmıştır (Sedlar, 1994: 416).

Günümüzde modern Polonya'yı oluşturan bölgenin ekonomik kalkınması, Orta Çağ'da büyük ölçüde göçe dayandığından Polonya, tarihinin bu aşamasında çok uluslu bir toplum haline gelmiştir. Göçler neticesinde Śląsk, Pomorze ve Prusya'nın geniş alanları Almanca konuşan çoğunluklarla dolmuştur. XIV. yüzyıldan itibaren, Polonya'nın doğu ve güneydoğuya doğru olan siyasî kontrolünün önemli ölçüde genişlemesi, Litvan, Macar ve Ukraynalı azınlıkların da Polonya Krallığı'na dâhil olmalarını sağlamıştır. Polonyalılar ve Polonyalı olmayanlar arasındaki etnik ve kültürel gerilim ise hiçbir zaman tamamıyla ortadan kalkmamıştır (Dembńska, 1999: 33).

Geç Orta Çağ tarihi boyunca farklı ülkelerle dönemsel olarak kurduğu birlikler neticesinde daima çok uluslu bir yapıya sahip olan Polonya'da en baskın milletlerden biri Almanlar olmuştur. Töton Şövalyelerinin yanı sıra bilhassa XIV. yüzyılın ortalarında tüm dünyaya yayılarak felaketlere yol açan veba salgınının bu husustaki payı çok büyüktür. Söz konusu süreçte yaşanan salgın neticesinde pek çok Alman topluca göç etmek suretiyle Polonya topraklarına yerleşmiştir. Alman ulusu hemen her alanda öylesine etkili olmaya başlamıştır ki, bir dönem belediye kayıtlarının dahi Almanca olarak tutulduğu bilinmektedir. Ancak bu noktada akıllara gelen soru ise farklı uluslara mensup kimselerin Polonya tahtına çıkarılmaları neticesinde yaşananlar olmaktadır. Zira III. Kazimierz'in 1370 yılındaki vefatı ve yerine geçebilecek bir erkek çocuğunun olmaması, saltanat silsilesindeki saf Piast kanına son vererek, tahta Macarların dâhil olmalarına yol açmıştır. Macarların ardından ise Litvanlar devreye girerek, tahtta söz sahibi olmuşlardır. Sorumuza dönecek olursak en net cevabı Kraliçe Jadwiga ile vermemiz uygun olacaktır. Macar soyundan gelen ve ülkede Macar etkisinin başlamasına vesile olan Jadwiga'nın, daima kraliçesi bulunduğu Polonya'ya öncelik tanıdığı, Macarlar ile yaşanan

sorunlarda Polonya'nın menfaatlerini gözettiği ve bunu asla unutmadığı, yaşamı boyunca tüm faaliyetlerinden gözlemlenebilmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XIV. ve XV. YÜZYILLARDA KÜLTÜREL YÖNDEN POLONYA KRALLIĞI

XIII. yüzyıldan itibaren Polonya Krallığı'nın sosyal ve kültürel yaşamında kilise dışındaki faktörler etkili olmaya başlamış; bu yönde ise Piast Hanedanlığından Jagielloń Hanedanlığına geçiş süreci büyük önem arz etmiştir. Bu dönemdeki en etkili olaylardan biri de, hiç kuşkusuz ki ülkedeki ilk üniversite olan Kraków Akademisi'nin kurulması olmuştur. Sadece din konusunda değil; hukuk, astronomi ve diplomasi gibi alanlarda da eğitim vermek amacıyla kurulan Kraków Akademisi sayesinde Polonyalı bilim insanları dış dünya ile tanışmış, eserlerinin yurt dışında da tanınmaya başlaması, Polonya biliminin gelişimine olanak sağlamıştır. Kraków Akademisi'nin dışında, Avrupa'nın diğer ülkelerindeki üniversitelerde eğitim alan Polonyalılar neticesinde ise ülkeler arası ilişkiler güçlenmiş ve hemen her hususta karşılıklı etkileşimler ortaya çıkmıştır.

Bu alanlardan en önemlisi olan Gotik mimarî²⁰⁴, XIII. yüzyılın ilk yarısında Dominikan ve Fransisken Tarikatları vasıtasıyla Polonya'ya ulaşmıştır. Batı'da olduğu gibi Polonya'da da Gotik mimarî, çoğunlukla kilise ve bu mimarînin destekçileri haline gelen kentlerin zenginlikleri ve artan etkileri doğrultusunda popülerlik kazanmıştır. Bu durum, III. Kazimierz'in krallığı boyunca meydana gelen ekonomik alandaki gelişimlere paralel olarak, Polonya'da Gotik tarzda pek çok yapının inşasına ve var olan binaların bir kısmının da Gotik üslupla yenilenmesine yol açmıştır. Ayrıca yine aynı dönemde, şehir savunması kapsamında sur ve kaleler de inşa edilmiştir.

XIV. ve XV. yüzyıllarda kültürel alanda ön plâna çıkan tek sanat dalı mimarî değildir. Krallardan soylulara kadar tüm zengin ve nüfuzlu kimselerin himayeleri altındaki müzisyenler, tiyatrocular, edebiyatçılar şaheserlerini yaratmışlar, ülkenin kültürel açıdan gelişimine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Polonya'da sanatsal alanda XIII. ve XIV. yüzyıllarda Bohemya, Fransa ve Belçika'nın tesirleri ağırlıklı

²⁰⁴ Avrupa'nın, bilhassa VI. yüzyıldan itibaren gelişen mimarî yapısı toplum yapısına paralel olarak şekillenmiştir. Bahsi geçen süreçte bilhassa Romanesk mimarîsinde oldukça zengin ürünler meydana getirilmiştir (Bakır & Ülgen, 2016: 75). Romanesk mimarî, VI. yüzyıldan XII. yüzyıl başlarına dek Hristiyanlık dünyasındaki kalkınmasının bir ifadesi olarak varlığını muhafaza etmiştir. Batılı mimarlar, daha evvel az miktarda da olsa Batı Avrupa'ya ulaşmış olan Bizans mimarîsini reddedip, o zamana değin varlığını sürdürebilmiş olan Roma bazilikalarını ve ilk Hristiyan kiliselerinin örnekleri üzerinde çalışmayı tercih etmişlerdir. Bu mimarî tarzı, XII. yüzyılda dönüşerek, bir şehir mimarîsi olan Gotik mimarînin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Bakır & Ülgen, 2016: 55).

olurken; XIV. yüzyılda yaşamış olduğu uyanışı ise Litvanya ile kurmuş olduğu birlik döneminde gerçekleştirmiştir. Söz konusu süreçte çok sayıda sanat okulu kurulmuştur. Daha ziyade Çek ve Fransız etkisinin hâkim olduğu ülkede, XV. yüzyılın başları İtalyan ve Alman etkisi fark yaratmaya başlamıştır (Osieczkova, 1943: 165).

4.1. Mimarî Sanatı

Orta Çağ'da Avrupa'da iki önemli mimarî tarzı ön plâna çıkmaktadır. Birincisi, özellikle XI. yüzyılda en parlak dönemini yaşayan, kökeni Roma İmparatorluğu'na dayanan Romanesk tarz; diğeri ise başlangıcı, XII. yüzyıla (1137-1144), Saint Denis manastırının yeniden inşasına dayanan Gotik tarz mimarîdir. Gotik mimarînin son dönemlerinde, Romanesk mimarînin de etkileri dikkat çekmektedir. Zira inşası uzun süren bazı yapıların mimarî stilleri zaman içerisinde değişikliğe uğrayarak, her ne kadar Gotik tarzda yapılıyor olsalar da, Romanesk tarzdan etkilendikleri bilinmektedir. Ayrıca bunun diğeri nedeni de, tahrip olan Romanesk tarzdaki yapıların bazı bölümlerinin Gotik dönemde onarılmış olmasıdır (Encyclopedia of Society, 2008: 73).

Polonya ve Batı Avrupa mimarî gelişimleri arasında oldukça sıkı bir bağlantı mevcuttur. Polonya mimarîsi Batı tarzını benimseme konusunda hassastır. Batı stilini daima özgün kılması ve gelişmiş estetiğin yaratıcı ifadesi, inşa edilen yapıların birer taklit durumuna düşmesine mani olmuştur (Gross, 1967: 67). Polonya'da, çeşitli işlevleri yerine getiren binaların bilinçli bir yaratıcı eylemi olarak mimarlık, I. Mieszko'nun Hristiyanlığı kabul ettiği ve böylece Polonya'yı Avrupa devletleri ailesine dâhil ettiği zamanlara kadar uzanmaktadır.

Polonya'daki mimarlık tarihi geleneksel olarak Hristiyanlığın başlangıcından XV. yüzyıla kadar şu dönemlere ayrılmaktadır:

- Roma Öncesi Dönem, yak. 950-1050,
- Roma Dönemi, yak. 1050-1250,
- Gotik Dönem, yak. 1250-1470 (Kaczmarek, 2016: 33).

Polonya'nın Hristiyanlaşması ile birlikte gelen dinî yönetimler batı tarzı mimarîyi benimsemişler, ancak Polonya'nın bu durumu kabullenebilmesi pek de kolay olmamıştır. Böylelikle batıyla harmanlanan yerel geleneklerin yepyeni stiller

ortaya çıkarttığı Polonya’da eski zamanlardan itibaren çeşitli mimarî formlar olduğu göze çarpmaktadır (Gross, 1967: 41).

Polonya’nın Orta Avrupa’da Latin kültürü ile Doğu arasındaki sınırda olan ve Bizans geleneğine katkıda bulunan coğrafi konumu, mimarî mirasını büyük ölçüde zenginleştirmiştir. Ayrıca kıtanın bu bölümünde güneyden kuzeye giden ticarî yolların bir kesişim noktası oluşu, ülkedeki inşaat yapılarına da yansımıştır. Bölgelere göre dahi çeşitli farklılıklar gösterebilen Polonya tarihi, ülke mimarîsini şekillendiren önemli özelliklerden biri olmuştur. Ülke tarihindeki bu farklılıklar, özellikle Gotik mimarî için geçerlidir. Polonya mimarîsi, çoğunlukla konut türü binalarında görülebilen bireysel bir profile sahiptir. Yüzyıllar boyunca Polonya’da ilginç binalar inşa edilmiş ve bunların bazılarının Avrupa’nın başka yerlerinde hiçbir benzeri bulunamamıştır (Kaczmarek, 2016: 34).

XIII. yüzyılın ikinci yarısında tuğlanın tanınması, taştan inşa edilen binaların ikinci plâna düşmesine neden olmuştur. Bu alandaki ilk örneklerden biri, 1270 yılına ait Gotik tarzda inşa edilen, Trzebnica’daki kilisenin ana kapısıdır. Ülkedeki tuğla kullanımından bizzat kral sorumludur. III. Kazimierz, krallığı döneminde benzer formdaki yapılar için etkili bir program teşkil etmiş ve bu suretle 65 yeni kent oluşturulurken, 27 eski kent yenilenmiş, 53 adet de şato inşa edilmiştir. Yaptırdığı şato ve surlar hâlen varlığını sürdürse de, Gniezno ve Kraków’daki katedrallerin yanı sıra Sandomierz’deki Collegiate kilisesi, bu konuda öne çıkan örneklerden sadece birkaçıdır (Zamoyski, 1987: 37).

Bahsettiğimiz dönemde inşa edilen yapılar günümüze kadar ulaşabilmiş birer sanat eseri niteliği taşıyor olsalar da, yapım aşamaları, mevcut şartlardan dolayı pek de kolay gerçekleşmemiştir. İnşaatlarda öncelikle marangozlar tarafından ahşap iskeleler kurulmuştur. Ancak bu iskeleler, inşaatların bitiminde yıkılarak kaldırılmalarına rağmen, marangozların yapılarıdaki katkıları göz ardı edilememelidir. Ayrıca bu marangozların ücretleri, iskelesini yaptıkları binanın yüksekliği oranında belirlenmiştir (Prak, 2011: 9). Kiliselerin çatılarında da taşlarla kaplı ahşap malzemeler kullanılmakta olup; bu işi yapan marangozlar hakkında ise pek az şey bilinmektedir (Salzman, 1967: 318-319).

XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya’da yapıların kendi ağırlıklarından kaynaklanan sorunlar (doğal unsurlardan, özellikle rüzgârdan gelen baskılara karşı

direnç), yüksek binaların inşaatları esnasında ortaya çıkan zorlukların başında gelmektedir. Bunun yanı sıra iç aydınlatmada doğal ışık kullanımı kapsamında ise çok daha büyük cam yüzeylere uygun olan Gotik tasarım, Romanesk'e göre önemli gelişmelere yol açmıştır. Aynı zamanda binaların yüksekliği, onları rüzgâr basınçlarına karşı duyarlı bir hale getirmektedir. Düşey elemanların pek de sağlam olmayan yapıları bu sorunu halletmemiş, aksine sadece arttırmış; inşaatçılar ise durumun üstesinden gelebilmek üzere bazı çözümler üretmek zorunda kalmışlardır. Söz konusu husustaki önemli çözümlerden biri, uçan payandaların²⁰⁵ icadı olmuştur (Gimpel, 1977: 121). İnşaatçılar, yatay genişleme ve dikey yüklenmenin karmaşık kombinasyonu sayesinde kilise duvarlarının tonozlar tarafından dışa doğru itilmelerini engellemeyi başarmışlardır. Bir diğer çözüm de, yapısındaki çift yay yardımıyla yapılarda dışarı değil, aşağı doğru basınç oluşturan sivri kemerlerin geliştirilmesidir (Mark, 1990: 107-108). Söz konusu dönemlerde yapıların maruz kaldığı çeşitli baskıları test edecek laboratuvarlar bulunmadığı için inşaat süreci, inşaatçıların önceki projelerinden edindikleri deneyimleri, zorluklara karşı test ettikleri bir laboratuvar görevini görmüştür (Prak, 2011: 5).

4.1.1. Romanesk, Gotik ve Rönesans Mimarîsi

Gotik üsluptaki kiliselerin yenilenerek Romanesk tarza dönüştürülmeleri sebebiyle geçmiş dönemlere ait yapıların çok azı, orijinal tarzını muhafaza edebilmiştir. Ancak hâlen var olan Romanesk yapılar vasıtasıyla bunların ilk formlarını ortaya çıkarabilmek mümkün olmaktadır. Kazılar ve arkeolojik çalışmalar, ilk dönem Polonya mimarîsine ilişkin bilgi edinebilmemizi ve Polonya'daki Romanesk kiliselerini gerçek hallerine dönüştürebilecek bir duruma gelebilmemizi sağlamıştır (Gross, 1967: 41).

Romanesk mimarî Katolik kilisesinin yayılımıyla doğrudan ilişkilidir. Söz konusu süreçte çok fazla sayıda dinî kurum ortaya çıkmış; Sisteryen ve Cluny gibi kurumlar, müritleri için manastırlar inşa ettirmişlerdir. Binaların mimarî özelliklerinin başında, temelinin Hz. İsa'nın ölümünü temsilen haç şeklinde yapılması ve iki uzun koridorunun bulunması yer almaktadır. Koridorların ortasındaki geniş boşluğa,

²⁰⁵ Uçan payandalar: Tonozların dayanıklılığını tehdit eden yıpratıcı güçleri önlemektedir (Panofsky, 2017: 43).

koronun ilâhîlerini seslendireceği bir yer olması amacıyla yarım daire şeklinde ve üzerinde asma tavan bulunan bir basamak yapılmaktadır. Ayrıca kilise, merkezindeki açık alanın yönü kuzey güney olarak varsayılırsa, diğer kısmın haç şeklinde olabilmesi için doğu batı yönüne doğru inşa edilmektedir. Bahsi geçen haç şekli yerine bazen, kullanılan taş blokların formlarına göre kare ya da dikdörtgen temeller de tercih edilmiştir. Romanesk binalarda daha kalın bir haç şeklinin ortaya çıkmasının nedeni de bu olmuştur.

Romanesk tarzdaki binaların inşasında, bölgesel taş rezervlerinden faydalanılmıştır. Bu hususta mermer, çok şık ve cazip bir çeşit olsa da, pek nadiren bulunabilmiştir. Romanesk yapılarda binaların estetik görünüşlerine katkı sağlamak amacıyla bolca heykel, rölyef çalışması ve el oymacılığı kullanılırken, yoksul toplumlarda ise Romanesk binaların çok daha sade bir görünüşe sahip oldukları dikkat çekmektedir. Polonya’da, Romanesk tarzın en önemli örneklerinden biri olan Wrocław’daki Św. Magdelene (Azize Magdalena) Kilisesinin yanı sıra Romanesk tarzda inşa edilmiş çok sayıda yapı mevcuttur (Encyclopedia of Society, 2008: 73, 74).

Orta Çağ Avrupa mimarî şaheserlerinin üslup evrimine ilham veren Romanesk ve Gotik tarzların yarattığı dönüşümlerin evrenselliği, İber Yarımadası’ndan Latin uygarlığının doğu sınırlarına kadar tüm Avrupa’da açıkça izlenebilmektedir. Romanesk üslubun doğu sınırlarının, Gdańsk’ten Kaldus, Płock, Czerwińsk, Szczebrzeszyn ve Przemyśl’e ulaşımı Polonya üzerinden gerçekleşmiştir. Gotik tarzın sınırları ise Litvanya’dan Rutenya topraklarına (Latyczów) ve daha da doğuya uzanmaktadır. Kentlerde inşa edilen binalar, uzaklardan gelen yabancı ustalar tarafından yapıldıkları için kalite açısından taşradakilerden farklıdır. Örneğin Czerwińsk’teki Romanesk manastır kilisesinin inşası, muhtemelen İtalyan Viligelmo de Modena atölyesinin ustaları tarafından gerçekleştirilmiştir. Prag’dan Nikolas Werner ve Spiš’ten Johann Csipser gibi yabancı ustalar, başkent Kraków’da XIV. yüzyıldan kalma büyük Gotik bazilikaların inşasına katkıda bulunmuşlardır. XV. yüzyılın ortalarına kadar Kraków yakınlarındaki kiliselerin yapımda ise Polonyalılara rastlanmamıştır. Önemli sanat merkezlerinden coğrafî uzaklığına rağmen Polonya’da inşa edilen katedraller, manastırlar ve bölge kiliseleri, mekânsal düzenlemeleri, üslup karakterleri ve mimarî detayları bakımından Avrupalı benzerlerine uygun olarak inşa edilmişlerdir. Yapıların boyutlarında gerçekleştirilen küçültme ve sadeleştirme

çalışmaları, o dönem Polonya’da yabancı mimarînin yanı sıra görülen bazı yerel mimarî özellikleri arasında yer almıştır (Węclawowicz, 2018: 50).

Farklı sanatsal ve kültürel çevrelere mensup ülkeler arasındaki siyasî, sosyal ve ekonomik bağlar, genel anlamda sanata yansımış; özel anlamda ise mimarîye tesir eden karşılıklı etkilerin nüfuz ettiği bir platform olmuştur. Sanatsal biçim, içeriğin ortak özellikleri ve entegre olma yollarının aranması, hem sanat tarihçileri hem de mimarlık tarihçileri için büyüleyici bir konudur (Haber & Kadłudczka, 1984: 279). Son zamanlarda zemin kazanan ‘sanat ve siyasetin bütünleşmesi’ teorisi, en iyi şekilde sadece Orta Avrupa’daki Rönesans sanatlarının farklılığının kökenlerine inilmek suretiyle belgelenebilmektedir. Bu noktada yeni hanedanlığın ilk kralı (Władysław Jagiełło) liderliğinde Töton Şövalyelerine karşı verdiği mücadele önem kazanmaktadır. Çünkü Orta Avrupa topraklarında yaşayan halkların entegrasyonunun temelini, Grunwald zaferindeki ortak katkı ve mücadelede aramak makul görünmektedir (Haber & Kadłudczka, 1984: 282).

İtalyan hümanizminin bir sonucu olarak ortaya çıkan İtalyan Rönesans’ı, Polonya’ya XV. yüzyılın sonlarında Macaristan üzerinden gelmiştir. Macar Rönesansı’nın Polonya sanatı üzerindeki etkisi, kalıpları kopyalamak ve hatta yorumlamak için bir dürtüden ziyade bir ilham olarak düşünülmelidir. I. Zygmunt²⁰⁶ gençliğindeki birkaç yılını, o sırada Macaristan kralı olan kardeşi Władysław’ın sarayında geçirmek suretiyle burada Mathias Corvinus döneminin Rönesans sanatıyla tanışmış ve bu sanat, onun estetik görüşlerini modellemiştir (Haber & Kadłudczka, 1984: 291). Kilisenin üst düzey yetkilileri, Polonya’nın büyük bir bölümünü kontrol altında tutan kodamanlar, kentli seçkinler ve tüm gruplar ilham almak için özellikle İtalya ve Floransa’ya gitmişlerdir. Bu nedenle, İtalyan Rönesans mimarîsinin İtalya dışındaki en eski örneklerinden bazıları Polonya’da bulunmaktadır (Demińska, 1999: 14). Kraków’da yer alan söz konusu örneklerin inşası, önceleri kraliyet himayesinde çalışan İtalyan sanatçılar tarafından yürütülmüştür. İtalya’dan getirdikleri fikirler, tıpkı kendilerinin asimile olduğu gibi yerel kalıplara da kolayca uyum sağlamış; bölgesel toplulukların üyesi olmuş, çeşitli görev ve memuriyetlerde bulunmuşlardır. Polonya’ya henüz genç yaşlarda gelen sanatçıların yetenekleri, İtalya’da büyük

²⁰⁶ I. Zygmunt (1467-1548): Zygmunt Jagiellończyk adıyla da bilinmektedir. Lâkabı, ‘Stary’ yani ‘Yaşlı’dır. 1506-1548 yılları arasında hüküm sürmüştür. Polonya kralı, Litvanya Büyük Dükü ve Śląsk Düküdür. II. Władysław Jagiełło ve II. Zygmunt August’un kardeşidir (Davies, 2005: 108).

ustaların şöhretleri tarafından bastırılmış olsa da, Polonya’da yaratıcı yeteneklerini özgürce geliştirmek için iyi koşullar bulmuşlardır. Hatta aileler kurmuş ve ikinci anavatanları addettikleri Polonya’da ölene kadar yaşamlarına devam etmişlerdir (Haber & Kadłudczka, 1984: 292). Polonya’daki ilk Rönesans çalışması, Jan Olbracht’ın mezar tonozu olmuştur. Bu mezar şekli tam anlamıyla gelişmiş formuna, krallar I. Zygmunt (1467-1548) ve II. Zygmunt August’un²⁰⁷ (1520-1572) Sigismund Şapeli’ndeki mezar kasasında kavuşmuş ve kısa zamanda Polonya’da yaygın olarak takip edilen bir prototip haline gelmiştir (Haber & Kadłudczka, 1984: 293).

4.1.2. Bazı Tarihî Kentlerin Mimarîsi

Polonya’ya çeşitli nedenlerle gelmiş olan göçmenler kültürlerini de beraberlerinde taşımışlardır. Kuzeye Töton Şövalyeleri tarafından getirilen Flaman mimarlar, arkalarında kiliselerdeki devasa Gotik anıtların yanı sıra Gdańsk ve Pomorze’deki kent sur ve meydanlarını bırakmışlardır. Flaman tarzı, Poznań, Varşova ve Kalisz’te yerel mimarîden etkilenecek daha zarif bir hale dönüşmüştür. Kraków’da ise yapıların daha ziyade Bohemya’nın etkisinde kaldığı görülmektedir (Zamoyski, 1987: 59).

Orta Çağ’da Kraków, Zamość, Varşova, Gdańsk, Toruń ve Łódź, kentsel mimarînin çeşitlilik ve benzersizlik örnekleri olmuşlardır. Şehirler, büyüklük ve tarih bakımından farklılıklar sergilemektedir. Bu nedenle kent binaları, inşa edildikleri zaman ve mekân ile yakından bağlantılı özgün ve özel düzenlemelerin birer yansımaları durumundadırlar. Ayrıca yukarıda bahsi geçen tarihî kentlerden Kraków, Zamość, Varşova ve Toruń Unesco Dünya Kültürel ve Doğal Miras Listesi’ne dâhil edilmiştir (Kaczmarek, 2016: 39-40).

4.1.2.1. Kraków, Gdańsk ve Varşova

Hem Romanesk hem de Gotik dönemlerde, başkenti Kraków olan en zengin ve en yoğun nüfuslu Małopolska, krallığın diğer bölgelerinden farklı bir yere sahiptir. Kraków’un merkezi zamanla çok sayıda banliyö (Zwierzyniec, Wesoła, Piasek) ve yeni kurulan kasabalarla çevrelenmiştir. Bunların en önemlileri Klepaczka ve Kazimierz’dir. Kazimierz kasabası, Wawel tepesinin diğer tarafında olup, Vistül nehrinin bir koluyla ayrılmaktadır. Kuruluş tüzüğünü 1335’te, onu yeni bir başkente

²⁰⁷ II. Zygmunt (1520-1572): 1548-1572 yılları arasında Polonya Kralı ve Litvanya Büyük Düküdür. Onun ölümüyle birlikte Jagiellon Hanedanlığı son bulmuştur (Davies, 2005: 109).

dönüştürmek isteyen Kral III. Kazimierz'den almıştır. 1364'te üniversitenin ilk kurulduğu yer olan bu kasaba, aynı zamanda Skałka'daki ünlü Św. Stanisław (Aziz Stanisław) Tapınağına da ev sahipliği yapmaktadır (Kaczmarek, 2016: 41).

Kraków binaların bol ve etkileyici olduğu kadar; modern sanat tarihçileri tarafından da iyi tanınan, çok çeşitli sanatsal etki ve eğilimin sergilediği bir kent niteliğine sahiptir. Özellikle Romanesk dönemde sadece inşaat ustaları değil, piskoposluğun çoğunluğu da dâhil olmak üzere kentteki din adamları büyük ölçüde yabancılardan oluşmaktadır. Belki de bu nedenle, Latin Hristiyanlığının sınırlarında yaratılan mimarî, uluslararası bağlamda gelişmiş ve kalıcı olabilmıştır (Węclawowic, 2018: 53).

XV. yüzyılın başında Kraków büyük bir başkent ve gelişmekte olan bir şehir durumundadır. Kraków'da bulunan, Avrupa'nın en büyüklerinden biri olan merkezî pazar yerindeki meydanı çevreleyen Gotik tarzdaki binalar, simetri özellikleri taşımaktadır. Rönesans stili, yatay unsurlara tercih edilmek suretiyle yeni uyum ve estetik kanunları geliştirilerek, ülke refahının bir ifadesi olarak kabul edilen Kraków'un, geniş kapsamlı şekilde yeniden inşası başlatılmıştır (Haber & Kadłudczka, 1984: 298). Söz konusu restorasyon kapsamında, yangının yayılmasına yol açan eğimli çatılar, dekoratif korkuluklarla sokak cephesine gizlenmiş çatılarla değiştirilmiştir. Polonya'da çok sayıda saray ve evde de bu çatı şekli tercih edilmeye başlamıştır. Bu çatı modeli ayrıca Kraków'daki ticaret merkezi Sukiennice (Ticaret Binası) ve Rynek (Belediye Binası) gibi kamu binalarının yanı sıra kale ve saraylarda da (Baranow, Krasiczyn) yaygın olarak kullanılmıştır (Haber & Kadłudczka, 1984: 299).

Kraków'daki pazar meydanı, büyüklüğü sebebiyle Avrupa'nın en büyük Orta Çağ kent meydanıdır. Yukarıda bahsi geçen, Ticaret ve Belediye Binalarının kuleleri, boyutlarıyla hâlen etkileyicidir. Pazarın bitişiğindeki bloklardan biri, 1802 yılına kadar bir mezarlıkla çevrili olan Św. Mariacki Kilisesi'ne (Azize Meryem) ev sahipliği yapmıştır (Kaczmarek, 2016: 40). Kalan bloklar ise daha ufak parsellere bölünmüş; başlangıçta Gotik, daha sonra Rönesans ve Barok tarzdaki burjuvazi konaklarıyla inşa edilmiştir. Yavaş yavaş şehrin daha fazla bölümü kilise ve manastırlarla bezenmiştir. Kentte bulunan gözetleme kuleleriyle desteklenmiş kapıların, ne yazık ki büyük bir kısmı XIX. yüzyılın başlarında yıkıldığı için orijinal

boyutlarında kalamamışlardır (yalnızca Florańska Kapısı ve gözetleme kulelerinin olduğu bölüm muhafaza edilebilmiştir) (Kaczmarek, 2016: 40).

Kraków ve Gniezno'daki katedrallerin en kendine has özelliği Fransız Gotik tarzının bir karakteristiği olan uçan payandalardan kaçınılması olmuştur. Bu doğrultuda, kubbenin baskısını azaltmaya yarayan destekler, kilisenin iç bölümüne ve çatıya gizlenecek şekilde yapılmış olup; bu sistem zamanla Kraków'un bir mimarî unsuru haline gelmiştir. İlk olarak Kraków'da uygulansa da, tüm ülkeye yayılmış ve Polonya Gotik üslubunun ortaya çıkışındaki en önemli özellik olmuştur. Batı'nın tüm etkisine rağmen, Polonya Gotik mimarîsi tipik özellikler geliştirmiştir. Az evvel bahsi geçtiği üzere uçan payandaların binaların içinde yer alması, dış görünüşleri itibarıyla kiliselerin orijinal olmalarına yol açmıştır. Örneğin Polonya'da, Notre Dame tarzı mimariye sahip bir kiliseye rastlamak zordur. Polonya'nın Gotik mimarî stili ise oldukça farklıdır (Gross, 1967: 66). Bu bağlamda mimarîde en büyük çeşitlilik, uyumsuz formları bir araya getirmek suretiyle Kraków mimarîsinde ortaya çıkmıştır. Pazar meydanında bulunan Św. Mariacki Kilisesi bunun en güzel örneklerinden biridir. XV. yüzyılda restore edilen kiliseye, yıldızlı tonozun yanı sıra masalsı egzotizm katan bir de çan kulesi eklenmiştir. Yine aynı dönemde kentin surları güçlendirilerek, kapı, kule ve gözetleme kuleleri inşa edilmiştir (Zamoyski, 1987: 59).

Malbork Kalesi Orta Çağ mimarîsi için ne derece önemli ise Kraków'daki Wawel Kraliyet Şatosu da Rönesans mimarîsi adına aynı düzeyde öneme sahiptir. Kraków'un güneyinde, Vistül'ün sol kıyısındaki kireç taşı bir tepenin doğu burnunda yer alan şato, XI. ve XVI. yüzyıllar arasında dük ve kralların ikametgâhı durumunda olmuştur (Kaczmarek, 2016: 37). 1502 yılında Fiorentino'nun başlattığı rekonstrüksiyon, Bartolomeo Bercci tarafından devam ettirilmiştir. Bu kapsamda eski kuzey, doğu ve batı kanatlarının en iyi korunmuş parçaları avluyu çevreleyen kompakt gövdeye dâhil etmiştir (Haber & Kadłudeczka, 1984: 293).

Kentteki diğer yapılar arasında bulunan Kraków Katedrali, Profesör Paul Crossley tarafından gerçek bir kraliyet kilisesi olarak değerlendirilmektedir. Piskoposluk makamı olarak işlev görmesinin yanı sıra bir taç giyme kilisesi ve kraliyet nekropolü haline gelmiştir (Węclawowic, 2018: 51). Bir diğer önemli yapı olan Św. Andrzej (Aziz Andrew) Kilisesi ise özel bir ilgiyi hak etmektedir. Bu kilise

biraz şaşırtıcı olsa da, hayli etkileyicidir. Eşsiz bir transept²⁰⁸, bazilika ve nef²⁰⁹ sahiptir. Westwerk²¹⁰ ise batı kısmındaki bölüme daha sonra eklenmiştir. (Weclawowic, 2018: 52).

Gdańsk şehri, Gotik ve maniyerist²¹¹ stillerinin yansıması olan, son derece ilginç bir kentsel mimarî kompleksidir. 1997’de bininci yıl dönümünü kutlayan Gdańsk, bugünkü kentsel şeklini, Töton Şövalyeleri yönetimi altında geçirdiği ekonomik açıdan başarılı döneme ve Polonya krallarının liderliğindeki On Üç Yıl Savaşı (1454-1466) sonrasına borçludur. Töton Şövalyeleri, 1308 yılında kenti fethedip, sakinlerinin çoğunu katletmelerinin ardından, yeni bir kasaba ya da daha uygun bir deyişle birkaç ayrı kentsel yerleşim teşkil etmişlerdir. Burada, ana kasabayla birlikte Eski Şehir, Yeni Şehir ve iki banliyö kurulmuş; bunların tümü, muhteşem ve modern kale surlarına dâhil edilmiştir. Gdańsk’ın Gotik kiliseleri arasında en önemlisi Św. Mariacki Bazilikası’dır (Kaczmarek, 2016: 45-46). Söz konusu bazilika, 1343-1496 yılları arasında inşa edilmiş olup; dünyadaki en yüksek tuğla yapı olarak bilinmektedir (Prak, 2011: 4).

Kuzey Hollanda gibi bazı bölgelerde, nakliye maliyetlerini azaltan nehir ve deniz yolları sayesinde inşaat malzemesi olarak taş ithalatı gerçekleştirilmiştir. Ancak özellikle Baltık bölgesi bu hususta pek şanslı değildir ve inşaatlarda taş yerine tuğla kullanılmıştır. Hatta söz konusu dönemde Avrasya’nın diğer birçok bölgesinde de büyük yapılar için tuğla tercih edilmiştir. Aslında bu durum mimarlık tarihi açısından değerlendirildiğinde büyük önem arz etmektedir. Zira yapılarda tuğla kullanımı belirli bir Gotik tarz yaratılmasına yol açmıştır. Tuğlaların ufak olmaları, canlı yüzey desenlerine olanak sağlarken; Polonyalı ustalar ise bu suretle maharetlerini ortaya koymaya başlamışlardır. Örneğin ilk yıldız tonozları XIII. yüzyılın sonlarında Gdańsk yakınlarındaki Pelplin Sisteryen Manastırı’nda uygulanmıştır (Prak, 2011: 22-23).

²⁰⁸ Transept: Ana eksene dik açılarla uzanan haç biçimli bir kilise alanıdır. Transeptin kendisine bazen basitçe haç da denilmektedir (britannica.com).

²⁰⁹ Nef: Ruhban sınıfından olmayan Hristiyanlar tarafından erişilebilen bir kilise alanı olan nef, kiliselerin dikdörtgen biçimindeki ana gövdesi anlamına gelmektedir (Stevens Curl, 1999: 518).

²¹⁰ Westwerk: Koridora çapraz olarak, genelde bir kare ya da dikdörtgen şeklinde inşa edilen ve bazilikaların batı kesiminde yer alan, Roma öncesine ait bir mimarî karakteristiğidir (Panofsky, 2017: 44).

²¹¹ Maniyerizm (Üslupçuluk): İtalyanca’da ‘üslup’ kelimesinden türetilen ve 1500’lü yılların ortalarında Rönesans akımına karşı duran bir sanat akımıdır (Holz, 2017: 79).

Varşova’da bulunan Eski Şehir’de yer alan Orta Çağ’dan kalma kent kompleksi, Polonya’daki en değerli şehir kompleksleri arasında yer almaktadır. XIII. yüzyıldan 1939’a kadar gelişmiş, ardından II. Dünya Savaşı’nın büyük yıkımından sonra yeniden inşa edilmiştir. XIII. yüzyılın sonunda, Mazowsze Piast soyundan gelen dükler, başkentlerinden biri olarak Vistül’ün yüksek sol yakasındaki Varşova’yı seçmişlerdir. Varşova kasaba yerleşimi, Litvanlar tarafından iki kez tahrip edilen Ujazdów’un yerini almış, 1300 yılı civarında kente bazı haklar tanınmıştır. Dük’ün ikametgâhının yanındaki Varşova, önce ahşap ve toprak yapılarla, ardından çift tuğla duvarlarla güçlendirilmiştir. XVI. yüzyılın ortalarında Kuzey Kapısı’nın yanına, Kraków’daki ile karşılaştırıldığında, nispeten küçük olan bir gözetleme kulesi inşa edilmiştir. Bu duvarlar arasında belediye binası, pazar yeri, Vaftizci Yahya Kilisesi ve Augustinian Manastırı da bulunmaktadır (Kaczmarek, 2016: 43).

4.1.2.2. Malbork (Marienburg) Kalesi ve Diğer Bazı Önemli Yapılar

Töton Şövalyelerinin Gotik mimarî tarzındaki kalesi Malbork kireç, granit ve detaylarda kullanılan yapay taşlarla karıştırılarak, taş temeller üzerine kırmızı tuğladan inşa edilmiştir. Kale, 1280’den itibaren aşamalı olarak yapılmaya başlamış; XV. yüzyılın ortalarına kadar ise genişletilme işlemleri sürdürülmüştür. Ülkede benzersiz bir yapı özelliğine sahip olan Malbork Kalesi, aynı zamanda Avrupa’nın en büyük tuğla kalesidir. Avrupa Orta Çağ mimarîsinin mükemmel ve etkileyici bir örneğini oluşturmaktadır. Unesco Dünya Kültürel ve Doğal Miras Listesi’ne dâhil edilmiştir (Kaczmarek, 2016: 36).

Vistül nehri deltasının kollarından biri olan Nogat nehrinin sağ kıyısı boyunca uzanmakta olan Malbork kalesi, bir kompleks şeklindedir. Söz konusu kompleks: Yüksek Kale; Orta Kale; kule, kapı ve surlarla çevrili Aşağı Kale’den oluşmaktadır. Kalenin en eski kısmı olan Yüksek Kale, 1280 yılında yapılmış ve daha sonra 1334-1344 yıllarında önemli ölçüde genişletilmiştir. Galerilerle çevrili iç avlulu, üç katlı bir yapı olarak dikdörtgen görünümüne sahiptir (Kaczmarek, 2016: 35).

Malbork Kalesi, mimarlık tarihi ve koruma teorisi derslerinin önemli bir konusu durumundadır. Kalenin en eski kısmı olan Yüksek Kale, başlarda Töton Şövalyelerinin yerel komutanının sınır-kara kalesi olarak tasarlanmıştır. Ancak XIV. yüzyılın başında Pomorze’nin fethi ve Töton Tarikatı makamının Venedik’ten, o zamanlarda Prusya topraklarına dâhil olan Malbork (Marienburg)’a taşınması, kalenin

büyük ölçüde gelişimine yol açmıştır. Sonraki yüzyılda kaleye Büyük Üstat için ticarî ve ikametgâh olmak üzere iki dış avlu eklenmiş ve Malbork şehri belediyesiyle entegre edilmiştir. Neticede 1457 yılından önce Töton Şövalyeleri tarafından, Kuzey Avrupa'daki Gotik tuğla mimarîsinin sembolü haline gelen, Avrupa'nın en büyük müstahkem komplekslerinden biri yaratılmıştır. Ancak Şövalyelerin On Üç Yıl Savaşı'ndaki (1454-1466) yenilgileri, Malbork'un Polonya kralları tarafından fethedilmesiyle sonuçlanmış olsa da, zengin Żuławy bölgesinin ekonomi merkezi olarak kalmayı sürdürmüştür. XVII. yüzyıldaki İsveç savaşları sırasında Cizvitlere bağışlanan kale, Polonya'nın bölünmesinden (1772) sonra ise Prusya Krallığı tarafından işgal edilmiştir (Kowalski & Samól, 2020: 400).

Polonya'da Geç Orta Çağ dönemleri, ardında daha pek çok kale bırakmıştır. Farklı boyut ve kullanımındaki bu kaleler Malbork'tan daha küçük olmalarına rağmen, Orta Çağ tuğla ve askerî taş yapılarının ilginç özelliklerini yansıtmaktadır. Bunlar tekil yapılar olup; piskoposların, yerel dük ve şövalyelerin ikametgâhları, yerel kaleler veya askerî savunma birimleri gibi daha büyük komplekslerin parçalarıdır (Ör: Będzin, Olsztyn, Gniew, Toruń, Łęczycza, Ogródzieniec, Ojców, Szczytno'daki kaleler vb.). Bunlar arasında yer alan Lidzbark Warmiński'deki kale, ilginç ve iyi korunmuş mimarînin bir başka örneğini sunmaktadır. 1355-1401 yılları arasında tuğladan Gotik tarzda inşa edilen bu yapı, Warmia piskoposları ve Warmia eyaletinin çeşitli kasabalarında bulunan resmî ikametgâhlardan biri tarafından finanse edilen bir proje durumundadır. XV. yüzyılın ortaları ile sonunda iki kez yangın geçirmiş; ardından 1442 ve 1497'de restore edilmiştir. Restorasyon kapsamında kemerli galerilerle çevrili bir iç avluya sahip, dört katlı kare şeklinde bir bina olarak yeniden yapılmıştır (Kaczmarek, 2016: 36).

Polonya'nın güneyinde, deniz seviyesinden 515 metre yükseklikteki 80 kilometrelik tepe sırasını kapsayan Jura-Częstochowska adlı bölge, XIV. yüzyıl Polonya'sının sınırında ve III. Kazimierz'in inşa ettirdiği pek çok şatonun bulunduğu bir bölgedir. İsveç saldırıları sırasında büyük çoğunluğu tahrip olan bu yapılara uygulanan restorasyon girişimleri, yazık ki yapıları orijinal hallerine döndürmeyi başaramamıştır. Günümüzde bölgenin yüzde 90'ı ilginç bir tahribat görüntüsü sunmaktadır. Bu kapsamda yer alan Ogródzieniec Şatosu, XIV. yüzyılda inşa edilmiş; İsveç saldırıları neticesinde yıkılmış ve defalarca onarım görmüştür. Aynı yüzyılda kraliyet şatosu olarak inşa edilen şatolardan Rabsztyn Şatosu, soylular arasında pek

çok kez el değıştirirken; Boblice Şatosu ise defalarca yıkılmış, tahrip edilmiş ve restorasyon geçirmiştir (Sroczynska, 2019: 3-7).

Polonya'nın Orta Avrupa'da Latin kültürü ile Doğu arasındaki sınırda olan ve Bizans geleneğine katkıda bulunan coğrafi konumu, mimarîsini büyük ölçüde etkilemiş ve zenginleştirmiştir. Güneyden kuzeye giden ticarî yolların kesiştiği yer oluşu itibarıyla mevcut durum, yapılarına da yansımıştır. Mimarî yapısı bölgelere göre bile değışikler sergileyebilen Polonya'nın, bu husustaki bir diğer etkeni ise tarihi olmuştur. Yüzyıllar boyunca Polonya'da ilginç binalar inşa edilmiş ve bunların bazılarının Avrupa'nın başka yerlerinde hiçbir benzerlerinin bulunamamış oluşu da, ülkenin mimarî açıdan sahip olduğu önemi gözler önüne sermektedir.

4.2. Heykel Sanatı

Polonya'da Geç Gotik sanatının zirveye ulaştığı süreç Kraków, Poznań, Toruń ve Gdańsk gibi zengin kentlerin gelişimiyle paraleldir. XV. yüzyılın ikinci yarısında bahsi geçen bu şehirler Polonya'nın Avrupa ölçeğinde seçkin sanat merkezleri haline gelmiştir (Suchodolski, 1973: 145). Kraków kenti, yukarıda da bahsedildiği gibi mimarînin yanı sıra ülkenin sanatsal yaşamında da önemli bir yere sahip olmuştur. XV. yüzyılda, özellikle Nuremberg'den olmak üzere çok sayıda yabancı sanatçının yaşadığı kentte heykel ve diğer sanat dalları zirveye ulaşmıştır. En önemli heykeltıraşlardan birisi de nereli olduğu bilinmeyen ancak hayatının bir bölümünü Kraków'da geçirerek, 1477-1489 yılları arasında Św. Mariacki Kilisesi mihrabının arkasında bulunan heykeli yapan Wit Stwosz'dur (1438-1533) (Carter, 1994: 7).

4.2.1. Wit Stwosz

Kraków'da, şehrin Geç Gotik sanatını büyük ölçüde etkileyen en ünlü isim, Nuremberg'den gelen, parlak bir heykeltıraş ve ressam olan Wit Stwosz (Veit Stoss) (1447-1533) olmuştur. 1477'de Polonya başkentine gelmiş ve 20 yıl boyunca çalışmalarına orada devam etmiştir. Kraków'daki Św. Mariacki Kilisesi için zengin bir soylu tarafından sipariş edilen anıtsal poliptiğin²¹² yanı sıra ahşap ve mermerden

²¹² Poliptik: Dört ya da daha fazla parçadan oluşan ve genellikle bir arada duvara asılan çoklu panel tablolara verilen addır. Sıklıkla pano biçiminde olan bu tablolarda ortada yer alan ana tablo, asıl konuyu anlatmaktadır (collinsdictionary.com). Aynı zamanda M. Ö. V. yüzyıldan beri sanatçıların kullandıkları çok yönlü bir geçmişe sahip, karmaşık bir yapı olan poliptik, günümüze şekil vermek anlamına gelmektedir (Garnet, 2014: 4, 5).

çok sayıda heykel yapmıştır. Zengin mimarî süslemeleri ve figürlü sahneleriyle Wawel Katedrali'ndeki muhteşem Św. Stanislaw rölikeri²¹³, bazı yerlerinde Stwosż üslubunun etkisini ortaya koymaktadır. Kraków yapımı ince kadehler ve şekilli kâseler²¹⁴ Polonya'nın her yerinde mevcut olduğu üzere, Litvanya'ya kadar ulaşmıştır (Suchodolski, 1973: 145).

Wit Stwosż'un en verimli yıllarının büyük bir kısmını Polonya topraklarında geçirmiş olması, sanatçının tüm erken dönem eserlerinin Polonya'da bulunmasına yol açmıştır. Kraków dönemi yapıtları, onun sanatsal üretiminin önemli ve temel parçalarıdır (Burkhard, 1935: 31). Stwosż'un yaptığı heykeller arasında özellikle bahsetmeye değer bir dizi mezar taşı mevcuttur. En görkemlisi ise Wawel Katedrali'nde bulunan, 1492'de yapmış olduğu Kral IV. Kazimierz Jagiellończyk'ın kubbeli mezarıdır. Stwosż'un tüm gravürleri de bu Polonya dönemine ve Kraków gravür sanatının en eski örneklerine aittir.

Bireysel stiliyle hem etkileyici hem de dekoratif olarak Polonya'nın başkentinde ön plâna çıkmıştır. Vücudun yapısını gizleyen derin kesik ve kırık kıvrımlara sahip bol pileli cüppelerin karmaşıklığı ile ayrıntı natüralizmi arasında bağlantı kurmuştur. Stwosż, bahsedilen kraliyet mezar kubbesi ile Małopolska'daki mimarî dekorasyon alanına etkileyici bir Geç Gotik tarzı getirmiştir. Kraków'daki çalışması, Polonya Geç Gotik sanatının tarihinde bir dönüm ve doruk noktası olmuştur. Onun sanat anlayışının heykel, resim, grafik sanatı, hatta nakış ve kuyumculuk gibi el sanatları üzerindeki etkisi, Śląsk, Spisz (Macaristan) ve Transilvanya'da olduğu gibi ülkenin büyük bir bölümünde ve sınır ötesinde de belirginlik kazanmıştır (Suchodolski, 1973: 146).

Mihraplar fazla ortak özelliğe sahip olmamalarına rağmen, bölgesel farklılıklar, kullanılan materyaller açısından değişim gösterebilmektedirler. Mihrapların ana temaları, genellikle enkarnasyon ve çarmıha gerilmenin bir parçası olarak şefaath rolündeki Hz. Meryem olmaktadır (Evans, 2008: 7). Kraków'da bulunan Św. Mariacki (Azize Meryem) Kilisesi'ndeki mihrabın 1422'de yıkılmasının ardından

²¹³ Röliker: Kutsal emanetleri muhafaza edilmesi amacıyla yapılmış cam, mermer, ahşap vs. gibi her tür malzemeden yapılabilen kutu (britannica.com).

²¹⁴ Roma Katolik Kilisesi ve diğer bazı kiliselerde 'ostensorium' olarak da adlandırılan bu kâseler, Evharistik ev sahibinin merasim alaylarında taşıdığı; belirli adanma törenleri esnasında kullanılan veya kutsanmış ekmeğin sunulduğu altın ya da gümüşten yapılmış kaselerdir (An Episcopal, 2000: 340).

yeni bir yüksek mihraba ihtiyaç duyulmuştur. Hz. Meryem'in ölümünü simgeleyen söz konusu mihrap, 1480'lerde Wit Stwosz tarafından inşa edilmiştir. Duyulmamış oranlara sahip olup, Avrupa'da türünün en büyüğü olan bu yapı, arkadan kanatları bulunan çeşitteki mihrapların bilinen ilk örneğidir. Buradaki yenilikçi düşünce ise figürlerin, kanatlara resmedilmek yerine, oyulmak suretiyle yapılmış olmasıdır. Mihrap, gövdedeki tamamen oyulmuş olanlardan yarı kabartma figürlere kadar yaklaşık iki yüz figür içermektedir. Stwosz için bu mihrabın yapımı, büyük bir iş fırsatı niteliğine sahiptir. Stwosz, Swabia ve Güney Almanya'dan Kraków'a kadar, heykel alanındaki yeni yaklaşımların yanı sıra sanatsal fikirlerin Rönesans Avrupası'nda yayılmasına yardımcı olmuştur. Hayatı opera, film, tiyatro oyunlarına konu olan Stwosz, ölümüne dek Polonya'da yaşamıştır (Evans, 2008: 5).

Reform ve buna eşlik eden en güzel Geç Gotik mihraplarının birçoğunun yıkımı, Stwosz'un uzun yaşamı boyunca çok sonraları meydana gelmiştir. Fakat bunlardan birini Kraków'da yaratmayı başarmıştır. Âdem ve Havva'dan Eski, Yeni Ahit ve ötesine uzanan Hristiyan tarihinin Mariolojik²¹⁵ (Meryembilim) (Sayar, 1998: 400). versiyonunu bir araya getirmiş; en kapsamlı, düşündürücü '*speculum humanæ salvationis*²¹⁶'i oluşturmuştur (Evans, 2008: 11). Ayrıca Stwosz'un önemli çalışmalarından biri Piotr Vischer'in heykeli (29/1548/0/2.3/201, ANK), diğeri ise Kallimachus adına Wrocław Katedrali'nde yapmış olduğu Wrocław Piskoposu Piotr z Binina Moszyński²¹⁷'nin mezar taşıdır (29/1548/0/2.20/357, ANK).

4.2.2. Hareketli Hz. İsa Heykelleri

XV. yüzyılın sonlarına doğru, görünüşte gelecek yüzyılın İtalyan Rönesans'ı biçimlerine getireceği değişiklikleri haber veren bazı sanatsal fenomenler ortaya

²¹⁵ Marioloji: Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem'in teolojik çalışmasıdır. Marioloji, Hz. Meryem hakkındaki doktrin veya dogmayı, Hz. İsa ile ilgili olanlar ve kurtuluş, şefaat, lütuf hakkındaki fikirler gibi diğer inanç doktrinleriyle ilişkilendirmeye çalışır. Toplumsal tarih açısından Marioloji, genel olarak Hristiyanlık tarihi boyunca Hz. Meryem'e bağlılık ve onun hakkında düşünme çalışması şeklinde tanımlanabilir (<https://www.oxfordhandbooks.com/view>).

²¹⁶ Speculum Humanæ Salvationis (İnsan Kurtuluşunun Aynası): Orta Çağ'ın sonlarında popüler teolojinin en çok ilgi gören resimli anonim eseri olmuştur. Ahit ve Yeni Ahit'teki olayları önceden şekillendirmiş ya da bildirmiştir. Orijinal versiyonu kafiyeli Latince bir ayetten oluşmaktadır (newworldencyclopedia.org).

²¹⁷ Piotr z Bnina Moszyński (1430-1494): İtalya ve Kraków'da eğitim görmüş olan, başta Türk-Tatar olmak üzere Doğu meseleleri uzmanı olan siyasetçi Moszyński, Kral IV. Kazimierz'in danışmanıdır. Jan Olbracht'la da yakın işbirliği içinde bulunan Moszyński'nin ünlü mezar taşı Wit Stwosz tarafından yapılmıştır (britannica.com)

çıkılmıştır. Her şeyden önce, mimarîdeki klasikleştirici eğilimler ve Romanesk sanatını taklit etme girişimleri, resim ve heykelde giderek artan bir gerçekçilik ortaya koymaktadır. Aynı zamanda hem heykelde hem de resimde, gerçekçiliğe ve hatta natüralizme doğru yavaş yavaş bir eğilim gelişmektedir. Zira Stwosz ve çevresinin çalışmalarının dışı vurumcu bir natüralizmi mevcuttur (Suchodolski, 1973: 147).

Stwosz'un yanı sıra çarmıha gerilmiş Hz. İsa'nın anime heykelleri Orta Çağ sanat tarihçilerinin ilgilendiği en önemli konu başlıklarından biri olmuştur. Söz konusu hareketli heykeller, XIV. ve XV. yüzyıllarda hacılar adına bağlılık simgeleri olarak kiliselerin iç bölümlerinde sergilenmiştir. Polonya, Almanya, Slovakya, İspanya, Portekiz, İsviçre, Avusturya, Çek Cumhuriyeti ve İtalya'daki bazı bireysel çalışmaların dışında 1969 yılında "*Zeitschrift des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft*"ta basılan Gesine ve Johannes Taubert'in "*Mittelalterlich Kruzifixe mit Schwenkbaren Armen. Ein Beitrag zur Verwendung von Bildwerken in der Liturgie*" başlıklı yazısı bu konuda yapılmış ilk çalışmadır (Kopania, 2010: 11). Özellikle Polonya'da bu konu hakkında son döneme ait bazı makaleler bulunmaktadır. Hareketli Hz. İsa heykelleri vasıtasıyla kukla tiyatrosu ile ilgili bazı çalışmalar da gerçekleştirilmiştir (Kopania, 2010: 13).

Hiz. İsa'nın vücudunun kol, bacak, göz, ağız gibi bazı bölümlerinin hareketine izin veren mekanizmalarla donatılarak yapılan çarmıha gerilmiş heykeller, Latin Orta Çağ dinî kültürünün en ilginç örneklerinden biri olarak kabul edilebilir. Olağanüstü bir gerçekçiliğe sahip olan bu heykeller, Hiz. İsa'nın çarmıha gerilmiş haldeki diğer heykellerinden ayrı tutulmaktadır. Ayin yılı boyunca teatral liturjik ve paraliturjik merasimlerin yanı sıra gizemli oyunlarda da kullanılan bu heykeller, '*Paschal Triduum*' (Paskalya'nın Diriliş Pazarı ile biten üç kutsal günü) döneminin bir bölümünde önemli rol oynamaktadırlar (Kopania, 2010: 9).

Polonya'da iki hareketli Hiz. İsa heykeline ulaşılabilir. Bunlardan biri Varşova Archdiocese Müzesi'nde sergilenmekte olup; mezarlığın içinde bulunan ve kolları hareket edebilen Hiz. İsa heykelidir. Heykelin, Mszczonów'da yapıldığına inanılmaktadır. 1966 yılında Aziz John Vaftiz Cemaat Kilisesi'nde ele geçirilmiştir. Ancak Mszczonów'daki kiliseyle ilgili olduğu kanıtlanamamıştır. Zira bahsettiğimiz Orta Çağ kilisesi, heykelin yapımından çok uzun bir zaman sonra inşa edilmiş ve XIX.

yüzyılın başlarında çıkan yangın sebebiyle tüm eşyalarıyla birlikte yanarak yok olmuştur (Kopania, 2010: 43).

4.2.3. Kutsal Bebek Heykelcikleri

Avrupa'daki birçok manastırda, genellikle tahta beşikte yatmakta olan bebek Hz. İsa figürleri, o dönemlerde hayli popüler olup; hâlen korunmakta ve bu tür heykeller dünyanın her yerindeki müze koleksiyonlarında bulunabilmektedir. Söz konusu heykeller, Geç Orta Çağ Hristiyanları arasında Tanrı'nın, İsa Çocuk biçimindeki hürmetine derin şekilde odaklanmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Pek çoğu muhafaza edilmiş olmasına rağmen, bebek İsa figürleri hak ettikleri bilimsel ilgiyi görmemiştir. Çoğu araştırmacı Orta Çağ adanmışlığı, heykel üretimi veya çocuklara yönelik tutumlar gibi daha geniş konulara atıfta bulunarak, söz konusu heykellere ilişkin genellikle birkaç örnekten bahsetmektedir. Kutsal bebekler hususuna geniş çapta değinen sadece birkaç araştırma mevcuttur (Dolls, Puppets, 2017: 76).

'Kutsal bebekler' terimi farklı malzeme, form, ölçek, sanatsal kalite ve doğruluk seviyelerinde yürütülen 'İsa Çocuğu' temsil eden bir grup objeyi tanımlamaktadır. Üretim kaliteleri değişkenlik gösteren bu heykelcikler, genellikle birkaç santimetre uzunluğunda olup; evlerde bulundurulmalarının yanı sıra tılsım olarak taşınmak üzere de imal edilmişleridir (Dolls, Puppets, 2017: 77). Üreticileri esas olarak Kuzey Avrupa'da faaliyet göstermekte olan bu heykellerin, XIII. yüzyılda ortaya çıktığı iddia edilmekle birlikte, XIV. ve XV. yüzyıllarda çok popüler bir hale geldiği bilinmektedir. XV. yüzyılın ortalarında ufak kil figürlerin üretiminde bilhassa Almanya'da Frankfurt, Köln, Utrecht ve Polonya'da ise Wrocław ön plâna çıkmıştır.

Bu heykeller daha yüksek bir sanatsal seviye doğrultusunda ahşap, balmumu, mermer, hatta gümüş ve değerli taşlar gibi diğer malzemelerden yapılmıştır. Mermer objeler, başka malzemelerle çalışan sanatçılar için birer ilham kaynağı vazifesi görmüştür. Bebek İsa'nın çeşitli ayrıntılı temsillerinden oluşan bir grup heykel ise genellikle gerçek hayattaki bir bebeğin boyutuna ulaşan ahşap malzemelerden üretilmiştir (Dolls, Puppets, 2017: 78). Heykellerin beraberinde sıklıkla bir dizi aksesuar veya bazı eşyalar da yer almıştır. Örneğin kimi bebekler ayakta duramayıp, yalnızca yatar pozisyonda kalabildikleri için, bu ufak heykelciklerin bir kısmının yanında küçük yataklar da imal edilmiştir. Bunların dışında kutsal bebeklerin giysi,

başlık gibi türlü aksesuarları da mevcuttur. Genç kızlar, genellikle manastırlara girerlerken birer kutsal oyuncak olarak mutlaka bu heykellerden almışlardır (Dolls, Puppets, 2017: 79),

Bebeklerin popülaritesi Geç Orta Çağ boyunca bazı özel bağlılık uygulamalarının gelişimiyle ilişkilendirilmelidir. Zira Geç Orta Çağ Hristiyan teolojisi, bireysel bağlılığa ve Hz. İsa'nın insanlığına, özellikle de Tanrı'nın Oğlu olarak çocukluğu ile çektiği acı olmak üzere hayatın iki yönüne yapılan güçlü vurguyla karakterize edilmektedir. XIII. yüzyıldan itibaren kadınların manevîyatlarında, Hz. İsa'nın insanlığı ve doğuşuna özel bir bağlılık ortaya çıkmıştır. Bakıma muhtaç, savunmasız bir bebek olarak Hz. İsa, bu kadınlara Tanrı'nın insan doğası fikrini çok güçlü şekilde iletmektedir. Noel döneminde halkın, 'Doğuş' (Hz. İsa'nın doğumu) olaylarını yeniden yaşayabilmesi ve kutlamalara kişisel olarak da iştirak edebilmesi amacıyla bir kreş (crèche)²¹⁸ oluşturulmaktadır. İnananların, yeni doğmuş kutsal bebeklere dokunup, öpebilmeleri, bu heykelleri hem seküler hem de manastır hayatında çok popüler hale getirmiştir. Rahibe manastırlarında bu geleneğin destekçileri mevcuttur. Bunlardan biri, XIII. yüzyılın son on yılında, kendisine inananları etkilemek, Hz. İsa'nın çocukluğu ve onun içindeki Doğuş kutlamasının sırları üzerine meditasyonu teşvik etmek doğrultusunda beşikleri kullanan Saksonya Helfta'dan Büyük Gertrude olmuştur. Örneğin Kraków'daki Clarisses Manastırı üç adet Hz. İsa çocuk figürü, Meryem Ana ve Vaftizci Yahya heykelleri, iki adet beşik, iki adet bebek yatağı, bir sandalye, bir adet tahtın beraberinde küçük çocuklar için iki adet taç da dâhil olmak üzere bir dizi kreş figürüne sahiptir. Kreş, Noel sezonu boyunca kilisenin avlusuna kurulmaktadır. Bu süreç kapsamında bebeğin yatağında dua ederek, geleneksel Noel şarkıları söyleyen cemaat, sonrasında ise Kutsal Aile figürlerini, bir geçit töreni vasıtasıyla mihraba taşımaktadır (Dolls, Puppets, 2017: 80).

Bahsedilen figürlerin işlevlerine ilişkin olarak kamusal veya siyasî bağlamlarda yapılacak derin araştırmaların, ilginç neticelere yol açacağı kuşkusuzdur. Ayrıca bu konuların, bebek İsa'ya duyulan saygıyla ilgili Geç Orta Çağ manevîyatına dair geniş incelemelerin odak noktasını teşkil ettiği de söylenebilir.

²¹⁸ Crèche (Kreş): Kreşler aslen basit, yüzyıllar boyunca bir sanat formuna dönüşen 'Doğuş'un açık temsilleridir (Bellenger, 2016: 16). Kreş; Bebek İsa, Hz. Meryem, Hz. Yusuf, melekler, çobanlar, krallar ve hayvanlar da dâhil olmak üzere hepsinin boyu 12, 7 cm (5 inch) ila 152, 4 cm (5 feet) arasında değişen geleneksel figürlerden müteşekkildir (Jurinski, 2004: 80).

4.3. Tiyatro Sanatı

Yarı şarkılı, yarı sözlü olan Hristiyan tiyatrosu, antik çağlardan gelen eski geleneklere uygun olarak, başlangıçta bir ritüel durumundadır. Ritüel formları dikkate alan bir halk sanatı olarak teatral sanat, muhtemelen ilkindir, ancak bu durum onu çekici kılmış; aynı zamanda da basit bir izleyicinin onu anlamasına olanak sağlamıştır (Lewański, 1999: 23). Yalnızca İncil'den alıntılarla ve Latince olarak sunulan tiyatro, liturjinin bir parçası olup, ilk aşamasında bilim adamları tarafından liturjik tiyatro şeklinde adlandırılmıştır (Raszewski, 1990: 9).

Orta Çağ'da tiyatronun gelişimi belirli bir form ikiliği, yani dinî ve seküler tiyatro olarak bölünme ile karakterize edilmiştir. Bahsedilen formlardan ilki, öncelikle kiliselerde ya da dinî ritüellerin yapıldığı mekânlarda sahneleme, rol dağılımı, yere ve role uygun kostüm, dekor, senaryo dâhilinde gerçekleştirilmiştir. Böylelikle kiliselerdeki tüm törenler, özellikle de Tanrı'nın Doğuşu, Corpus Christi veya Kutsal Hafta ritüelleri birer teatral performans boyutu kazanmıştır. Katedral gibi kutsal mekânlardaki bu tiyatro oyunları din adamları ya da koristler tarafından sergilenmiştir (Lewański, 1999: 23). Sahne dili Latince olan teatral nitelikli bu ritüellerin, o dönemlerde sadece halk tarafından değil, yöneticiler tarafından da desteklendiği çok açıktır (Wilk, 2015: 54). Söz konusu dönemde tüm ritüel çeşitleriyle güçlü bir şekilde ilişkilendirilen sembolizm, Polonya'da Hristiyanlığın başlamasıyla unutulmamıştır. Çünkü din, her çağın yaratıcılığı ve kültüründe var olan, teatral yaratıcılıkta çok arzulanan bir malzeme niteliğini taşımaktadır. Buna bağlı olarak ise tiyatronun büyüğü daima tiyatroyu canlı kılan bir unsur olmuştur (Lewański, 1999:24).

Zaman geçtikçe daha sofistike ifade araçları kullanan aydınlanmış sanat ortaya çıkmaya başlamıştır. Ulusal dillerin gelişmesi, farkındalığın artması ve tarihsel olayların gelişimi, dogmatik yönün merkezden arka plâna kaymasıyla sonuçlanmıştır. Böylece yerini, genellikle bir dereceye kadar dinî gerçeklikle ilgili olan papazlara veya halk gizemlerine bırakmıştır (Wilk, 2015: 55). Dinî merasimler, hem Hristiyanlık öncesi dönemde hem de Polonya vaftiz edildikten sonraki zaman içerisinde (en azından XII. yüzyıldan itibaren) birer gizem oyunu gibi daha etkileyici biçimler almaya başlamıştır. Orta Çağ döneminde, Eski ve Yeni Ahit'ten önemli bölümlerin dramatize edilmesinin yanı sıra Latincenin terk edilerek, anadilin kullanılmaya başlanması da büyük öneme sahiptir. Söz konusu süreçte yaratılan

gizemler, başlangıçta Fransa’da olduğu gibi halk için tamamen anlaşılabilir olmakla kalmamış, aynı zamanda halkın performanslara iştirak etmelerine de olanak tanımıştır (Raszewski, 1990: 12).

Polonya tiyatrosunun başlangıcı, dinî tiyatronun geliştiği Orta Çağ’a kadar uzanmaktadır. Batı Avrupa ile Polonya arasında tiyatroya dair fikirlerde benzerlikler mevcuttur. Geç Orta Çağ dönemi tiyatro izleyicisi olan entelektüel elitlerin tiyatro bilinci, bu benzerliğin en önemli faktörü olmuştur (Bering, 2007: 102). 1960’lı yıllarda Julian Lewański, Orta Çağ Polonya tiyatrosunun performanslarını göstergebilim sistemlerine göre farklı yapılara ayırmıştır. Bu yapılardan ilki, dil ve ses arasındaki uyumu; ikincisi, müzik ve şarkı ile birleştirilen türü; üçüncüsü ise, mekân ve güzel sanatlar formlarını ihtiva etmektedir (Bering, 2007: 98).

XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya’da tiyatro genelde dört ana başlık altında incelenebilir. Bunlar liturjik, ahlâkî, mucize ve gizem türündeki dramalardır. Gizemler, mucizeler ve ahlâkî oyunlar, görevleri ahlâk dersi vermek olan, ciddi temalar üzerinde oynanan oyunlardır. Bu nedenle, söz konusu eserlerin tüm bölümleri arasında ‘*intermedias*’ adı verilen, insan kusur ve kötü alışkanlıklarıyla alay eden kısa manzum sahneler teşkil edilmiştir. Intermedias, mizahi ilâvelerle dolu kısa sahneleri sayesinde zamanla bağımsız fars türüne dönüşmüştür (Lewański, 1999: 25).

4.3.1. Liturjik Dramalar

Başlangıcı X. yüzyıla kadar dayanan liturjik dramaların en verimli dönemi XIII. yüzyıldır. Bu türün en karakteristik özelliği, kilise ayini ile olan güçlü bağlantısı olmuştur. Liturjik dramalarda, İncil’den Hz. İsa’nın hayatıyla ilgili olan parçaların yanı sıra Noel ve Paskalya gibi Hristiyan dininin iki temel bayramı da sunulmaktadır. Esas olarak kilise ve mezarlıklarda sahnelenen liturjik dramaların özü, dramatik silsileye dayanmasa da, anlatının görselleri İncil’de yer almaktadır. Bu nedenle, özel sahnelerin kombinasyonları tarihsel anlatıyla benzerlikler taşımaktadır (Bering, 2007: 98).

Bu gösterilerle ilgili en eski belge, X. yüzyılda bir İngiliz manastırında hazırlanmış; ilerleyen yüzyıllarda ise pek çok Latin ülkesinde ‘Mezar Ziyareti’ adı altında yayılmaya başlamıştır. Söz konusu ziyarete genel bir isim konulması gerektiğinde ise Orta Çağ Polonyalıları Lehçede ‘*oyun*’ manasına gelen ‘*ludus*’ kelimesine atıfta bulunmuşlardır. Bu nedenle ziyaret metni, daha sonraları hem

Kraków'da kullanılan eserlere hem de diğer piskoposluklar tarafından kullanılan kitaplara kopyalanmıştır (Raszewski, 1990: 9). 'Ziyaret', XIV. yüzyıldan itibaren Polonya'da da oynanmaya başlamıştır (Bu durum, 1377 yılında Paskalya oyunu '*Ludus Paschal*' için 6 gümüş grosze harcanan Kazimierz kentine ilişkin bir not vasıtasıyla doğrulanmaktadır). En sonunda ayinlerden kayboluncaya kadar bilinmeyen bir değişim geçiren ziyaretin İncil dramatizasyonunun ise zamanla Kutsal Cuma'yı da kapsadığı tahmin edilmektedir. Polonya'ya komşu ülkelerde, bahsi geçen mezarın, dekoratif bir lâhit şeklinde olduğu ve Kutsal Cuma günü değerli bir kumaş ile örtüldüğü bilinmektedir. Sergilenen oyunda, Kutsal Cuma günü mezara yerleştirilen Hz. İsa figürü hareketli kollara sahiptir. Paskalya sabahı halatlar vasıtasıyla tonozun altına çekilen bu figür, kanlı izlerin parladığı elleriyle perdenin üzerinde uçurulmakta; böylelikle mezar ortaya çıkarılmakta ve oyun başlatılmaktadır (Raszewski, 1990: 9).

4.3.2. Ahlâkî Dramalar

Orta Çağ dramasının çeşitlerinden biri olan ahlâk türü, Kuzey Avrupa'da XIV. yüzyılda ortaya çıkmış, hızla popüler bir hale gelmiştir. Ahlâkî drama, Avrupa'nın sanatsal kültürünün eski bir kalıp olmaksızın yarattığı bir türdür. XV. yüzyılda ciddi başarı elde etmiş, XVI. yüzyılda antikiteye atıfta bulunarak işkenceyi klasikleştirme rekabetine karşı direnmiştir. Orta Çağ türlerinden biri olarak ahlâkî drama, Rönesans döneminde elit sanat çemberinde işlevini sürdürmüş ve aynı zamanda daha geniş bir kitleye hitap etmiştir. Bu tür oyunların temel özelliği felsefî ve didaktik karakterlere sahip olmasıdır. İnsan konusunu ve onun kötü güçlerle olan günlük mücadelesini ele almakta; değerlerin ve fikirlerin kişiselleştirilmesi (ör: iyi, kötü gibi) ise bu performanslarda önemli rol oynamaktadır. Ahlâk oyunlarının sanatsal değerleri, çoğunlukla felsefî, teolojik veya etkinleştirici fikirlerin teatral görüntülerle, yani çok özel bir fiziksel gerçeklikle teması noktasında doğmaktadır (Lewański, 1981: 281).

Tiyatro sanatının başlangıç noktası ve insan yaşamının imgesi olarak addedilen ahlâkî dramalarda sahnelenen inanç, zaman, mülk, itiraf, utanç, beş duyu gibi kişiselleştirmeler, belirli bir şekilde insanlaştırılmaktadır. Diyalogları, teatral davranışın temel niteliği durumundaki ahlâkî dramalarda, çoğunlukla birbirine zıt değerler, görüşler ve eğilimler beraberce yer almaktadır. Zamanın ve genellikle de

belirli bir alanın dışında gerçekleştirilmesi bakımından, poetikası²¹⁹ oldukça tutarlı olan bu türün Polonya'daki en önemli örneği ise '*Skarga Umierajcego*' (Ölmek Üzere Olan Kişinin Şikâyeti)'dur (Lewański, 1981: 272).

4.3.3. Gizem ve Mucize Dramaları

Kökeni X. yüzyıla kadar dayanan gizem ve mucize dramaları Orta Çağ dramasının karakteristik türleridir. Kilise ayinleri ve ayinle ilgili dramalara atıfta bulunan gizemler, İncil sahneleriyle sınırlı olmayıp, çok daha geniş bir konu yelpazesini kapsayabilmektedir. Gizemlerin, tarihleri boyunca çeşitli küçük varyasyonları bulunmaktadır (ör: Kutsal Cuma günü çarmıhta gerçekleştirilen Ağıt gibi). Bunlardan bazıları, her seferinde sıfırdan inşa edilmiş geniş alanlar ve birçok dekorasyon gerektirmektedir. Halk, o zamanlar yaşadıkları alandaki pazar meydanını tamamıyla işgal eden ve günlerce süren bu oyunları evlerinin pencerelerden izlemektedir (Raszewski, 1990: 13). Gizemler, çoğunlukla dindar bir kardeşlikle ilişkilendirilen lâik insanlar tarafından meydana getirilmektedir. Dramalardaki en onurlu rollerde kilise kıyafetleri giyilmekte ve Hristiyan ayinlerine uygun dualar edilmektedir. Öte yandan zamanlarının tüccar ve zanaatkârlarını da canlandırmaları, yüce olandan sıradanlığa uzanan bir gizem oyunu ortaya çıkartmaktadır (Raszewski, 1990: 14).

Gizem türündeki tiyatro, Avrupa'da olduğu gibi Polonya'da da gelişim göstermiştir. Hatta bazı araştırmacılar, Palm Sunday'den Paskalya'ya kadar, o dönemlerde Polonya'da döngüsel gösterilerin gerçekleştirildiğine inanmaktadır. Bunun dayandığı pek çok sebep mevcuttur. Öncelikle ifade edilecek olursa XV. yüzyıl sonunda, Batı ile bağları kuvvetli olan Jagiellon Hanedanlığı geniş, müreffeh bir durumda olup, eğitim seviyesi de oldukça yüksektir. Ayrıca XV. yüzyılda Kraków'da pazar günleri tören alayı düzenlenmesinin adet olduğu bu gösterilerde heykellerin kullanıldığı bilinmektedir. Zira bir zamanlar Polonya'da Palm Sunday'de kullanılan eşek üzerindeki ahşap Hz. İsa figürleri günümüze kadar ulaşmıştır. Mikołaj z Wilkowiecka tarafından kaleme alınan '*Historyja o Chwalebnyim Zmartwychwstaniu Pańskim*' (Rabbın Şanlı Dirilişinin Hikâyesi) Polonya dilinde yazılmış gizem türündeki ilk dramadır (Raszewski, 1990: 14-15).

²¹⁹ Poetika: Şiir üzerine düşünce ve teorilerin bütünüdür. Zaman içerisinde pek çok anlam değişikliğine maruz kalmıştır. Şiire ilişkin bir bilim alanıdır. Ancak estetiğe yaklaşmasıyla ilimden daha ziyade felsefeye dâhil olabilecek bir sistem şeklinde de tanımlanabilmektedir (Okay, 2004: 19).

Mucize dramaları ise XII. yüzyılda özellikle Avrupa'nın batı kesiminde gelişen bir tür olmuştur. Bu tür başlangıçta kilise merkezleriyle ilişkilendirilse de, hızla bağımsız bir hale gelmiştir. Genellikle gizemlere benzeyen mucize tarzındaki dramalar, Polonya Orta Çağ tiyatrosunda pek önemli bir rol oynamasalar da, azizlerin yaşamları ve azizler tarafından gerçekleştirilen mucizeleri tasvir etmişlerdir. Seküler formda ve daha popüler olan diğer tür mucizeler ise mevcut toplumsal sorunlara atıfta bulunarak, onları sahneye aktarmıştır. Hüzünlü komedyaların tüm metinleri çok doğru bir Latince üslup ile ağıt tarzında kaleme alındığından, mucize içerikli oyunların izleyicilerinin çok daha eğitilmiş ve seçkin olduğu neticesine varılmaktadır. Ayrıca bu sonuç, Orta Çağ toplumunun seçkinleri arasında seyirci araştırmasına da olanak tanımaktadır. Bu husustaki en mükemmel örnek, Laurentius Corvinus'un yönettiği *Platus* ve *Terentius* komedyalarının bir incelemesinin korunduğu Wrocław dinî meclis toplantısı raporlarından müteşekkil eserdeki bir kayıttır (Bering, 2007: 101).

Orta Çağ'ı şekillendiren din hususu, bu bağlamda ise Polonya'nın Hristiyan oluşu, hiç kuşkusuzdur ki ülkeyi siyasetten kültüre, hemen her alanda etkilemiştir. Neticesinde, Polonya'da Orta Çağ insanların yarattığı, dinî temaya sahip liturjik dramalarla başlayan tiyatro dünyası yüzyıllarca devam etmiştir. Hz. İsa figüründen zamanla uzaklaşılması, gizem ve mucize türündeki dramalara yol açmıştır. Gizemler, bilhassa İncil dönemlerinin ötesine geçip, azizleri tanıttıkları andan itibaren oldukça gelişme kaydederken; ahlâk dramaları daha da ileri giderek sıradan insanı, günahkârı ön plâna çıkartmıştır. Sergilenen dramalara karşı halkın ilgisinin artışı ise hiç kuşkusuz ki Latincenin yerine ana dilin kullanılması sayesinde gerçekleşmiştir. Anlaşılabilirliği sağlaması açısından değerlendirildiğinde bu durumun tiyatronun gelişimine ve popülerlik kazanmasına katkıda bulunduğu çok açıktır.

4.4. Müzik Sanatı

XIII. yüzyıldan XIV. yüzyıla geçişte Yüz Yıl Savaşları'nın yarattığı siyasî karmaşa ve Kara Ölüm'ün korkunç salgını neticesinde hayat belirsiz bir hal almıştır. Ölüm ve yıkımlar sonucunda meydana gelen bu durumdan, yaşamın bir yansıması olan sanat önemli ölçüde etkilenmiştir. Rönesans'ın bir dalı olarak ortaya çıkan hümanizm ise XIV. yüzyılda kayıp inancın tohumu olarak yeniden belirmiştir. Kutsal kurumların başarısızlığa uğramaları, sanatçı ve müzisyenlerin eski kuralları görmezden gelerek yenilerini yaratmalarına yol açmıştır. Sanatçılar bu kez cennetle

olduğu kadar dünyayla da ilgilenmişlerdir. Hemen hemen aynı süreçte yayınlanmış olan iki inceleme, hâlihazırda meydana gelen bazı müzikal değişiklikleri kelimelere dökmüştür²²⁰ (Lord, 2008: 59). Söz konusu süreçte Avrupa’da meydana gelen bu değişimlerin yansımaları Polonya müziğinde de etkili olmuştur.

4.4.1. Polonya’da Müzik

Polonya bir Doğu Avrupa ülkesi olması nedeniyle Bizans ve Türk İslâm dünyasının; Roma Katolik Kilisesi’ne bağlılığı sebebiyle de Batı’nın tesiri altında kalmış ve sahip olduğu pagan kültürünü bu etkilerle harmanlamıştır. Ne yazık ki sözlü aktarım zinciri fetih, baskı ve basit ihmaller nedeniyle kırılmış, yerel unsurların birçoğu zamanla kaybolmuştur. Bununla birlikte kilise müziği başarılı bir şekilde ilerleme göstermiş; dünya çapındaki manastır ve müzelerde ise hayatta kalan el yazmaları muhafaza edilmiştir (Lord, 2008: 129).

X. yüzyılla birlikte güçlenen Polonya daima batı orijinli olmuştur. İlk dönem seyyah ve âlimlerinin yazdıkları doğrultusunda, 966 yılında Hristiyanlığın resmî din olarak kabul edilmesi, Polonya’da müzik kültürünün gelişimine katkı sağlamıştır. Hristiyanlık Polonya’da kabul edildiğinde, Gregoryen ilâhîler ve nömâtik²²¹ şarkılar ile yerli müzikler birbirleriyle çatışmaya girmiştir. Söz konusu kültürel çekişme, müziğin gelişimini engellemiş ve Polonya, Rönesans’a kadar da bu durumu aşamamıştır (Lord, 2008: 132). Polonya’nın Rönesans’a girmesiyle beraber Polonyalı ve yabancı müzisyenler gelişmeye başlamış, yerel besteciler tarafından gerçekleştirilen çalışmalar müzik alanındaki boşluğu doldurmuştur. Yine aynı süreçte Batı Avrupa’dan gelen etkilerin de yansımaları ortaya çıkmıştır (Lord, 2008: 133).

Çok seslilik oluşturma, uzmanlık becerisi gerektirdiği ve her zaman kilise yetkililerinin onayı ile karşılanmadığı unutulmamalıdır. Çok sesli müzik, XV. yüzyılın sonuna kadar yalnızca el yazmaları vasıtasıyla aktarılmıştır. Müzik matbaacılığının gelişmesi, bazı müzik yapımlarına destek vermesinin yanı sıra daha fazla sayıdaki eserin korunabilmesini mümkün kılmıştır. Fakat bütünsel olarak muhafaza edilen sadece birkaç ölçülü kod haricinde, bu kaynakların çoğu (yaklaşık

²²⁰ Bunlardan biri Philippe de Vitry’nin 1332’den kalma *Ars Nova*’sıdır (Yeni Sanat). Diğeri ise Jean de Muris’in yaklaşık 1321 tarihli *Ars novæ musicæ* (Yeni Müzik Sanatı)’dır. Başlık ve içeriklerinin benzerliğinden dolayı Fransız müziği 1300’lü yıllardan itibaren *Ars Nova* şeklinde tanınmaktadır (Lord, 2008: 59).

²²¹ Nömâtik: Özel yazılı işaretlerle müziğin yansımalarına verilen addır (Agayeva, 2007: 206).

yüzde 60'ı), ilâhî kitaplarındaki veya müzikal olmayan içerikli el yazmalarındaki tek sesli bestelerin giriş bölümleridir. Polonya'da, korunan her dört polifonik kaynaktan biri, çoğunlukla bir ya da iki yaprakla sınırlı olup; her onda biri ise İkinci Dünya Savaşı esnasında kaybolmuştur. Günümüze ise ancak fotokopi veya yazılı birer kopya şeklinde ulaşabilmiştir. Bunların önemli kısmı basit bir polifoni yani çok seslilikten ibarettir. Bu nedenle çok sesli beste parçasını içeren her bölüm, özellikle makamsal veya ölçülü notasyon kullanılarak yazılmışsa, daha iddialı müzik eserleri arasında yer almakta ve büyük değere sahip olmaktadır (Goncarczyk, 2013: 12). Çok sesli müziğin yanı sıra tek sesli (monodik²²²) müzik ise neredeyse her yaşam koşulundaki insana hitap edebilmektedir. Bu nedenle de söz konusu türdeki şarkılar, toplumun tüm katmanlarındaki halkın günlük yaşamlarında büyük rol oynamıştır (Morawska, 1998: 116).

XV. yüzyılda Polonya'da müzik faaliyetlerinde bazı gelişmeler yaşanmıştır (Music as Concept, 2001: 191). Özellikle de söz konusu yüzyılda Polonya müziği, geleneksel akımların beraberinde, o zamanın en yenilikçi tarzlarını da temsil etmektedir (Morawska, 1998: 71). Müzik çalışmaları, Batı Avrupalı bestecilerin liderliğinde gerçekleşmekte; yerel müzisyenlerin eserleri batılılarla pek eşit kalitede olmasa da, kıyaslanabilir düzeydedir. XV. yüzyıl Merkezî Doğu Avrupa müziğinin kaynakları manastır ve kiliselere dayanmakta; müziğin temelleri ve sadeliğine vurgu yapılmaktadır (Music as Concept, 2001: 303-304).

4.4.2. Jonglörler ve Lonca İlişkisi

Orta Çağ'da profesyonel müzisyenler X. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır (Lord, 2008: 132). Kasaba ve şatolarda gezerek şarkı söyleyen, dans eden, hikâyeler anlatan, sihirbazlık oyunları yapan jonglörler profesyonel müzisyenler olup, düzenli bir gelirleri yoktur. Ayrıca saray ve aristokratik bağları olan ozanlar (troubadour) ve âşıklar (trouvères) ile ilişkileri sayesinde ün kazanmışlardır. Bu gezginler, sıklıkla sosyal anlamda dışlanmış kişiler olarak nitelendirilmektedir (Early Music History, 1995: 257). Büyük sarayların çoğunluğunda, bir ya da birden fazla enstrüman çalabilen ve yaşamını soyluları eğlendirerek idame ettiren en az bir adet jonglör bulunmaktadır. Sıklıkla kullandıkları müzik aletlerinin başında ise arp ve santur

²²² Monodik: Yunanca 'monos' (tek)' tan ve 'ode' (şarkı) 'den türetilmiştir. Tek bir sanatçı tarafından enstrüman ya da enstrümanlar eşliğinde yapılan müziktir (Wiśniewski, 2018: 208).

gelmektedir. Bu nedenle zaman zaman ozan ve âşıklara belirli bir bedeli karşılığında enstrümanlarıyla eşlik etmişlerdir (Lord, 2008: 138). Tüm ülkeyi dolaşarak festival, fuar ve pazarlara katılan jonglörler, merkezi Paris'te bulunan, modern zamanlara kadar da varlığını sürdüren bir loncanın üyeleridir (Parry, 1893: 4).

XII. yüzyılda Avrupa ekonomisinin doğuşuyla birlikte kentlerin gelişiminin durağan yaşam koşullarını ortaya çıkarması ve seküler müziğin varlığı neticesinde XIV. yüzyılın başından itibaren müzisyen loncaları kurulmaya başlamıştır (Lord, 2008: 132). Bu durum jonglörlerin kendi aralarında organize olarak müzisyen loncalarının gelişimine katkıda bulunmalarına yol açmıştır. Tüm gelişmiş müzisyen loncalarının hedefi, Orta Çağ'daki diğer meslek örgütlerinininkiyle uyumludur. Bu kuruluşlar, üyelerinin meslek içinde hiyerarşi oluşturmalarını, coğrafi olarak bir yargı yetkisi tanımlamasını, müzisyenlerin çalışma kural ve ilkelerinin düzenlenmesini, profesyonel etik geliştirilmesini, güçsüz durumdaki üyelerinin yanı sıra meslektaşlarının ailelerine yardım sağlamayı amaçlamaktadır (Early Music History, 1995: 257).

Müzisyenler kurdukları işbirlikleri sayesinde kendilerini, yöneticilerin veya sivil otoritelerin altına konumlandırmak suretiyle bir nebze olsun sosyal ve yasal koruma elde edebilmişlerdir. Şehirlerde faaliyet gösteren birçok müzisyen, XIII. yüzyıldan beri var olan bu loncalarda yer almaktadır. Loncalar, o dönemde müzisyenleri koruyan, gruplandıran tek organizasyondur ve bu kurumlara üyelik henüz zorunlu değildir. Batı şehirlerinde ve Polonya'da kurulan müzisyen loncaları, tıpkı diğer zanaat loncaları şeklinde örgütlenmiştir. Üyelerine hukukî ve meslekî destek sağlamanın beraberinde, hak ve yükümlülüklerine ilişkin yerleşik düzenlemeler de yapmışlardır. İfade ettiğimiz bu özellikler doğrultusunda lonca teşkilâtları önceleri, genellikle farklı karakterdeki dinî birliklerle karıştırılmaları sebebiyle, 'kardeşlikler' şeklinde nitelendirilmiştir (Morawska, 1998: 161). Ancak burada mevzu bahis olan loncalar ise profesyonel ve din temelli olmayan organizasyonlardır. Bu noktada, yerleşik olan müzisyenlerin, prensip olarak gezginlere nispeten statü anlamında daha yüksek bir loncaya mensup olduğu bilgisini de paylaşmamız yerinde olacaktır .

4.4.3. Şarkılar ve Repertuarlar

Eski Slav müziği Slav dinine bağlı olarak esasen gelenekler ve ritüellerle ilişkilidir. Şarkılar ile çoğunlukla XIV. ve XV. yüzyıllarda kaydedilen veriler arasında ilişki kurmaya çalışılırsa, önemli bir metodolojik soru ortaya çıkmaktadır. Şarkılara dair yapılan incelemelerde tarihsel doğrulama, şarkıların müzikal yapısı genellikle bilinmemekle birlikte, performansın belirli özellikleri ve koşulları hakkındaki bilgilerin araştırılmasına dayanmaktadır (Czekanowska, 1990: 17).

Roma Katolik Kilisesi'nin gücü Polonya'nın sosyo-politik yapısında uzun bir süre birincil öneme sahip olurken, ülkenin kültürel temelini teşkil etmiştir. Kilisenin amaçlarından biri Slav paganizmini ortadan kaldırmak olmuştur. Bu durum müziğe de yansımış; Gregoryen ilâhîsi ve onun müzik sistemi, kısmen eski müzikal yapının yerini alarak, Polonya halk şarkılarının temellerini dahi etkilemiştir. (Czekanowska, 1990: 12). Polonya halk şarkıları XV., XVI. ve XVII. yüzyıllarda önemli değişikliklere uğramıştır. XIX. yüzyılın başlarında, ilk Polonya halk şarkıları notaya alındığında, monofonik (tek sesli) yapıda yalnızca tek bir ses olarak sunulmuşlardır. Yine de, şarkıların daha önce komşu Beyaz Rusya'da uygulandığı üzere heterofonik (çoksesli) şekilde icra edilmiş olmaları çok muhtemeldir. Performans tarzındaki değişiklikler, toplu ve anlık katılım durumlarında geçerli olmuştur. Bu nedenle çığlıklar bazı bölgelerde dans beyitlerinde duyulmasına rağmen, neredeyse ortadan kalkmıştır. Kilise tarafından bastırılan çığlıkların yerini ise koral melodiler veya kilise sekansları üzerinde modellenen, süslenmiş nihaî formlar almış ve böylelikle ritüele yaraşır bir ciddiyet kazanmışlardır (Czekanowska, 1990: 23).

XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya'da dinî türdeki şarkılar ön plâna çıkmaktadır. Çeşitli kilise ve halk gelenekleri kapsamında XV. yüzyıldan itibaren yazılmış olan Noel şarkıları bir hayli popüler olmuştur. *Zdrow bqdź, krolu anjelski* (İyi ol meleklerin kralı) (1424), *Chrystus się nam narodził* (Hz. İsa bizim için doğdu) (1435 öncesi), *Jezu Chryste radość* (Hz. İsa sevinç) (1440), *Zstalać się rzecz wielmi dziwna* (Çok garip birşey oldu) (1442) bunlardan bazılarıdır. Lent ilâhîleri arasında *Wszego świata wszytek lud* (Dünyanın tüm insanları) (1407 öncesi), *Ciebie dla człowieka* (Senin için) (1408 öncesi), *Chwała, swała, wszelka część* (Şan, şöhret, herhangi bir parçası) (yak.1440) yer alırken; Hz. İsa'nın yeniden dirilişine ilişkin XIV. yüzyılda ortaya çıkan Paskalya temalı şarkılar arasında da *Z śmierci wstał Chrystus*

Pan (Hz. İsa ölümden doğdu) (1435 öncesi), *Bóg wszechmogący* (Tanrı her şeye kadirdir) (yak. XV. yy'ın ilk yarısı), *Wesoły nam dzień nastal* (Bizim için mutlu gün geldi) (XV. yy'ın ilk yarısı) bulunmaktadır. Ayrıca Hz. İsa'nın bedeni ve kanına kutsiyet atfeden *Witaj, miły Jezu Chryste* (Selam sana, Sevgili İsa Mesih) (1408), *O Ciało Boga żywego* (Var olan Tanrı'nın bedeni için) (yak.1470), *Anjelski chlebie powitaj* (Meleklerin ekmeğine selam olsun) (XV. yy) gibi Evharistik²²³ şarkıların yanı sıra özellikle Polonya Orta Çağ şarkılarında kendini göstermekte ve nicelik olarak diğer şarkı gruplarına göre oldukça ağırlıklı olan 'Bakire Meryem' temalı Marian şarkıları arasında ise *Zdrowaś krolewno miłosierdzia* (Merhametini kutsa) (1406), *Nasza nadziejo bardzo miła* (Umudumuz çok müşfiktir) (1435 öncesi) ve *Radości wam powiedam* (Sizlere sevinci anlatıyorum) (yak.1470) yer almaktadır.

Orta Çağ'ın sonlarında Polonya'nın müzik ve müzik kültürü alanında uluslararası bağlantıları mevcuttur. Bu bağlantılar, esas olarak evrenselci eğilimlerle karakterize edilmektedir. Zira kullanılan müzik dili, sosyal ve bölgesel olarak sınırlı olan Latince'den daha anlaşılır olması nedeniyle tüm ülke ve merkezlerde eşit ölçüde kavranabilmektedir. Bu nedenle müzik, herkesin yararlanabileceği ortak ve evrensel bir özellik olarak ele alınmıştır (Morawska, 1998: 73). Müzik repertuarları yerli, yabancı gelenekler doğrultusunda oluşturulmuştur. XIV. ve XV. yüzyıllarda, icra edilecek müziği değiştirme ve aktarma gibi repertuarın gelişimi için önemli olanaklar henüz geliştirilememiştir. Müzik notasyonu içeren ilk baskılar ise oldukça nadirdir (Morawska, 1998: 112-113)²²⁴

XV. yüzyılın başlarına ait olan müzikal repertuarlar kıtanın doğu, güney ve batısından toplanan el yazmalarından müteşekkildir. Sayı olarak oldukça fazla ve çok çeşitli; ayrıca boyut açısından da kısa olan bu el yazmalarının en önemlilerinden biri de 'MSSIII. 8054' ve 'F. I. 378'dir. Varşova Devlet Kütüphanesi'ndeki monofonik, kutsal ve seküler eserlerin bulunduğu bu yazmalar, birinci dereceden ana kaynak

²²³ Evharistiya: Ekmek-Şarap ayini olan Evharistiya aslında pagan kökenlidir. 'Rabbin sofrası', 'son akşam yemeği' adlarıyla da anılmakta olan Evharistiya ayini her Pazar günü, kiliselere Hz. İsa'nın yaşam, ölüm ve dirilişinin anısına düzenlenmektedir. Bu ayin esnasında yenilen ekmek, Hz. İsa'nın bedenini, şarap ise kanını sembolize etmektedir (Akalin, 2014: 139).

²²⁴ Varşova Millî Kütüphanesi III8054: Polonya polifonik müziğine ait bu değerli kaynak 1426'da başlamış, 1450'de son bulmaktadır. Zachara, Ciconia ve Egardus gibi bestecilerin müzik çalışmalarının yanı sıra Latince metinler içermektedir (<https://www.arrow.latrobe.edu.au>)

niteliği taşımaktadır. Bu el yazmalarında, aslen Polonyalı olan Mikołaj z Radomia ait ayin tarzındaki müzik çalışmaları da mevcuttur (Music as Concept, 2001: 193).

Yapılan müzik çalışmaları dinî içerikli olup, törensel ve ayinsel nitelikler taşımaktadır. Bu bağlamda yazılan eserler çoğunlukla saray, şövalyelik, kilise ve savaşlarla ilgilidir. Muharebeler (örneğin 1410'da Grunwald'da, 1431'de Nakło'da, 1435'de Wilkomierz'de), önemli kraliyet törenleri (1440'da Władysław Warneńczyk'ın taç giyme töreninde), kralı karşılama seremonileri de dâhil olmak üzere resmî gün ve olaylarda bu tür şarkılar icra edilmiştir (Morawska, 1998: 137). Dinî olmayan metinler için bestelenen şarkılar da mevcuttur. Bunlar Orta Çağ'da tüm sosyal sınıflar tarafından ilgi görmüştür. Bu türdeki müzikler gezgin müzisyenler ve müzik öğrencileri tarafından yaratılarak, icra edilmiştir. Ayrıca halk, şövalye, burjuva gibi farklı toplumsal katmanlar için de çeşitli şarkılar bestelenmiştir. Tarih, aşk, ritüel, pagan geleneklerine atıfta bulunan şarkılar ise dans şarkıları olmuştur. Genellikle dansla ilişkilendirilen bu eğlence şarkıları, tüm toplumda ortak bir fenomen durumuna gelmiştir (Morawska, 1998: 118).

4.4.4. Dans ve Kilise Müziği

Şarkı söylemeye değer verilip, enstrüman çalmaya müsamaha gösterilirken; Orta Çağ'da dans, kilise tarafından şiddetle kınanmış, pagan çağrışımlardan dolayı kuşkuyla bakılmıştır. O dönemlerde, nasıl dans edileceğine ilişkin herhangi bir kitap olmadığı gibi dans müziğinin yazılı kayıtları da pek az miktardadır (Lord, 2008: 173). XIV. yüzyıldan itibaren aktör ve erkek dansçılardan oluşan bazı gruplar Avrupa kıtasına yayılmaya başlamışlardır. Kökeni İngiltere olan bu dansçılar, oldukça yetenekli, donanımlı ve değişik figürlerle seyircileri de gösterilerine dâhil etmişlerdir. Polonya'da '*mazurka*'²²⁵ adıyla bilinen bu danslar saray eğlencelerinde, kutsal günlerde ve ilginç fuar alanlarında sergilenen gösterilerdir (Music as Concept, 2001: 172). Kilise ve din adamlarının tüm uyarılarına rağmen halk, eğlenmeyi ve dans etmeyi sürdürmüştür. Buna dair kanıtların çoğu, insanların açıkça dans ettiğini gösteren el yazmalarındaki resim ve minyatürlerden elde edilmektedir. Söz konusu resimlerden bazıları hangi enstrümanların kullanıldığına, insanların nasıl giyindiğine,

²²⁵ Mazurka: Mazowsze kökenli canlı tempoda 3/4 veya 3/8'lik üçlü metinlerde geleneksel bir Polonya halk dansıdır (britannica.com).

dans ettikleri ortama, gruplar halinde ya da çift olarak mı, hatta ne tür vesilelerle dans edildiğine dahi açıklık getirmektedir (Lord, 2008: 173).

Beklenmedik bir şekilde tüm Avrupa'ya yayılan ve en az üç sosyal tabaka tarafından kabul gören söz konusu Polonya danslarının benzersiz bir fenomeni mevcuttur. Polonya danslarının kökleri, Orta Çağ kültüründe ve Polonya'nın komşularını XV. yüzyılın başlarında cezbeden yerli unsurlarda bulunabilmektedir. Ayrıca halk geleneği açısından bakıldığında, Orta Çağ'da hangi tür unsurun yerli olduğu veya benimsenerek belirleyici rolü oynadığını saptamak zordur. Fakat ister yerli, ister yabancı olsun benimsenen tüm unsurlar, ulusal Polonya danslarının yaratılmasına katkıda bulunmuştur. Rönesans döneminde Polonya'ya ulaşan ithal batı danslarından, özellikle '*pavane*'²²⁶ ve '*saltarello*'²²⁷nun, Polonya çevresinde kabul görerek, tamamen dönüştürüldüğüne şüphe yoktur. Ülke danslarında '*Trochce*'²²⁸, '*dactyl*'²²⁹ ve bilhassa Polonya '*mazurka*' ritmine yakın olan '*minör locrian*'²³⁰ gibi ritmik şiir kalıplarının etkisi de önem taşımaktadır. Batı şarkılarının ve özellikle baladın tesiri ise gizemli olarak nitelendirilmektedir. Bu gizem, Kelt baladı ile Batı Slav geleneği arasındaki ilişkiden meydana gelmektedir. Polonya danslarında Kelt'in yanı sıra Alman baladlarının etkisi de büyüktür (Czekanowska, 1990: 43).

Roma Katolik Kilisesi'nin etkilerinin ağırlıklı olduğu kilise müziğinde ise ayin müziğinin bir parçası olarak seküler çalışmalar kullanılmaktadır. Bu suretle üçlü gruplar üzerine kurulan mükemmel ritim zamanlamaları, ikili insan ritimlerine dönüşmeye başlamıştır (Lord, 2008: 21). Kiliselerin, şarkıcıların ses akortlarını temin edilebilmeleri amacıyla bazı enstrümanlara ihtiyaçları bulunmaktadır. Enstrümanların çoğunluğu doğu bölgelerinden gelmektedir. Haçlı Seferleri esnasında hüküm süren anlaşmazlık döneminde, Bizans İmparatorluğu ile diplomatik bağlar ve İber Yarımadası'ndaki İslâm varlığı nedeniyle, doğu ile olan baharat yolu üzerinden doğu enstrümanları yavaş yavaş Avrupa'ya ulaşmaya başlamıştır. Orta Çağ süresince,

²²⁶ Pavane: XVI. yüzyılda Avrupa'da yaygın olan yavaş türde bir dandır (britannica.com).

²²⁷ Saltarello: İtalya kökenli bir Orta Çağ dans türüdür (britannica.com).

²²⁸ Trochce: Biri uzun, biri kısa iki heceli vezine verilen addır (A Comprehensive Grammar, 1781: 25).

²²⁹ Dactyl: Genellikle Yunanca ve Latince kullanılan nicel bir alette bir daktil, hece ağırlığına göre belirlendiği üzere uzun bir hece ve ardından iki kısa hecedir (A Comprehensive Grammar, 1781: 27).

²³⁰ Minör Locrian: Batı müziğinde bir B-B oktavı içindeki piyanonun beyaz tuşları tarafından üretilene karşılık gelen bir perde dizisine sahip melodik moda verilen addır (britannica.com).

gittikçe büyük ebatlarda inşa edilen kiliselerle birlikte, daha büyük ve ayrıntılı orglar yapılmıştır. Çok baskın şekilde olmasa da, nefesli çalgılar ve pirinçten yapılmış bazı enstrümanlar zaman zaman orga eşlik etmekte olup; festivallerde ve kutsal günlerde seküler ayarlara sahip çeşitli müzik aletleri kullanılmıştır (Lord, 2008: 138).

4.4.5. Müzisyenler ve Müzik Eğitimi

Şehirlerdeki müzikal yaşam XIV. yüzyılda, özellikle de XV. yüzyılda oldukça gelişim göstermiştir. Örneğin Kraków'daki müzikal etkinlik saray, kilise ve manastırlardaki müzikle sınırlı değildir. Şehir halkı, aile arasındaki dinî bayram ve törenlerde şarkılar ve danslarla en eski gelenekler doğrultusunda ilgili ritüellere eşlik etmektedir. Şehirlerde gezgin şarkıcıların yanı sıra özellikle Kraków'da (XV. yüzyılda) belediye yetkilileri tarafından işe alınmış ücretli, ücretsiz; kalıcı ya da kalıcı olmayan müzisyenler de mevcuttur. Bu müzisyenlerin görevleri, tüm resmî müzik aktivitelerini yerine getirmektir. Söz konusu vazifeleri arasında kule ve kapılarda sinyal verme, karşılama seremonileri, borazan çağrıları (muhtemelen de 1326-1382 yılları arasında Ludwik Węgiński zamanlarında Macaristan'dan alınmış olan bu gelenek, XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Polonya'da popüler bir hale gelmiştir), saldırı veya yangına karşı uyarı, kapıların açılıp kapanması ve aldatıcı köprülerin varlığını işaret, vb. bulunmaktadır. Müzisyenler, aynı zamanda kongreler de dâhil olmak üzere taç giyme törenleri, kraliyet ve soylu düğünleri gibi devlet törenlerinde de yer almaktadır. Ayrıca kiralanmak usulüyle de hizmet veren söz konusu müzisyenler, bazı özel gün ve olaylarında kentli ve soyluların evlerinde müzik yapmaktadırlar (Morawska, 1998: 160).

Geç Orta Çağ Polonya müziğini eğitim bağlamında değerlendirecek olursak XIV. ve XV. yüzyıllarda müziğin faydacı bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Aslına bakılacak olursa bu işlevini de yerine getirmiştir. Başlarda okullarda, 1364'ten sonra ise üniversitede verilen müzik eğitimi, geniş bir sosyal yelpazeden çok sayıda insanı cezbetmiştir. Orta Çağ'ın sonlarına doğru Polonya'da müzik kültürünün karakteristik özellikleri arasında, yaygın olarak müzik öğretimi ve uygulamasında ortaya çıkan evrensellik, mutlaka vurgulanmaktadır. Bu durum, beste ve icra konusunda yüksek sanatsal seviye ya da o dönem toplumun büyük bir kesiminin müziğe ilgi duymasıyla ilişkili değildir (Czekanowska, 1990: 43).

Orta Çağ'da öğrencilerin şarkı söylemelerinde en önemli etken manastır gelenekleri olmuştur. Yaşlı rahiplerin davranışlarını taklit ederek öğrenmek, manastırlarda yaşamlarını sürdüren çocukların müzik eğitimlerinin önemli bir parçasını teşkil etmiştir (Music Education, 2010: 52-53). 1364 yılında kurulan Kraków Üniversitesi'nin en önem verdiği sanat dallarından biri de müzik olmuştur. Buna rağmen 1406 yılı sanat tüzüğü uyarınca, Kraków Üniversitesi'ndeki müzik eğitiminin sadece bir ay olması uygun görülmüştür. Ayrıca bu eğitim ayrıntılı olmayıp, gökbilimci ve müzik teorisyeni Johannes de Murris'in²³¹ (1290-1351) çalışmalarının metin olarak kullanılmasından ibarettir (Knoll, 2016: 320-321). Söz konusu dönemden günümüze kadar ulaşmış en önemli eserler Kraków Üniversitesi öğrencilerine ait olan '*Breve Regnum*' (Kraliyet fermanı) adlı bir şarkı ve '*Cracovia Civitas*' (Krakow kenti) adlı ilâhîdir (Lord, 2008: 132).

Üniversitedeki müzik eğitime önem verildiğinin ifade edilmesine karşılık, bu sürecin sadece bir ay ile sınırlı tutulması oldukça çelişkili görünmektedir. Ancak müfredatta özellikle Johannes de Muris gibi farklı alanlarda da uzman olan bir ismin çalışmalarına ağırlık verilmesi, eğitimin süresinden ziyade niteliğine vurgu yapmaktadır.

4.4.6. Döneme Ait Bazı Enstrümanlar

Orta Çağ toplumuna ait çeşitli enstrümanlar bulunması sayesinde o dönemlerde az da olsa enstrümantal bestelerin olduğu bilinmektedir. Ancak yine de enstrümantal müzik, sesli müziğe göre ikinci plânda kalmakta; enstrümanların çoğu ise sözlü müzik eşliğinde kullanılmaktadır. Müzik aletleri, o günlerde daha farklı bir şekilde sınıflandırılmıştır. Günümüzde enstrümanlar ait oldukları 'aile'ye göre kategorize edilirlerken, Orta Çağ ve Rönesans dönemlerinde haut (yüksek sesli) veya bas (düşük sesli) şeklinde ayrılmıştır. Daha açık bir ifadeyle perde derecesi yerine, müzik aletlerinin çıkardıkları seslerin yüksek ya da düşük oluşu baz alınmaktadır. Haut olarak nitelendirilen çeşitleri açık hava için uygun iken; bas olanlar ise daha

²³¹ Johannes de Muris: Muris, Boethius'un 'De Institutione musica'sında bulunan, matematiksel oran teorisine dair dördü konu ve questio'ya göre bilgisi şarkıcıdan şarkıcıya aktarılan polifonik icrayla ilgilenmiştir. Müziği, 'yüksek ve alçak sesin miktarı'; 'uzun ve kısa sesin oranı ve miktarı' şeklinde tanımlamıştır. Eserlerinde, bir dizi hareket olarak anlaşılan müzikal sesleri matematiksel olarak analiz etmek için bir emsal teşkil etmiştir. Bu durum, Ptolemy'nin ontolojisiyle örtüşmektedir. Kısaca ifade edecek olursak Muris'in müzikal akıl yürütme yaklaşımı üzerinde Ptolemaik bir etki mevcuttur. Böylelikle Muris, müzikal ritimlerin zamansal ölçümünde süreyi organize etmek amacıyla astronomi yöntemini kullanmıştır (Arnsdorf, 2020: 81).

ziyade kapalı mekânlar için elverişlidir (Lord, 2008: 137). Orta Çağ Polonya'sındaki enstrümanlar hakkındaki bilgiyi sadece dolaylı kaynaklardan elde etmekteyiz. Bunlar arasında yazılı belgeler, saray ve kilise kayıtları, teorik inceleme ve müzik ikonografileri bulunmaktadır. Ancak söz konusu dönemden günümüze pek fazla şey kalmamıştır.

Enstrüman uzmanları Polonya'da enstrümantasyon gelişiminin profesyonel anlamda XIII. ve XIV. yüzyıllarda başladığını ifade etmektedirler. Aslına bakılacak olursa bu durum Batı Avrupa'dakinden pek de farklı değildir. Yazılı ve ikonografik kaynaklar doğrultusunda ilk profesyonel tip enstrümanların XIII. ve XIV. yüzyılın başında ortaya çıktığı bilinmektedir. XIV. ve XV. yüzyıllarda Batı Avrupa'da mevcut olan enstrümanların birçoğunun Polonya ve Orta Avrupa'da da var olduğu ifade edilebilir. Enstrümanlar hakkında bilgi daha önce belirtildiği gibi teorik incelemelerde verilmiştir. Praglı Paweł'in (Pavel Židek) (1413-1471) 1460'lı yıllardan kalma '*Liber viginti artium*' adlı çalışması, tamamlanamamış parça enstrümantal müziğin ve bir dizi müzik aletinin açıklamalarını içermektedir (Knoll, 2016: 285). Polonya'da XIV. ve XV. yüzyıllarda kullanılan bazı enstrümanlar ise şunlardır:

Arp, Lavta ve Santur: Orta Çağ boyunca Avrupa'da farklı renk ve ebatlarda mevcut olan arpın, Suriye kökenli olduğu düşünülmektedir. Bunlar arasında özellikle İrlanda'dan gelen üçgen şeklindeki arp önemli bir yer teşkil etmektedir (Lord, 2008: 139). Yaylı bir enstrüman olan lavta, İspanya'nın Mağribi bölgesine aittir. İlk lavta armut şeklinde olup, boynu gövdesinden farklı bir tahta parçasından yapılmıştır ama görünüşte ondan büyüktür (Lord, 2008: 142). Santur ise arpa benzese de, telleri önüne yerine ses panosuna yatay şekilde yapılmıştır. XII. yüzyıl ile birlikte Avrupa'da görülen bu enstrüman aslen, diğer çoğunluk gibi Arap kökenlidir. Genel olarak kanun türü şeklinde ifade edilen birkaç benzer enstrümandan biridir. Arapça adı 'kanûn'dur. Arap dünyasında parmaklara takılan mızraplarla çalınan bu alet, Avrupa'da arkasına yaslanarak kuş tüyünden yapılmış bir mızrap kullanarak iki elle çalınmıştır (Lord, 2008: 145).

Monokord (Ses ölçer): Eski Yunan döneminden beri bilinen bu çalgı, Filozof Pisagor'a atfedilmektedir. Bu bir performans enstrümanı değil, akustik bilimini kanıtlayan bir eğitim aracı olmuştur. Orta Çağ boyunca kilise babaları

tarafından koristlerin şarkılarındaki aralıkları doğru basmalarını sağlamak üzere kullanılmıştır (Lord, 2008: 145).

Org: XIV. ve XV. yüzyıllarda tüm Avrupa’da büyük ebatlarda orglar üretilmeye başlamıştır. 1380 yılı civarında pedallı klavye geliştirilmiştir. Sebebi, sadece parmakların yetersiz kalması değildir; çünkü en düşük notalar için manivelaların hareket ettirilmesi o kadar zordur ki, müzisyenler onları çalıştırmak üzere ayak ve bacaklarının tüm gücüne ihtiyaç duymuşlardır (Lord, 2008: 158). XIV. yüzyıla kadar organistrumlar, orglar, regaller ve taşınabilir orglarda sadece 6 ila 8 nota mevcut olup; XIV. yüzyılda orglar parmaklar yerine yumrukla vurma vasıtasıyla çalınmışlardır (Hope, 1899: 67).

Organistrum ve Regal ve Taşınabilir Org: Organistrum, el karnkıyla döndürülen, tellere sürtünerek yayılan bir tel ses üreten, laternaya benzer telli bir çalgıdır. Regal, klavyenin yanı sıra iki de körüğü bulunan taşınabilir bir org türüdür (Hope, 1899: 68). Teknik olarak org ise hem klavyeli hem de nefesli bir enstrümandır. Bunun nedeni, bir düğmeyi basılı tutarak veya klavyedeki bir tuşa basarak fren içeri ve dışarı çekilerek çıkarıldığında, havanın bir veya daha fazla borudan geçmeye zorlanmasıdır. Portatif org, küçük ve taşınabilir özelliğe sahiptir (Lord, 2008: 155).

Pozitif Org: Bu org türü tek bir kişinin çalamayacağı kadar büyüktür. Biri pedalları, diğeri ise körüğü çalıştırmak üzere iki kişiye ihtiyaç vardır. Bunun haricinde, çalınabilmesi için bir masaya veya başka bir platforma yerleştirilmesi de gerekmektedir. İlk pozitif orgların pedal ve frenleri bulunmamaktadır. Orgun, renk ya da ses tonunu değiştirmek için farklı türde sesler çıkaran borular kullanılmıştır. Söz konusu özellikler, Orta Çağ boyunca geliştirilmiştir. Rönesans döneminde üretilen orglar ise günümüz enstrümanına benzemektedir (Lord, 2008: 157).

Klavikord: Klavikord’un temelinde monokord yatmaktadır. Monokordun hareketli bir köprüsü olsa bile, her bir notayı yeniden yapılandırmak için yetersiz kalmaktadır. Bu eksikliğin çözümü ise klavye eklemek suretiyle halledilmiştir. Böylelikle, monokord bir tuşa dokunarak bir dizede birkaç nota çalabilmektedir. Klavikordun tek eksik tarafı, ses bakımından yetersiz oluşudur. Asla yüksek sesli bir enstrüman olmamıştır. Bu nedenle de daima kişisel bir enstrüman olup, büyük topluluklara dâhil edilmemiştir (Lord, 2008: 163).

4.4.7. Öne Çıkan Bazı İsimler

4.4.7.1. Piotr z Grudziądz

Piotr Grudziądz (1395-1402) 1400 yılı civarında Prusya'da doğmuş; 1418-1430 arasında Kraków'da öğrenim görmüştür. Eserleri, söz konusu dönem için özellikle karakteristik birer figür niteliğini taşımaktadır. Piotr, aynı zamanda Pomorze'deki Chełmno piskoposluk bölgesinde ilâhiyat eğitimi almıştır. Ancak yaşamının devamı hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Ölüm yeri ve tarihine ilişkin ise belge mevcut değildir. Bu arada Piotr'un biyografisine ait yazında bir dizi hipotez ortaya atılmış olsa da, bunlar yeterince belgelenememiştir.

Örneğin Basel Konseyi'nin programını desteklediğini '*Pontifices ecclesiarum*' adlı şiiiriyle kanıtlamıştır. Viyana ve Basel Konseyi ile bağlantısı, genel anlamda Avrupa'da kalışıyla ilgilidir. Öte yandan, o zamanlardan kalan tek belge, 1442'de Alman İmparatoru III. Frederyk (Frederick) tarafından Piotr'a verilen ve imparatorluk sarayı ile ilişkisini muhtemel kılan mühürdür (Morawska, 1998: 272). Piotr, Orta Avrupa'daki popüler sosyal şarkı ve motet sanatı akımının tipik bir temsilcisi olmuş; bunların önemli bir bölümü ayinlerde kullanılmıştır. Piotr'un çalışmaları, Engelberg tarzı motet-iki ayaklı, İtalyan ve Fransız Ars Nova'sının çoklu metin moteti gibi bazı bireysel özellikler sergilemektedir (Morawska, 1998: 275).

4.4.7.2. Heinrich Finck

Polonya'da XV. yüzyıla ait müzikal faaliyetlere dair el yazmaları oldukça sınırlıdır. Bu yüzyılın ikinci yarısı boyunca müzisyenler hakkındaki bilgiler parça parça bir halde olup; Kraków'daki kraliyet sarayında yapılan müzik çalışmaları ön plâna çıkmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan isimlerden biri de Heinrich Finck olmuştur.

Heinrich Finck (yak. 1444-1527) 1444 dolaylarında Bamberg'de dünyaya gelmiştir. Polonya'da bir çocuk korosunda eğitim alması haricinde çocukluğu hakkında çok az şey bilinmektedir. Her ne kadar IV. Kazimierz hükümdarlığında (1447-1492) kilisenin masraf kayıtlarında yer almasa da, Heinrich Finck'in henüz çocuk yaştaiken kilise üyeleri arasına alındığı bilinmektedir. Finck'in kilise ve Polonya'daki faaliyetlerine ilişkin tek belge, kuzeni Hermann tarafından tanıtılan eseri '*Practica musica*' olmuştur. Varşova Sarayı Şapeli'nde ve Leipzig Üniversitesi'nde

eğitim gören Finck, 1454 yılında Kraków'daki şapel korosunda şeflik yapmıştır. 1492-1506 yılları arasında Polonya saraylarında ve ardından 1514'e kadar Stuttgart'taki Württemberg Sarayı'nda görevlendirilmiştir. 1500'de, Aleksander'in Polonya kralı olduğu dönemde Kraków'daki şapelde çalışmıştır. 1510-1514 Stuttgart'taki dükalık orkestrasında solistlik; Muhldorf'ta Dük Ulrich M. Lang'in evinde 1516-1519 arasında müzisyenlik; Salzburg Katedral Şapeli'nde ise bestecilik vazifelerinde bulunmuştur (Music as Concept, 2001: 228) .

Az sayıdaki ayin, motet, ilâhî, şarkı ve enstrümantal parçalar dışında, müziğinin bir kısmı hâlen mevcuttur. Onun yaratıcı çalışmaları, Orta Çağ ve Rönesans nesillerini kapsamaktadır. İlk çalışmaları Alman çok sesli müziğine ilişkin olsa da, daha sonraları Rönesans sanatçılarının tarzında eserler üretmiştir. Bu eserleri, Alman okulunun ilk ustaları arasında kendine has büyük bir müzikal yetenek ve eğitime sahip olduğunu açıkça ortaya koyan, çoğunlukla şarkılar ve diğer vokal bestelerinden oluşmaktadır. Ayrıca 1482'de Leipzig Üniversitesi'ne yapılan kaydında 'mucize koro şefi' olarak ve 1494-1495 yılları arasında Almanya'yı tanıtan bir kitapta ise '*des königs von Polen singer*' (Polonya kraliyet şarkıcısı) olarak tanımlanmıştır. Finck, 9 Haziran 1527 günü Viyana'da hayatını kaybetmiştir (Music as Concept, 2001: 229).

4.4.7.3. Mikołaj z Radomia

Nicolaus de Radom olarak da bilinmektedir. Geç Orta Çağ'da Polonya müzik tarihçesinde oldukça önemli bir yer edinmiş olan Radom, ilk Polonyalı polifonik müzik bestecisidir. Çoğunluğu kutsal eser olan besteleri, XV. yüzyıl ortalarına ait iki el yazmasında yer almaktadır (Wn 378 ve Kras 52)²³². XIV. yüzyılın ortaları ile XV. yüzyılın sonları arasında yaşadığı bilinen Radom'un biyografisine ilişkin ayrıntılar belirsizdir. Bunun nedeni ise XV. yüzyıl Polonya'sında birden fazla Mikołaj z Radomia olmasıdır. Soyunun Radom kasabasına kadar inebileceği varsayılsa da, Polonya'nın bu ufak kasabasıyla hiçbir çalışmada onunla bağlantı sağlanamamıştır.

²³²Polonya Orta Çağ polifonik müziğinin en değerli kaynağı olan bu el yazmalarının tarihi 1430-1455 yılları arasındadır. Müzikal repertuvarlar olan bu el yazmalarının en önemlilerinden biri de MSS III.8054'dir. Monofonik (tek sesli), kutsal ve dinî olmayan eserlerin bulunduğu bu el yazması, birinci dereceden ana kaynak niteliği taşımaktadır. Bu el yazmasında, aslen Polonyalı olan Mikołaj z Radomia'nın ayin türündeki müzik çalışmaları da mevcuttur (Lord, 2008: 193). MSS III.8054, Polonya polifonik müziğine ait olup, 1426'da başlamakta, 1450'de son bulmaktadır. Ayrıca Zachara, Ciconia ve Egardus gibi bestecilerin müzik çalışmalarının yanı sıra Latince metinler ihtiva etmektedir (<https://www.arrow.latrobe.edu.au/medievalmusicDatabase>).

Radom'un kimliği ve hayatına ilişkin iki olasılık mevcuttur. Bunlardan ilki onun 1360 ila 1440 veya 1400 ila 1480 arasında yaşamış olma ihtimalidir. İkinci olasılıkta ise Kraków Üniversitesi'nin XV. yüzyılın başlarındaki giriş kayıtları göz önüne alınmaktadır. Bu dönemde aynı isme sahip üç kişi üniversiteye girmiştir: Nicolaus Janussi de Radomske (1400), Nicolaus Johannis de Radom (1420), Nicolaus Andree de Radom (1426). Araştırmacı Charles Brewer'a göre söz konusu besteci büyük ihtimalle, 1420'de Kraków Üniversitesine, muhtemelen yirmili yaşlarda girmiş olan Nicolaus Johannis de Radom'dur. Bununla birlikte bestecinin, Papa IX. Boniface'ın 3, 6, 26 Nisan ve 23 Haziran 1390 tarihli kayıtlarında geçen Nicolaus Geraldı de Radom olduğuna dair daha eski bir olasılık daha mevcuttur (Miszke, 2017: 55). Guilano di Bacco ve John Nadas'a göre Nicolaus de Radom'un 1390'larda Roma'da bulunmuş olması muhtemeldir. Papa IX. Boniface'ın, hizmetleri karşılığında Radom'a iyilik yaptığı belgelenmiş olup, bu durum Polonya'nın Papa'ya olan lütfuyla örtüşmektedir. Bestecinin, aynı zamanda 1378'de Prag Üniversitesi'nin kayıtlarında adı geçen '*Nicolaus de Radom, natio Polonorum*' şeklinde kaydedilmiş şahıs olabilmesi de olasılıklar arasında bulunmaktadır²³³.

Mikołaj z Radomia'nın eserleri arasında Kras 52, Wn 378'de Gloria II yer almaktadır. I, II ve III olarak not edilen üç döngüsel Gloria/Credo çifti ve Gloria/Credo II'ye fiziksel yakınlığıyla bağlanan Alleluia bölümü bulunmaktadır. Ayrıca I ve II'de ayinle ilişkili olmayan parçalar da mevcuttur. Bu eserleri Radom'un bestelediğine dair kanıt, Gloria (Sanctus)/Credo (Agnus Dei) çiftlerindeki üslup benzerlikleri, uyum veya dereceli puanlama anahtarları ile belirtilmiştir (Bent, 2001: 838-840). Nicolaus de Radom adı esas olarak Latince biçiminde '*Nicolai de Radom*' şeklinde yazılırken, Kras 52 ve Wn 378'de ise adı Lehçe olarak '*Mikołaj Radomski*' şeklinde ifade edilmiştir. Bunlara ilâveten mevcut performans talimatlarının ise Wielkopolska'nın başkenti Poznań lehçesiyle kaydedilmiş oluşu, o dönem Poznań

²³³ Bir başka araştırma yolu da, Pisa, Constance, Pavia/Siena ve Ferrera/Floransa/Basel'deki konseyleri ile XV. yüzyılın Uzlaşma Hareketi'dir. Bu konseyler, bilhassa da Konstanz Konseyi (1414-1418), Avrupa'nın her yerinden çok sayıda insanı kendine çekmiş ve XV. yüzyılda uluslararası müzik aktarımı için kilit nokta teşkil etmiştir. Avrupa'nın çeşitli yerlerinde başlangıcı Magnificat'ın polifonik ayarları olan alan bu teoriyi desteklemektedir. Magnificat bu konseylerde sergilenmiş midir? Bu husus, yani Polonya'nın ufak repertuarının gerçekten de Konstanz Konseyi veya Basel Konseyi'nin bir sonucu olabileceği iddiası, Strohm tarafından öne sürülmüştür. Zira, Radom'un hakkındaki teorilere göre Radom, Papa IX. Boniface'ın şapelinde ve Konstanz Konseyi'nde bulunmuştur (Bent, 2001: 54).

Piskoposluğu yapan Ciołek ile bağlantılı olabileceğini ortaya koymaktadır (Nowicki, 2002: sy).

Radomia'nın '*Magnificat*'ı diğer eserlerinden daha avangart bir karakter sergilediği için onun baş yapıtı olarak kabul edilmektedir. Bestecinin, akortlarda doğrudan Fransız besteci Guillaume Dufay (1397-1474) *Magnificat*'ına atıfta bulunması, aynı zamanda biyografik açıdan da öneme sahiptir. Herhangi bir yabancı bestecinin Polonya'da önemli mevkilere sahip olduğuna ve hatta Machaut dışında, Polonya'dan geçtiklerine dair hiçbir kanıt yoktur. Bu nedenle, Mikołaj z Radomia'nın çalışmalarındaki Avrupa eğilimlerine olan aşinalığının Polonya dışından geldiği varsayılmalıdır (Nowicki, 2002: sy).

Mikołaj z Radomia'nın yaşadığı tarihlere, dolayısıyla da eserlerine ilişkin birtakım çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Bu konuya dair el yazmaları, dönemin diğer bestecilerinin temayülleri, Polonya ve Papalık kayıtları, bu konuya dair çok daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Böylelikle sadece Mikołaj z Radomia'nın yaşam süreci aydınlatılmakla kalmaz, onun müziğinin daha detaylı bir üslup analizi gerçekleştirilebilir. Hatta yapılacak çalışmalar sayesinde XV. yüzyıl boyunca Avrupa'daki müzik kompozisyonu, asimilasyon ve aktarım hakkında daha fazla bilgi ortaya çıkabilir. XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya'da müzik, hemen hemen her alanda olduğu üzere ülkenin Hristiyan Katolik olmasıyla doğrudan ilişkilidir ve ağırlıklı olarak da kilisenin etkisinde kalmıştır. Zira bu suretle müzikte dinin, dolayısıyla da batının etkisi görülmeye başlamış; söz konusu etkilere bir de gerçekleşen göç neticesinde Almanlar dâhil olmuştur. Dönemin belki de en önemli olaylarından biri ise hiç kuşkusuz ki loncaların teşkil edilmesidir. Müziğin, din ve kilise temelli olduğu süreçte kurulan bu loncalar, dinî nitelikli olmayıp, örnek oluşturması bakımından sosyal açıdan da büyük bir önem arz etmektedir.

4.5. Eğitim

Üniversite belirgin bir şekilde Orta Çağ ürünüdür. Ancak her ne kadar Paris Üniversitesi'nin Karol Wielki (Charlemagne), Oxford'un Alfred the Great tarafından kuruldukları belirtiliyor olsa da, üniversiteler Erken Orta Çağ döneminde teşkil edilmemişlerdir. Üniversiteler Geç Orta Çağ, özellikle de XII. yüzyılın talep ve gereklilikleri dışında oldukça ağır, bazen de acı ve mücadelelerle gelişimlerini sürdürmüşlerdir. Orta Çağ'da Avrupa'nın siyasî alanda giderek daha düzenli;

ekonomik açıdan müreffeh; toplumsal açıdan dinamik; dinî bakımdan ise kurumsal, manevî ve entelektüel yaşamında her zamankinden daha yaratıcı olması nedeniyle, eğitimin de değişim sergilemesi şaşırtıcı olmamıştır (Knoll, 2016: 1). Üniversitenin popüler tahayyülde, toplumdan ve günlük pratik işleyişinden bağımsız, ‘fildişi kulesi’ şeklinde adlandırılan meşhur bir imgesi mevcuttur. Bununla birlikte akademisyenler, üniversiteleri hem soyut olarak öğrenme arayışıyla derinden meşgul olmak hem de aynı zamanda içinde bulundukları topluluklarda hizmet verme kararlılıkları doğrultusunda toplumun bir ürünü şeklinde değerlendirmişlerdir (Knoll, 2014: 3).

Geç Orta Çağ, Avrupa’da değişim yüzyılı olmuştur. Bunun en iyi yansımaları da eğitim, bilhassa yüksek öğrenim yani üniversitelerde görülmektedir (Ülgen, 2010 b: 348). Orta Çağ’ın sonu itibarıyla Avrupa’nın farklı yerlerinde en az seksen adet üniversite kurulmuştur. Bunların bir kısmı kısa süreli olurken, bir kısmı ise Kraków, Paris, Bologna, Montpellier, Padova, Oxford, Cambridge, Viyana, Prag, Coimbra, Louvain gibi yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmüştür. Kendilerine ait binaları bulunmayan ilk üniversiteler eğitim için özel salonlar ya da komşu kiliseleri kullanmışlardır (Haskins, 1927: 20-21). XII. yüzyıldan XV. yüzyıla doğru, üniversitelerin eğitim programları öğretmenlik, hukuk, tıp ve Avrupa’nın giderek daha sofistike siyasî, dinî, ekonomik ve sosyal kurumlarını karakterize eden idarî faaliyetler dizisi gibi mesleklere yönelik olmuştur. Eğitim alanında üniversitelerin adı ise büyük öneme sahiptir. Çünkü verilen eğitim de ona göre şekillenmiş olup; söz konusu kurumlarda görev alan akademisyenler eğitim hayatına liderlik etmişlerdir (Knoll, 2014: 4).

4.5.1. Eğitim ve Okuryazarlık

Orta Çağ’ın başlangıcında Merkezî Orta Avrupa’da okuryazarlık çok nadirdir. Hayatın tarıma dayalı ve teknolojinin de ilkel olduğu o dönemlerde, din adamları dışında kimsenin kitap okumaya pek ihtiyacı olmamıştır. Köylüler çiftçilik ve ev işlerini; erkek çocuklar ise savaşı, tecrübe edinerek öğrenmişler; ticaret, oldukça dar alanda ve sınırlı ölçekte yapıldığından herhangi bir hesap bilgisine de gerek duyulmamıştır. Ekonomik ürünler sadece geçimi karşılayacak kadar üretilmiştir. Bu şartlar altında okuryazarlık ve yazılı kayıtların gereksiz bulunması ise hiç şaşırtıcı değildir (Sedlar, 1994: 458). Ancak bu durum zamanla değişmiş, XIV. yüzyılla birlikte ülkede yaşanan siyasî gelişmeler eğitime olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.

Öğretimde temel faktör üniversite öncesi eğitimidir. Okulların birçoğu gramer ve din hususlarında temel eğitim vermektedir. Dinî çevrelerce yaygın olmasının beraberinde, XIV. yüzyıla gelindiğinde Polonya halkının da eğitim alma konusuna pek yabancı olmadığı bilinmektedir. Öğretim çalışmaları öncelikle ruhban sınıfından olmayanlar arasında yayılmaya başlamıştır. O dönem asıl önemli olan sıradan okuryazarlık yerine, ülkedeki yüksek eğitim derecesidir (Knoll, 1968: 235). Ayrıca eğitimci olabilmek için üniversite ya da yüksekokul derecesine sahip olma koşulu da bulunmamaktadır. Çünkü ödenen maaşlar yüksek nitelikli personel çalıştırabilmek için oldukça düşük seviyelerdedir (Knoll, 2016: 278).

XIV. ve XV. yüzyıllarda tüm Avrupa’da önemli gelişim gösteren yüksek öğrenim ne yazık ki kadınlara yasaklanmıştır. Orta Çağ üniversiteleri sadece erkekler içindir. Din adamı yetiştirmenin, üniversitenin aslî görevleri arasında yer almasından itibaren kutsal emirlere hazırlık doğrultusunda kadınlar dışlanmıştır (Sedlar, 1994: 469). Üniversite ve katedral okullarındaki müfredat gramer, retorik, mantık (*trivium*), aritmetik, geometri, astronomi ve müzik (*re quadrivium*) konularını içermektedir. Bu tarz okullarda eğitim veren öğretmenler ya bir süreliğine de olsa üniversitede okumuş, ya da en azından lisans derecesine sahip kimselerden oluşmaktadır. Eğitimcilere ödenen ücretler de daha uygun bir düzeyde olup, yaşam standartları için yeterli miktardadır. XV. yüzyılın sonlarına doğru ise Kraków Üniversitesi öğrenci veya mezunları eğitimcilik yapmaya başlamışlardır. Bu eğitimciler öğrencilerine Kraków’un etkilerini yansıtmakta ve böylelikle Kraków Üniversitesi, Polonya’da eğitime damgasını vurmaktadır. Eğitimcilerin başkentte yarattıkları entelektüel atmosfer, kurdukları bağlantılar, geliştirdikleri akademik zevkler, artık bir parçası oldukları öğrencilerin dünyalarına yavaş yavaş dâhil olmuştur. Böylece üniversite krallığın her yerinde varlığını hissettirmeye başlamıştır (Knoll, 2016: 279).

4.5.2. Kraków Üniversitesi

4.5.2.1. Kuruluş Amacı ve Yeri

Merkezî Doğu Avrupa’nın, 1348 yılında Prag’da kurulan Charles Üniversitesi’nden sonra en eski ikinci üniversitesi olan Kraków Üniversitesi, 1364 yılında Kral III. Kazimierz tarafından Kraków’da kurulmuştur. III. Kazimierz bu üniversiteyi kurarken, özellikle hukuk fakültesiyle ünlü olan Bologna’daki

üniversiteyi örnek almıştır. Buradaki amacı ise öncelikle kraliyet sarayı ve dış ilişkiler hizmetine eğitimli hukukçular yetiştirilmesi olmuştur (Sedlar, 1994:472).

III. Kazimierz, başlangıçta üniversite bünyesinde teolojiyi de kapsayan dört fakülte kurmak niyetine sahiptir. Ancak bu husustaki plânları için Papa V. Urban'ın görüşleri pek de olumlu olmamıştır. V. Urban'a göre teoloji, Paris ve Oxford'un tekelinde kalmalıdır. Zira birçok üniversitede teoloji kürsülerinin kurulmasının, kontrolü zorlaştıracığı gibi sapkın fikirlere de yol açması mümkün görülmüştür (Sedlar, 1994: 472). Yazar Paul W. Knoll'a göre ise Papa'nın bu olumsuz yaklaşımının altında Paris, Oxford ya da Prag'ın üstünlüklerini muhafaza etme baskıları değil; Polonya'da bu alanda doktorluk unvanına sahip akademisyenlerin bulunmayışı ve bazı yerel sebepler yatmaktadır (Knoll, 2016: 16). Kral III. Kazimierz, piskoposla arası açık olduğu ve maddî destek alamadığından dolayı yaşamı boyunca üniversitenin masraflarını kendi gelirinden karşılamış; ancak 1370 yılındaki ölümüyle birlikte okul, kapılarını kapatmak durumunda kalmıştır (Sedlar, 1994: 472).

III. Kazimierz'e göre üniversitenin kurulması yönetsel merkezîleşme ve Polonya kanunlarının tanzim edilmesi anlamlarını taşımaktadır. Yönetimin daha da merkezîleşmesi ise Polonya kanunlarında değişim manasına gelmektedir. Bu doğrultuda III. Kazimierz, danışmanlarını krallık adına bir kanun sistemi hazırlamakla görevlendirmiştir. Çalışmalar 1350 yılında, krallığın ihtiyaçları çerçevesinde ve Bohemya Kralı IV. Charles'ın benzer uygulamaları da örnek alınarak tamamlanmıştır. Ancak yapılanlar, tüm krallık için tek bir kanunname idealinin gerisinde kalmıştır. Bu durum, uygulama noktasında hukuk sistemini yönetmekle yetkilendirilenler açısından tecrübe ve bilgi gereksinimine neden olurken; ülkedeki üniversite eğitiminin önemini ortaya koymuştur (Knoll, 1968: 234).

1333-1370 yılları arasında Polonya hükümdarı olan III. Kazimierz, daha krallığının ilk dönemlerinde iken, ülkesinin refahı açısından üniversite eğitiminin önemini farkına varmıştır. III. Kazimierz'in, üniversitenin devlete hizmet etmesini arzu ettiği gayet açıktır. Zira kraliyet ve ulusal yönetimde görev alacak eğitimli insanların varlığı, krallığın en önemli ihtiyaçları arasında yer almaktadır. Fakat bu tarz insanların sadece yurt dışında yetişebiliyor olması da hayli tehlikeli ve masraflı bir durumdur. Dolayısıyla ülkedeki mevcut koşullarda böylesi bir eğitim pek de olası görünmemiştir. Tüm bu nedenlerden ötürü bir üniversitenin kurulması kararı alan III.

Kazimierz, Papa V. Urban ile olan iletişimine istinaden hukuk fakültelerine öncelik tanımıştır (Knoll, 1968: 243).

4.5.2.2. Kuruluş Süreci

III. Kazimierz'in Kraków civarında kurmuş olduğu yeni kentte üniversite teşkil etme fikri 1361-1362 yıllarında ortaya çıkmıştır. Tarihçi Jan Długosz, üniversitenin plânı ve inşaat çalışmaları hakkındaki raporlarında, harika bir iş çıkarıldığından bahsetmektedir (Morawski, 1900: 29). III. Kazimierz'in bu çabalarıyla bağlantılı iki husus mevcuttur. Birincisi, 1348'de Prag'da kurulan '*studium generale*' (genel eğitim); ikincisi ise Florian Mokrski'nin İtalya'daki görevidir. Mokrski, Kazimierz'in en güvendiği danışmanı ve Łęczycza şansölyesidir. Onun, kral tarafından Paris yerine İtalya'ya göndermiş oluşu ise kralın düşüncelerinin yönünü göstermektedir. Zira III. Kazimierz'i ilgilendiren Fransa'nın teolojik müzakereleri değil, İtalya'nın hukukî incelemeleri olmuştur. Günümüzde Florian'ın görüşleri bilinmese de, üniversitenin kuruluşunda önemli katkıları olduğu çok açıktır (Knoll, 1968: 237).

Jan Długosz'un tanıklığı, her ne kadar tartışmalı olsa da, üniversitenin kuruluşuna dair edindiğimiz bilgilerin dayandığı önemli bir kaynak niteliğini taşımaktadır. Długosz'a göre III. Kazimierz, Kraków yakınlarındaki üniversiteyi 1364 yerine, 1361 yılında kurmuş ve bu durum Gniezno Başpiskoposu Jakub Świnka tarafından da onaylamıştır. Ancak Świnka'nın 1314 yılında vefat ettiği göz önünde bulundurulacak olursa Długosz'un bir tarih hatası yaptığı çok açıktır. Diğer hatalı olduğu husus ise üniversitenin yeri hakkındadır ki üniversite Kraków'da kurulmuştur²³⁴ (Knoll, 1968: 238).

Kral III. Kazimierz, 12 Mayıs 1364 günü yayınladığı bir bildiriyle üniversitenin kurulacağını resmen duyurmuştur. Ayrıca bu bildiride, üniversite bünyesinde bir adet serbest sanatlar kürsüsü, iki adet tıp kürsüsü, üç adet dinî hukuk ve beş adet de Roma hukuku kürsüsü açılacağını; profesör maaşlarının ise

²³⁴Üniversitenin Kraków'un güneyinde yer alan Kazimierz'de kurulmasını arzulamıştır. Bazı araştırmacılar, Piskopos Bonzanta'nın 1366 yılındaki ölümü ve Papa'nın yetkilendirmesinin sonrasında inşaatlara başlandığı, ancak Vistül nehrindeki taşkından ötürü bir süreliğine durdurulmuş olabileceğini ifade etseler de, Kazimierz'de faaliyete geçmiştir (Knoll, 2016: 19). Długosz, Polonya kralının Kazimierz'de bir üniversite kurmaya karar verdiğini ve bunu '*Kazimiriense sive Cracoviense*' çalışması olarak adlandırıldığını iddia etmektedir. Kraków, Kazimierz yönetiminde önemli ölçüde büyümüştü ve kral, başkentin şekilsiz binalar tarafından bozulmamasını sağlamak için özen göstermiştir (Morawski, 1900: 26).

birbirlerinden farklı olacağını ifade etmiştir. Hatta tüm akademisyenlerin maaşlarını garanti altına almak amacıyla Wieliczka'daki kraliyet tuz gelirlerinden üç ayda bir olmak üzere düzenli ödenek tahsis edilmesini sağlamıştır (Knoll, 1968: 241). Üniversitenin kuruluşunda Bologna ve Padova modeli esas alınmış ve bu kapsamda öğrencilere de geniş ayrıcalıklar tanınmıştır. Sadece vergi, yol ücreti, sivil yargılama gibi muafiyetleri değil; okul üzerindeki kontrol hakları da bunlara dâhil edilmiştir (Knoll, 2016: 15). Kuruluşundan itibaren popülerlik kazanmaya başlayan üniversitenin bahsi geçen öğrenci yelpazesi ise hayli geniş ve çeşitlidir.

4.5.2.3. Öğrenci Profili

Kraków Üniversitesi ilgi görmesi sebebiyle tüm Avrupa'dan, özellikle de komşu ülkelerden öğrencilere eğitim imkânları sağlamıştır. Bunlardan biri, 1138 yılında krallığın bölünmesinin ardından iki yüzyıl boyunca zengin ve yoğun nüfusa sahip Śląsk olmuştur. Kendi belirlediği siyasî, sosyal ve ekonomik süreci izleyen Śląsk, XIV. yüzyılda yaşanan birliğe rağmen Polonya topraklarına dâhil olmamış; 1360 yılının sonlarında tamamıyla Bohemya Krallığı'nın kontrolüne geçmiştir. Siyasî bakış açısıyla değerlendirilecek olursa bölge yabancı toprak addedilse de, kültürel açıdan Polonya medeniyetine olan bağlılığını sürdürmüştür. Bu doğrultuda ise XV. yüzyılda Bohemyalı öğrenciler, üniversite eğitimi için Prag yerine Kraków'u tercih etmiştir (Knoll, 2016: 157).

Üniversitede yabancı öğrenci sıfatıyla elbette ki sadece Bohemyalılar bulunmamaktadır. XIV. yüzyılın başlarında Macaristan ve Polonya arasındaki ilişkiler daha sıkı hale gelmeye başlamıştır. Macar Ludwik Węgierski'nin 1370 yılında Polonya tahtına çıkması ve 1382 yılındaki ölümünün ardından kızı Jadwiga'nın Polonya kraliçesi seçilmesi, ülkedeki eğitim hayatına da yansımıştır. Tüm bu nedenlere ilâve olarak, Macaristan'da bir üniversite bulunmayışı ise çok sayıda Macar öğrencinin eğitim almak üzere Kraków'a gelmesine sebep olmuştur. Ayrıca Polonya'da o dönem Avusturya, İsveç ve Danimarka'dan gelen öğrenciler de bulunmaktadır. Bunların yanı sıra yabancı öğrenciler arasında az sayıda olsa da İngiltere, İtalya, İskoçya, Belçika, Hollanda, Livonya, Fransa, Loarinne, Boğdan ve Bukovina'dan da öğrenciler mevcuttur. Prusyalı öğrenciler, yabancı kayıtları arasında dördüncü sırada olsalar da, sayıları beklenenden daha fazla miktardadır Kırsal öğrenci

kategorisinde ise sayıları çok olmamakla birlikte köylüler yer almıştır (Knoll, 2016: 159-175).

XV. yüzyılın sonlarına doğru üniversiteye kayıt olan kırsal kesim öğrencilerinin sayısında artış yaşanmıştır. İyi eğitim almış, sosyal ve ekonomik alanlarda söz sahibi olmaya başlayan burjuvaların sert rekabeti nedeniyle Polonyalı soylular, kilise ve devlette kaybettikleri mevkileri yeniden kazanabilmek amacıyla eğitime önem vermeye başlamışlardır. Bu durum XV. yüzyılın son on yılında okullara kayıt yaptıran soylu öğrencilerin sayısında yükselmeye yol açmıştır (A History of the University, 1992: 204, 209). Ancak zaman zaman, üniversiteye kaydolan öğrencilerin sayısında büyük düşüşler de meydana gelmiştir. Örneğin 1481 yaz semestrinde öğrenci mevcudu 147'den 47'ye gerilemiş olup; bunun nedeni ise kayıtlara veba salgını olarak geçirilmiştir (Knoll, 2016: 62). Polonya'nın tarihinde, özellikle de XIV. ve XV. yüzyıllardan itibaren hemen hemen her alanda etkili olan üniversitenin en önemli süreci, kurucusu III. Kazimierz'in ardından bu misyonu devralan Jagiellon dönemi olmuştur.

4.5.2.4. Kral III. Kazimierz'in Ölümü ve Jagiellonlar'a Geçiş Dönemi

III. Kazimierz'in ölümü üniversiteye ilişkin çalışmaların kesintiye uğramasına yol açmıştır (Morawski, 1900: 30). 1370 yılı itibarıyla hâlen bazı finansal düzenlemeler gerçekleştirilememiştir. Örneğin Wieliczka tuz madeni tüzüğü 1368 yılında tamamlanmışsa da, üniversite ödemelerine ilişkin bir madde ihtiva etmemektedir. Bu sorunların yanı sıra IV. Charles'ın 1366'da Prag'da bir sanat okulu açması, III. Kazimierz'i olumsuz yönde etkilemiştir. Böylece kral, üniversite açmayı bir kenara bırakarak Kazimierz'de kendine ait bir kolej kurma kararı almıştır. Ancak III. Kazimierz'in zamansız ölümü, üniversiteye dair sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda, kendi soyundan yerini alacak birinin olmayışı, Ludwik Węgięski, döneminde yaşanan çalkantılar, dinî ve siyasî liderlerin üniversiteye kayıtsızlıkları neticesinde üniversite gelişimini tamamlayamamıştır (Knoll, 2016: 21).

1400 yılının yaz mevsimi ortası, Kraków Üniversitesi için sonun başlangıcı olmuştur. Polonya Kralı Jagiełło, 26 Temmuz pazartesi günü kraliyetin ileri gelenlerine, III. Kazimierz tarafından 1364'te kurulan üniversitenin devamı olarak Kraków'da bir eğitim merkezi oluşturma isteğini ilân etmiştir (Knoll, 2016: 10). Zira Polonya yöneticilerinin, üniversitenin gelişimini istemelerinin en önemli nedeni,

devlet kurumlarının güçlenmesini sağlayarak, toprak sahibi ve kentli aristokratların merkezden uzaklaşan güçlerinin üstesinden gelebilmek olmuştur (A History of the University, 1992: 18). Böylece Kraków Üniversitesi'nin 1400 yılında yeniden yapılandırılması, Polonyalı öğrencilerin yabancı memleketlere göçünü bir nebze olsun durdurabilmiştir. Fakat İtalyan, Fransız ve Alman üniversitelerinin cazibesi nedeniyle tüm bu gayretler, tamamlayıcı olmaktan öteye gidememiştir (A History of the University, 1992: 294). Ancak yine de üniversitenin yeniden canlandırıldığı Jagiellon dönemi, etki ve sonuçları açısından büyük öneme sahiptir.

4.5.2.5. Jagiellon Dönemi Etki ve Sonuçları

Daha önce de belirttiğimiz gibi ilk olarak 1364 yılında III. Kazimierz'in talebi üzerine Papa V. Urban tarafından yetkilendirilen Kraków Üniversitesi, ilerleyen yıllarda gelişim gösterememiş; kralın 1370 yılındaki ölümünün ardından ise yavaş yavaş yıpranmaya başlamıştır. Bununla birlikte, 1390'larda Kraliçe Jadwiga ve eşi Kral Władysław Jagiełło tarafından üniversiteyi canlandırma hususunda gösterilen çabalar kısmen başarılı olmuşsa da, üniversitenin tamamıyla canlanması 1400'lere kadar gerçekleşmemiştir. Yeniden kuruluşun öncesi ve sonrasında, bu konuda fakülte ve akademisyenler önemli rol oynamışlardır (Knoll, 2014: 5).

Kraków piskoposu ve Kraliçe Jadwiga'nın, Kraków'daki dinî çalışmalara dair sorunları kendilerinin halletmesi gerektiği görüşünü destekleyen Kral Jagiełło, Papa'nın teoloji fakültesi konusundaki kararını, bazı ayrıcalıklar çerçevesinde genişletmek arzusuna sahiptir. 1397 yılında teoloji bölümü sorunu tekrar gündeme gelmiş; bu amaçla 11 Ocak 1397 günü kral ve kraliçe Papa IX. Boniface'e bir dilekçe yollamış; gerçekleştirilen zorlu görüşmelerinin ardından gerekli onay alınmıştır (Sedlar, 1994: 473). Fakat bu karar bazı sorunların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bunlardan en önemlisi ise Kraków'da teoloji eğitimi sağlanmasının, üniversitenin yönetimine ilişkin siyasî anlaşmazlıklara yol açma ihtimali olmuştur. Buna diplomatik olarak değinmekten kaçınan Papalık, mektubunda: "*en başından itibaren kim kurmaya kalktıysa, o yönetsin*" şeklinde bir ifade kullanmıştır. Neticede bahsi geçen mektupta, üniversite yönetiminden Kraków piskoposunun mu, yoksa rektörün mü sorumlu olacağı hususu cevapsız bırakılmıştır. Bu durum üniversiteye olumsuz yansımış, aralarındaki anlaşmazlık nedeniyle gerçek bir canlanma da sağlanamamıştır (Knoll, 2016: 29).

Üniversite tarihinde Kraliçe Jadwiga'nın çabaları yadsınamaz niteliğe sahiptir. Tüm dikkatini üniversitede yoğunlaştıran kraliçe, 10 Kasım 1397'de fakir öğrenciler için bir yurt kuracağını duyurmuş, ancak 1399 yılında ölmüştür. Fakat üniversite için önceden birtakım önlemler almayı da ihmal etmemiştir. Vasiyetnamesinde, eşinden üniversiteyi yenilenmesine dair talebinin yanı sıra parası, mücevherleri gibi tüm varlığını da üniversiteye bağışladığı yer almaktadır (Bakır & Oğuz, 2020 b: 1472). Vasiyetinin yerine getirilmesi doğrultusunda ise Piskopos Peter Wysz ve Kraków Kale Muhafızı (Castellan) Jan Tęczynski'yi tayin etmiştir. Her ne kadar bıraktığı mirasın maddî değeri sınırlı olsa da, manevî açıdan üniversite tarihinde belirleyici bir rol oynamıştır (Sedlar, 1994: 31).

Kraliçe Jadwiga'nın ölmesi ve vasiyeti uyarınca tüm mücevherlerini üniversiteye bağışlamasıyla üniversite, tam teşekküllü dört fakültesiyle birlikte 'Jagiellon Üniversitesi' adını alarak, 1400 yılında tekrar kapılarını açmıştır. Kral Jagiełło teoloji ve kilise kanunları alanlarında profesörlük kürsüleri kurulmasını temin etmiştir. Kral, uzun süren hükümdarlığı boyunca Krakówlu bilim insanlarından fazlasıyla istifade etmiş, çoğu onun müsteşarlığını üstlenmiştir. Bu kişiler arasında Mikołaj Trąba, Wojciech Jastrzębiec, Zbigniew Oleśnicki, Stanisław Ciołek ve Mikołaj Lasocki gibi bazı önemli isimler bulunmaktadır (Knoll, 2014: 6).

Daha ilk yıllarında üniversitede kırk adet fakülte açılmış olup; bu sayı o dönemler için hayli fazladır. Her ne kadar, ilk dönemlerdeki öğretim kadrosunun büyük kısmı Prag'tan gelmiş olsa da, Paris'teki üniversite model alınmıştır. Kraliçe Jadwiga'nın bağışları sayesinde üniversitenin eğitimi bir daha kesintiye uğramamıştır. Ayrıca üniversite ulusun yaşamında giderek daha önemli bir rol oynamaya başlamıştır (Zamoyski, 1987: 68). Üniversitenin Polonya'nın entelektüel hayatına katkıları büyük olmuş; Polonyalı hükümdarlar, başta Roma hukuku olmak üzere hemen her alanda üniversitenin akademisyenlerine danışmışlardır. Roma hukukunun ağırlıklı olmasını arzulayan III. Kazimierz'in aksine, üniversitede kilise hukuku ön plâna çıkarılmıştır. XV. yüzyılın sonlarına doğru öğrencileri nedeniyle Rönesans hümanizminin etkili olduğu okulda, Orta Çağ skolastik felsefesi güç kazanmaya başlamıştır. Bilhassa matematik ve astronomi alanlarında büyük ün kazanan üniversitenin en ünlü mezunu ise Kraliyet Prusya'sından, güneş merkezli gezegen hareketi teorisinin modern yaratıcısı Mikołaj Kopernik olmuştur (Sedlar, 1994: 473).

XV. yüzyıldan itibaren Kraków eğitim ve öğretim alanlarında farkındalığa kavuşmuştur. Tüm bunların yanı sıra yeniden açılan üniversite, Litvanya'nın Hristiyanlaşması amacına da hizmet etmiştir. Ayrıca üniversitenin, Lehçe ayinleri Katolik hale dönüştürme hususunda da önemli etkileri olmuştur. Zira üniversitenin iyi eğitim sağlaması demek, papazların daha iyi vaaz vermeleri anlamını taşımaktadır. Eğitim, giderek olumlu meyvelerini vermeye başlamış ve XV. yüzyıl boyunca Polonya büyük kilise konseylerinin birçoğuna katılmıştır. Hatta bunlardan biri olan Konstanz (Constance) Konseyi'nde (1414-1418) Polonyalı âlim Paweł Włodkowic (Paulus Vladimiri) Hristiyanların, inanmayanlar üzerindeki dayatmaları hakkında demeçler vermiştir (Dabrowski, 2014: 87-88).

Üniversite eğitime sahip bilim insanlarının kraliyet dâhilinde görevlendirilmelerine Kral IV. Kazimierz Jagiellończyk döneminde de devam edilmiştir. 1447-1506 yılları arasında 81'i üniversite eğitilmiş, 70'i ise Kraków'dan olmak üzere toplam 187 kişi krallıkta çeşitli görevlere getirilmiştir (Knoll, 2014: 8). Jagiełło'nun 1434'teki ölümünün ardından, Polonyalı bilim insanları aynı zamanda akademik ve dinî kariyerlerine devam ederlerken, kraliyet görevlileri olarak da hareket etmeyi sürdürmüşlerdir. 1466'da İkinci Toruń Antlaşması ile sona eren On Üç Yıl Savaşı'nda Kral IV. Kazimierz Jagiellończyk'ın, müzakereci olarak kullandığı Kraków profesörlerinin en önemlilerinden biri de Jan Długosz olmuştur (Długosz, 1870: 296).

Üniversitenin kuruluşu Polonya tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Üniversitenin varlığı, farklı ülkelerden gelen öğrenci ve akademisyenler sayesinde ekonomik gelişime de yansımıştır. Eğitim alabilmek üzere farklı ülkelere gitmek mecburiyetinde kalan öğrenciler, mevcut sıkıntıdan kurtulmuş; dolayısıyla da beyin göçü önlenmiştir. Bu noktada en önemli husus ise üniversitede yetiştirilen akademisyenlerin ülke yönetiminde kilit pozisyonlarda yer almaları olmuştur.

4.6. Edebiyat

XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya çok mütevazı bir edebiyat kültürüne sahiptir. Alman, Fransız veya İtalyan edebiyatlarıyla mukayese edildiğinde hâlen ilkel sayılması mümkündür. En eski yazılı eserler, manastırlarda muhafaza edilmekte ve belirli bir tarihte meydana gelen önemli olayların yıllıkları olarak adlandırılan kısa çalışmaları içermektedir. Bunlar, edebiyata dâhil olan vakayinamelerden ayırt

edilmelidir. Polonya’da keşişler veya din adamları tarafından kralın, prensin ya da bağlı oldukları sarayın lütfunu kazanabilmek adına yazılan en eski vakayiname, yabancı kökenli bir keşiş olan Gall Anonim tarafından 1112-1113 yıllarında yazılmıştır (Miłosz, 1983: 9).

İlk dönemlerde ortaya çıkan eserler çoğunlukla Latince olsa da, yavaş yavaş Lehçe eserler de görülmeye başlamıştır (Kolbuszewski, 1939: 166). Lehçe harflerin, Latince tam telâffuzunun olmayışı karşısında, yazarlar kendi yazım sistemlerini oluşturmuşlardır (Sedlar, 1994: 435). Lehçedeki en eski edebî eserler, adını Orta Polonya’daki Kutsal Haç Manastırı’ndan alan Kutsal Haç vaazlarıdır. XIX. yüzyılda, bir Latin el yazması cildinin, söz konusu Polonya vaazlarından oluşturulduğu tespit edilmiştir. Bu eserlerin XIV. yüzyılın sonunda yazılmış olmaları muhtemel olsa da, dilin arkaik özelliği daha uzak bir geçmişe işaret etmektedir (Miłosz, 1983: 12).

4.6.1. İmlâ, Dilbilgisi ve Retorik

Geç Orta Çağ döneminde Merkezî Doğu Avrupa’nın baskın dili Almanca olmuştur. XII. ve XIII. yüzyıllardaki büyük Alman göçleri sayesinde özellikle Polonya’nın batısında Almanca konuşulan bölgeler meydana gelmiştir. Prusya’da ise anadili Almanca olan Töton Şövalyeleri’nin işgali neticesinde ülkeye Alman lehçeleri hâkim olmuştur (Sedlar, 1994: 423).

Lehçe, Orta Çağ Avrupası’nda Latin ve Alman topraklarında kullanılan yerel dillere nispeten çok daha yavaş bir gelişim göstermiş olup; Çek dili gibi diğer Slav dillerinin de gerisinde kalmıştır. XIV. yüzyılın başlarında Polonya edebiyatı ortaya çıkmaya başlamıştır. Edebiyat, eğitilmiş Orta Çağ elitlerinin dili olan Latinceye adapte edilmiş; gelişimine asıl önemli katkıyı XV. yüzyıl boyunca Kraków Üniversitesi yapmıştır. Ancak o dönemlerde Lehçede kelime dağarcığı değişken, imlâ hantal ve dil ise henüz bir düzene oturtulamamıştır. Bu durum karşısında öğretim görevlileri çeşitli sözcükler hazırlayarak, sorunu çözmeyi amaçlamışlardır (Knoll, 2016: 274).

İmlâ alanında ilk çalışan isim Jakub Parkoszowic’dir. Żórawica’da dünyaya gelen Parkoszowic, Kraków Üniversitesi’nden mezun olmuş; burada kilise hukuku alanında doktora yapmıştır. Kendi alanındaki çalışmalarının yanı sıra Jan Hus’un, Çek dili imlâsı üzerine yaptığı önemli araştırmayı elde etmiş ve onu Leh diline uygulayabilmek için birtakım düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Karşılaştığı en büyük problem ise Slavik tonlamaların Latin diline adapte edilebilmesi olmuştur. Bu hususta

da yine Hus'un eserinden yardım alan Parkoszowic, onun kullandığı bazı işaretleri kullanarak, Latince de bulunmayan bazı harflerin formlarını değiştirmiştir. Bahsi geçen tüm bu sorunlara karşın, Leh dilinin sadece basit konular için uygun olduğu düşünülmemelidir. Zira Lehçe 1431 yılındaki Hussit tartışmalarında ifade edilen yüksek düşünce ve görüşlerin tanımlanmasında önemli rol oynamıştır (Knoll, 2016: 275-277).

Ünsüz harflerin tabiatlarının çeşitliliğine ilk dikkati çeken de yine Parkoszowic olmuştur. Parkoszowic bu kapsamda, sert ve yumuşak ünsüzlerin elde edilmesi için başka işaretlerin kullanılması tavsiyesinde bulunmuştur. Ana dilin öğrenilmesini kolaylaştırmayı amaçlayan sistemi ise başlarda evrensel olarak kabul edilmemişse de, imlâyı standart hale getirmek üzere daha fazla girişime yol açmıştır²³⁵. Kilise kanonu görevinde bulunan Parkoszowic 1455 yılında hayatını kaybetmiştir. Parkoszowic'in imlâ görüşleri, '*Jacobii Parcossii de Zorowice antiquissimus de Orthographia Polonica*' adlı eserde Libellus tarafından J. S. Bandtke'nin el yazmasından elde edilmiştir (Poznań, 1830) (Kuliczowski, 1880: 65).

Geç Orta Çağ döneminde Avrupa'da yerel diller gelişim sergilemişse de, bilimsel ve resmî işlerde Latince kullanımı sürdürülmüştür (Sedlar, 1994: 451). Kraków Üniversitesi 1400 yılında yeniden yapılandırıldığında Latince gramerin, eğitimin hemen hemen her alandaki etkisi büyük ve uzun bir geleneğe sahiptir. Kraków'daki gelişmeler, uygulamalı gramer ve teorik gramer geleneklerini yansıtmaktadır. Jan Æsticampianus'un, yeni hümanist tarzdaki grameri Kraków'da etki yaratmıştır. Lusetya'dan gelen Æsticampianus, Kraków Üniversitesi'ne 1479'da kaydolmuş, 1481'de lisansını, 1485 ise yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. XX. yüzyıl ortalarında Polonya'da teorik gramer çalışmaları yapan kültür tarihçisi Ryszard Gansiniec (1888-1958), Æsticampianus'un çalışmalarının sanat fakültesinde Orta Çağ skolastiğine uygunluk gösteren eğilimleri yansıttığını ifade etmiştir. Öte yandan Kraków Üniversitesi'ne 1490'da kaydolan, 1494'te lisans, 1498'de yüksek lisans derecelerine sahip olan Jan Stolica ise 1498-1514 yılları arasında Kraków Üniversitesi'nde gramer dersleri veren isimler arasında yer almıştır (Knoll, 2016: 292-299).

²³⁵Bu çalışmalar, XVI. yüzyılın ilk yarısına ait olup, Krakówlu rahip Stanisław Zaborowski tarafından geliştirilmiş ve uygulamada Hieronim Wictor'un matbaasının redaktörü Jan z Koszyczka tarafından sürdürülmüştür. Ayrıca Parkoszowic, şair ve gazeteci Łukasz Górnicki ile birlikte imlâ konusunda bazı çalışmalar gerçekleştirmiştir (Kuliczowski, 1880: 65).

Orta Çağ'ın retorik geleneği geç antikite ve Latin babalarının kilise kültürünün ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Cicero²³⁶'nın '*De inventione*'si ve ona atfedilen anonim eser '*Rhetorica ad Herennium*', Augustinus²³⁷'un '*De doctrina Christiana*'sı, Martianus Capella²³⁸'nın '*De nuptiis Philologiae et Mercurii*'si, Cassiodorus²³⁹ ve Boethius²⁴⁰'un çalışmalarından oluşan miras, Orta Çağ Avrupa eğitimi ve sarayları tarafından daima kullanılan kaynaklar olmuştur. Üniversitenin retorik eğitimindeki amacı çeşitli yollarla antik ve ataerkil gelenekleri sürdürmektir. Ancak bu durum yüzyıllar içerisinde sivil ve kamusal bağlamlarda değişime uğramıştır.

XV. yüzyılın ilk dönemlerinde retorik eğitimi, gerekli bazı metinlerin okunması ve sözlü şekilde yorumlanmasından ibaret olmuştur. Krakówlu akademisyenlerin bu eğitime ilişkin herhangi bir çalışması mevcut değildir. Ancak '*De retorica cum dictimino*' adlı inceleme, 1424 ve 1428 yılları arasında Kraków Üniversitesi hocalarından Stanisław Ciolek tarafından yapılmıştır. Bazı formülleri içeren bu eser, üniversiteden bağımsız olarak kullanılmıştır. Kralın danışmanı Gregorz'un kaleme aldığı '*Liber formularum Cracoviensium*' ise kraliyet sarayında etkili olsa da, akademik alanda kullanılmamıştır. XIII. yüzyıl erken dönemlerini aktaran Kraków Piskoposu Wincent Kadłubek (1207-1218) de retorik konusunda bazı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Geç Orta Çağ eğitiminde gramer, özellikle de retorik etkisi, eğitimin her alanına nüfuz eden mantık biliminin gölgesinde kalmıştır (Knoll, 2016: 299-302)

4.6.2. Çek ve İtalyan Etkileri

Polonya'da batı medeniyetinin ilerlemesini sağlayan bağlantılardan biri de Bohemya olmuştur. Zira Almanya, Flaman Bölgesi, Fransa ve İtalya'nın etkileri Polonya'ya Bohemya aracılığıyla ulaşmıştır. Bunların arasında toplumsal yaşam ve askerî örgütlenme gibi alanlar da yer almaktadır. Bu kapsamda Çekler, X. yüzyıldan

²³⁶ Cicero (M. Ö. 106-M. Ö. 43): Latin kökenli Romalı devlet adamı, bilgin, hatip ve yazardır (britannica.com).

²³⁷ Augustinus (354-430): Hristiyan filozof ve tarihçidir (britannica.com).

²³⁸ Martianus Capella (360-428): Erken Orta Çağ eğitimi yapılandıran yedi liberal sanat sisteminin ilk geliştiricilerinden ve Geç Antik Çağ'ın Latin nesir yazarıdır (britannica.com).

²³⁹ Cassiodorus (?-MS. 524): Tarihçi, devlet adamı ve keşiştir (britannica.com).

²⁴⁰ Boethius (?-MS. 524): Romalı matematikçi ve filozoftur (britannica.com).

itibaren Polonya'daki devlet memuriyetlerinde ve kralın sarayında istihdam edilmişlerdir (Kolbuszewski, 1939: 159). Ayrıca Lehçedeki Çek etkisinin sebebi, Çeklerin Śląsk gibi toprakları elde etmelerinden kaynaklanmaktadır. Ağırlıklı olarak XIV. yüzyılda ortaya çıkan bu durum, daha ziyade sınır bölgelerinde etkin olup; günümüzde bile, bahsi geçen yerlerde konuşulan dilde bazı Çek özellikleri görülmektedir.

Özellikle başta dinî içerikli şiir ve ilâhîler olmak üzere Çek orijinal eserlerinin çevirileri gerçekleştirilmiştir. Edebiyat tarihçisi Stanisław Dobrzycki (1875-1931) tarafından Çek etkilerine sahip oldukları kanıtlanan, 1424 yılına ait '*Zdrow bądź, krolu anjelski*' (İyi ol Meleklerin Kralı) ve 1442 yılına ait '*Stalac się rzecz wielmi dziwna*' (Çok garip birşey oldu) adlı iki şarkı mevcuttur (Pikulik, 1984: 80). Ayrıca '*Witaj, miły Jezu Chryste*' (Selam Sana Sevgili İsa) (1408) (Pikulik, 1984: 88) ve tarihçi, şair Michał Hieronim Juszyński (1760-1830)'nin yayınladığı Przeworszczyk'ın (1435) kayıp İncil kitabından bazı ilâhîlerde de dilde güçlü bir Çek etkisi görülmektedir. Bir uyarlama olan Azize Dorothea hakkındaki ilâhî ise gerek dili, gerekse söz dizimi ve imlâ açısından Çek izleriyle doludur. Latince çevirileri ve uyarlamalarının Çekçe versiyonları yardımıyla yapıldığı Florian İncili'nin yeni versiyonu olan *Puławy Psalter* ve *Azize Bridget'in Hayali*²⁴¹'nin de Çek el yazmalarından tercüme edildiği bilinmektedir. Andrzej z Jaszowic'in çeşitli Çek metinlerinin vasıtasıyla yapmış olduğu Latince *Vulgata*'da²⁴² da yine benzer Çek etkileri bulunmaktadır (Kolbuszewski, 1939: 164).

Polonya ve Bohemya arasındaki ilişkiler Çeklerin kendilerini Almanya'nın tek taraflı etkisinden kurtarmaya çalıştıkları dönemde (XIV. yüzyılın ikinci yarısından XV. yüzyıl başlarına kadar) daha da yakınlaşmıştır. Böylelikle Çek kutsal resimlerinin ve yaldızlı İncillerinin ithal edilmesi de başlamıştır. Ayrıca Fransız tarz ve üslubuyla aydınlatılan Çek el yazmaları, Lehçenin tekniği ve karakteri üzerinde etkili olmuştur (Kolbuszewski, 1939: 159). Lehçe kelime dağarcığının oluşumunda ise Çekçe kesinlikle önemli bir paya sahiptir. Çünkü Çekçe kökenli kelimeler Orta Çağ boyunca

²⁴¹ Burada bahsi geçen hayal, Azize Bridget'in 1373'te Beytüllâhim'de hac görevini ifa ederken, Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı hiçbir acı çekmeden doğurduğuna dair bir görüntüden kaynaklanmaktadır. Bu görüntü, İtalyan ressam Niccolò di Tommaso (1339-1376) tarafından ahşap üzerine resmedilmiştir (britannica.com).

²⁴² Vulgata: Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd'in Papalığın yetkilendirdiği Aziz Jerome tarafından Latince'ye gerçekleştirilen tercümesine verilen addır (Harman, 2002: 76).

ve Rönesans'ın ilk aşamasında Leh diline yayılım göstermiştir. Ancak zamanla, özellikle Latince kullanımı ve Hus karşıtlığı nedeniyle dildeki Çek etkisi yok olmuştur. XIV. yüzyılın sonlarından itibaren, hatta XVI. yüzyılda dahi, Çekçe yaygın olmayı sürdürmüştür; kullanımı, Małopolska'daki soylular arasında moda haline gelmiştir. Ünlü yazar Adam Mickiewicz, Paris derslerinde bu konuya şöyle değinmiştir: “Çekçe, Lehçenin içsel doğasından ziyade, dış görünüşünün oluşumuna yansımıştır” (Kolbuszewski, 1939: 158). Mickiewicz'e göre Çek dilinin Lehçe üzerindeki etkisi, hem dilin yapısında hem de kullanımında görülmüştür. Ayrıca Çekçe eserler, Puławy Psalter ve İncil gibi önemli unsurların yaratılmasında sadece dilbilimsel açıdan etkili olmuştur (Kolbuszewski, 1939: 166).

XV. yüzyılın sonu itibarıyla Polonya Orta Çağ medeniyetinin tamamlayıcı bir parçası haline gelmiştir. Birlik kurduğu Litvanya ise Hristiyan Avrupa ile olan ufak bağından ötürü bu kapsamın dışında yer almıştır. Özellikle yemek, giyim, mobilya ve davranışların yanı sıra duyguların ifadeleri de İtalyan etkisi altında kalmıştır. Ancak Polonyalılar, o döneme kadar bilinmeyen nesne veya duyguları tarif etmek üzere sözcük ya da ifadeler ararken, basit ama melodik İtalyan örneklerinden etkilenmemişlerdir. Polonyalıların İtalya ile olan asıl bağları, okumak amacıyla Padova, Bologna, Floransa, Urbino gibi kentlere gitmiş olmalarından ileri gelmektedir. Polonya'ya hemen her sınıftan ve ticaret kolundan gelen İtalyanlar ise beraberlerinde kültürden sanata ve hatta posta hizmetlerine varıncaya dek pek çok yenilikleri de getirmişlerdir. Yaşananlar, ülkede her alanda, özellikle de dilde tesirli ve kalıcı etkiler yaratmıştır (Zamoyski, 1987: 69).

4.6.3. Bazı Önemli İsimler

Katolik Merkezî Doğu Avrupa'da hümanizmden etkilenen son ülke Polonya olmuş; XV. yüzyılın sonlarına doğru, Orta Çağ ve Rönesans fikirleri arasında kalan Polonyalı yazarların çoğu hümanizmin öncüsü olarak kabul edilmiştir. Bu eğilime dair en önemli örnekler arasında Kardinal Zbigniew Oleśnicki, tarihçi Jan Długosz, Filip Kallimach (Filippo Buonaccorsi) ve özellikle de siyaset yazarı olan Jan Ostroróg bulunmaktadır. Aralarından Ostroróg, standart Orta Çağ görüşlerine karşı olan fikirlerini sesli olarak da dile getirirken; bahsi geçen tüm bu yazarlar Roma klasiklerinin hayranı olup, Latinceyi doğru kullanabilmek adına büyük dikkat göstermişlerdir (Sedlar, 1994: 456).

4.6.3.1. Jan Długosz

Jan Długosz (1415-1480) Polonya'nın en önemli tarih yazarlarından biri olarak kabul edilmektedir. Onun vakayinamesi, geçmiş zamanların yanı sıra bizzat şahit olduğu olayların ayrıntılı açıklamalarını da aktarmaktadır. Ailevî koşulları nedeniyle din adamlığını seçen Długosz, Kraków Üniversitesi'nde İlahiyat Bölümü'ne devam etmek yerine, Kraków Piskoposu Zbigniew Oleśnicki'nin sarayına girmiş ve kısa sürede onun yardımcısı durumuna gelmiştir (Miłosz, 1983: 18). Długosz aynı zamanda çok yönlü bir diplomattır ve Oleśnicki'nin sarayındaki resmî görevi esnasında yurt dışında çeşitli görevler üstlenmiştir.

Długosz, piskoposluğu idare etmesi neticesinde ilk çalışmalarını oluşturmaya başlamıştır. Söz konusu dönemde mülklerin teftişi hususunda geniş bir envanter olamaması, teftiş ve yönetimi zorlaştırmaktadır. Długosz bu amaçla kale, şehir, köy ve Kraków Piskoposluğunun gelir defterlerini tutmaya başlamıştır. 1440'ta tamamlanan ancak kaybolan bu envanter, Długosz'un '*Liber beneficiorum*'a aktarılmıştır. Bu suretle zengin tarihî malzemeye uğraşmaya girişen Długosz, adım adım yıllıklarını yazmaya ve geçmişi araştırma yoluna yönelmiştir (Długosz, ty: 22). Ölümüne kadar olan olayları ihtiva eden, 1455 yılında yazmaya başladığı bahsi geçen on iki ciltlik yıllıkları '*Annales Seu Cronice Incliti Regni Poloniae*' Długosz'un en değerli eserleri arasında yer almaktadır (Sedlar, 1994: 434).

İkinci çalışması ise Polonya topraklarının, bölümlerinin ve yüzün üzerinde soylu ailenin kısa açıklamalarıyla birlikte resimlerini içeren '*insignia seu clenodia regni Poloniae*' adlı bir hanedanlık eseri olmuştur. Ağırlıklı olarak ailelerin niteliklerini ihtiva eden bu eser, Długosz'un gözlemlerine dayanmaktadır. Bir diğer çalışması da, 1448'de yazmış olduğu '*Banderia Pruthenum*'dur. Długosz'un bu eseri bir hayli ilginçtir. Grunwald Savaşında (1410) elde edilen zaferin tanıkları niteliğindeki bayraklar, o dönem Kraków Katedralinde muhafaza edilmekte olup; Długosz için önemleri büyüktür. Zira babası söz konusu savaşa katılmıştır. Bayrakların zamanla bozulacaklarını fark eden Długosz, onları gelecek nesiller için korumak istemiş ve bu sebeple ressam Stanisław Durink'den onları parşömen üzerine aslına uygun olarak yeniden yaratmasını talep etmiştir. Her resme ayrıntılı bir açıklama eklediği bu el yazmalarını ise Kraków Üniversitesi Kütüphanesine sunmuştur (Długosz, ty: 22). İtalyan Rönesans kültürü ile olan bağlantılar Długosz'un,

Latincesinde Çiçero'yu, tarih metodolojisinde ise tarihçi ve yazar Livy (Titus Livius)'i örnek olarak benimsemesine yol açmıştır. Kaynakları oldukça başarılı bir şekilde kullanan Długosz, olayları aktarırken güçlü teolojik önyargısına karşın, kaynaklarının eleştirel değerlendirmesini de gerçekleştirmiştir (Sedlar, 1994: 434). Ayrıca Długosz, eski kronik ve günlüklerdeki bilgilerin doğruluğunu sorgulamış; Orta Çağ'da Polonya'nın en önde gelen tarihçisi olmuştur (Sedlar, 1994: 456).

4.6.3.2. Filip Kallimach

Hümanizmi Polonya'ya taşıyanlar, uzun yıllarını İtalya'da geçiren üniversite öğrencileri olmuştur. Bunlardan biri de Papalık kentlerinden mülteci olarak gelen, kendine 'Callimachus' adını takmış olan İtalyan hümanist Filip Kallimach (Filippo Buonaccorsi) (1470-1496)'dir. Kallimach, müzik ve edebiyatın bölgesi olan Toskana'nın San Gimignano yerlisi olup; Papa'nın gazabından dolayı Polonya'ya kaçmak zorunda kalmıştır (1469) (Zamoyski, 1987: 59). 1470-1496 yılları arasında Kraków'da yaşamış ve Sanok Piskoposu Grzegorz'un biyografisini kaleme almıştır. Kısa bir zaman sonra Kraków sarayına geçerek, Polonya'nın Machiavelli'si olarak kralın danışmanlığını üstlenmiştir. 1472'de Kraków Üniversitesi'nde profesörlük yapan Kallimach, kısa bir süre sonra hümanist yaşam felsefesini destekleyen ve giderek genişleyen çemberin merkezi haline gelmiştir (Zamoyski, 1987: 68).

Kallimach zaman içerisinde diplomatlık, büyükelçilik, kraliyet danışmanlığı ve Kral IV. Kazimierz'in oğullarına eğitmenlik yapmıştır (Sedlar, 1994: 451). 'Kallimach' adı altında yayınladığı yazıları, Kraków Üniversitesi'ndeki görevi, Alman şair Konrad Celtis ile Polonyalı yazarlar için kurduğu '*Sodalitas Litteraria Vistulana*' adlı çalışma grubu onun, Polonya Rönesansı'nın kilit isimlerinden biri olmasına yol açmıştır (Zamoyski, 1987: 60).

4.6.3.3. Jan Ostroróg

Hümanistlerin bir diğer öncüsü ise Polonya'nın ilk lâik siyasî yazarı olan Jan Ostroróg (1436-1501)'tur. Piskoposluk sarayına bağlı olan Długosz'un aksine, Ostroróg bir kraliyet sarayı adamıdır. Yazıları, Husçu fikirlerin mevcut ortam üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Padova Üniversitesi'nden hukuk alanında doktora sahibi olan Ostroróg, Poznań'da voyvodalık tecrübesine sahiptir. Polonya'da bu türde zengin bir literatür açtığı '*Monumentum pro Reipublicæ Ordinatione*' (Devletin Örgütlenmesi Üzerine) adlı, orijinali Latince olan eserinde, Papa dâhil tüm

dış otoritelerden bağımsız ve modern bakış açısına sahip olan, 1474-1477 yılları arasındaki bir kentten bahsetmektedir (Miłosz, 1983:20).

Ostroróg büyük lort ve din adamlarına rağmen daima kraliyet gücünün kuvvetlendirilmesinden yana olmuştur. Bir ülkenin, din adamları için kilise kanunu; kentliler için ise Alman kanunu gibi farklı yasalara sahip olmasına eleştiri getirmiştir. Bu noktadan hareketle her ne kadar toplumun sınıf karakterini muhafaza edecek olsa da, tek bir Polonya yasası çağrısında bulunmuştur. Ayrıca birleşik bir yargı yetkisini uygun bulan Ostroróg, şehir ve eyalet yargı yetkilerinin ayrılmasını reddetmiştir. Piskoposların kraliyet tarafından tanınmasını ve din adamlarının devletçe vergilendirilmelerini önermiştir (Sedlar, 1994: 456). Ordunun sadece soylulardan değil, aynı zamanda kasabalı ve köylülerden de oluşması gerektiğine ilişkin teorisinde ise Husçuluğun etkilerinin mevcut olduğu çok açıktır (Miłosz, 1983: 21).

4.6.4. Bazı Önemli Eserler

4.6.4.1. Kraliçe Jadwiga'nın İncili (Psaltarzem Jadwigi) ve Kraliçe Sophia'nın İncili (Biblia Królowej Zofii)

'Psaltarzem Jadwigi' ya da daha bilinen adıyla 'Psalterz Floriański' (Kraliçe Jadwiga'nın İncili ya da Aziz Florian İncili) Latince, Lehçe ve Almanca olmak üzere üç dilden müteşekkil olup, Polonya'daki en önemli Orta Çağ el yazmalarından biridir. 'Psalter trilingue' olarak da bilinmektedir. Metnin, o dönemlerde sınırlı bir kelime dağarcığına sahip ve standart gramer formları olmayan Latinceden modern Lehçeye tercüme edilmesi esnasında, çevirmenin yaşadığı zorluklar çok aşikârdır. Polonyalı edebiyat tarihçisi Julian Krzyzanowski, sağlam bir kanıta dayanmasa da, söz konusu metnin St. Kinga Psalter²⁴³'in bir kopyası olabileceğini öne sürmüştür. 1827 yılında Yukarı Avusturya'da Linz yakınlarındaki Sankt Florian Manastırı'ndan keşfedilen el yazması (Sosnowski, 2020: 80), XIV. yüzyıl sonu, XV. yüzyıl başlarına ait olup, parşömen üzerine yazılmıştır (3/4/0/-/82610, NAC). Eser, iki ana bölümden oluşmaktadır. Birincisi, el yazmasının özü; ikincisi ise XVI. yüzyılda yeniden yapılandırıldığında eklenen dört yeni bölümden ibarettir. Mevcut cildin kapakları, her biri 34, 5 × 24 cm boyutlarında olan ahşaptan (muhtemelen kayın ağacından) yapılmış;

²⁴³ St. Kinga Psalter: XIII. yüzyılın son dönemine ait olan bu İncil, ne yazık ki günümüzde mevcut değildir. Kitap, Stary Sącz'da rahibe olan Azize Kinga (Cunegunda) hakkındadır. Bazı ilâhilerin Lehçe tercümelerini içeren söz konusu İncil'den, Aziz Florian İncili'nin 296 sayfalık bir bölümünün bu İncil'den türetilmiş olduğu bilinmektedir (Knoll, 1976: 149).

kapakları ve sırtı, yer yer kirli görünümlü olan domuz postuyla kaplanmıştır (Klimkowski, 1996: 7). Eser, sadece edebî bir anıt olmayıp, bilhassa sayfalarında yer alan minyatür ve çiçekli süslemeler nedeniyle de bir sanat abidesi niteliğini taşımaktadır (Klimkowski, 1996: 8).

‘*Biblia Królowej Zofii*’ (Kraliçe Sophia’nın İncili) olarak bilinen Eski ve Yeni Ahitler’in Lehçeye tercümesi, Hussit orijinli bir metinden XV. yüzyılın ilk yarısında yapılmıştır (Sedlar, 1994: 448). Eser, Polonya dil tarihinin önemli bir kilometre taşı ve en kapsamlı örneği olarak kabul edilmektedir. Eserin tarihçesi ise şöyledir: Polonya Kralı Jagiełło’nun ikinci eşi Zofia Latince bilmemekte ve okuyabileceği bir İncil talebinde bulunmaktadır (Jasienica, 1978: 240). Bu amaçla yapılan İncil çevirisi, 1433 yılında başlamış, 1455’te sona ermiş, ancak tamamlanamamıştır (Hastings, 2004: 418). Bazı bölümleri de dâhil olmak üzere iki yüz yıl sonra bitirilen bu İncil’in ilk çevirmeni, kraliçenin papazı Andrzej (Jeźdrzej) Jaszowic olmuştur (Kuliczowski, 1880: 59). Söz konusu İncil’in bir kopyası, 1708’den itibaren Macaristan’daki Sáros-Patak’taki kütüphanede bulunmaktadır (Wydra & Rzepka, 1995: 60). Toplamda 470 sayfa olan iki parşömen folyodan oluşan bu İncil’in, sadece 185 sayfası XIX. yüzyıla kadar ulaşabilmiş (Kuliczowski, 1880: 59), fakat Birinci Dünya Savaşı esnasında tahrip olarak kaybolduğu varsayılmıştır. Ludwik Barnacki tarafından 1930 yılında yayınlanan baskısı da (Jasienica, 1978: 240) bu kez İkinci Dünya Savaşı’nda yok olmuş; günümüze sadece Wrocław’da iki ve Prag’taki Çek Cumhuriyeti Ulusal Kütüphanesi’nde bulunan yarım sayfası ulaşabilmiştir (Biblia Królowej, 2002: sy).

4.6.4.2. Ellinci İlâhî (Psalm Pięćdziesiąty), Gniezno Kanunları (Kodeks Gnieźnieński) ve Wenceslas’ın Duaları (Modlitwy Wacława)

Psalm Pięćdziesiąty yani Ellinci İlâhi, Świdziński ve Pawlikowski olmak üzere birbirine çok uyumlu iki nüsha halinde bulunmaktadır. İkincisi, 1347 yılında Kral III. Kazimierz tarafından yaptırılan Corpus Christi Kilisesi’nin mülkü olan Tıp Kütüphanesi’nde muhafaza edilmektedir. Bir koro ilâhîsi olan bu eserde, zamanımızın dilinde çok yakında kaybolmuş olan ve bugün yalnızca sesli harflerin (é, ó, ą) eğimini andıran çift ünlüler mevcuttur (Kuliczowski, 1880: 44).

Kodeks Gnieźnieński, Gniezno Kanunları Eski Polonya dilinin bir anıtı niteliğini taşımaktadır. 1887 yılında Poznań’da Kont Titus tarafından özenle ve dekoratif bir şekilde basıma hazırlanmıştır. Orijinal el yazması, Gniezno Katedrali

Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. Başlangıcında ve sonunda Lehçe vaazlar içeren eserin ara bölümlerinde ise Latince vaazlar bulunmaktadır. Dili, XV. yüzyılın ilk yarısına ait özellikleri göstermekle birlikte birçok yerel arkaizme de sahiptir (Kuliczowski, 1880: 61).

Lehçenin XV. yüzyılın ikinci yarısından kalma olan Modlitwy Wacława yani Wenceslas'ın Duaları adlı eser ise muhtemelen daha eski bir orijinalinin kopyasıdır. On altı sayfalık, 146 yapraktan oluşan parşömen el yazması, Peşte Üniversitesi Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Eser, 1870 yılında Aleksander Przeździecki tarafından bulunmuş ve hazırlanması sağlanmıştır (Kuliczowski, 1880: 62).

4.6.4.3. Wiślica ve Mazowsze Tüzüklerinin Tercümesi (Przekład Statów Wiślieckiego i Mazowieckiego) ve Magdeburg Yasası Kararları (Ortytów Prawa Magdeburskiego)

Kral III. Kazimierz'in en önemli faaliyetlerinden biri, Polonya'da tek tip kanunlar çıkartmak olmuştur. Wielkopolska ve Małopolska'nın birleşmesinin ardından mevcut yasaların zaman zaman birbiriyle çelişmesi nedeniyle III. Kazimierz, her iki bölgeye ait yasanın benzer hale getirilmesini emretmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan tüzük, Mazowsze düklerinin çeşitli hak ve bağışlarını ihtiva etmektedir. Zira aynı yasa Czersk'teki rahip Różalı Maciej tarafından Lehçeye tercüme edilen Mazowsze Statüsü'nü de kapsamaktadır. Mazowsze ve Wiślica yasalarının (Przekład Statów Wiślieckiego i Mazowieckiego) orijinal el yazmaları, Joachim Lelewel tarafından Lehçeye çevrilmiştir (Kuliczowski, 1880: 63).

Lehçedeki önemli bir diğer eser ise Ortytów Prawa Magdeburskiego yani Magdeburg Yasası Kararları'nın tercümesidir. Söz konusu çeviriler XV. yüzyıla ait olup, kimin tarafından tercüme edildiği bilinmemektedir. Eserin 1501-1533 yılları arasındaki kopyalarına dayanan bu çeviri, Michał Wiszniewski tarafından Polonya Edebiyat Tarihi adlı eserin 1843 senesine ait olan V. cildinde yer almıştır (Kuliczowski, 1880: 64).

4.6.5. Şiir

XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya'da konuşma dili tüm ulus tarafından halk toplantılarında, meclislerde, şarkılarda ve dualarda kullanılmakta olsa da; yazım hususu, eğitimsiz insanlar için mümkün değildir. Bu durum doğal olarak edebiyata da

yansımıştır. Orta Çağ'da edebiyatın önemli dallarından biri olan şiirin, Polonya dilinde yazılabilmesi, Latin harfleriyle Lehçe sesleri oluşturmanın zorluğundan dolayı pek kolay olmamıştır. Ancak bahsedilen bu zorluk sebebiyle hiçbir şey üretilmediği düşünülmemelidir. Zira sorunların aşılabilmesi ve şiir sanatına katkıda bulunulabilmesi doğrultusunda Latin alfabesinde uygun bulunmayan Lehçe sesler, o dönemlerde farklı şekillerde sunulmuştur. Ancak yapılanlar, mevcut problemlerin aşılmasına yardımcı olurken, okuyuculara bir uyarı niteliği de taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu sürece ait bir eser okunurken, hiçbir koşulda çağdaş Polonya eserlerini okuma yöntemi kullanılmamalıdır. XIV. ve XV. yüzyıllara ait Polonya şiirlerinin en önemlileri arasında aşağıda detaylı şekilde ele alacağımız Bogurodzica ve Piesń o Wklef gibi eserler yer almaktadır (Kuliczowski, 1880: 42).

4.6.5.1. Bogurodzica

Polonya'da 1030'lu yıllara kadar Slavik ayinler kullanılmasına rağmen hiçbir Eski Slav el yazması bulunamamıştır. Polonya şiiri, XII. yüzyıla ait '*Bogurodzica*' (Tanrı'yı doğuran kadın) adlı ilâhî ile başlamaktadır (EK-2 3/1/0/10/3062/1, ZBJ). İlâhi, Eski Kilise Slavcasından türetilmiştir ve aslında Yunanca Thetokos'tan bir çeviridir. Ancak şiirin günümüze ulaşan tüm el yazmaları XV. yüzyıldan sonrasına aittir (Sedlar, 1994: 423). Bilim insanları Lehçe kaynaklarda bulunmayan ve karmaşık dilbilimsel yapıya sahip olan bu eski ilâhînin tarihini saptamaya gayret etmişlerdir. Yazar Sedlar tarafından, ihtiva ettiği, belki de Çeklerden gelmiş olan eski Slavik kelimelerden dolayı bu ilâhînin, X., XII. veya XIII. yüzyıllara ait olduğu tahmin edilmektedir. Daha yeni bir hipotez ise şiirin Kral Władysław Jagiełło dönemine (1386-1434) ait olduğunu iddia etmektedir. Aslında bu çok yerinde bir iddiadır. Zira Bogurodzica'nın saray seremonilerinde (Sedlar, 1994: 447) ve Długosz'un da kroniğinde onayladığı üzere savaştan önce askerler tarafından söylenen dinî bir ilâhî olduğu bilinmektedir (Długosz, 2009: 83, Księga 10 i 11). Kuliczowski de bu noktada Sedlar'ın görüşünü doğrulamakta; Kraków Üniversitesi Kütüphanesi'nde muhafaza edilmekte olan bu şiirin en eski el yazmasının 1408 yılına ait olduğunu, farklı dönemlere ait başka kopyalarının da bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Kuliczowski'ye göre tüm zamanlar için söylenen en eski millî marş olan Bogurodzica'nın iki kıtadan ibaret olan orijinali, zaman içerisinde yeni kıtalar eklenmek suretiyle uzatılmıştır (Kuliczowski, 1880: 43).

kadar Helmstadt'ta tutulan el yazmasından kaydedilen sesi dolaylı olarak yansıtan kopyalardan tekrardan basılmıştır. Neredeyse 150 yıl önce gerçekleştirilen bu kopyalar, birtakım yanlışlıklarla sonuçlanmış ve ayrıca bize ne melodiyi, ne de el yazmasında bulunan bilgileri aktarabilmiştir. Bugün sadece *Wolfenbüttel 306*²⁴⁴ (eski Helmstadt 200) adlı el yazması gerçek melodiyi ortaya koymaktadır (Zathey, 1955: 171).

Oxford'da teoloji dersi veren Wiclef'in ortaya attığı yeni fikirlerini öğrencilerinin takdirini toplayacak şekilde sunmuştur. Öğretilerini, Tanrı'nın sözleri ve havarilerin yoksullukları ile onaylamıştır. Paszakowski, Wiclef'in öğretilerinin toplumsal yansımalarını, 'özgür köylülerin Londra'ya dramatik saldırısı' olarak renkli bir şekilde ifade etmiştir. Paszakowski, Wiclef'in radikalizmi hakkında ise şunları belirtmiştir: "*Bu çılgınlıktan memnun değildi. Günah çıkartmayı kaldırarak ve Hz. İsa'nın Efharistiya'daki gerçek varlığını kabullenmeyi reddederek daha da ileri gitti*". Usulüne uygun bir şekilde cezalandırılan Wiclef, birkaç gün sonra vaazları sırasında şiddetle karşı çıktığı Papa'nın Aziz Silvestre gününde vefat etmiştir (1384). Wiclef'in mezhebi, ilerleyen yirmi yılda, Oxford'da okuyan Bohemyalı bir soylu tarafından, bazı kitapların ülkesine götürülmesi üzerine Bohemya'ya taşınmıştır (Żieliński, 2017: 251-252). Wiclef'in öğretileri, 1817 yılında Lehçeye tercüme edilerek, hukukçu Franz Joseph Jekel (1762-1816)'in kitabında yer almıştır. Jekel'e göre Wiclef'in kutsama, ayin, günah çıkartma, hoşgörü ve valdoculuğu²⁴⁵ destekleyen öğretileri, sürgüne gönderildiği süreçte Bohemya aracılığıyla Polonya'ya ulaşmıştır (Żieliński, 2017: 256).

Bu noktada '*Pieśń o Wiclefie*'nin imlâ açısından da önem arz ettiğini belirtmek gerekmektedir. Papaz Wojciech Szwejkowski 1830 yılında basılan '*O Znamionach nad Samogłoškami*' (Ünlü Harflerin Üzerindeki İmlâ İşaretleri) adlı çalışmasında, Gałka'nın şiirindeki Alman etkilerinden bahsetmektedir. Zira Almanlar

²⁴⁴ Wolfenbüttel: Öncelikle Pazar gününe ilişkin mektup vaazlarını içermekte olup, Polonya kökenli olması muhtemeldir. Daha da önemlisi ise MS Cod. Helm. 565, Pazar günü İncil vaazlarından önce gelen aynı diziyi ihtiva etmektedir (Late-Medieval, 1994: 122).

²⁴⁵ Valdoculuk: 1170 yılı civarında Valdès adındaki zengin tüccar dinî bir aydınlanma yaşamıştır. Bu aydınlanmadan ilham alan Valdès, yeni keşfettiği dindarlığı doğrultusunda servetinden feragat ettiğini halka göstermeye çabalamıştır. Sadaka dilenmek için dünya malından vazgeçmiş, Lyon'da vaaz vermeye başlamıştır. Onun etrafında toplananlar 'Lyon Yoksulları' olarak tanınmışlardır. Erkek ve kadınlara, Kilise'den çok daha fazla eşitçilik sunan bu grubun inanç hareketinin temellerini yoksulluk, vaaz verme ve Kutsal Yazıların dokunulmazlığı teşkil etmekte olup; özellikle vaaz verme, en ayırt edici niteliğidir (Goldberg-Poch, 2012: 2).

hem yazım hem de basım aşamalarında rol oynamışlardır. Şarkının tamamı Michał Wiszniewski'nin '*Historya Literatury Polskiej*' (Polonya Edebiyat Tarihi) isimli eserinin üçüncü cildinde yeniden basılmıştır. Ancak bu eserde şu eleştiri dikkat çekicidir: "*Dobczyńsk, XV. yüzyılın tek şairi Jędrzej Galka, Wklef ile ilgili şiirinde Hussit görüşlerini geliştirmiştir. Galka'nın, sürgündeyken Polonyalı bir soyluya yolladığı bu şiir, muhtemelen Çek dilinde idi. Çünkü şiirin on birinci kıtasına bakıldığında, dönemin Polonya'sı ile ilgisi olmadığı anlaşılmaktadır*" (Zieliński, 2017: 257). Daha evvel ele aldığımız Polonya edebiyatında Çek etkileri adlı konumuza istinaden Wiszniewski'nin iddiaları makul görünmektedir. Zira özellikle XV. yüzyılda Polonya edebiyatında Çek etkileri mevcuttur.

4.6.5.3. Diğer Bazı Eserler

XIV. yüzyıl boyunca Polonya şiiri dinî karakter ağırlıklıdır. Günümüze ulaşan çalışmalar arasında yer alan '*Pieśń o Męce Pańskiej*' (Tutku Şarkısı), yedinci heceden itibaren düzenli bir duraklama ile on üç hecelik satırlar halinde yazılmış olan ilk eserdir. XV. yüzyılla birlikte dinî ve seküler şiirlerin haricinde epik şiirin varlığından bahsetmek zordur. Genel olarak bu şiirler sanatsal bir bütün oluşturmaz; ancak çoğu zaman samimi ve dokunaklı pasajlar içermektedirler. Lirik şiirler arasında yapısı çoğunlukla yedinci heceden sonra kesilen iki parçalı, çok sayıda Lent, Paskalya ve Noel şarkıları vb. bulunmaktadır. Söz konusu süreçte seküler nitelikte bazı lirik şiirler mevcut olsa da, yetersizdir. Orta Çağ Polonya şiiri, çeşitlilik sergileyen vezin yapısının (satır başına beş ila on üç hecelik) yanı sıra asimetrik satırlara ve sıklıkla eksik bırakılan kafiye düzenine meyilli olması açısından tematik olarak orijinaldir (Princeton Encyclopedia, 2015: 649).

Polonya şiiri antolojileri genellikle '*Lament of the Virgin under the Cross*' (Tanrı'nın Annesinin Haçın Ayağındaki Ağıtı) başlıklı bir şiirle başlamaktadır. Çünkü bu, yerel dilde gerçekleşen dokunaklı ilk şiir bölümüdür. Şiirin başlıca değeri kendiliğindenliğinde yatmaktadır (Miłosz, 1983: 23). Yaklaşık olarak 1450 yılında kaleme alınan bu şiir, oğlunun işkence gördüğü halde ona yardım etmesi yasaklanan bir annenin kederini ifade eden gerçek ağıttır (Zamoyski, 1987: 67). Devam eden süreçteki dinî şiirler, bu gibi eserlerin anlatımındaki derinlik türünde bir kaliteye ulaşmak suretiyle çoğalmıştır.

Orta Çağ Polonya şiirine bir diğer ilginç örnek ise XV. yüzyıl sonlarında Latineden uyarlanan ‘*Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*’ (Usta Polikarp’ın Ölümle Diyaloğu)’dur. Okuyucunun ilgisini, yansımalarından ziyade, hayatın gülünç tarafına çekmesiyle biraz daha modern sayılabilir. Bu eser aslında XV. yüzyılın başlarında yazılmış, şiirsel bir geç Orta Çağ diyalogudur. Söz konusu metin, Polonya Orta Çağ şiirinin Leh dilinde kaleme alınmış en önemli metinlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yazarı bilinmeyen metnin baskı için 1542’den sonra Mikołaj Rej tarafından hazırlandığı düşünülmektedir. Kendine has bir mizah anlayışına sahip olan eserde keşişler, rahipler, hancılar, dürüst olmayan hekimler ve adaletsiz yargıçlar hicvedilmektedir. ‘Usta Polikarp’, ölüyü tipik bir Orta Çağ görüntüsü şeklinde, kadın olarak ve elinde çapasıyla insan suretinde görebilen bazı güçlere sahip biridir. Adam, bu hayaletten kaçmanın ya da onu kandırmanın yollarını aramakta; hayalet ise bunu reddetmektedir. Eserde bahsedilen ölü, ister kral veya köylü, ister zengin ya da fakir olsun, insanoğlunun zayıflığı ve günahları üzerine yaptığı zekice yorumlarından ötürü kendisiyle övünmektedir (instytutksiazki.pl/en/news)

Benzer bir tema da ‘*Skarga Umierającego*’ (Ölmek Üzere Olan Kişinin Şikâyeti) da bulunmaktadır. Konuşmacı, kaderi için korktuğunu; dünyevî işler ve ilişkiler nedeniyle ruhunun refahını ihmal ettiğinden ötürü pişmanlık duyduğunu dile getirmektedir (Miłosz, 1983: 23). İnsanların doğaüstü güçlerle ilişkilerini ortaya koyan bu türdeki çalışmalar tipik Orta Çağ çalışmalarıdır.

Seküler Polonya edebiyatı XV. yüzyılda yükselişe geçmiştir. En seçkin örneklerinden biri olan ‘*Wierz o Zabiciu Andrzej Tęczynskiego*’ (Tęczynski’nin Öldürülmesi Hakkında Şiir) adlı baladda, 1461 yılında Kraków’da geçen gerçek bir olaydan esinlenilmiştir (Kochan, 2008: 162). Tęczynski bir şövalyedir ve memnuniyetsizliğini zırhını tamir eden kişiyi darp ederek göstermiştir. Bu yaptığı ise tamircinin tanıdıklarını kızdırmıştır. Şövalyeyi arayıp bulurlar ve onu kilisede öldürerek, cesedini bir bataklığa atarlar. Kibirli şövalyeyi överek, onun cinayetine karşı öfkeyi anlatan şiirde ayrıca bu durumu engellemeyi başaramayan meclis üyelerinin idamından duyulan memnuniyet, soyluların bakış açısıyla aktarılmaktadır. Bir farklı eser olan ‘*Satyra na Leniwych Chłopców*’ (Tembel Köylüler Üzerine Hiciv) ise toplumun alt tabakasındaki kesimin soylular tarafından küçümsenmesini ele almaktadır. Yaşananları tek taraflı olarak değerlendiren eserde, çalışmamak için her

türlü hikâyeye başvuran köylülerin durumu eğlenceli bir şekilde anlatılmaktadır (Sedlar, 1994: 450).

XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya edebiyatı diğer Avrupa ülkeleri nispetinde gelişim gösterememiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri de, hiç kuşkusuz ki o dönemlerde yazılı dilde Latincenin kullanılıyor olmasıdır. Halkın büyük bölümünün ana dilinde dahi okuma yazma bilmediği bir süreçte, haklı olarak edebiyatın ilerlemesi beklenemezdi. Tercümeler hususunda ise bu kez Lehçe alfabedeki bazı karakterlerin, Latin kökenli dillere adaptasyonu sorunu ortaya çıkmıştır. Ancak bu sorun kısmen aşılmış ve böylelikle Polonya edebiyatında yabancı etkiler görülmeye başlamıştır. Bunlar arasında öne çıkan Çek edebiyatı olmuştur. Siyasî açıdan Polonya'yı da tesiri altına alan Çek kökenli Hussit hareketinin edebî alandaki yansımaları, bu suretle Polonya'ya ulaşmaya başlamıştır. Her ne kadar bahsi geçen tesirin fazla olmadığı ifade edilmişse de, özellikle Polonya edebiyatının ilk şiiri olma niteliğini taşıyan Bogurodzica'nın Çek kökenli olma ihmali, söz konusu etkinin önemini ortaya koymaktadır diyebiliriz.

4.7. Kütüphaneler

4.7.1. Jagiellon Kütüphanesi

Kraków Üniversitesi XIV. yüzyılın ortalarında Macaristan ve Polonya Kralı Ludwik Węgierski'nin saltanatı altında gerilemiştir. 1400'de Polonya Kralı Jagiełło, merhum eşi Kraliçe Jadwiga'nın kişisel mülkünü kullanarak üniversiteyi yeniden kurmuş ve geniş kapsamlı örgütsel reformlar başlatmıştır. Bu bağlamda kurulan Jagiellon Kütüphanesi'nin tarihi, 1364'te Polonya Kralı III. Kazimierz tarafından teşkil edilen Jagiellon Üniversitesi tarihi ile bütünleşmiştir. (International Dictionary of Library, 2001: 376).

XV. yüzyılın ilk yarısında kütüphanede fişleme sistemi geliştirilmiştir. Kitaplar alfabetik sıralara göre ayrılarak dolap, sandık gibi muhafaza edilecekleri alanlara kaldırılmıştır. Fakat fişleme sisteminin giderek önem kazanması neticesinde kütüphanecilik veya kataloglama işi yapacak personele olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Bu durum, en başından beri profesörlerin kitaplarından ayrı olarak bir üniversite kitap koleksiyonunun varlığını ve birisinin de bu kitapların kontrolünü denetlemekle görevlendirildiğini göstermektedir. Jagiellon Hanedanlığı tarafından üniversitenin yenilenmesinin arifesinde, 1400 yılında yönetici Nicholas Wigand, okulun bu

husustaki ilk hayırseverlerinden biri olan John Kalderberg'in maddî katkılarıyla kitap satın almakla tanınmaktadır (Knoll, 2016: 598).

Erken tarihi boyunca Jagiellon Kütüphanesi profesörlerin, öğrencilerin ve mezunların çabalarıyla desteklenerek inşa edilmiştir. Bu kapsamda, üniversite kütüphanesindeki kitapların hemen hemen tamamı, ya merhum profesörler ya da yöneticilerden intikal etmiştir. İlk büyük bağışlar 1410'da 19 kodeks ile başlayan Profesör Jan Isner'den gelmiştir. Ayrıca Kraków Piskoposu ve Kraków Üniversitesi Dekanı Strzępiński Tomasz 43 el yazması, Gniezno Başpiskoposu Jakub Sienieński süslemeli el yazmaları, Dekan Prof. Jan z Dąbrowka 75 kodeks, Kobylin'den Prof. Maciej ve Poznań'dan Dekan Andrzej Grzymała 30 kodeks bağışlamışlardır. Polonyalı tarihçi ve kronikçi Jan Długosz ise 1448'e ait '*Banderia Prutenorum*' da dâhil olmak üzere kendi eserlerinden birçok el yazmasını üniversiteye hediye etmiştir (Knoll, 2016: 2).

Üniversitenin gelişimine paralel olarak çeşitli kolej ve yurtlarda müstakil kütüphaneler ortaya çıkmıştır. En büyüğü, üniversitenin ana kütüphanesi haline gelen ilâhiyat ve beşeri bilimler bölümlerinin '*Collegium Maius*²⁴⁶' kütüphanesidir (International Dictionary of Library, 2001: 376). '*Collegium Minus*²⁴⁷', 1449 yılındaki kuruluşunun ardından, hayatını kaybeden profesörlerin kitaplarını kabul ederken; Collegium Maius'taki kitap koleksiyonu ise XV. yüzyılda üniversitenin gelişimiyle birlikte bir hayli genişlemiştir. 1492 yılında çıkan yangının ardından Collegium Maius yeniden inşa edilmiş ve yangından kurtarılabilen koleksiyonlar için bazı odalar belirlenmiştir (Knoll, 2016: 603).

XV. yüzyılın ikinci yarısında matbaanın gelişmesiyle birlikte kütüphaneye çok daha fazla kitap ulaşmaya başlamıştır. Böylelikle hukuk, teoloji ve liberal sanat kitap koleksiyonları hızlı şekilde çoğalmıştır. Jagiellon Kütüphanesi'ne kitap bağışı geleneği XV. ve XVI. yüzyıllar boyunca da devam etmiştir. Bu doğrultuda profesörlerden, öğrencilerden ve kitapseverlerden önemli miktarda bağış sağlanmıştır. 1586'da kütüphane, Polonya Kralı II. Zygmunt August'un koleksiyonunun bir

²⁴⁶ Collegium Maius: Fakültelerin ana çalışma alanları yüksekokullardır. Bunların dört tanesi XV. yüzyılda kurulmuştur. 1400 yılında Aziz Anne Caddesi ve Jagiellon Caddesinin köşesinde kurulmuş esas bina olan Collegium Jagiellonianum, XV. yüzyıl ortalarında '*Collegium Maius*' adını almıştır (Stopka, 2000: 32).

²⁴⁷ Collegium Minus: Gołębia Caddesinde 1449'da kurulmuştur. Sanat Fakültesi'nin genç yaştaki mensupları için 1460'larda yeniden yapılandırma çalışmaları başlamıştır (Knoll, 2014: 61).

bölümünü alırken; 1631’de profesör, dekan, matematikçi ve gökbilimci Jan Brożek kütüphaneye iki bin ciltlik kişisel koleksiyonunu bağışlamıştır (International Dictionary of Library, 2001: 377).

4.7.2. Bireysel Kütüphaneler

XV. yüzyılda üniversite kütüphanesinin oluşumuna dâhil olan fakülte kütüphanelerini inceleyerek, kullanımın entelektüel ve akademik içeriğinin bir kısmını tespit etmek mümkündür. Aslına bakılacak olursa söz konusu kütüphaneler, daha ziyade profesörlerin ilgi alanlarını yansıtmaktadır. XV. yüzyılda Kraków’da eğitim görmüş bireylerin kütüphaneleri, fikirleri doğrultusunda dört gruba ayrılmaktadır. İlk grubun tamamı, bir kısmı Kraków Üniversitesi’ne gelmeden önce farklı yerlerde eğitimcilik yapmış, başta Prag olmak üzere yurt dışında eğitim görmüş olan en eski akademisyen kadrosundan müteşekkildir. İkinci grup, çalışmaları ve kariyerleri Polonya’da yüzyılın başlarında başlayan, faaliyetleri söz konusu sürecin üçüncü çeyreğinde gelişen eski nesil Krakówlulardan oluşmaktadır. Üçüncü grupta, yüzyılın ikinci yarısında akademik gelişim sergileyen ve dönemin sonunda hayatını kaybeden, daha sonraki Kraków öğretim üyeleri yer alırken; son grup ise tecrübeli eğitimci ve üretken bilim insanları olarak okul yaşamının önemli bir yönünü temsil ettiği söylenebilecek gruptan oluşmaktadır (Knoll, 2016: 605).

Bu konuya ilişkin olarak aşağıda ele alacağımız belirli kişilere tüm profesörler dâhil olmadığı gibi izleri günümüze ait olan tüm eserlerden de bahsedilmemektedir. Bunun yerine, dönemin entelektüel akımlarını anlayabilmek doğrultusunda bazı önemli akademisyenlerin kütüphanelerinin analizleri gerçekleştirilmiştir.

4.7.2.1. Birinci Grup Kütüphaneler

Birinci grupta yer alan en eski isimlerden biri John Isner (1345-1411)’dir. Kraków Üniversitesi Teoloji Fakültesi’nin kurucusu olan Isner, eğitim alanına katkılarının yanı sıra kütüphanesini, geliri yetersiz öğrencilerin kaldıkları yurt olan ‘*Bursa pauperum*’a bağışlamıştır (Verkholtantsev, 2014: 218). Bir diğer önemli kütüphane, Çek teolojik profesörü Jan Štěkna (? – 1407) sayesinde oluşturulmuştur. Štěkna, Teoloji Fakültesi’nin kurulmasından itibaren hayatının son yıllarına kadar (1407) bu bölümde hocalık görevini sürdürmüştür. Çok geniş olan kütüphanesini- ki yirmiden fazla el yazması hâlen Jagiellon Kütüphanesi’nde bulunmaktadır-Kraków

Üniversitesi'ne bağışlamıştır (Verkholtantsev, 2014: 130). Tek bir kütüphaneye atfedilebilecek mevcut kopya sayısı kriterine göre Prag kadrosunun profesörleri arasındaki en büyük kitap koleksiyonlarından biri teolog Łukasz z Wielkiego Koźmina (?-1414)'ya aittir (Soziale Ordnungen, 1979: 318). Bunların çoğu, Koźmin'in üniversitede verdiği vaaz ve sayısız konuşmayı ihtiva etmektedir (Aristotle's Problemata, 2006: 94).

Söz konusu dönemde bireysel kütüphaneler arasında farklı bir kitap koleksiyonuna sahip olan gökbilimci Profesör Mikołaj Wiśliczka (1499-1575) (Marszał, 2009: 9), Kraków Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde görevli olup, aynı zamanda da 1406 yılına kadar Alman Adalet Sarayı'nda hâkimlik vazifesinde bulunmuştur. Wiśliczka, ölümünün hemen öncesinde üzerinde çalışmış olduğu bazı kitapları vasiyetinde belirtmemiştir. Fakat diğerlerinden medenî ve kilise hukukuna ilişkin on altı tanesi, başlıklar halinde listelenmiş ve Kazimierz'de inzivaya çekilmiş olan rahiplere gönderilmiştir (Knoll, 2016: 608).

1416 yılında Kraków Üniversitesi'ndeki eğitim hayatına başlayan, Arsitoteles üzerine yorumlar yapan filozof Paul de Worczyn'ın (1385-1443) kütüphanesinde ise uygulamalı felsefe ve teoloji alanlarına dair kitapların yanı sıra politika, ekonomi ve fizik üzerine de eserler bulunmaktadır (Plotka, 2020: 46). Teolog Franciszek z Brzegu (1370-1432), 1402'de Kraków Üniversitesi'ne ulaşmasından, öldüğü tarih olan 1432 yılına kadar üniversitedeki önemli figürlerden biri olmuştur. Kitaplarını, ilgi alanlarını not etmek suretiyle eski öğrencisi ve yakın arkadaşı Nicholas Tempelfield'e ve üniversiteye bağışlamıştır. Söz konusu eserlerden on üç adedi hâlen Jagiellon Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir (Domanski, 2020: 683-685).

4.7.2.2. İkinci Grup Kütüphaneler

Bireysel kütüphane sahipleri arasında ikinci grupta yer alan isimlerden biri olan Mikołaj Kozłowski (?-1443) Prag'ta eğitim görmüş, Kraków Üniversitesi'ne 1410'lu yıllarda gelmiştir. Bin parçadan oluşan; bir kısmı Wilno, bir kısmı ise Kraków'da bulunan kütüphanesindeki eserlerin en azından yüz elli adedi kitaptan ibarettir. Kitapların bazıları başkalarının eline geçerken, birçoğu da kaybolmuş; kendi çalışmalarını içeren on beş tanesi de kütüphanesinde kalmıştır (Knoll, 2016: 613). Kozłowski'nin yanı sıra filozof Benedykt Hesse (1389-1456)'nin kütüphanesi, on bir ciltlik ufak bir kütüphane olmasına karşın çok çeşitli ilgi alanlarını yansıtmaktadır.

Ayrıca Hesse'nin koleksiyonunda fizik konusunda da çok sayıda kitap mevcuttur (Knoll, 2016: 614). Maciej z Łabiszyna (1370-1430)'ya ait on yedi adet kitap hâlen Jagiellon Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu eserlerden ikisi Aristoteles'in Etik ve Fizik ile alakalı tartışması üzerine olup, altısı ise vaaz koleksiyonları ve İncil yorumlamalarından oluşmaktadır. Maciej'in kütüphanesi, XV. yüzyılda kütüphanenin fonksiyonu ve kitapların dolaşımı hakkında bilgi edinebilmek açısından önem arz etmektedir (Knoll, 2016: 617).

Üniversite ile entelektüel ve akademik bağları olan kütüphaneler arasında birçoğu teolog Jan z Dąbrówki (1400-1472)'nin önemi ile örtüşmektedir. Onun kütüphanesi, yüz elli adedi kitap olmak üzere toplamda yüz doksan ciltten oluşmaktadır. Günümüzde bu kitapların içeriğine, Jan z Dąbrówki'nin 1445 tarihinde yazmış olduğu ilk vasiyetnamesi vasıtasıyla ulaşabilmekteyiz. Bir diğer vasiyetnamesini ise ölümüne (1472) yakın tarihlerde oluşturmuştur. İlk vasiyetinde bulunan yirmi dört kitap, onun genç bir akademisyen iken sahip olduğu ilgi alanlarını yansıtırken, on adet kitap dinî ve teolojik konular üzerinedir. Geriye kalan eserler ise özel merakı olan antik dönem edebiyatı ve Rönesans hümanizmine ilişkin kitaplardan oluşmaktadır (International Dictionary of Library, 2001: 376).

Teolog Maciej ze Szańpowa (1408-1473)'nın, günümüze ulaşan on altı ciltten müteşekkil kütüphanesinde astrolojik çalışmaların yanı sıra dört ciltlik vaaz ve altı adet de İncil yorumlaması bulunmaktadır. Jan ze Słupcy (1408-1488)'nin kütüphanesi ise kendi eserlerinden müteşekkildir. Kütüphanesinde, vaazlar ve İncil yorumlamalarından meydana gelen eserlerin beraberinde, yurt içi ve yurt dışından çeşitli yazarların teolojik çalışmalarının özetlerinden oluşan kendisine ait bir de el yazması bulunmaktadır (Knoll, 2016: 619-620).

İkinci grupta yer alan ve tanımlanması en zor olan profesörlük kütüphanelerinden biri de 1440'ta Kraków Üniversitesi'ne kaydolan Jan (Beber) z Oświęcimia (1420-1482) tarafından oluşturulmuştur. Oświęcimia, teoloji alanında doktora unvanına sahiptir. 13 Kasım 1454'ten itibaren Jagiellon Kütüphanesi sorumlusu olan profesör, 1482'de vebadan dolayı vefat etmiştir (Wyclif, 1986: XXVIII). Bahsi geçen kütüphaneler arasında Marcin Król z Żuraciw (1422-1460)'ya ait olan kütüphane, hiç şüphesiz ki en genişlerinden biri niteliğini taşımaktadır. Ne yazık ki, büyük bir bölümü günümüze ulaşmamış; sadece dört ya da beş adet el

yazması Jagiellon Kütüphanesi'nde muhafaza edilebilmiştir. Bu eserler arasında 1451 yılına ait kendi hazırladığı bir horoskopun yanında, Herman Erfurt'un Ptolemy'nin '*Quadripartitum*' adlı eseri üzerine yorumları, Peter Argillata'nın '*De generatione*' isimli kitabı da bulunmaktadır (Knoll, 2016: 621).

Kraków'un ilk jenerasyonuna ait yer verdiğimiz kütüphanelerin sonuncusu Andrzej Grzymała (1425-1466)'nın kütüphanesidir. Eserlerin yirmi üç tanesi Grzymała'nın şahsi çalışması olmayıp, günümüze kadar ulaşmıştır. Tıp eğitimi almış olan Grzymała'nın kütüphanesinde dinî çalışmalara ilâveten, onun hümanizme olan ilgisini yansıtan eserler de mevcuttur. Hukuk ve tıp içerikli kitapların beraberinde Seneca, Terrace, Juvenal, Persius ve Vergil'in eserleri, Grzymała'nın edebî merakını ortaya koymaktadır. Grzymała'nın zengin kütüphanesi, XV. yüzyılın ikinci yarısında parlayan ve 1500 yılı civarında hayatını kaybeden Kraków Üniversitesi profesörleri adına uygun bir geçiş dönemi teşkil etmektedir (Knoll, 2016: 622).

4.7.2.3. Üçüncü Grup Kütüphaneler

Üçüncü grupta yer alan önemli kütüphane sahiplerinden birisi olan Maciej z Kobylina (1425-1492) 1441'de Kraków Üniversitesi'ne kaydolmuş, teoloji alanında doktor unvanı almıştır. Kütüphanesinin bir bölümü yok olurken, on beş el yazması ve beş kitabı günümüze ulaşmıştır. İki kez dekanlık, beş kez de rektörlük görevini yapmış olması nedeniyle kütüphanesinin çok daha geniş olduğu tahmin edilmektedir. Bahsi geçen kütüphanesinde, ilgi alanı doğrultusunda tıp, hukuk, din, teoloji ve etimoloji dallarında eserler bulunmaktadır (Zdanek, 2015: 18-19).

Jakub z Boksyc (1440-1497/1498)'ın (Polski Indeks, 2004: 133) çok geniş bir kütüphanesi vardır. Vefatının ardından yirmi yedi cildi, 1480-1484 yılları arasında görevli olduğu Gniezno Katedrali'ne verilmiştir. Bunların dört cildi kendi çalışmasıdır. Kitapların önemli bir bölümü dinî içerikliyken, bir yandan da hukuksal nitelik taşımaktadır. Tıp ve astrolojiye ilişkin eserlerin de bulunduğu kütüphanesi, o dönem Polonya'nın tüzel kütüphaneleri arasında yer almaktadır. Teolog Andrzej z Łabiszyna (?-1498) 1466'da Kraków Üniversitesi'ne kaydolmuştur. 1477 yılında fakülte dekanlığı yapmış ve doktora unvanını 1478'de İtalya'dan almıştır. İtalya'nın ardından Kraków'a dönen Łabiszyna, 1487 yılına kadar dekanlık görevini sürdürmüştür. Uzun seneler öğretmenlik yapmış olmasına karşın, bu alanda hiçbir kitabı günümüze

ulaşamamıştır. Geriye sadece biri tıbbî, altısı hukukî ve diğerkleri de dinî muhteviyata sahip on sekiz ciltlik kitabı kalmıştır (Knoll, 2016: 627-628).

4.7.2.4. Dördüncü Grup Kütüphaneler

XVII. yüzyılda İsveç'in yarattığı yıkıma kadar elde edilen kitaplar vasıtasıyla üniversitedeki koleksiyon, hiç olmadığı düzeyde gelişim göstermiştir. Bu büyüme, fakülte sayısındaki artışla doğru orantılı olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca basılı kitapların el yazmalarından daha yaygın bir hale gelmesi ve bilinçli kitap edinme sürecinin geliştirilmesi gibi etkenler, kariyerleri 1500 yılı civarında gelişmekte olan daha genç öğretim üyelerinin kayıplarının ardından gittikçe belirginleşmiştir. Söz konusu dönem aralığında ise özellikle birkaç kişi ön plâna çıkmıştır.

Bu isimlerin önde gelenlerinden Mikołaj Czepel (?-1498), 1470 yılında Kraków Üniversitesi'ne kaydolmuş, sonrasında İtalya'ya gitmiş ve kilise hukuku alanındaki doktorasını burada tamamlamıştır. Polonya'ya döndüğünde üniversitede ders vermeye başlamış, danışman ve diplomat olarak Jagiellonlar'a hizmet etmiştir. Polonya'nın erken dönem Rönesans'ı ile ilgilenen Czepel siyasî, sosyal ve entelektüel alanlarda değerli eserler meydana getirmiştir. İtalya'da geçirdiği yıllarda kitap koleksiyonunu bir hayli genişletmiş, iki el yazması ve sadece otuz sekiz adedi XVI. yüzyıla ait 193 basılı kitabı üniversiteye bırakmıştır. Bahsi geçen kitaplar ise genellikle hukuk, felsefe, teoloji, filoloji ve tıp içerikli çalışmalardan oluşmaktadır.

Bir coğrafyacı, fizikçi, müfredat alanında reformcu ve pek çok kez de rektörlük görevi yapmış olan Maciej Miechowita'nın (1457-1523) kütüphanesi bin ciltten müteşekkildir. Edebiyat ve hümanizme dair kitapların daha az miktarda bulunmasının nedeni, onun ilgi alanının daha ziyade bilimsel konular hakkında oluşundan kaynaklanmaktadır (Kuczyński, 1965: 46). Bir diğer isim olan edebiyatçı Mikołaj Mikosz (?-1528) (Humanista Lovaniensia, 1991: 125), uzun yıllar boyunca üniversitede eğitim vermiştir. İki yüz adetten fazla cildi ihtiva eden geniş kütüphanesinde, Strabo'nun 'Geography'si, Ptolemy'nin 'Cosmographia'sı, Cicero'nun çalışmaları, Latin şiir koleksiyonu ve Orta Çağ yazarlarının daha geleneksel eserleri bulunmaktadır. Marcin Biem (1479-1540) ise 1486 yılında Kraków Üniversitesi'ne kayıt yaptırmış, teoloji alanında doktor unvanını almıştır. 1540 yılında hayatını kaybeden Marcin Biem'in kütüphanesinde, çoğu Aristoteles'in çalışmalarının yorumlarından oluşan sekiz adet el yazması, elli sekiz adet erken

döneme ait basılı eser ve altmış yedi adet de XVI. yüzyılda basılmış kitap bulunmaktadır. İçerikleri genelde astronomi, teoloji ve felsefe olan bu eserlerin yanı sıra Marcin Biem'in kütüphanesinde Erasmus'un çalışmaları da yer almaktadır (Climatic Variability, 1999: 118).

XV. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yukarıda bahsi geçen kütüphanelerde, özellikle hümanist olmak üzere yeni entelektüel ilgilerin belirtilerini görmek mümkündür. Yüzyılın sonunda bazı profesörlerin kütüphaneleri, akademik uzmanlık alanlarındaki materyalleri içermeye devam ederken, öte yandan da tüm öğrenim alanlarını daha geniş bir şekilde temsil etmektedir. Bireysel kütüphaneler, sadece edebî ve hümanist kaygıları yansıtmamakta, aynı zamanda üniversite yaşamının profesyonel boyutunu da gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu kitapların ortaya koyduğu üniversite yaşamının bir diğer yönü de, öğretim üyelerinin felsefi ve teolojik ilgi ve yönelimlerinin çeşitliliği olmuştur. Kütüphaneler hususunda şunu da belirtmekte fayda vardır ki ülkede o dönemde akademisyenlerin sahip oldukları ya da onların bağışları doğrultusunda teşkil edilmiş olan söz konusu kütüphaneler, bu noktada Kraków Üniversitesi'nin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

4.8. Önemli Bilimsel Alanlar

Üniversitenin açılmasından evvel eğitim amacıyla başta İtalya olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerine giden Polonyalılar sayesinde Batı'nın bilimsel hareketliliği Polonya'ya da ulaşmıştır. XIV. yüzyılda üniversitenin kuruluşuyla başlayan bilimsel gelişim, özellikle XV. yüzyılda hümanizmin etkisiyle daha da ilerlemiştir. Söz konusu bilim dalları arasında fizik, matematik ve en önemlisi astronomi de bulunmaktadır.

4.8.1. Fizik

Aristoteles fizik üzerine gerçekleştirdiği incelemelerine göre hareketin, doğanın tanımına dâhil olduğunu ispat etmiştir. Bu nedenle Kraków Üniversitesi'ndeki doğa bilimleri çalışmalarının, aslında diğer Orta Çağ üniversitelerinde olduğu gibi büyük ölçüde hareket sorunlarıyla ilgili olması hiç şaşırtıcı değildir. Aristoteles'in '*De cælo et mundo, Meteora, De generatione et corruptione*' ve '*Parva naturalia*' gibi çalışmalarına ait derslerinde tüm doğal cisimler ve bunların hareketleri, fizik biliminin temelini teşkil etmektedir. Aristoteles'in '*Physica*' adlı çalışması bu konuda birincil öneme sahiptir. XV.

yüzyılda Kraków'da, Aristoteles'in '*Physica*'sı üzerine pek çok yorum kaleme alınmıştır. Söz konusu yorumların analizi ise o dönem Kraków'un hareket hususuna dair yaklaşımlarını ortaya koymaktadır (Knoll, 2016: 346-347)..

Kraków'daki ilk fizik dersleri özellikle Prag olmak üzere yurt dışında eğitim almış uzman kişiler tarafından verilmektedir. Bu derslerde yardımcı olarak kullanılan eserler de yurt dışında hazırlanan çalışmalardan müteşekkildir. Kraków geleneğini biraz farklılaştırarak öne çıkaran isimlerden biri Andrzej Węzyk (1377-1430) olmuştur. Lisans eğitimini 1397 yılında Prag'ta tamamlayan Węzyk, 1402'de sanat üzerine yüksek lisans yapmak için Kraków'a gelmiştir. 1403-1407 yılları arasında, '*Physica*' adlı eserin soru formunda yorumlamasını gerçekleştirmiş ve bu, onun tek çalışması olmuştur. Aristoteles'in yedinci fizik kitabının başında ileri sürdüğü, hareket halindeki her şeyin başka bir şey tarafından hareket ettirildiği iddiası, Węzyk tarafından da ele alınmıştır (Grzesik, 1995: 235).

Fizik alanındaki diğer bir isim Andrzej z Kokorzyna olmuştur. Kokorzyn (1379-1433), üniversite kariyerine Prag'ta başlamış, 1399'da yüksek lisans derecesini almıştır. Daha sonra Kraków'a ulaşan Kokorzyn, 1409 yılındaki teoloji eğitiminin ardından, 1426 yılında doktorasını tamamlamış, üç defa üniversite rektörü olarak seçilmiş ve 1428'den sonra ise katedralin baş diyakozu vazifesini üstlenmiştir. Kokorzyn'a göre hareket sorunu olan 'antiperistatik'²⁴⁸ gelenek (tersine hareket), Aristoteles'in ya da genelin sahip olduğu gelenek ile ilgilidir. Kokorzyn, konuyu bu nokta da bırakmamış, havanın ivme kazandıran itici gücüne dair bir de iddia eklemiştir. Ancak Kokorzyn'ın harekete ilişkin bu ifadesi, sadece yeryüzündeki zorunlu hareketler için geçerli olup; gök cisimlerindeki doğa hareketini açıklamak amacıyla kullanılamamıştır. İşte bu nedenle Kokorzyn'ın Kraków Üniversitesi'nde fizik alanına katkısı diğer isimler kadar fazla olmamıştır (Pietrzyk, 2000: 29).

XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya'da fizik alanında ön plâna çıkan bir diğer isim olan Benedykt Hesse (1389-1456)'nin ise Kraków Üniversitesi'ndeki başarılı çalışmaları oldukça önemlidir. Hesse bir cismin, hareket ettirici unsur ile temasını kestikten sonraki durumu hususunda yorumda bulunarak, antiperistazm yani nesnenin, yerini alan hava tarafından ileri doğru hareket ettirildiği ve son olarak da, nesneyi

²⁴⁸ Antiperistatik: Felsefede, bir niteliğin diğer niteliğin karşıt gücünü arttırdığı, gerçek ya da yapay çeşitli süreçler için kullanılan genel bir terimdir (britannica.com).

çevreleyen hava ortamının harekette esas etken olduğunu varsaymaktadır. Ancak Fransız filozof ve rahip Jean Buridan (1300-1358), Hesse'nin bu görüşlerini benimsememiştir. XV. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Kraków'da entelektüel yönlendirme ve doğal felsefe eğitimi konularında önemli değişimler yaşanmıştır. Benedykt Hesse'nin 1456 yılındaki ölümünün ardından üniversitede artık Buridanizm²⁴⁹ ve 'via moderna' öncü gelenekler haline gelmiştir (Wojtczak, 2012: 69).

4.8.2. Matematik

4.8.2.1. Geometri, Aritmetik ve Trigonometri

Kraków Üniversitesi'ndeki geometri ve aritmetiğin, matematik sanatlarını mantığa tâbi kılan Avrupa akademik geleneğindeki yeri oldukça sağlamdır. Müfredat açısından fazla bir ilgi görmese de, bu konuların yüzyıl sonunda Krakówlu akademisyenler tarafından ele alınması neticesinde yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Sanat Fakültesi tüzüğüne göre alınacak geometri eğitiminin süresi belirsizken, aritmetik için bu süre bir ay olarak belirlenmiş ve geometri konusunda ise Öklid'in çalışmaları standart metin olarak kabul edilmiştir (Knoll, 2016: 368).

Geometri alanındaki ilk Lehçe çalışma Marcin Król z Żórawica (1422-1460)'nın 1450 yılında yapmış olduğu '*Opus de geometria*' adlı çalışmasıdır. Ayrıca astronomi tarihi alanında da önemli araştırmaları bulunan Król, derslerinde orantının ölçümle ilişkisini ve daire, küre, silindir, koni gibi geometrik şekillerin ölçümleriyle bağlantılı problemleri ele almıştır. Daha sonra ise geometrinin üç temel alanını analiz etmeyi sürdürerek, yükseklik ölçülerini (altimetria), alanları (planimetria), küresel hacim ve üç boyutlu şekilleri (cosimetria ya da sterometria) incelemiştir (Rosińska, 1972: 227-233).

Aritmetik Kraków Üniversitesi'nde bir aylığına alınabilen dersler arasında yer almıştır. Bu derste kullanılan metin, müzik üzerine bir öğretim metni olarak da ele alınan, XIV. yüzyıl Fransız matematikçisi Johannes de Muris (1290-1351) '*Aritmetica communis*'i olmuştur. Muris'in temel aritmetik çalışmalarında esas olarak, tam

²⁴⁹ Buridanizm: Buridanizm, impetus teorisini yani itici gücün, maddeyi harekete geçiren kavramını geliştiren Fransız rahip ve filozof Jan Buridan'a ait görüşü ifade etmektedir. Buridan, dünya ve gezegenlerin güneşin etrafında döndüğü bilgisini ortaya koyan Kopernik'in öncüsüdür. Hussit Savaşlarının ardından düşüşe geçen Buridanizm, 1430 ve 1440'larda Prag Üniversitesi'ne komşu üniversite filozofların tarafından yeniden gündeme getirilmiştir (Markowski, 1990: 104).

sayıların özellikleri (tek, çift, tamsayılar), aritmetik sorunu, geometri ve harmonik oranlar yer almaktadır (Victor, 1970: 389).

Trigonometri ise kendi başına bir üniversite konusu değildir ve bu alanda hiçbir eğitim verilmemiştir. Ayrıca öğretimin dayandırılabilceği metinlerin de mevcut olamamasına rağmen, trigonometri okul müfredatında önemli rol oynayan alanlardan biri olmuştur. Aslında trigonometride uzmanlık seviyesi, yüksek matematik uygulamaları için bir hayli önem teşkil etmektedir. Zira trigonometri olmadan, hem teorik hem de pratik astronominin öğretilmesi pek mümkün değildir. XV. yüzyılın başlarından kalma Kraków astronomi öğretisi, sinüs trigonometrisinin Yunan ve Arap geleneklerinin kullanımını yansıtmaktadır. Daha gelişmiş bir trigonometri ise Marcin Król'un aynı yüzyıl ortasında tamamladığı '*Summa Tabulas Alphonsii*' (Alfonsine Tabloları)²⁵⁰ adlı çalışmasında mevcuttur. İtalyan mütercim Gerard z Cremony (1114-1187)'nin, eserlerini bildiği el-Battani (Arap gökbilimci, matematikçi, 858-929) ve Geber (Geberius-Ebû Mûsa Câbir bin Hayyân) (gökbilimci, simyacı, fizikçi, 721-815) gibi Arap yazarlar üzerindeki ustalığı, çevirilerinde Alfonsin tablolarının sadece hesaplamalara değil, varsayımlara da uzanan bir eleştirisini sunmasına izin vermiştir (Knoll, 2016: 372). XV. yüzyılın sonunda trigonometri, bir öğrencinin, Paul of Cologne'ün '*Considerationes*'ini alıştırma olarak kopyalamasına yetecek düzeyde yaygınlaşmıştır. '*Tabulae chordarum et sinum cum Canonibus sequentibus istae Tabulas*'a bir buçuk derecelik aralıklarla 0 ila 90 derece arasında bir sinüs tablosuna ilişkin kendi hesaplamalarını dâhil etmiştir. Bu eser, yüzyılın sonlarına ait bu tür birkaç benzer el yazmasının bir bütünü yalnızca bir temsilcisidir (Knoll, 2016: 373).

4.8.3. Astronomi

Polonya'da astronominin başlangıcı 1364'te Polonya Kralı III. Kazimierz tarafından Kraków'da kurulan üniversiteyle yakından ilişkilidir. Astronomi eğitiminin üniversitede altı haftalık bir süreyi kapsamasının yanı sıra tüzüklerde yer alan '*theorica per sex septimanas*' (altı haftalık teoriler), Kraków'da astronomiye atfedilen önemi az çok ortaya koymaktadır. Öğretim görevlilerinin özellikle matematik ve astronomi öğretmekle yükümlü olmaları nedeniyle 1405 yılında, bu konuda büyük

²⁵⁰ Alfonsin Tabloları: Hristiyan Avrupa'da hazırlanan ilk gökbilimsel tablo setidir. Bu suretle dünyayı, evrenin merkezinde kabul ederek, tutulmalar ve gezegenlerin konumları hesaplanmıştır (britannica.com).

teşvik sağlayan Stobner kürsüsü²⁵¹ kurulmuştur. Böylelikle neredeyse yüzyılın başlangıcından itibaren yapılan astronomi çalışmaları, kürsünün sahibine zaman içerisinde bu konuyu derinlemesine geliştirme olanağı sunmuştur (Knoll, 2016: 373).

Kraków Üniversitesi'nde astronomi alanında öne çıkan isimlerden biri, teoloji kariyerine sahip olan Lawrence de Raciborz (1381-1448) olmuştur (Knoll, 2016: 376). İsmi bilinmeyen bir lisans öğrencisinin 1420-1427 yılları arasında katıldığı derslerden, Lawrence'ın '*Theorica planetorum*' (gezegen teorisi) dersleri verdiği bilinmektedir. Bu görevin Stobner kürsüsünün resmî sorumluluğunda oluşu, Lawrence'ın söz konusu dersi vermekle yükümlü bulunduğunu ortaya koymaktadır. Lawrence, 1420 yılında '*Tabula radicum ad meridianum Cracoviensem AD 1420*' üzerine yapmış olduğu yorumlar doğrultusunda güneş, ay ve gezegenlerin pozisyonlarına göre Kraków'un yer aldığı enlem bilgilerini hazırlamıştır. Onun bu çalışmasının netliği insanları hayrete düşürmüştür. Lawrence'a göre bu tablo ve matematiksel hesaplamalar vasıtasıyla gezegenlerin konumlarının saptanabilmesi mümkündür. Hatta söz konusu bilgiler ışığında 26 Haziran 1438 tarihinde güneşin bulunacağı pozisyonu dahi önceden hesaplayabilmiştir (Tomiak, 1971: 131).

Fizikçi ve hümanist hatip Jan z Ludziska da astronomi alanında aktif olan isimlerdendir. Oldukça iyi bir eğitime sahip olan Jan z Ludziska, 1422'de yüksek lisansa kabul edilmiştir. Eğitimi sırasında bir yandan da düzenli olarak, kullandığı matematik ve astronomi metinlerinden esinlenmeye başlamıştır. 1421-1425 yılları arasında John Peckham'ın '*Perspectiva communis*'i, Öklid'in '*Elements*' adlı eserleri gibi daha pek çok eserin yorumlamalarını yapmış ve neticesinde ise bu bilgiler doğrultusunda hazırladığı metinleri kendi dersleri için kullanmıştır. Jan z Ludziska'nın, İtalya'da tıp eğitimi almak üzere Kraków'dan ayrılmadan önceki faaliyetleri, Kraków Üniversitesi astronomi alanındaki öncülerden birisi olduğunu kanıtlamaktadır (Humanism, 2012: 129-130).

Yukarıda anılan isimlerin dışında XV. yüzyılın ilk yarısında Kraków Üniversitesi'nde astronomi alanında faydalı çalışmalarda bulunmuş başka isimler de

²⁵¹ Stobner Kürsüsü: 1405 yılında Kraków Üniversitesi Sanat Fakültesi'nde, Jan Stobnica tarafından kurulan ilk matematik ve astronomi kürsüsüdür. Bu durumun önem arz etmesinin nedeni ise söz konusu dönemde Merkezî Avrupa'nın hiçbir üniversitesinde henüz ilgili bilim dallarında kürsünün mevcut olmamasıdır (britannica.com).

mevcuttur. Bunların bir kısmı Stobner kürsüsüne dâhildir. Örneğin 1416-1417 akademik yılında Franciszek z Legnicy, astronom Johannes de Sacrobosco (1195-1256)'nın '*De Sphaera*'sı, Mikołaj z Oszkowice ise '*computus*' u üzerine dersler vermiştir (Knoll, 2016: 380). Bu alandaki bir diğer isim olan Marcin Król z Żórawicy (1422-1460)'nın Kraków'a gelişi, Kraków astronomi tarihinde yeni bir çağın başlangıcı olmuştur. 1438'de üniversiteye kaydolan Król, 1444'te lisans derecesi almıştır. Lisans eğitiminin ardından üniversitede matematik, astroloji ve astronomi dersleri veren; 1448'de tıp alanındaki uzmanlık eğitimini tamamlayan Król, Stobner kürsüsüne bağlıdır. Polonya'nın başkentinde Piskopos Zbigniew Oleśnicki ile birlikte saray doktoru olarak görev yapmış ve üniversitede dersler vermiştir. 1450 tarihi civarında, asıl amacı olan astroloji bölümünde kürsü sahibi olmuştur. Król 1451 ve 1452'de, yaptığı horoskop ve çalışmaları doğrultusunda kürsü sahibi olan ilk kişidir. Astronomi alanında da faaliyetleri olan Król, güneş ile ayın hareketleri ve tutulmalarına dair bir çalışma gerçekleştirmiştir. Król, güneşin kendi yörüngesinde dönmesinin yanı sıra dünya ile dış merkezli hareketini de sürdürdüğüne ilişkin geleneksel görüşü kabul etmektedir (Rosińska, 1972: 227-233).

XV. yüzyılda astronomi alanında Kraków Üniversitesi'nde yer alan en önemli isim ise Marcin Bylica z Olkusa (1433-1493) olmuştur. 1452'de üniversiteye başlayan Bylica 1459'da yüksek lisans öğrenimini tamamlamıştır. Kısa bir süre Padova'da eğitim almış, 1463 yılında Bologna Üniversitesi'ne öğretim elemanı olarak kabul edilmiştir. Ertesi yıl Roma'ya giderek iki sene boyunca sarayda Romalı kardinallerin astroloğu olarak görev yapmış ve burada Königsbergli Johannes Müller (Regiomontanus) (1436-1476) ile tanışmıştır. 28 Ağustos 1464 günü aralarında geçen görüşmenin ardından söz konusu diyalog, '*Disputationes in Planetorum theoricis deliramenta*' başlığı altında Müller tarafından yayınlanmıştır. Bu görüşmede ikilinin, gezegen teorisine göre ilişkin birtakım hatalarda fikir birliğine vardığı ve çözüm getirdikleri bilinmektedir (Birkenmajer, 1893: 1).

Astronomi faaliyetlerinin analizleri ile ön plâna çıkan Jan z Głogówa (1445-1507), XV. yüzyılın eğitim hayatına entelektüel ve kurumsal açılardan hizmet etmiştir. Bir bilge, filozof, coğrafyacı, öğrencilerin koruyucu ve savunucusu, aynı zamanda da üniversite yöneticisi olan Jan z Głogówa, 40 yıl süren eğitimcilik yaşantısında Kraków Üniversitesi'ne astronomi alanında pek çok şey katmıştır. 1483'den önce, '*Theorica planetorum*' üzerine yapmış olduğu yorum, onun ilk

çalışmalarından biridir. 1488’de ‘*Interpretatio Tabularum resolutarum ad meridianum Cracoviensem*’ adlı çalışmayı düzenlemiştir. Oldukça iyi tanınan öğrencisi Wojciech Brudzewo (1445-1495) ile rekabet edecek düzeyde bir popülariteye sahiptir (The Introduction of Arabic, 1994: 124). Bu alanda bir diğer çalışması ise 1492 yılında kaleme aldığı ‘*Tractatus de 48 imaginibus cælestibus*’ olmuştur. İki bilim dalı arasında bir köprü vazifesi gören ‘*Introductorium cosmographiæ*’ adlı eserini ise yine 1492 yılında tamamlamıştır. İki yılın ardından revize edilen bu eser, 1501’den sonra tekrar yayınlanmıştır. Kariyerinin son dönemlerinde hazırlamış olduğu iki çalışması, onun ün kazanarak, Krakówlu akademisyenler arasında lider bir pozisyona kavuşmasını sağlamıştır. Çalışmalarından biri olan ‘*Computus chirometralis*’ (1507 ya da birkaç yıl öncesinde basılmıştır) bir astronomi el kitabının yorumlamasıdır. ‘*Canones Tabularum directionum Johannis de Regiomonte*’ isimli çalışması Viyana ve Kraków’da bu konuda popüler olan uyarlamaları ihtiva etmektedir. Jan z Głogówa astronomiyi, bir anlamda da astrolojik hesaplamalar açısından ele alan ‘*Canones*’ adlı eseri üzerinde 1493, 1498 ve son olarak da 1499 tarihlerinde olmak üzere üç defa çalışma yapmıştır. Ayrıca ‘*Canones*’, XV. yüzyıl ortalarında önemli konularından biri olan takvim reformuna öncülük etmiştir (Rosińska, 1972: 227-233). ‘*Quæstiones de motu*’ isimli eseri ise temelde bir astronomi çalışması olmamakla birlikte, astronominin felsefe bağlamında sunulması niteliğini taşımaktadır (Lagerlund, 2000: 212-213).

4.8.3.1. Mikołaj Kopernik

Yıllar boyunca uzak bölgelerden Kraków Üniversitesi’ne eğitim almak üzere çok sayıda öğrenci gelmiştir. Bunların arasında 1491’de Toruń’dan gelen ve gün merkezlilik teorisinin²⁵² başlangıcını teşkil eden isim olan Mikołaj Kopernik önemli bir yere sahip olmuştur. Kopernik, gök cisimlerinin hareketlerini matematiksel açıdan sıralamasının beraberinde filozof nitelikleri de taşımaktadır. Kopernik’in çalışmaları sadece gezegenlerin hareket teorisiyle sınırlı olmayıp, aynı zamanda onların çevrelediği yer kürenin değişkenliğiyle de ilgilidir. Onun gökbilimsel araştırmalarının metodolojisi dünyayı, eski dönem ve Orta Çağ geleneklerini eleştirel olarak

²⁵² Günmerkezlilik Teorisi (Heliocentric): Kopernik tarafından geliştirilen bu astronomik modele göre güneş, evren sisteminin merkezinde hareketsiz olarak konumlandırılmış; dünya ve diğer gezegenler ise sabit durumdaki güneşin etrafında belirli bir hızda periyodik olarak hareket etmektedirler. Söz konusu model, yani güneşin evrenin merkezinde yer aldığı teorisi ilk olarak Yunan gökbilimci ve matematikçi Sisamlı Aristarchus tarafından ortaya atılmıştır (Steiner, 2006: 236)

değerlendirerek tanımlamaya çalışan genel kuralları ihtiva etmektedir. Kopernik'e göre bilim insanı, mevcut gözlem ve teorileri bir araya getirerek, bunları skolastik tartışma tenkitlerine tâbi tutmaktadır. Yani çeşitli bakış açıları sunarak, şüpheleri başka fikirlerle mukayese etmekte ve çözümü bulmak suretiyle şüpheleri çürütmektedir. Kopernik, bu şekilde, modern astronominin tüm başarılarına hâkim olmuş ve bu alanı yeniden inşa etmiştir (Jagiellonian Ideas, 2017: 186).

Kopernik Polonya-Çek sınırındaki Nysa bölgesinde yer alan, XIV. ve XV. yüzyıllarda ağırlıklı olarak Polonyalı nüfusa sahip olan 'Koperniki' asıllıdır. Piskopos Piotr Moszyński'nin okulunda eğitim görmüş, daha sonra ise öğrenimine Kraków'da devam etmiş olan Kopernik, Kraków Üniversitesi'nde Polonyalı profesörlerden felsefe dersleri almıştır. Polonya'nın kuzeyinde yer alan tarihî Warmia bölgesinin ekonomisini geliştirme ve iktisadî ilişkileri güçlendirme çalışmalarının daima destekçisi olmuştur. Hayatını, akademik merkezlerden uzak bir şekilde matematik ve astronomi çalışmalarına adanmış olsa da Polonyalı, Alman ve İtalyan entelektüellerle olan iletişimini daima sürdürmüştür.

Kopernik gökbilimci olmasının yanı sıra vatansever bir kişiliğe de sahiptir. Bu bağlamda, Mazowsze'den gelerek Warmia'da yaşamakta olan yoksul kesimi, Töton Şövalyeleri'nin etkisinden korumaya gayret etmiştir. Töton Şövalyeleri'ne karşı Olsztyn kentinin savunmasında Polonyalı komutan Zbigniew Ślupecki'nin yanında yer almıştır. Bu amaçla bölgedeki yerleşimcileri teşvik için bir sistem geliştirerek, onlara vergi muafiyeti, ücretsiz çiftlik hayvanları, tarımsal gereçler ve inşaat malzemeleri sağlanması doğrultusunda çaba sarf etmiştir. Elit tabakanın yanında, daima sıradan halkın da güçlenmesini desteklemiştir (Jagiellonian Ideas, 2017: 180).

Polonya'da astronomi alanında dünya çapında bir üne sahip olan Mikołaj Kopernik'in yanı sıra Kraków Üniversitesi'nin astronomi geleneklerine ışık tutan ve bu mirası devralan diğer isimler arasında ise Grzegorz z Nowej Wieś, Szymon ze Śremu, Jan Stercze z Kwieciszewa, Mikołaj Wodka z Kwidzyna, Jerzy Kotermak z Drohobycza gibi bazı isimler de mevcuttur.

4.9. Hümanizm

Hümanizm köklerini Hristiyan Orta Çağ boyunca, iletilen ve dönüştürülebilen klasik edebiyat ve fikirlerden alan, öncelikli olarak edebî ve felsefî bir entelektüel

davranış şeklidir. Tanımını ise dilbilgisi, retorik, tarih, şiir ve ahlâkî felsefe gibi çeşitli akademik disiplinlerde bulmaktadır (Knoll, 2016: 541). Jagiellonlar'ın Macaristan ve Güney Avrupa'ya olan baskınları neticesinde İtalya'ya bir koridor oluşturulması, bu husustaki en önemli etkenlerden biri olmuştur. Hatta bir dönem ülkenin sınırları Venedik'e dayanmış olup; böylelikle gerek göçmen, gerekse seyyahlar aracılığıyla İtalya'da canlanan hümanizm kolaylıkla Polonya'ya ulaşmıştır (Zamoyski, 1987: 59).

4.9.1. İlk Dönem Hümanizm

Hümanist fikirler bazen İtalya'ya seyahat eden Polonyalılar aracılığıyla; bazen doğrudan; bazen ise Alman toprakları ve Macaristan gibi komşu topraklar vasıtasıyla Polonya ve üniversitesine ulaşmıştır (Knoll, 2016: 543). Hümanist faaliyetler, XV. yüzyılda resmî bir şekilde okulların müfredatlarına dâhil edilmiştir. Kraków Üniversitesi'nde hümanizm, fakülte üye ve öğrencilerinin entelektüel ilgi alanları arasında araştırılabilen tek düşünce akımı olmuştur (History of University, 1992: 296). Her ne kadar baskın olmasa da, onlarla çalışan bazı profesörlerin yaşamlarında önemli bir boyutu temsil etmiştir. Hümanizm ve üniversite skolazstizmini birbirine zıt, hatta düşman olarak değerlendirmek gelenekselleşirken, son dönemlerdeki çalışmalar, bu iki olgu arasında karşıtlıktan ziyade, saflık ve basitliğin olduğunu göstermektedir (Knoll, 2016: 540). Üniversite müfredatının 'skolastik' karakterinin, öğrencilerin bakış açılarını engelleyici bir faktör olduğuna dair bir kanıt mevcut değildir. XV. yüzyılın ortasına gelindiğinde Kraków Üniversitesi'nin hemen hemen bütün öğrencileri potansiyel olarak, genişletilmiş edebî ilgi alanlarından etkilenmişlerdir. Söz konusu ilgi alanları, müfredata dâhil edilmiş ve bu noktadan itibaren hümanist merak ve yaklaşımlar, eğitim içinde her zamankinden daha büyük ölçüde gözlemlenebilir bir hale gelmiştir (Morawski, 1900: 50-55, II. Cilt).

XV. yüzyıl boyunca yurt dışındaki İtalyanlar ile Kraków arasında bazı iletişimler mevcut olmuştur ve büyük ihtimalle de hümanizmin gelecek yüzyılda açacak çiçeklerinin tohumları o dönemlerde ekilmeye başlamıştır. XV. yüzyılın ikinci yarısında doğudaki bir ana güç olarak ön plâna çıkan Polonya'nın siyasetin yanı sıra kültürel alandaki önemi de artmıştır. Yüzyılın başında manevî akımlar için bir cennet olan Kraków, aynı zamanda batı ve doğu için de büyük bir düşünce odağı haline gelerek, bir asır önceki Prag Üniversitesi'nin durumuna sahip olmuştur. Tıpkı yeni

akım ve fikirler yayan Prag'ın güneyden gelenleri cezbetmesi gibi Kraków da yüz yıl sonra çağın tüm akımlarını kucaklamaktadır. Şehrin sokaklarında farklı diller, dünyalar birbiriyle rekabet halindedir (Morawski, 1900: 127, II. Cilt). Özellikle 1450'lerde güçlenen figürler arasında ise Zbigniew Oleśnicki, Jan Długosz, Grzegorz z Sanoka, Jan z Ludziska ve Jan Dąbrówka yer almaktadır.

4.9.1.1. Zbigniew Oleśnicki

1406 yılında Kraków Üniversitesi'ne kayıt olan Oleśnicki'nin (1389-1455) öncelikli ilgi alanları ise tarih ve Latince'dir. Henüz bir dereceye sahip olmadan okuldan ayrılmıştır. Günümüze ulaşmamış olsa da, söz konusu sürece kadar birkaç tarihî çalışma yaptığı bilinmektedir. Onun tarihe merakı ve bu konudaki derin bilgisi, entelektüel profilinin bir özelliğidir (Knoll, 2016: 550).

Din ve siyaset adamı olarak uzun, parlak kariyeri boyunca öğretim ve öğrencilere verdiği sözleri yerine getirme hususlarında daima iyi bir yönetici olmuştur (History of the University, 1992: 460). 32 yaşındayken Kraków piskoposu unvanıyla yapmış olduğu rektörlük görevi süresince akademik çevre ile olan sıkı ve etkili ilişkilerini devam ettirmiştir. Kişisel çevresinde ve sarayında hümanizme ilgi duyan çok sayıda insan mevcuttur. Bir İtalyan hümanistin, Oleśnicki'nin çalışmalarını '*litteræ et ornatissimæ et humanissimæ*' (edebiyat ve hümanizmle zenginleştirilmiş) şeklinde değerlendirmesi, onun bir hümanist olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Oleśnicki'nin değerleri, eskiye saygı göstermek ya da İtalyan hümanistlerin kaygılarının muhtevisinin çoğuna sempati duymak için çok gelenekseldir (Halecki, 1966: 86).

4.9.1.2. Jan z Ludziska

Muhtemelen köylü kökenli olan Jan z Ludziska 1418'de Kraków Üniversitesi'ne kaydolmuştur. Pavian John de Saccis'in yanında tıp öğrenimine başlayan Jan z Ludziska (1400-1472), eğitimini tamamlamak üzere Padova'ya gitmiş; 1433'te tıp doktoru unvanını almıştır. 1440'a kadar çalışmalarına ilişkin bir bilgi bulunmamakla birlikte, İtalya'da kaldığı tahmin edilmektedir. Aynı yıl Polonya'ya dönmüş ve tıp fakültesindeki görevine atanmıştır. Faaliyetlerinden en son olarak Andrzej Galka'ya ait 1449 tarihli bir mektupta bahsedilmektedir. Bir profesör olarak tıp fakültesine fazla katkısı olmasa da, hümanizm tarihinde önemli bir figür olmuştur. Kraków Üniversitesi'nde antik retorik gelenekleri ve Rönesans konuşma sanatını

temsil etmiş; hümanist edebiyatın etkisinde kalmıştır (Morawski, 1900: 432-436, I. Cilt).

4.9.1.3. Jan z Dąbrówki

Jan z Dąbrówki (1400-1472) çoklu matematik alanındaki kariyeri ve kişiliğiyle yarım yüzyıl boyunca gerek eğitimci, akademisyenliği, gerekse de yöneticiliğiyle üniversite hayatının merkezinde yer almıştır. Onun, Kraków Üniversitesi'nin hümanizm gelenekleri açısından bu husustaki önem ve etkilerinden ilki, ona atfedilebilecek herhangi bir hümanist beğeni, yapı ve meraktır; diğeri ise 1449'da eğitimi yeniden yapılandırılışı ve Collegium minus'un yaratılmasındaki katkılarıdır. Jan, 1449'da '*Collegium artistarum*'un dekanlık görevini sürdürürken, fakültede '*Collegium minus*'un kurulması için onay vermiştir. Bu kararı çevreleyen koşullar, özellikle Jan'ın oynadığı rol ve yeni kolejin işleyiş şekli, kimileri tarafından üniversitenin, hümanizm tarihindeki gelişimi adına büyük bir işaret olarak değerlendirilmiştir (Knoll, 2016: 565). Bilim insanlarının iddialarına göre öğrencilerin hoşnutsuzluğu, bu olayı hızlandıran faktörler arasında yer almıştır. Zira öğrencilerin bir kısmı üniversitedeki eğitim programının yapısından pek de hoşnut değildir. Hatta bu memnuniyetsizlik öğrenci kayıtlarına da yansımıştır²⁵³ (Morawski, 1900: 424, II. Cilt).

Kütüphanesine yansıyan hümanist ve edebî merakı, tarihe olan ilgisi, Nowko Kürsüsünde retorik öğretim deneyimi, onu 1449 reformunu uygulamaya ve 1472 yılındaki ölümüne kadar bu değerleri yakından takip ederek, uygun yerlerde değişiklikler yapmaya yönlendirmiştir Reformun (sanat konusunda daha hümanist bir yaklaşımın hüküm sürdüğü reform) ardından, kayıtlar ve mezuniyet yüzdesinde artış yaşanmıştır. Tüm bunlarda can alıcı figürün Jan z Dąbrówki olduğu ifade edilmektedir (Morawski, 1999: 214, II. Cilt).

²⁵³ Dilbilgisi, mantık eğitimi ve az ölçüde de olsa retorik, bir kariyer sahibi olabilmek için hâlen tercih edilen yoldur. Dahası, üniversitenin fakültelerinden birine kabul edilmek için, 'skolastik' karaktere sahip bir sanat eğitimi sürecinden geçmek gerekmektedir. Dolayısıyla, 1449'dan önce öğrenci kayıtlarındaki azalmanın bundan kaynaklanmış olması söz konusudur. Fakat veriler, özellikle 1438/1439'dan sonra (1439/1440 veba dönemi hariç) böyle bir yorumu kesin olarak ispatlamıyorsa, bunun başka faktörlerden kaynaklandığı anlamına gelmektedir (Knoll, 2016: 567).

4.9.1.4. Grzegorz z Sanoka

Długosz'un Kraków Üniversitesi'ne kayıt olduğu yıl Polonya'daki hümanist hareketle yakından ilişkisi bulunan Grzegorz da kayıt yaptırmıştır. Grzegorz z Sanoka'nın (1406-1477) Lwów'daki Başpiskoposluk Sarayı, 1451 yılından itibaren Merkezî Orta Avrupa'nın Rönesans edebiyatı alanında öncü olmuştur. Grzegorz'un biyografisini kaleme alan ve '*Callimachus*' olarak bilinen Filippo Buonaccorsi, onun 14 yaşındayken Kraków'a geldiğinden bahsetmektedir. Kentin meseleleriyle ilgili kariyer olasılıkları Grzegorz'u etkilemiş olsa da, şehirli seçkinlerin dili olan Almanca bilgisinden yoksun oluşu nedeniyle Kraków'u terk ederek, Almanya'ya gitmiştir. Beş sene boyunca hem örgün hem de gayri resmî eğitimler alarak geri dönmüştür. Bu arada, Almanya'da o kadar iyi bir dil hâkimiyeti elde etmiştir ki, ana dilinin Almanca mı, yoksa Lehçe mi olduğunu anlayabilmek zordur. Almanya'da yaşadığı sürecin meyvelerinden biri, 1428'de üniversiteye kayıt olduğunda retorik ve edebiyata olan ilgisi olmuştur (Knoll, 2016: 555).

1451 yılında Polonya Rönesans'ına ilişkin en başarılı çalışmalarından birini hazırladığı Lwów'da başpiskopos görevine getirilmiştir. Sürgün İtalyan hümanisti Kallimach'ı 1472'de Kraków Üniversitesi'ne yollamak haricinde, üniversiteyle pek bir ilgisi yoktur. Vergil²⁵⁴'e dair verdiği dersler ise erken dönem Polonya hümanizminin en önemli olaylarından biri şeklinde değerlendirilmiştir. Ancak söz konusu derslerin üniversite çevresinde verildiğine dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Zira o süreçte, Grzegorz henüz yüksek lisans derecesine sahip olmamıştır. Ayrıca yüksek lisans mezunlarının ders verebilmesi de pek mümkün olmayıp, bahsi geçen dersler ise üniversitenin müfredatına uygun değildir (Knoll, 2016: 557). Grzegorz'un rolü büyük ölçüde üniversite dışında olmasına rağmen, üniversiteye eğitimi dâhilinde gelişmiş hümanizmi getirmiş olan ilk kişidir (A History of the University, 1992: 460).

4.9.1.5. Jan Długosz

Długosz (1415-1480) hümanizm bağlamında daha karmaşık bir figürü temsil etmektedir. Başarılarla dolu kariyeri Orta Çağ ve Rönesans hümanizminin

²⁵⁴ Vergil: Publius Vergillius Maro (M. Ö. 70 – M. Ö. 19) Romalı şair ve Roma İmparatorluğu destanı *Æneis*'in yazarıdır. Ayrıca Vergil, Dante'nin İlahi Komedya'sındaki ana karakterlerden birisidir (britannica.com).

karakteristik özelliklerini taşımaktadır. 1428 yılında Kraków Üniversitesi'ne kaydolun Długosz'un çalışmaları erken dönem eğitiminin etkisiyle şekil almıştır. Düşünce alanının dışında, bir yönetici, diplomat, tarihçi ve din adamıdır (Morawski, 1900: 228, II. Cilt).

1370'lere ait olan Janek z Czarnkowy'nın gözlemci günlüklerinin yanı sıra kilise heyet üyesi ve kraliyet ailesinin eğitmeni olan Jan Długosz'un harikulade yıllıkları sayesinde nesir yazımı gelişim göstermiştir. Długosz, 1455'te ana kaynakları temel alarak, bahsi geçen yıllıkları olan '*Annales Seu Cronica Incliti Regni Poloniae*' yi yazmaya başlamıştır. Verdiği bilgilerden efsane ve mitleri elemiş, doğru ve yanlış birbirinden ayırt etmek suretiyle eserinin, dönemin en güvenilir kaynağı olmasını sağlamıştır (Zamoyski, 1987: 67). Aslında Długosz'u tam anlamıyla bir hümanist şeklinde nitelendirmek pek doğru olmasa da, bu mozağin bir parçası olduğunu söylemek mümkündür. Zira çalışmalarında hümanist etkiler mevcuttur. Eserlerinde antikitenin tesiri olup; Seneca, Livy, Caesar, Hirtius, Tacitus gibi daha pek çok eski dönem yazarlarının eserlerinden faydalanmıştır (Knoll, 2016: 553).

4.9.2. Ara Dönem Hümanizm

4.9.2.1. Filip Kallimach

Jan z Dąbrówki'nın öldüğü yıl Kraków'a, üniversitenin hümanizm tarihinin ikinci aşamasını başlatan bir isim ulaşmıştır. '*Callimachus Experiens*' adıyla da bilinen Filip Kallimach (Filippo Buonaccorsi) (1437-1496), çok daha derin bir hümanist hareketin öncüsü olmuştur. Ayrıca hümanizmin daha da gelişmesi için çok uygun bir zaman diliminde Kraków'a gelmiştir (Morawski, 1900: 127, II. Cilt). Kallimach uzun bir gezinti döneminin ardından Polonya'ya ayak basmıştır. Papa II. Paul'un gazabından, önce doğuya kaçmış; Sakız Adası, Kıbrıs ve son olarak da Konstantinopolis'te bulunmuş ve 1469'da Polonya'ya dönmüştür (Morawski, 1900: 133-134, II. Cilt).

İtalya'nın San Gimignano kentinde dünyaya gelen Kallimach, Sienna ve Venedik'te almış olduğu hümanizm eğitiminin doğrultusunda 1468'den önceki yıllarda aktif bir akademik ve siyasî yaşam sürmüştür. Ardından Roma'da, Hristiyan inancını baltalamak ve Papa II. Paul'un şahsına komplo kurmakla suçlanan bir grup hümaniste dâhil olmuştur. Önce Napoli'ye, oradan doğuya: Girit'ten Kıbrıs'a ve son olarak Osmanlı Devleti ve Konstantinopolis'e kaçmıştır. Ancak orada dahi Papalık

etkisinin ötesine geçememiş, bu nedenle kuzeye yönelmiş ve sonunda Lwów'daki Grzegorz z Sanoka'nın başpiskoposluk sarayına sığınmıştır. Bir buçuk yılın ardından oradan da ayrılarak, 1472 sonbaharında üniversiteye kaydolduğu Kraków'a gelmiştir (Knoll, 2016: 574).

Kallimach 25 yıl boyunca üniversite ve kraliyet sarayındaki hümanist çevrelerde yer almıştır. Onun etkisi Polonya'nın tüm kültürel ve entelektüel yaşamında hissedilmiştir. Yazıları, mektupları ve retorik çalışmaları, skolastik gelenek karşısında antik Latin standartlarını temsil etmektedir. Ayrıca üslup ve içerik bakımından çağdaşlarını etkileyen nesir ve nazım türlerinde pek çok eser kaleme almıştır. 1485 yılına ait '*Historia de rege Wladislao*' isimli tarih çalışması sayesinde İtalyan hümanist histografi gelenekleri Polonya'ya ulaşmıştır. Biyografi alanında ise Grzegorz z Sanoka, Zbigniew Oleśnicki ve Długosz'un hayatlarını yazmıştır. '*Vita active civilis*' adlı çalışması, diğer alanlarda etkili olan eserleri arasında yer almaktadır. Jagiellon Hanedanlığı süresince oldukça gayretli ve başarılı bir diplomat olmuştur. 1476-1477 ve 1486 yıllarında İtalya'da, 1485'te Macaristan'da, 1485'te Bohemya'da, 1487'de Osmanlı Devleti'nde Polonya elçilikleri açmıştır. Eğitmeni olarak kraliyet prensesleri, krallar IV. Kazimierz Jagiellończyk ve Jan Olbracht'a dersler vermiş; bu durum vasıtasıyla da hümanist çizgideki yolunu belirlemiş ve şekillendirmiştir. Kraków'da bulunan '*Dominik Kutsal Teslis Bazilikası*'ndaki mezar taşında (EK-7, 3/1/0/9/2781, NAC) yer aldığı üzere 1496 yılında vefat eden Kallimach, vasiyetinde üniversiteyi de unutmamış, oldukça büyük miktarda bir bağış yapmıştır. Başta da belirtildiği gibi onun kariyeri Polonya hümanizminin ikinci dönemini temsil etmektedir (History of the University, 1992: 461).

4.9.2.2. Konrad Celtis

1487 ilkbaharında İmparator III. Frederyk (Frederick) tarafından Nürnberg'de sunulan ödül sayesinde ödüllü bir şair olan, kendisine felsefe doktoru unvanı verilen Celtis (1459-1508), birkaç İtalyan merkezinde temel dilbilgisi ve retorik eğitimi almıştır. Roma'da bulunmuş, orada matematik ve doğa bilimlerine, özellikle de astronomi ve astrolojiye ilgi göstermiştir. '*Ars versificandi et carminum*' ile şöhret kazanmış iyi bir şair, yazar ve hümanizmin ateşli savunucusudur. Macaristan ve Kraków'da hümanist karaktere sahip dersler vermiştir. Celtis'in 1491 yılında Kraków'dan ayrılışı, ikinci dönemin sonuna işaret etmektedir. Ardından başlayan

üçüncü döneme ise genellikle ondan etkilenen isimler damga vurmuştur (Knoll, 2016: 577-581).

4.9.3. Üçüncü Dönem Hümanizm

4.9.3.1. Jakub z Boksyc

Jakub z Boksyc (1440-1497/1498) (Polski Indeks, 2004: 133) hümanist tutumların entelektüel zevk ve değerlerini çekici bulan, benzer düşünen akademisyenlerin gayri resmî gruplaşmasının en eski üyelerinden biri olmuştur. 1440 yılında doğmuş, 1456'da Kraków Üniversitesi'ne kaydolmuş ve 1462'de sanat alanında yüksek lisansını tamamlamıştır. Daha sonra ise sanat eğitmenliği yapan Jakub z Boksyc, iki defa bu fakültenin dekanlık görevine getirilmiştir. Tıpkı çağdaşlarının çoğunluğu gibi o da aynı zamanda ilâhiyat ve tıp eğitimleri almıştır. 1474 yılında tıp alanında doktora yapması şartıyla bir süreliğine yurt dışına gitmesine izin verilmiştir. Nihayetinde üniversite tarafından, eğitmenlik görevini yerine getirmesi amacıyla geri çağırılmış; 1480-1484 yılları arasında ise Gniezno piskoposluğu görevini üstlenmiştir (Matheus, 2020: 180). Edebî ve hümanist eğilimlerini muhtemelen Kallimach ile olan iletişimi doğrultusunda geliştirmiştir (Knoll, 2016: 581).

4.9.3.2. Jan (Sacranus) z Oświęcimia

Jakub'un daha genç yaştaki çağdaşlarından olan Jan (Sacranus) z Oświęcimia (1443-1527) 1459 yılında Kraków Üniversitesi'ne kayıt olmuştur. 10 yıl sonrasında yüksek lisansını tamamlamış, Jacobus Publicius²⁵⁵'un ziyaretinden oldukça etkilenmiş ve İtalya'ya gitmeye karar vermiştir. İtalya'nın ardından 1475 yılında Kraków'a dönen Jan (Sacranus) z Oświęcimia, 1492'ye kadar fakültede eğitmenlik görevini sürdürmüştür. Teoloji alanında uzmanlığı olup; 1493 yılında altıncı kez rektörlük görevine atanmıştır ki bu üniversite tarihinde bir ilktir. Kraków'da hümanist hareketlerin öncü figürlerinden biri haline gelen Jan (Sacranus) z Oświęcimia, 'Collegium Maius'ta retorik ve antik edebî çalışmalar üzerine, özellikle de Çiçero'ya dair dersler vermiştir (Knoll, 2016: 582).

²⁵⁵ Jacobus Publicus: XV. yüzyıl retorik ve fizikçisidir (The Medieval Craft, 2002: 226).

4.9.3.3. Johannes Æsticampianus, Stanisław Biel ve Jan Ber Ursinus

1457’de doğan Johannes Æsticampianus (Rhagius) (1457-1520) 1491’in başlarında Kraków Üniversitesi’ne gelmiştir. Hümanistlerin öncüsü sayılabilecek Celtis’ten etkilenmiştir. Kraków’da bulunduğu süreçte hümanizmin ateşli savunucularından biri olmuştur.

Stanisław Biel (1457-1541) ise 1457’de dünyaya gelmiş ve hümanistler arasında ‘Albinus’ adıyla bilinmektedir. Yüksek lisansını 1485’te Kraków Üniversitesi’nde tamamlamıştır. İlk derslerini Collegium minus’ta bulunan Meżykowa kürsüsünde vermiştir. Derslerinde temel olarak Vergil ve Ovid’in çalışmalarını kullanmıştır. Celtis’in ziyaretinin bir katılımcısı olan Biel, hümanizme büyük ilgi duymuştur (Morawski, 1900: 168, 223, II. Cilt).

Stanisław Biel’in genç çağdaşlarından biri olan Jan Ber Ursinus (1460-1500/1503), 1460 yılında doğmuş, 1500 yılının hemen sonrasında vefat etmiştir. Bu zamansız ölümü, kısa sürede fazla eser verdiği hümanizm kariyerinin sonu olmuştur. 1473 yılında Kraków Üniversitesi’ne kaydolmuş, 5 yılın ardından yüksek lisansa kabul edilmiştir. Hukuk eğitimi almış, 1478-1488 yılları arasında İtalya’da bulunmuştur. İtalya’da hukuk eğitiminin yanı sıra tıp eğitimi de alan Ursinus, medenî hukukla ilgilenmiş ve medenî hukukun Kraków’daki müfredatta bulunması gerekliliğini savunan ilk isimlerden biri olmuştur. Roma’dayken Pomponius, Laetus ve John Argyropoulos ile çalışmış, Yunanca öğrenmiştir. 1488 yılının ardından Kraków’a döndüğünde tıp fakültesinde öğretmenliğe başlamıştır. Hümanist harekete olan eğilimi ise konuşmalarında ve yazarlığında açıkça görülmektedir (Knoll, 2016: 585-586).

Bahsettiğimiz bu isimlerin yüzyılın erken dönemlerinin yerli geleneğinden beslenen, Celtis’ten ilham alan ve Kallimach’ın desteğiyle üniversite içindeki hümanist ilgileri, üçüncü dönemde en üst düzeye çıkaran isimler olduğu söylenebilir. 1490’lardan sonra ise hümanist hareketin gücünün dağılmaya başladığı görülmektedir (Morawski, 1900: 203, II. Cilt).

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere köklerini klasik edebiyat ve fikirlerden alan, öncelikli olarak edebî ve felsefî bir entelektüel davranış şekli olan hümanizm, yansımalarını ise edebiyat, felsefe gibi çeşitli akademik disiplinlerde ortaya koymuştur. Jagiellon dönemindeki bazı siyasî koşullar nedeniyle İtalya ile olan

münasebetler vasıtasıyla ÷lkeye kolaylıkla ulaştığı anlaşılan hümanizmin, toplum yaşamında önemli değışimlere neden olduğı çok açıktır. Hatta bu suretle özellikle Kraków kenti bir merkez durumuna gelmiştir.

4.10. Tıp

Orta Çağ Polonya'sında tıp alanında çeşitli insanların farklı sosyal sınıflardan halka tedavi uyguladığı; özellikle de bu hususta deneyimli kadınlar ve şifacıların görev yaptıkları bilinmektedir. Ayrıca dinin, önemli bir faktör olması nedeniyle sıklıkla kutsal kimselerden de medet umulmuş; bu doğrultuda kiliselere ve hacca gidenlerin yanı sıra azizlerin mezar kalıntıları önünde şifa için dua eden hastalara da rastlanmıştır. Bazı azizlerin belirli hastalıkların şifacıları şeklinde addedilmeleri neticesinde ise insanlar, mucizevî bir şifa umuduyla bu azizler için adaklar yapmış, oruç tutmuş, hatta para ve yemek sunmuşlardır.

Bahsettiğimiz dönemlerde askerî düzenlerin konutlarında ve manastırlardaki keşişlerin yanlarında mutlaka bitki konusunda uzman kimseler ve hemşireler bulundurulmuştur. Rahipler tarafından yönetilmekte olan hastane ve darülacezeler sağlık tedavisi sağlayan kurumlardan ziyade, hayır kurumları gibi işlev görmüştür. Ortaçağların başlarında, Polonya'da üniversite kurulana kadar doktor sayısı oldukça az miktardadır. Bunun nedeni ise Polonyalıların tıp öğrenimi görebilmek amacıyla yurt dışına gitmek zorunda kalmaları; ancak bu eğitim çok maliyetli olduğundan dolayı da gerçekleştirememeleridir. Ülkede var olan sınırlı sayıdaki hekim de, profesyonel tıbbî tedavi masraflarını karşılayabildiğı için sadece Poznań, Kraków veya Wrocław'daki kral, dük ve piskoposların saraylarında görev yapmayı tercih etmiştir (Matczak & Chudziak, 2018: 1-4).

4.10.1. Tıp Eğitimi

Tıp en eski uzmanlık alanlarından biridir. İnsanoğlu, hastalıklara yenik düşmesinden itibaren hastalığın neden, başlangıç, süreç ve mümkünse tedavisini araştırma yollarını aramıştır. Orta Çağ Avrupası'nda tıp öğrenimi resmî bir eğitim dalı olarak kurumsallaşmış ve nesilden nesile aktarılmak suretiyle sürdür÷lmüştür (Knoll, 2016: 403).

Polonya Kralı III. Kazimierz 1364 yılında Kraków'da bir Orta Çağ tıp eğitimi geleneğı teşkil etmeye çalışmıştır. Ancak o süreçte tıp gelişmediğı gibi söz konusu

dönemde tıp eğitimine ilişkin pek az şey bilinmektedir. Üniversitenin 1400 tarihindeki revizyonu ile Polonya'daki skolastik tıp, yeni okulun büyüme ve başarı amacına ortak olsa da; XV. yüzyılda ne kurumsal, ne de entelektüel açıdan güçlenememiş ve potansiyeli, ancak sonraki yıllarda fark edilmiştir (Knoll, 2016: 404). XV. yüzyılın sonlarına doğru '*collegium maius*'ta bazı tıp dersleri verilmeye başlamıştır. 1487 yılı kış sömestrinde teologlar tarafından kullanılan amfiler tıp dersleri için düzenlenmiş, 1488 senesi döneminde ise bu dersler için iki sınıf tahsis edilmiştir.

Tıp Fakültesiyle ilgili ilk isimlerden biri Mikołaj z Oszkowicy'dir. Kraków'a 1414/1415 akademik yılında kayıt olmuştur. 1425 yılında Sanat Fakültesi dekanlığı yapan Mikołaj'ın, 1432 yılına ait kayıtlarda ise tıp doktoru olduğu bilgisi yer almaktadır. Kütüphanesinde Aristoteles'in bazı akademisyenler tarafından tıp uygulamalarına ilişkin olarak kabul edilen felsefe kitapları mevcuttur. Bu alandaki bir diğer isim ise kütüphanesinde tıp bilimine ilişkin çok sayıda esere sahip olan Przeworsku Herman'dır. Herman'ın adı her ne kadar tıp fakültesine kabul edilenler arasında yer almasa da, 1460 yılına ait kayıtlarda tıp doktoru olduğundan bahsedilmektedir.

Łęczyca kökenli soylu bir aileden gelen Jan z Dobrej (?-1447), Kraków Üniversitesi'ne 1419'da kayıt olmuş ancak lisans eğitimini 1426 yılına kadar tamamlayamamıştır. Ertesi yıl yüksek lisans, 1433'te ise doktora derecelerini almıştır. 1439'da rektör seçilen Jan, 1440/1441 yıllarında tıp fakültesi dekanlığı görevi yapmıştır. İtalya'dan aktardığı reçeteler sayesinde Kral Jagiełło'ya ait çeşitli not ve düşünceleri kaleme almıştır. Meslekî kariyerinin ona sağladığı önemli miktardaki servetinin bir kısmını tıp kütüphanesinin kurulmasına vakfetmiştir (Knoll, 2016: 410).

Üniversitedeki tıp öğrenimine katkıda bulunan diğer isimler de arkalarında ilgi alanları ve öğretilerini ortaya koyan kitaplar bırakmışlardır. Tıp eğitimini İtalya'da almış olan Jakub z Boksys (1440-1497/1498), kütüphanesinin büyük bir bölümünü kilise hukuku ve teoloji alanlarındaki birkaç eser de dâhil olmak üzere Gniezno'daki katedral okuluna vermiştir. Bunların yanı sıra tıp ağırlıklı olan iki kitabı ise Kraków Üniversitesi'nde kalmıştır (Knoll, 2016: 411). Söz konusu dönemden üniversite ile sadece çevresel bağları olan Jan Stanko'nun (1430-1493) sahibi bulunduğu önemli yazmalardan biri de '*Antibolomenu Benedicti Parthi*' adlı geniş çaplı derlemedir. Jan, Wrocław'da dünyaya gelmiş, tıp derecesini İtalya'dan almıştır.

Ślaşk’a dönmesini takiben dinî kariyerine başlamıştır. İkinci Toruń Antlaşması (1466) görüşmelerinde bulunmuş, 1470 yılında Kraków’daki katedrale hekim olarak atanmış, kentte hekimlik yapmasının yanı sıra fakültede ders vermiştir (Knoll, 2016: 412).

Maciej Miechowita (1457-1523) XV. yüzyılın sonlarına doğru tıp profesörü olan isimler arasındadır. Tıp alanına etki ve katkıları bulunan Maciej, 1473 yılında Kraków Üniversitesi’nde göreve başlamış, 1479’da uzmanlık derecesine sahip olmuştur. 1482 yılının başında Kraków’daki katedral okulunun yöneticilik vazifesini yaparken, diğer yandan da tıp eğitimi almaya başlamıştır. Üniversitenin hiyerarşik yapısında hızla yükselen Maciej, çok defa rektörlük görevini üstlenmiştir. Hekim olarak iyi bir gelire sahip olmuş ve 1505 yılında tıp fakültesindeki ikinci kürsüyü kurmuştur. Jan Ber Ursinus (1460-1500/1503) ise 1478 yılında doktorluk derecesine hak kazanmıştır. İtalya’da eğitim görmüş olan Jan’ın 1495’te Kraków’da basılan ‘*Modus epistolandi*’ adlı el kitabı formundaki eserinde, anatomi doğrultusunda hastalıkların sürecini inceleyen bölümler yer almaktadır. Ayrıca bahsi geçen tüm bu araştırmalar süresince Kraków Üniversitesi’ne mensup hiçbir tıp hocası tarafından otopsi uygulamasının yapılmadığı bilinmektedir (Knoll, 2016: 413).

4.10.2. Bazı İlaç ve Tıbbî Malzemeler

Orta Çağ Avrupası’nda özellikle Polonyalılar, tıbbî tedaviye dair iki yöntem izlemişlerdir. İlk yöntem, bir hastalığın, benzer semptomlara neden olan bir şeyle tedavi edilebileceği anlamına gelen ‘*similia similibus curantur*’dur. İkincisi ise ‘*contraria contrariis curantur*’ yani karşıtların, ancak karşıtları tarafından iyileştirileceğini belirten bir tezat kuralıdır. Bu fikir ruhban ve geleneksel pagan yaklaşımlarına dayanmaktadır. Bir hastalığı, semptomlarının nitelikleriyle ilişkili olarak tedavi etmek için belirli araçlar, nesneler, bitkiler, hayvanlar veya mineraller kullanılmıştır. Tüm bunların yanı sıra sadece ‘*post factum*’ (hastalık sonrası), önleyici sihir de dönemin sağlık hizmetlerinde önemli rol oynamıştır (Matczak & Chudziak, 2018: 4).

Döneme ait kullanılan ilaçlar çok çeşitlidir. Bazı hastalıklar atlardan yapılan ilaçlarla tedavi edilmiştir. At kılı, siğillerin düşmesini sağlamak üzere kullanılırken; yakılan at toynakları, teneffüs edilmek suretiyle rinitin²⁵⁶ tedavisinde işlev görmüştür.

²⁵⁶ Rinit: Burun iltihabına verilen tıbbî terimdir (Önder, 2019: 481).

Atların yakılmış dişlerinde, diş ağrılarının beraberinde çürük, kök apselerinin sonucunda ortaya çıkan ağrıların iyileştirilmesinde de istifade edilmiştir. Atların yanı sıra sığırlar da tedavi amaçlı kullanılan diğer hayvan türleri arasında yer almıştır. Bu kapsamda, sığırı öldürdükten hemen sonra ılık kanına vücut parçaları eklenerek içilmektedir. Söz konusu süreçte oldukça yaygın göz hastalıklarından biri durumundaki trahomanın tedavisinde ise inek kılının şifa sağladığı bilinmektedir (Matczak & Chudziak, 2018: 15).

Söz konusu döneme ilişkin öne çıkan tıbbî aletlerin başında bıçak yer almaktadır. Bıçak, Orta Çağ'da en sık kullanılan nesnelerden biri olmuştur. Evlerde kullanımının yanı sıra avlamada işlev gören bıçak, aynı zamanda bir güç sembolü olarak da addedilmiştir. XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya'da kullanılan tıbbî aletlerin en başında yer almıştır. Yazılı kaynaklarda bıçağın, erken dönem Orta Çağ Polonya'sında tıbbî amaçla tercih edildiğine rastlanmasa da, kan almak ya da çeşitli nedenlerle vücutta meydana gelen kabartıların kesilmesi için kullanıldığı etnografik kaynaklarda mevcuttur (Matczak & Chudziak, 2018: 8).

4.10.3. Bazı Önemli Hastalıklar

4.10.3.1. Veba

'Kara Ölüm'²⁵⁷ 1347-1353 yılları arasında Avrupa, Küçük Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da büyük bir yıkıma neden olan veba salgınıdır. Asya'da Tibet-Qinghai (Çin'in kuzeybatısındaki bir eyalet) platosu orijinli olduğuna inanılan bubonik veba, karadan ticaret yollarıyla ilerleyerek nihayetinde Avrupa'ya ulaşmıştır (Saltmarsh, 1941: 30). Bu salgın, Avrupa'da XIX. yüzyılın başlarında sona eren ikinci veba salgınının işareti olmuştur. Söz konusu hastalığa '*yersinia pestis*' adlı bakterinin neden olduğu ve Avrupa'yı 400 yıldan fazla bir süre boyunca tahrip ettiği bilinmektedir (Creviston, 2015: 1).

Veba Orta Çağ süresince görülen en yıkıcı salgınlardan biridir. Yüz yıl boyunca dönemsel olarak ortaya çıksa da, özellikle 1347-1351 yılları arası en tahrip edici süreci yaşanmıştır (Ülgen, 2017: 40). Hiç kimsenin ne zaman görüleceğini

²⁵⁷ 'Kara Ölüm' büyük ihtimalle Latince '*atra mors*' kelimesinin taşıdığı anlamla ilişkilidir. Zira '*atra*' siyah, kara ya da korkunç manalarına gelmektedir. XVI. yüzyıla ait İsveç ve Danimarka kroniklerinde ilk olarak 'kara' sözcüğünün hastalık belirtisi şeklinde değil de, derinin subepidermal hemorhages (purpura) sebebiyle kararmasından ötürü kullanıldığı ifade edilmektedir (Bakır, 2021: 5).

bilmediği bu hastalık, kral ya da köylü ayırımı yapmaksızın herkesi öldürmüş; hekimler ve kilise çaresizlik içerisinde kalmıştır. Kasabaları tamamen yok etmiş, hatta bazen geride ölüleri defnedecek kimse dahi bulunamamıştır. Vebanın, Yüzyıl Savaşı sırasında da Fransa ve Roma'daki Papaların üstünlük mücadelesi verdikleri bir zaman diliminde belirmesi, halk tarafından, Tanrı'nın adaleti şeklinde algılanmasına yol açmıştır (Lord, 2008: 20). Bu arada değerli maden kaynaklarında bozulmalar meydana gelmiş, bu olayın neticesinde de önce altın, sonra gümüş kıtlığı ortaya çıkmıştır. Ancak Avrupa'nın karşılaştığı felaketler bunlarla da kalmamış, sırasıyla yaşanan Yüz Yıl Savaşları, İki Gül Savaşı, İberya Savaşları ve İtalya Savaşları'nın ardından kıtanın hem ekonomik hem de toplumsal yapısı olumsuz şekilde etkilenmiştir. Ayrıca bu dönemde parasal bir biçim alan feodal rantın evrimi gerçekleşmiş, böylelikle toplumun zengin ile yoksul sınıfları arasındaki uçurum giderek daha da belirgin bir hale gelmiştir. Söz konusu gelişmeler sonucunda toplumsal şartlar altüst olmuş; bahsedilen evrimin kurbanları ile ondan kâr elde edenler arasında mücadeleler başlamıştır (Bakır, 2021: 3).

Tarih boyunca her pandemi yıkıcı bir salgınla başlamış ve bunu, yıllar boyu aralıklarla devam eden 'endemik' aşamayı izleyen küçük salgınlar takip etmiştir. Avrupa'nın kayıtlı tarihinde bu türde üç pandeminin mevcut olduğu bilinmektedir. Bunlar Justinianus'un Konstantinopolis'ini vuran vebayla başlayan, Avrupa'yı 'Kara Ölüm' şeklinde vuran ve 1894'te Doğu ve Batı Avrupa üzerinde fazla etkisi olmayan salgınlardır. Veba tek değil, bir hastalık grubundan müteşekkildir. Bu hastalıklar arasında öncelikle bubonik (hıyarcıklı) ve pnömonik tip vebanın yanı sıra daha az ölçüde ise septisemik tipteki veba yer almaktadır. Her durumda insana bulaşımı basili yoluyla gerçekleşmektedir. Söz konusu veba türlerindeki temel farklılıklar ise enfeksiyon şekilleri ve bu enfeksiyonların olduğu bölgelerden ibarettir (Bean, 1963: 424).

Bahsedilen dönemde, mikropların içeriğinin bilinmemesinin yanı sıra hiç kimse hastalığın pirelerden farelere ve onlardan da insanlara bulaştığını tahmin edememiştir. Sonuçları hemen hemen aynı ancak yukarıda da belirtildiği üzere üç farklı türde veba bulunmaktadır:

-Pnömonik: Hava yoluyla ve yüksek bulaşıcılık ihtiva eden türü;

-Septisemik: Kan dolaşımına saldıran türü;

-Bubonik: ‘Kara Ölüm’ (Salgının bu türünde lenf bezleri şişmekte ve hasta ancak bir hafta hayatta kalabilmektedir) (Lord, 2018: 20).

Erken evrelerinde hem erkeklerin hem de kadınların, ya kasıklarında ya da koltuk altlarında belirli şişlikler ortaya çıkmakta olup, bu şişliklerin bir kısmı elma boyutlarına ulaşmaktadır. Bu ölümcül şişlikler, kısa bir sürede vücudun her yerine yayılmaktadır. Daha sonra hastalığın görünümü, kollarda veya uyluk bölgesinde ve vücudun her yerinde ortaya çıkan siyah ya da mor lekelerle dönüşmektedir. Bu lekeler bazılarında büyük ve az miktarlardadır. Fakat kimilerinde ise küçük ve çok sayıda olan bu şişlikler, ölümün yaklaştığının yanıltmaz birer göstergesidir (Jost, 2016: 204).

Yaşananlar karşısında Avrupalılar hangi sosyal statüye sahip olduklarına bakılmaksızın büyük bir paniğe kapılmışlardır. Çünkü ne doktorlar, ne de ilaçlar hiçbir işe yaramamakta ve hiç kimse hastalığın nedenini, dolayısıyla da çaresini bilmemektedir. Sağlıklı olanlar bile savunmasız kalmaktadır. Hastaların çok az bir kısmı iyileşebilmekte ve çoğu ise hastalığın başlangıcının henüz üçüncü gününde ölmektedir. Hastalık o kadar bulaşıcıdır ki, hastaların dokundukları veya kullandıkları giysilere, nesnelere dokunmak bile onlarla temas edenlere hastalığın bulaşmasına yol açmaktadır (Jost, 2016: 205).

Hastalığın görüldüğü bölgelerde, halkın ilk tepkisi haklı olarak söz konusu bölgeden uzaklaşmak olmuştur. Fakat bu durum, ne yazık ki bulaşıcılığı önlemek bir yana, daha da yayılmasına yol açmıştır. Üç yılı aşkın bir süre içerisinde veba nedeniyle Avrupa nüfusunun yaklaşık üçte biri yok olurken, sonuçlar felaket boyutlarına ulaşmıştır. Tüm bunların neticesi olarak ise feodal sistem çökmüş; halk, ister toprak sahibi, ister çalışan olsun toprağını terk etmiştir. Din adamlarının birçoğu yaşamını yitirmiş, kiliseye gelen insan sayısı önemli ölçüde azalmıştır. Yaşanan felaketten eğitim de payını almış, eğitimcilerin kaybı sonucunda, onların yerini doldurmaya çalışanlar tarafından Latince yerine yerel dillerde eğitim verilmeye başlamıştır (Lord, 2018: 21). Söz konusu salgın sosyal yaşamı da derinden etkilemiş, insanların ölümlerini defnetme yöntemi bile değişmiştir. Salgın öncesinde akrabalar ve komşular, ölen kişinin evinin dışında mumlar eşliğinde ilâhîler söyleyerek ve onu omuzlarında kiliseye taşırlarken; salgın bu tür gelenekleri ortadan kaldırmıştır (Jost, 2016: 205).

Öte yandan, bahsettiğimiz gibi 1349 yılından itibaren veba nüfus hareketlerini etkilemeye başlamıştır. Ancak bu etki XV. yüzyılın sonlarına doğru yavaşlamıştır (Saltmarsh, 1941: 31). Yaratmış olduğu önemli toplumsal çöküşe rağmen Kara Ölüm ya da veba, yeni bir dinî ifade, edebî üretim, sanatsal yaratım şeklinde sosyo-ekonomik kültüre olumlu ve olumsuz olarak ilham vermiş, entelektüel dünyayı sonsuza dek değiştirmiştir (Jost, 2016: 194). Bu bağlamda, Kara Ölüm Avrupa'yı büyük ölçüde yok etmesinin ardından yaratılan duygu yüklü sanatın, bilhassa da resim ve gravürlerin, insanların korku ve endişeleri üzerinde etkili olduğu gözlemlenmiştir. Bu süreçte kıtanın dört bir yanındaki ressam, heykeltıraş, oymacı ve vitray sanatçıları kendilerini, nefret ettikleri ölüm olgusunu yeniden yaratırken bulmuşlardır. Bunlardan kimileri, kederli Hz. İsa'yı ve diğer azizleri doğrudan izleyicinin merhamet hissini ortaya çıkaracak şekilde tasvir etmeye başlamıştır (Jost, 2016: 216). Örneğin Hz. İsa'nın yüzünü yakından ortaya koyan eserlerde onu görenlerin, çektiği ıstırabı hissetmeleri ve bu suretle veba yıllarında ölüme tanık olanların duygulanmaları hedeflenmiştir. Hz. İsa'nın yüzünü arka plânda tutarak, vücuduna vurgu yapılan çalışmalarla ise insanların onun acısından etkilenmeleri neticesinde salgında kaybettiklerini anımsayarak, hem Hz. İsa'ya hem de yanında yer alanlara sempati beslemeleri amaçlanmıştır (Jost, 2016: 217). Kısacası vebanın din, edebiyat, sanat, ekonomi, sosyal statüden ölüm ve ölümle ilgili tutumlara kadar kültür ve medeniyet üzerindeki geniş tabanlı tesiri göz ardı edilemez bir gerçek niteliğini taşımaktadır. Bununla birlikte özellikle Polonya'da yaşanan veba salgını üzerinde ülkedeki Yahudilerin etkisi bir hayli önem arz etmektedir.

4.10.3.1.1. Veba Salgınında Yahudilerin Etkisi

XIV. yüzyılın ortalarında Kara Ölüm Avrupa'da yaşamakta olan Yahudi toplulukları için bir değişim noktası teşkil etmiştir. Yaşanan salgın neticesinde Yahudiler, ilk olarak XIII. yüzyılın sonunda İngiltere'den, XIV. yüzyılın başlarında Fransa'dan ve daha sonra da Almanya'dan sınır dışı edilmişlerdir. Böylelikle Almanya'dan Polonya'ya doğru büyük bir Yahudi akını başlamıştır. İster gönüllü, isterse zoraki olsun, doğu yönünde yaşanan bu göçler, yepyeni bir Yahudi coğrafyasının yaratılmasına neden olmuştur (Boumgarten, 2004: 5).

1347-1350 yılları arasında Avrupa nüfusunun üçte birinin hayatını kaybettiği veba salgınına bir de büyük çapta anti-semitizm dalgası eşlik etmiştir. Yapılan tıbbi

müdahaleler, salgını durdurmaya yeterli olmamış, hatta bunun bir tür komplo ya da sihir olabileceği dahi düşünülmüştür. Özellikle Batı Avrupa’da, bu salgını İslâm yöneticilerinin emriyle suları zehirleyerek, Yahudilerin yaydığına inanılmıştır. Yetkililer tarafından Yahudi halkın da söz konusu salgından dolayı öldükleri açıklansa da, çok sayıda Yahudinin bu nedenle linç edilerek şiddete maruz bırakılmalarına engel olunamamıştır. Yaşadıkları zulümden kaçan Yahudiler, Ren bölgesinden ayrılarak Polonya ve Rusya’ya göç etmişlerdir. Her ne kadar Papa VI. Clement 1348 yılında bildiri yayınlayarak Yahudilerin masum olduklarını ilân etmişse de, bu pek etkili olmamıştır. Yaşananlar, gün geçtikçe hoşgörüsüz ve kimlik karmaşasına düşen Orta Çağ Hristiyan Avrupası için kışkırtıcı bir skandal niteliğine dönüşmüştür (Encyclopedia of Society, 2008: 936).

Kara ya da deniz yoluyla yayılması durdurulamayan bu salgın Polonya, Bohemya, Finlandiya ve İzlanda’yı fazla etkilememiştir. Bu ülkeler arasında, özellikle Viyana ve Frankfurt gibi salgının yoğun şekilde görüldüğü kentlerle ticarî ilişkileri mevcut olan Polonya’nın etkilenmemiş olması bir hayli merak uyandırıcıdır (Creviston, 2015: 2).

Polonya açısından değerlendirildiğinde salgının Polonya’ya ulaşmamasının önemli sebeplerinden biri coğrafi konumu olmuştur. Zira Kara Ölüm esnasında Polonya’nın sınırları günümüzden oldukça farklıdır (Creviston, 2015: 18). Karpat Dağları, her ne kadar salgının yayılmasına engel yaratabilecek uzunlukta olmasa da, kültürel birtakım engeller mevcuttur. İslâm’ı seçen Moğol Hanlığının Hristiyan uluslarla ticaret yapmalarının hoş karşılanmaması neticesinde, Çin ve Avrupa arasındaki İpek Yolu rotası da kapanmıştır (Creviston, 2015: 13). Ayrıca Doğu’da Avrupalılar ile Altın Orda arasındaki kültürel sorunlar sebebiyle Altın Orda’nın artık Hristiyanlarla ticarete yer almaması, Polonya için bu hususta büyük bir şans teşkil etmiştir (Creviston, 2015:12). Bahsedildiği üzere Karpatlar yeterince uzun olmasa da, özellikle güneybatıdan ilerleyebilecek hastalığı engellemiş olma ihtimali mevcuttur. Çünkü o dönem Polonya’nın batısında, salgından hayli etkilenmiş olan Kutsal Roma İmparatorluğu bulunmaktadır. Şayet Karpat Dağları olmasaydı, salgın kuvvetle muhtemel imparatorluktan Avrupa’ya kolaylıkla yayılmış olacaktı (Creviston, 2015: 20).

Veba salgınının Polonya’da görülmemesinin bir diğer nedeni ise Yahudiler olmuştur. O dönem özellikle Poznań ve Kraków’da yoğun, Litvanya Büyük Dukalığında ise az da olsa, epey miktarda Yahudi nüfus yaşamaktadır. Yahudi halk bulundukları bölgelere sadece temizlik değil, inançları doğrultusunda hijyen kurallarını da taşımıştır (Creviston, 2015: 15). İnanışlarına göre: “*Haham, bir kişinin yüz, eller ve ayaklarını Tanrı’nın lütfu adına yıkamalarını buyurmaktadır. Eller, sabahları yataktan kalkıldığında, ayakkabılar çıkarıldığında, çıplak haldeki ayaklara dokunulduğunda, mezarlık ziyaret edildiğinde, tuvalet ihtiyacı giderildiğinde, vb durumlarda. mutlaka yıkanmalıdır*²⁵⁸” (Creviston, 2015: 17). Bu noktadan hareketle bölgenin siyasî durumu ve Polonya’nın coğrafi konumunun yanı sıra Yahudiler, Polonya’da vebanın fazla etkili olmamasında en önde gelen faktörlerden biri niteliğini taşımaktadır. Zira o dönemlerde Polonyalıların pek çok temizlik alışkanlığını ülkelerine gelen Yahudi halktan edindikleri ve bunun bir neticesi olarak da salgının Polonya’da fazla etki gösteremediği söylenebilir.

XIV. yüzyılın ortalarında Avrupa çapında yaşanan büyük veba salgınının hem olumlu hem de olumsuz pek çok etkisi olmuştur. Halkın korkarak topraklarını terk etmesi neticesinde ekip, biçilecek olan araziler, salgın esnasında açlık ve kıtlığa yol açarken; salgın ertesinde ise toprağı olmayanların arazi sahibi olmalarına olanak sağlamıştır. Ölümle birlikte azalan nüfus, iş gücünü ve üretimi düşürürken, berri yandan doyurulacak insan sayında da azalmaya sebebiyet vermiştir. Tedavi yöntemleri geliştirilirken, vebanın kültür ve sanat alanında çeşitli yansımaları olmuştur. Vebanın sebebi olarak itham edilen Yahudilerin Polonya’ya olan göçleri, ülkedeki salgının gidişatını olumlu açıdan etkilerken, ekonomik bakımdan da canlanmasına sebebiyet vermiştir. Salgın bu şekilde değerlendirildiğinde, sonuçları bağlamında Polonya için pek de olumsuz olmadığı ifade edilebilir.

4.10.3.2. İskorbüt Hastalığı

Orta Çağ’da Polonya’da beslenme alışkanlıkları, toplumun sosyal sınıfları ve yaşam standartlarına göre değişim göstermektedir. Beslenmede önemli olan, besin maddesinin niteliğinden ziyade niceliği olmuştur. Söz konusu dönemlerde en değerli

²⁵⁸ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Elsenberg, Ronald L. (2010), What Rabbis Said, Greenwood Press U.S.A.

gıda ettir. İlk sırada kolay üretimi açısından domuz eti bulunmakta olup; onu, sığır eti ve kümes hayvanları takip etmektedir. Sakatat, fakir tabaka tarafından tüketilirken; balık ise elit sınıf tarafından, özellikle de oruç zamanlarındaki et yasağından dolayı tercih edilmektedir. Bunların yanı sıra süt, tereyağı, peynir, yumurta gibi süt ürünleri, beslenmenin ufak bir bölümünü meydana getirmektedir. XIV. ve XV. yüzyıllar boyunca tahıllar, en önde gelen ürünler olmaya devam etmiştir. Tahıllar arasında, üretiminin uygun ve kolay olmasından ötürü darı tüketimi ağırlıklı olmuştur. Sebzeler daima pişirilmek suretiyle yenilmiş, sadece meyveler, bazı tatlı çeşitleri hariç, çiğ şekilde tüketilmiştir. Beslenmeye bağlı olarak en sık rastlanan rahatsızlıklar arasında iskorbüt hastalığı²⁵⁹ bulunmaktadır. Polonya’da o döneme ait beslenme alışkanlıkları değerlendirildiğinde ise iskorbüt hastalığına neden olan C vitamini eksikliğinin sebepleri daha net olarak anlaşılmaktadır (Niedbala, ty: 11).

Geç dönem Orta Çağ ve sonrasına ait metinlerden iskorbüt hastalığının çok yaygın olduğu ortaya çıkmıştır. Arkeolojik ve tarihsel veriler incelendiğinde, çocukların beslenmelerinin C vitamini yönünden oldukça yetersiz olduğu belirlenmiştir. Ayrıca tarihçiler, o dönemlerde Polonya’da mevsimsel dalgalanmalar nedeniyle gıda sıkıntısının beraberinde hasadın da verimsiz olduğunu ifade etmişlerdir. Söz konusu durum, uzun vadede çocukların yetersiz beslenmelerinden ötürü olumsuz yönde etkilenmelerine yol açmıştır. İskorbüt hastalığından etkilenen çocukların yaşları en fazla 7 olup, yapılan araştırmalara göre hastalık fazla ilerleyemeden hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu hastalığın yaygınlığının sebepleri arasında beslenme alışkanlıkları, gıdaların depolanma şekilleri, bilhassa C vitamini değerini düşürmesiyle doğru orantılı olarak pişirme teknikleri yer almaktadır (Niedbala, ty: 1).

Yukarıda da belirtildiği üzere yaşam tarzı, çevresel biyolojik ve patolojik faktörlerin yanı sıra yetersiz beslenme, iskorbüt hastalığının en önemli nedenleri arasında bulunmaktadır. Bunları dört grupta toplamak mümkündür:

- 1- Sosyo-ekonomik, dinî alışkanlıklar nedeniyle C vitamini alımında eksiklik;
- 2- Enfeksiyon gibi süreçlerde C vitaminine artan ihtiyaç;
- 3- C vitamini emilimindeki bozukluk;

²⁵⁹ İskorbüt Hastalığı: Meyvelerin bol miktarda olduğu bölgelerde daha az, rakımı yüksek olan bölgelerde ise sıklıkla rastlanılan C vitamini eksikliğinden dolayı ortaya çıkan bir hastalıktır (Sosyal Bilimlerde Akademik Araştırmalar, 2019: 30).

4- C vitamini eksikliđinin genetik oluşudur (Niedbała, ty: 2).

Polonya’da gıdaların pişirilmesi, temizlenmesi, tuzlanması, kurutulması ve uzayan muhafaza süreleri, gıdalarda C vitamini kaybına, dolayısıyla da iskorbüt hastalığına zemin hazırlamıştır. Anne sütü ile beslenen çocuklarda görülmemekle birlikte, şayet annede C vitamini eksikliği mevcutsa bu eksiklik bebeklerine de geçebilmektedir (Niedbała, ty: 9).

Anlaşıldığı üzere XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya’da ortaya çıkan çeşitli hastalık ve salgınlar büyük çaplı insan kayıpları ve göçlere yol açmıştır. Yaşananlar sonucunda ise tarım alanları boşalmış, ekonomi zarar görmüş ve meydana gelen kıtlıklar çeşitli hastalıklara neden olmuştur. Ancak ünlü tarihçi Jan Długosz’un eserleri incelendiğinde, söz konusu süreçte Polonya’da ölümlere sebebiyet veren hastalıkların tamamını Kara Ölüm olarak nitelendirmenin yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır.

4.10.4. Jan Długosz’un Kroniklerinde Salgın Hastalıklar

Batı ve Polonya tarihçelerinde Polonya Krallığı’nda Kara Ölüm (bubonik veba) görüldüğüne dair derinlemesine yapılmış fazla sayıda yayın ya da araştırma mevcut değildir. Buna rağmen Polonyalı ünlü tarihçi Długosz’un on iki ciltten oluşan kroniğinde XIV. yüzyıldan itibaren yirmi defa (1348, 1349, 1351, 1360, 1363, 1371, 1372, 1425, 1446, 1451, 1452, 1455, 1456, 1458, 1466, 1467, 1472, 1474, 1475, 1476) vebadan bahsedilmektedir. Długosz’un, görülen salgınlara yaklaşımı ise söz konusu dönemin bizzat tanığı olması açısından bir hayli önem taşımaktadır.

Długosz’un 1415-1480 yılları arasında yaşamış oluşundan dolayı 1446-1476 yılları arasındaki salgınlara bizzat şahit olduğunu bilmekteyiz. Ancak Długosz’un bahsettiği salgınların tamamının veba salgını olmadığı açıktır. Zira 1455-1458 dönemini kapsayan salgına, ülkede yaşanan kıtlıktan dolayı ortaya çıkan açlığın sebep olduğunu belirtmiştir. Ayrıca 1474, 1476 salgınları sadece orduda baş gösterdiğinden (Długosz, 2009: 361, Księga 12), bu salgınların da veba olması mümkün değildir. Bunun dışında, Kara Ölüm’ün hızlı yayılım göstererek, geniş alanları etkisi altına aldığını düşünürsek 1446, 1456 ve büyük ihtimalle 1475’te yaşanan salgınların da, ülkenin ufak bir bölümünde görülmelerinden dolayı Kara Ölüm olmaları imkânsızdır. Długosz’un bahsettiği yedi adet 1348-51, 1360-63, 1371-72 (Długosz, 2009: 59, Księga 10), 1425 (Długosz, 2009: 225, Księga 11), 1451-52 (Długosz, 2009: 154,

Ksiğga 12), 1466-67, 1472) salgınlarının ise belirtileri doğrultusunda Kara Ölüm olma ihtimalleri çok yüksektir.

1348-1351 arasında yaşanmış olan salgını herhangi bir kaynağa dayandırmasa da; zengin, yaşlı demeden çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine ve belirtilerine göre aktarmıştır. Długosz, yaşanan pandeminin semptomlarının iki çeşit olduğunu belirtmektedir. Bu belirtilerden birincisi olan yüksek ateş ve hemoptizinin²⁶⁰ üç sene içerisinde ölüme yol açarken; yüksek ateş ve kasık bölgesindeki apseden oluşan diğer belirti ise beş gün gibi çok kısa sürede ölüme neden olmaktadır. Ayrıca halkın vebayı Tanrı'nın bir cezalandırması şeklinde gördüklerinden de bahseden Długosz, bu nedenle tövbe ederek, kefaret ödediklerini belirtmektedir (Długosz, 2009: 318, Księga 9).

Ancak Polonya kökenli Alman tarihçi Max Perlbach (1848-1921), '*Die Aeltere Chronik von Oliva*' adlı eserinde, Długosz'un 1348 yılına dair veba hakkındaki ifadelerinin orijinal değil, Guy de Chauliac (Guigonis de Caulhiaco) (1300-1368)'dan alıntı olduğunu iddia etmektedir (Perlbach, 1871: 72). Papa VI. Clement'in hekim ve cerrahı olan de Chauliac'ın '*Inventarium sive Chiruriga*' adlı eserinde, aynı tarihte Avignon'da görülen vebanın bakmakla dahi bulaşabildiği; belirtilerinin, Ocak'tan Temmuz ayına kadar sürdüğü, tüm dünyaya yayıldığı; hatta salgından Yahudilerin sorumlu tutulduğuna ilişkin ifadelerinin (de Caulhiaco, 1585: 104) aynılarını, Długosz'un da Polonya'daki salgınla ilgili olarak kullandığı görülmektedir (Długosz, 2009: 318-319; Księga 9). Bu noktada, hem her iki yazarın eserleri mukayese edildiğinde hem de de Chauliac'ın eserini 1363 yılında tamamladığı göz önünde bulundurulacak olursa Perlbach'ın iddialarının gerçekliği ortaya çıkmaktadır.

Długosz 1360-1363 sürecinde görülen salgınları da Kara Ölüm olarak nitelendirmiştir. (Długosz, 2009: 380, 392, Księga 9). Zira başta kadın ve çocuklar olmak üzere yine çok fazla insan kaybı olmuştur. Długosz, bu salgının Tanrı'nın günahkârlara cezası ve kuyruklu yıldızların etkileri nedeniyle yaşandığını ifade ederek, hayatta kalanların cenazelere bile yardım etmekten kaçındıklarını belirtmiştir. 1371-1372 arasındaki salgın, Długosz'un belirttiğine göre Polonya Kralı III.

²⁶⁰ Hemoptizi: Halk arasında 'öksürükle kan tükürme' anlamına gelen hemoptizi, solunum yolları veya akciğerlerden çeşitli sebepler nedeniyle gelen kanın öksürük vasıtasıyla dışarı atılmasıdır (Earwood & Thompson, 2015: 243).

Kazimierz'in vefatının ardından yaşanan iç savaşın gölgesinde kalmıştır (Długosz, 2009: 59, Księga 10). 1425 yılında ortaya çıkan salgının ise Kara Ölüm olması muhtemeldir. Çünkü Długosz, bu hususa ilişkin olarak Polonya Kralı Jagiełło ve eşi Kraliçe Jadwiga'nın Polonya'yı terk ederek Litvanya'ya gittiklerinden bahsetmektedir (Długosz, 2009: 225, Księga 11).

Benzer bir durum 1451-1452 yılları arasında da ortaya çıkmış, Kral IV. Kazimierz Jagiellończyk hastalık nedeniyle 1452'de Litvanya ormanlarına gitmiştir. Długosz 1451'de pandemi yaşandığından bahsederek, bunun Wielkopolska'da görüldüğünü ifade etmiştir. Długosz'a göre Małopolska'da görülmemesinin nedeni ise Kraków'daki hacıların ziyaretleri olmuştur. Ünlü tarihçi, 1452 yılında her şeyin değişerek, salgının Małopolska ve Śląsk'a kadar yayıldığını; kralın bu sebeple yeniden Litvanya'ya seyahat ettiğini belirtmektedir (Długosz, 2009: 154, Księga 12).

Długosz 1466-1467 (Długosz, 2009: 184, 216, Księga 12)'deki salgının tüm ülkede görüldüğünü aktarmaktadır. Durum özellikle Rutanya, Mazowsze ve Wielkopolska'da oldukça kötüdür. Długosz çok sayıda insanın öldüğü ve buna bağlı olarak ise tahıl fiyatlarının yükseldiğinden bahsetmekte; bu her iki sonuç, batı tarihçelerinde de Kara Ölüm'ün neticeleri olarak yer almaktadır. Długosz'un yer verdiği son salgın ise 1472 yılında yaşanmıştır. Ona göre bu salgına Macaristan, Güney Polonya, Bohemya, Moravya ve Avusturya'dan geçerek, Kraków, Prag ve Viyana'da birçok kişinin ölümüne yol açan kuyruklu yıldız neden olmuştur. Ayrıca bunun bir diğer sebebi de hekimlerin bu hastalığın tedavisinde kullanabilecekleri herhangi bir ilaca sahip olmayışlarıdır (Długosz, 2009: 309, Księga 12).

Polonya'nın XV. yüzyılda önemli tarihçileri arasında yer alan Długosz'un eserleri ana kaynak niteliği taşıması bakımından oldukça önemlidir. Fakat kendisi de kroniklerinin bazı bölümlerini kaynaklara dayandırmışsa da, birer hatırat niteliği taşımasından ötürü kullanımları her halükârda dikkat gerektirmektedir.

4.11. Beslenme Kültürü

Büyük dünya kültürlerinin ve dinlerinin geliştiği; feodalizme dayalı yeni bir tarım kültürünün meydana geldiği Orta Çağ sürecinde Avrupa'nın kültürel, sosyal ve dolayısıyla da mutfak konusunda bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır (Smolucha, 2020: 107). Bu bağlamda, ele aldığımız dönemler itibarıyla Polonya Krallığı'nda da beslenme kültürü büyük önem arz etmiştir. Tüm alanlarda olduğu üzere bu hususta

ülkenin coğrafi konumu dolayısıyla yabancı etkisi ve ekonomik koşullar, kullanılan mutfak araç gereçlerinden, tüketilen besinlere, pişirme usullerine, yeme içme adetlerine varıncaya dek geniş anlamda yansımalarını göstermiştir.

Orta Çağ'da Polonya yemeklerinin yabancı ülkelerden etkilendiği bilinmektedir. Fransa ve Danimarka'ya ait yemek kitapları ile Polonya tarifleri mukayese edildiğinde rastlanan benzerlikler bunun bir göstergesidir. Kullanılan çeşniler tamamıyla aynı olup, etler genellikle biber, safran, maydanoz ve hardal ile lezzetlendirilmektedir. Hardal, Polonya et soslarının temel bileşenini teşkil ederken; Polonyalılar hardal otunu, günümüz Almanya ve Fransa'sında kullanılan şekilde sade ve bütün halinde tüketmeyi tercih etmişlerdir (Dembińska, 1999: 73). Batı Avrupa ve Polonya'da domuz yağına öncelik tanınmıştır. Zeytinyağı tüketen Fransa'nın aksine Polonyalılar ise kenevir ve haşhaş yağı kullanmaktadır. Sadece hamur işlerinde değil, çoğu et yemeklerinin içeriklerinde de yumurta bulunmakta ve saray kayıtlarına göre çok fazla yumurta tüketildiği göze çarpmaktadır. 1390'lar süresince, sadece bir yıl hariç, Polonya sarayında günlük ortalama 730 adet olmak üzere toplamda 266.450 yumurta tüketildiği bilinmektedir (Dembińska, 1999: 73).

Orta Çağ'da Polonya'da bank, üç bacaklı tabure ya da sandalyede oturmak suretiyle masa başında ve masa örtüsü sererek yemek yenilmektedir. Farklı renklere boyanmış kap kacakları ahşaptan; bardakları ise yine ahşap, cam ve kalaylı bakırdan imal edilmektedir (Sedlar, 1994: 117). Ülkede uygulanan günlük yemek saatleri ise Avrupa'nın geri kalanı ile oldukça benzerdir²⁶¹. Eski Latin kaynaklarına göre iki ana öğün bulunmaktadır: '*Prandium*', sabah 9 ila 10 arası; '*coena*', akşamüstü 5 ila 7 arası yenilmektedir. Her iki öğünde servis edilen yiyecekler, mevsimsel veya özel talepler hariç, neredeyse aynıdır (Dembińska, 1999: 71). Bazı özel seremoni ve olaylarda yemeğe birlikte iştirak eden kral ve kraliçe, gündelik yaşamda kendi maiyetleriyle beraber yemek yemektedir. Yemek masasının oturma düzeni, genellikle kimin gözden düştüğü ve son zamanlarda kimlerin katıldığına istinaden yapılan dedikodulara göre şekillenmektedir. Söz konusu oturma düzenine bağlı olarak servis edilen yemekler ise tüketim hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir (Dembińska, 1999: 19).

²⁶¹ Polonya'da XVIII. yüzyıla kadar Fransız zaman ayarlarına göre gece yarısı başlayan günün aksine, günü 24 saat olarak ve güneşin batışıyla başladığını kabul eden İtalyan saat sistemi kullanılmıştır (Handbook of Medieval Culture, 2015: 1672).

XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya’da beslenme kültürünün en önemli zaman dilimi hiç kuşkusuzdur ki, III. Kazimierz ve uzun bir birlik süreci yaşadığı Litvanya birliği dönemi olmuştur. Krallığının hemen her alanda kalkınmasını sağlayan III. Kazimierz, özellikle dış ülke temsilcilerine vermiş olduğu ihtişamlı yemek ziyafetleriyle ön plâna çıkmıştır. Polonya-Litvanya Birliği sürecinde ise bu hususta göze çarpan isimlerden biri de Kraliçe Jadwiga olmuştur.

4.11.1. III. Kazimierz ve Polonya-Litvanya Birliği Dönemlerinde Beslenme Kültürü

Polonya’nın mutfak tarihçesi açısından III. Kazimierz’in hükümdarlığı, odak noktasındaki önemli bir değişimi işaret etmektedir. Ayrıca III. Kazimierz, ihtişam ve bir iyi yemek pişirme meraklısı olarak, Polonya mutfağına Avrupa çapında ilgi uyandırılmasına yardımcı olmuştur (Dembńska, 1999: 38). 1300’lerin ortalarında Polonya’nın misafirperverliği dünya liderleri arasında çok ünlüdür ve gizemini muhafaza etmektedir. Ancak Kazimierz 1364’te Kraków’da uluslararası bir soylular kongresine ev sahipliği yaparak, söz konusu durumu değiştirmiştir. Döneme ait belgeleri toplayan tarihçi Jan Długosz bu olayı XIV. yüzyılın en görkemli olaylarından biri olarak nitelendirmektedir. Bahsi geçen bu olay ise bir kongre olmasının beraberinde Polonya Kralı III. Kazimierz’in torunu Elżbieta ile Kutsal Roma İmparatoru IV. Karl’ın da düğün törenleridir²⁶² (Długosz, 2009, 401-404, Księga 9).

Kralın düzenlemiş olduğu bu uluslararası düğün davetinde, verilen ziyafetlerin görkeminden ziyade, hediye edilen çatal²⁶³ da ön plâna çıkmıştır. Zira

²⁶² Düğünün organizasyonunu III. Kazimierz üstlenmiştir. Düğüne Macaristan, Danimarka, Kıbrıs, Bavyera kralları başta olmak üzere komşu ülke krallarının yanı sıra Polonyalı tüm dukler davet edilmiştir. Süreç boyunca olağanüstü bir ihtimamla ağırlanan konuklara, çok değerli hediyeler de sunulmuştur. Ancak Dembńska’nın 1364 yılında gerçekleştiğinden bahsettiği bu olay, Długosz’un kitabında 1363’te yer almaktadır (Długosz, 2009, 401-404, Księga 9).

²⁶³ Bu noktada, o dönem Avrupa ve Polonya’daki çatal kullanımına değinmek yerinde olacaktır. İster kraliyet sarayında, ister köylü mutfağında olsun, lapa ve çorbalar dışındaki tüm yiyecekler parmaklarla yenilmekteydi. Kimse çatal kullanmıyordu. Aynı şekilde Avrupa’daki bazı krallıklarda da 1364 yılına kadar çatal bilinse de, tercih edilmemekteydi. Yemek yerken bıçağı sol, kaşığı ise sağ elleriyle kullanıyorlardı. Kraliyet sarayında ya da görgü kurallarının uygulandığı durumlarda, kesim işlemi çok önemliydi. Çünkü etler sofraya oldukça büyük parçalar halinde getirilmekteydi. Kraliyet maiyetinin herhangi bir üyesi, majestelerinin yemeğini porsiyonlara ayırması için, tıpkı Fransa’da uygulandığı gibi çağırılabilirdi. Bunun anlamı, göz hizası ya da biraz yukarısına yerleştirilen tabaktaki yemeklerin çatal kullanmadan yenebilecek şekilde parçalanmasıydı. Ancak saray çalışanının cesaretini ifade eden bir test niteliğindeki bu davranışa, Orta Çağ sürecinde Polonya’da pek rastlanmamıştır (Dembńska, 1999: 50).

söz konusu dönemlerde çatal kullanımı pek yaygın olmayıp, ağırlıklı olarak soylu kesim tarafından bilinmektedir. Yazar Dembińska'ya göre bu düğün törenindeki ziyafetlerin ardından kıymetli metalden yapılmış çatalların, Kıbrıs kralı tarafından kongreye katılan diğer hükümdarlara hediye olarak gönderilmiş oluşu muhtemeldir. Bu ziyafete konuk olan Ludwik Węgierski'nin, 1368 yılına ait envanterinde bir çatal yer almakta olup, on beş yıl sonra Fransa Kralı V. Charles'ın 1379 yılı envanterinde de bir çatal ortaya çıkmıştır. Avrupa mutfağının çatal kullanımına uyum sağlaması bir asırdan fazla sürmüş ve çatallar 1502'ye kadar Polonya kraliyet envanterlerinde yer almamışlardır (Dembińska, 1999: 43).

1364 yılındaki etkinliğin (Kraków Kongresi/düğün) mutfak çeşitliliği, III. Kazimierz'in 1370 yılındaki ölümünden önce bir araya getirdiği yeni Polonya'yı birçok açıdan sembolize etmektedir. Kent ekonomisinin canlanması için Yahudileri Polonya'ya yerleşmeye teşvik eden III. Kazimierz sayesinde ülke Batı Avrupa'dan, özellikle de Almanya'dan gelen Yahudilerin kitlesel göçüne sahne olmuştur. Söz konusu süreçte Polonya'da Yahudilerin yanı sıra İtalya'dan Valdocular²⁶⁴ ve Memlûklerin 1375 yılındaki istilâsından kaçarak batıya göç eden önemli sayıda Ermeni de bulunmaktadır. Yahudiler gibi büyük şehir ve kasabalara yerleşen İtalyan ve Ermeniler de Polonya'nın kentsel mutfağının beraberinde entelektüel görünümüne çeşitlilik katmıştır.

Ülkenin dışından çeşitli yabancı mutfak malzemeleri, Polonya ile kraliyet sarayına aşçılık, sofrâ gelenekleri ve hatta yazılı tarifler hakkında fikir sağladığı bilinen belgeler arasındaki benzerlik ve farklılıklara ışık tutmuştur. III. Kazimierz'den sonra Polonya çok değişmiş ve Jagiellon sarayının çok yönlülüğü hızlıca gelişime uğramıştır. III. Kazimierz'in ölümü sonrasında kurulan Polonya-Litvanya Birliği sonucunda oluşan siyasî ve kültürel ortamın yanı sıra özellikle de Kraliçe Jadwiga'nın yaklaşımı, Polonya'nın mutfak tarihine önemli ölçüde yansımıştır (Dembińska, 1999: 44). Kraliçe Jadwiga'nın Andegaweński bağlantıları doğrultusunda yabancı kaynaklarla olan ilişkisi son derece önemlidir. Zira onun çeşitli ve ayrıntılı tarifler

²⁶⁴ Valdoculuk: 1170 yılı civarında Valdès adındaki zengin tüccar dinî bir aydınlanma yaşamıştır. Bu aydınlanmadan ilham alan Valdès, yeni keşfettiği dindarlığı doğrultusunda servetinden feragat ettiğini halka göstermeye çabalamıştır. Sadaka dilenmek için dünya malından vazgeçmiş, Lyon'da vaaz vermeye başlamıştır. Onun etrafında toplananlar 'Lyon Yoksulları' olarak tanınmışlardır. Erkek ve kadınlara, Kilise'den çok daha fazla eşitçilik sunan bu grubun inanç hareketinin temellerini yoksulluk, vaaz verme ve Kutsal Yazıların dokunulmazlığı teşkil etmekte olup; özellikle vaaz verme, en ayırt edici niteliğidir (Goldberg-Poch, 2012: 2).

içeren bir mutfak metnine, belki de bir yemek kitabına sahip olduğu çok açıktır. Jadwiga'nın uluslararası aşçılık tarzlarına olan merakı ve bunu sarayda sürdürdüğü ise mali hesaplarda belirgindir (Dembńska, 1999: 46).

Üst düzey yemek tarzından hoşlansa da, genelde basit kent yemeklerini tercih eden Kraliçe Jadwiga, verdiği yemek davetleriyle ünlüdür. Bu davetler dönemin geleneklerini yansıtmaları açısından oldukça önemlidir. Jadwiga, bu doğrultuda 1390 yılında kırk kişilik bir kadın grubuna ziyafet vermiştir. Ziyafette çok sayıda ekmeğin yanı sıra; ana yemekte, otuz adet haşlanmış tavuk ve on adet kızarmış piliç servis edilmiştir. Ancak sözü edilen bu basit ve sade yemekte kümes hayvanlarının sadece belirli düzeydeki kimselere ikram edilmesi, gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Haşlanmış besili tavuklar daha alt düzey kadınlara; kızarmış besili tavuklar ise yemek odasının sonunda oturmakta olan üst statüdeki kadınlara servis edilmiştir (Dembńska, 1999: 61). Bahsi geçen durumdan anladığımız kadarıyla o dönem Polonya'da, üst düzey kimselere yapılan ikramlarda dahi bir ayırım yapıldığı görülmektedir. Ayrıca tavukların besili olmasının haricinde, kızarmış oluşunun da önem arz ettiği göze çarpan bir diğer unsurdur.

Kraliçe Jadwiga'nın 21 Ağustos 1394 günü Korczyn'da verdiği başka bir ziyafette: Bofa balığı, kerevit, taze ve kuru bezelye, ceviz, armut, erik, salatalık, maydanoz, 360 somun çavdar ekmeği, altmış somun beyaz ekmek, dört fiçı bira bulunmaktadır. Bu veriler, kesin olmamakla birlikte kişi başına gıda tüketiminin bir taslağını oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Bahsi geçen bilgiler ışığında hükümdarın sofrasına kırk ya da altmış kişinin katıldığı varsayılmak suretiyle, bir kraliyet akşam yemeğinde ilk olarak servis edilenler şunlardan oluşmaktadır: Kırk ila altmış parça kümes hayvanı, her biri 60 gram ya da 2 ons olan 240 manşet rulosu, üç ila dört fiçı bira. 1362 yılına ait Wrocław fiyat listesi bu hususta temel alınacak olursa, bir kişi bir öğünde yaklaşık olarak üç küçük somun çavdar ekmeği (yaklaşık 320-350 gram veya 11 ons ağırlığında) yemekte; bu ekmekten arta kalanlar ise hizmetçi ya da fakirlere verilmektedir. Tüketilen ekmek miktarı her ne kadar biraz fazla görünse de, söz konusu dönemde Polonya'da tabak yerine ekmeklerin de kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda, bu miktar normal karşılanabilmektedir (Encyclopedia of Society, 2008: 448).

Yukarıda sözü edilen ekmek çeşidinden bahsedecek olursak ilk olarak belirtmemiz gereken husus büyük bir önem arz ettiği olacaktır. Günlük olarak tüketilen ve tabak yerine kullanılan bu ekmekler, çok popüler olup, kent ve kasabalarda satışa sunulmaktadır. Bunları satın alırken önemli olan sosyal statü değil, bireyin ödeme gücüdür. 1362 yılına ait Wrocław kurul kararına göre bir somun ekmek 300 ila 350 gram arasında olup, fiyatı da 1 denardır (Dembińska, 1999: 118). Bu ekmeklerin yanı sıra o dönemlerde farklı ülkelerle olan münasebetler doğrultusunda Polonya'daki tatlı kültürü de bir hayli gelişim göstermiştir. Bal, temel tatlandırıcı maddesi olup, sıklıkla kullanılmaktadır. Paskalya kekleri büyük bir öneme sahiptir. Sarayda yapılan bu kekler için 800 adet yumurta, bir çuval un, 180 kalıp peynir kullanılmaktadır ki bunların peynirli kek (cheesecake) benzeri bir şey oldukları bilinmektedir. Zira Orta Çağ'da Polonya'da turta ve peynirli kek yapılmakta olup (Dembińska, 1999: 117); bu durum ülkede o süreçlerde görülen yabancı etkisinin bir neticesini teşkil etmektedir.

4.11.2. Yabancı Etkileri

Polonya XIV. yüzyılda İtalya, Prag gibi ülke ve kentlerle kurduğu ilişkiler neticesinde kültürel anlamda gelişerek lider bir Avrupa gücü olarak uluslararası rol üstlenmiştir. Hatta aşçılığa dair el yazmalarında yer alan bilgiler de, bu alandaki yüksek standartta ortaya koymaktadır. O dönem bu durum, çeşitli meyve, badem, limon, Fransız şarabı, zeytinyağı ve Kıbrıs şekeri gibi pahalı ithal malzemelerle hazırlanan tatlıların yanı sıra 1390'lara ait kraliyet satın alma listelerinden de açıkça anlaşılmaktadır (Encyclopedia of Society, 2008: 449).

Günümüzde modern Polonya'yı oluşturan bölgenin ekonomik kalkınması, Orta Çağ'da büyük ölçüde göçe dayandığından Polonya, tarihi boyunca çok uluslu bir toplum haline gelmiştir. Söz konusu göçler neticesinde Śląsk, Pomorze ve Prusya'nın geniş alanları Almanca konuşan çoğunluklarla dolmuştur. XIV. yüzyıldan itibaren, Polonya'nın doğu ve güneydoğuya doğru olan siyasî kontrolünün önemli ölçüde genişlemesi Litvan, Macar ve Ukraynalı azınlıkların da Polonya Krallığına dâhil olmalarına yol açmıştır. Ancak Polonyalılar ve Polonyalı olmayanlar arasındaki etnik ve kültürel gerilim hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmamıştır. Bu nedenle, o dönemlerdeki köylü yemekleri ve yiyecek yollarından söz ederken, bahsi geçen büyük çeşitliliği daima aklımızda tutmamız gerekmektedir (Dembińska, 1999: 33).

Polonya mutfağında Bizans'ın da bazı tesirleri görülmüştür. Bizans etkisi, Polonya'nın coğrafi konumu göz önüne alındığında büyük bir öneme sahiptir²⁶⁵. Bu geniş mutfak kültürünün Polonya'ya çeşitli yollardan ulaşmış olması mümkündür. Zira I. Mieszko'nun (960-992) Bizans sarayı ile doğrudan ilişkileri mevcuttur²⁶⁶. Ticarî yaşam da bu hususta etkili olurken; Bizans aşçılığının, 1082'den sonra vergiden muaf olarak ticaret yapan Venedikliler vasıtasıyla Polonya'ya taşındığı bilinmektedir (Cenevizliler ile 1155'ten sonra) (Dembińska, 1999: 13-14).

Ayrıca Polonya'nın Vatikan ile ilişkisi nedeniyle ülkedeki İtalyan etkisi göz ardı edilmemelidir. Söz konusu dönemde üst düzey kilise görevlileri İtalyan kültürüne aşina olup, sık sık İtalya'ya seyahat etmekte; İtalyan zanaatkarları genellikle Orta Çağ yapıları üzerinde çalışmak için Polonya'ya getirilmektedir. Yiyecekler de dâhil olmak üzere Batı'nın revaçtaki ürünlerini Orta Doğu'ya ithal eden İtalyan tüccarlar da İtalyan mutfağının Polonya'ya ulaşmasına vesile olmuşlardır (Smolucha, 2020: 108). III. Kazimierz özellikle İtalyanlara meraklı olup; Ludwik Węgierski ve kızı Jadwiga ise eski iktidar bölgesi Güney İtalya'da bulunan bir aileden gelmektedir. Bilindiği üzere Węgierski'nin ait olduğu Andegaweński ailesi, her ne kadar Fransız olarak

²⁶⁵ Bizans İmparatorluğu, Orta Çağ boyunca Slav devletlerinin oluşumunda önemli role sahip olmuştur. Zira Ortodoks Hristiyanlığı kabul eden devletler, bu suretle imparatorluğun birer yörüngesi haline gelmişlerdir. Merkezî Doğu Avrupa'yla da sıkı ilişkiler kuran imparatorluk neticesinde söz konusu bölge coğrafi açıdan Doğu ve Batı arasında spesifik bir iletişim, transfer ve geçiş bölgesi şeklinde nitelendirilmiştir. Her ne kadar Polonya ile arasında uzun mesafe bulunsada, münasebetleri mevcuttur. Öncelikle, VI. ve VII. yüzyıllarda yirmi adet madenî para; X. yüzyılda ise Wielkopolska'da gümüş paralar ele geçirilmiştir. Gayet makul bir hipoteze göre 885 yılı civarında Moravya'dan sınır dışı edilen misyonerlerin öğrencileri, Małopolska'ya sığınmışlardır. Burada kurdukları Slav Piskoposluğu ise XI. yüzyıla kadar Bizans etkisinde kalmıştır. Hatta bölgedeki bazı kiliselerde Bizans duvar süslemelerine rastlanmıştır. Alman tarihçi Thietmar'ın çalışmasının bir bölümünde I. Boleslaw'ın II. Basil'e (976-1025) elçi gönderdiği bilgisi yer almaktadır. Bunun nedeni Bizans imparatoruna ittifak karşılığında bazı kazanımlar vaat ederek, Konstantinopolis ile dostane münasebetler kurmak arzusunu dile getirirken, bir anlaşmaya varılmaması durumunda ise ciddi tehditlerde bulunmuştur. XII. yüzyılın sonlarıyla birlikte Bizans ve Polonya'nın siyasî durumları değişime uğramıştır. Bu süreçte Polonya, Karpatların güneyindeki bölgeleri kaybederken (1185), Bizans sınırları ise Tuna nehrinin güneyine çekilmiştir. 1366 yılında İmparator V. John Paleologos, Buda'yı ziyaret etmiştir. Burada Ludwik Węgierski'ye Katolik olarak, iki kilisenin birliğini sağlayacağına söz vermiş ve dediğini yaparak Katolik olmuştur. Ardından Węgierski'yi Osmanlılar ile savaşa ikna etmeye çalışmışsa da, o tarihlerde henüz Polonya kralı olan Węgierski, ülkedeki egemenliğini istikrara kavuşturmakla meşguldür. Konstantinopolis'in, 10 Kasım 1444 tarihindeki Varna yenilgisinin dokuz yıl sonrasında yaşanan kaybı, Bizans-Polonya ilişkilerini sonlandırmıştır (100 Years of Greek-Polish Relations, 2019: 102-108).

²⁶⁶ I. Mieszko döneminde, ağırlıklı olarak Erken Orta Çağ elitleri tarafından köle ihracatından elde edilen kâr mevzu bahistir. İki yüz yıldan fazla süre boyunca, ortaya çıkan devletlerden ihraç edilen en yüksek değer insan olmuştur. Bizans ya da Arap halifeliklerine ihraç edilen hiçbir ürünün piyasa ederi bu kadar fazla olmamıştır (Urbańczyk, 2012: 121).

anılrsa da; Kıbrıs, Suriye ve Ermenistan'da krallıklara sahip olan Lüzinyanlar²⁶⁷ gibi onların da özünde bir tür Akdeniz Giritlisi olabilmeleri muhtemeldir. 1300'lerin sonunda Polonya'da kraliyet kilerinde bulunan çok çeşitli egzotik yiyecekler ve Sicilya'ya ait şarap fiçıları da bu ihtimali kanıtlar niteliktedir.(Dembńska, 1999: 14).

Bazı Avrupa ülkelerinin beraberinde Doğu da her zaman Polonya mutfağında etkili olmuştur. Bu etkiler Orta Çağ boyunca Bizans, Tatarlar ve tabii ki komşu Litvanlar aracılığıyla aktarılmıştır. Ancak Polonya 1300'lerde doğuya doğru ilerlerken, Polonya kültürü çok çeşitli etnik kimliklere sahip bölgelere nüfuz etmiş, Polonyalı yerleşimciler Doğu kilisesinin halklarıyla yan yana yaşamışlardır (Dembńska, 1999: 17). Ortaya çıkan bu durum ise doğal olarak Polonya mutfağına yansımıştır.

4.11.3. Mutfak ve Mutfak Gereçleri

Orta Çağ kalelerinde mutfak en kapsamlı şekilde döşenmiş bölümlerden biridir. Kiler ve şarap mahzenlerine yakın olabilmesi amacıyla yapıların en alt katları daima mutfağa ayrılmaktadır. Wawel'deki kraliyet sarayında biri kralın, diğeri kraliçenin, bir diğeri ise hizmetçi, muhafız, müzisyen, zanaatkâr ve personelin yemeklerini hazırlamak üzere üç adet mutfak bulunmaktadır. Yapılan bu ayırım, hem suikast ihtimali ve zehirlenmeye karşı korunma açısından hem de iş yükü bakımından pratik bulunarak uygulanmaktadır (Dembńska, 1999: 64).

Arkeolojik çalışmalar neticesinde elde edilen verilen göre kraliyet mutfaklarında ahşap, seramik, cam ve metal olmak üzere kullanılan araç gereçler oldukça çeşitlidir. Mevcut el yazmalarından yola çıkılarak, söz konusu aletlerin teknik isim ve fonksiyonlarını da öğrenebilmek mümkündür. Bunun yanı sıra dönemin kraliyet mutfağındaki eşyaların çoğu bakır ve camdan üretilmektedir. Aslında bu pek de beklenmeyecek bir durum olmasa da, az soylular (alt sınıftaki soylular) bakır ve cam malzemelere sahip olamamışlardır.

Saray mutfağı için satın alınan pişirme kaplarının çoğunluğu kırılmaları muhtemel olan seramiklerden oluşmaktadır. Siparişler, mutfaktaki eksiklikleri gidermek amacıyla büyük akşam yemeği tarihi olan 23 Haziran'dan önce verilmektedir. Kırılmalardan doğan zayıf ise mutfak faturalarında oldukça belirgindir.

²⁶⁷ Lüzinyanlar: XII. ve XV. yüzyıllar arasında Kıbrıs'ı yönetmiş olan Fransız kökenli bir hanedanlıktır (britannica.com).

1404 yılı Şubat ayına ait faturaya bakıldığında kırılanlarla birlikte, kralın Korczyn'daki yeni sarayı için verdiği siparişler de göze çarpmaktadır. Bu kapsamda satın alınanlar 180 fincan, 480 bardak, 4 süzgeç, 10 tava, 6 ızgara, 6 tencere olup; Temmuz'daki diğer listede ise 660 bardak, 480 fincan, 14 tava, 6 fiç, 8 kevgir ve 6 tencere bulunmaktadır (Dembińska, 1999: 66). Listeye bakıldığında cam eşyaların ağırlıklı oluşu, az evvel bahsedildiği gibi zayıflığın da aynı ölçüde fazla olduğunu ortaya koymaktadır

Polonya'da o dönemlerde yiyecek ve içeceklerin muhafaza edilebilmesi doğrultusunda birtakım eşyalar üretilmektedir. Lahana gibi büyük sebzeleri saklamak için ahşap fiç ya da seramik kap anlamını taşımakta olan '*dolium*' adı verilen kaplar kullanılmaktadır. İspanya'da zeytinyağını muhafaza etmek amacıyla kullanılan doliumların bakır vasıtasıyla tamir edilmeleri, varil şeklinde birer ahşap fiç çeşidi oldukları anlamına gelmektedir. Yine aynı şekilde seramik ve ahşap olarak üretilen sürahi çeşitlerinden ahşap olanları ise saray banyo veya sofralarında tercih edilmektedir (Dembińska, 1999: 67)

4.11.4. Bazı Temel Besinler

4.11.4.1. Et ve Balık

XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonyalılar tarafından, tüketilen yiyecek miktarı ne yenildiğinden çok daha fazla öneme sahiptir. Nihâî protein kaynağı ise et olarak kabul edilmektedir (Dembińska, 1999: 58). Etin besleyiciliğini arttırmak amacıyla yanında tahıl, lahana ve sebze çeşitleriyle birlikte tüketilmektedir. Burada bahsi geçen et, muhtemelen çok yüksek oranda yağ içeriğine sahip bir tür domuz pastırmasıdır (Dembińska, 1999: 8). Ancak Polonya kilisesine göre Orta Çağ boyunca çarşamba ve cuma günlerinin yanı sıra bazı kutsal günlerde de et yenilmesi yasaklanmıştır. '*Lent*' yani Paskalya öncesi Perhizde yemeklerde et, hatta tereyağı dahi kullanılmadığı bilinmektedir. Polonya dinî tarikatlarının çoğundaki et tüketimi sınırlaması, ancak hastalık ya da diğer bazı özel durumlarda esnetilmektedir. Bu nedenle para bile devreye girmiştir ki kilise kayıtlarının bu sebeple ortaya çıkan eksiklikleri kınayan şikâyet ve vaazlar ile dolu olduğu görülmektedir (Encyclopedia of Society, 2008: 448).

Et sadece kraliyet sarayında değil, tüm kesimler tarafından temel gıda maddesi olarak nitelendirilmektedir. Çok çeşitli hazırlama yöntemleri nedeniyle oruç

günlerinde balığın yerini almıştır. En sık tüketilen çeşitleri ise domuz ve sığır eti başta olmak üzere kümes hayvanları, özellikle de tavuklardır. Ancak kaynaklarda domuz etinin varlığına daha sıklıkta rastlanmaktadır. Zira domuzlar, her ne kadar toprağın sürülmesi açısından bir işe yaramasalar da, hem yemlenmeleri hem de hızlı üretimleri bakımından daha fazla tercih edilmişlerdir. Izgara ve kızarmış şekilde servis edilen bu et, ayrıca jambon olarak da sofralardaki yerini almıştır. Belgelere göre ‘*raqbanka*’ adlı jambon, domuz etinden elde edilen değerli ürünlerin en başında gelmektedir (Dembńska, 1999: 88). Seyrek olan kuzu tüketimi XV. yüzyılın ortalarından itibaren artmış, 1568 yılı itibarıyla da kraliyet menülerindeki yerini almıştır (Dembńska, 1999: 83). Tipik bir kraliyet akşam yemeğinde sığır, domuz, tavuk ya da kısırlaştırılmış horoz eti tercih edilmektedir. Sığır etinin, eski Polonya göç ve kimlik metinleriyle bağdaşmasından dolayı kralı temsil ettiği bilinmektedir. İnek ve öküzlerin, etlerini yemek yerine onları tarlalarını sürmekte kullanan köylü kesim, etlerini ise ancak ya hayvanları öldüğünde ya da oğulları uygun bir arazi anlaşması yaptığında yemektedir (Dembńska, 1999: 84).

Orta Çağ’da Polonya’da uygulanan dinî diyetlerde tüm yemek çeşitleri arasında belki de en şaşırtıcı olanı av etleri olmuştur. Hem zengin hem de yoksul kesim tarafından nadiren olarak tüketilen av etlerinin varlığına arkeolojik kazılarda pek rastlanmasa da, o dönem özellikle sarayda, avcılığın yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Saray kayıtlarına göre ördekler, kazlara nispeten daha fazla kullanılmıştır. Genç ya da şişmanlatılmak suretiyle yağlandırılan ördekler tercih edilmekte; nadiren de olsa, mevsimsel nedenlerden ötürü yabanî ördek ve güvercin eti de tüketilmektedir. Tüm bunlara rağmen XIV. ve XV. yüzyıllarda tavuk, ördek, kaz gibi kümes hayvanlarının tüketiminin oldukça az olduğu bilinmektedir (Dembńska, 1999: 94)

Çok farklı çeşitlerde pişirilen ve oldukça da fazla tüketilen balık, Polonya Orta Çağ mutfağının etten sonra gelen ikinci temel besin kaynağı durumundadır. Tüketim şeklinin, Katolik kilisesi tarafından belirlenen usuller gereğince gerçekleştirilmesinin nedeni ise balığın Paskalya öncesi Perhiz boyunca orucun yanı sıra çarşamba ve cuma günlerinde de sofrada bulundurulmasıdır. Et günleri olan salı, perşembe ve pazarları ise balık menüye eklenmemektedir (Encyclopedia of Society, 2008: 448). Polonya kilisesinin dinî günler konusunda hassas olması ve kuralların kesinlikle uygulanması nedeniyle balığa olan ihtiyaç süreklilik kazanmıştır.

Polonya’da Orta Çağ’ın ilk döneminde çipura ve turna balığı gibi taze su balıklarının tüketiminin bir hayli yaygın olduğu belirlenirken; son dönemlerinde ise söz konusu türlere ufak bir oranda rastlanmıştır. XIII. yüzyılın sonlarından itibaren XV. yüzyıl boyunca yapılan kazı çalışmaları doğrultusunda Lublin’deki Benedikt Manastırında turna, levrek ve çipura gibi taze su balıklarının tüketildiği saptanmıştır. Gdańsk’ta ise başta turna balığı olmak üzere morina ve mersin balıklarını tercih edildiği bilinmektedir (Central and Eastern Europe, 2009: 122).

1970’lerden önce elde edilmiş olan arkeolojik verilere göre Macaristan’dan variller dolusu yılan balığının yanı sıra kerevit ithalatının da gerçekleştirildiği saptanmıştır. En fazla tercih edilen balık çeşitlerinin başında daima ringa balığı yer almakta, onu yılan ve somon balıkları takip etmektedir. Söz konusu süreçte bir büyük somonun fiyatı 20 grosze iken, bir porsiyon mersin balığının bir dilimi 70 grosze’dir. Tercih edilen diğer balıklar ise gölge balığı, levrek, turna, bayağı yayın balığı, mersin, çığa ve isli bofa balığı olmuştur. Tüm bu çeşitlerin beraberinde tuzlu ve kurutulmuş haldeki morina balığı da oldukça popüler olup; üç dilimi 8 ila 11 grosze veya 1 Polonya kopası²⁶⁸ arasında değişmektedir. Tuzlanmış balıklar toplumun her tabakasından rağbet görmekte; jelatin ve zeytinyağında kızartılan ringa balığı ise ayrıca zeytinyağına konularak bir nevi konserve yapılmak suretiyle sonraki zamanlar için saklanmaktadır (Dembińska, 1999: 100).

1388 ve 1420 yıllarının hemen hemen yarısını kapsayan saray kayıtlarına göre etin, yukarıda da belirtildiği üzere kilise tarafından tabu olarak ilân edilmesinin neticesinde saray halkı balık tüketmeye başlamıştır. En sık olarak da salamura ve tütülenmiş balık olarak bilinen ‘*strekfusz*’ tercih edilmiştir. Polonya Kraliyet Sarayı ve Kraków şehir pazarı sadece okyanus morinası değil; Merkezî Doğu ve Kuzey Avrupa’ya özgü tatlı su balık çeşitleri de dâhil olmak üzere büyük çaptaki uzun mesafeli ticarete katılmıştır. Bu kapsamda kuzeyden güneye nakledilen kurutulmuş balık türleri ise çipura ve turna olmuştur (Central and Eastern Europe, 2009: 123).

Strekfusz Polonya’da sadece saraya özgü bir gıda değil; 1390-1410 yılları arasında yüksek makamlı şahıslara hediye olarak sunulabilen prestijli bir balık

²⁶⁸ Geç Orta Çağ döneminde Polonya’da gıda maddeleri bir birimi altı parçaya bölünebilen ‘kopa’ ile satılmaktaydı. Kopa, para birimi olarak ‘penny’ye karşılık gelmekteydi (Dembińska, 1999: 100). Ayrıca 1 kopa=60 grosz idi (Wójtowicz, 2006: 6).

yemeğidir. Aynı zamanda onurlandırma vesilesi ya da hediye şeklinde de addedilen diğer balık türleri arasında ise somon, turna, mersin balığı ve kurutulmuş diğer balıklar yer almaktadır. Şehir kayıtlarına göre bu balıkların, banliyölerde ve Wawel Sarayı yakınlarındaki tüm yerel pazarlarda satışının yapıldığı bilgisi mevcuttur (Central and Eastern Europe, 2009: 116). Strefusz, kısıtlı ihtiyacı karşılamaktan ziyade daima lüks bir zevk şeklinde kabul edilebilecek bir yiyecek türü olmuştur. Az evvelde bahsedildiği gibi Polonya’da XV. yüzyılda balık, özellikle dinî kurallar et yemeyi yasakladığında daha fazla kabul görmüştür.

Töton Tarikatı da yılın 250 günü et tüketimine yasak getirmiştir. Bunun neticesinde tarikat merkezi olan Prusya’daki evlerde balık stoku yapılmıştır. 1400’lerin başlarında Tötonların yönetim merkezi olan Magdeburg’dan Goteswerder’deki garnizona, denizyoluyla iki sefer strefusz adı verilen kurutulmuş balıklardan 240’ar adet yollanmıştır. 1404 yılında Litvanya Dükü Witold’u misafir eden Töton Tarikatı yöneticisinin ise ikram ettiği strefusz için hazineden yüklü bir meblağ ödendiği bilinmektedir (Central and Eastern Europe, 2009: 118). Prusya kayıtlarında Töton Tarikatı’nın kurutulmuş balığa gösterdiği ilgiye dair bilgiler yer almaktadır. Gdańsk’teki bölgesel yönetim değişikliğinin ardından, 1387 yılında balıkçı ve tüccarlara, önceliği tarikat konutuna tanınmaları şartıyla, kent pazarlarında taze ve kurutulmuş balık satışı yapabilme hakkı tanınmıştır. Belgelerde ayrıca 1350 yılından önce Merkezî Doğu Avrupa’dan çok çeşitli balık türlerinin geçmediği görülmektedir. Bazı balıkların oldukça nadir bulunabildikleri bu süreçte strefusz tüketilen en eski balık yemeği olmuştur. Sonraki dönemlere ait Prusya kayıtlarında ise strefusz tüketiminin sürdürüldüğü ve bir miktarının ise ihraç edildiği bilgilerine rastlanmaktadır (Central and Eastern Europe, 2009: 119).

Geç Orta Çağ’da Kraków ve çevresinde strefusz yemek, önde gelen Polonya bölgelerine ve diğer Avrupa ülkelerine uyum sağlamaktadır. Aslına bakılacak olursa strefuszun rotasını takip etmek, Orta Çağ’ın son dönemlerindeki komşu ülke ve Polonyalı tüketicilerin bölgesel ve daha geniş pazarlarda faaliyet gösterdiklerini; böylelikle hem ekonomik hem de çevresel anlamda Avrupalılaşma sürecine katıldıklarını ortaya koymaktadır (Central and Eastern Europe, 2009: 124).

4.11.4.2. Tahıllar

XV. yüzyılda Polonya Avrupa'nın tahıl ambarı haline gelmiştir ve bu durum sonraki yüzyıllarda Polonya toplumunun izleyeceği yönü belirleyecektir (Zamoyski, 1987: 54). Arpa, buğday ve çavdara olan talep eşit miktarlarda olmuştur. Bu tahıllar arasında arpadan XV. yüzyıla kadar düzenli olarak bahsedilmediği görülmekte olsa da, bir hayli önem arz ettiği bilinmektedir. Bu durum, arpanın diğer tahıl çeşitlerine göre çok daha kısıtlı bir ölçekte, sadece küçük parsellere ekilmesinden anlaşılabilmektedir. Arpa, evlerde kullanılırken; buğday ve çavdar ise una çevrilerek, ticarî amaçla değirmen, bira fabrikası ve fırınlara satılmaktadır. Arpadan yapılarak fırında pişirilen ekmek ve küldüde pişirilen kekler, özellikle kırsal kesimlerde Polonyalıların yemeklerinin vazgeçilmezleri arasında yer almıştır. Ekmek yapılan arpa, ayrıca Latince metinlerde '*gliserius*' ve Orta Çağ Lehçesinde '*kyssel*' olarak adlandırılan yoğurt benzeri bir gıdanın ana bileşeni olup; modern Lehçe yazımında ise genellikle '*kisiel*' olarak verilmektedir (Kiersnowski, 1954: 368). XIV. ve XV. yüzyıllarda tüm Polonya'da, darıdan yapılan yulaf lapası hayati bir öneme sahip olmuştur. Darının yerini ise zamanla patates almıştır (Encyclopedia of Society, 2008: 448).

Arkeolojik kayıtlarda darı kültürünün en açıklayıcı yönlerinden biri, bir zamanlar Polonya topraklarında var olan bitki stokunun devasa biyolojik çeşitliliğidir. Arkeologlar sadece kırmızı, kahverengi, turuncu, sarı gibi çeşitli kök renkleri bulmakla kalmamış, ayrıca bitkilerin birçok bölgeye uyum sağladıklarını da belirlemişlerdir. Bölgesel çeşitlilik ve toprağın uyumu, Erken Orta Çağ'da Polonya'daki tarım kültürünün üstünlüğünü kanıtlar niteliktedir. Bu tür kalıntıların varlığı, tarihçilerin Orta Çağ'ın başlarında Polonya'da hâkim olan tarım imajını yeniden değerlendirmelerine yol açmıştır. Veriler ise daha önce takdir edilmeyen bir gelişmişlik düzeyine işaret etmektedir. Darının, Polonya'da yetiştirilen tüm tahıllar arasında toprak ve hava koşulları açısından en çok talep edilen tahıl türü olduğu gerçeği göz önüne alındığında, bu husus daha da ilgi çekmektedir. (Dembínska, 1999: 104).

XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya Krallığı'nda arpa, buğday ve çavdar gibi önemli tahıl türlerinin beraberinde mercimek de yetiştirilmektedir. Kraliyet arazilerinde sıklıkla yetiştirilen mercimek, toplumun tüm tabakalarında, yani

kraliyetin yanı sıra köylü ve alt tabaka tarafından da tercih edilmektedir (Dembińska, 1999: 125).

4.11.4.3. Sebze-Meyveler

VI. yüzyıla kadar Polonya’da sebze yetiştiriciliği gelişmediği gibi tüketimi de az miktarda olup, yaklaşık yirmi beş çeşit sebze bulunmaktadır. O dönemlerde İtalya ve Yeni Dünya’dan çok çeşitli sebzelerin getirilmesiyle birlikte tüketimde az da olsa değişim yaşanmıştır. Ancak zaman içerisinde sebze tercihleri değişmemiş olsa da, farklı çeşitler kullanılmaya başlanmıştır (Dembińska, 1999: 120-121).

Özellikle X. ve XV. yüzyıllar arasında tarla bezelyesi ve lahana, toplumun hemen hemen her kesimi tarafından tüketilebilir bir hale gelmiştir. Hatta evlerdeki menülerde, söz konusu sebzeler başta olmak üzere mutlaka bir çeşit sebze yemeği bulunmaktadır. Polonya’da çok yaygın olan maydanoz, pırasa, kereviz ve havuç gibi sebzeler için kullanılan ‘*włoszczyzna*’ (İtalyan) terimi, XV. yüzyılda yerleşmiş ve ‘*İtalyan ürünleri*’ manasını taşımaktadır (Dembińska, 1999: 121). Saray için fazla miktarda üretilen maydanozun yanı sıra dereotu da kereviz, mantar ve sarımsakla birlikte tüketilmektedir. Üretimi bilhassa fazla yapılan sebzeler arasında ilk sırayı soğan almaktadır. Zira günün öğlen saatlerinde Polonya’da tüm kent ve kasabaların soğan koktuğu belirtilmektedir.

XIV. ve XV. yüzyıllarda havuç üretimi sıklıkla gerçekleştirilse de, pancar çok daha fazla üretilmektedir. Özellikle meşhur pancar çorbası ‘*barszcz*’, kraliyet sofralarında asla yer almazken, sadece saray hizmetlileri tarafından yenilmektedir (Dembińska, 1999: 126-127). Yemeklerin vazgeçilmezi olan pancar gibi haşhaşın da çeşitli kullanımları Polonya’ya Bizans’tan mirastır. Bu arada, o dönemlerde Polonya’da en az fasulye kadar bakla da popüler olup; hatta bizde bakladan yapılan ‘*fava*’ yemeğinin Polonya’da da mevcut olduğu bilinmektedir (Dembińska, 1999: 123). Sarayda ise turp, pancardan daha fazla tercih edilmiştir. Pancarın (Lehçede ‘*Rzepa*’) farklı bir önemi de bulunmaktadır. Bu ifade, ünlü tarihçi Gall Anonim’in eserinde bahsettiği üzere Piast’ın kurucusunun annesinin adı olan ‘*Rzepka*’dan gelmektedir (Anonim, 2003: 19). Salatalık ise Polonya’da üretimi yapılan en eski sebzelerden biri olmuştur.

Meyvelere gelince, XIV. yüzyılda sadece kuru üzüm, badem ve incir bilinmektedir. XV. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan limon ve portakal ise

doğudan tedarik edilmiştir (Pelc, 1935: 163). XVI. yüzyıla kadar söz konusu meyvelerin her birinin Lwów Kent Konseyi tarafından hediye olarak sunulduğu anlaşılmaktadır (Nadel-Golobič, ty: 356). Örneğin XV. yüzyılda Lwów şehrine ait hesap kayıtlarında kralın, mutfağı için limon satın aldığı görülmektedir. Portakallar ise meyve olarak çiğ tüketilmek yerine pişirilerek kullanılmıştır. Ayrıca portakalların üç tanesi, altı ila sekiz adet tavukla eşdeğer olacak ölçüde de yüksek fiyatlıdır (Dembińska, 1963: 70).

XIV. ve XV. yüzyıllarda üretilen elma, armut, erik, vişne ve fındık çiğ ya da pişmiş olarak tüketilirken, bazen de yemeklerin yanında çeşni olarak sunulmuştur, ör: kızarmış kaz eti ile elma püresi vb. XV. yüzyılda tanınan limon, portakal gibi egzotik meyveler az evvel de belirtildiği üzere sarayda genellikle pişirilmek suretiyle servis edilirken; çilek, ahududu, yaban mersini, üvez, yaban eriği gibi meyveler ise fermente edilerek içecek yapımında kullanılmıştır (Smolucha, 2020: 108).

4.11.4.4. İçecekler: Bira, Şarap ve Bal Likörü

Tıpkı bugünkü gibi Orta Çağ'da da su önemli bir içecektir. Ancak bahsi geçen dönemde, temiz içme suyu yalnızca temiz kaynaklara ve kuyulara erişimin olduğu kırsal kesimde mevcuttur. Şehirlerdeki kuyular kirli olup, elde edilen suyun kaynatıldıktan sonra dahi içilmesi güvenli değildir. Bu sorun nedeniyle Polonya kentlerinde sıklıkla bira tüketilmektedir. Bira lokal imalâthanelerde, manastırlarda, özellikle de Fransiskan ve Sistyren manastırlarında üretilmektedir (Smolucha, 2020: 110).

XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya'da kral ve küçük arsa sahipleri alkolü çeşitli düzeylerde olan biraları içmektedir. Fermente edilmiş bira ise VI. ve VII. yüzyıllarda Polonya'ya ulaşmıştır Ancak o dönemlerde biranın anlamı bugünkünden daha farklıdır. Lehçede bira manasına gelen '*piwo*' kelimesi, '*pić*' yani '*içmek*' fiilinden türetilmiş ve su türü bir içecek olarak addedilmiştir (Encyclopedia of Society, 2008: 448). Sabah saatlerinde bir çorba şeklinde de tüketilen Orta Çağ birası, modernden biraz farklı görünüş ve tada sahiptir. Üretiminde çok az filtre kullanıldığı için yapısı bulanık ve köpürmemiş çorba kıvamında olmaktadır. Ancak bu bira uzun süre depolamaya uygun değildir. Katkı maddeleriyle gerçekleştirilen bazı denemeler neticesinde, XIII. yüzyılda muhteviyatına eklenen şerbetçiotu sayesinde içeceğin daha uzun süre muhafaza edilebilmesi mümkün olmuştur (Smolucha, 2020: 110).

Polonya’da XIV. ve XV. yüzyıllarda üretilen biranın diğer ülkedekilerden farklı bir özelliği bulunmaktadır. Çünkü bu birada, sarhoş edici niteliğini arttırmak amacıyla ‘*poraj*’ yani ‘*Girit ladeni*’ (Kuzey Amerika’da *labrador çayı*) kullanılmaktadır. Söz konusu içecek, fazla tüketildiği takdirde ‘*andromedotoksin*’ (deli balda da mevcut olan etki) özelliği göstererek zehirlenmeye neden olurken, yeterli miktarda tüketimi ise mikrop ve virüslerle savaşarak hastalıkları önlemektedir. Girit ladeninin yapraklarından elde edilen çay, arpa ve buğday eklenmek suretiyle biranın kıvam almasını sağlamaktadır ki bu, bir nevi ekmeklerde kullanılan ekşi mayadır (Dembińska, 1999: 79). ‘*Oskola*’ adı verilen ev yapımı biralar ise yüksek alkollü muhteviyatı nedeniyle tercih edilen huş ağacının öz suyundan fermente edilmek suretiyle üretilmektedir (Dembińska, 1999: 78).

Bira üzerine yapılan çalışmalar üretimin büyümesine, krallığın hemen hemen her yerinde imalâthaneler kurulmasına neden olmuştur. Bu işletmelerin en ünlüleri ise Małopolska’daki Bochnia, Wieliczka ve Niepołomice bulunmaktadır (Smolucha, 2020: 108). 1394 yılında Korczyn’daki kraliyet garnizonunun sicillerine göre biradan, yukarıda da ifade edildiği üzere yumurta sarısı ve peynirle karıştırılarak eski bir Polonya çorbası da pişirilmektedir. Korczyn’da Kral Jagiełło’ya servis edilen bu bira sebebiyle Polonya’daki en iyi bira fabrikalarından birinin, kralın daha sonraları bir sarayını da inşa etmiş olduğu Korczyn yakınlarındaki Nowe Miasto’da bulunması şaşırtıcı değildir (Dembińska, 1999: 78). Bu noktada, Orta Çağ’da Krakow’da 25 kadar bira imalâthanesi olduğu ve Śląsk’un İtalya’ya ve diğer yerlere bira ihracatıyla ön plâna çıktığını belirtmekte fayda vardır. Çok sayıda İtalyan’ın Polonya’ya gelişinin yanı sıra XV. yüzyılda, İtalya’da eğitim gören öğrencilerin ülkelerine dönüşleriyle bira, özellikle de zengin kesim arasında yerini yavaş yavaş güney ülkelerden ithal edilen şaraplara bırakmaya başlamıştır. Söz konusu dönemde Polonya’da İtalya’nın Veneto bölgesinde ve Yunan adalarında üretilen şaraplar tercih edilmiştir (Smolucha, 2020: 108).

Orta Çağ Avrupası’ndaki her bölge farklı mutfak geleneklerine sahip olsa da, hepsi Eski Roma unsurlarını içermektedir. Antik Roma’da olduğu gibi temel gıda ekmek, zeytinyağı ve şaraba dayanmaktadır. Avrupa’nın kuzey bölgelerinde zeytin ve asma yetiştirmede zorluklar olduğundan, bu ürünlerin yerini genellikle tereyağı ve bira almıştır. Hristiyanlığın kabulünden sonra uzak kuzey bölgelerinde bile asma yetiştirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Zira Kutsal Ayin sırasında kullanılan şarabın yerine

alternatif olarak başka bir içecek konulması mümkün değildir. Ayrıca bu ieeği uzak lkelerden ithal etmek de oldukça pahalı ve zordur. Böylece yerel halka kuzey bölgelerinde bile asma yetiştirmeleri öğretilmiştir (Smolucha, 2020: 107).

Orta aė'da XIV. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa iklimi bugün olduğundan çok daha ılımandır ve bunun sonucunda Polonya gibi bölgelerde sorunsuz şekilde şarap üretebilmek mümkün olmuştur (Smolucha, 2020: 107). Ancak Orta aė'ın sonlarında ülkedeki yaşam standartının yükselmesine paralel olarak varlıklı tabaka arasında şarap tüketimi artmış; bu değişim yüz yıldan fazla bir süre içinde meydana gelmiştir. Bağcılık, küçük ölçekte manastırların yanı sıra piskoposlar tarafından yapılmakta ve bu şaraplar ayinlerde kullanılmaktadır. İthal edilen şaraplar ise tüccarlar vasıtasıyla kentlerde ikamet etmekte olan soylu ve varlıklı asilzadelere satılmaktadır (Dembńska, 1999: 75).

Kral Jagiełło döneminde bir lüks olarak kabul edilen řaraptan, Kral IV. Kazimierz Jagiellończyk'ın saltanatı esnasında ise çok daha sık bahsedilmeye bařlanmıřtır. Jagiełło'ya ait kayıtlarda, řarabın özel günler adına veya bazı yetenekli kimseleri dllandirmek için de kullanıldıėı bilinmektedir. Örneėin 1395'te Saz'da düzenlenen bir toplantıda Macaristan'ın yeni kralına řarap sunulmuř; ayrıca Lisecz'de kutsal bir binanın fresklerini yapan İtalyan sanatçılara da hediye olarak iki fi kırmızı ve beyaz řarap gönderilmiřtir. Buna karřılık, Korczyn'daki sarayın inřaatında çalıřan iřçiler ise sadece bira ile dllendirilmiřlerdir (Dembńska, 1999: 75).

1394'te Proszvice'deki kraliyet bahçelerine şaraplık üzüm ve kayısı dikme girişimleri olsa da, pek başarı sağlanamamıştır. Jagiełło dönemine ait belgelerde, Zagoszcz'daki bir bağdan '*vinum propium*' şeklinde adlandırılan ve saraya tedarik etmeye yetecek ölçüde değerli olduğu düşünülen bir Polonya şarabının retildeėi yer almaktadır. Aslında Polonya bağcılığının tarihçesi sanıldığı kadar kısıtlı değildir. Zira XII. yüzyılda Bamberg Piskoposu Otto'nun, Polonya'da şarap imalâthaneleri kurmak için yanında asma parçalarıyla dolu bir fi getirdiği bilinmektedir. Polonya'da '*Winary*' (Lehçe şarap anlamına gelen '*wino*' sözcüğündeki '*win*' kökünden türetilmiştir) gibi isimleri olan ya da bir şekilde '*win*' kelimesini ihtiva eden pek çok köy mevcuttur (Kwapień, 1959: 335).

Polonya'da XIV. ve XV. yüzyıllarda tüketilen bir diğer içecek ise bal likörü olmuştur. Modern Lehçede '*bal likörü*' anlamına gelen kelime ile '*bal*' aynı anlamı

taşımaktadır. Ancak Orta Çağ kayıtlarında, kullanımlarının farklı olduğu görülmektedir. Bira kadar yaygın olmasa da, düğünler ve vaftiz törenlerinde, yapımında rezenenin de kullanıldığı ve oldukça da pahalı olan bu bal likörü ikram edilmektedir (Encyclopedia of Society, 2008: 448). Ancak bal likörünün Eski Slavların gündelik içecekleri olduğuna ilişkin yanlış bir kanı mevcuttur. Bunun nedeni de, Tuna nehri boyunca yerleşen Slav kabilelerinin '*medos*' adlı bir içecek içtiklerini ifade eden Panionlu Priskos'a ait Yunanca kaynaktır (Dembińska, 1999: 80). Priskos'a göre oldukça nadir bulunan ve zengin tabaka tarafından tüketilen bu likör, diplomatik toplantı ve anlaşmaların yanı sıra sözleşmeyi çağrıştırdığı için evlilik ve önemli bayramlarda mutlaka servis edilmektedir (Dembińska, 1999: 81).

Polonya'da XIV. ve XV. yüzyıllarda beslenme kültürü özellikle III. Kazimierz ve Polonya-Litvanya Birliği döneminde ön plâna çıkmaktadır. Her alanda olduğu üzere, verdiği ziyafetlerle adından bahsettiren III. Kazimierz'in ardından Litvanya ile kurulan birlik neticesinde Polonya beslenme kültürü yabancı etkisi altında kalarak, gelişim ve değişime uğramıştır. Hemen her alanda, yapmış olduğu seçimlerin neticelerini yaşayan Polonya'nın, Katolikliği tercih ederek Roma'ya yakınlaşması beslenme kültürüne de yansımıştır. Din adamları, tüccarlar, zanaatkârlar ve öğrenciler tarafından ülkeye taşınan İtalyan mutfacı, beslenme alışkanlıklarını önemli ölçüde etkilemiştir.

4.12. Temizlik Kültürü

Bahsi geçen yüzyıllarda beslenmenin yanı sıra ülkedeki temizlik kültürü ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmiş; temizlik ürünlerinin imalâtına başlanmış, bu hususta loncalar teşkil edilmiştir. Çamaşır yıkayan kadınların hâkim oldukları yeni bir iş kolu ortaya çıkmış ve bu iş koluna zamanla erkekler de dâhil olmuştur.

4.12.1. Çamaşır Yıkama Yöntemleri ve Sabun Üretimi

Eski dönemlerde Polonya'da su kenarlarına götürülen çamaşırlar ovma, çitileme ve tahta yardımıyla dövme suretiyle temizlendikten sonra asılmakta ya da güneşte kurumaya bırakılmaktadırlar. Avrupa'da olduğu üzere XII. yüzyıla kadar Polonya'nın kırsal kesimlerinde de bu tür işler, kendi ailesinin çamaşırlarını yıkamak için nehir veya su kenarlarına giden kadınlar tarafından gerçekleştirilmiştir (Carr-Reigel, 2019: 133). Kırsal kesimlerdeki kadınlar çamaşır yıkama ihtiyaçlarını bu şekilde giderirlerken, kentlerde ise durum biraz farklıdır. Zira kentli ve daha

varlıklı köylü kesim, çamaşırlarını evlerinde sıcak su ve sabunla yıkamaktadır (Carr-Reigel, 2019: 134).

Yıkanacak eşyaların artması, sabuna olan ihtiyacı da fazlalaştırmıştır. Ahşaptan yapılmış çamaşır teknelerinin içine hem renkli giysileri temizlemek hem de ağartmak amacıyla kaynayan suya ilâve edilen sabun, suda çözündürülerek kullanılmaktadır. 1436 yılında Kraków’da resmî bir sabuncular loncası teşkil edilmiştir. Hayvansal yağlar, kil ve kül suyunun karıştırılmasıyla elde edilen sabunun imalâtı için kadın ve erkekler bir arada çalışmıştır. Hatta kent konseyi, bu ürünlerin zaman içerisinde oldukça popüler hale gelerek, artan talep karşısında sabun fiyatlarını defalarca denetlemek durumunda kalmıştır (Kodeks dyplomatyczny, 1882: 78).

4.12.2. Çamaşırcı Kadın ve Erkekler

Çamaşır yıkamak çok zahmetli bir iş olduğundan, bazı kimseler bunu kendileri yapmak yerine, profesyonel anlamda çamaşır yıkamakta olan kadınların yardımını almaktadır. Bu kadınlar için Lehçede ‘*geliri olan*’ manasını taşıyan ‘*praczka*’ kelimesi kullanılmaktadır. Bu iş yerel esnafların eşlerinden, dul kadınlara, bekâr genç kızlara ve yaşlı kadınlara varıncaya dek, zamanla hemen hemen her yaş ve sosyal gruba ait kişilerin yaptıkları bir meslek haline gelmiştir (Carr-Reigel, 2019: 138).

Müşteri profili ise oldukça geniştir. Bekâr olan veya evlerinde kız çocukları olmayan erkekler, rahipler, kentlere seyahat amacıyla gelen tüccarların yanı sıra üniversite kentlerindeki öğrenciler, çamaşırcıların en önde gelen müşterileri arasında yer almaktadır (Carr-Reigel, 2019: 139). Ayrıca bu işte hizmet verilirken din ayrımı gözetilmemektedir. Hristiyan çamaşırcı kadınlar, Yahudi ailelerinin de kıyafetlerini yıkamakta; bu durumun her iki taraf için de sorun yaratabileceği ihtimali düşünülürken, öyle olmadığı açıkça anlaşılmaktadır (Żydzi w Średniowiecznym, 1995: 1141).

Büyük saray ve kilise kurumları için profesyonel anlamda bu işi yapmakta olan kadınlar ise ayrı bir kategori teşkil etmektedir. Söz konusu kadınlar, nehir kenarlarında çamaşır döven kırsal kesim kadınlarından çok uzak, ancak aynı zamanda da çamaşır yıkayan şehirli kadınlardan farklı bir sınıfta yer almaktadır. Onlar tam zamanlı olarak çalışmakta; çok kaliteli ipekli kumaşlardan, pazen giysilere kadar her türlü kıyafetin temizliğini yapmaktadırlar. Kadınların saçlarına taktıkları fular ve

kurdeleler mutlaka kolalanmakta; bu işlem için ‘*arum italicum*’²⁶⁹ adlı bir bileşim kullanılmaktadır. Başlangıçta Güney Avrupa’dan ithal edilen, ancak Orta Çağ’da Polonya’ya nakledilen ebegümecinden imal edilmiş olan bu karışım, pürüzsüz bir yüzey elde etmek için ağır cam ya da taş düzleştiricilerle birlikte tatbik edilmektedir (Dembińska, 1999: 55). O dönem çamaşırcı kadınlar tarafından sadece giysiler değil; çarşaf, masa örtüleri, el havluları da yıkanmaktadır. Çamaşırların bembeyaz olması yüksek statü göstergesi iken, aynı zamanda oldukça da fiyatlı bir işlemdir²⁷⁰ (Carr-Reigel, 2019: 142).

XIV. yüzyılda Kral Władysław Jagiełło’nun sarayında, görevli olarak seyahatlerinde şahsı ve maiyetine eşlik etmek üzere çok sayıda çamaşırcı kadının çalıştırıldığı bilinmektedir. Söz konusu kadınların kralın yolculuklarına eşlik edemedikleri durumlarda, gidilen kentte bu işleri yapmak üzere başka kadınlar kiralanmaktadır. Kiliselerde ise hem el havluları hem de din görevlilerinin ayinlerde giymiş olduğu kostümleri temizlemek amacıyla da yine kadınlar çalıştırılmaktadır (Carr-Reigel, 2019: 141). Çamaşır yıkama işlerinde kadınların yanı sıra erkekler de görev almaktadır. Polonya Kralı Władysław Jagiełło’nun şahsi banyo görevlisi Panosso’nun, defalarca kralın giysilerini yıkamakla görevlendirilmiş olduğu bilinmektedir. Aynı durum, Yaşlı Kral Zygmunt’un çok sayıdaki erkek hizmetlisi için de geçerlidir. Zira kralın giysilerini yıkamak, ata binmesine veya etini kesmesine yardım etmek bir tür onur olarak addedilmektedir. Buna karşılık kadınlar ise sadece kraliyet sarayında görünen çamaşırhane hatlarına hâkim olmuşlardır (Carr-Reigel, 2019: 142-143).

XIV. ve XV. yüzyıllarda Polonya’da temizlik hususu, hassasiyetle yaklaşılan alanlar arasında yer almaktadır. Bunun tarihteki en önde etkenlerinden biri de hiç kuşkusuz ki, daha önceki bölümlerimizde ele aldığımız Yahudi toplumu olmuştur.

²⁶⁹ *Arum Italicum* (yılan yastığı ya da yılan ekmeği bitkisi): ‘*Arum*’ kelimesi Eski Yunanca ‘*aron*’dan gelmektedir. Kimileri, ateş anlamına gelen Arapça ‘*ar*’ ile olası bir bağlantı görse de, bazı aroidlerin (yılanıyastığıgiller) yakıcı tadına bir gönderme olabilir. XV. yüzyıldan kalma Karnak’taki (Mısır) III. Theophrastus (M. Ö. 380-287), gelecek nesillere bıraktığı bitkilerle ilgili iki incelemede *Arum*’dan birkaç kez bahsetmektedir (Meeuse, 1989: 52). ‘*Maculatum*’ ve ‘*Italicum*’ olmak üzere iki türe sahip olan *arum* bitkisi, çok zehirli olmasına rağmen, tamamen olgunlaştığında, yani turuncu-kırmızı renge ulaştığında meyvelerinin tüketilmesi in herhangi bir sakıncası bulunmamaktadır (Meeuse, 1989: 55). Her iki türün de yüksek oranda nişasta ihtiva eden yumru şeklindeki kök ve yaprakları, Orta Çağ’da Avrupa’da sabun olarak da kullanılmıştır (Meeuse, 1989: 58).

²⁷⁰ 1389 yılında bir çarşafın yıkama ücreti 1 scot (1707 yılına kadar İskoçya Krallığı’nın para birimi) idi. Oysa 1394’ten Paskalya öncesi Perhiz dönemine kadar evdeki tüm giysi ve eşyaların yıkama fiyatı 1 mark idi (Rachunki dworu, 1965: 77, 188).

Bilindiği üzere Polonya'nın, çağın en büyük felaketlerinden addedilen veba salgınından fazla etkilenmeden kurtulabilmesindeki en önde gelen faktörlerden biri de Yahudilerdir. Buradaki en önemli noktanın ise Yahudiler vasıtasıyla ülkeye aktarılan temizlik kültürü olduğu çok açıktır. Ayrıca Polonya'da söz konusu süreçte dikkat çekici hususlardan biri de çamaşır yıkama sektörünün ortaya çıkışı olmuştur. Bu işe başlarda kadınların, daha sonraları ise erkeklerin dâhil oluşu, dönemin çalışma hayatını ve hizmet sektörlerini yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir. Ülkede giderek yaygınlaşan sabun üretiminin yol açtığı teşkilâtlanmanın neticesinde kurulan loncalar ise sosyal haklar açısından önemli bir adım niteliğini taşımaktadır.

SONUÇ

Avrupa'nın merkezinde sahip olduğu jeopolitik konumu ve yöneticilerinin kararlarını yönlendiren temel değerler dizisi, Polonya tarihinin gidişatını şekillendiren iki önemli unsur olmuştur. Bu doğrultuda, ulusunun kaderini etkileyen önemli kültürel ve jeopolitik gerçeklerin birer analizini içermek suretiyle ele aldığımız Polonya'nın kayıtlı tarihi, ilk resmi yöneticisi Dük I. Mieszko'nun, Alman saldırılarını bertaraf edebilmek amacıyla 966 yılında Hristiyanlığı seçmesiyle başlamıştır. I. Mieszko'nun bu hususta Roma'yı tercih etmesi ise Polonya'yı Katolik Batı'ya yakınlaştırmıştır. Ancak burada belirtilmesi gereken nokta, I. Mieszko'nun Hristiyanlığı Almanlardan değil, Çek Dükü Boleslas'ın kızı Dobrowa ile evlenmek suretiyle kabul etmiş olmasıdır. Böylelikle hem Kutsal Roma İmparatoru I. Otto'yu müttefik olarak edinmiş hem de Hristiyan Birliğinin resmen bir parçası haline gelmiştir. Gerçekleştirilen söz konusu evliliğin bir diğer sonucu da, Polonya ve Bohemya arasında teşkil edilen ittifak sayesinde 'Drang nach Osten' adı verilen Alman yayılmacılığının engellenmesi olmuştur.

O tarihlerde henüz bir dukalık olan ve 1025'te I. Bolesław'ın kral ilân edilmesiyle krallığa dönüşen Polonya, Haçlılara destek maksadıyla yaygınlaşıp gelişen şövalyelik kurumları tarafından tarihi boyunca derinden etkilenmiştir. Bunlardan biri olan ve Hristiyanlığı yayma doğrultusunda kurulan Töton Tarikatı (Şövalyeleri)'nin asıl hedefi, pagan Litvanya'nın Katolik olmasını teminden ziyade Baltık kıyıları; Polonya'nın ise değerli bir liman kenti olan Gdańsk'te yoğunlaşmıştır.

Polonya'nın, Töton saldırılarına karşı müşterek menfaatte bulunduğu Litvanya ile Krewo Antlaşması'nda temellerini attığı birlik, asırlar boyu devam etmiş ve her açıdan etkili olmuştur. Bu suretle, o dönem kurulan Polonya-Litvanya Birliği yüz ölçümü açısından Avrupa'nın en büyük ülkesi haline gelmiş, sınırları doğuya doğru yaklaşmıştır. Kısaca ifade edecek olursak 409 yıl (1386-1795) (kimileri birliğin başlangıç tarihini, 1385'te imzalanan Krewo Antlaşması olarak alırken, kimileri ise Jagiełło'nun vaftiz tarihi olan 1386 yılı şeklinde kabul etmektedir) süren söz konusu birlik, pagan ülke Litvanya'nın dükü Jogaila'nın (II. Władysław Jagiełło) tüm tebaasıyla birlikte vaftizinin ardından Polonya kralı olmasıyla başlamaktadır. Jagiełło'nun taç giymesiyle başlayan bu birliğin Jagiellon Hanedanlığı dönemi ise 1413 yılında yapılan Horodło Antlaşması'yla daha da sağlamlaşmış; Litvanya Büyük

Dukalığının miras haklarını Polonya Krallığı'na sembolik olarak verdiği II. Zygmunt August'un ölümüne kadar (1572) 186 yıl devam etmiştir. 1569'da devletleşme sürecine giren birlik, siyasî rekabet, monarşinin teşkilindeki başarısızlıklar, dinî farklılıklar, iç çatışmalar ve dış ilişkiler gibi sorunlar nedeniyle zamanla zayıflamış; 1795 yılında ise tamamen ortadan kalkmıştır.

Jagiellon Hanedanlığı döneminde yapılan Krewo ve Horodło Antlaşmaları, iki ülke tarihinde siyasî açıdan belirleyici niteliğe sahip olmuştur. Krewo Antlaşması'na göre II. Władysław Jagiełło, ülkesine ait tüm Litvanya ve Rutenya topraklarını Polonya'ya dâhil etmiştir. Yaşananlar, söz konusu birlik hakkında kafaları karıştıran birtakım soruları da beraberinde getirmektedir. Konuya ilişkin soruların başında ise bu durumun kalıcı mı, yoksa anlaşmada yer alan 'applicare' ifadesine uygun olarak sadece geçici bir uygulama mı olduğu gelmektedir. Ayrıca bu, bir iş birliği veya bir bağlılık mıdır? Kurulan birlik kapsamında Litvanya'nın durumu ne anlama gelmektedir? Polonya ile eşit haklara mı sahiptir ya da Polonya'ya tâbi mi olacaktır, yoksa iki ülke arasında tesis edilen bu oluşum siyasî bir birliktelik midir? Anlaşmada geçen 'applicare' terimi için net bir yasal tanım mevcut değildir. Ancak bu kelimenin, birleşmeyi yani dâhil eden devletin topraklarının kurucu bir parçası haline gelen toprakların ilhakını veya bağlanmasını tanımlamak amacıyla kullanılmış olma ihtimali yüksektir. Öte yandan 'applicare' sözcüğü, miras yoluyla edinilen yabancı toprakları bir nevi haraç olarak da tanımlamaktır. Bu şekilde başka bir ülkeye dâhil edilen devlet, devletliğini kaybetmemekte; ancak bağımlı hale gelerek, bağımsızlığını yitirmektedir.

Birliğin başlangıcını teşkil eden ve II. Władysław Jagiełło'nun, tebaasıyla birlikte vaftiz olması karşılığında Polonya kralı ilân edilmesi maksadıyla yapılan bu antlaşma doğrultusunda Polonyalı soylular, her ne kadar Litvanya'nın tam bir bağlılık içerisinde bulunmasını yeğlemiş olsalar da, olaylar farklı yönde gelişmiştir. Jagiełło, Polonya kralı ilân edilmesiyle birlikte aynı zamanda 'Litvanya'nın en büyük dükü' unvanını da almıştır. İç yönetimlerinde bağımsız çok sayıda prenslikten oluşan Litvanya'nın, yönetim açısından Büyük Dük'e, dolayısıyla da Polonya Kralı'na tâbi olmaları anlamına gelen bu durum, Litvanya tarafında pek kabul görmemiştir. Özellikle de söz konusu birliğe daima muhalif olan Witold'un (II. Władysław Jagiełło'nun kuzeni), harekete geçerek önce iki ülkenin müşterek düşmanları Tötonlar, ardından ise Bohemya ve Macaristan Kralı Zygmunt Luksemburski ile anlaşmasına

yol açmıştır. Böylelikle birliğin daha da pekiştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmış ve Tötonlara karşı elde edilen Grunwald zaferinin devamında, 1413 yılında Horodło Antlaşması gerçekleştirilmiştir.

Horodło Antlaşmasında kralın, Litvanya ve Rutenya topraklarını Polonya Krallığı (regnum)'na değil; Polonya Kraliyet Tacı (corona regni)'na kattığı belirtilmektedir. Bu husus büyük bir öneme sahiptir. Çünkü 'regnum' ifadesi, 'corona regni' ifadesinden farklıdır. 'Regnum' (Krallık) bugünkü devleti simgelemektedir. Ancak o dönemlerde devlet kavramı henüz gelişmemiştir. Yani Litvanya, krallığa değil, sadece taca ortaktır. Horodło'ya göre Litvanya'ya kendi yasa ve geleneklerinin bir kısmını muhafaza etme hakkı tanınmıştır. Ülkelerin başında yönetici sıfatıyla tek bir hanedanlık bulunsa da, her iki taraf da kendi hukuk sistemi ve geleneklerini sürdürmüştür. Bu açıklamalar doğrultusunda Polonya ile Litvanya arasında kurulan birliğin bir bileşik monarşi olduğu neticesine varılabilir. Zira bileşik monarşilerde ülkelerin toprakları, feodal ya da hanedanlık ilişkileri altında birleştirilmektedir. Ayrıca bu tarz monarşilerde yöneticilerin, kendi tebaalarını yönetmelerine müsaade edilirken, ülkelere ait bazı yerel kurum ve âdetlere dokunulmamaktadır. Böylelikle Krewo ile oluşan kişisel birlik, Horodło ile daha da sağlamlaşmak ve güçlenmek suretiyle bir hanedanlık birliğine dönüşmüştür.

1370 yılında Kral III. Kazimierz'in ölümünün ardından Piast soyunun sona ermesiyle önce Macaristan, sonrasında ise Litvanya ile gerçekleştirilen birlik neticesinde oluşan Jagiellon Hanedanlığı, XIV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Polonya'nın çok uluslu bir yapıya dönüşmesine yol açmıştır. Bu noktada ise akıllara, aslen farklı tâbiyetlere mensup olan kral ve kraliçelerin ülkenin yönetimi hususunda milliyetçilik duygularının mı ağır bastığı, yoksa Polonya'nın menfaatlerinin mi ön plânda tutulduğu sorusu gelmektedir. Buna cevap olarak, tezimizde ele aldığımız süreç itibarıyla Polonya tahtına çıkan Litvanya asıllı II. Władysław Jagiełło ve Macar asıllı eşi Jadwiga'yı vermek uygun olacaktır. Çünkü her ikisinin de Polonya'nın, bilhassa eğitim alanındaki gelişimine sağladıkları katkılar çok büyük öneme sahiptir. Bu nedendir ki III. Kazimierz tarafından 'Kraków Akademisi' adı altında açılan üniversitenin ismi, Jagiełło ve Jadwiga'ya atfen, günümüzde halen kullanılmakta olan 'Jagiellon Üniversitesi' şeklinde değiştirilmiştir.

Eğitim, özellikle de üniversite, her ülkenin gelişiminde olduğu gibi Polonya'da da önemli ölçüde etkili olmuştur. Ülke çapında yaşanan sorunlarda daima eğitilmiş insanlara başvurulması, üniversiteye olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. III. Kazimierz'in dikkatini çeken ve onu bir üniversite kurmaya teşvik eden bu durum, II. Władysław Jagiełło döneminde daha da belirgin hale gelmiştir. İlk olarak 1364 yılında açılan okul, XV. yüzyıla girildiğinde revize edilerek genişletilmiş ve geliştirilmiştir. Kısa sürede Avrupa'nın en iyi üniversiteleri arasında yer alan Jagiellon Üniversitesi'ne karşı yönetimler tarafından gösterilen hassasiyet, Polonya'nın henüz o dönemlerde dahi ne derece gelişime açık ve çağdaş bir bakış açısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Üniversitenin önemi kapsamında, bilhassa İtalya başta olmak üzere farklı Avrupa ülkelerinde eğitim gören kişilerin akademisyen olarak görev yapmaları, devlet kadrolarında vazifelendirilmeleri, ülkede din, sanat, hukuk gibi alanlarda tesirli olmuştur. Ayrıca eğitim alabilmek maksadıyla Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden Polonya'ya gelen öğrenciler sayesinde hem ekonomik bir canlanma meydana gelmiş hem de diğer ülke kültürleriyle Polonya kültürü harmanlanmıştır.

Krallığın bu çok uluslu yapısının yanı sıra diğer Avrupa ülkeleri ile kurulan münasebetler de Polonya için tarihi boyunca önem arz etmiştir. Bunlar arasında Bohemya ve İtalya ile ilişkiler ön plâna çıkmaktadır. Basılan paralarda Çek paraları örnek alınırken, özellikle edebiyat alanında başta dinî içerikli şiirler olmak üzere Çek orijinal eserlerinin çevirileri gerçekleştirilmiştir. Polonya'ya türlü sınıf ve ticaret kolundan gelen ve bir dönem ülkedeki tuz madenlerinin yönetiminin verildiği İtalyanlar, hümanizm başta olmak üzere, beraberlerinde kültürden sanata kadar pek çok yeniliği de taşımışlardır. Ayrıca Roma'ya yakınlaşmasının bir sonucu olarak, İtalya'ya giden din adamlarının yanı sıra İtalya'da eğitim alarak ülkelerine dönen öğrenciler sayesinde özellikle yeme-içme alışkanlıklarında İtalyan etkisi ortaya çıkmıştır.

İtalyanlar, tıpkı tuz madenlerinde olduğu gibi bir dönem ülkedeki kurşun madenlerinde de söz sahibi olmuşlardır. Polonya topraklarından çıkarılan bu maden, XIV. ve XV. yüzyıllarda ihracatı yapılan tek maden kaynağı olurken; yönetimleri, 1413-1433 yılları arasında İtalyanlar tarafından sağlanmıştır. XV. yüzyılın ikinci yarısında Polonya'da en az kurşun kadar öneme sahip ve ticareti gerçekleştirilen bir diğer maden ise bakır olmuştur. Orta Çağ'da Avrupa'da nadir bulunabilen metal çeşitlerinden biri olmasının beraberinde, pirinç ve bronz üretiminde kullanılması,

bakırın iki kat daha fazla değer kazanmasına sebebiyet vermiştir. Polonya’da elde edilen bu madenlerin dışında, ülkede bulunmayan ya da az miktarda olan diğer bazı madenlerin ise ithalâtları gerçekleştirilmiştir. Söz konusu madenler arasında, ücreti mukabilinde Bochnia bölgesinden çıkarılan tuzun kullanıldığı demirin yanı sıra o dönem değerli madenler açısından yetersiz olan Polonya’da, para basımı amacıyla ithalâtı yapılan altın yer almaktadır. Bu noktada, bahsi geçen süreçteki ticarî hayat kapsamında önce Almanlar, daha sonraları ise diğer ülkelerle birlikte Polonyalı tüccarların da dâhil olduğu Hansa Birliğinden kısaca bahsetmek uygun olacaktır. Dört yüz yıl boyunca Avrupa’nın ekonomik, siyasî ve sosyal açılardan yapılanmasında etkili olan bu birlik aracılığıyla gelişen ticaret, ulusal egemenlikle doğrudan bağlantılı olup, XV. yüzyılın sonlarına doğru faydalı bir diplomatik silaha dönüşmüştür. Buna örnek olarak ise Polonya’nın bazı Avrupa ve doğu ülkeleriyle olan ticarî münasebetleri verilebilmektedir. Bu münasebetler doğrultusunda öne çıkan Polonya kentlerinden biri ise Kraków olmuştur. Polonya’nın, özellikle İtalyanlar ile başta olmak üzere, Kraków vasıtasıyla doğu ile gerçekleştirdiği tekstil ticareti çerçevesinde Şam kumaşlarının dışında İstanbul’un ipek, kadife ve sateni de bulunmaktadır.

XV. yüzyılın son çeyreğinde başlayan süreç, sanat tarihi açısından Polonya’nın en görkemli dönemi olmuştur. Söz konusu dönemde Geç Gotik sanatı zirveye ulaşırken, ilk Rönesans eserleri meydana gelmiştir. Polonya’da Geç Gotik sanatının yeşermesi, o dönemlerdeki kentlerin kültürel gelişimleriyle yakından ilişkilidir. Az evvel bahsettiğimiz gibi İtalyan Rönesans’ını Polonya sanatına taşıyan faktörlerden biri de hümanizm olmuştur. Ayrıca XV. yüzyıl hümanizmi olmasaydı, hiç kuşkusuz ki Polonya’da Rönesans’ın yayılması o kadar çabuk gerçekleşmez ve kabul görmezdi. Bu noktada, İtalya ile olan ilişkilerin önemini bir kez daha vurgulamak yerinde olacaktır.

Polonya’nın sosyal tarihindeki en çarpıcı hususlardan biri de Yahudilerin, özellikle Jagiellon döneminden itibaren feodal yapıda yer edinmeleri olmuştur. Alman İmparatorluğu tarafından yürütülen politika nihayetinde, XIV. yüzyılın sonunda Polonya’ya doğru bir kitlesel Yahudi göçü gerçekleşmiştir. Başlangıçta Alman sınırlarına yakın yerlerde yerleşen Yahudiler, iş olanakları doğrultusunda zaman zaman yaşadıkları bölgeleri değiştirmişlerdir. Bilhassa ticaret ve finans alanlarında etkili olan; bankerlik ve para basımı yapan Yahudilerin, Polonya gibi henüz tarımsal ekonominin ilk basamaklarındaki bir ülkede sosyal sınıf durumuna gelebilmeleri pek

de şaşırtıcı değildir. Ayrıca kraliyet vergisini ödeyen bir toplum olan Yahudilerin, bu suretle hazineye olan katkıları da hiçbir zaman göz ardı edilmemiştir. XIV. ve XV. yüzyıllar boyunca Polonya kralları, Yahudi halka karşı daima hoşgörölü davranmışlar; Polonya, 1450 yılından itibaren Yahudiler için Avrupa'daki en güvenli ölkelerden biri haline gelmiştir. Kilisenin, politikası kapsamında Yahudileri Katolikleştirmesi yönünde bazı sıkıntılar ortaya çıkmış olsa da, bunlar Yahudilere ciddi şekilde zarar verecek kadar güçlü olmamıştır.

Yahudiler hakkında bir başka dikkat çekici husus ise Polonya'daki veba salgınının yayılmasını önlemiş olmaları ihtimaline ilişkindir. Gerçi her ne kadar ticarî hayatın bu konuda doğrudan etkili olduğu bilinse de, Yahudi faktörü de mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Belki de o dönemlerde Batı Asya ile Doğu Avrupa'yı birbirine bağlayan bir ticaret güzergâhı olsaydı, veba Güney Avrupa'dan geçmek yerine, doğu istikametinde ilerleyerek Avrupa'ya ulaşma fırsatını bulabilirdi. Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki sorunlara istinaden ticaretin sona erdirilmesi de bu mevzuda önemli bir unsurdur, ancak Yahudi kültürüne ait birtakım dinî hijyen esaslarının bilinçli olmasa da, Polonya'daki salgına mani olabileceği mutlak suretle dikkate alınmalıdır. Zira söz konusu süreçte Yahudiler ile mukayese edildiğinde Hristiyanların temizlik ve hijyen konularında pek de iyi olmadıkları söylenebilir. Ayrıca İngiltere, Fransa ve İspanya gibi ölkelerde, Doğu Avrupalı komşularına nazaran daha az miktardaki Yahudi nüfusuna ters orantılı olarak, vebanın görülme sıklığının bir hayli yüksek düzeyde olduğunu da belirtmekte fayda vardır.

Tezimizde ele aldığımız dönemler çerçevesinde Polonya'nın siyasetten ekonomiye, sosyal yaşamdan kültüre kadar her alandaki tarihsel sürecini, başta jeopolitik konumu olmak üzere, Batı Hristiyanlığını kabulünün yanı sıra önce Macaristan, ardından ise Litvanya ile gerçekleştirdiği birlikler, kısacası seçimleri belirlemiştir diyebiliriz.

KAYNAKÇA

Ana Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

53/474/0/-/D.1 Archiwum Państwowe w Poznaniu-Akta miasta Poznania.

53/474/0/-/D.16 Archiwum Państwowe w Poznaniu-Akta miasta Poznania.

53/474/0/-/D.196 Archiwum Państwowe w Poznaniu-Akta miasta Poznania.

53/474/0/-/D.197 Archiwum Państwowe w Poznaniu-Akta miasta Poznania.

53/474/0/-/D.452 Archiwum Państwowe w Poznaniu-Akta miasta Poznania.

53/474/0/-/D.454 Archiwum Państwowe w Poznaniu-Akta miasta Poznania.

29/1548/0/2.3/201 Archiwum Narodowe w Krakowie.

29/1548/0/2.20/357 Archiwum Narodowe w Krakowie.

3/1/0/10/3062/1 Zbiory Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie.

3/1/0/9/2781 Narodowe Archiwum Cyfrowe-Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny
- Archiwum Ilustracji (Eski Ref. No. 1-U-2781).

3/1/0/17/1787 Narodowe Archiwum Cyfrowe.

3/1/0/9/2710/3 Narodowe Archiwum Cyfrowe.

3/1/0/9/2711/3 Narodowe Archiwum Cyfrowe.

3/1/0/17/1788 Narodowe Archiwum Cyfrowe.

3/4/0/-/82610 Narodowe Archiwum Cyfrowe-Centralna Agencja fotograficzna.

26/657/0/-/369 Archiwum Narodowe w Krakowie - Zbiór dokumentów
pergaminowych.

1/1/0/-/1521 Archiwum Główne Akt Dawnych - Zbiór dokumentów pergaminowych.

29/657/0/-/180 Archiwum Narodowe w Krakowie - Zbiór dokumentów
pergaminowych.

SC 8/86/4267 The National Archives of United Kingdom.

Kronikler ve Ana Kaynaklar

Anonim, Gall (ty), *Kronika Polska*, <https://www.literatura.net.pl>

Anonim, Gall (2003), *Gesta Principum Polonorum, The Deeds of the Princes of the Poles*, Janos M. Bak, Urszula Borkowska, Giles Constable, Gerhard Jaritz, Gabor Klanczay (Ed.), Paul W. Knoll, Frank Schaer (Trans.), Vol. 3, Central European Press, Budapest, New York.

Aşık Paşazâde (2003), *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Çev. Kemal Yavuz, Yekta Saraç, MAS Matbaacılık A.Ş., İstanbul.

Bielski, Marcin (1527), *Kronika Polska*, w Dukarni Jakoba Sibeneychera, Księgi II, Kraków.

Borde, Andrew (1870), *The Fyrst Boke of the Introduction of Knowledge*, Early English Text Society, Extra Series X, London.

de Caulhiaco, Guigonis (1585), *Inventarium sive Chiruriga*, In off. Q. Philip. Tinghi, Flor. Apud Simphorianum Beraud et Stephanum Michaëlem, Lyon.

The Chronicon of Thietmar of Merseburg (2001), Ottonian Germany, David A. Warner (Trans.), Manchester University Press, Manchester, New York.

Codex Diplomaticus Ordinis Sanctæ Mariæ Theutonicorum (1845), Herausgegeben von Johann Heinrich Hennes, Bei Kirchem, Schott und Thielmann, Mainz.

Codex Epistolaris Sæculi Decimi Quinti (1876), Augusti Sokołowski, Joseph Szujski, Drukarni "Czasu", Kraków.

Długosz, Jan (ty), *Bitwa Grunwaldzka z Historji Polski*, op. Jan Dąbrowski, Nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej, Kraków.

Długosz, Jan (1870), *Dziela Wszystkie, Wydane Straniem*, Alexandri Przeddziecki (Ed.), Tom VI, Książka XII, w Drukarni ,czasu W Kirchmayera, Kraków.

Długosz, Jan (1997), *Annales seu Cronicæ incliti regni Poloniae (The Annals of Jan Długosz)*, Redwood Books, United Kingdom.

Długosz, Jan (2009), *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, Księga 1 i 2 (do 1038), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Długosz, Jan (2009), *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, Księga 3 i 4 (1039-1139), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Długosz, Jan (2009), *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, Księga 5 i 6 (1140-1240), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Długosz, Jan (2009), *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, Księga 7 i 8 (1241-1299), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Długosz, Jan (2009), *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, Księga 9 (1300-1370), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Długosz, Jan (2009), *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, Księga 10 (1370-1405), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Długosz, Jan (2009), *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, Księga 10 i 11 (1406-1412), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Długosz, Jan (2009), *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, Księga 11 (1413-1430), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Długosz, Jan (2009), *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, Księga 11 i 12 (1431-1444), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Długosz, Jan (2009), *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, Księga 12 (1445-1461), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Doukas, Mikhaél (2008), *Tarih, Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Edirneli Oruç Beğ (1972), *Oruç Beğ Tarihi*, Haz. Nihal Atsız, Tercüman, 1001 Temel Eser 5, Kervan Kitapçılık A. Ş., İstanbul.

Evliya Çelebi (2010), *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Haz. Ali Kahraman, 6. Kitap, 2. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Hadîdî (1991), *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, Necdet Öztürk (Haz.) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

Janko z Czarnkowa (1996), *Kronik*, tłum. Józef Zerbiłło, Kraków.

Kaźmierczyk, Stanisław (1958), *Hanza Władczyńi Mórz*, Książka i Wiedza, Warszawa.

Kodeks Dyplomatyczny Miasta Krakowa 1257-1506 (Records of the City of Kraków 1257-1506), Franciszek Piekosiński (Ed.), Vol. 2, Kraków, Akad. Umiejętności.

Kopernik, M. (2005), *Monetæ Cudendæ Ratio*, ELset, Olsztyn (Commemorative Edition of the National Bank of Poland).

Kromer, Marin (1882), *Kronika Polska*, Tom I, Księg XXX, Księgarnia J. M. Himmelblaua, Kraków.

Libri iuris civilis Cracoviensis 1392-1506, Kazimierz Kaczmarczyk (Ed.), Uniwersytetu Jagiellońskiego 1913, no. 1512, Kraków.

Łowmiański, Henryk (1963) *Początki Polski y Dziejów Słowian w I Tysiącleciu n.e.*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Łowmiański, Henryk (1973) *Początki Polski y Dziejów Słowian w I Tysiącleciu n. e. V*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Łowmiański, Henryk (1985), *Początki Polski, Polityczne i Społeczne Procesy Kształtowania się Narodu do Początku wieku XIV*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Mag Court 1 (1936), *Najstarsza Księga Sadu Najwyższego Prawa Niemieckiego na Zamku Krakowskim, (The Oldest Books of the German Court of Magdeburg at Kraków Castle)*, Ed. Abdon Kłodziński, Archiwum Komsji Prawniczej; Vol. 10, Pakładem Polskiej Akademji Umiejętności, Kraków.

Mandeville, Sir John (1887), *The Voiage and Travayle*, Chiswick Press, London.

Miechowita, Maciej (1521), *Chronica Polonorum*, Hieronim Wietor, Kraków.

Monumenta Poloniae Historica (1952), Carolus Maleczyński (Ed.), Subsidio Ministerii Scholarum Superiorum, Cracoviæ.

Nienacki, Zbigniew (2014), *Ja, Dago, Dagome Iudex*, Tom I, Liber Novus, Konstantynów Łódzki.

Okay, Orhan (2004), *Poetika Dersleri*, Hece Yayınları, Ankara.

Perlbach, Max (1871), *Die Aeltere Chronik von Oliva*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

The Russian Primary Chronicle (ty), Laurention Text, Trans: Samuel Hazzard Cross-Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor, The Medieval Academy of America, Cambridge, Massachusetts.

Statuta Nec Non Liber Promotionum Philosophorum Ordinis in Universitate Studiorum Jagiellonica ab anno 1402 ad annum 1849 (1849), Josephus Muczkowski (Ed.), Typis Universitatis, Cracoviæ.

Stobbe, Otto (1866), “*Mittheilungen aus Breslauer Signaturbüchern*” in Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens Vol. 7, Part 2, Josef Max & Komp., Wrocław.

Tacitus (1973), *The Annals of Imperial Rome*, Penguin Classics.

Widukind of Corvey (2014), *Deeds of the Saxons*, Trans. Bernhard S. Bachrach & David S. Bachrach, Book I, Catholic University of America Press, Washington D. C.

Wyclif, John (1986), *Tractatus de Universalibus*, Ivan J. Mueller (Ed.), Clarendon Press, Oxford.

Kitaplar

Abrahams, Israel (1930), *Jewish Life in the Middle Ages*, The Jewish Publication Society, Jerusalem.

Adji, Murat (2019), *Avrupa Türker ve Büyük Bozkır Kıpçaklar*, Prof. Dr. Zeynep Bağlan Özer, (Çev.), 2. Baskı, Doğu Kitabevi, İstanbul.

Akçura, Yusuf (2016), *Târih-i Siyâsi, 1926-1927-1928 Ders Notları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Allen, Debro J. (1957), *The Oder-Niesse Line*, The United States, Poland and Germany in the Cold War, No. 103, Praeger, London.

Alpargu, Mehmet (2007), *Nogaylar*, Değişim Yayınları, Sakarya.

Anderson, Perry (2017), *Antikiteden Feodalizm Geçişler*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Antonowicz-Baner, Luczyna & Dubiński, Aleksander (1983), *Słownik Turecko-Polski i Polsko-Turecki*, Wiedza Powszechna, Warszawa.

Arik, Sabire (2010), *Kuruluştan XVII. Yüzyıla Polonya Tarihi*, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi: 20, Ankara.

Aristotle's Problemata in Different Times and Tongues (2006), *Medievalia Lovaniensia Seres I/Studia XXXIX*, Leuven University Press, Belgium.

Armstrong, John A. (1982), *Nations Before Nationalism*, The University of North Carolina Press, United States of America.

Bak, Janoś M. (1999), *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary, 1000-1301: Decreta Regni Mediævalis Hungariæ* (The Laws of Hungary Series), Vol. 2, Charles Schlacks Jr. Publication, 2nd Edition.

Bakır, Abdulhalik Prof. Dr. (2005), *Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayi Giyim-Kuşam ve Moda*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

Baldwin, Edward (1806), *The Pantheon; or Ancient History of the Gods of Greece and Rome*, Thomas Hodgkins Print, Oxford.

Bardsley, Sandy (2007), *Women's Roles in the Middle Ages*, Greenwood Press, London.

Barford, P. M. (2001), *The Early Slavs, Culture and Society in Early Medieval Eastern Europe*, Cornell University Press, Ithaca, New York.

Barnish, Sam J. & Marazzi, Frderico (2007), *The Ostrogots from the Migration Period to the Sixth Century, An Ethnographic Perspective*, The Boydell Press, San Marino, United States of America.

Baştav, Şerif (1989), *Bizans İmparatorluğu Tarihi, Son Devir (1261-1461), Osmanlı-Türk Münasebetleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Yayınlar: 97, Seri III, Sayı: A. 25, Ankara.

Bažant, Jan-Bažantova & Starn, Francis (2010), *The Czech Reader; History, Culture, Politics*, Duke University Press, Durham and London.

Beattie, Willam (1844), *The Danube, Its History, Scenery, and Topography*, George Virtue, Ivy Lane, London.

Bellenger, Sylvain & Romano, Carmine & Rosenberg, Jesse (2016), *The Neapolitan Crèche at the Art Institute of Chicago*, Yale University Press, New Haven, London.

Benes, Vojta (1943), *The Vanguard of the 'Drang nach Osten'*, Czechoslovak National Council of America. Chicago, Illinois.

Bennett, Judith M. (2011), *Medieval Europe, A Short History*, Mc Graw Hill, United States of America.

Bent, M. (2001), *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, S. Sodie (Ed.), Vol. 3, London.

Berend, Nora & Przemysław Urbańczyk & Przemysław Wiszewski (2013), *Central Europe in the High Middle Ages, Bohemia, Hungary and Poland, c. 900-c. 1300*, Cambridge University Press.

Birkenmajer, Ludwik (1893), *Marcin Bylica z Olkusza oraz Narzędzia Astronomiczne, które Zapisal Uniwersytetowi Jagiellońskiemu e Roku 1493*, Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, t. 25.

Biskupski, Mieczysław B. (2000), *The History of Poland*, Greenwood Press, United States of America.

Blanchard, Jan (2001), *Mining, Metallurgy and Minting in the Middle Ages: Continuing Afro-European Supremacy, 1250-1450*, Vol. 3, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

Bloch, Marc (2005), *Feudal Society, Social Classes and Political Organization by Marc Blonch*, Vol. II, L. E. Manyon, trans., Taylor & Francis, London.

Boumgarten, Elisheva (2004), *Mothers and Children, Jewish Family Life in Medieval Europe*, Princeton University Press, Princeton and Oxford.

Bousfield, Jonathan (2009), *The Rough Guide to Poland*, Rough Guides.

Bowlus, Charles R. (2016), *The Battle of Lechfeld and Its Aftermath, August 955: The End of the Age of Migrations in the Latin West*, Routledge, London, New York.

Blöndal, Sigfus (1981), *The Varangians of Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge.

Britain and Poland-Lithuania, Contact and Comparison from the Middle Ages to 1795 (2008), Richard Unger (Ed.), Vol. 37, Brill, Leiden & Boston.

Brückner, Aleksander (1985), *Słownik Etimologiczny Języka Polskiego*, Wiedza Powszechna, Warsaw.

Buko, Andrzej (2008), *The Archaeology of Early Medieval Poland*, Brill, Florin Curta (Ed.), Vol. 1, Leiden.

Burns, Thomas (1991), *A History of the Ostrogoths*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis.

Cahen, Claude (2010), *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, Mustafa Daş (Çev). Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

The Cambridge Economic History of Europe (1987), Trade and Industry in the Middle Ages, Vol. II, M. M. Postan & Edward Miller (Ed.), Cambridge University Press, London, New York.

The Cambridge History of Poland from the Origins to Sobieski (1950), W. F. Reddaway & J. H. Penson & O. Halecki & R. Dyboski (Ed.), Cambridge University Press, New York.

Cameron, Averil (1985), *Procopius and the Sixth Century*, Routledge, London, New York.

Carter, F. W. (1994), *Trade and Urban Development in Poland, An Economic Geography of Cracow, from Its Origins to 1795*, Cambridge University Press, United Kingdom.

Carter, F. W. (2006), *Trade and Urban Development in Poland, An Economic Geography of Cracow, from Its Origins to 1795*, Cambridge University Press, United Kingdom.

Central and Eastern Europe in the Middle Ages, A Cultural History (2009), Piotr Górecki, Nancy van Deusen (Ed.), Tauris Academics Studies, London, New York.

Chazan, Robert (2010), *Reassessing Jewish Life in Medieval Europe*, Cambridge University Press, New York.

Choloniewski, Antoni (1918), *The Spirit of Polish History*, The Polish Book Impring Co. Inc., New York.

Christiansen, Eric (1980), *The Northern Crusades, The Baltic and the Catholic Frontier 1100-1525*, The Macmillan Press Ltd., London.

Christiansen, Eric (1997), *The Northern Crusades*, Penguin Books, United Kingdom.

Clark, Charles Upson (1927), *Bessarabia: Russia and Roumania on the Black Sea*, Dodd, Mead.

Clark, Peter (2009), *European Cities and Towns 400-2000*, Oxford University Press, Oxford.

Climatic Variability in Sixteenth-Century Europe and Its Social Dimension (1999), Christian Pfister & Rudolf Brazdil & Rüdiger Glaser (Ed.), Vol. 43, Springer-Science+Business Media, B. V.

Colafemmina, Cesare (2012), *The Jews in Calabria, A Documentary History of the Jews in Italy XXXIII*, The Goren-Goldstein Diaspora Research Center, Tel Aviv University, Brill, Leiden, Boston.

Cole, Jeffrey E. (2011), *Ethnic Groups of Europe*, Greenwood Publishing Group, ABC CLIO, England.

A Companion to the Council of Basel (2017), Michiel Decaluwé, Thomas M. Izbicki, Gerald Christianson (Ed.), Brill, Leiden, Boston.

A Comprehensive Grammar: In Which the Principles of the English Language (1781), J. & J. Robertson and J. Duncan, Booksellers, Glasgow.

Coronations, Medieval and Early Modern Monarchic Ritual (1990), Jaños M. Bak (Ed.), Center for Medieval and Renaissance Studies, University of California, Los Angeles.

Curta, Florin (2001), *The Making of the Slavs, History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700*, Cambridge University Press.

Curta, Florin (2019), *Eastern Europe in the Middle Ages (500-1300)*, Vol. 1, Brill, Leiden, Boston.

Czekanowska, Anna (1990), *Polish Folk Music, Slavonic Heritage-Polish Tradition Contemporary Trends*, Cambridge University Press, Cambridge.

Dabrowski, Patrice M. (2014), *Poland, The First Thousand Years*, Northern Illinois University Press, De Kalb, U. S. A.

Daily Life Through World History in Primary Documents, The Middle Ages and Renaissance, Lawrence Morris (Ed.), Vol. 2, Greenwood Press, Westport, London.

Davies, Norman (2005), *God's Playground, A History of Poland*, Vol. 1 The Origins to 1795, Columbia University Press, New York.

Dąbrowski, Jan (1965), *Kraków, Jego Dzieje i Sztuka*

Dembińska, Maria (1963), *Konsumpcja Żywnościowa w Polsce Średniowiecznej (Food Consumption in Medieval Poland)*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.

Dembińska, Maria (1999), *Food and Drink in Medieval Poland*, Rediscovering a Cuisine of the Past, PENN University of Pennsylvania, Philadelphia.

Derow, Peter & Parker, Robert (2003), *Herodotus and His World*, Oxford University Press, (Essays From a Conference in Memory of George Forrest), New York.

A Dictionary of the Bible (2004), James Hastings (Ed.), Part I, University Press of the Pacific Honolulu, Hawaii.

A Dictionary of Greek and Roman Geography (1872), William Smith (Ed.), Vol. II, John Murray, London.

Direk, Mithat (2012), *Tarım Tarihi ve Deontoloji*, Eğitim Yayınevi, Genişletilmiş 2. Baskı, Konya.

Dokuchaev, V. V. (1967), *Russian Steppes in the Past and in the Present*, The National Science Foundation, Washington D. C.

Dollinger, Phillipe (2015), *The German Hansa*, Vol. 2, Routledge, London and New York.

Dolls, Puppets, Sculptures and Living Images from the Middle Ages to the End of the 18th Century (2017), Kamil Kopania (Ed.), The Aleksander Zelwerowicz National

Academy of Dramatic Arts in Warsaw, The Department of Puppetry Art in Białystok, Poland.

Domański, Juliusz (2020), *Łacina w Polsce Średniowieczne Piśmiennictwo Myślicielskie*, Polska Akademia Umiejętności & Author, Kraków.

Dubnow, S. M. (2001), *History of the Jews in Russia and Poland, From the Beginning Until the Death of Alexander I (1825)*, Vol. 1, Varda Books, The Jewish Publication Society of America, United States of America.

Dvornik, Francis (1956), *The Slavs-Their Early History and Civilization*, American Academy of Arts and Sciences, Boston.

Dvornik, Francis (1962), *The Slavs in European History and Civilization*, Rutgers University Press, New Jersey.

Dybowska, Alicja & Zaryn, Jan & Zaryn, Małgorzata (2007), *Polskie dzieje od czasów najdawniejszych do współczesności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Early Music History (1995), Studies in Medieval and Early Modern Music, Iain Fenlon (Ed.), Vol. 14, Cambridge University Press, United States of America.

Eastern Europe, Politics, Culture and Society since 1939 (1988), Sabrina P. Ramet (Ed.), Indiana University Press, Bloomington, Indianapolis.

Eidintas, Alfonsus & Bumblauskas, Alfredas & Kulakauskas, Antanas & Tamošaitis, Mindaugas (2015), *The History of Lithuania*, Skirma Kondratos, Ramunas Kondratas (Ed.), Publihing House “Eugrimas”, Lithuania.

Encyclopaedia Britannica (1911), Hugh Chisholm (Ed.), Vol. XV, XI. Edition, Cambridge University Press.

Encyclopedia of Indo-European Culture (1997), J. P. Mallory-D. Q. Adams (Ed.), Fitzroy Dearburn Publishers, London, Chicago.

Encyclopedia Lituanica (1976), Vol. 5, Boston.

Encyclopedia of Society and Culture in the Medieval World (2008), Pam J. Crabtree (Ed.), Facts on File, An Imprint of Infobase Publishing, United States of America.

Encyclopedia of Ukraine (1988), V. Kubijovyč (Ed.), Vol. 4, WEP, VIII, Toronto.

Encyclopedia of Ukraine (1993), D. Husar Struk (Ed.), Vol. 5, WEP, XII, Toronto.

Encyclopedia of World History (2008), The Expanding World 600 C. E. to 1450, Marsha R. Ackermann, Michael J. Schroeder, Janiec J. Jerry, Jiu-Hwa Lo Upshur, Mark F. Whitters (Ed.), Vol. II, Facts on File, An Imprint of Infobase Publishing, United States of America.

Encyklopedyja Powszechna, Tom IV, Nakład, Druk i Własność S. Orgelbranda Księgarza i Typografa (1860), Lwów.

An Episcopal Dictionary of the Church (2000), Don S. Armentrout & Robert Boak Slocum (Ed.), Church Publishing, New York.

Escher, Albert (1881), *Schweizerische Münz-und Geldgeschichte von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, J. Dalp'sche Buch und Kunsthandlung, Bern.

Falk, Barbara J. (2003), *The Dilemmas of Dissidence in East-Central Europe*, Central European University Press, Budapest, New York.

Földvary, G. Z. (1988), *Geology of the Carpathian Region*, World Scientific Publishing, Singapore.

From Pax Mongolica to Pax Ottomanica, War, Religion and Trade in the North Western Black Sea Region (14th-16th Centuries) (2020), Ovidiu Cristea & Liviu Pilat (Ed.), Brill, Leiden, Boston.

Frost, Charles (1827), *Notices Relative to the Early History of the Town and Port of Hull; Compiled from Original Records and Unpublished Manuscripts and Illustrated with Engravings, Etchings, and Vignettes*, J. B. Nichols, London.

Frost, Robert (2015), *The Oxford History of Poland-Lithuania, Vol. 1: The Making of the Polish-Lithuanian Union, 1385-1569*, Oxford University Press, United Kingdom.

Fudge, Thomas A. (2016b), *The Crusade Against Heretics in Bohemia, 1418-1437*, Routledge, London, New York.

Fudge, Thomas A. (2016a), *Jerome of Prague and the Foundations of Hussite Movement*, Oxford University Press, New York.

A General History of Europe (1989), *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Denys Hay (Ed.), Longman, London, New York.

Gibbon, Edward (1854), *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, John Murray, Vol. 5, London.

Gimpel, Jean (1977), *The Medieval Machine: The Industrial Revolution of the Middle Ages*, Victor Gollancz, London.

Gimpel, Jean (2004), *Ortaçağ'da Endüstri Devrimi*, TÜBİTAK, 6. Basım, Yenigün Matbaası, Ankara.

Goetz, Hans-Werner (1993), *Life in the Middle Ages*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, London.

Le Goff, Jacques (2005), *The Birth of Europe*, Blackwell Publishing, United States of America.

Gordon, Stewart (2015), *A History of Sixteen Shipwrecks*, University Press of New England, United States of America.

From Goths to Varangians: Communication and Cultural Exchange between the Baltic and the Black Sea (2013), Line Bjerg, John H. Lind, Soren Sindbæk (Ed.), Aarhus University Press, England.

Górski, K. (1982), *Późny Feudalism, Próba definicji*, Acta Universitatis Nicolai Copernic, Historia, Vol. 18.

Gönenç, Levent (2008), *Ortaçağ Anayasacılığı*, Yetkin Yayınları, Ankara.

Göze, Ayferi (2000), *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.

Groundwater Management in the East of the European Union (2009), Tomasz Nałęcz (Ed.), NATO Science for Peace and Security Series-C: Environmental Security, Springer, Poland.

Gumowski, Marian (1914), *Podręcznik Numizmatyki Polskiej* Towarzystwo Numizmatyczne, Kraków.

Halecki, Oscar (1943), *A History of Poland*, Roy-Publishers, New York.

- Halecki, Oscar** (1966), *A History of Poland*, H. Regrenery of Logos, Chicago.
- Halecki Oscar** (1980), *Borderlands of Western Civilization, A History of East Central Europe*, Andrew L. Simon (Ed.), Simon Publications, La Vergne.
- Hamm, Michael F.** (1993), *Kiev, A Portrait, 1800-1917*, Princeton University Press, New Jersey.
- Handbook of Medieval Culture, Fundamental Aspects and Conditions of the European Middle Ages (2015), Albrecht Classen (Ed.), Vol. 1, De Gruyter, Berlin
- Heresy and Authority in Medieval Europe* (1980), Document in Translation, Edward Peters (Ed.), University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Haskins, Charles Homer** (1927), *The Rise of Universities*, Council University Press, Ithaca and London.
- Hastings, James** (2004), *A Dictionary of the Bible: Supplement, Articles*, The Minerva Group Inc.
- Heyd, Volker** (2019), *Yamnaya-Cord Wares-Bell Beakers, or Hoe to Conceptualize Events of 5000 Years Ago that Shaped Modern Europe*, Studia In Honorem Iliae Iliev, Yambol.
- Hinds, Kathryn** (2010), *Barbarians! Ancient Celts, Early Germans, Goths, Huns, Scythians and Sarmatians, Vikings*, Marshall Cavendish, New York.
- A History of the University in Europe* (1992), Walter Rüegg, H. de Ridder-Symoens (Ed.), Vol. 1, Cambridge University Press.
- Hoffmann, Jacob** (1984), *The Economic Role of Jews in Medieval Poland*, University Press of America, United States of America.
- Hoffmann, Richard C.** (2014), *An Environmental History of Medieval Europe*, Cambridge University Press, United Kingdom.
- Holz, Hans Heinz** (2017), *Felsefenin Aşılması ve Gerçekleştirilmesi-Devrimin Cebiri: Hegel'den Marx'a*, Sadık Usta (Çev.), Yordam Kitap, İstanbul.
- Hope, Robert Charles** (1899), *Medieval Music: An Historical Sketch*, Eliot Stock, London.

Hoppa, Robert D. & Vaupel, James W. (2002), *Paleodemography, Age Distributions from Skeletal Samples*, Cambridge University Press, New York.

Humanism in the Fifteenth-Century Europe (2012), David Rundle (Ed.), Medium Ævum Monographs XXX, Great Britain.

Humanista Lovaniensia (1991), Prof. Dr. Józef Ijsewijn, Prof. Dr. Gilbert Tournoy, Prof. Dr. Constant Matheeuissen, Prof. Dr. Dirk Sacre (Ed.), Journal of Nei-Latin Studies, Vol. XL, Leuven University Press.

Hungaro-Polonica (2016), Dániel Bagi, Gábor Barabás, Zsolt Máté, Történetészékh Egyesület (Ed.), Pécs.

Hunt, Edwin S. & Murray, James M. (1999), *A History of Business in Medieval Europe 1200-1550*, Cambridge Medieval Textbooks, Cambridge University Press, United Kingdom.

Hurbanič, Martin (2019), *The Avar Siege of Constantinople in 626*, Palgrave Macmillan, Switzerland.

Ihnatowicz, Ireneusz & Mączak, A. & Zientara, B. (1979), *Spółczeństwo Polskie od X do XX wieku*, Książka i Wiedza, Warsaw).

İnalcık, Halil (2015), *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

İnalcık, Halil & Oğuz, Mevlûd (1989), *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân: İzladî ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerine Anonim Gazavâtnâme*, TTK Basımevi, Ankara.

İncil (1991), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul.

International Dictionary of Library Histories (2001), David H. Stam (Ed.), Routledge, London, New York.

The Introduction of Arabic Philosophy into Europe (1994), Charles E. Butterworth & Blake Andréé Kessel (Ed.), E. J. Brill, Leiden.

Jagiellonian Ideas Towards Challenges of Modern Times (2017), Leszek Korporowicz, Sylwia Jaskuła, Malgorzata Stefanowicz, Paweł Plichta (Ed.), The Jagiellonian Library, Kraków.

- Jarek, Jerzy** (2009), *Historia Grosza i Złotego*, Europa, Wrocław.
- Jasienica, Paweł** (1978), *Jagiellonian Period*, American Institute of Polish Culture.
- Jasienica, Paweł** (2018), *Polska Piastów*, Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Jasiński, Kazimierz** (1992), *Rodowód Pierwszych Piastów*, Uniwersytet Wrocławski, Warszawa, Wrocław.
- Johnson, Lonnie R.** (1996), *Central Europe, Enemies, Neighbors, Friends*, Oxford University Press, New York.
- De Jong, Albert** (1997), *Traditions of the Magi, Zoroastrianism in Greek & Latin Literature*, Brill, Leiden, New York, Köln.
- Jurinski, James John** (2004), *Religion on Trial*, ABC CLIO, United States of America.
- Kalendarium dziejów Polski* (1999), Andrzej Chwalba & Jacek Poleski (Ed.), Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Keble, John** (1875), *Sermons for the Christian Year*, James Parker and Co., Oxford, London.
- Kirkora, A. H.** (1876), *Pokucie pod Względem Archeologicznym*, Czcionkami Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Kiaupa, Zigmantas & Kiaupienė, Jurate & Kunevicius, Albinas** (2000), *The History of Lithuania Before 1795*, Lithuanian Institute of History, Vilnius.
- Kings, Rulers and Statesmen* (2005), Mark Hillary Hansen (Ed.), PhD, Sterling Publishing Co. Inc., New York.
- Kiss, Andrea** (2019), *Floods and Long-Term Water-Level Changes in Medieval Hungary*, Springer, Austria.
- Kloczowski, Jerzy** (2000), *A History of Polish Christianity*, Cambridge University Press, United Kingdom.
- Knoll, Paul W.** (2016), *'A Pearl of Powerful Learning', The University of Cracow in Fifteenth Century*, Brill, Leiden, Boston.

Knoll, Paul W. (1968), *Casimir the Great and the University of Cracow*, Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge, Bd. 16, H. 2, pp. 232-249.

Kochanowski, Jan Korwin (1899), *Kazimierz Wielki, Zarys Żywota i Panowania*, Bronisław Natanson, Warszawa.

Koczerska, Maria (1975), *Rodzina Szlachecka w Polsce Późnego Średniowiecza*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Kohl, J. G. (1843), *Austria, Vienna, Prague, Hungary, Bohemia and the Danube; Galicia, Styria, Moravia, Bukovina and the Military Frontier*, Chapman and Hall, 186, Strand, London.

Kołodziejczyk, Dariusz (2011), *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania*, Suraiya Faruqi, Halil İnalcık, Boğaç Ergene (Ed.), Vol. 47, Brill, Leiden, Boston.

Koneczny, Dr. Feliks (1902), *Dzieje Polski za Piastów*, Księgarnia Spółki Wydawniczej Polskiej, Kraków.

Kosior, Kataryzna (2019), *Becoming a Queen in Early Modern Europe, East and West*, Palgrave Macmillan, United Kingdom.

Kopania, Kamil (2010), *Animated Sculptures of the Crucified Christ in the Religious Culture of the Latin in the Middle Ages*, Wydawnictwo Nerition, Warszawa.

Kraitsir, Charles V. (1837), *The Poles in the United States of America*, Kinderlen and Stollmeyra, Philadelphia.

Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa (2011), pod redakcją Wacława Uruszaka, Doroty Malce, Kazimierza Barana, Macieja Mikuły, No. 4, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Kuliczkoeski, Adam (1880), *Zarys Dziejów Literatury Polskiej: Na Podstawie Badań Najnowszych Pracowników. Do Użytku Szkolnego i Podrecznego*, Nakładem Scyfartha i Czajkowskiego, Lwów.

Kurat, Akdes Nimet (1987), *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, XIII. Dizi, Sayı 17, Ankara.

Kutrzeba, Stanisław (1903), *Handel Polski ze Wschodem w Wiekach Średnich [Polish Trade with the East during the Middle Ages]*, Druk "Czasu", Kraków.

Kuzio, Taras (2008), *Ukrainian Political Update*, Frishberg & Partners, Attorneys at Law.

Lagutov, Viktor (2010), *The Chronicon of Thietmar of Merseburg* (2001), Ottonian Germany, Trans. David A. Warner, Manchester University Press, Manchester, New York.

Lagerlund, Henrik (2000), *Modal Syllogistics in the Middle Ages*, Brill, Leiden.

Late-Medieval Religious Texts and Their Transmission (1994), Essays in Honour of A. I. Doyle, A. J. Minnis (Ed.), Boydell & Brewer Ltd., United States of America.

Lemerle, Paul (2011), *Bizans Tarihi*, İletişim Yayınları, Galip Üstün (Çev.), İstanbul.

Lerski, George J., (1996), *Historical Dictionary of Poland (966-1945)*, Piotr Wróbel & Richard J. Kozicki (Ed.), Greenwood Publishing Group, Westport, Connecticut, London.

Lesaffer, Randall (2009), *European Legal History, A Cultural and Political Perspective*, Jan Arriens, trans., Cambridge University Press, United Kingdom.

Lewański, Julian (1981), *Dramat i Teatr Średniowiecza i Renesansu w Polsce*, Państwowe Wydawn Nauk, Warszawa.

Lewański, Julian (1999), *Liturgiczne Łacińskie Dramatyzacje Wielkiego Tygodnia XI-XVI w.*, Lublin.

Lewinski-Corwin, Edward Henry (1917), *The Political History of Poland*, The Polish Book Importing Company, New York.

Litman, Jacob (1984), *The Economic Role of Jews in Medieval Poland*, University Press of America, United States of America.

Litt, Stefan (2008), *Pinkas, Kahal and the Medicine, The Records of Dutch Ashkenazi Communities in the Eighteenth Century as Historical Sources*, Brill, Leiden, Boston.

Lloyd, T. H. (1991), *England and the German Hanse 1157-1611, A Study of Their Trade and Commercial Diplomacy*, Cambridge University Press, United Kingdom.

Lord, Suzanne (2008), *Music in the Middle Ages, A Reference Guide*, Greenwood Press, U. S. A.

- Lukowski, Jerzy & Zawadzki, Hubert** (2006), *A Concise History of Poland*, Cambridge University Press, New York.
- Magocsi, Paul Robert** (1993), *Historical Atlas of East Central Europe*, University of Washington Press, Seattle & London.
- Mark, Robert** (1990), *Light, Wind and Structure: The Mystery of the Master Builders*, MIT Press, Cambridge.
- Martin, Janet** (2004), *Treasure of the Land of Darkness: The Trade and Its Significance for Medieval Russia*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Martin, Sean** (2009), *Tüm Gizemleriyle Tapınak Şövalyeleri*, Barış Baysal (Çev.), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Matheus, Michael & Christoph, Rainer (Hrsg.)** (2020), *Studieren Rom der Renaissance Repertorium Academicum Germanicum (RAG)*, Forschungen 3, Red. Ursula Bütschli, vdf Hochschulverlag AG an der ETH, Zurich.
- Mazzocco, Angelo** (1993), *Linguistic Theories in Dante and the Humanists, Studies of Language and Intellectual History in Late Medieval and Early Renaissance Italy*, Vol. 38, E. J. Brill, Leiden, New York, Köln.
- Mc Carthy, Michael** (2005), *Ships' Fastenings, From Sewn Boat to Steamship*, Texas A & M University Press, United States of America.
- The Medieval Craft of Memory, An Anthology of Texts and Pictures* (2002), Mary Carruthers & Jan M. Ziolkowski (Ed.), University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- The Medieval Networks in East Central Europe* (2019), Balás Nagy, Felicitas Schneider, András Vadas (Ed.), Routledge, New York.
- Merriman, John** (2010), *A Modern History of Europe, From the Renaissance to the Present*, W. W. Norton of Company, New York, London.
- Millmann, Paul** (2013), *'The Slippery Memory of Men' The Place of Pomerania in the Medieval Kingdom of Poland*, Florin Curta (Ed.), East Central and Eastern Europe in the Middle Ages 450-1450, Vol. 21, Brill, Leiden, Boston.

Milosz, Czesław (1983), *History of Polish Literature*, University of California Press, Los Angeles, Berkeley.

Monetisation and Commercialisation in the Baltic Sea, 1050-1450, (2021), Dariusz Adamczyk & Beata Możejko (Ed.), Routledge, London and New York.

Money and Coinage in the Middle Ages (2018), Rory Naismith (Ed.), Reading Medieval Sources, Vol. 1, Brill, Leiden, Boston.

Morawska, Katarzyna (1998), *Historia Muzyki Polskiej*, Tom, I, Średniowiecze Część 2: 1320-1500, Sulkowski Edition, Warsaw.

Morawski, Kazimierz (1900), *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Tom I-II, z Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego pod Zarządem J. Filipowskiego, Kraków.

Morfill, W. R. (1893), *The Story of Poland*, G. P. Putnam's Sons, New York.

Mountain, Harry (1997), *The Celtic Encyclopedia*, Vol. 1, Universal-Publishers.com, Portugal.

Music as Concept and Practice in the Late Middle Ages (2001), Reinhard Strohm, Bonnie J. Blackburn (Ed.), Vol. III, Oxford University Press, New York.

Music Education in the Middle Ages and the Renaissance (2010), Russell E. Murray, Jr., Susan Forscher Weiss, Cynthia J. Cyrus (Ed.), Indiana University Press, Indianapolis.

Nobles and Nobility in Medieval Europe, Concepts, Origins, Transformations (2000), Anne J. Duggan (Ed.), The Boydell Press, Great Britain.

Olander, Thomas (1974), *Proto-Slavic Inflectional Morphology*, Brill, Leiden, Boston.

Orvis, Julia Swift (1916), *A Brief History of Poland*, The Riverside Press Cambridge, Houghton Mifflin Company, Boston, New York.

Ostrogorsky, George (1981), *Bizans Devlet Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

The Oxford Handbook of European Bronze Age (2013), Harry Fokkens; Anthony Harding (Ed.), Oxford University Press, United Kingdom.

Önder, Dr. Ömer (2019), Nefesten Soluma, Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul.

Padoa-Schioppa, Antonio (2017), *A History of Law in Europe, From the Early Middle Ages to the Twentieth Century*, Cambridge University Press, United Kingdom.

Pamiętniki o Dawnej Polsce a Czasów Zygmunta Augusta (1847), Józef Krzeczkowski (Tłum.), Tom I, Drukiem Józef Zawaszkiego, Wilno.

Panofsky, Erwin (2017), *Gotik Mimarlık ve Skolastik Felsefe*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.

Parry, Charles Hubert Hastings (1893), *Summary of the History and Development of Medieval and Modern European Music*, Cambridge University Press, New York.

Perczel, Csilla Ottlik & Perczel, Csilla Fabo (2001), *A History of Architecture in the Carpathian Basin, 1000-1920*, East European Monographs.

Pelc, Julian (1935), *Ceny w Krakowie w Latach 1369-1600/Les prix à Cracovie de 1369 à 1600*, Wydano z Zalusku Zwottncy, Lviv.

Penn, James-Allen, Larry (2001), *Rivers of the World, A Social, Geographical, and Environmental Sourcebook*, ABC CLIO, California, England.

Pilat, Liviu & Cristea, Ovidiu (2018), *The Ottoman Threat and Crusading on the Eastern Border of Christendom During the 15th Century*, Brill, Leiden, Boston.

Pirenne, Henri (2005), *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Uygur Kocabaşoğlu (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.

Pirenne, Henri (1933), *Economic and Social History of Medieval Europe*, A Harvest Book, New York.

Pogonowski, Iwo Cyprian (1988), *Poland, A Historical Atlas*, Hippocrene Books Inc., United States of America.

Pogonowski, Iwo Cyprian (1998), *Jews in Poland*, Hippocrene Books, Inc. New York.

Pogonowski, Iwo Cyprian (2010), *The First Democracy in Modern Europe*, Hippocrene Books, Inc., New York.

The Poles in the United States of America, Preceded by the Earliest History of the Slavonians and by the History of Poland (1837), Kinderlen and Stollmeyer, Philadelphia.

The Polish-Lithuanian Monarchy in European Context c. 1500-1795 (2001), Richard Butterwick (Ed.), Palgrave Macmillan, New York.

Polonsky, Anthony (2010), *The Jews in Poland and Russia 1350 to 1881*, The Littman Library of Jewish Civilization, Vol.1, Oxford.

Polski Indeks Biograficzny (2004), Op. Przez Gabriele Boumgartner, Drugie Wydanie Połączone i Roszerzone, K. G. Saur, München.

Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics (2015), Alex Preminger, Frank J. Warnke, O. B. Hardison Jr. (Ed.), Princeton University Press.

Prochaska, Antoni (1908), *Król Władysław Jagiełło*, Akademia Umiejętności, Kraków.

Rachunki dworu Króla Władysława Jagiełły Królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420 (The Royal Account Books of King Wladyslaw Jagiellonian and Queen Jadwiga 1388-1420), (1965), Franciszek Piekosiński (Ed.), Johnson, New York.

Ramet, Sabrina P. (2017), *The Catholic Church in Polish History from 966 to the Present*, Palgrave Macmillan.

Ramshaw, Gail (2004), *Three Day Feast: Maundy Thursday, Good Friday and Easter*, Ausburg Books, United States of America.

Rappoport, Angelo S. (1915), *Of Poland, From Ancient Times to the Insurrection of 1864; Together with a Brief Account of Its Political Life, Language, and Literature*, The Complete Press, London.

Raszewski, Zbigniew (1990), *Krótką Historia Teatru Polskiego*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.

Rawlinson, George (1862), *History of Herodotus*, Vol. III, W. Clowes and Sons., London.

Rinke, Dr. Franziska (2017), *Nizhny Novogrod*, BoD, Book of Demand, Norderstedt.

Roberts, Nigel (2011), *Belarus*, Bradt Travel Guides Ltd., England.

Rogalski, Leon (1846), *Dzieje Krzyżaków: oraz ich Stosunki z Polską, Litwą I Prussami*, Vol. II, Nakł: Drukiem S. Orgelbranda, Warsaw.

- Rousseau, Jean Jacques** (2005), *The Plan for Perpetual Peace, on the Government of Poland and Other Writting on History and Politics, The Collected Writting of Rousseau*, Vol. II, Darmouth College Press, United States of America.
- Rowell, S. C.** (1994), *Lithuania Ascending: A Pagan Empire within East-Central Europe, 1295-1345*, Cambridge University Press.
- Samsonowicz, Henryk** (1958), *Hanza Władczyni Mórz*, Książka Wiedzą.
- Samsonowicz, Henryk** (2007), *Polska na Przestrzeni wieków, do roku 1506*, Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Samsonowicz, Henryk** (2014), *Szkice o Miescie Średniowiecznym*, Wydawnictwa Drugie, Warszawa.
- Salzman, L. F.** (1967), *Building in England down to 1540: A Documentary History*, Clarendon, Oxford.
- Scholz, Albert A.** (1964), *Silesia Yesterday and Today*, Springer-Science, Business and Media B. V., Netherlands.
- Science for Cultural Heritage* (2007), VII. International Conference on Science, Arts and Culture, M. Montagnari Kokelj; M. Budinich; C. Tuniz (Ed.), World Scientific, Croatia.
- Sedlar, Jean W.** (1994), *East Central Europe in the Middle Ages, 1000-1500*, University of Washington Press, Seattle and London.
- Seignobos, Charles** (1960), *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, Samih Tiryakioğlu (Çev.), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Shirogov, Vladimir** (2021), *War on the Eve of Nations, Conflicts and Militaries in Eastern Europe, 1450-1500*, Lexington Books, New York.
- Simola, Heikki** (1996), *Developments in Hydro-biology-The First International Lake Lagoda Symposium*, Heikki Simola, Markku Viljanen, Tatyana Slepukhina, Raj Murthy (Ed.), Kluwer Academic Publishers, London, Boston.
- Singman, Jeffrey L.** (1999), *Daily Life in Medieval Europe*, Greenwood Press, "Daily Life Through History" Series, United States of America.

Sinha, Arvind (2016), *Europe in Transition from Feudalism to Industrialization*, Manohar, New Delhi.

Smith, Mark (1996), *Ptolemy's Theory of Visual Perception*, *Transactions of the American Philosophical Society*, Vol. 86, Part 2, The American Philosophical Society, Philadelphia.

Snodgrass, Mary Ellen (2019), *Coins and Currency, An Historical Encyclopedia*, Mc Farland & Company, Inc. Publishers, North Carolina.

Sosyal Bilimlerde Akademik Araştırmalar (2019), Prof. Dr. Zeki Taştan, Doç. Dr. Zeki Duman, Dr. Öğr. Üyesi Güler Yılmaz (Ed.), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 17, Mikyasa Basım Yayın Matbaacılık, İstanbul.

Southern, R. W. (1952), *The Making of the Middle Ages*, Yale University Press, Great Britain.

Soziale Ordnungen im Selbstverständnis des Mittelalters (1979), Walter de Gruyter, Berlin, New York.

Spufford, Peter (1988), *Money and Its Use in Medieval Europe*, Cambridge University Press, Cambridge.

Sroka, Andrzej S. (1991), *Leszek Czarny, Piastowie*, *Leksykon Biograficzny*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.

Stantury, John & Madsen, Palle (2005), *Restoration of Boreal and Temperate Forests*, Crc Press, New York.

Steiner, João E. (2006), "The Origin of the Universe", *Estudos Avançados* 20 (58), pp. 233-248.

Stevens Curl, James (1999), *A Dictionary of Architecture*, Oxford University Press.

Stone, Daniel (2001), *The Polish-Lithuanian State, 1386-1795, A History of East Central Europe*, Vol. IV, University of Washington Press, Seattle, London.

Stromer, Wolfgang von (1970), *Oberdeutsche Hochfinanz, 1350-1450*, Vol. 1-3, Wiesbaden: Steiner.

Stopka, Krzysztof & Banach, Andrzej Kazimierz & Dybiec, Julian (2000), *The History of the Jagiellonian University*, Jagiellonian University Press, Kraków.

Strzelczyk, Jerzy (2016), *Mieszko Pierwszy, Chrzest i Początki Polski*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

Sugar, Peter F. (1996), *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804*, University of Washington Press, United States of America.

Symonolewicz-Symmons, Konstantin (1983), *National Consciousness in Poland: Original Evolution*, Maplewood Press Meadville, Pa., Worzalla Publishing Company Stevens Point, Wisconsin.

Szajocha, Karol (1849), *Pierwsze Odrodzenie się Polski, 1279-1333*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Lwów.

Fr. Kr. Szlossera, Dzieje Powszechne (1874), Tom IX, Nakładem Księgarni Polskiej, Lwów.

Štefánik, Martin (2017), “Rame di Pollana”, spišsko-gemerska med’ vo flámsku benátkach v prvej tretine 14. Storočia, (“Rame di Pollana”, Slovak-German Copper in Flanders and Venice in the First Third of the 14th Century), *Historicky Casopis* (Historical Journal) 65. 2, pp. 193-216.

Tanilli, Server (1995), *Yüzylların Gerçeği ve Mirası, İnsanlık Tarihine Giriş II*, 4. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.

Thomas, Alfred (1998), *Anne’s Bohemia: Czech Literature and Society, 1310-1420*, Medieval cultures, Vol. 13, University of Minnesota Press, Minneapolis, London.

Thorndike, Lynn (1917), *The History of Medieval Europe*, The University Press Cambridge, Houghton Mufflin Company, Cambridge.

Topolski, Jerzy (1976), *Methodology of History*, Olgierd Wojtosiewicz, trans., PWN. Polish Scientific Publishers, Warsaw.

A Tour through the Island of Rügen in the Baltic During the Year 1805 (1807), Richard Phillips Press, London.

The Transformation of Foreign Policy (2016), Drawing and Managing Boundaries from Antiquity to the Present, Gunther Hellmann, Andreas Fahrmeir, Miloš Vec (Ed.), Oxford University Press, United Kingdom.

Turnbull, Stephen (2003), *Tannenberg 1410, Disaster for the Teutonic Knights*, Campaign 122, Osprey Publishing.

Turnbull, Stephen (2004), *The Hussite Wars, 1419-36*, Osprey Publishing, Men-at-Arm, 409, United Kingdom.

Türel, Oktar (2015), *Uzun XIX. Yüzyılda Orta Avrupa Bir Habsburg Üçlemesi*, Yordam Kitap, İstanbul.

Ullmann, Walter (1975), *The Sources of History: Studies in the Uses of Historical Evidence, Law and Politics in the Middle Ages*, An Introduction to the Sources of Medieval Political Ideas, G. R. Elton (Ed.), Cambridge University Press, United Kingdom.

Ullathorne, William (1855), *The Immaculate Conception of the Mother of God*, John Murphy & Co., Baltimore.

Urban, William L. (1999), *Tannenberg and After: Lithuania, Poland, and the Teutonic Order in Search of Immortality*, Lithuanian Research and Studies Center, Chicago.

Urban, William L. (2005), *The Teutonic Knights: A Military History*, Greenhill Books, London.

Urbańczyk, Przemysław (2012), *Mieszko Pierwszy Tajemniczy*, Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej, Toruń.

Ülgen, Pınar (2017), *Ortaçağ Avrupa'sının Ölümle Dansı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Ülgen, Pınar (2020), *Ortaçağ Avrupa Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Verkholtantsev, Julia (2014), *The Slavic Letters of St. Jerome*, Northern Illinois Press, United States of America.

Verwijmeren, Joris; Wiering, Mark (2007), *Many Rivers to Cross, Cross Border Co-operation in River Management*, Eburon Delft, Amsterdam.

Webber, Christopher (2001), *The Thracians, 700 BC-AD 46*, Bloomsbury, United States of America.

Whitton, F. E. (1917), *History of Poland, From the Earliest Times to the Present Day*, London Constable and Company Ltd., London.

Wilk, Teresa (2015), *Obesność Sztuki Teatralnej w Codzienności Życia Społecznego: Nowe Obszary Zainteresowań Pedagogiki Społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Wiszewski, Przemysław (2010), *Domus Bolezai: Values and Social Identity in Dynastic Traditions of Medieval Poland (c.966-1138)*, Brill, Leiden, Boston.

Wojciechowski, Tadeusz (1970), *Szkice Historyczne XI Wieku*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.

Wood, Diana (2004), *Medieval Economic Thought*, Cambridge Medieval Textbooks, Cambridge University Press, United Kingdom.

Wyrozumski, Jerzy (1982a), *Historia Polski do roku 1505*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Wyrozumski, Jerzy (1982b), *Kazimierz Wielki*, Zakład Narodowy, Wrocław.

The World of the Slavs, Studies on the East, West and South Slavs: Civitas, Oppidas, Villas and Archaeological Evidence (7th to 11th Centruies A. D.), The Institute of History, Monographs, Vol. 64, Belgrade.

100 Years of Greek-Polish Relations (2019), Georgios Kardaras (Ed.), A Historical and Cultural Path, Institute of Historical Research, The National Hellenic Research Foundations, Athens, pp. 101-111.

Yıldız, Sevcen (2009), *Bizans Tarihi, Kültürü, Sanatı ve Anadolu'daki İzleri*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Zamoyski, Adam (1987), *The Polish Way, A Thousand-Year History of the Poles and Their Culture*, John Murray Publishers Ltd., Great Britain.

Żaremska, Hanna (2011), *Żydzi w Średniowiecznej Polsce Gmina Krakowska*, Instytut Historii PAN, Warszawa.

Żydzi w Średniowiecznym Krakowie: Wypisy Źródłowe z Ksiąg Miejskich Krakowskich (The Jews in Medieval Krakow: Selected Records from the Cracow

Archives) (1995), Bożena Wyrozumska (Ed.), Polska Akademia Umiejętności, nr. 806, 839, Kraków.

Makaleler

Agayeva, Süreya (2007), “Nota”, *T. D. V. İslâm Ansiklopedisi, Cilt. 33*, ss. 205-210.

Akalın, Kürşat Haldun (2014), “Yunan-Roma Uygarlığında İnsan-Tanrılara Tapınma Töreni Olarak: Kilise Ekmek-Şarap Ayini”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 41*, Erzurum, ss. 129-160.

Allen, Robert C. (2000), “Economic Structure and Agricultural Productivity in Europe, 1300-1800”, *European Review of Economic History, No. 3*, Cambridge University Press, United Kingdom, pp. 1-25.

Andrzejowski, Jacek (2010), “The Przeworsk Culture. A Brief Story (for the foreigners)”, U. Lund Hansen & A. Bitner-Wróblewska (Ed.), *Worlds Apart? Contacts Across the Baltic Sea in the Iron Age, Nordiske Fortidsminder C/7*, København, Warszawa, pp. 1-52.

Armaoğlu, Fahir (1989), “Avrupa Politikasında Polonya (Bir Tarihî Perspektif)”, *Türkiye-Polonya Diplomatik İlişkilerinin 575. Yıldönümü Paneli*, ss. 285-295.

Ashtor, Eliyahu (2008), “Geç Ortaçağlarda Akdeniz Ticaretinde Yahudiler”, *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler I*, Abdulhalik Bakır & Pınar Ülgen (Çev.), Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım Sanayi Ticaret Limited Şirketi, Ankara, ss. 837-859.

Bakır, Abdulhalik & Ülgen, Pınar (2009), “Geç Ortaçağlarda Avrupa’da Kent ve Kentsel Yaşam Hakkında Bir Değerlendirme”, *Celâl Bayar Üniversitesi SBE Dergisi, Cilt. 7, Sayı. 2*, ss. 127-142.

Bakır, Abdulhalik & Ülgen, Pınar (2011), “Geç Ortaçağ Avrupası’nın Meşhur ve Gizemli Şehri Paris”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. 12, Sayı. 4*, ss. 19-47.

Bakır, Abdulhalik & Ülgen, Pınar (2016), “Ortaçağ Avrupası’nda Mimari Tekniği”, *Münir Atalar Armağanı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, ss. 41-80.

Bakır, Abdulhalik (2021), “Avrupa’yı Derinden Etkileyen ‘Kara Ölüm’ Veba Salgını ve Christiane Nockels Fabbri’nin Veba İlaçları ile İlgili Tespitlerinin Değerlendirilmesi”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol. 17, pp. 1-42.

Bakır, Abdulhalik & Oğuz, Ebru Emine (2020a), “Slavların Kökeni ve Polonya’nın Kuruluşunda Büyük Rol Üstlenen I. Mieszko Dönemi”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol. 14, pp. 149-188.

Bakır, Abdulhalik & Oğuz, Ebru Emine (2020b), “The Polish-Lithuanian Union and Jadwiga the Queen, *History Studies, International Journal of History*, 12/4, pp. 1465-1480.

Bakır, Abdulhalik & Oğuz, Ebru Emine (2021), “Polonya’nın Tarihi Coğrafyası”, *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, V. 2, ss. 10-32.

Bean, J. M. W. (1963), “Plague, Population and Economic Decline in England in the Later Middle Ages”, *The Economic History Review, New Series*, Vol. 15, No. 3, pp. 423-437.

Bering, Piotr (2007), “New Trends in Research on Medieval Theatre in Poland”, *European Medieval Drama*, Vol. 11, pp. 97-105.

”Biblia Królowej Zofii, Biblia Szarospotacka” (2002), *Zabytki Polskiej Książki Rękopiśmiennej*, Małgorzata Szastak (Ed.), Kraków.

Borkowska, Urszula (1985), “The Funeral Ceremonies of the Polish Kings from the Fourteenth to the Eighteenth Centuries”, *The Journal of Ecclesiastical History*, Vol. 36, Issue. 04, pp. 513-534.

Brożyna, Martha A. (2003), “Not Just a Family Affair: Domestic Violence and The Ecclesiastical Courts in Late Medieval Poland” in *Love, Marriage and Family Ties in the Middle Ages*, Isabel Davis (Ed.), et al., *Brepols*, pp. 299-309.

Buczek, Daniel S. (1966), “Church, State and Holy See in Medieval Poland”, *The Polish Review*, Vol. 11, No. 3, pp. 62-66.

Bues, Almut (2001), “The Formation of the Polish-Lithuanian Monarchy in the Sixteenth Century”, *The Polish-Lithuanian Monarchy in European Context, c.1500-1795*, Richard Butterwick (Ed.), Palgrave Macmillan, London.-Cook, William

- R. (1973), "John Wyclif and Hussite Theology 1415-1436", *Church History*, Vol. 2, No. 3, Cambridge University Press, pp. 335-349.
- Burkhard, A.** (1935), "Veit Stoss, German Sculptor", *Speculum*, Vol. 10, no. 1, University of Chicago Journals, pp. 31-42.
- Carr-Reigel, Leslie** (2019), "Laundry Ladies in Medieval Poland", *Central European University (Medieval Studies Department)*, Trivent Publishing, pp. 131-151.
- Carter, F. W.** (1983), "Cracow's Early Development", *The Slavonic and West European Review*, Vol. 61, No. 2, pp. 197-225.
- Creviston, Alice** (2015), "Economic, Social and Geographical Explanations of How Poland Avoided the Black Death", *Dr. Varlık Hist 694*, pp. 1-32.
- Cvijanović, Irena** (2013), "The Typology of Early Medieval Settlements in Bohemia, Poland and Russia", pp. 289-344.
- Cywa, Katarzyna** (2018), "Trees and Shrubs Used in Medieval Poland for Making Everyday Objects", *Vegetation History and Archaeobotany*, Vol. 27, Springer, pp. 111-136.
- Derwich, Marek & Jurek, Adam** (2002), "U Źródeł Polski (do roku 1038)", *Polska Szeje Cywilizacji i Narodu*, Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media, pp. 86-121.
- Dobosjova, Boglárka** (ty), "The Lengyel Culture", <https://www.scribd.com>.
- Dvornik, Francis** (1943), "The First Wave of the Drang Nach Osten", *The Cambridge Historical Journal*, Vol. 7, No. 3, pp. 129-145.
- Earwood, John Scott & Thompson, Timothy Daniel** (2015), "Hemoptysis: Evaluation and Management", *Am Fam Physician 91 (4)*, American Academy of Family Physicians, pp. 243-249.
- Emecen, Feridun** (ty), "Varna Savaşı", *T. D. V. İslâm Ansiklopedisi*, 42. Cilt, ss. 527-530.
- Evans, David** (2008), "The Most Comprehensive and Suggestive Speculum Humanæ Salvationis- How Do Questions about the Construction, Style and Iconography of Veit Stoss' Cracow Altarpiece Affect Our Understanding of the Work?", *AA 315 Independent Essay*, pp. 1-53.

Feige, Edgar (2013), "Seignorage: Its Meaning, Measurement and Management. Profits from the Business of Cash", *IX Curso Internacional de Gestión del Efectivo, Banco de España*, pp. 2-13.

Friedrich, Karin (2001), "Nobles, Burghers and the Monarchy in Poland-Lithuania: The Case of Royal Prussia, 1454-1772", *The Polish-Lithuanian Monarchy in European Context c. 1500-1795* (2001), Richard Butterwick (Ed.), *Palgrave Macmillan*, New York, pp. 93-115.

Garnet, Dustin (2014), "Polyptych Construction as Historical Methodology: An Intertextual Approach to the Stories of Central Technical School's Past", *International Journal of Qualitative Studies in Education*, Routledge, pp. 1-15.

Geanakoplos, Deno J. (2011), "Bizans İmparatorluğu'nda Kilise ve Devlet: Sezaropapizm Sorununu Yeniden Düşünmek", Çev. Mustafa Alican, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 9, ss. 169-198.

Gedz, Tetiana (ty), "Does the 'Synja Woda Town' Really Existed?", *Essays on Historical Geography of Ukraine*, <https://www.myslenedrevo.com.ua>

Geographical Association (1932), "Geography", *Vol. 17, No. 1*, pp. 39-45.

Giessmann, Ursula, "Felix V, the Last Antipope", *A Companion to the Council of Basel* (2017), Michiel Decaluwé, Thomas M. Izbicki, Gerald Christianson (Ed.), *Brill*, Leiden, Boston, pp. 443- 467.

Godzik, Barbara; Woch, Marcin W. (2015), "The History of Mining in the Olkusz Region in Natural and Historical Values of the Olkusz Ore-bearing Region", Barbara Godzik (Ed.), *W Szafer Institute of Botany Polish Academy of Science*, Kraków.

Goncarczyk, Paweł (2013), "Polyphonic Music in Fragments: A New Perspective for Polish Musicology?", *Musicology Today, Vol. 10, De Gruyter*, pp. 12-18.

Gökbilgin, Tayyib M. (1971), "Lehistan Tatarları Hakkında Bir Risâle, Risâle-i Tatar-ı Leh", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, ss. 1-14.

Grabarczyk, Tadeusz (2017), "The Polish Court Banner in the Moldovian Expedition in 1497", *Fasciculi Archæologiæ Historicæ 30*, pp. 29-34.

Gross, Priva (1967), "Some Aspects of Medieval Church Architecture in Poland", *The Polish Review*, Vol. 12, No. 2, pp. 41-67.

Grzesik, Tadeusz (1995), "Andrew Wanszyk O. P. (Andrzej Wężyk) alias Magister Serpens and Works Attributed to His Authorship", *Vivarium XXXIII 2*, Brill, Leiden, pp. 235-241.

Gürkan, Salime Leyla (2007), "Rabbâniyyûn", *T. D. V. İslâm Ansiklopedisi*, 34. Cilt, İstanbul, ss. 376-377.

Haber, H & Kadluczka, A. (1984), "Renaissance Architecture in Cracow- General Features and Regional Peculiarities", *Institute of History of Architecture and Preservation of Architectural Monuments, Technical University, Cracow*, pp. 279-300.

Halecki, Oscar (1961), "The Significance of the Christianization of Poland in European History", *The Polish Review*, Vol. 6, No. 1/2, pp. 3-17.

Harman, Ömer Faruk (2002), "Kitâb-ı Mukaddes", *T. D. V. İslâm Ansiklopedisi*, 26. Cilt, Ankara, ss. 75-76.

İnalcık, Halil (1996), "Giray, XV. Yüzyıl Başından 1783'e Kadar Kırım'da Hüküm Süren Hânedan", *T. D. V. İslâm Ansiklopedisi*, 14. Cilt, ss. 76-78.

Jedwab, Remi & Johnson, Noel D. & Koyama, Mark (2020), "The Economic Impact of the Black Death", *Institute for International Economic Policy Working Paper Series, Elliott School of International Affairs, The George Washington University*, pp. 1-51.

Jost, Jean E. (2016), "The Effects of the Black Death: The Plague in Fourteenth-Century Religion, Literature, and Art", *De Gruyter*, pp. 193-237.

Kaczmarek, Sylwia (2016), "Architecture of Poland as the Heritage of the Past in the Present, Castles, Palaces and Mansions, Historic Cities", *Institute of Socio-Economical Geography and Spatial Organization University of Łódź*, pp. 33-57.

Karatay, Zafer (1991), "Bahçesaray", *T. D. V. İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, ss. 482-483.

- Kemaloğlu, İlyas** (2013), "Yarlık", *T. D. V. İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul, ss. 334-335.
- Kiersnowski, Ryszard** (1954), "Roślinny uprawę i pozyskanie roślinne w Polsce wczesnofeudalnej", *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 2, No. 3, pp. 346-387.
- Klaniczay, Gábor** (2018), "The Great Royal Trio: Charles IV, Louis I of Anjou and Casimir the Great", *Kaliniversität, Praha*, pp. 257-270.
- Klimkowski, Ks. Ireneusz** (1996), "Polskie Przekłady Psalterza", *Studia Warmińskie*, XXXIII, pp. 5-43.
- Knoll, Paul W.** (1974), "Poland as 'antemurale Christianitatis' the Late Middle Ages, *The Catholic Reivew*, Vol. 60, No. 3, Catholic University of American Press, pp. 381-401.
- Knoll, Paul W.** (2009), "The Worst Heretic: Andrzej Gałka of Dobczyn in the Academic and Ecclesiastical Context of Mid 15th Century Kraków and Poland", *The Polish Review*, Vol. 54, No. 1, University of Illinois Press, pp. 3-28.
- Knoll, Paul W.** (1976), "The Learning in the Late Piast Poland", *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 120, No. 2, Philadelphia, pp. 136-157.
- Knoll, Paul W.** (2014), "Working for the King (and the Queen): Krakovian Scholars in the Royal Service in Late Medieval Poland", *The Polish Review*, Vol. 59, No. 2, pp. 3-18.
- Kochan, Anna** (2008), "Spóźniona Grózbą, 'Wiersz o Zabiciu Andrzej Tęczyńskiego' w Świetle Poetyki tzw. Listu Odpowiedniego", *Pamiętnik Literacki, Czasopismo Kwartalne Poświęcone Historii Krytyce Literatury Polskiej*, Issue. 3, pp. 161-172.
- Kolbuszewski, Stanisław** (1939), "Influences of Czech Culture in Poland in the Middle Ages", *The Slavonic and East European Review*, Vol. 18, No. 52, pp. 155-169.
- Kowalski, Szymon & Samol, Piotr & Hirsch, Robert** (2020), "Virtual Reality Tools in Teaching the Construction and History of Polish Architecture", *World Transactions on Engineering and Technology Education*, Vol. 18, No. 4, Wiele, pp. 399-404.

Koyama, Satoshi (2007), "The Polish-Lithuanian Commonwealth as a Political Space: Its Unity and Complexity", pp. 137-153.

Krejci, Jaroslav (1974), "The Meaning of Hussitism", *Journal of Religious History*, *University of Lancaster, United Kingdom*, pp. 3-20.

Kuczyński, Stefan M. (1965), "O Macieju z Miechowa", *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 10/1-2, pp. 43-67.

Kurasiński, Tomasz; Maik, Jerzy; Świętosławski, Witold (2010), "The Use of Textiles in Arms and Armour in Medieval Poland", *Textile History and the Military* 14 (1), *Pasold Research Found Ltd.*, pp. 7-16.

Kurat, Akdes Nimet (1966), "Türk Diplomasisi ve Polonya Merkez Arşivinde Türkçe Vesikalara Ait Lehçe İki Eser", *Belleten*, ss. 439-457.

Küçük, Eşref (2007), "XII. Yüzyıl Rönesansı ve 'Yeniden Doğan' Roma'yı Günümüze Bağlayan Son Halka: Pandekt Hukuku", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, ss. 111-122.

Kwapień, Maria (1959), "Początki uprawy winorośli w Polsce" (The Beginnings of Grapevine Cultivation in Poland), *Mat. Arch.*, 1, *Kraków*, pp. 353-400.

Lichtensztul, Joseph (1944), "The White Ruthenian Problem in Eastern Europe", *Bulletin of the Polish Institute of Arts and Science in America*, Vol. 2, pp. 1170-1197.

Lis, Artur (2013), "Studies on the Legal Culture of the 13th and 14th Century-the Book of Elbląg and the Book of Henryków", *Przegląd Prawno Ekonomiczny*, nr. 23, pp. 5-12.

Lück, Heiner (2014), "Aspects of the Transfer of the Saxon-Magdeburg Law to Central and Eastern Europe", *Rechts Geschichte*, pp. 79-89.

Makilla, Dariusz (2021), "Poland after the Thirteen Years' War (1454-1466): The Scope of Political and Structural Changes", *Studia Iuridica Lublinensia*, Vol. XXX, 1, pp. 205-217.

Mangi, H. O. (2016), "Tide Management in the Elbe River and Changes in Ecosystem Services", *Hindawi Publishing Corporation, Advances in Ecology*, pp. 1-13.

Markowski, Mieczysław (1990), "Próba Reaktywowania Burydanizmu na Uniwersytecie Praskim w Drugim Ćwierćwieczu w XV wieku" *Roczniki Filozoficzne*, Tom XXXVII-XXXVIII, Zeszyt I, pp. 91-105.

Marszał, Tadeusz (2009), "Mikołaj Prokopowicz z Szadka, Astrolog, Astronom, Historyk Nauki, Miłośnik i Znamca Książki (1489-1564)", *Biuletyn Sadowski, Tom. 9*, pp. 5-36.

Matczak, Magdalena Domicela & Wojciech, Chudziak (2018), "Medical Therapeutics and the Place of Healing in Early Medieval Culmen in Poland", *World Archaeology, Routledge*, pp. 1-27.

Mc Martin, Dena W. & Gilles, Jon A. & Von Tümling, Wolf-Headley & John V. (2013), "Observations of Resin Acid Distribution in the River Saale, Germany", *Canadian Water Resources Journal, Canada*.

"Medieval Currencies", Money Museum, pp. 1-21, <https://www.moneymuseum.com>

Meeuse, B. J. D. (1989), "Arum", *CRC Handbook of Flowering, Vol. VI, CRC Press Inc.*, Prof. Abraham H. Halevy Boca Eaton (Ed.), Florida, pp. 52-74.

Miszke, Joanna (2017), "The Ordinarium Parts of the Mass by Nicolaus de Radom in Relation to Works by Antonio Zacara da Teramo and Johannes Ciconia", *Kwartalnik Młodych Muzykologów UJ, No. 32*, pp. 29-58.

Molenda, Danuta (1976), "Miasta górnice Europy środkowo-wschodniej w epoce feudalnej", in *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej*, A. Gieszytor, T. Roslanowski (Ed.), Warszawa, pp. 189-216.

Molenda, Danuta (1989), "Eksploatacja rud miedzi i handel miedzią w Polsce w późnym średniowieczu i w początkach nowożytności (do 1795r), (Exploitation of Copper Ore and Copper Trade in Poland in the Late Middle Ages and Early Modernity (up to 1795), *Przegląd Historyczny: dwu miesięcznik naukowy* 80. 4, pp. 801-814.

Nadel-Golobic (ty), "Armenian and Jews in Medieval Lvov.

Niedbala, Marta Krenz (ty), "Skeletal Evidence of Subadult Scurvy in Medieval Poland", pp. 1-26.

- Nowicki, Frankie** (2002), "The Identity of Nicholas de Radom", *Context* 24.
- Osieczkowska, Celina** (1943), "Connections Between Medieval Art of Poland, Bohemia, Belgium and France", *Polish Institute of Arts & Sciences of America, Vol. 2, No. 1*, pp. 162-167.
- Osu, Urszula Borkowska** (2006), "From Royal Prayer Books to Common Prayers: Religious Practices in Late Medieval and Early Modern Poland", *Studies in Church History* 42, pp. 180-188.
- Paszkiewicz, Borys** (2003), "Between Centralization and Fragmentation: Silesian Mints and Coinage in the Fifteenth Century", *The Numismatic Chronicle* (1966), *Royal Numismatic Society, Vol. 163*, pp. 237-259.
- Phipps, Elena** (2010), "Cochineal Red: The Art History of a Color", *Metropolitan Museum of Art, Vol. 67, Nr. 3*, pp. 4-48.
- Pietrzak, Anna Kowalska** (2015), "History of Poland During the Middle Ages", *Institute of History, University of Łódź*, pp. 61-93.
- Pietrzyk, Zdzisław** (2000), "Andrzej z Kokoryzna (ok. 1379-1435)", *Uniwersytet Jagielloński, Kraków*, pp. 20-22.
- Pikulik, Jerzy** (1984), "Polska Pieśń Religijna w XV wieku", *Analecta Cracoviensia XVI, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego*, pp. 79-94.
- Pinelli, Paola** (2011), "The Florentine Company of Francesca Neroni and Trade with Dubrovnik (Ragusa) in the First Half of the 15th Century", *Spomenica Akademika Sime Ćirković/Homage to Academician Sima Ćirković, S. Rudic (Ed.), Istorijki Institut, Belgrade*.
- Plotka, Magdalena** (2020), "The Theory of Practice and Action in Paul of Worczyn's Thought", *Revista Española de Filosofía Medieval*, pp. 43-58.
- Prak, Maarten** (2011), "Mega Structures of the Middle Ages: The Construction of Religious Buildings in Europe and Asia, c. 1000-1500", *Journal of Global History, Vol. 6, Issue. 3*, pp. 1-34.

Rice, David Talbot (2008), "Bizans Tarihi", *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler II*, Abdulhalik Bakır, Pınar Ülgen (Çev.), Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım Sanayi Ticaret Limited Şirketi, Ankara, ss. 641-655.

Rosińska, Grazyna (1972), "Nicznany Traktat Astronomiczny Marcina Króla z Żurawicy z Problematyki i Metod Krakowskiej Astronomii w XV wieku", *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 17/2, pp. 227-233.

Rowell, S. C. (2006), "1386: The Marriage of Jogaila and Jadwiga Embodies The Union of Lithuania and Poland", *Lithuanian Historical Studies, Source Publications*, pp. 137-144.

Saltmarsh, John (1941), "Plague and Economic Decline in England in the Later Middle Ages, *Cambridge Historical Journal*, Vol. 7, No. 1, pp. 23-41.

Sarıkaya, Serhan (2014), "Belçika Flaman Bölgesi Eğitim Sisteminde Türk Kökenli Çocukların Yaşadığı Temel Eğitim Sorunlarının İncelenmesi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl. 2, Sayı. 8, ss. 246-260.

Sayar, Süleyman (1998), "Prof. Dr. Günay Tümer'e Göre 'Hristiyanlıkta ve İslâm'da Hz. Meryem'", *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Sayı 7, Cilt 7*, ss. 399-408.

Simas, Suziedelis (1978), "Pabaiskas, Battle of", *Encyclopedia Lituanica*, Vol. IV, Boston, Massachusetts: Juozas Kapocius.

Sinanoğlu, Mustafa (2001), "Karâîlik", *T. D. V. İslâm Ansiklopedisi*, 24. Cilt, İstanbul, ss. 424-426.

Skwarczynski, P. (1956), "The Problem of Feudalism in Poland up to the Beginning of the 16th Century", *The Slavonic and East European Review*, Vol. 34, No. 83, pp. 292-310.

Smolucha, Janusz (2020), "The Influence of Mediterranean Culture on Polish Cuisine in the Middle Ages and the Early Modern Era", *Perspectives on Culture*, 3 (30), pp. 105-113.

Sosnowski, Miłosz (2020), "Właściciel Psalterz Florańskiego w Pierwszej połowie XV wieku", *Studia Źródłoznawcze, Tom. LVIII*, pp. 65-83.

Sroczyńska, Jolanta (2019), "Enchanting the Attractiveness of Architectural Monuments as Tourist Attractions: Medieval Castle Ruins in the Area of Jura Krakowsko-Częstochowska in Poland as a Case Study", *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering* 471, IOP Publishing, pp. 1-10.

Sroka, Stanisław A. (2016), "Sława, Chwała i Plotka. Władysław Warneńczyk Jako Król Węgier", *Przegląd Nauk Historycznych* 15(2), pp. 103-126.

Stromer, Wolfgang von (1968), "Nürnberger Unternehmer im Karpatenraum: Ein Oberdeutsches Buntmetall-Oligopol 1396-1414 (Nurnberg Entrepreneurs in the Carpatian Region: A Upper German non- Ferrous Metal Oligopoly 1396-141)", *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 16-4, pp. 641-662.

Suchodolski, Stanisław (2013), "Denarius of Boleslaw I the Brave", *Series History of Polish Coin, Narodowy Bank Polski*.

Szychowska-Krapiec, Elżbieta (2007), "Dendrochronological Studies of Wood from Medieval Mines of Polymetallic Ores in Lower Silesia (SW Poland), *Geochronometria*, 26. 1.

Syzmborski, Wiktor (2015), "Medieval Rome in Poland, Indulgences of the Station Churches of Rome and Jubilee Indulgences in Medieval Poland", *Biuletyn Polskiej Misji Historycznej, Bulletin der Polnischen Historischen Mission*, pp. 397-424.

Thaler, Peter (2001), "Fluid Identities in Central European Borderlands", *European History Quarterly*, Vol. 31, No. 4. SAGE Publications, London, pp. 519-548.

Tomiak, Janusz J. (1971), "The University of Cracow in the Period of Its Greatness: 1364-1549", *The Polish Review, Vol. 16, No. 2, Polish Institute of Arts and Sciences*, pp. 25-44.

Ülgen, Pınar (2010a), "Ortaçağ Avrupasında Feodal Sistem Genel Bir Bakış", *Mukaddime, S. 1*, ss. 1-17.

Ülgen, Pınar (2010b), "Geç Ortaçağ'da Avrupa'daki Üniversiteler ve Eğitim", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 14, ss. 347-372.

Ülgen, Pınar (2012), "Geç Ortaçağ Avrupası'nda Kıyafet Kültürüne Genel Bir Bakış", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), ss. 465-484.

Vasiliyeva, Tatyana (2018), "A General Overview of the Chronology of Pit-Comb Ware Technocomplex in the Basin of Lake Onega", *CAES, Vol.4, No.3*, Russia, pp. 23-31.

Victor, Stephen (1970), "Johannes de Muris' Autograph of the *De arte mensurandi*", *Vol.61, No.3, Chicago Press*, United States of America.

Węclawowicz, Tomasz (2018), "How Do They See Us from Afar: British Scholars and Romanesque and Gothic Architecture in Lesser Poland", *Sciendo*, pp. 49-56.

Wiśniewski, Piotr (2018), "Liturgical Monody as a Subject of Musicological Research-An Attempt at a Synthesis", *Seminare, Vol. 39, No. 4*, pp. 207-218.

Wojtczak, Hanna (2012), "Benedykt Hesse-Przedstawiciel Naukowego Środowiska Krakowskiego w Pierwszej Połowie XV wieku", *Folio Philosophica, T. 30*, pp. 69-88.

Wójtowicz, Grzegorz (2006), "The Origin and History of Polish Money", *Part I, Bank i Kredyt*, Poland, pp. 3-11.

Wyrozumski, Jerzy (2011), "Uwarunkowania Rozwoju Architektury Średniowiecznego Krakowa (Historical Conditions for the Development of Architecture of Medieval Krakow)", *Czasopismo Techniczne Architektura 108*.

Zathey, Jerzy (1955), "Pieśń o Wicklefie i Jej Zapominana Melodia", *Pamiętnik Literacki: Czasopismo Kwartalne Poświęcone Historii i Krytyce Literatury Polskiej, Muzeum Historii Polski, 46/3*, pp. 171-187.

Zdanek, Maciej (2015), "Arnolf z Mierzeńca", *h. Jastrzębiec*, pp. 18-19

Żieliński, Jan (2017), "From Late Woronicz to Early Wittgenstein: The Reception of Pieśń o Wicklefie (A Song About Wycliffe) and of John Wycliffe in Nineteenth-Century Poland", *Collaguia Litteraria, UKSW*, pp. 251-266.

Tezler

Arnsdorf, Jeffrey Allan (2020), *New Perspectives on Johannes de Muris and his Notitia artis musicæ*, Master of Art in History, Portland State University, Oregon.

Goldberg-Poch, Mira (2012), *Waldenism and English Protestants: The Construction of Identity and Continuity*, MA Thesis in History, University of Ottawa, Canada.

Smith, Paul Vincent (1994), *Crusade and Society in Eastern Europe: The Hospital and The Temple in Poland and Pomerania 1145-1370*, submitted for Degree of PhD in the University of London's School of Slavonic and East European Studies, United Kingdom.

Sluska, John Sigismund (1950), *Queen Jadwiga of History and Legend*, PhD Thesis of Ottawa University, Canada.

Vayalickarottu, John (2016), *The Catholic Marian Spirituality Scale: Conceptualization and Measurement*, Master of Philosophy, Australian Catholic University.

İnternet Kaynakları

[Erişim tarihi: 14. 03. 2021, <https://www.ancient.eu>].

[Erişim tarihi: 17. 11. 2021, <https://www.ancient.literature.com>].

[Erişim tarihi: 07. 12. 2020, <https://www.britannica.com>].

[Erişim tarihi: 15. 01. 2022, <https://www.collinsdictionary.com>].

[Erişim tarihi: 22. 07. 2021, <https://www.culture.pl>].

[Erişim tarihi: 24. 04. 2022, <https://www.eansiklopedi.com/hiristiyanlikta-evharist/>].

[Erişim tarihi: 27. 07. 2020, <https://www.encyklopedia.pwn.pl>].

[Erişim tarihi: 19. 01. 2021, <http://www.etymonline.com>].

[Erişim tarihi: 23. 06. 2021, <https://franciscanmedia.org>].

[Erişim tarihi: 23. 04. 2020, <https://www.instytutksiazki.pl/en/news>].

[Erişim tarihi: 17. 02. 2020, <https://www.literatura.net.pl>].

[Erişim tarihi: 28. 09. 2021, <https://www.newworldencyclopedia.org>].

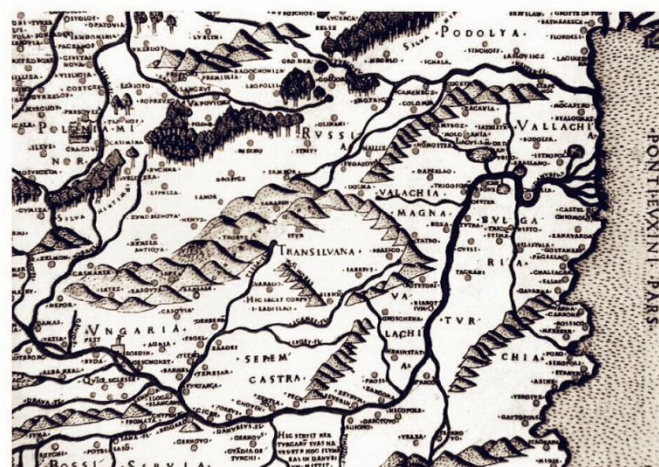
[Erişim tarihi: 21. 10. 2021, <https://oxfordhandbooks.com/view>].

[Erişim tarihi: 05. 01. 2022, <https://www.twojhistoria.pl/encyklopedia>].

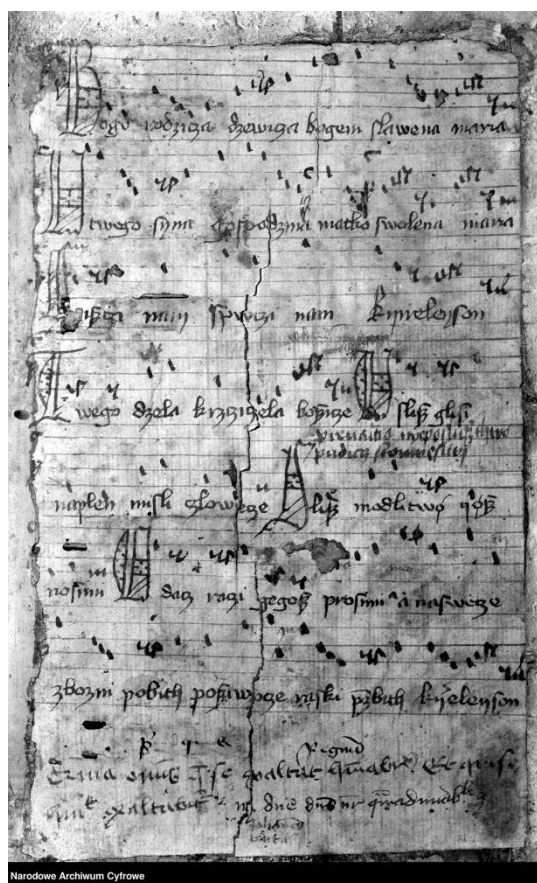
[Erişim tarihi: 04. 03. 2022, <https://www.encyclopediaofukraine.com>].

[Erişim tarihi: 10. 06. 2021, <https://www.weathershack.com>]

EKLER

EK-1: B. Wapowski'nin 1526 Yılına Ait Polonya-Litvanya Devleti Haritası (Wapowski, ty, sy).

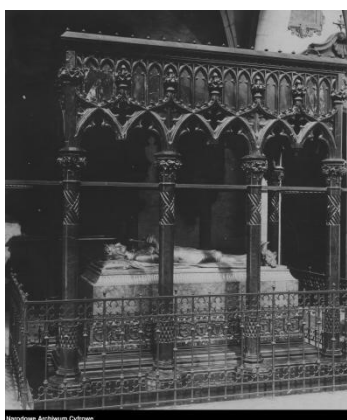
EK-2: Bogurodzica (Zbiory Biblioteki Jagiellonskiej w Krakowie, 3/1/0/10/3062/1)

EK-3: III. Władysław Warneńczyk'in Mezar Taşı (3/1/0/17/1787, 3/1/0/17/1788, NAC)

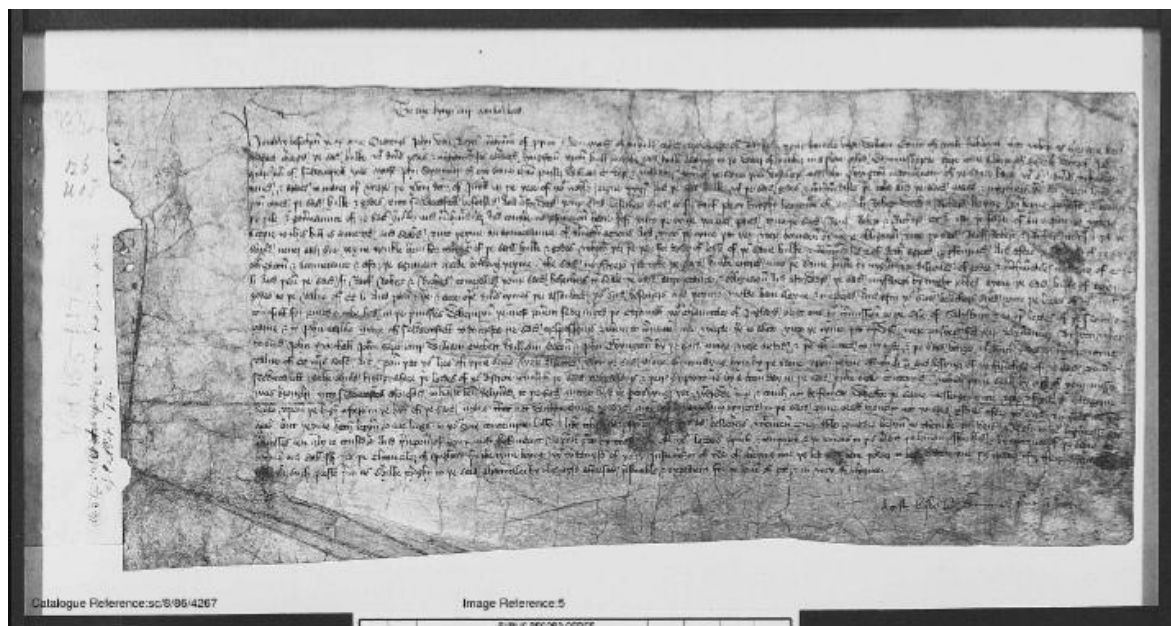

EK-4: Władysław Warneńczyk'in Varna'daki Türbesi, (Narodowe Archiwum Cyfrowe, 3/40/0/15/202/1)

EK-5: Władysław Warneńczyk'in Kraków Wawel Katedrali'nde Yer Alan Lâhiti

(3/1/0/9/2711, 3/1/0/9/2710, NAC)

EK-6: Gdansk-Hull Limanı Ticaret Belgesi, (SC 8/86/4267), TNA

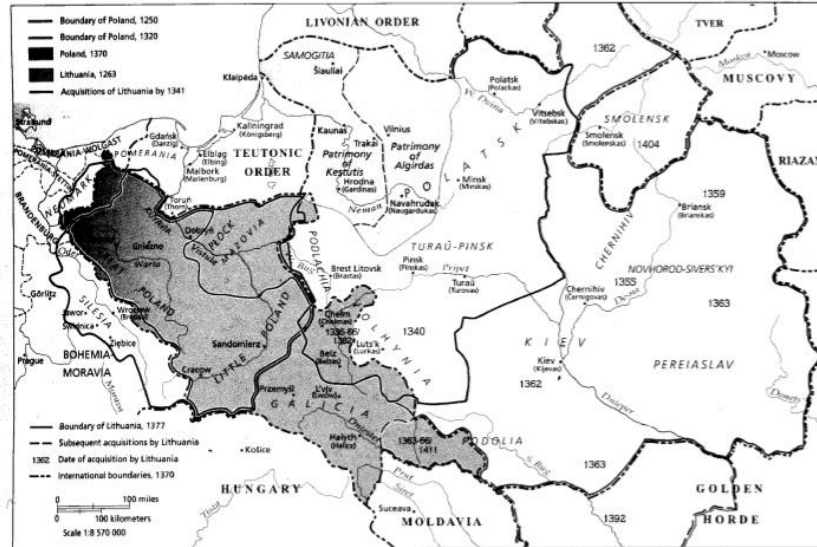
EK-7: Kallimach (Filippo Buonaccorsi)'in Kitabesi (Narodowe Archiwum Cyfrowe, 3/1/0/9/2781

EK-8: 1050 Yılında Merkezî Doğu Avrupa ve Polonya Krallığı (Magocsi, 1993: 14)

Poland and Lithuania, 13th-14th centuries

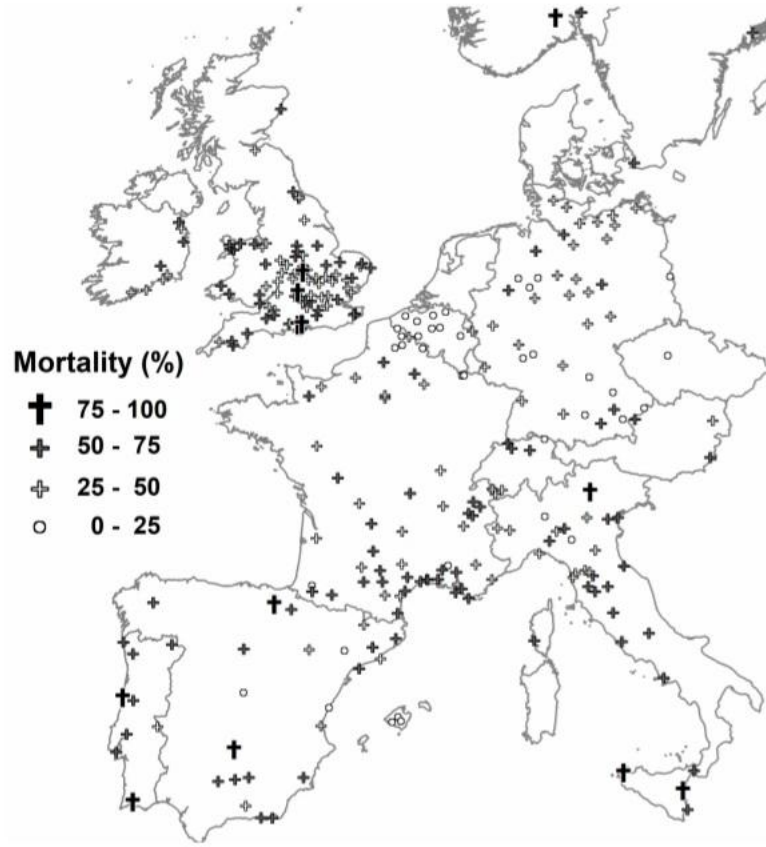
7a

EK-9: XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Polonya Krallığı ve Litvanya Birliği (Magocsi, 1993: 21)

EK-10: XV. Yüzyılda Polonya-Litvanya Birliği (Magocsi, 1993: 32)

EK-11: Avrupa'daki Veba Ölüm Oranları (1347-1352) (Jedwab, 2020: 49)